

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

C. C. HAUGNER

RØDBY KØBSTAD

OG

FUGLSE HERRED^S

SØNDRE DEL

NAKSKOV 1928
TIDENDE'S FORLAG OG TRYK.

INDHOLD

Hele Fuglse Herred med Øerne i Smaalandsøhavet og Rødby Købstad er for omfattende til at kunne rummes i et Bind, og af praktiske Hensyn er Herredet derfor delt efter de tidligere Retskredse, saaledes at Rødby Købstad og Herredets sydlige Del er samlet i dette Bind, medens Maribo Købstad og Herredets nordlige Del (Maribo og Fejø Birker) bliver samlet i et følgende Bind.

	Side		Side
RØDBY KØBSTAD.		Laug og Vedtægt	111
Opkomst	9	Træk af Bylivet	123
Havnene	16	Smaatræk af Bystyret	130
Dragsminde	16	Legaterne	117
Kramnitze	32	Kirkelegaterne	147
Syltholm	37	Skolelegaterne	147
Kirke og Skole	42	Fattiglegaterne	148
Kirken	42	Lidt Nutid	151
Præsterne	52	Areal og Bygninger	151
Præstegaarden	57	Gaardene	152
Skolen	58	Destore Gaarde	154
Ulykkesdage	68	Lidso	154
Brand og Stormflod	68	Bindernæs	156
Flekken	74	Strandholm	157
Fæsterne	75	Ottelundsgaarden	158
Skovene	77	SOGNENE.	
Binæringen	79	Ringesholle	160
Lyse Overgangstider ..	82	Kirken	163
Alter Flekke	83	Sognet nu om Dage	171
Alter Købstad	85	Taagerup-Thorslunde ..	173
Købstadbyrder	86	Taagerup Kirke	173
Den fattige Købstad ..	89	Thorslunde Kirke	186
Triste Billeder	89	Højbygaard	191
Det haarde Skattetryk	93	Taagerup By	198
Toldsnyderi og dets Følger .	97	Saxfjedgaard	199
Jorderne	101	Hyldtofte By	200
Bystyre og Byliv	106	Darket	201
En Trolddomssag	109	Thorslunde By	208

Højbygaard Sukkerfabrik ..	204	Holtegaard	350
Legaterne	207	Sønder Holeby	351
Errindlev-Olstrup ..	209	Ny Holeby	352
Errindlev Kirke	213	Bursø By	353
Olstrup Kirke	218	Legaterne	354
Præstekroniken	224	Nebbelunde-Sædinge	357
Niels Hemmingsen	227	Nebbelunde Kirke	363
Kelstrup-Gøyerne	229	Sædinge Kirke	367
Bremersvold	232	Sædingegaard	373
Lungholm	242	Danstedgaard	376
Errindlev By	255	Byerne	380
Skelstolte ..	262	Skolerne	381
Torpe ..	262	Nebbelunde By	383
Assenbølle ..	262	Bukkehave ..	386
Bjernæs ..	262	Norre ..	386
Pilet ..	263	Tofte ..	387
Legaterne	263	Sædinge ..	387
Fuglse-Krønge	264	Legaterne	387
Fuglse Kirke	269	Tirsted-Skørringe-	
Krønge Kirke	284	Vejleby	389
Kerstrup	289	Tirsted Kirke	398
Krøngegaard	302	Tirsted Præstegaard	409
St. Jørgensgaard	305	Skørringe Kirke	410
Søholt	307	Vejleby Kirke	412
Fuglse By	323	Christianssæde	415
Frederiksminde	324	Frihedsminde	428
Flaarup By	325	Vester Tirsted By	429
Skottemarke ..	326	Øster Tirsted ..	429
Alsø ..	327	Brandstrup ..	429
Hillestolpe ..	327	Viet-Gørringe ..	430
Krønge ..	327	Lang	430
Legaterne	329	Vester Skørringe By	430
Holeby-Bursø	330	Øster Skørringe ..	430
Holeby Kirke	334	Skørringe Skov ..	430
Bursø Kirke	337	Vejleby ..	430
Raahavegaard	345	Legaterne	430
Nebbøllegaard	347	Rettelser	432
		Navneregister	433

RØDBY KØBSTAD

OPKOMST

FUGLEFLUGT-LINIEN — et mærkeligt og righoldigt Ord, der i sin Nødeskal nummer Købstadens Historie, dens Oprindelse, dens Fortids Glans, dens Nutids Sorg, dens Fremtids Haab. Ordet er nyt, skabt i en Nutids-Agitation for at lægge en Verdensrute over Rødby; men er Udtrykket end nyt; dets Tanke er dog gammel. Fugleflugt-Linien har gennem fjerne Tider været lyst i Kuld og Køn som Hovedruten fra København til Holsten, Hamborg og videre Syd paa. Folk og Fæ, Landsknægt og Købmand, Konger og Stormænd, alle jagde de Veje over Rødby. Verdensruten blev Byens Loftestang. Gennem Aarhundreder var Rutens Historie Byens Historie; rig Fart paa Ruten betød rig Fart i Byens Veistand og Vækst. Og da Ruten sygnede hen, fik ogsaa Byen Svindsot, indtil Borgerne tog sig sammen, fandt andre Veje og nærmere liggende Maal. Men Mindet om Fortiden levede halvt ubevidst som et Æventyr i Byens Sjæl, slumrede et helt Aarhundrede, men vaagnede saa op og voksede frem til ikke alene at være et Fortids Minde, men ogsaa et Fremtids Maal. Man vilde genop-

bygge Fortids-Ruten i Nutids-Dimensioner og genskabe Byens Loftestang fra fortids Tider. I første Omgang forloftede man sig og naaede ikke Maalet; men man opgav det ikke. Og før eller senere vil man naa det og atter knytte Traaden til Fortiden — og til den store Verden derude.

— — —

Det var udelukkende Boliggenheden ved Verdensruten, der gav Stødet til, at Rødby gennem mange og lange Mellemled blev hævet fra Bondebyernes Række op i Købstædernes Kreds. Vi er i Stand til at følge denne Udvikling Skridt for Skridt.

Første Gang, man i de bevarede Arkivsager træffer Rødby, er i Valdemar Sejrs Jordebog fra Tiden omkring 1200. Byen nævnes da sammen med Stæddinge og er som denne en Bondeby, hvori Kongen ejede Jordegods; men paa Valdemar Sejrs Tid havde Byen sikkert bestaaet i adskillige Aarhundreder. Navnet kommer af at rydde (rødde) og fortæller os altsaa, at Grundten — her som saa mange andre Stæder — er ryddet for Skov og Krat, før den blev

indlaget til Dyrkning. Men endnu før denne Opdyrkning havde antaget større Dimensioner, har der sikkert været en Oldtidsbebyggelse ved den fiskerige, skovkransede Fjord. Som Bondeby er Rødbys Beliggenhed valgt efter Bondelov; d. v. s. nær de bedste Jorder, fiært fra Havet og fra de let oversvømmede Enge, der var selvkravne til at danne udyrket Overdrev med Sommergræsning til Kvæget.

Allerede paa Valdemartiden gik Vejen fra Sjælland til Holsten over Lolland gennem Rødby og ned til Overfartstedet Dragsminde. I hine fjerne Tider var sikkert Bondebyen og dens Boere ret upaavirkede af denne Trafik. Udviklingen herhjemme førte med sig, at netop i den Tid, Ruten voksede i Betydning, sank den danske Bondestand mere og mere i Anseelse og Kaar; flere og flere Byrder væltedes over paa den, og for Rødbybøndernes Vedkommende var de nye og stadig voksende Byrder ret naturligt knyttet til Arbejdet med Overførsel af Folk, som rejste i Kongens og Rigets Tjeneste. Af samme Grund har Kronen tidlig set sin Interesse i efterhaanden at faa lagt alle Rødbys Bøndergaarde ind under Krongodset. Som Regel var jo Kronens Bønder ikke de værste farne, og Kongerne fik da ogsaa tidligt Øje for, at de Rødbybønder burde have noget til Gengæld for de ekstra Byrder, de maatte bære ved Færgefarten. Og saaledes opvoksede da lidt efter lidt de Privile-

gier, der gav Bondebyen Rødby visse Købstadrettigheder uden at gøre den til Købstad.

Rødbys første Privilegium er et aabent Brev udstedt af Christian I under hans Ophold paa Aatholm i Maj 1464. Det hedder i Brevet, at til Gengæld for den store Umage, Kost og Tynge, som vor Almue udi

CHRISTIAN I
der gav Rødby det første Privilegium.

Rødby har med at føre os og vore Budde over til Tyskland og for at gøre den endnu mere redobond til dette Arbejde, vil Kongen naadelig unde, vor Almue udi Rødby, at de maa sejle med deres eget Købmandskab til Tyskland fra deres By, som andre vore Købstadsmaend gøre udi Lolland. Det var jo længe fra noget Købstadsprivilegium her

blev givet; det gav kun Rødbybønderne Tilladelse til at selv at sejle deres Produkter til Tyskland og tage Varer til eget Behov med tilbage.

Dette Privilegium stadfæstede og udvidede Kong Hans ved et aabent Brev, som han Pinseaften 1506 udstedte under sit Besøg paa Maribo Kloster. Atter her er det Besværet med Færgefarten til Tyskland, der er Aarsag til Begunstigelsen; thi det hedder i Brevet: »Paa det vore kære Undersaatter udi Rødby maa herofter des bedre og ydermere bære vor og Kronens Tyng og Tjeneste, da haver vi dem til Bistand og Gode naadeligen undt og givet saadanne Naador og Privilegier at de herofter maa købe og sælge med Bønder som andre af vore Købstads mænd gøre herudi Løkkand, og ligeledes maa de købslaa med udlændiske Købmænd, som søger ind til deres By».

Det var, som man ser, en betydelig Forøgelse af Privilegiet; thi nu maa Rødbybønderne ikke alene sejle og handle med deres egne Frembringelser og købe til eget Behov, men de maa ogsaa købe og handle med andre Bønder og med fremmede Købmænd. Disse Rettigheder, som blev stadfæstede baade af Christian II, Frederik I og Christian III, gav jo, hvad Handelen angaar, faktisk Rødby samme Rettigheder som andre smaa Købstæder; men i andre Henseender var den fremdeles en Bondeby.

I et Kongebrev af 1557 kommer denne Halvhed i Byens Stilling klart til Orde. Brevet er udstedt i Anledning af en fra Rødbymændene indgaaet Klage over, at de baade beskattes som Borgere og som Bønder. Derfor fastsættes der nu følgende: De af Byens Indvaanere, som bruge Avl med Ager og Eng og aarlig give Landgilde med videre, og ikke bruge Købmandsskab mere end Bønder efters gør, maa ikke besværes med borgerlige Tynger (Skat); men de, som hruger Købmandsskab og ikke saa eller pløje eller give Landgilde, skal gøre Tyng som andre Købstads mænd. De derimod, som baade bruge Købmandsskab og Bondenæring, skal baade svare til al Tyng som Købstads mænd og have al Besværing som Bønder».

Frederik II gav — stadig under Henvisning til Byrderne ved Færgefarten for Kronens Folk — Byen endnu en Begunstigelse, idet han ved sit aabne Brev af 19. Juni 1582 bevilgede Rødbymændene herefter at være »kvit, fri og forskaanet for al Nævn, Toug eller Dommer-Ed at gøre». Det vil sige, at de blev fri for de Ombud, som Retsplejen pantede Bønderne, og som navnlig bestod i, at der i Misgerningssager blev udtaget et Nævn i Reglen paa 12 Bønder, som skulde udgranske og undersøge Sagen og under Ed for Dommeren klargøre om den Sigtede havde gjort sig skyldig i den Forbrydelse, han var anklaget for. I Jordtrøtter kunde de ligeledes blive udbudt til at afgi-

ve Kændelse. Disse besværlige og højt utaknemmelige Hverv, blev de nu, i Modsætning til andre Bønder, fri for.

Naar Rødby, trods alle disse Begunstigelser, fremdeles var en Bondeby skyldtes det den Omstændighed, at Kronen ejede alle Byens Jorder, saa Rødbymændene var Kronens Føstere og som saadanne undergivet samme Kaar og Bestemmelser som Kronens andre Bønder. Til Ændring af dette Forhold udkrævedes, at Kronen vilde forære Byen sine Jorder, saaledes som Tilfældet var i Nakskov, og naturligvis tillige give den egen Styrelse og eget Ting. Men de Arealer, det drejede sig om i Rødby var uendelig mere vidstrakte end i Nakskov, der desuden som Føstningsby havde større Krav paa Begunstigelser.

Et lille Skridt i denne Retning foretog Christian IV, da han 19. Juni 1632 udstedte et aabent Brev, hvori han bevilger og tillader, at menige vore og Kronens Tjenere (Føstere) udi Rødby maa, enhver især, beholde deres Gaardes Bygninger og besidde dem for dem selv og deres Arvinger kvit og frit som fri Købegods. Men det understreges udtrykkeligt i Brevet, at Gaven kun omfatter Bygningerne og den Grund, der hører til dem, men derimod ikke Markerne. Disse skal Bønderne fremdeles tage i Føste og svare samme Afgifter som hidtil uden Afslag. Rødby var derfor fremdeles en Bon-

deby. Om end en Bondeby med visse Købstadrettigheder.

Med Hensyn til Bystyret var det ligeledes smaaet bevendt med Købstadpræget. I Aarhundreder var Tolderen Byens eneste Embedsmand og Byen sorterede i retslig Henseende under Fuglse Herredsting ganske som Herredets andre Landsbyer Hvad Borgernes Delagtighed i Styrelsen angik indskrænkede denne sig til 3—4 Taxerborgere, der lignede Byskatten.

Ogsaa Signetet, det ydre Tegn paa Købstadværdigheden, savnede Rødby indtil langt op i det 17. Aarhun-

RØDBY KØBSTADSSEGL
antagelig fra Tiden 1682—90.

drede. Signetet, der viser en lille onmastet Sejler over blaa Bølger i Sølvfælt, hentyder sikkert til Færgesarten, som Byen skyldte sin Opkomst.

Undertiden gjorde selv Myndighederne sig skyldig i den Fejltagelse, at betegne Rødby som Købstad. Den 11. November 1636 udsteder Christian IV f. Eks. et Brev, hvori det hedder, at da de aarlige Markeder i

Taagerup og Sæddinge giver Antedning til nogen »Gudsbespøttelse og Fortørnelse baade med Slagsmaal og udi anden Maade«, saa haver vi naadigst bevilget, at disse Markeder skal afskaffes og »herefter holdes udi vor Købstad Rødby«. Ja i et Brev af 22 April 1646 hedder det endog, at vi allernaadigst haver bevilget »Borgmester og Raad udi vor Købstad Rødby«, at de — i Betragtning af den store Tynge, de udi forleden Fejde udstaaet haver — ligesom vore andre Købstæder i Sjælland og Fyn maa i tre Aar være fri for alle ordinære og ekstraordinære Skatter. Det er klart, at den Form, som er anvendt i Brevene til de andre Købstæder, er gaaet igen i Brevet til Rødby, skant Byen hverken havde Borgmester eller Raad, ja end ikke sin egen Byfoged. Ogsaa den Omstændighed, at en Del af Rødbymændene svarede Skat som Købmænd, bevirkede ret ofte, at Byen i Skattesager nævnedes i Købstædernes Række; men i alle Betænkninger, Indberetninger og lignende Dokumenter er og bliver den Bondabyen. Det træder særlig stærkt frem i 1682, da der blev nedsat en Kommission til at undersøge Købstædernes Tilstand. I den Betænkning, Kommissionen afgiver, nævnes Rødby slet ikke, hvorimod der gøres rede for Tilstanden i Nakskov, Maribo, Sakskøbing og Nysted. Derimod finder man Rødby i den omfangsrige Beretning om Tilstanden af Krongodset i de forskellige Sogne og

Landsbyer. Halvheden kommer ogsaa til Orde i Rødby-Mændenes egen Optræden. Som oftest ser vi dem i deres Andragender pukke paa deres »Købstadrettigheder« og de faar ogsaa ved højtidelige officielle Løjligheder lov at møde med Delegerede som de øvrige Købstæder saaledes ved »Reformations-Rigsdagen« 1536 og ved de forskellige Hyldnings- og Kroningsfester; men det forhindrer dem ikke i til andre Tider at troppe op sammen med Bønderne, naar der er Fordele at opnaa eller vænge ad den Kant. 1532 optræder de saaledes sammen med Bønderne hos Frederik I paa Nykøbing Slot og klager over, at Lensmændene ikke respektierer de Rettigheder, Kronens Bønder paa Lolland tidligere har opnaaet, men plager dem med uberettiget Gæsteri, Ægt, Arbejde, Skrivekorn m. m. Kongen giver Bønderne Ret og udsteder et aabent Brev derom. Det samme gentager sig 1556.

Halvheden i Rødbys Stilling giver sig ogsaa Udslag i dens Administration. Ligetil Tiden omkring 1600 er det Tolderen, som er Kronens Repræsentant i Byen. Derefter tæber Tolderembedet i Betydning og nu optræder en »Foged«, der baade fungerer som Kronens Ridefoged og som Sognefoged og undertiden fører den fine Titel: »Kongens Foged«. Han sørger for Skattens Inddrivelse, har Opsigt med Færgeriet og meget andet, og optræder i Andragender og lignende paa »Indvaanernes« Vegne. Han føresvinder naturligvis da Rød-

by omsider faar haade Byting og Byfoged.

En lunefuld Skiebne vilde, at Rødby først blev anerkendt som Købstad, efter at den havde mistet Betingelserne for at hævde sig som saadan, idet dens Havn paa Grund af Tilsanding da var lagt omtrent øde. Anerkendelsen som Købstad skete ved Forordningen af 28. Januar 1682, der indskrænkede dels Handelsrettighederne for en Række mindre Købstæder, dels Tallet af Borgmestre og Raadmænd i de enkelte Byer ved at give faste Rogler for hvor stor Magistrat, hver By maatte have. Hvad Handelsrettigheder angaar, deltes Købstæderne i dem, som maatte fore udenrigsk Handel, og dem som kun maatte ernære sig paa den inderlandske Handel mellem Rigene (Danmark, Norge og Hertugdømmerne) og Provinserne saavel som af deres Agerdyrkning og anden smaa Haandtering. Til de sidste hørte Rødby, der saaledes (om end kun foreløbig) blev berøvet sit gamle Privilegium til at drive Handel paa Tyskland. Forordningen ophøjede altsaa Rødby i Købstædernes Rækker og gav den en Byfoged og et Byting. Det hedder herom i Forordningen: »I hver af disse Flekker: Hille-rød, Rødby, Soer, Skanderop skal være en Byfoged, og det hedder videre, at der til Byfogeder og andre Övrigheds-personer skal udvælges paa de bedste og vederhæftigste Borgere, som længe have skattet og skyldet og bedst kende Byernes Tilstand.

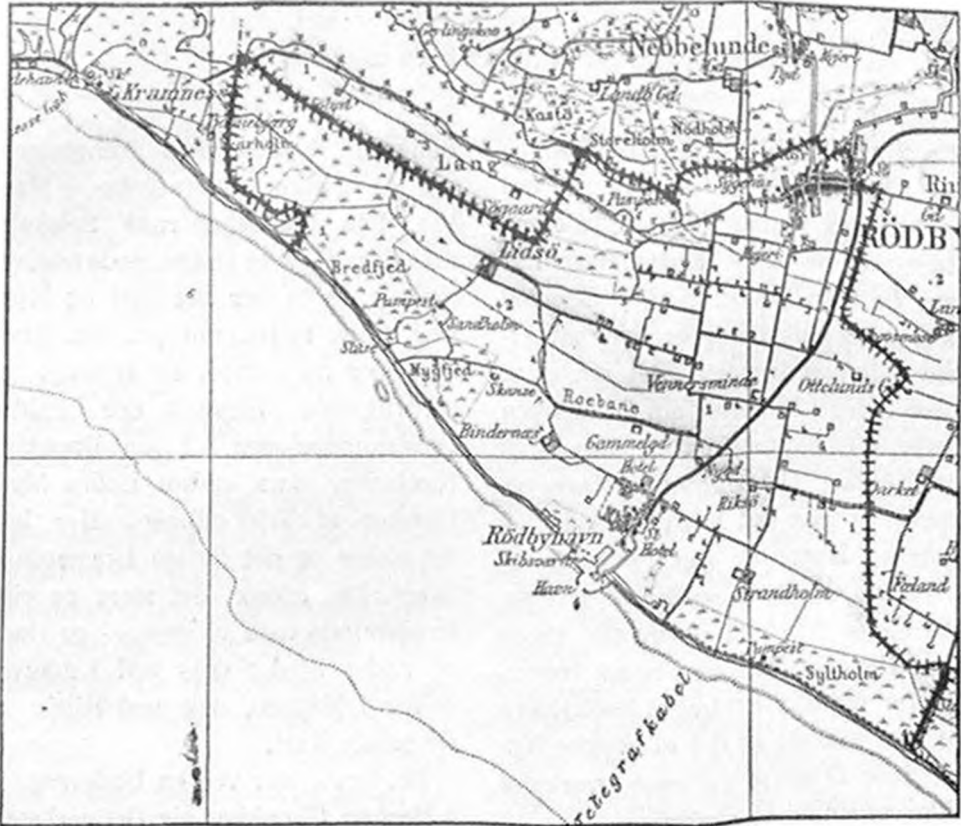
I Løbet af Aaret 1682 er der saasket Indstilling om Valg af Byfoged, ligesom der formentlig er opført et Raadhus eller indrettet Bytingslokaliteter i et forhaandenstående Hus; thi 13. December 1682 faar Jørgen Sorensen Bestalling som Byfoged i Rødby, og 18. Maj 1685 beskikkes Jacob Knudsen Brun til Byskriver. Hans Ansøgning om denne Stilling

CHRISTIAN V.
der gjorde Rødby til Købstad.

er endnu bevaret; det hedder heri bl.a.: Eftersom det haver behaget Eders Majestæt at forordne en Byfoged i Eders Majestæts Købstad Rødby, men der endnu ingen Byskriver er beskikket, saa beder jeg fattige Kari, som er født her paa Stedet, at blive benaadet med Byskriverværens Bestilling. Og han fik den.

Ophøjelsen til Købstad var altsaa egen Byfoged og eget Ting derfor fuldbyrdet, men Fordelen var tvivlsom, og Glæden over at have faaet meget blandet; men derom i et senere Kapitel.

GENERALSTABSKORT OVER RØDBY KOMMUNE
(Maalestok 1: 100,000, 1 cm. = 1 Kilometer)

HAVNENE

DRAGSMINDE—KRAMNITZE—SYLTHOLM er de Navne, der tænkes paa, naar her er Tale om Havnene; de fleste andre Byer har kun haft én Havn. Rødby derimod hele tre, og de betegner hver sit Afsnit i Byens Historie. Det første af disse Navne fortæller om Bondebyen Rødbys Oplømsring og Udvikling til Købstad. Det midterste Navn er bygget op paa det førstes Ruiner og gemmer Historien om Nedgang og Ulykker, Mismod og Selvopgivelse. Det sidste Navn af de tre fik ingen lang Historie; det var knapt bleven til, før det blev ændret til Rødbyhavn og som saadan er det et Stykke Nutid, hvis Historie det maa overlades Efterverdenen at skrive.

DRAGSMINDE er et saa gammelt Navn, at dets Oprindelse maa søges helt tilbage i Oldtiden. Minde betød Munding eller Udløb, og Dragene var Betegnelse for Sandrevler eller Sandtunger, der endnu findes i Navnet Bunddragene. Dragsminde er altsaa Rødbyjordens Munding eller Udløb ved Dragene. Navnet er forsvundet af Nutidens Kort, og Digerens udjævrende Linie er trukket hen over det fordrums Udløb, saa dets

Beliggenhed kun kan konstateres ved en nøjere Undersøgelse i Marken. Paa Videnskabernes Selskabs Kort fra 1776 er Dragsminde angivet mellem de to Øer Bredfjed og Myggfjed, d. v. s. omtrent paa det Sted, hvor der nu i Diget er anbragt en selvvirkende Sluse, der kaldes Dragsmindeslusen. I en Banke i Nærheden kan endnu findes Murbrokker af Toldbodhuset. Her har det sidste og det fattige Dragsminde ligget. Det ældste, det store og rige Dragsminde maa vi søge — og finde et andet Sted, dels ved Undersøgelser i Marken, dels ved Hjælp af de gamle Kort.

Det første, der ved en Undersøgelse i Marken tiltrækker sig Opmærksomheden, er den gamle Skanse. Naar man fra dens Volde betragter Omgivelserne, er man straks paa det rene med, at Skansen aldrig har haft den ringeste Betydning som Forsvar for det ovennævnte Dragsmindeindløb mellem Bredfjed og Myggfjed, dertil er Afstanden alt for stor. Skansen maa altsaa være bygget for at beskytte et tidligere og nærmere liggende Sejløb, og hvor dette har ligget er ikke vanskeligt at konstatere; thi det falder straks i Øjnene, at der

ude fra Diget og op til den tidligere Ø Lidsø gaar en Lavning og midt i denne ligger Skansen paa et fra Øst udgaende lille Højdedrag; den har Skansevold mod Syd, Vest og Nord, men er nabon mod Øst. Gaar man ud fra, at den for nævnte Lavning er det tidligere Sejløb, vil man se, at Skansen ganske har behersket Løbet. Kanonerne paa den sydlige Skansevold har peget ud mod Indløbet fra Havet; den vestlige Skansevolds Kanoner har skudt tværs over Sejlløbet, og Skytset paa den nordlige Skansevold har kunnet beskyde de Skibe, der trods alt var sluppet ind om Skansen. — Her synes ikke at være noget at tage fejl af.

Men støtter man sig alene til det, der kan ses i Marken, maa man faa det Indtryk, at Dragsmindeudløbet har været ret ud for Skansen; men saaledes er det ikke. Giver man sig til at undersøge de gamle Kort, opdager man to Ting: at Udløbet har været helt nede i Nærheden af Syttholm og at der har været endnu en Skanse til Forsvar af Indsejlingen.

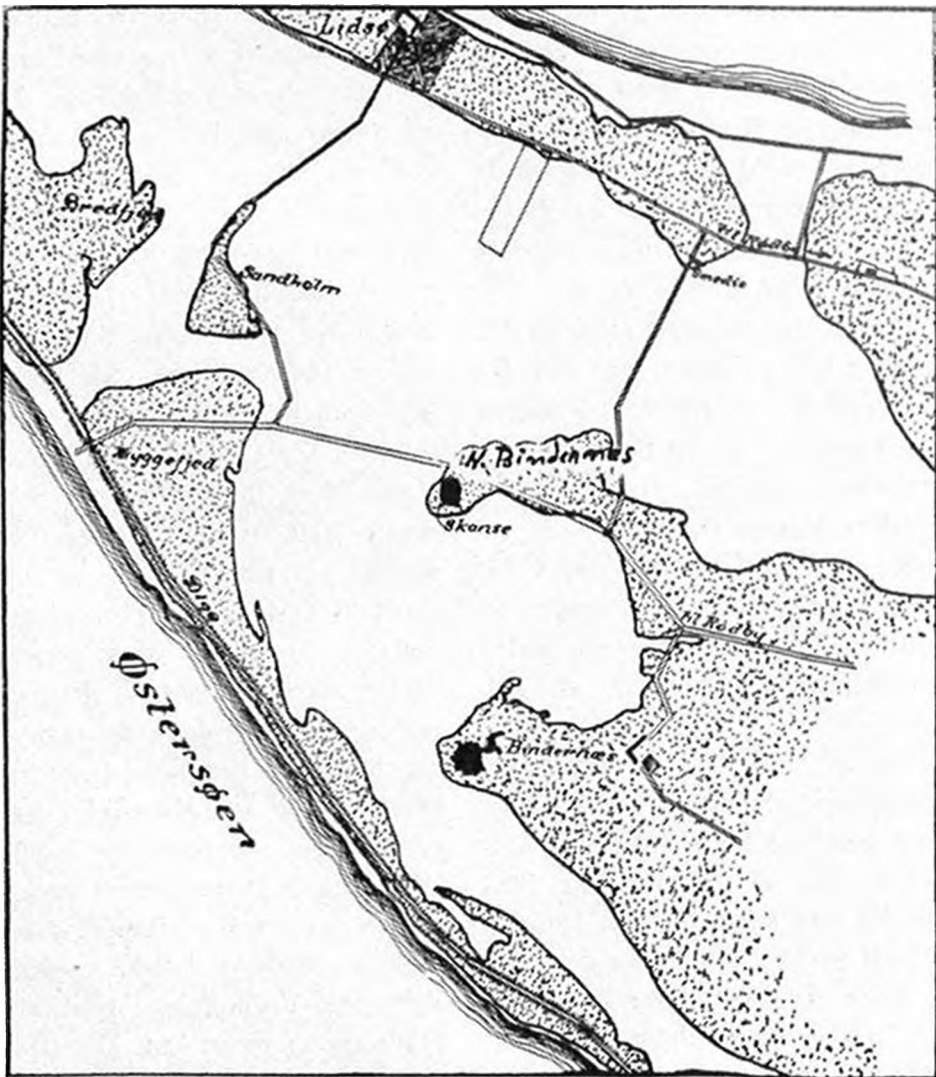
For at danne sig et Begreb om Indsejlingsforholdene, maa man først gøre sig klart, hvortedes Rødbjordsø saa ud i gamle Dage. Sædvanlig for Øen Lang, saa Øen Lidsø og et godt Stykke Sønden for den igen, — hvor nu Diget ligger — saa en hel Række Øer og Holme, som dannede Grænsen mellem Fjorden og Havet. Det var, for at nævne de vigtigste, Tjørnebjerg, Bredfjed, Mygge-

fjed og Syttholm. Fjorden havde to større Udløb, et mellem Halvøen Humminge og Tjørnebjerg og et mellem Myggeljed og Syttholm, desuden nogle mindre Udløb mellem de andre Holme, hvoraf det største var mellem Bredfjed og Myggeljed. Sidstnævnte Ø havde nærmest Form af en Drage med en lang Hale, der som en smal Sandbanke strakte sig ned mod Syttholm, derved skabtes indenfor Banken en lang smal Fjordarm, der løb ud ved Syttholm; det var Dragsminde. Det faste Land indenfor Fjordarmen løb mod Nordvest ud i to Næs: Nørre Bindernæs og Sønder Bindernæs. Paa det førstnævnte Næs ligger den nys omtalte Skanse, og paa Sønder Bindernæs saa en anden Skanse; den findes ikke angivet paa Videnskabsnæns Selskabs Kort; men derimod paa et Matrikelskort fra 1806 og paa flere senere Kort. Denne Skanse blev sløjet ved Digetbygningen og anvendt til Fyld i Diget. Dragsmindeindløbet har altsaa været overordentlig stærkt befæstet, hvilket viser, hvor stor Betydning det engang har haft; men det ligger langt tilbage. Allerede for halvtrediehundrede Aar siden var dets Rolle udslettet, det gamle Dragsminde løb maatte opgives paa Grund af Tilsanding, og man tyede da til Udløbet mellem Myggeljed og Bredfjed. Hvornær Skanserne er opført kan ikke afgøres. Det er muligt, at den ene af dem er antagt eller i hvert Fald forstærket af Christian IV; thi 1646 taler

Redbymændene i et Andragende om det meget Arbejde, de har haft ved Skansen. Men den oprindelige Befæstning af Sejllobet ligger sikkert langt længere tilbage.

Efter at have konstateret det gamle Dragsmindeløbs Beliggenhed, er det næste Spørgsmaal: Hvor var Antøbspladsen for den betydelige Trafik, der i længst sunde Aar-

hundreder gik over Dragsminde? Hvis man for om muligt at finde dette studerer Kortet meget nøje, fanges Ojet snart af en smal Tunge højt Land, der med lige afsekaarne Sider, strækker sig fra Lidsø ud i den gamle Fjordbund. Undersøger man Stedet i Marken, kan man meget let konstatere denne smalle Tunges Tilstedeværelse. Skønt Jorden

DET GAMLE DRAGSMINDE

Udsnit af Generalstabskort med Landingspladsen ved Lidsø og Antydning af den nu jævnedes Skanse paa Sønder-Bindernæs. Indsejlingen har været ved Kortets nederste Kant.

nu i flere Aar har været under Plov, ses den tydeligt, og paa begge Sider af den er en endnu ret stærk Sænkning som et Sejlløb. Gods ejer Moesgaard-Kjeldsen fortæller, at disse Løb paa hver sin Side af den skibsbroformede Landtunge tidligere — for Stedet blev taget under Plov og blev drænet og planeret — var langt stærkere fremtrædende og at han til har tænkt paa, hvad det kunde betyde. At vi her staar ved Landingspladsen eller »Skibsbroen« i det ældste Dragsmindeløb, kan der næppe være Tvivl om. Kun savner jeg Restor af de Stensætninger af raa Kamp som utvivlsomt har dannet Landingspladsens Sider; men Hr. Moesgaard-Kjeldsen kunde give en meget nærliggende Forklaring herpaa. Den nuværende Vej til Lidsø er nemlig anlagt 1876; der er gaaet en Mængde Skærver i den, og hvad var da lettere end at tage de mange raa Kampsten, som her laa lige for Haanden.

— Fjorden sendte jo et Løb Øst om Lange op til Næsbaek; men dette maa allerede paa det Tidspunkt da Dragsminderuten fik stor Betydning have været saa tilsandet, at det kun kunde befares med Baade, og Trafikken fra Næsbaek til Havnen ved Lidsø maatte derfor foregaa med Pramme, der ikke stak dybt, men kunde tage en stor Last.

Da Tilseendingen i det yderste Dragsmindeløb ødelagde Sejladsen ind om Bindemøssene og Havnen maatte flyttes fra Lidsø ud til det nye

Dragsminde mellem Bredtjød og Myggetjød, fik Prammene dobbelt saa lang Vej ud til Havnen; det var slemt, men værre var det naturligvis, at den nye Havn var langt mindre beskyttet mod Storm og Hav end den gamle. Naar denne Flytning af Havnen har fundet Sted, kan ikke oplyses; men den er antagelig foregaaet i Tiden omkring 1670.

Samtidig med Anlæget af den nye Havn eller Færgersted blev der opført et Færgehuse, der snart efter blev udvidet til ogsaa at rumme Toldbod og Bolig for Tolderen. Beliggenheden af dette Hus kan som før nævnt endnu paavises. Det er en Jordbanke, hvori man uden større Anstrengelse kan konstatere Tilstedeværelsen af raa tihuggot Kamp og Rester af Tegl. Endvidere er der, ved en ren foreløbig Undersøgelse, som Amtsforvalter Holck foretog for en Del Aar siden, fundet en Mængde Kridtpiberester; men ogsaa deres Tilstedeværelse lader sig forklare. Manden, der forestod Færgeriet, har utvivlsomt haft Ret til at beværte de Rejsende med Mad og Drikke, Skipperne, der ka og ventede paa Færgetur og Last, har jævnt forkøbt Ventetiden med Øl og Tobak, og de itubrukede Kridtpiber er sammen med Fejeskarnet kastet lige udenfor Døren.

— Det var som alt nævnt Sandet, der blev Dragsmindertentens Bane. Sandrevlen, der med Bunddragene som Udgangspunkt gennem Aarhundredreder skød sig længere og længere

op ad Kysten, har i nogen Maade været skæbnbestemmende for Rødby. Paa Revlens Vej fremetter tukkede den først for det gamle Dragsmindeløb, derefter for det nyere Dragsmindeløb og tilsidst for Kramnitze. Og da man ved Ankeget af den ny Rødbyhavn lod, som om man glemte den gamle Historie om Sandrevlens evige Vandring, bragte den sig selv i Erindring ved Aar for Aar at bygge en Vold op for Havneindløbet og gentage sit aarhundrede gamle Spil ved Dragsmindeløbene med stadig lidt efter lidt at sætte Sandet ind efter i Havnen. Thi det, der sker i vore Dage ved Rødbyhavn, er ikke andet og mere end det, der for Aarhundreder siden skete ved det gamle Dragsmindeløb.

— Oplysningerne om Trafiken over Dragsmunde skal fortrinsvis søges i de Bestemmelser, der træffes vedrørende Told og Udførsel og i Brevene til Tolderne i Rødby. Her skal kun nævnes de vigtigste af disse Breve.

5. Oktober 1555, udstedes et aabent Brev, hvori det hedder, at da mange udfører Heste og Oxner fra Købstæderne uden at give Told, og da der er ved at blive Mangel paa gode Heste i Landet, har Kongen og Rigets Raad bestemt, at Heste, Oxner og andet Fæ fremtidig kun maa udføres over Aarsens, Kolding, Ribe og Rødby, og at der ikke maa udføres danske Heste til højere Værdi end 18 Joachimdalere. Bestemmelsen er, som man ser, af stor Betydning for Rødby,

idet Byen faktisk faar Monopol som eneste Udførselshavn for Kreaturer fra hele Sjælland og Lolland-Falster. Forbudet blev naturligvis overtraadt, men at Tolderen i Rødby var paa sin Post fremgaar af et Kongebrev af 12. September 1559. Jørgen Sture har, hedder det i Brevet, været hos Kongen i Vordingborg og klaget over, at nogle Heste, han vilde udføre af Riget, er bleven beslaglagt i Rødby, skønt de kun havde en Værdi af 4—5 Daler. Kongen befaler derfor Lensmanden over Ravensborg Len, Erik Rud, at undersøge Sagen, og er den rigtig skal Hestene have Lov at passere, mod at der svares Told, er de derimod mere værd eller under 5 Aar, skal Forbudet overholdes. 1560 ophæves det delvise Forbud mod Udførsel af Heste, da mange har beklaget sig over det, men det indskræmpes, at Udførslen kun maa ske over Rødby og de andre før nævnte Havne. 1563 udstedes Udførselsforbudet igen grundet paa Krigens mod Sverrig.

1564 klages der atter over Rødby-Tolderens Nidkærlighed. Klageren er denne Gang Grev Swartzberg, Felt-oversten for de tyske Lejetropper, som anvendes i Krigens mod Sverrig; han klager over, at han har faaet 70 Oxner standsat ved Udførselsstedet i Rødby. Tolderen forklarer, at Beslaglæggelsen er sket, fordi Bønderne har klaget over, at Driverne paa deres Vej gennem Landet tog alt det Kvæg, de kunde faa fat paa, og naar Bønderne protesterede, fik de det Svar, at

alt det Kvæg. Driverne havde, var svensk Kvæg, der var gjort til Bytte i Sverrige. Bøndernes Klager, der sikkert har været rigtige nok, er saare betegnende for den Retstilstand, Fejdetiderne affødte, men det er ikke mindre betegnende, at Kongen, for at holde gode Miner med Feltherren, gav ham Ret og befalede Tolderen at lade Grevens Kvæg passere.

Bemærkelsesværdig er ogsaa en kongelig Befalng af 22. Februar 1567 til Tolderen i Rødby og de andre Udførselshavne om at tage en Daler af hver Oxe udover den sædvanlige Told; men Tolderne maa »saafremt de vil undgaa Kongens Unaade ikke tale noget om denne Sag, for Købmændene kommer til Toldstedet med deres Øxner«. Den Slags »Fif« skulde jo ikke opmuntre til at overholde Paa budet om kun at benytte Rødby og de andre til Kvægudførsel godkendte Havne, og 3. November 1567 har Kongen igen »erfaret«, at Forbudet bliver overtraadt, saa Kongen ikke faar Told, og det indskræpes derfor atter strengt. Den, som overtræder Forbudet, skal miste alt, hvad han har at fare med, og skal yderligere straffes. Men denne Gang nævnes ogsaa Nakskov blandt de Havne, der har Lov at udføre Kvæg.

1572 sker der en Forandring. Bønderne paa Lolland har gammelt Privilegium paa mod en ringe Told at udføre det af dem selv opdrættede Kvæg. Men dette Privilegium misbruger de til ogsaa at udføre Øxner og

Heste, som er opkøbt paa Sjælland og som de udgiver for deres egne. For at komme dette Uvæsen til Livs bestemmer Kongen i Brev af 4. Juli 1672, at Tolden for Kvæg og Heste fra Sjælland, der udføres over Rødby, skal erlægges i Vordingborg.

Fra anden Side prøver man stadig at gøre Attentat paa Rødbys Privilegium paa Kvægudførsel. Saaledes klager Falstringerne 1591 over, at den store Mangel paa Foder gør det besværligt for dem at overholde Forbudet om, at Oxner kun maa udføres over Rødby, og de ansøger desaaarsag om Lov til at udføre de Øxner, som de har paa Stald, over Nykøbing. Ved et Brev af 24. April faar de den ønskede Tilladelse, men det indskræpes, at den kun gælder Staldøxner og ikke Græsøxner.

Hvor stor og betydningsfuld Udførselen af Kreaturer over Rødby har været i denne Periode faar man ved et Tilfælde god Besked om. Bønderne havde som før nævnt Ret til at udføre deres egne Kreaturer mod en mindre Told; men 1590 har Adelen tilsneget sig samme Ret, og Rødby-Tolderen Hans Berger indberetter det til Rentemesteren Enevold Kruse. Resultatet bliver, at Kongen befaler, at Adelen skal svare den fulde Told, da Privilegiet kun gælder Bønderne. Adelen paaberaaber sig Aaret efter deres formentlige Ret til samme Toldlettelse som Bønderne, men afvises. Medens dette staar paa har flere Adelsmænd paa Lolland undladt

at betale Tolden og kun givet Tolderen et Bevis for hvor mange Kreaturer, de hver især har udført. I de sidste 3 Aar har f. Eks. Hack Ulfstand udført 110 Øxner, Niels Friis 72, Fr. Hobe paa Aalholm 421 og Christoffer Rosengaard 116. 8 Adelsmænd har i disse 3 Aar udført 861 Øxner, 18 Heste og 2 Tyre. Dertil kommer saa alt hvad de lollandske Bønder har udført, og alt hvad der er ført over fra Falster, fra hele Sjælland og omliggende Øer. Det er klart, at det er mægtige Mængder af Kvæg, der er gaaet over Rødby og at hele denne Trafik har givet Byen betydelige Indtægter. Endnu 1594 havde Adelsmændene ikke betalt den skyldige Told, men saa faar de under 22. Juni et barsk Kongebrev, hvori det hedder, at hvis den skyldige Told nu ikke bliver betalt, vil Kongen se sig nødsaget til ved andre Midler at lade Kronens Rettigheder indkræve. Det syntes at have hjulpet; thi nu hører man ikke mere om Sagen.

Efter 1590 aftager Kvægudførslen over Rødby kendeligt, idet flere og flere Havnebyer efterhaanden faar Udførselsret, saa det til sidst kun bliver en Del af den lollandske Kvægudførsel, som gaar over Dragsminde. For Rødby betød det en ikke ringe Nedgang i Indtægter; thi selv om Kvægdriverne ikke var første Klasses Rejsende, saa skulde de dog købe til Livets Ophold, Foderet til Kvæget gav jo ogsaa Omsætning og Penge, og sidst men ikke mindst ka-

stede Færgefarten med Kreaturer ikke saa lidt af sig. Men selv om Kreaturudførslen skrumpede ind, saa var og blev Rødbyruten den korteste og bekvemteste for alle Rejsende, der fra Sjælland, Skaane, Møn og Lolland-Falster agtede sig til Holsten, Hamborg og videre Syd paa; det var Hovedruten og langs den laa Kroerne og Skytsstederne, hvor man var indrettet paa uden større Forsinkelser at viderebefordre de Rejsende, der ikke rejste med egne Heste og Tjenerskab. Tit er det fornemme Rejsende, der befarer Ruten og som oftest gør et lille Ophold i Rødby. 1556 er Christian III i Rødby, naturligvis med stort Følge, og udsteder 19. August flere Breve herfra, inden han fortsætter Rejsen til Hellighafn i Holsten. — 1. April 1557 udgaar der Breve til Jorgen Ruds Hustru Karen og til Tolderen Oluf Rosse i Rødby i Anledning af, at »Kongens Datter Frk. Elisabeth« skal til Tyskland (Det maa formodentlig være Christian III.s Datter Dorothea, der er Tale om, thi han havde ingen Datter, der officielt bar Navnet Elisabeth, og Frederik I.s Datter Elisabeth var paa den Tid ikke Frk., men Hertuginde). Fru Karen Rud faar Ordre til at »drage og tilfly« det Kammer i Rødby, hvor Kongedatteren skal bo, det vil sige, at Kamrets nøgne Vægge skal dækkes med fint Klæde, som man paa enhver Adelsborg havde liggende til dette Brug. Prinsessen rejste under Ledsagelse af Kurfyrst

August af Saksens Raader og med stort Følge af Kongens egne Tjenere. Hvor stort Følget er, faar man at vide af Brevet til Tolderen, der indeholder Ordre om at have Færger parat til Overførsel af 70 Heste. Det er klart, at slige store og fornemme Selskaber ikke alene vakte Røre i den lille By, men ogsaa Tilløb og Omsætning. Derimod kastede Færgeriet ved slige Lejligheder ikke stort af sig, idet Rødbymændene jo havde Pligt til at færge Kongen, hans Folk og Bude gratis over. Men til Gengæld var der gode Penge at tjene ved at færge de mange private Rejsende over. Hver af Rødbybønderne havde sin Skude, og der var Købmænd, som havde baade to og tre Færgeskibe. Begæret efter Fortjeneste udartede rigtig nok ikke sjældent til Oprækkeri. 20. November 1563 faar Tolderen saaledes Ordre til at sørge for, at der ikke kræves utilbørlig Færgeløn af Folk, som drager ud af Riget; thi Kongen har »til sin Forundring« hørt, at de fremmede Krigsfolk, som han har hjemforlovet, bliver besværet med utilbørlig Færgeløn i Rødby, idet hver maa give $\frac{1}{2}$ Daler og somme endog 1 Daler. — Men det var nok ikke alene Krigsfolket, det gik ud over; thi i et andet Kongebrev af 30. Januar 1567 hedder det: Der er kommet adskillige Klager over ubillig Færgeløn i Rødby, ja det forlyder, at man endog tager dobbelt saa meget som tidligere. Ligesaa klages der over, at de Rige i Rødby tiltvinger

sig Overførslen af de, der vil og kan betale, medens de Fattige maa overføre de, der rejser i Kongens Ærinde og skal frit over. Kongen fastsætter derfor nu følgende Takster: Enhver, der vil over for Penge, skal af en Skude med fuld Ladning fra Rødby til Hellighafn give om Vinteren 10 Mark, om Sommeren 8 Mark; og fra Rødby til Femern om Vinteren 6 Mark, om Sommeren 3 Mark. Den Færgemand, som tager højere Taks!, har forbrudt sin Skude til Kongen. Naar nogen vil over og tilbyder den her fastsatte Betaling, skal Skipperen straks føre ham over og ikke vente paa flere. Overførslen skal gaa paa Tur mellem dem, der har Skuder, og det skal gaa ligeligt til baade med dem, som skal overføres for Penge, og med dem, der skal overføres frit. Overtrædelse heraf skal ligeledes medføre Skudens Forbøvelse til Kongen. Og ser Tolderen gennem Fingrone med nogen Overtrædelse, har han forbrudt sin Boeslod til Kongen.

Hvor almindelig benyttet Ruten over Rødby var, har man et Eksempel paa ved Daniel Rantzaus Død. Da Helten 11. November 1569 var faldet ved Varberg, blev hans Lig ikke, som det laa nær at antage, sendt med Skib fra Halmstad, men blev fort gennem Skaane og Sjælland over Rødby til Holsten, hvor Slægtens Hovedsæde var. 1. December 1569 udgaar der nemlig Brev til Peder Oxe og Johan Friis om, at de

paa Kongens Vegne, skal lade Daniel Rantzau's Lig »ærlig gelejde« fra København til Rødby og sørge for, at det over alt »gaar ordentlig til«, samt underrette Daniels Brødre, saa de kan være til Stede i Hellighafn og modtage Liget, naar det kommer over.

Der foreligger ligeledes adskillige Breve, der viser, at Ruten over Rødby-Dragsminde var den vigtigste Postrute — om man tør bruge det Udtryk for den Tid — mellem Tyskland og København. I April 1555 udgaar der saaledes Brev til Lensmændene og til Tolderen i Rødby om, at der hver især i sit Distrikt skal sørge for, at der stadig er Poststrytterheste rede til at føre Kongens Brevbude over Strækningen Gaabense-Soesmarke-Maribo-Rødby og derfra videre med Færge til Hellighafn. — 3. April 1557 indskærpes dette yderligere: Kongen venter, hedder det, Brev fra Tyskland, men da Brevene tit fremsendes langsomt og bliver liggende paa Vejen, skal Tolderen i Rødby, Abbedisen i Maribo, Peder Oxe i Soesmarke og Gaabense sørge for, at der hver af disse Steder stadig er en god Posthest og Karl tilstede, saa at Kongens Postbud og Breve straks kan besorges. Saafrømt nogen af de nævnte viser sig forsømmelig heri, skal de staa til Rette for den Skade heraf kan opstaa for Riget. — 1560 og 1567 udgaar der tilsvarende Breve om at holde Postheste rede. Hvor villigt disse Paabud er efterkommet

faar henstaa ubesvaret, men der foreligger andre Eksempler paa, at man ikke var saa hidsig med denne gratis Befordring af Kongens Sendebud. 15. April 1594 hedder det f. Eks. at Kongen har erfaret, at Kancellibude, der skal over Rødby til Hellighafn med Breve og Bestillinger, ikke kan blive befordrede med mindre der er mange andre, som vil over. Da Tjenesten for Kongen herved bliver forsømt, befales det Rødbymændene uden Forhaling at befordre Kongens Bude.

Der mangler naturligvis ikke Eksempler paa, at Ruten ikke alene befares af kongelige Sendebud og ærlige Rejsende; men ogsaa af Skarnsfolk og Rigets Fjender. Der udgaar nemlig ofte Befaling om at holde Øje med den Slags ubudne Gæster. 29. Juni 1557 faar bl. a. Tolderen i Rødby Brev om at passe paa. Thi mange »udlændiske Folk« rejser gennem Kongens Lande, uden at man véd, hvem de er og hvad deres Bestilling er, derfor befales det nu, at udlændiske Folk ikke maa overføres med Færgerne uden at de har Kongens Pas, eller man véd, hvem de er. Kommer der fremmede Sendebud eller »andre besynderlige udlændiske Folk«, skal Kongen straks underrettes. 24. Januar 1577 udgaar der igen Ordre om at passe paa mistænkelige Rejsende, der »kun vil spejde«. Kommer der saadanne mistænkelige uden Kongens Pas, skal de anholdes og Kongen straks underrettes.

Ogsaa fremmede Landsknægte skal Færgfolkene være forsigtige med. 5. Juni 1556 udstedes der Forbud mod, at Indbyggerne i Rødby tager Landsknægte med tilbage, naar de sejler hjem fra Hellighafn; thi der kommer mange Landsknægte ind i Riget uden at have Tjeneste, og derfor maa de kun befordres, hvis de har Kongens Pas.

Undertiden kunde det ogsaa hændes, at Rødbymændene maatte gøre den saa ilde sete gratis Færgeljeneste udenfor deres eget Distrikt, saaledes ved Frederik IIs Kroning 1559, da der under 4. August gik Ordre til Rødby om at sende alle sine Skuder og Færger i fuld udrustet Stand til Warnemünde for at føre Kurfyrst August og hans store Følge over til Gedser.

Selvfølgelig var der ogsaa Færger paa Femern og i Hellighafn — saa Folk, der vilde over fra den Side ikke skulde ligge og vente til der kom Færger over fra Dragsminde — og ligesaa selvfølgelig var der megen Jalousi og Konkurrence mellem Færgemændene paa begge Sider, navnlig Mændene fra Femern synes at have været paagaende og ofte udtalte det til Haandgribeligheder, naar Skældsordene ikke kunde gøre det. Der er saaledes opbevaret en Skrivelse fra 1670, hvori Michel Svendsen Winter paa Rødby Indvaaneres Vegne klager over Færgemændene fra Femern. Han taler her om »den store Uenighed«, der ved Færgestedet

Dragsminde »falder mellem os og de femmerske Færgemænd«; thi naar de kommer til Dragsminde, bliver de liggende der saa længe, som de lyster og indtil de kan faa Fragt tilbage igen, hvilket er vores By til stor Skade og besværliggør os Udredning af Skatterne. Han andrager derfor om, at de femmerske Færgemænd maa faa Ordre til straks at sejle tilbage og ikke blive liggende i Dragsminde. Det ses dog ikke at der er taget Hensyn til denne Klage.

Alle de i det foregaaende fremførte Eksempler er tilstrækkelige til at klargøre Betydningen af Ruten Dragsminde—Holsten. Ruten synes at have kulmineret i Tiden 1550—1600. Efter den Tid er Efterretningerne sparsomme; det ser ud som Handelstrafikken nu tager af, men det mangler dog ikke paa fornemme Rejsende, der foretrækker Ruten som den korteste, og det gælder ikke mindst Kongerne og deres Hof. 22. September 1613 kommer Christian IV til Rødby og bliver her i 4 Dage, indeo han fortsætter Rejsen til Hellighafn. Et Par Gange senere lægger Christian IV Ruten over Rødby, og Frederik III befarer den ogsaa nogle Gange. Sidste Gang en Konge benytter Ruten er vist 1678, da Christian V rejser til Holsten. Han kommer til Rødby om Aftenen den 18. November og fortsætter straks næste Dag ud til Dragsminde; men Vejret er saa stormfuldt, at Færgeren ikke tør gaa over med den dyrebare kongelige

Last, og Kongen maa blive i Færgehuset Dagen over. Han er fortrædelig over den uvelkomne Forhindring, og skont Bekvemmelighederne i Færgehuset er alt andet end fyrstelige, nægter han dog at tage den kun en Mil lange Vej tilbage til Rødby, hvor han vel heller ikke har været begejstret over de Behageligheder, man havde at byde paa. I Stedet tager Kongen en længere Tur til Nakskov for bl. a. at bese Fæstningen og kommer først tilbage til Dragsminde 19. November, hvor han Dagen efter gaar om Bord og sejler i nogenlunde fint Vejr til Hellighafn. 29. November er han atter udfor Dragsminde, men Vejret er igen haardt og Skibet tør ikke gaa ind over Revlerne, hvorfor Kongen og hans Ministre lader sig ro i Land og fortsætter straks Rejsen til Nielstrup, hvor Kongen er Gæst hos Stiftsbefalingsmand Lerche.

Det fremgaa heraf, at Dragsminde ikke mere er den bekvemme og let tilgængelige Havn, den tidligere har været. Sandrevlen fra Bundragene har i Aarhundredernes Løb flyttet sig længere og længere Vest paa. Den ligger allerede nu tæt og høj udfor Dragsminde, og Sandrevlen udenfor betyder ogsaa med indgaaende Strøm Tilsanding indefter i Mundingen og Fjorden. Dragsmindes Glansperiode er forbi. Der gøres intel for ad kunstig Vej at modarbejde den Udvikling Naturforholdene skaber, og Følgen bliver, at Trafiken søger andre Veje. Et betydningsfuldt Skridt i

den Retning bliver allerede gjort i 1653, da Poul Klingenberg planlægger Omordningen af det danske Postvæsen og lægger Postruten til Hamborg over Nyborg—Assens—Haderslev i Stedet for over Gaabense—Dragsminde—Hellighafn. Og da Rødby-Dragsminde saaledes er vraget som Hovedpostrute gaar det rask nedad i det følgende Aarhundrede.

Som Udførselshavn for den sydlige Del af Lolland har Dragsminde dog endnu nogen Betydning, og Skibene, der fører Kornet ud, tager naturligvis Gods med tilbage. Tolderen, der skal holde Øje med denne Ind- og Udførsel, boer i Rødby, og nu og da maa Varerne vel være sluppet udenom Tolderen. Thi 27. September 1672 udgaar der et kongeligt Reskript om, at »Tolderen som nu i Rødby er boendes« herefter skal bo i Dragsminde, »hvor Overfarten er« og hvor han bedre »kan holde tilbørlig Opsigt med Alting« saa Forsøgene paa at slippe udenom Tolden »desto mere kan forhindres«. — En Toldbygning maa derefter være opført i Forbindelse med Færgehuset og dette benævnes herefter stadig som »Toldbodhuset«. Foruden dette var der ved Dragsminde nogle Kornmagasiner, som tilhørte Købmændene i Rødby, samt 3 a 4 Fiskerhytter.

Men den nye Toldbod fremmede ingenlunde Varetransporten over Dragsminde, tværtimod. Nu, da al Smugleri her er udelukket, dukker Kramnitze op som Konkurrent, dens

Havn er lige saa god, og der er gode Muligheder for at ind- og udsmyg- lede Varer. Altsaa gaar det nu end raskere ned ad Bakke med Drags- mindes Betydning. Selv om Færgeru- ten Dragsminde—Femern—Holsten opretholdes er det skralt med Farten. Til sidst er Forholdene saaledes, at det er tvivlsomt om Byrden ved den gratis Befordring er større end den Fortjeneste, de private Rejsende gi- ver. Og Rødbymændene faar tilsidst indført den Ordning, at Byen beko- ster Anskaffelsen af 4 Færger med Tilbehør, der skal drives af fastløn- nede Færgefolk under Ledelse og Op- syn af den i forrige Kapitel nævnte »Foged« i Rødby, der saa skal gøre Byen Regnskab for Indtægterne. Det sidste kniber det med at faa — og saa ender det til sidst i Jen ren- Elendighed.

Oplysende i saa Henseende er en Ansøgning, som Svend Mikkelsen Winter i Rødby — en Søn af oven- nævnte Michel Svendsen Winter — indgiver den 28. Marts 1687. Han skriver, at der ved Rødby var et lidet og ringe Færgested over til Femern og Hellighafn«, hvilket nu paa nogle Aars Tid er bleven omtrent øde, saa det nu med Far- ten ikke kan bringe saa meget ind- som til Fartøjs og Redskabs Vedlige- holdelse behøves. Aarsagen hertil er, at Færgeriet har været Byfogden i Rødby betroet, saaledes at han skulde svare Byen Regnskab for, hvad Fær- gerne indbragte; men han har ikke

haft Kendskab til Søfarten og ikke formaaet at faa noget ud af det eller skaffe de Rejsende god Befordring. Winters Fader, der var »Eders kgl. Majts. Foged i Rødby«, har forestaaet Færgeriet i ca. 30 Aar paa bedste Maade, og Winter selv var da i sin Ungdom beskæftiget ved Færgeriet. Han er derfor godt kendt med det, og hvis det bliver ham betroet, vil han beflitte sig paa at faa det noget bedre i Skik, saa han »med Tiden kunde have et lidet Stykke Brød« for sig og sine, og skulde den Rejsende all- gevel blive vel befordret. Han vil an- sætte 4 dygtige Færgekare, som han beder om maa være fri for Skat. Den Told, der erlægges ved Færgestedet er kun ca. 20 Daler om Aaret, og disse mener han bør anvendes til Havnens Reparation og Vedligehol- delse. — Denne Ansøgning gaar til Stiftsbefalingsmandens Erklæring, og han bekræfter, at Færgeriet er ganske forfalden, og at Byfogden in- tet gør for det og heller ikke aflægger Regnskab for det lidet deraf indkom- mer. Toldindtægten er som af Anso- geren opgivet og vil fuldt vel behø- ves til Havnens Vedligeholdelse. Stiftsbefalingsmanden anbefaler der- for, at Ansøgningen bevilges, imod at Winter yder Byen nogen Erstat- ning for de 4 Færger, som den i sin Tid har anskaffet. — Under 10. April 1687 udstedes saa et Kongebrev, der giver Winter det ønskede Privilegium imod at han »saa vidt billig eragtes« giver Byen Vederlag for de gamle

Færger, »som for Indvaanernes Midler skal være bygget«. Koncepten til dette Kongebrev er ligeledes bevaret, men den har en Slutning, som ikke gives i Kongebrevet og som gaar ud paa, at Færgekarlene skal være fri for alle Skatter mod, at Færgemanden skal være pligtig til som hidtil uden Betaling at »oversætte Kongens Beljente, som rejser i Kongens Ærinde«. At denne Bestemmelse er strøget skyldes sikkert Winter, idet Færgekarlenes ringe Skat jo paa ingen Maade kunde opveje Byrden ved den gratis Befordring. Og denne gamle Byrde, der i sin Tid indbragte Byen sine Privilegier, kan sikkert dermed betragtes som bortfaldet for bestandig.

Hvad Winter har faaet ud af Færgeriet eller hvor længe han har haft det, foreligger der intet om. Da Byfogden Niels Hansen 1719 døde, var han Indehaver af Færgeprivilegiet, og da Byfoged Krøyer i Maribo udnævntes til hans Efterfølger overtog ogsaa han Færgeriet, men det ser ud til, at Niels Hansen eller hans Bø har solgt Færgerne; thi i Krøyers Udnævnelse hedder det, at han er forpligtet til ved Færgestedet, at »holde og anskaffe dygtige og fornødne Fartøjer, som nu sammesteds ikke skal findes«. Færgeprivilegiet hører derefter for bestandig sammen med Embedet som Byfoged i Rødby.

Imedens skrider Tilsandingen langsomt og sikkert og uforstyrret fremad. Der klages atter og atter over de

vanskelige Besejlingsforhold; men saa vidt man kan se i Arkiverne er det eneste Myndighederne foretager sig ved Dragsminde en mange Gange gentagen og kostbar Istandsættelse af Toldbohuset. Kramnitze tager derfor mere og mere Luven fra Dragsminde og omkring ved 1745, giver man helt op og flytter ogsaa Færgestedet til Kramnitze. I en Skrivelse som Tolder Rud i Rødby 12. Februar 1749 sendte til Rentekammeret hedder det nemlig: Formedelst Dragsminde Havns slette Indløb har Farten efter naadige Herrers Bevilling i nogle Aar været ved Kramnitze, og da Havnen ved Dragsminde i forrige og særdeles i denne Vinter er saaledes tilskyldet af Sand, at end ikke de mindste Fartøjer kan løbe derind, saa har Købmændene i Rødby ladet alle deres Kornmagasiner ved Dragsminde nedbryde og flytte til Rødby Toldboden staar nu ene og forladt, udsat for Skade af Vejr og Vand og Mennesker, eftersom ingen tør behandle det Sted om Vinteren af Frygt for Vandflod. Og da der ikke er noget Haab om Havnens Forbedring, foreslaar han, at Toldboden ved Auktion sælges til Nedbrydning. Han foreslaar i Stedet at opføre Toldbygning i Rødby, hvor Tolderen længe har boet, og passende hertil anbefaler han et Sted yderst for Vestergade, thi en halv Fjerdingsvej herfra (ved Næsbæk) lægger Prambaadene til og fører Varerne fra og til Kramnitze, saa Tolderen herfra bekvemt kan

holde Opsyn. — Resultatet af denne Skrivelse bliver en Synsforretning paa Toldbodhuset ved Dragsminde, hvoraf fremgaar, at Huset bestod af 17 Fag i Retning Ost-Vest, og at de 3 Fag var to Stokværk højt med en Kvist i Nord og en i Syd. Der var i Huset 6 Værelser med Fjællegulv, 2 Skorstene og en Bagerovn. Det hele blev vurderet til 200 Rigsdaler. Huset blev saa udbudt til Auktion, som afholdtes 20. Juni 1749 paa Raadhuset, men ingen vilde byde de forlangte 200 Daler. 3. November holdtes en ny Auktion med frit Bud og her bød Købmand Hans Mackeprang 133 Rigsdaler. Sagen blev indberettet og 16. December godkendte Kongen det gjorte Bud. Huset blev derefter straks nedrevet.

Dragsminde Saga er ude.

Men man har ondt ved at glemme Dragsmindes glørværdige Fortid, og da der 1752 bliver Tale om en alvorlig Forbedring af Postgangen Syd paa, kommer Dragsminde med ind i Overvejelserne. 3. Oktober 1752 indgik Generalpostamtet med en Forstilling til Kongen om at indrette en ny Postrute over Vordingborg, Lolland, Femern og Wagrien til Hamborg. Det blev derefter paalagt Kaptajn i Flaaden Tobias Wigandt at undersøge Betingelserne for Oprettelsen af en saadan Rute. Allerede 29. Januar 1753 indgiver han Beretning om sine Undersøgelser. Han anslaa Udgiften ved Opførelsen af en Skibsbro og et Fyr ved Dragsminde til 684

Rigsdaler, dertil kommer saa Anskaffelsen af Færger. Hus til Færgemændene m. m.; men han fremhæver de store Vanskeligheder Etableringen af en saadan Rute vil møde. Udenfor Dragsminde ligger nemlig et Rev 2 a 2½ Fod under dagligt Vand. Indløbet over Revet er 5 Fod dybt, men flytter sig undertiden med Strømmen og er desuden vanskeligt at passere ved vestlige og sydvestlige Vinde, da der er ikke saa lidt Brænding. Paa Vejen fra Rødby til Dragsminde er der 3 Steder som man ikke kan komme over ved Højvande, det værste er ca. 1000 Fod bredt og ved daglig Vande 1 a 1½ Fod dybt. Herover maa der for at sikre Forbindelsen opfyldes en ny Vej. Vanskelighederne paa Femernsiden er ikke mindre, og efter at have beskrevet dem udførligt slutter Wigandt med at erklære, at Vanskelighederne efter hans Mening er alt for store. Der nedsættes saa en Kommission til Overvejelse af Sagen. Kommissionen foreslaar at opgive Planen med at lægge Ruten over Femern og i Stedet undersøge Muligheden for Ruten Dragsminde-Heiligenhafen; og samtidig henleder den Opmærksomheden paa Kramnitze, som maaske bedre egnet end Dragsminde. Kaptajn Wigandt faar saa Ordre til at undersøge Forholdene ved Kramnitze. Hans Beretning om denne Undersøgelse gaar ud paa, at der udkræves store Bekostninger til Anlæget af en Havn og at Vejen til Kramnitze ligeledes

kræver meget store Beløb for at gøres passabel i al Slags Vejr. Han har ligeledes undersøgt et lidet Indløb, der kaldes Myglfjed og ligger en halv Mil Syd for Dragsminde, fordi Folk havde betegnet dette Sted som

dette Resultat af Undersøgelserne blev Planen opgivet.

Af Wigandts Indberetning fremgaar det klart, at Land-Vejen til Dragsminde er meget besværlig, idet den gaar over 3 Vad, hvoraf det største er

UDSNIT AF VIDENSKABERNES SELSKABS KORT FRA 1776
Krydsene angiver de i Wigandts Indberetning nævnte Indløb ved Dragsminde og Myglfjed.

bekvem; men siger han, Landet der bestaar overat af opkastet Sand, hvorimellem løber et lille Vand 4 Fod dybt, og udenfor dette ligger den samme Sandrevle som ved Dragsminde, og saa ligger dette Sted langt mere udsat for Søen, saa det maa betegnes som ganske uegnet. — Efter

1000 Fod bredt og saa dybt, at man ikke kan komme over ved Højvande. Nu kan der vel næppe være Tvivl om, at denne Vej under Magsvej og Lavvande alligevel er benyttet til at transportere Varer fra og til Dragsminde, ellers vilde Rødby-Købmændene næppe have bygget Kornboder

derude. Men der er heller ingen Tvivl om, at en Del af Trafiken mellem Rødby og Dragsminde, og da navnlig Persontrafiken er sket i Baade, som blev drevet dels med Aarer, dels med Sejl, og som havde Anløbssted ved Næsbæk en halv Fjerdingsvej fra Rødby. Dette fremgaar bl. a. af et Kort, som Søkorttegneren Jens Rasmussen fremstillede i Aarene 1692—1703. Paa dette Kort, der i det store og hele er ret paalideligt, er Dragsmindeløbet fort helt op til Næsbæk og Vanddyden, som ogsaa er angivet paa Kortet, viser $\frac{1}{2}$ Favn, altsaa paa det nærmeste 1 Meter. Endnu i 1832 taler Kaptajnlojtnant Leth i sin nedenfor nævnte Indberetning om »Farvandet mellem Dragsminde og Rødby«, han siger, at det er saa tilsandet, at end ikke en lille Baad kan flyde over ved Lavvande. For Aarhundreder tilbage har dette Løb naturligvis haft sin Betydning, og det maa antages, at Farten mellem Næsbæk og den gamle Dragsminde Landingsplads paa Lidso udelukkende er sket med Baade. Netop denne besværlige Baadfart mellem Næsbæk og Landingspladsen paa Lidso var vel Grunden til, at Regeringen efter Rødbys Brand i 1651 ønskede Byen flyttet »nærmere Stranden«; en Flytning som altsaa ikke blev til noget. Da Kramnitze senere tager Luven fra Dragsminde, lægges Baadfarten fra Næsbæk Nord om Lang til Kramnitze.

Den lange og besværlige Baadfar' til

Kramnitze generer Rødby og Spørgsmaalet om en Opmudring ved Dragsminde rejses gentagende Gange senere. Saaledes i 1800, men Svaret lyder, at det er altfor dyrt. 1824 gaar det ligesaa. 1832 andrager Byfoged Ibsen paany om, at det gamle Indløb ved Dragsminde maa blive oprenset eftersom Ind- og Udskipningen ved Kramnitze er meget besværlig. Der er siger han en god Havn ved Dragsminde, men Indløbet er formedelst Forsømmelse i sin Tid aldeles tilstoppet med Sand. Under Frederik VI Ophold paa Lolland bliver Sagen ham forelagt af Stiftamtmanden, og Kaptajnlojtnant Leth faar saa Ordre til at undersøge Sagen. Hans Erklæring gaar ud paa, at det gamle Indløb ved Dragsminde er aldeles tilstoppet af Sand paa en Strækning af $\frac{1}{2}$ Fjerdingsvej indefter og Mundingen er ofte ganske tør, hvilket i lange Tider har forhindret selv den mindste Baad i at flyde over. En Genenmskæring vil være ligesaa bekostelig som unyttig. Bekostelig, fordi der udkræves en Opmudring til 7—8 Fod og Anlæg af en Mole langt ud i Søen, det vil tage flere Aars Arbejde og koste ca. 20,000 Rigsdaler foruden en betydelig Sum til Lukning af Udløbet ved Kramnitze. Og unyttig fordi de samme Aarsager, som i sin Tid har bevirket Tilsandingen, ogsaa vil hidføre en Tilsanding af det nye ved Moler beskyttede Indløb. Dermed afvises Sagen ogsaa denne Gang, og nu rejses den ikke mere.

Dragsminde er gaaet over i Historien

KRAMNITZE har som Udhavn for Rødby spillet en betydelig mindre Rolle end Dragsminde, baade med Hensyn til Længdemaalet i Tidsrum og Størrelse af Trafik. Kramnitze er jo et af de Navne, hvorom der har staaet Strid indenfor Videnskaben, idet man fra én Side kaldte det vendisk, medens andre og deriblandt Johannes Stensrup, pure forkastede denne Fortolkning og hævdede, at det fremmede -itze kun hidrørte fra en uheldig Omskrivning. Denne Opfattelse er sikkert rigtig, idet meget taler for, at Navnet Kramnitze er af forholdsviis ny Oprindelse; det findes ikke nævnt før efter 1700. I ældre Tider har Stedet et andet Navn, nemlig *Hovminde*, hvis Oprindelse er let at paavise. Ved denne Del af Rødby Fjord har i Oldtiden ligget et Gudehov, som har givet Navn baade til Byen Hovby (senere Hoby) og til Udlobet. Ligesom Dragsminde betyder Udlobet (Mundingen) ved Dragene, saaledes betyder Hovminde Udlobet ved Hovet. Dette gamle Navn bruges i flere endnu eksisterende Skrivelser. Under 8 Marts 1570 udgaar der saaledes kongelig Befaling til Indbyggerne i Rødby om herefter altid at løbe ind i Dragsminde, naar de først (Krigs-)Folk over og sætte dem i Land dér. De Folk, som kommer til Skibs til Rødby, har nemlig klaget

over, at Rødbymændene løber ind i »Hovminde« Havn og sætter Folkene i Land dér, hvorefter de med stort Besvær og undertiden med Livsfare maa passere to dybe Vejler for at komme ind til Byen. — 1620 bortforpagtes Ølaccisen i en Række Byer og 1. Marts nævnte Aar faar bl. a. tidligere Tolder i Rødby Jørgen Ploug Brev paa Ølaccisen i Rødby eller i »Drengminde og Haarminde Havne, der ligger under Rødby.

At det er Kramnitze, som her benævnes med sit gamle Navn Hovminde i lidt afvigende Omskrivninger, kan der ikke være Tvivl om. Og at Soldaterne fandt Vejen fra Kramnitze ind til Rødby baade lang og besværlig er klart nok, eftersom de først skulde vade over til Lidsø og derefter vade over Lidsø Vejle, for at naa frem til Byen. Naar Rødbyfærgerne for Nemheds Skyld løb ind til Kramnitze i Stedet for Dragsminde, kan dette sikkert opfattes som Tegn paa, at Indsejlingen til det gamle Dragsmind allerede den Gang var besværlig, i haardt Vejr maaske ogsaa farøfuld, og Tanken om en Flytning af Færgestedet har vel allerede den Gang haft Raaderum i Rødbymændenes Sind.

Hvis man dernæst vil prøve paa at udfinde, hvorledes Kramnitze Navnet er opstaaet, saa er det heller ikke vanskeligt her at finde en nogenlunde holdbar Forklaring. I de ældste Skrivelser, hvor Navnet forekommer, skrives det nemlig *Kram-*

næs, d. v. s. Næsset, hvor der drives Kramhandel. Vi har tidligere nævnt, at der efter Toldbodens Flytning fra Rødby til Dragsminde kom større Fart og Dristighed i Smughandelen ved Kramnitze. Det var særlig de foretagsomme Æroboere og Marstal skippere, der her drev deres Spi. Rødbymændene klagede atter og atter over dem. Og Marstalfolkene ansøgte lige saa ofte om Tilladelse til at løbe ind og større Garn ved Kramnæs i Stedet for Dragsminde. Det var Folk, der kun kendte Vanskeligheder for at overvinde dem, og naar de var i Stand til i Tiden fra 1740 til 1800 at erobre og beherske hele Handelen paa Nakskov, saa er det forstaaeligt, at de paa et tidligere Tidspunkt ikke var bange for at tage Konkurrencen op med Rødbymændene, selv om det kun lod sig gøre ved mere eller mindre resikable Lovovertrædelser.

1727 sender Strandinspektør Carl Barfoed Rentekammeret en Klage over den megen Handel som Æroboerne og Alsingerne driver med Bønderne ved et Sted kaldet Kramnæs, som ligger $\frac{1}{2}$ Mil fra Dragsminde Toldsted. Det ser ikke ud til, at der er kommet større Resultater ud af Klagen. Thi 1736 klager Tolder Rud i Rødby over, at Skipperne i Stedet for at søge Dragsminde Havn sejler ind til Kramnæs, og da Tolderen her ikke kan have det tilbørlige Opsyn, ønsker han Sejladsen paa Kramnæs eller Kramnidse for-

budt. 15. December 1736 sendte Rentekammeret Sagen til Amtmandens Erklæring, men det ses ikke, hvad der iøvrigt er kommet ud af den. Derimod foreligger der først paa Aaret 1737 et Andragende fra de Æroboere, der driver Sildefiskeri under Lolland om Tilladelse til at anløbe Kramnæs Havn for at tørre deres Garn. Svaret bliver et Afslag og Andragerne henvises til Dragsminde Havn. To Aar efter kommer Æroboerne igen med samme Andragende og faar samme Svar, fordi Tolderens og Amtmandens Erklæring gaar ud paa, at det med at tørre Garnene og sælge Sild kun er et Skalkeskjul for den ulovlige Kramhandel.

Men nu kommer Naturkræfterne Kramnitze til Hjælp. Et Par haarde Vintre fremmer i den Grad Tilsandingen ved Dragsminde, at Sejladsen her maa opgives, og selv Færgerne til Femern og Holsten maa henvises til Kramnitze. Det er ikke lykkedes mig nøjagtig at konstatere Tidspunktet for denne Kramnitzes afgørende og endelige Sejr. I Tolder Ruds tidligere nævnte Skrivelse af 12. Februar 1749 skriver han, at Færgefarten efter naadige Herrers Bevilling i nogle Aar har været ved Kramnitze og han beretter, at Købmændene har nedrevet deres Boder ved Dragsminde og flyttet dem til Rødby, hvor Prambaadene anlægges. Stiftamtmand Raben, som derefter fik Sagen til Underøgelse,

giver i sin Indberetning af 12 April 1749 nærmere Oplysninger om disse »Prambaade«, idet han om Opførelsen af en ny Toldbod i Rødby skriver: Skal der bygges et nyt Toldbodhus i Rødby er det bekvæmest: Sted dertil — i Henseende til Opsigt med Skibsfarten — yderst ved Rødby's Vestergade, idet »Prambaadene« anlægger en halv Fjerdingsvej; derfra og føre Varerne til og fra Partøjerna ved Kramnitze.

Kramnitze er altsaa paa dette Tidspunkt Rødby's Udhavn og Forbindelsen mellem Byen og Havnen sker ved Pramme, der ligger til ved Næsbæk, en halv Fjerdingsvej fra Byen. Det er ikke alene Gods, men ogsaa Rejsende, der befordres til og fra Kramnitze paa denne Maade. Men officielt hedder Færgeruten fremdeles Dragsminde-Heiligenhafen; endnu et halvt Aarhundrede efter at Dragsminde er ophørt at eksistere som Havn benævnes Ruten i alle officielle Skrivelser med det gamle Navn, og Byfogden i Rødby har vedblivende Privilegium som »Færgemand ved Dragsminde«. 2 April 1756 faar saaledes Hans Christian Aagaard Bestalling som Byfoged i Maribo og Rødby og Færgemand ved Dragsminde Færgested. Og 9 December 1778 faar Byskriver i Rødby Joachim Henrich Hahn tillige Bestalling som Byfoged i Rødby og Færgemand ved Dragsminde Færgested. Meget kastede dette Færgeprivilegium ikke af sig og der klages

ofte over, at Færgerne holdes i slet Stand. Helt galt var det nok under sidstnævnte Byfoged, hvis Pængesager og økonomiske Forhold altid var i en yderst slet Forfatning. I en Skrivelse fra Generalpostamtet til Stiftamtmand Juel Vind, hedder det under 14. August 1784, at mange besværer sig over, at Færgerne mellem Rødby og Heiligenhafen er meget slette. Bl. a. har en Købmand i Lübeck klaget over, at Færgerne var ganske læk, da han sejlede over og at Hullerne blev tilstoppet med Papir. Desuagtet havde man taget Heste med i Færgerne. Samme Færgebaad, hedder det, skal Natten derpaa være sunket. Stiftamtmanden skal derfor undersøge Sagen og tilholde Byfoged Hahn som Færgemand at »sætte Færgerne« i behørig Stand, saavel til Sikkerhed for det Almindelige som og for Posten, hvis Transport imellem forenævnte tvende Steder en Gang ugentlig fra April Maanedes Begyndelse til September Maanedes Udgang er ham anbefalet. — Færgerne var altsaa endnu postførende om Sommeren. Men denne Herlighed og Indtægt forsvinder kort efter. Thi i Amtmandens Copibøger — hvorfra mange af disse Oplysninger er hentet — findes under 12. Juni 1787 indført en Skrivelse til Hahn med Underretning om, at Cancelliet afslaar hans Ansøgning om at faa nogen Erstatning for det Tab, han i sin Egenskab af Færgemand har lidt ved »Forleggesen af Postrutene«.

Imidlertid var Hahn 1786 sat fra Byfogedbestillingen paa Grund af uordentlig Regnskabsførelse og der blev overdraget Byfoged Reimer i Maribo at bringe Orden i Regnskaberne, hvorfor han ved Siden af sit Byfogedembede i Maribo blev konstitueret som Byfoged i Rødby. Hahn beholdt derimod sine andre Embeder som Herredsfoged, Postmester og Færgemand. Da han 18. Juli 1787 døde, var Reimer ikke nær færdig med hans Regnskaber, og der blev derfor ikke udnævnt nogen ny Byfoged. Birkedommer Klein blev Herredsfoed, og Johannes Aagaard blev konstitueret som Postmester og Færgemand. Men det vilde slet ikke gaa for ham og allerede Aaret efter frasiger han sig begge Dele. Herredsfogden bliver da Postmester, og Reimer faar under 4. Juni 1788 Ordre til straks at skaffe en anden Færgemand. Han gør det paa den Maade, at han selv overlager Færgeriet, og derefter søger om Bestalling som Færgemand, idet han gør gældende, at der i de sidste to Aar ikke har været nogen fast Færgemand, og at han efter Stiftamtmandens Anmodning har overlaget Færgeriet for egen Regning og anskaffet to Færger, hvorefter den ene er ny. Stort bevendt er Færgeriet ikke, men han kan dog tjene en halv Snes Daler paa det om Aaret. Hans Ansøgning anbefales af Stiftamtmanden og 24. Juli 1789 beskikkes Reimer som Færgemand og faar bevilliget, at »Dragsminde Færgeløb« atter maa

forenes med Byfogedembedet i Rødby.

Ved Reimers Død 1792 faar Rødby igen sin egen Byfoged, men der udstedes ingen Bestalling som Færgemand og man hører overhovedet ikke mere til Ruten; Jon er antagelig nu sygnet saa stærkt hen, at den snart efter forsvinder af sig selv.

Stort bevendt med »Havnen« ved Kramnitze var det ikke. Der fandtes hverken Bolværk eller Fortøjningspæle og kun ved Hjælp af Baade kunde man komme i Land fra Skibene. Ogsaa med Indløbet var det saa som saa, hvilket bl. a. fremgaa af en Ansøgning, som Borgerne i Rødby indsendte 10. Juli 1776. De beder heri om Tilladelse til at fremmede Skibe at opkræve »Prikkepenge, 4 Sk. af hver Læst, saaledes som de selv betaler til Vedligeholdelsen af Prikkerne i »Indløbet i vores Havn ved Kramnitze eller Dragsminde Toldsted«, som »er saa aldeles vanskelig, at vi, som hører hjemme her, snart ikke uden med allerstørste Farer for at sætte Fartøj, Gods og Liv til, kan løbe ind eller ud, hvorfor vi er nødsaget til at forsyne Indløbet med forsvarlige Prikker og Opgravning, som aarlig bliver os til Last og Udgift«. Andragendet afslaaes med den Motivering, at Afgiften vil volde Ubehag hos de Fremmede og alligevel være ganske utilstrækkelig til Havnens Vedligeholdelse og Forbedring. To Aar efter — 17. Februar 1777 — sender Rødby-

borgerne en ny Ansejning, hvori det hedder: »Vi Iaa og ringe Handlende samt Skipperne her i denne ved Ildebrand især ruinerede By, hvor snart Handel og Vandel er ophævet eller af ringe Betydning«, ansøger om at maatte beholde Søarsisen til Hjælp til at opgrave noget paa Revlerne, som aarlig forskyder sig ind for vor slette Havn. Vi har gjort et Forsøg med at bekoste tvende Ballastjernskovle for med dem at opgrave Sand til Ballastbaadene og derved bevare Dybet i Revlerne paa det bekvemteste Sted, da det ellers forskyder sig til afsides og ubekvemme Steder. Naar saadan Gravning og Roring sker paa Revlerne vil den udadgaende Strøm føre Sandet ud paa dybere Vand.

Heller ikke denne Gang ser det ud til at Andragendet er imødekommet.

Oplysende om Berettigelsen til at kalde Kramnitze en »Havn« er ogsaa en Skrivelse af 1772 fra Generaltoldkammeret, der giver Skipperne i Rødby fri for at betale Lastpenge, naar de om Efteraaret gaar »ballastede fra Kramnitze til Nakskov eller Oreby for at ligge Vinteren over der«. Det vil altsaa sig, at »Havnen« ved Kramnitze ikke var af den Beskaffenhed, at Skibene kunde ligge der i Sikkerhed om Vinteren.

I Aarene 1798, 1808 og senere indsendes der nye Andragender om Hjælp til Havnens Opmudring, men stadig forgæves. Endelig i 1821 anbringes der paa Statens Bekostning

4 Fortøjningspæle til 25 Rigsdaler pr Stk. 1833 betegnes de som meget slette og erstattes med 5 nye, der koster 220 Rigsdaler og samtidig faaer en paa Stedet boende Fisker Autorisation som Lods ud og ind af Havnen.

I Begyndelsen af 50'erne i forrige Aarhundrede hedder det om denne Rødbys Port ud mod den store Væden: Havnen inden for Kramnitze Gab dannes af 4 Pæle paa 7 Fod Vand. Fra Pælene gaar en daarlig Rende i krum Retning Nord om Lango op til en maadelig Bro af løse Sten ved Næsbæk, hvilken tjener som Udskebningssted for Rødby, m.v. da Indløbet til Fjorden ikke har mere end 4 Fod Vand kan kun Baade gaa op til Næsbæk, og Rødbys 6 Fartøjer af samlet Drægtighed 17 Læster, maa derfor blive i Kramnitze og losse og lade ved Hjælp af Baade.

1857 besluttede Rødby helt at opgave denne Karikatur af en Havn, idet Byen mod en Erstatning paa 15,000 Rigsdaler afstod sin Havneret til Konsul Hage, der havde faaet Koncession paa Udtørring af Rødby Fjord. I et halvt Aarhundrede var Rødby derefter uden Havn, og indtil Banen i Begyndelsen af 70'erne blev anlagt, maatte man med Hest og Vogn befare den lange trælsomme Vej til Bandholm Havn; det tog akkurat en Dag for en Mand at køre fra Rødby til Bandholm og hjem igen med Læs.

SYLTHOLM var oprindelig Navnet paa en lille O., der laa Syd for Mygfjed og paa søndre Side af det lille Fjordudløb, der nævnes i Wiggands Indberetning og er afkædet paa det Side 30 gængivne Udsnit af Videnskaberne Selskabs Kort. Efter at have opgivet Kramnitze, rettede Rødbymændene deres Opmærksom

400 Fod eller ca. 2 Td. Ld. med en Vanddybde af 12 Fod. Bekostningen var anslaaet til 170,000 Rigsdaler; men da man ikke fandt Udveje til at skaffe denne betydelige Sum, kom Planen aldrig længere end paa Papiret.

1866 fik Ingeniør Krøncke Koncession paa en Jernbane til Vordingborg

RØDBYHAVNS BANEGAARD

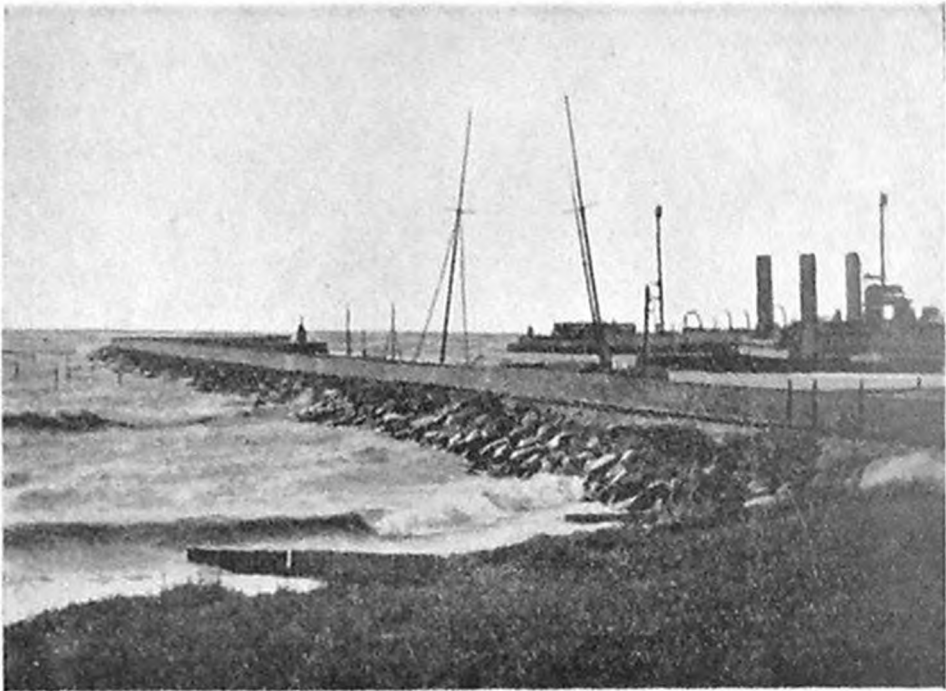
hed paa Syltholm som et passende Sted for Anlægget af en Havn. Allerede straks efter Afstaaelsen af Kramnitze blev der udarbejdet et Projekt til Anlæg af en Havn ved Syltholm. Planen gik ud paa at anlægge en saakaldt Ohavn, d. v. s. en Havn ude paa dybt Vand og forbundet med Land ved en Dæmning Havnebasinets Størrelse skulde være 300 ×

— med fast Bro over Storstrømmen — og videre over Falster og Lolland til Syltholm, hvorfra der skulde etableres Dampfærgeforbindelse til Færøerne og med Jernbanebro mellem Færøerne og Heiligenhafen. Krøncke formaaede ikke at skaffe de betydelige Kapitaler, der udkrævedes, og Koncessionen blev derfor ikke benyttet.

I 1872 udarbejdede daværende Pre-

mierlojtnant P. Hansen et Projekt til Anlæg af en Havn ved Syltholm og Forlængelse af Rødbybanen ned til Havnen. Ogsaa denne Havn var tænkt som Ohavn, forbundet med Land ved en 150 Fod lang Dæmning og en 200 Fod lang Bro. Havnebasinets Størrelse skulde være ca. 3 Td. Ld. og Dybden 16 Fod, men saaledes

des livligt i Bladene, og Oberstlejtnant P. Hansen udarbejdede i 1900 en Plan til et Dampfærge-Havneanlæg ved Syltholm med 24 Fods Dybde og to Moler hver paa 2400 Fods Længde. Bassinarealet var ca. 60 Td. Ld. Havnen vilde koste 3,400,000 Kr. og hele Udgiften ved Femern-Rutens Etablering paa dansk

ØSTRE YDERMOLE

at den kunde udvides til 18 Fod. Omkostningerne ved Anlæg af Havn og Bane var anslaaet til 1,200,000 Kr. Ogsaa denne Plan strandede paa de store økonomiske Skær.

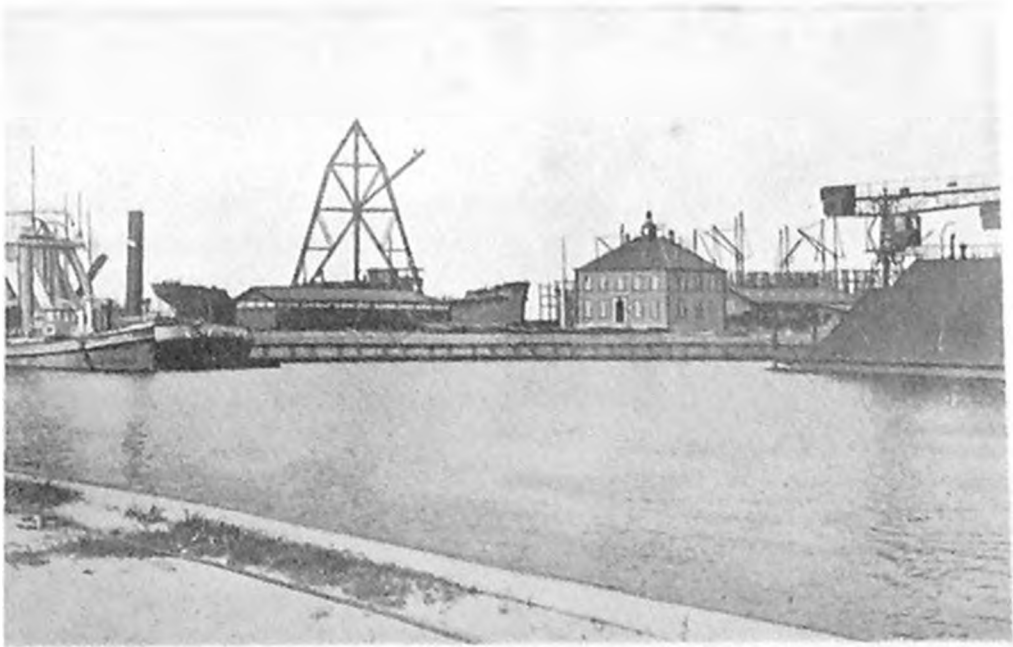
Da Planerne om Færgeruten Gedser-Warnemünde dukkede op, laa Rødby ikke paa den 'ade Side, men søgte ivrigt at slaa til i yd for Ruten over Rødby til Hamborg. Der afholdtes Moder om Sager, den drøfte-

Side ansloges til 9,859,000 Kr. Planen vandt ikke Tilstøtning hos Regering og Rigsdag.

1906 nedsatte Rødby Handelsforening samt Haandværker og Industriforeningen et Udvalg til at arbejde for Anlægget af en Fiskerihavn ved Syltholm. Efter Forhandlinger med Regering og Rigsdag udarbejdedes et Projekt med to Moler, der førtes ud til 18 Fods Dybde, Anlægssummen var

beregnet til 460,000 Kr., hvoraf Staten vilde betale Halvdelen; af den anden Halvdel tegnede Rødby sig for 133,850 Kr., og de omliggende Kommuner. Amtskommunen og en Række Institutioner tegnede Resten. Omkring Havnen eksproprierede Staten 130 Td. Ld., der senere blev overdraget Rødby. 1903 paabegynd-

De eksproprierede Arealer var bestemt til Bebyggelse, men da der ikke kunde skaffes fersk Vand paa Siedet, gik det kun smaal. Først efter at Rødby Vandværk i 1912 havde lagt en 6 Kilometer lang Vandledning ned til Havnen og Elektricitetsværket ligeledes havde bygget ledninger derned, kom Byggelysten til Live.

DET NY HAVNEBASIN
(Til Højre Skibsværftet, til Venstre Muddermaskinen)

tes Arbejdet og 1912 blev baade Havnen og Jernbaneforlængelsen fra Rødby indviet. Havnen spændte over et Areal paa ca. 9 Td. Ld., der ved en Pier og Tvermole deltes i 3 Basiner, nemlig en Yderhavn, en Trafikhavn og en Fiskerihavn. Samtidig blev det gamle Navn Syltholm kasseret og Anlægget fik Navnet RØDBY-HAVN.

Det viste sig hurtigt at Dragsmindehavnenes gamle Fløge: Tilsandingen var levende endnu Sandrevler lagde sig foran Havnemundingen og Tangen drev ind i Havnen, hvor den laa og raadnede, saa Fiskerne ikke kunde holde deres Fisk levende i Hyttefadene. Som Fiskerihavn var den absolut mislykket og som Havn for en Trafik, der kunde betyde no-

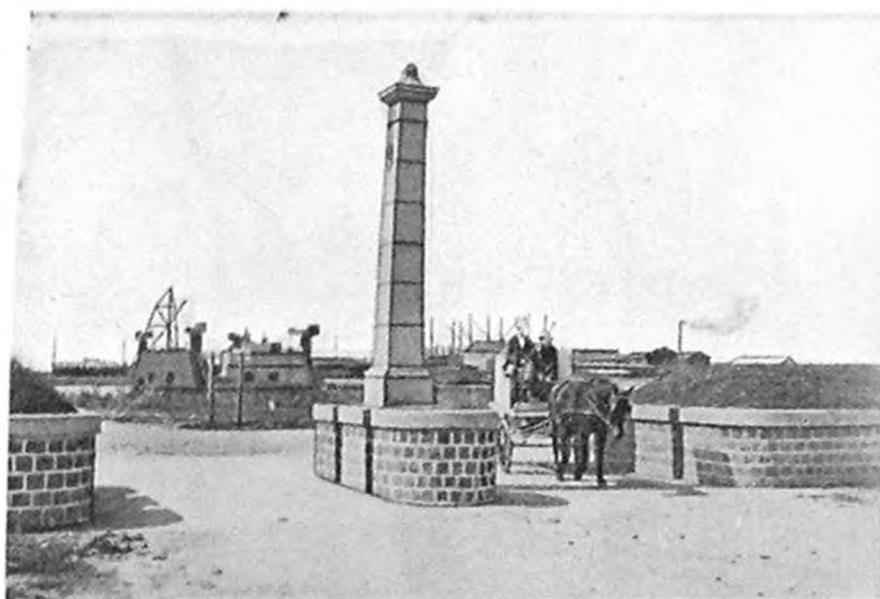
get, var den for lille. Saa tog man da fat paa Agitationen for at faa Havnen udvidet.

1915 begyndte man Anlægget af et Jernskibsværft og samtidig udvidedes Fiskerihavnen til Brug for Værftet.

1918 var det fuldført og samtidig havde man en Del af den nye Havnby, der skulde afgive Bolig for

fort, blev det standset af Staten paa Grund af de stærkt stigende Priser, og det vil næppe blive fortsat, da man tvivler paa at Tilsandingen derved kan hindres.

Allerede 1917 var der udarbejdet et Projekt til Udvidelse af Havnen ind mod Land, saaledes at de indenfor det gamle Havnebasin udgra-

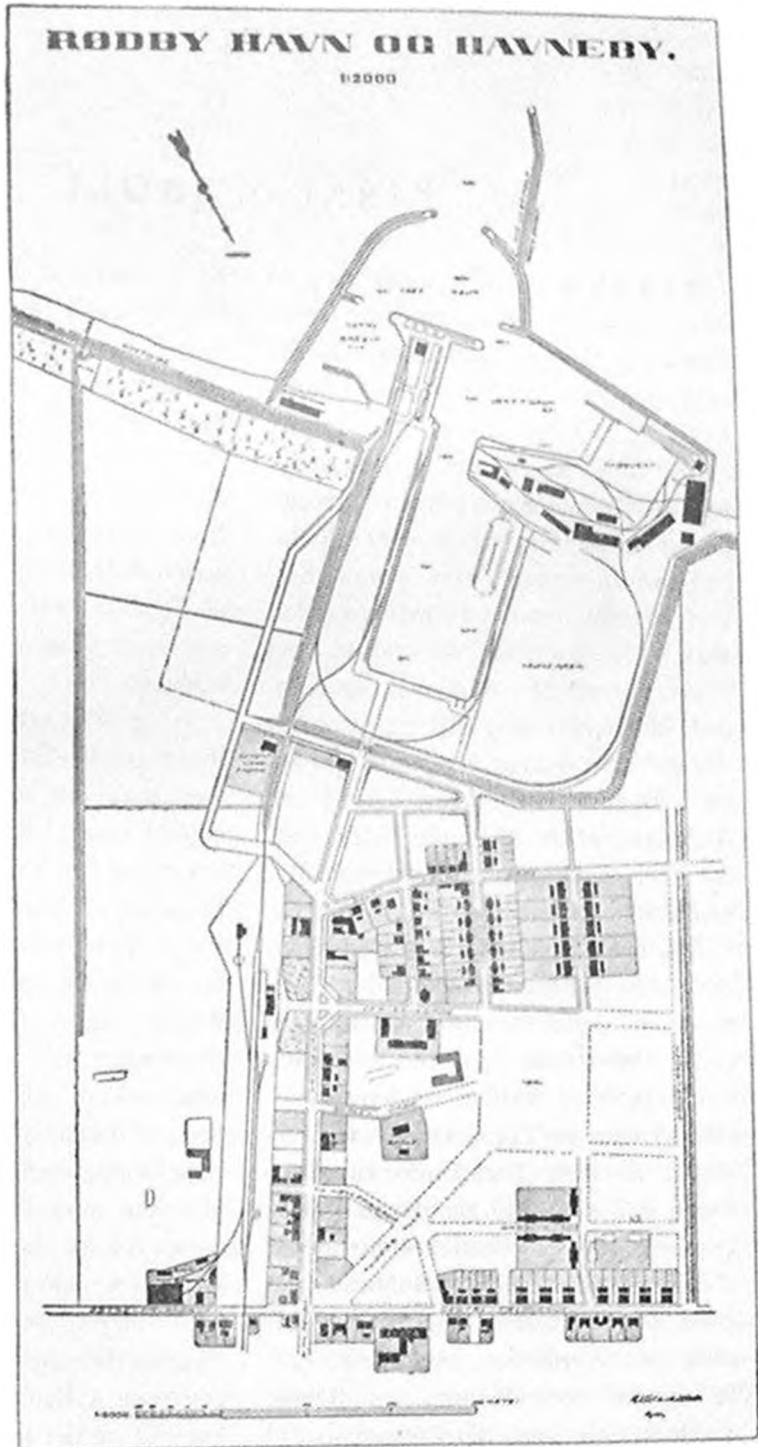
DEN MONUMENTALE INDKØRSEL TIL RØDBY HAVN
(En Mælkevogn passerer — i forkert Side)

Skibsværftsarbejderne, lærdig. I 1918 begyndte man Arbejdet med at forlænge vestre Mole for om muligt at hindre Havnens Tilsanding. Planen gik ud paa at forlængre Molen 350 Meter med en Bekostning af $\frac{1}{2}$ Mill. Kr., hvoraf Staten vilde bidrage Halvdelen, medens den anden Halvdelen skulde tilvejebringes ved et Havnelaan. Inden dette Arbejde var fuld-

vedes et nyt paa $5\frac{1}{2}$ Td. Ld omgivet af Havnepladser til Industri-virksomheder og Oplag ... paa ca 18 Td. Ld. Da Arbejdet i 1919 blev udbudt viste Tilbudene, at det vilde koste 2,400,000 Kr. Men der forelaa gode Tilbud om Leje af Havnearealerne, og Rødby Kommune, der alt havde laant 1,100,000 Kr. af Foretagendet, besluttede yderligere at laane

1,300,000 Kroner. men Stiftelsen af dette Laan udsattes til senere, hvorimod Arbejdet — efter indhentet Billigelse fra Staten — paa-begyndtes. Da det omtalte Laan paa 1,300,000 Kr. i 1920 skulde bruges, kunde det ikke faas, og Staten maatte da yde Laanet. Alligevel kom der til at mangle 600,000 Kr. i Fuldførelsen af Arbejdet.

Da Rødby Kommune i 1923 kørte fast, overtog Staten Administrationen af Havnen saaledes, at Byen blev fri for at svare Afdrag og Renter af alle de Penge, der efter 1914 er laant til Udvidelse af Havnen. Men Maalet er selvfølgelig, at Byen i en fjernere eller nærmere Fremtid atter skal overtage Havnen.

KIRKE OG SKOLE

KIRKEN i Rødby staar som en Illustration til Historien om Byens Udvikling. Byningens ældste Kerne er Typen paa Valdemartidens Landsbykirker, og er opført, da Rødby endnu kun var en almindelig Landsby. Efterhaanden som Byen udviklede sig og hævede sig op over Landsbyernes Jævnmaal, blev ogsaa Kirken udvidet, men det skete paa den Maade, at man lod det gamle staa i sin oprindelige Skikkelse og byggede det nye i den Stil og efter de Ævner, som da var raadende i Tiden og i Byen. Kirken blev derved en Afspjelling af de skiftende Tider, men det skete og kunde kun ske paa Bekostning af Helhedsindtrykket.

Om den Trækirke, der i Oldtiden eller den tidligste Middelalder blev rejst paa dette Sted, det højest beliggende i den flade Egn, véd vi naturligvis intet. I Valdemartidens senere Perioder er Trækirken bleven erstattet med en Teglstenskirke, ikke større end den lille Landsbys Behov krævede og derfor kun bestaaende af et lille Skib og Kor med Mandsindgang paa Sydsiden og Kvindeindgang paa Nordsiden, med fladt Loft og smaa højtsiddende, rundbuede Vinduer, og paa Kirkegaarden et

Klokketaarn af Tommer og Brædder. Paa Sydsiden af Skibet findes endnu under Taget den enkle, men smukke Rundbuefrise, hvormed Valdemartidens Bygmester smykkede Kirken. Den første Tilbygning blev Vaabenhuset, der opførtes over Mændenes Indgangsportal paa Sydsiden. Den næste Udvidelse bestod i Opførelsen af Taarnet, der skulde give Bygningen mere Anseelse og erstatte Klokkeskuret.

Vi er ikke i Stand til at tidfæste disse første Udvidelser af Kirken, men man har for Taarnets Vedkommende Lov at formode, at det er opført i de nærmeste Aartier efter, at Christian I havde givet Rødby de Privilegier, der straks hævede den op over almindelige Landsbyers Række og Kaar. Der findes i saa Henseende kun følgende lille Holdespunkt: 1586 udgik der kongelig Befaling til Lensmændene om at undersøge Tilstanden af de Kirker, som var dem underlagt, og give Indberetning derom. Lensmændene lod Ordren gaa videre til Provsterne. Indberetningen om de Kirkesyn, som Fuglse Herreds Provst Jørgen Christiensen i Østlofte foretog, er endnu bevaret og det hedder heri om Rødby

Kirke, at der tiltrænges følgende Reparationer: Et nyt Loft udi Klokke-taarnet, hvortil vil medgaa to Bjælker, hver 14 Alen lange og to Tyll Egefjæl, 12 Alen lange og af Tykkelse som tre Fingre. Endvidere skal Taarngulvet forhøjes og lægges med Sten. Taget Sonden og Vesten paa Taarnet skal aftages og forbedres med nye Lægter og Tagsten. Taarnets Støttestykker skal repareres. Vaabenhuset behøver Udbedring paa Lægter, Tag og Gulv. Kirkeporten skal færdiggøres og paahænges en ny Port.

Resultatet af denne Synsforretning fortæller os, som man ser, en hel Del. Taarnet har allerede den Gang staaet saa længe — vel mindst et Hundred Aar — at det trænger til nyt Loft og i det Hele en gennemgribende Reparation. At Taarntaget mod Syd og Vest skal repareres er ensbetydende med, at Taarnet den Gang ikke har haft Spir, men at dets Tag har været firsidet og er løbet op i en Spids. Ud til Vestergade har der været begyndt paa Opførelsen af en Kirkeport, der nu skal gøres færdig.

Det hedder videre i ovennævnte Synsberetning: Denne Kirke er mestensdels ved god Bygning og Hævd udvendig og vel prydet indvendig formedelst fromme Stig Lensmends Forsyn som haver betænkt dette Steds Lejlighed: eftersom Rødby og Rødby Havn er almindelig Rigens Feriested, hvor mange Tyske og Danske, ædel og uædel, ja endogsaa

stormægtige Herrers og Potentaters Tjenere kommer ind udi Danmarks Rige og drager den samme Vej ud og det foraarsager, at de undertiden, naar de ligger og venter paa Bør, da søger Kirken. Derfor er denne Kirke ved Øvrighedens Bistand, sin egen Indkomst og Almuens Hjælp kommen til god Hævd og Bygning, som før berørt er, og haver den og undertiden faaet nogen Hjælp af Ringsebølle Kirkes Indkomst, og det bør ogsaa herefter ske, om Rødby Kirke da skal holdes ved sin Magt og Hævd til Guds og Danmarks Riges Ære.

Naar Provst Jørgen Christensen her taler om Øvrigheden, mener han Kronen, der jo ved Reformationen kom i Besiddelse af Kirkegodset. Medens de fleste andre Kirker Tid efter anden blev overdraget til rige adelige Godsejere, forblev Rødby Kirke under Kronen, fordi denne selv var Godsejer i Rødby og ejede alle Jorderne. Men Provstens Udtalelser vidner iøvrigt om, at Byen — til Trods for at der kun er gaaet en Menneskealder siden dens Brand — har baade Evne og Villie til at ofre noget paa sin Kirke. Ogsaa de følgende Aartier er Opgangstider for Rødby. 1632 skænker Christian IV yderligere Rødbymændene deres Gaardes Bygninger og Grunde i Byen, og Glæden over denne Gavnildhed giver sig straks Udslag i den store og smukke Tilbygning, Kirken faar i dette Aar, og hvorom Aarstallet 1632 og

Christian IV Navnetræk paa Skibets østre Ende vidner. Udvidelsen bestod i, at Koret blev nedrevet og Skibet forlænget et betydeligt Stykke mod Øst og forsynet med en tresidet Afslutning i Stedet for Kor. Den nye Del blev overbygget med to

og da Kirken 1728 paany skal udvides faar Nødgangsperioden et tydeligt Udslag i den nye Tilbygning, der opføres som et Sideskib vinkelret paa Hovedskibet og saaledes at Halvdelen af Portalen over den tidligere Kvindeindgang dækkes af Tilbygning-

RØDBY KIRKE

store Hvælvinger og en Halvhvælving over Korafslutningen. Den gamle Del af Skibet fik derimod Lov at beholde sit flade Loft. I Korets Sydside indsattes en Præsteindgang; den er nu tilmuret, men Portalen er bevaret.

Byen vokser i det følgende Aarhundrede i Folketal, men ikke i Velstand,

gen; den anden Halvdel ses endnu. Der bliver ved denne Udvidelse ikke Tale om Hvælvinger eller Udsmykning af nogen Art. Sideskibet faar fladt Loft og opføres saa spartansk som vel muligt; dets eneste Prydelse er Frederik IV Navnetræk og Aars-tallet 1728, der anbringes paa Tilbygningens nordøstlige Hjørne, lille

og beskedent for ikke at stikke af mod al den øvrige Tarvelighed.

Dermed er der gjort Rede for de forskellige Udvidelser, Kirken er undergaaet. Tilbage er kun Spiret; det fandtes som før nævnt ikke 1586, naar det er paasat vides ikke, men man har Lov at mene, at det er sket enten samtidig med Udvidelsen 1632 eller i de nærmeste Aartier derefter. Man har ved Opførelsen været lidt for sparsommelig med Temmerværket; thi Spiret har atter og atter krævet store Reparationer fordi det var for spinkelt. 1732 blev det underkastet en gennemgribende Reparation; det samme gentog sig 1768—69 og 1827; men Spiret kunde stadig ikke holde, og 1858 valgte man saa at tage det ned. Taarnet blev saa forhøjet 2—3 Meter og der opførtes et nyt Spir, der var mindre men smukkere end det gamle. Det blev desværre ikke tækket med Kobber, men med Zink, som stadig maa males »kobbergrønt«. Spirets Højde er nu knapt 38 Meter.

Selvfølgelig er ogsaa den øvrige Del af Kirkebygningen underkastet mange Reparationer gennem de skiftende Aarhundreder. Den sidste større Restaurering foretoges 1889; Murene blev da bl. a. rensed for Puds og der indsattes nye store Vinduer med smaa blyindfattede Ruder.

Medens i Kirkens Ydre de skiftende Tidens Tilbygninger nærmest røber sig ved Forskellen i de anvendte Murstens Størrelse, saa træder For-

skellen i det indre langt stærkere frem. Valdemartidens Kirkerum staar endnu med sit flade Loft, der er noget højere end Sideskibets ligeledes flade Loft, medens Tilbygningen fra 1632 knejser med sine høje lyse Hvalvinger. At Kirkerummet i høj Grad lider under denne Sammenblanding af gammelt og nyt, af fornemt og fattigt er indlysende. Disharmonien i Rummet øges yderligere ved et stort Orgelpulpir, der spænder over den vestre Ende af den gamle Del af Skibet og derved frembringer en endnu mere lavloftet Del, saaledes at Kirkerummet med Hensyn til Højdeforholdene deles i ikke mindre end 4 Afdelinger. Men det er jo altid en Trøst, at det har været endnu værre. Skibet har nemlig i en vis Periode været forsynet med de saakaldte Pulpiturer eller Balkoner, prydet med mere eller mindre uheldige Billedskærerarbejder. Omkring Midten af forrige Aarhundreder blev alle Pulpiturerne nedrevet og solgt. Forskellige Epitafier og Ligsten gik desværre med i Løbet. Nu er der af Ligsten kun to tilbage; de er indsat i Ydermuren paa vestre Side af Vaabenhuset. Paa den ene staar: »Anno 1741 den 21. April blev herunder begravet salig Jørgen Ericson Willer og hviler med sin salig Hustrue Else Thomasdatter til en glædelig Opstandelse«. Paa den anden Sten staar kun »M. C. D. 1670«.

Rummet under Taarnet er nu ad-

skilt fra Skibet, men man ser tydeligt, at saaledes har det ikke altid været. Ved Opførelsen af Taarnet har man ikke alene naaet at give Bygningen mere Anseelse og erstatte Klokkeskuret paa Kirkegaarden, men ogsaa vundet mere Plads i Kirkerummet. Skibets Vestgavl — der foroven var prydet med to Rækker Tandsnit, som endnu ses paa Taarnloftet — er nemlig blevet gennembrudt med en vældig spidsbuet, ikke videre skøn Portal, der i Højde naaede helt op til Skibets Loft og i Vidde omtrent ud til Skibets Ydermure, saaledes at Taarnrummet derved blev inddraget til Skibet. Senere er Buen atter tilmuret, men Udfyldningen er ret naturlig sket med en tyndere Mur, saa Portalen fremdeles er stærkt iøjnefaldende. Samtidig blev der i Taarnets Vestgavl indsat en rigt profileret Indgangsportal, saa Kirken nu har Indgang baade gennem Vaabenhuset og Taarnet.

I Taarnet, hvorfra der er en vid Udsigt over det flade Land, hænger to gamle Klokker uden Aarstal eller Inskription.

1858 indsattes et nyt Orgel, der for ca. 30 Aar siden blev beskadiget ved et Lynnedslag og derfor delvis ombygget og samtidig udvidet. At Kirken ogsaa i langt ældre Tider havde Orgel fremgaar af en i 1666 udstedt Bestalling for Hans Hansen Smed som »Orgelmester« i Rødby.

Under Orglet hænger paa Skibets vestlige Gavl tre gamle Klingbøjler d. v. s. Punge paa lange Stænger,

hvormed der inden Gudstjenestens Slutning indsamledes Gaver til de Fattige. Det skete paa den Maade at Kirkebetjenten Stol for Stol præsenterede Klingbøjtlen for hver af Tilhørerne i Stolen; ved Hjælp af den lange Stang kunde han naa selv de inderst siddende. Skulde en eller anden tilfældigvis være saa »fordybet i sin Andagt«, at han ikke saa Bøjtlen, skønt han havde den lige foran Næsen, saa kunde Kirkebetjenten vække hans Opmærksomhed ved Hjælp af de smaa Sølvklokker, der var fæstet til Bøjtlen. Den ældste af Klingbøjtlerne er en rød Fløjelspung, rigt broderet med Sølv og Perler i Blomster og Ornamentter, der slynger sig om et Monogram med Bogstaverne S. W. og Aarstallet 1722. Paa en Sølvring, hvortil Pungen er fæstet, staar: »Lauritz Jacobson Ziier, Anniche Peters-Datter Willer har udlauet denne i Sønød til de Fattige«. Klingbøjtlen fortæller altsaa en hel lille Historie om Ziier og hans Kone, der i Havsnød lover en Gave til de Fattige, hvis de maa blive frelste, og siden holder deres Løfte paa den Maade at de gennem Klingbøjtlen kræver ogsaa andre for en Almisse til de Fattige. Den anden Klingbøjtel er et Bæger af Sølv, der under Kanten bærer Indskriften: »Denne Kiercke-Taule er foræret af Hans Jørgen Mackeprang Gud til Ære og Kiercken til Prydelse. Anno 1725 d. 20. August«. Den tredie er ligeledes et Sølvbæger, der bærer Indskriften: »Foræret til Rødby

Kirke af Anna Marie Lundt sal. Mag. Sidenborgs den 13. Juni 1752. Anna Marie Lund var Enke efter Taagerup-Thorslunde-Præsten Hans Sidenborg, der døde 1728. Navnene Ziir, Willer og Mackeprang hører til det gamle Rødby's ansete Købmandsslægter.

»Anno 1733 dend 23. December er denne Lysekrone Gud til Ære og Kirchen til Prydelse foræret af os da i Rødbye værende Schippere, navnlig Rasmus Bryle, Lavreds Henrichson, Jacob Ottosen, Erick Jørgenson Willer, Peder Madsen Kalle og Rasmus Pedersen«.

KLINGBØJTLERNE

Til Venstre Ziirs og Anniche Willers sølvbroderede Fløjelspung; til Højre de to Sølvbægere.

I Skibet hænger 3 Lysekroner. Den største bærer Indskriptionen:

»Denne Lysekrone hafver Simmen Christenson med sin kiere Hustrue Marta Peders-Daatter foreret til Kirchen til Prydelse offver hendis salig Mand Jørgen Eriksen til Afmindelse for sin Begravelse Anno 1681«.

Den næststørste Lysekrone bærer følgende Indskrift:

Den tredje og mindste Lysekrone har ingen Indskrift.

I Sideskibet hænger to Skibe, to Epitafier og et gammelt, tarveligt Altermaleri, der forestiller Nadveren. Skibene er fra forskellig Tid og giver et udmærket Billede af Daidens Skihskonstruktion. Det største og nyeste bærer rundt om Siderne følgende Indskrift:

»Anno 1741 den 17. Martii blev dette Skib forøret Kircken til Prydelse af Jørgen Eriksøn Willer, Jens Markusøn Willer, Lars Ottosøn, Peder Brahrand, Lars Henrikson, Jacob Ottosøn, This Mathison, Erik Jørgensen Willer, Albret Boye, Hans Ziir, Søren Winter, Hans Eriksøn og Johan Jeppeson«.

Det mindre, men ældste Skib bærer Indskriften: »Anno 1741 den 17. Martii renoveret af os, som bekostede det andet Skib«.

Af Epitafierne er det ene en Messingplade i Form af et Skjold med et Krucifiks ovenover og paa Siderne af dette to Messingdukker, der skal forestille Engle. Skjoldet har øverst et Skriftsted og derunder følgende:

»Anno 1653. Dette Epitafium haver hederlig og vellert Mand Hr. Christen Andersen Arrebo, Sognepræst til Nebbelunde og Sædinge Sogne, med sin kiere Hustrue, erlig og gudfrygtig Qvinde Anna Knudsatter bekostet Kircken til Zirat og deres salige Søn Knud Knudsen Nebbelunde til en christelig Amin-delse, som af Gud beskiket disses Menigheders Sognepræst, dennem troeligen betiente efter Guds Behag aleneste en Maanedes Tid, saligen døde her i Præstegaarden 9. October 1650 i sit Alders 27 Aar og ligger her under Alter-Foden begrafven. Gud gifve hannem med de Udvalgte en glædelig Opstandelse«.

Nederst paa Skjoldet ses Christi Opstandelse og den flygtende Vagt. Det ser lidt mærkeligt ud, at Ægteparret benævner den unge Præst som deres Søn, skønt han hedder Knudsen og Faderen Christen Andersen

Arrebo. Forklaringen turde være den, at Andersen Arrebo har ægtet Enken efter sin Formand i Nebbelunde-Sædinge Sognekald, der hed Knud Christensen, og at den unge Rødbypræst, der fik saa krank en Lykke, var Knud Christensens Søn og altsaa Arrebos Stedson.

Det andet Epitafium, der er sat over Tolder Erik Jensen, er et Maleri paa Træ i en smuk Renæssanceramme. I dens øverste Felt ses Kristus med Sejrsfanen. I det nederste og større Felt, der er flankeret af Søjler, ses den Korsfæstede og paa Siderne Tolderfamilien i knælende Stilling; til Venstre Erik Jensen i sort Kappe med Pibekrave og sort Kjortel med Sølvknapper, kortklippet graat Haar og graat Fuldskæg; bag ved ham knæler hans 4 Sønner i lignende Dragter. Til Højre for Korset ses yderst Hustruen i sort Kjole, hvidt Forklæde, Pibekrave og hvidt Hovedsæt; mellem hende og Manden knæler de 4 Døtre i lignende Dragter, men uden Hovedsæt. Foran Korset ligger et Dødningshoved og i Baggrunden af Billedet ses Jerusalem. Baade over Kristusfiguren øverst i Rammen og over Gruppebilledet staar Skriftsteder. Under Billedet staar:

»Anno 1620 den 8. Maj døde erlig og velakt Mand Erich Jensson fordum kongl. Tolder i Rødby og ligger her nedenunder begrafven. Gud gifve hannem med alle troe Christne en glædelig Opstandelse«.

Epitafiet har tidligere hængt paa Sydveggen i det gamle Skib, hvor

Erik Jønsens Grav formodentlig har været. Hans Bestalling som Tolder er dateret 30. April 1617, saa han har kun beklædt Embedet i 3 Aar.

Prædikestolen, der staar midt i Kirken, er meget enkel; den har 4 tomme Felter afgrænset ved dobbelte Søjler, foroven og forneden af

den oprindelige gamle Døbefont er blevet af, vides ikke. Det gamle Daabsfad af Messing, der nu pryder Fonten, har ligeledes været bortkommet, men blev skaffet til Veje i Slutningen af forrige Aarhundrede. I Bunden af Fadet er en Fremstilling af Mariæ Bebudelse og

KIRKENS INDRE

Felterne er latinske Bibelord. Felterne har tidligere haft de 4 Evangelistfigurer, og over Stolen har været en Himmel, den er borttaget ved en af de tidligere Restaurationer.

Døbefonten er af Sandsten og anskaffet 1858, før den Tid stod der en gyselig larvelig Døbefont af Træ, som blev anskaffet 1830; nu staar den i Gangen under Taarnet. Hvor

der udenom en Række af de sædvanlige Munkebogstavor, som endnu ingen har kunnet tyde. Paa Fadets Kant staar R H S. S NÆ R I N G, derefter to Adelsvaaben (Slægterne Daa og Juel) samt 1606 C. W. D. R A N D O R P H. Adelsvaabnene og det sidste Navn viser, at Fadet tidligere har tilhørt en anden Kirke, hvortra det maa være erhvervet af

Rasmus Hansen Snøring, som var Kapellan og Rektor i Rødby fra 1692 til sin Død 1713. I et mindre Døbefad af Zink staar: »Rødby Kirke 1860«.

Gitterværket om Knæfaldet er et fint Smedejernsarbejde med et stort forgyldt Monogram i Midten. Det er ifølge en gammel Inventarfortegnelse skænket 1794 af Søren Jacobsen Eilersen.

Altertavlen er rigt udskaaret. Den øverste Del rager frem som en Baldakin, der bæres af to korintiske Søjler, hvis nederste Del er prydet med smukke Udskæringer og symbolske Figurer af Klogskaben og Styrken. Tavlen Sidevinger er stærkt ornamenterede med flere Figurer. Midterpartiet er et Maleri af A Dorph fra 1894: »Det ene fornødne«. Det gamle Altermaleri hænges som før nævnt i Sideskibet. Paa Alterbordet staar to svære Malmstager med Indskriften: »Svend Michelson Winter H. B. Lucia Bormesters Lübeck«, derover et Bomærke. Manden, der har skænket Stagerne, er utvivlsomt den Svend Michelson Winter, der — som omtalt Side 27 og 28 — i 1687 fik overdraget Privilegiet som Færgemand paa Ruten Dragsminde-Heiligenhafen. Han var allerede den Gang i smaa Kaar, og Færgeriet gjorde dem vist ikke bedre: thi 1706 fik han, paa Grund af de Ulykker og Tab, han havde lidt, Tilladelse til at »stille Bækken« (til Almisse) i Kirkerne i Fyns Stift. Denne Tilladelse motiveredes med, at hans Forældre i 1670 havde skæn-

ket 1166 Rigsdaler til Rødby Kirke. 1711 var Svend Michelson Winter endnu lige saa ilde faren, idet han nu søgte om at nyde noget af Renten af Forældrenes Kapital. Senere maa han altsaa være kommet i bedre Kaar, siden han har skænket Malmstagerne til Kirken. — Bag Alteret staar en flad Zinkbeholder med Indskriften: »Ringsehølle Kirkeflaske Anno 1727 R. M. S. K.«

Alterkalken bærer i en Oval paa Bægeret Indskriptionen: »Rødbye Kirkes Kalk og Disk omgjort 1769«. Ifølge en af Pastor Schade i 1756 indsendt Beskrivelse stod der om Bægeret paa den gamle Kalk: »L. H. E. S. U. S.« og paa Foden: »H. E. R. Helle Abe Anderson« og med Romerzifre Aarstallet 1486, derover en Træske og ved Siden deraf et Krucifiks i Sølv med en indstøbt Perle. Det er aabenbart denne gamle interessante Kalk, der er omstøbt 1769. Disken er uden Indskription. Paa Æsken staar: »Denne Eske foreris af Peter Gisse og Hustrue til Rødby Kirke til en Ihukommelse efter dennem 1714«. I Bunden staar 14 Lød. — Ifølge Pastor Schades før nævnte Beskrivelse af 1756 havde Kirken ogsaa en mindre Kalk, der under Foden bar følgende Indskrift: »Anno 1580 gav Johanne Michelson denne Kalk, Halvparten til Rødbye og Ringsehølle Kircker, Gud til Ære«. Til Kalken hørte en Æske med latinsk Indskription. — Den nuværende lille Berettelseskalk er meget mærkelig, men hverken Kalken

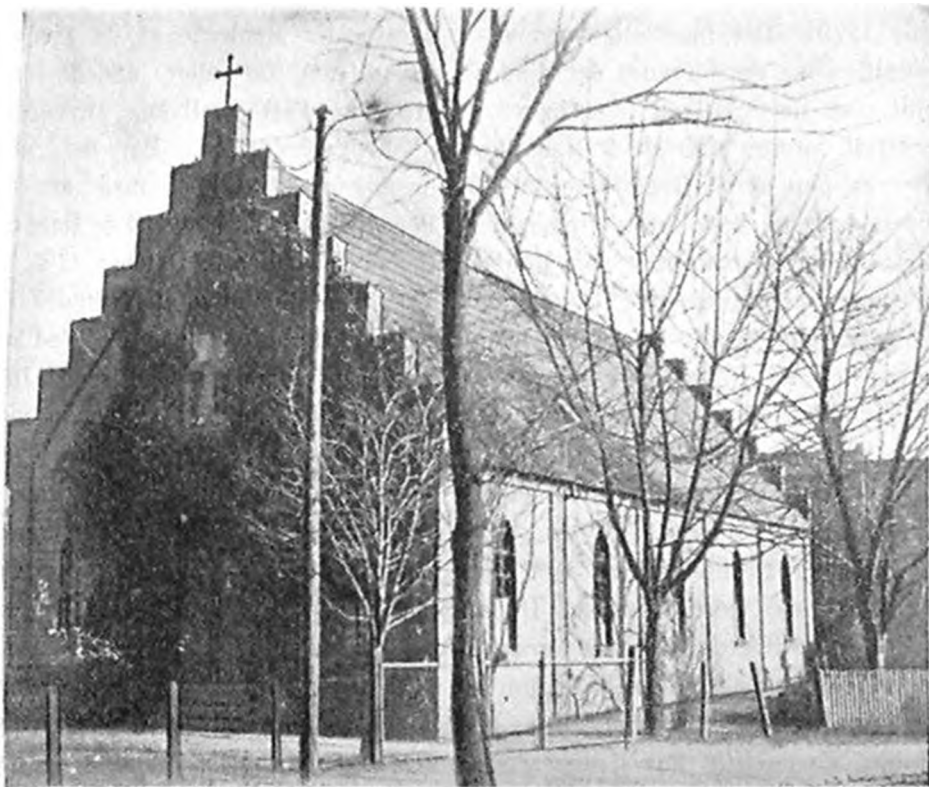
eller den tilhørende Æske og Disk har ringeste Inskription eller Mærke. I en gammel Inventarfortegnelse fra 1795 staar om dette Sæt Alterkar og det ejendommelige runde Træfutorial, hvori det opbevares, følgende: »En liden Kalk og Disk af Sølv med Futorial af Træ, forandret d. 11. Juni 1770«. Det mærkelige ved Alterkalken er den Krans, der findes midt paa Bægerstilkens; den bærer i nydeligt forsiret Arbejde 3 Medailloner paa den skraa Overside og 3 tilsvarende paa den skraa Underside. Medaillonerne er formet som Mønter og bærer et Hoved med Inskription langs Randen; i de to paa Oversiden og de to paa Undersiden staar meget tydeligt »Hector« og »Rex Paris«; paa det tredje er Skriften saavel paa Oversidens som Undersidens Medaillon saa udslidt, at den ikke med Sikkerhed kan tydes, men det kan maaske være »Kastor«. Hvorledes disse Billeder fra den græske Mytologi og Sagnkreds har fundet Plads paa en kristen Alterkalk er en Gaade. Formentlig har Kransen engang prydet et græsk-romersk Drikkebæger; det ses tydeligt, at Stilkens er fastgjort baade over og under Kransen.

— Pladsen omkring Kirken er nu lille og sikkert kun en Rest af den gamle Kirkegaard. Denne blev nedlagt i Tiden omkring 1880, da den nye Kirkegaard Syd for Byen blev anlagt; den gjorde Fyldest indtil 1900, da den blev udvidet. Samtidig opførtes et Ligkapel.

Rødby Kirke ejes som før nævnt af Staten, men der fores for Tiden Forhandlinger om, at den skal gaa over til at blive selvejende. Skønt Staten ejede Kirken havde den dog lige til 1795 Karakter af en selvejende Institution, idet Staten havde tillagt Kirken en Del Jord og Indtægterne heraf samt Renterne af de Pengegaver, som Tid efter anden blev givet af Folk i Byen, anvendtes til Vedligeholdelsen. Da det paa ovennævnte Tid kneb med at faa Penge nok til de nødvendige Reparationer, udstedtes d. Oktober 1795 en kgl. Resolution, hvorefter Rentekammeret skulde paatage sig Vedligeholdelsen mod at faa Kirkens Indkomster. Samtidig traf man den Ordning, at en Mand skulde overtage Kirkens Vedligeholdelse mod et fast aarligt Vederlag. Ved en herom afholdt Licitation blev Tomrermester Venzel Benda lavestbydende med 58 Rigsdaler om Aaret og fik under 21. November samme Aar Vedligeholdelsen overdraget. Det var selvfølgelig en daarlig Ordning og den blev ogsaa snart forladt. Hovedreparationerne krævede i de følgende daarlige Tider mange Penge, og da Staten selv var ludfattig, brugte man de til Kirken givne Kapitaler, skønt de efter de testamentariske Bestemmelser skulde henstaa urørte. Paa denne Maade er baade Familien Winters ovennævnte Legat og flere andre forsvundne. Et Par Gange er der ogsaa lidt Tab ved, at Kirkeværgen har forbrugt af Kirkens Midler.

Det skete f. Eks. 1761, da Kirkeforstanderen Jacob Ottesen ved sin Død efterlod et Underskud i Kirkeregnskabet paa 200 Rigsdaler. Der blev gjort Udlæg i hans Kømandsgaard, men ved Auktionen indbragte den kun 85 Rigsdaler.

været Anneks til Rødby; men Annekssogets Lidenhed og Byens Fatigdom bevirkede, at Kapellanen var yderst slet aflagt. 1692 blev derfor Rektoratet ved Byens latinske Skole slaaet sammen med Kapellaniet, og selv efter at Latinskolen 1740 var

MISSIONSHUSET

— 1896 opfortes ved frivillige Bidrag et Missionshus, der ligger paa Ringsebølle Grund.

PRÆSTERNE i Rødby har ikke alle levet i Fred og Stilhed; der var tvertimod ofte Rivninger mellem Rødbymændene og deres Præst eller mellem Sognepræst og Kapellan. Ringsebølle har siden Reformationen

nedlagt blev Kapellanen ved at være Skoleholder. 1786 blev Kapellaniet nedlagt og der ansattes i Stedet en Kateket, der ogsaa var Kordegn og Skoleholder. 1874 blev Kateketembedet nedlagt og 1875 oprettedes et Kaldskapellani, men siden 1906 har dette Embede ikke været besat. Derimod blev der truffet en midlertidig Ordning, bestaaende i Ansættel-

sen af en ordineret Medhjælper, som skal være Sognepræsterne i Rødby-Ringsøbolle og Maribo-Hillested til Medhjælp.

Den første lutherske Præst hed Rasmus Jensen og faar af Rhode Attest for at være en værdig Mand, der betjente Menighederne i 49 Aar. Ved hans Død 1572 valgte Menigheden Kapellanen Jacob Ibsen Tyche til Sognepræst. Han havde kun været Kapellan i Rødby i to Aar, men havde indgiftet sig i en af Byens store Familier og dermed erhvervet et stort Tilhold. Men det ser ud til, at Familieskabet har været den gode Hr. Jacobs eneste Adkomst til Embedet. Han var en slet Prædikant og desuden blottet for Sprogkundskaber. Af Hensyn til de mange fornemme Fremmede, som paa Rejsen til og fra Udlandet gæstede Rødby, ønskede Frederik II en bedre Prædikant og mere lærd Præst til Byen, og han gav derfor 1577 Rødby Sognemænd Ordre til igen at tage Hr. Jacob til Kapellan og kalde Sognepræsten i Vixnæs, Hr. Rasmus Hansen Reravius til Sognepræst i Rødby. Reravius var en meget lærd Mand og Forfatter af mange Salmer og gudelige Skrifter og dertil en ypperlig Prædikant, altsaa en Mand, der helt igennem var kaldet voksen. Rødby-mændene var nødt til at adlyde, men at det ikke skete med det gode fremgaar af den Modtagelse Reravius fik. Hr. Jacob nægtede at være Kapellan og blev derfor forflyttet først til Kapellanembedet i Maribo,

derefter til Kapellan i Burso-Krønge og da man heller ikke der vilde have ham, havnede han endelig efter mange Genvordigheder som Sognepræst i Majbølle. Men Slægten i Rødby hævnede ham paa den uskyldige Reravius. Om deres Optræden overfor den nye Præst faar man Bessked i et Klageskrift paa 22 Punkter, som Reravius sendte Provsten. Præsten klager først over en Mand, der hedder Jens Røed, som lever i Utugt med et Fruentimmer og ikke har været til Alters i 18 Aar. Naar Præsten tilholdt Almuen at lade deres Børn søge Skole, har Jens Røed spottet ham og udraabt, at Almuen skulde hellere holde deres Børn til Ploven; han har udskældt Præsten paa Kirkegaarden og Jøftet Haand imod ham. To af Jens Røeds Fæller, Rasmus Kræmmer og Rasmus Olsen har overfaldet og slaet Præsten og den førstnævnte har endog undsagt ham paa Livet. Disse Hr. Jacobs smukke Venner har dernæst forledt Almuen til ikke at give Tiende og Høstfolkene til ikke at gøre Høstarbejde for Præsten samt forhindret Børnene i at gaa til Katekismus-Lærdom. — Desværre faar man ikke at vide, hvilket Resultat, der kom ud af disse graverende Klagepunkter. Men at Rødbyfolkene fremdeles har gjort deres Sognepræst Livet hedt, er der næppe Tvivl om, og 1582 fik de da endelig plaget Livet af ham; han døde pludselig en Aften, da han var ved at gaa i Seng.

Rødbymændene synes ikke at være

bleven bedre gennem de skiftende Tider; 100 Aar derefter faar de i al Fald et slemt Skudsmaal af Præsten Knud Christensen Brun, som var deres Sjælshyrde fra 1668 til 1681; han skrev nemlig følgende Ansøgning til Kongen:

Konge jeg maa trygle:
Giv mig Kaldet Røgle.
Faar jeg ikke dette,
Giv mig saa Dreslette.
Rødby Folk er slemme,
Og jeg maa mig græmme;
Konge Dig forbarne
Over Knud den arme.

Han fik ingen af Embederne, men maatte blive i Rødby, hvor han 1681 døde som Provst.

Var Rødbymændene slemme, saa var Præsterne heller ikke altid af de gode. 1725 fik Rødby en Kapellan ved Navn Henrik Winther; han var født i Rødby, hvor Faderen var Tolder, og blev først Kapellan hos sin Tvillingbroder Thomas Winther i Sollested-Skovlænge, men kunde ikke enes med ham og kom derfor til Rødby. Her svirede han som nogen Kapergast og kom ofte beruset i Kirken; en Gang begyndte han sin Prædiken saaledes: »Begynd, hvor I slap, jeg er en Skærslibermand. Snur, Snur, Hur, kommen ud af fremmed Lande, og i den Dur fortsatte han indtil Menigheden forlod Kirken. Da Advarsler ikke hjalp, og han drev det til ogsaa at møde beruset, naar han skulde forrette Altergangstjeneste og en Paaskedag var saa fuld, at han knap kunde staa

paa Benene, rejste hans Sognepræst Søren Eilers Sag imod ham og Provsteretten dømte ham fra Embedet. Sagen kom for Landemodet 25. Juni 1732, og her mødte Hr. Winther og bekendte sine Forseelser og indrømmede, at han ikke egnede sig for Embedet; han bad om, at man vilde lade Naade gaa for Ret saa vidt, at han maatte faa lidt Pension af sin Eftermand og ikke blive dømt fra Kjøle og Krave, saa han muligvis gennem Forbedring kunde opnaa et andet Embede. Landemodedommen lød da ogsaa kun paa Embeds Fortabelse. Men stor Giæde fik hverken han eller Dommerne af denne Naade; han rejste til København, hvor han fortsatte med Drukkenskaben, saa han ofte blev funden i Rendestenen.

Sognepræsten Frands Henrik Schade var heller ikke af de gode; han var saa trættekær og ufordragelig at han stadig laa i Strid snart med Borgerne, snart med Byfoged og Provst og snart med sin Kapellan og Klokkeren. Denne sidste Strid udartede til en vidtløftig Proces, som stod paa i 5—6 Aar. 1757 fik Kapellanen Hans Didrik Bruun bevilget fri Proces i en Sag mod Sognepræsten, som havde fornærmet ham og nægtet ham Adgang til at udføre sine Embedsgerninger. Sognepræsten var bleven misundelig paa Kapellanen, fordi saa mange af Børnene søgte Undervisning og Konfirmation hos ham og Schade havde da under Konfirmationshøjtideligheden 1756 fremsat en Række nedsættende og util-

berlige Udtalelser om Kapellanen. Ydermere havde Præsten overfor de Forældre og Lærermestre, som vilde sende deres Børn til Konfirmationsundervisning hos Kapellanen, fremsat Trusler om, at de vilde blive afviste fra Herrens Bord. Og Præsten havde ikke ladet det blive ved Truallen, men havde virkelig af denne Grund bortvist Skomager Simon Mouritzen fra Alterbordet. Videre havde Præsten nægtet at udlevere Kalk og Disk til Kapellanen og derved forhindret denne i at berette de Syge, som sendte Bud efter ham, samt henvist de Folk, som ønskede Hjemmedaab, til Skoleholderen i Stedet for til Kapellanen. Ogsaa med Klokkeren laa Præsten i Strid, og det var efter Provstens Indberetning, en Dag, da der skulde være Skriftemaal, udartet til stort Skænderi i Kirken mellem Præst, Kapellan og Klokker, saa der ikke blev noget af Skriftemaalet og Folk foræret forlod Kirken. Trods Formaning fra Biskoppen var Skænderiet mellem Præsten og Klokkeren ofte gentaget i Kirken. Da Sagen kom for Provsteretten, beskyldte Præsten Provsten for Partiskhed, og da man imødekom hans Ønske om at en anden Provst skulde tage Sæde i Retten, gik det ikke bedre med denne; nu vilde Præsten have en Provst fra en anden Landsdel, men blev afvist. Resultatet heraf var, at Præsten nu ogsaa beskyldte Biskoppen for Partiskhed. Den vidtløftige Sag endte med, at Præsten idømtes en Bøde

paa 100 Rigsdaler, Klokkeren fik en Bøde paa 8 Rigsdaler for utilberlige Udtalelser overfor Sognepræsten. En Student Skytte, der havde været Præsten behjælpelig med at holde Vagt ved Kordoren og kun indlade til Skrifte de Folk, Præsten syntes om, fik en Bøde paa 40 Rigsdaler og Paalæg om at holde sig fra enhver Art af Kirketjeneste i Rødby, hvor han ved sin Adfærd havde gjort sig meget ilde lidt.

Den værste af alle Præstehistorierne er dog Peder Jacobsen Lunds, idet Rødbyfolkene gjorde ham Livet saa broget, at han berøvede sig Livet. 1767 kom han til Rødby som Kapellan. Han var da 42 Aar og forlovede sig straks efter med den jævnaldrende Jomfru Marie Sophie Voigt, der blev saa lykkelig over denne uventede Udsigt til Ægteskab, at hun døde faa Dage efter. Men Kapellanen tog sig ikke dette mere nær, end at han 3-Ugerdagen efter hendes Begravelse ægtede den 24-aarige Bodel Binnerballe, der i Løbet af 13 Aar skænkede ham 10 Børn. 1776 blev Lund Sognepræst og dermed begyndte hans Fortrædeligheder, skønt Avancementet fra det fattige Kapellanembede til det fede Sognekald tegnede sig for ham som en Lykke. Blandt de Ydelsor, Præsten havde Ret til at kræve af Rødbymændene, var ogsaa Kvægtiende. Forgæves havde Rødbymændene flere Gange søgt at blive fri for den, og havde derefter prøvet at nægte at betale den; men Resultatet var 1751 blevet en Høje-

steretsdom, der dømte dem til at svare Kvægtiende til Præsten. Da Lund nu fra den lille Kapellanbolig rykkede over i den store Præstegaard, har Rødbyfolkene vel ment, at han kunde undvære Kvægtienden, og de lod derfor være med at betale den. Alle Præstens Forestillinger hjalp ikke og han klagede da til Stiftamtmanden, der to Gange forgæves sendte Borgerne Befaling til at betale. Da heller ikke det hjalp klagede Præsten til Kancelliet og bad om Tilladelse til at udpante de ulydige Borgere. Men Kancelliet henviste mærkeligt nok Præsten til at sagsøge de Genstridige — skønt der jo forelå Højesteretsdom for, at de skulde betale — og indrømmede ham kun fri Proces. Nu indgik Borgerne med Ansøgning til Kongen om i Lighed med andre Købstæder at blive fri for Kvægtiende, men fik Afslag. Præsten anlagde derefter Sag mod de Genstridige; men herover blev Borgerne saa rasende, at de fleste unddrog ham det sædvanlige Højtidsoffer og søgte at snyde sig fra deres forskellige Forpligtelser. Saa ansøgte Præsten om, at den Bevilling til fri Proces, han havde vedrørende Kvægtiende, ogsaa maatte gælde for de Processer, han vilde anlægge for at faa sine andre Rettigheder respekteret. Kancelliet indhentede Byfogdens Erklæring, der gik ud paa, at en almindelig Bevilling til fri Proces kun vilde give Anledning til langvarig Strid og Processer til Skade for begge Parter, og under Henvisning til denne

Erklæring afslog Kancelliet Ansøgningen. Man var nu naaet hen til 1781, og Forholdet mellem Præsten og hans Menighed blev mere og mere spændt. Præsten følte sig ikke uden Grund højlig forurettet og mente sig desuden ladet i Stikken af Kancelliet, og da Rødbymændene stadig drev deres Trakasserier videre, endte det i November 1782 med, at Præsten i Raseri gik hen og hængte sig. Rødbymændene havde saaledes for anden Gang haft Held til at plage Livet af deres Præst. Under Hensyn til, at Selvmordet var sket i ophidset Sindsstemning, resolvede Kancelliet, at Præsten kunde begraves i Kristen-Jord, men uden nogen kirkelig Ceremoni.

Heller ikke den næste Sognepræst opnaaede at faa Kvægtiende, idet han belært af sin Formands Skæbne undlod at sætte Sagen paa Spidsen. Men da han døde som Fallent, blev der taget fat for Akvor, og i Begyndelsen af 1792 blev Kvægtienden paa Kancelliets Foranstaltning inddrevet med ubonhorlig Strengthed. Men Rødbymændene hævnedes sig, hvilket fremgaar af en Klage som Sognepræsten Hans Chr. Warberg straks efter Paaske 1792 sendte Kancelliet. Han skriver heri, at han 1. Paaskedag i Rødby Kirke blandt sit Offer modtog medfølgende. Desværre oplyser Klagen ikke, hvad det medfølgende har været for en Genstand, men at Præsten har følt sig stærkt forhaanet er tydeligt nok. Det har, siger han, voldt ham bitter

Sorg og bevirket, at han ej længere med Fornojelse kan opvarle sit Embede for en saadan Menighed. Han har selv forgæves søgt oplyst, hvem Gerningsmanden er, og beder om, at der ad retslig Vej maa blive sat en Undersøgelse i Gang, men uden Udgift for ham. Desuden beder han om at komme i Betragtning naar et andet Købstadembede med 7—800 Rigsdalers Indtægt bliver ledigt. Kancelliet tog slet ikke Hensyn til hans Skrivelse, men hentagde den ubesvaret. Præsten maatte endnu i 9 Aar trækkes med sin Menighed, idet han ikke før 1801 opnaaede at blive forflyttet til Hobro.

PRÆSTEGAARDEN laa oprindelig tæt Nord for Kirken med Haven stødende op til Kirkegaarden. Den omtales i et Kongebrev af 11. Juni 1689 til Biskop Thomas Kingo. Det hedder i dette Kongebrev, at Præstegaarden hidtil er bleven vedligeholdt af Kirkens Midler, men at disse nu er saa smaa, at de knapt nok rækker til at holde Kirken vedlige, og Præstegaarden er desaaarsag bleven saa forfalden, at den maa nedrives og genopbygges. Biskoppen skal derfor anordne, at det med Rødby Præstegaard fremtidig skal forholdes som med andre Præstegaarde, der opbygges og vedligeholdes af Præsten, med at han ved sin Fratrædelse — eller ved hans Død hans Arvinger — faar Betaling for Gaardens Bygninger af den efterfølgende Præst. Det maa herefter antages at

Præsten Hans Nielson har opbygget Præstegaarden.

Ved Præsteskiiftet 1752 blev der foretaget Vurderingssyn over Præstegaarden, og dette Syn giver ret fyldige Oplysninger om den. Stuehuset, som vendte mod Syd, bestod af 16 Fag med Værelser, Kokken og Bryggers; en Udbygning mod Syd var paa 4 Fag og indeholdt Kamre og Kølde. I den østre Længe var der Storstue og Kamre. Den nordre Længe bestod af 31 Fag og indeholdt Stald og Lade samt en Tværlo paa 9 Fag. I den vestre Længe var der Faaresti, Kalvehus og Svinehus. Yderligere nævnes et Plankoværk, der til Indfredning af Haven gik fra Porten hen til Simon Pedersen Skomagers Hus og derfra videre hen til Kapollanons Bolig; endvidere et Plankoværk mellem Præstens og Kapollanens Have og endelig et Plankeværk mellem Præstens Have og Kirkegaarden. Synet oplyser videre, at der til Præstegaarden horte 23 Td., 1 Skp. Hartkorn, beliggende i Rødby og Ringsehølle Marker. Bygningernes Værdi blev ansat til 350 Sletdaler.

Den nye Præst Frands Schads Parcelius var ikke tilfreds med denne Vurdering og lod straks foretage et »Brosføldighedssyn« over Præstegaarden og Resultatet heraf blev, at Manglerne vurderedes til 440 Sletdaler. Præsten klagede derefter til Kancelliet over Præstegaarden, som han betegnede som saa forfalden, at den var livsfarlig at bo i, og han var ikke i Stand til at reparere eller

ombygge den. Svaret paa denne Klage var et kgl. Reskript om, at Præstegaarden skal sælges ved Auktion og Pengene sættes paa Rente, medens der skal gives Præsten en rimelig aarlig Sum til Husleje, som skal udredes af Kirken. Huslejegodtgørelsen til Præsten blev derefter ansat til 25 Rigsdaler om Aaret. Ved Auktionen købtes Præstegaardens Bygninger af Købmand Erik Mackeprang, der lod dem nedrive. Jorderne vedblev derimod at høre til Embedet.

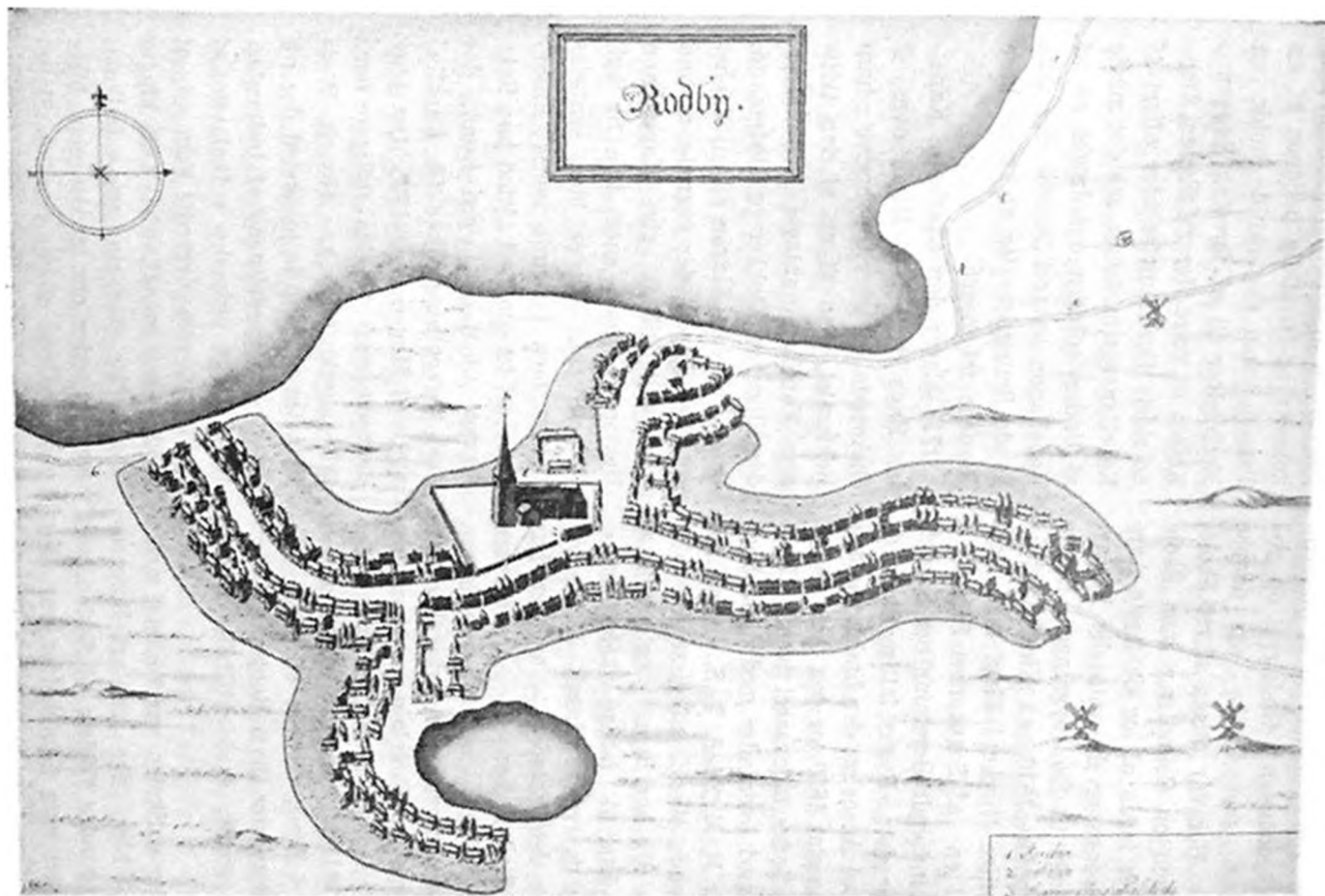
Saa hører vi ikke noget om Præstegaarden før 1788. Præsten Henrik Jespersen Clementin indsender da en Ansøgning, hvori han beretter, at der siden 1754 ikke har været nogen Præstegaard, men Præsten har faaet 25 Rigsdaler om Aaret til Husleje. Da han i 1788 kom til Kaldet, kunde han ingen Gaard faa til Leje, og han maatte derfor købe Formandens Gaard, der var saa brøstfældig, at Ansøgeren omtrent har maattet genopbygge den fra ny, hvorved han er kommet i stor Gæld. Gaarden er nu taxeret til 1470 Rigsdaler, og hans Ansøgning gaar da ud paa, at Kirken maa købe denne Gaard til Præstegaard for 666 Rigsdaler og 4 Mark, men saaledes at Huslejegodtgørelsen bortfalder og Præsterne selv skal vedligeholde Gaarden og at de ny tiltrædende Præster stadig skal betale 500 Slettedaler til Formanden i Embedet eller hans Arvinger. Ansøgningen blev bevilget og 8. Februar 1788 udgik der kgl. Reskript

herom; saaledes at Rødby Præstegaard ligesom Landsbypræstegaardene blev Præsternes Ejendom for Livstid mod at de ved Tiltrædelsen betalte 500 Slettdaler til Forgængeren eller hans Arvinger.

Den af Clementin opførte Præstegaard, der var 4-længet og laa helt ud til Gaden, blev nedrevet i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede og den nuværende Præsteholig opført paa Grunden. Samtidig bortsolgtes det meste af Jorderne, saa der af den store Præsteavling paa over 200 Td. Ld. kun blev 19 Td. Ld. tilbage. Ved Udlørring af Kirkenoret er Arealet udvidet til 36 Td. Ld.

SKOLEN

Efter Reformationen blev der oprettet Latinskoler i alle Købstæder, men da Rødby ikke var Købstad, fik den ingen Skole ved den Lejlighed. Først 1610 fik den ved en enkelt Mands Godgørenhed en Skole, der dog ikke var nogen udpræget Latinskole, idet der ogsaa lærtes Dansk. Manden var Rasmus Jørgensen; han var født af fattige Forældre i Svinninge paa Fyn, men kom som ung Mand til Rødby, fik en Gaard, og drev tillige Handel. Ved Flid og Dygtighed skabte han sig en ikke ringe Formue og udfoldede en stor Velgørenhed. 1601 stiftede han saaledes et Legat til de Fattige paa ikke mindre end 1000 Rigsdaler, og 1607 oprettede han sit Skolelegat; det var paa 300 Rigsdaler, hvoraf Renten 18 gode Rigsdaler skulde anvendes til

Tæt Nord for Kirken ligger Præstegaarden og i Kirkegaardens sydøstlige Hjørne ligger Skolen. Kirkegården gaar helt hen til Nørregade. Ude paa Marken i Nordøst ses Ringsbølle Kirke.

Løn for den Skolemester, som her i Rødby kunde undervise og forfremme Ungdommen i Gudsrygt og god Lærdom paa Latine og danske Maal. Her var altsaa sikret Skolemesteren en Grundløn, men Skole var der ingen af, og de første Aars Rentepenge er da antagelig henlagt til Hjælp til Skolebygningen. Denne blev opført 1610 paa Kirkegaardens sydøstlige Hjørne i Flugt med Hegnet. I en af Sognepræst Schade i 1756 indsendt Beretning om Sognet, hedder det: »Byens fattige Skole er uden af Anseelse; der findes paa den del Aarstal 1610, og paa dens yestre Gavt findes indkaaret tvende Hænder imod hverandre med disse Bogstaver M. M. S.; A. T. S., hvorfra ses at tvende Mænd af disse Navne i denne By har bygget og beskikket dette Hus til fattige Skoles Brug. Hvem de tvende Mænd — eller veirellere det Ægtepar — er, som har rejst Skolen, kan ikke nu oplyses. Skolens første og største Velgører, Rasmus Jørgensen, nøjedes ikke med at sørge for Skolelæreren, men betænkte ogsaa Skoledisciplene, idet han 1611, Aaret efter at Skolen var taget i Brug, stiftede et Legat paa 200 Rigsdaler, hvis Renter, 10 Rigsdaler aarlig, skulde tilfalde Disciplene.

Efter at Skolen var kommet godt i Gang blev der paalagt Borgerne visse mindre Ydøiser til Skolen, men Embedet som Skoleholder var lige fuldt ringe, og 2. April 1692 udgik der kgl. Ordre om, at Rektoratet og

Kapellaniet skulde sammenlægges paa Grund af Embedernes ringe Indkomster og fremtidig betjenes af én Person, som dog skulde holde en Medhjælper til at forestaa Sungen i Kirken og være Hører i Skolen. Denne sidste Bestemmelse blev oftest af Kapellanerne misbrugt, saa det meste af Undervisningen overdroges en af Kapellanen antaget Person, der ikke havde Betingelser for at kunne lære Børnene ret meget.

1713 klager den nyansatte Kapellan Hans Berthelson Meyer over, at Biskoppen ikke vil overgive ham Rektoratet, men at en af den tidligere Kapellan antaget Medhjælper, der tillige er Klokker og Bedemand, læser i Skolen. Klagen gik til Erklæring hos Bispen, der svarede, at han var villig til at give Kapellanen Rektoratet, saa snart han fik kgl. Ordre dertil. Meyer blev saaledes Rektor, men forsømte iøvrigt Embedet. Kort for sin Død afstod han Rektoratet til Hans Jørgen Lund, der mod Forventning ikke fik Kapellaniet ved Meyers Død 1725. Det blev derimod givet til den tidligere omtalte stærkt fordrukne Henrik Winther. Og mellem de to opstod der nu Trætte om Fordelingen af Indtægterne. Trætten ordnedes i Disfavor af Rektoren, som derved kom til at sidde meget smaat i det. 1729 klager han derfor over sine smaa Indkomster og beder om, at det maa blive paalagt Byen at yde ham en Slettedaler om Ugen i Kostpenge. Han anfører, at der sidste Aar er begravet

50 Lig. og at han og Skolen derfor kun har faaet 4 Slettedaler og 8 Skilling, og han beder om, at der i Rødby i Lighed med andre Købstæder maa sættes en fast Takst til Skole og Rektor for hver Begravelse. Andragendet blev henlagt med Bemærkningen: Herved er intet at gøre.

Lund gav dog ikke taht, men indsendte 1734 et nyt Andragende, hvori han klager sin bitre Nød. Han har ikke andre bestemte Indtægter end de 18 Rigsdaler af Rasmus Jørgensens Legat samt 6 Rigsdaler i Afgift af en liden Jord, der er tillagt Skolen, og endelig 4 Skilling om Aaret af hver Familie som Vederlag for hans og Disciplenes Sang i Kirken. Ogsaa Disciplene er daarligt stillet, idet de foruden de 10 Rigsdaler af Rasmus Jørgensens Legat kun har 1 Rigsdaler og af et andet Legat 4 Mark. Han henviser til, at Skolen, der ved hans Ankomst var tom, nu har mange Elever og gode Resultater. Endelig klager han over, at der ikke her som i andre Købstæder betales vist til Skolen for hvert Lig. Han ansøger derfor om at faa 1 Slettedaler om Ugen i Kostpenge af Byen samt Ret til 3 Højtidsfre og til Offer ved Bryllup og Barsel samt om Indførelsen af bestemte Takster ved Begravelser, da der nu kun frivilligt ydes ham lidet ved 3 a 4 Begravelser om Aaret. Sognepræsten anbefalede Andragendet, idet han anførte, at Lund i 9 Aar har vist sig som en retsindig, trofast og vindskibelig Lærer og bragt Skolen, som han ved sin

Ankomst landt aldeles tom for Disciple, i nogenlunde Stand, saa adskillige smukke Folks Børn er fra hans Information til andre Skoler, som har Rettighed at dimitere til Akademiet med Berømmelse udkomne. Hans Løn har, tilføjer Præsten, hidtil næppe været et halvt Hundrede Rigsdaler om Aaret. Andragendet gik til Stiftamtmandens og Biskoppens Erklæring og de afgav følgende Indstilling:

Eftersom Rektoren i Rødby maa gøre Degnetjeneste i Rødby og Ringsbølle Kirker, bør han nyde samme Rettigheder som Degnene paa Landet og have Offer af Menigheden paa de tre store Højtider samt ved Bryllup, Barnedaab og Barselkoners Kirkegang. Til Kostpenge bør han have 8 Mark ugentlig, som Byfogden maa paaligne Indbyggerne. Ved Begravelser bør der ydes Rektor og Skolen Bidrag efter følgende Reglement: Af Lig, som begraves i Koret i Kirken; af Voksne (som regnes fra 12 Aar og derover) 3 Rdr., af Børnelig (fra 12 Aar og derunder) 2 Rdr.; af dem, som begraves i de øvrige Steder i Kirken, Voksne 2 Rdr. 8 Mark, Børnelig 1 Rdr. 1 Mark 8 Skilling; af de Lig, som begraves paa de fornemste Steder paa Kirkegaarden, betaler de mest formuende Familier af Voksne Lig 1 Rdr. 4 Mark; af Børn 5 Mark, de mindre formuende paa samme Steder af voksne Lig 1 Rdr.; af Børn 3 Mark; paa de andre Steder af Kirkegaarden uden Forskel af Voksne 4 Mark; af Børn 2 Mark. Og Skolen

skal have denne Betaling, paa hvad Tid om Dagen Ligene begravnes, enten der sker Ligpræken eller ikke, og enten Skolens Tjeneste med Sang forlanges eller ikke, og skal Sognepræsten lade sig forevise vedkommende Rectors Kvittering, førend han noget Ligs Begravelse tilsteder; men for fattige Lig, hvorfor intet gives til Kirken, nyder Skolen heller intet. Alt hvad saaledes for Begravelser indkommer til Skolen, deles i to Dele, hvoraf Rector nyder den ene halve Del og Disciplene den anden.

Kancelliet indstillede dette Reglement til Kongens Godkendelse med følgende Bemærkning: I hvor stor en Tyngde dette end synes at skulle blive for denne liden Bys Indvaanere saa indstilles det dog til Kongen at bevilge dette. Herefter der udgik Kongebrev i Overensstemmelse med Indstillingen. Men Rødbymændene var ikke til Sinds stiltiende at finde sig i dette nye Paalæg af Udgifter. 4 Borgere, Jørgen Eriksen Wille, Hans Jørgen Mackeprang, Jens Kølle og Anders Mortensen indgik paa egne og samtlige Borgeres Vegne med en Forestilling til Kongen, hvori de hævder, at Skolen i Overensstemmelse med Rasmus Jørgensens Legatfundats tidligere har været en Skole, hvor der ikke alene lærtes Latin, men hvor Folks Børn endog skal være oplært udi deres Børnelærdom (Kristendom) samt Regning og Skrivning; og dette vedblev indtil Hans Meyer, som tidligere var Kapellan, frasagde sig Skoleembedet.

Siden er alting med Skolen bleven forandret saaledes, at den nuværende Skolemester betragter Skolen som en ren Latinskole og nægter at anlage Elever til Oplæring i deres Børnelærdom, Regning og Skrivning, og af den Grund skal Skolen have staaet omtrent tom siden hans Ankomst, saa der for nærværende Tid kun skal findes 3 Disciple i Skolen. Alligevel har Skolemesteren faaet udvirket et nyt Reglement til Skoleindkomsternes Forbedring, men Børgereskabet i Rødby til utaaelig Udgift, og de ansøger derfor om at faa dette Reglement omstødt. Som Følge af denne Klage faar Stiftamtmanden, Bispen og Provsten Ordre til at undersøge Forholdene, og de lægger i deres Indberetning ikke Fingrene imellem, men betegner de 4 Borgeres Klage og Beskyldninger mod Rektoren som ganske ugrundet. Forholdet er tvertimod, at Rektor Lund af sin Forgænger modtog Skolen ganske tom for Elever, medens den nu er i god Trivsel. Hvad Borgernes Klage over Reglementet angaar, da er ogsaa denne uberettiget, idet Taksterne helt igennem er lavere end i andre smaa Købstæder, saaledes at Rødby Borgere ikke yder mere til Skole og Rektor end enhver Bønde og Husmand paa Landet yder til deres Degn. Kancelliet resolverede derefter, at Stiftamtmanden skal irettesætte Borgerne for deres urigtige Klage og tilholde dem at efterleve det kgl. konfirmerede Reglement.

Der er næppe Grund til at tro, at Rek-

tor Lund efter dette er blevet fed af de Ofre, Borgerne og efter Formue og eget gode Hjertelag skulde yde ham ved Højtiderne, Brylluper og lignende Lejligheder. De faste Gratialer var han naturligvis mere sikker paa. Men længe fik han ikke Lov at nyde disse Forbedringer af Stillingen; thi 1740 udgik et Kongehud om at nedlægge Latinskolerne i alle smaa Købstæder og blandt dem Rødby, Maribo, Saksøbing og Nysted. De fleste af de nedlagte Latinskoler maatte ofre en Del af deres Kapitaler, men da Rødby Skole ikke ejede andet end Rasmus Jørgensens Legater og en af disse Legaters Renter Tid efter anden opsparet Sum af 50 Slettedaler samt en liden Jord ved Byen, fik Skolen Lov at beholde det lidet, den havde, saa meget mere som det var skænket til Skolen i dens Egenskab baade af Latinskole og dansk Skole. Rektor Hans Jørgen Lund havde allerede 1735 som Svar paa Borgernes Klage over hans haardt tiltrængte Lønforbedring, indgivet Ansøgning om at blive forflyttet, men da Reglementet blev paabudt overholdt og Klagerne irettesat, havde han slaaet sig til Ro. Nu da Latinskolen blev nedlagt søgte han bort og fik 1741 Kald som Præst paa Bornholm.

I Stedet for denne dygtige Lærer fik Rødby nu en vis Jens Hollænder til Skoleholder og Degn. Hans Livsførelse var af den Art, at hans Hustru Elisabeth Lycke og Svigerfaderen By-skriver i Rødby Jacob Lycke indkla-

gede ham for Provsteretten, der 7. Januar 1754 dømte ham fra Embedet. Rødbymændene, der stadig ikke havde forsonet sig med de Ydelser til Skolen, de blev paalagt 1736, fandt nu Lejligheden gunstig til at tage Affære paany. De indgik med et Andragende om at faa Degneembedet og Skoleholderembedet skilt, i Haab om ad den Vej at slippe for en Del af Ydelserne. Men de fremsatte atter denne Gang en Række urigtige Paa-stande i deres Andragende, og Følgen var, at Biskoppen, som fik Sagen til Erklæring, svarede kort og godt, at Ansøgningen var urigtig motiveret og kun fremsat af Egennyttighed og Uvillighed i at give Skoleholder- og Kordegn den ham tillagte Løn. Andragendet blev derfor afvist. Hvorimod Skoleholder- og Degneembedet atter blev forenet med Kapellaniet, idet Kapellanen Hans Diderik Bruun 13. April 1754 fik Tilladelse til at beklæde begge Embeder, mod at han paa egen Bekostning holdt en Person til at lode Sangen, og Katekisationen i Kirken og Læsningen for Børnene i Skolen.

Ogsaa de følgende Kapellaner fik Lov at forene disse Embeder, men Skolegerningen tog de sig let og lod den oftest bestride ved den billigst mulige og derfor umulige Medhjælp. Herom foreligger der nogle meget betegnende Oplysninger. 1776 døde Klokkeren Peder Prior, og hans Enke indgik da med et Andragende om, at hun, der sad med 4 umyndige Børn, maatte beholde Klokkerembedet mod at lode

Tjenesten »forrette ved et dertil bekvemt Menneske«. Hun skriver i sit Andragende, at Stiftamtmanden vil give Embedet til en Skrædersvend, som er forlovet med en af hans Tjenestepiger. Stiftamtmanden og Biskoppen, der fik Andragendet til Erklæring, benægter ikke Rigtigheden af det om Skrædersvenden anførte, men skriver, at Menigheden næppe vil finde sig fornøjet med, at Embedet betjenes ved en Fuldmægtig, og at den helst ønsker Klokkerembedet besat med en Person, der tillige kunde være Skolemester. Enkens Andragende blev derefter afvist, og Rødby fik, takket være Stiftamtmandens Tjenestepige, en Skrædersvend til Skoleholder og Klokker. Af Navn var Kapellanen ganske vist Skoleholder, men af Gavn var han Skrædersvenden.

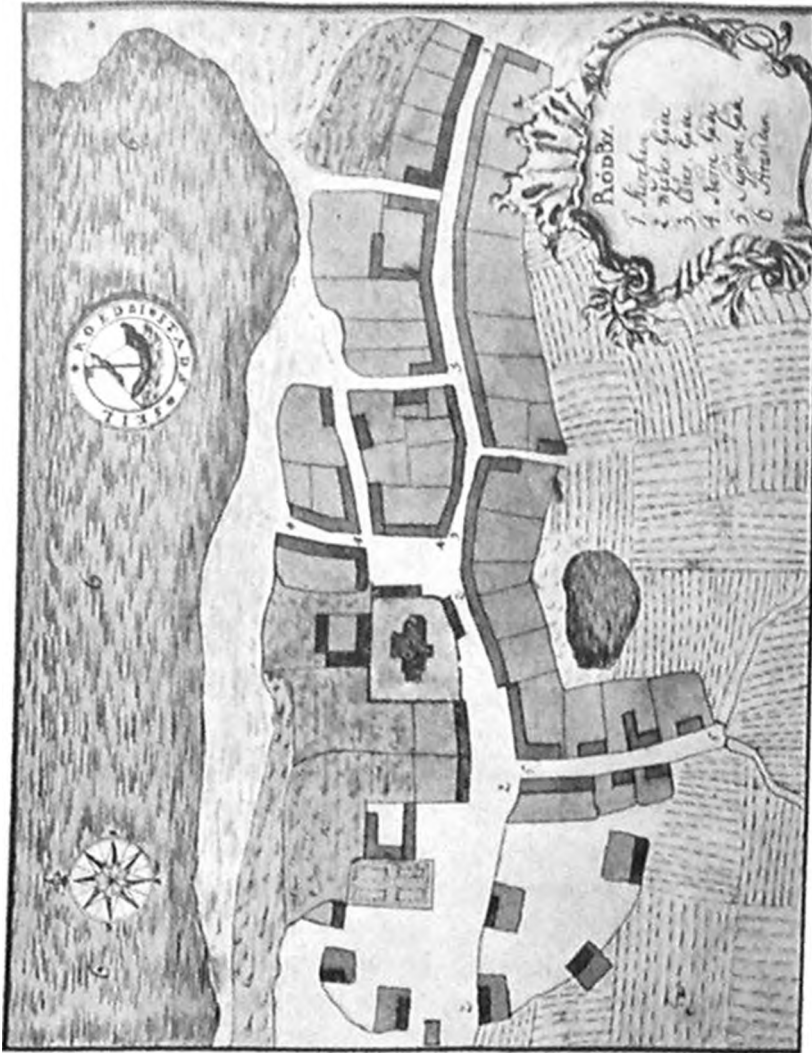
1782 skiftede Rødby Kapellan og Borgerne forsøgte saa igen at blive fri for de forhadte Ydelser til Degn og Skoleholder. I et Andragende til Kancelliet anfører de følgende: Den Gang Kapellaniet og Kordegn-tjenesten var adskilte og det paahvilede Kordegnen at holde Skole, tilstod Byen som »en velvillig Gave« at betale Kordegnen 26 Rigsdaler om Aaret under Navn af Kostpenge i Betragtning af, at hans Indkomster var utilstrækkelige til nødtørftig Underholdning. Men da begge disse Embeder siden er blevet forenede, saa en Mand dermed kan have Levobrod, saa ansøger de nu om at blive befriet for denne Udgift til Kostpenge.

Hvis de ikke kan blive fri for Udgiften, andrager de om, at de 26 Rigsdaler maa anvendes til Lønning af en virkelig Skoleholder, hvortil Byen højlig trænger. — Med al det foregaaende i frisk Minde virker det pudsigt at se Udtrykket »velvillig Gave« anført om den Paaligning, som Borgerne havde strittet imod med Hænder og Fødder. Bemærkningen om at de 26 Daler skulde anvendes til at lønne en virkelig Skolemester, skal jo heller ikke tages alt for højtidelig, da det paa de Tider var umuligt for et Menneske endsige en Familie at leve af den Sum. Efter indhentet Erklæring fra Stiftamtmand og Biskop blev Andragendet nægtet.

Det hele fik altsaa Lov at gaa i den gamle Skure, men at denne Skure var overmaade slet, derom vidner en Indberetning med tilhørende Forslag, som Sognepræsten Henrik Jespersen Clementin 1785 sendte Cancelliet i Anledning af, at Kapellaniet nu var ledigt. Sognepræsten skriver: Kapellanerne har i deres Kaldsbreve været paalagt at forsyne Degne- og Skoleholderembedet med en duelig Person, som tillige kunde katekisere i Kirken; men formødelst Kapellanernes ringe Indkomster, har de ikke kunnet give nogen ordentlig Løn til Skoleholderen og derfor heller ikke kunnet faa en duelig Person dertil. Da Sognepræsten kom til Kaldet, gjorde en Vintappersvend Tjeneste som Degn og Skoleholder; »han forestod Sangen

vel og Skolen saa godt som hans Indsigter tillod ham. Men Kapellanen blev uenig med ham og antog derfor i Stedet en Matros, som slet ikke kunde synge. Efter hans Død blev

de senere Aar været ca. 160 Rigsdaler aarlig og dermed kunde en dertil Student være velholden. Da nu Kapellanens Tjeneste er ringe, foreslaar Sognepræsten, at Kapellaniet

FREDERIK V. KORT OVER RØDBY 1754.
Med Kirke, Skole, Præstegaard og ret Øst for denne den vinkelbyggede Kapellangård.

antaget en ukendt Person ved Navn Madsen, hvis Duelighed som Skoleholder endnu er ukendt, men som Døgn meget ringe. Døgne og Skoleholderembedets Indtægter har i

nedlægges, og at der i Stedet ansættes en Kateket, der skal besørge Døgne og Skoleholderertjenesten og katekiscere i Kirken Under Biskoppen og Stiftamtmanden, der lik Sa-

gen til Erklæring, anbefalede stærkt at følge Præstens Indstilling, og i Overensstemmelse hermed udstedtes 29 Januar 1786 kgl. Resolution om, at Kapellaniet i Rødby skal nedlægges og en duelig teologisk Student beskikkes til at være Kateket, Kordegn og Skoleholder.

Saaledes fik Rødby da omsider igen en Skoleholder, der var i Besiddelse af de nødvendige Kundskaber til at undervise Børnene. Siden Latinskolens

at Skolen kunde blive Skole for hele Byen 5. November 1790 udgik der som Svar herpaa et Kongebrev om, at en Forandring som den ønskedes skulde foretages. Det hedder herom i Kongebrevet: Skolen, der ligger ved Kirkegaarden, har været saa forfalden, at det var umuligt at holde Skole i den, og 1787 blev den derfor underkastet en Reparation, der kostede 145 Rigsdaler. Der er nu af Revisionsborgerne Joseph Møller og P. Kru-

HAVNESKOLEN

RØDBY SKOLE

Nedlæggelse havde Skolen kun været en saakaldt »Fattig Kristendoms-skole«, d. v. s. en Skole, hvor kun fattige Børn fik Undervisning, det Renterne af Rasmus Jørgensens Legat bestred Udgifterne til Skolemateriale og Bøger. De bedrestillede Borgere maatte skaffe deres Børn Undervisning paa anden Maade. Saa længe Skolen var saa ussel betjent følte heller ingen uden de Allerfattigste Trang til at benytte den. Men nu, da der kom en ordentlig Lærer, blev Forholdet et andet, og 1796 fremkom der fra Borgerne Ønske om,

at Kirken overtager Bygningen mod at den bliver Skole for hele Byen. Dette bevilges herved saaledes, at Kirken betaler 100 Rigsdaler og Fattiggassen 45 Rigsdaler til Dækning af Udgifterne ved for nævnte Reparation.

Men trods den forholdsvis dyre Reparation var det allerede gaaet igen et Par Aar efter; Skolen trængte paany til Istandsættelse. Efter et i den Anledning foranstaltet Syn blev det besluttet at nedrive den gamle Skolebygning og opføre en ny. Den nye Skole fik Plads i Norregade paa den

gamle Kapellanboligs Grund og gjorde en Aarrække Tjeneste som Byens eneste Skole. For knapt et Hundrede Aar siden oprettedes der en Betalingsskole, som Tid efter anden var installeret forskellige Steder i Byen. Efter at Betalingsskolen havde be-

1905 opførtes den nuværende Skolebygning lidt længere tilbage fra Nørregade paa den gamle Præstegaards Grund. Skolen rummer 9 Klasseværelser samt Gymnastiksal og har 3 Afdelinger: Folkeskole, Mellemskole og Realskole, 8 Lærere

DEN GAMLE SKOLE PAA RØDBY MARK

staaet i et lille halvt Hundrede Aar. blev den henflyttet til Skolen i Nørregade, der udvidedes ind mod den nuværende Skolegaard, og den gamle Skole ud til Nørregade omdannedes til Lærerbolig.

og 3 Lærerinder; Bornetallet er ca. 300. Efter Udskiftningen 1836 opførtes en Skole paa Marken, der 1912 afløstes af Skolen i Rødbyhavn, der har 6 Klasseværelser, 3 Lærere og en Lærerinde.

U L Y K K E S D A G E

Rødby har i sine Annaler mange Ulykkesdage, der hver for sig betegner en Katastrofe. For Oversigtens Skyld samles de her under et særligt Kapitel.

1551 hjemsøgte Rødby af en mægtig Brand, der lagde næsten hele Byen i Aske. Om denne Hdebrand ved vi saare lidet; det eneste, der er bevaret i Rigsarkivet, er en Afskrift af et aabent Brev til Landsdommer Mogens Falster og Lensmændene Peder Oxen paa Ravnshøj og Erik Rosenkrands paa Aalholm. I Brevet, der er udfærdiget 24. Juni 1551 hedder det, at da Rødby for Størstedelen er brændt, og det synes mere belejligt, om den laa nærmere ved Stranden, skal de nævnte Mænd undersøge, hvor den kan ligge belejligst og anviser Borgerne et bekvemt Sted at bygge paa. Borgerne skal rette sig efter dem og have Bygningstømmer fra Kongens Skove. — Det er alt, hvad der findes. Naar Kongen har ønsket Byen flyttet, er det naturligvis af Hensyn til Dragsminde-Ruten, som den Gang havde sit Udgangspunkt fra Skibsbroen ved Lidsø. Rødbymændene har sikkert været imod en saadan Flytning, og alene en Henvisning til, at Byen paa sin gamle

Plads var bedst beskyttet mod Højvande og Stormflod, har sikkert været tilstrækkelig til at forpurre Flytteplanerne. Rødby blev altsaa genopbygget paa sin gamle Grund, formodentlig med rigelig Hjælp fra Kronen; thi det er forbavsende at se, hvor hurtigt den igen kom til Kræfter. Herom afgiver nogle store Skatteudskrivninger i Aarene 1557—65 -- som senere skal omtales — fuldyldige Beviser.

1625 overgaar der atter Byen en stor Ulykke. Denne Gang er det ikke Ilden men Havet, der optræder som den alt raserende Fjende. Den 10. Februar 1625 gik en frygtelig Orkan med Sne og Hagl over Danmark. Kirkespiret i Nakskov blæste ned, og da Stormen vendte sig brød Havet fraadende ind over Sydvestlolland, jævrende Huse og Gaarde paa sin Vej. Efterretningerne om Ulykken er kun sparsomme. Christian IV skriver i et af sine egenhændige Breve dateret Vordingborg 4. Marts 1625, at han rejste fra København den 2. Marts for over Vordingborg, Møn, Falster og Lolland at rejse til Tyskland. I Vordingborg fik han Besked om, at han ikke kunde komme over ved Rødby, fordi Skuder og Baade er bortdrev-

ne; Byen er paa 3 Gaarde nær hen- skyldet af Vandet. Ingen uden Præ- sten beholdt noget Fæd. Det er, slut- ter Kongen, en besværlig Rejse, alle Vegne er Broerne borte og Vejen saa ond, at man ikke kan komme over 4 Mil om Dagen. — Nakskovpræsten Anders Pedersen Perlestikker næv- ner i sine Optegnelser 1625, at der afene i Rødby blev bortbrevet 400 Kvæghoveder.

1659 er mere end noget andet Aar Ulykkesaaret for Rødby som for det øvrige Lolland; thi Svenskekrigens Hæjninger var mere grim og mere ødelæggende end nogen Naturkata- strofe. Men det bliver der senere Lejlighed til at dvæle ved.

10. Januar 1694 hjemsoget Lol- land af en ny Stormflod. Den omtal- les i et Andragende om Skattebetalelse, som Gert Eggers, Peter Gisse, Johan Erichsen og Hans Loug 22. Januar samme Aar affattede paa Rødby Ind- vaanernes Vegne. Det hedder i dette Andragende, at Ansøgerne maa be- klage den store Elendighed og Fare, som vi af Gud er hjemsoget med den 10. Januar sidstforleden om Natte- tiden. Den forfærdelige høje Vandflod overfaldt os saa hastig, at vi — for at bjerge Livet — hurtigst muligt maatte retirere op paa Loftene med Hustru og Børn. Hvorimod al Gods og Proviant samt Korn, Foder og mange Købmandsvarer maatte blive nede i Husene og fordærvedes gan- ske, hvorthos mange Bøster, Kvæg, Faar og Svin druknede. Derigennem er denne fattige By saadan stor Ska-

de tilføjet, at det egentlig ikke er at beskrive, ja mange Huse er saaledes spoleret og fordærvet, at fattige Folk sig ikke derudi i densne kolde Vinter kan opholde, men nødes til at flytte ud paa Landet. Andragendet slutter med at bede om Afslag i Consum- tionseskatten, eftersom den største Del af Indbyggerne er fattige Dag- lønnere og Avlsmand, som lever af den besværlige Avling.

Amtmand Reichow attesterer ved en Paategning dateret Aasholm 30. Januar 1694, at Beboerne af Rødby har lidt stor Skade ved den haarde Storm og usædvanlige høje Vandflod, som oversvømmede Byen. Om Amt- manden derefter har sølet med at indsende Sagen eller den paa anden Maade er forsinket, vides ikke, men den blev først forelagt i Rentekam- meret 2. Marts. Det ses ikke, at der er faldet kgl. Resolution i Sagen, og Rødby har da formodentlig været henvist til at klare sig uden Hjælp fra Staten.

3. August 1774 brændte Halvdelen af Byen. Naar Branden fik et saa stort Omfang skyldtes det Straata- gens, der trods mange Aars Kamp imod dem fra Autoriteternes Side, var de mest fremhørskende i Byen. Efter Branden i 1551 blev der givet Paabud om saa vidt muligt at an- vende Tegltag — 24. August 1551 daar f. Eks. Jørgen Tyggosen en Gaard i Rødby i Livfæste af Kronen med Paatag om at holde den med god Bygning og Tegltag — flere Gange senere blev Nødvendigheden

af Tegltag indskærpet, men lidet hjalp det.

Om Branden i 1774 findes i Tingbogen for 1758—1808 ret udførlige Oplysninger. I Hensigt til Brandforsikringsordningen af 1761 skulde der efter en Ildbrand oplages Tingsvidne for at lase oplyst alle Omstændigheder ved Branden og Omfanget af Skaden. Et saadant Tingsvidne blev optaget 8. August 1774 i Anledning af den her i Byen sidst afvigte Onsdag den 8de August paa-komne ulykkelige Ildbrand, hvorved den bedste Del af Byen er bleven lagt i Aske.

Den bedste Del af Byen har været Østergade og den øverste Ende af Vestergade; thi det var her Branden rasede eller om man vil raserede; der blev nemlig saa godt som intet tilbage; et Par Steder blev der løvnet saa meget, at Resterne kunde taxeres til nogle faa Daler, og et Par andre Steder blev Forhuset staaende, men saa medtaget af Heden, at Værdien kun var ringe. Saa vidt man kan domme af Matrikelnumrene blev der i hele denne Ende af Byen kun skaarret 3—4 Huse i Vor Frue Gade samt Stuehuset i Erik Mackeprangs Gaard midt i Østergades søndre Side; det var dog stærkt medtaget af Varmen. Anlagelig har denne Gaard haft Tegltag. Raadhuset, der ligger ved Siden af, brændte. I alt brændte 79 Gaarde og Huse. Nemlig Matrikelnumrene 1—21, 23—26, 30—53, 143—165 og 186—192. Matrikelnumrene maa

antages den Gang at være begyndt ved Nørregades østre Side og fortsat op ad Østergades nordre Side, ned ad dens søndre Side og videre ned ad Vestergades søndre Side og opad dens nordre Side for at ende i Nørregades vestre Side. Springet i de brændte Huse fra Nr. 53 til 143 betegner altsaa den søndre Side af Vestergade og det meste af den nordre Side, som er skaarret. 1783 hedder det da ogsaa i en Indberetning, at Præstegaarden nede i Vestergade er stærkt brøstfældig, og den kan alt saa ikke være brændt 1774.

Ilden opstod ved 2—3-Tiden om Eftermiddagen i Baghuset hos Christian Wilhens Enke, som boede i Vestergade, hvor kan ikke nærmere angives, antagelig et Sted mellem Præstegaarden og Kirken. Det blæste en stærk Storm af Vest, og Ilden lagde i Løbet af 3 Timer den halve By i Aske. Skont Brandredskaberne var gode efter Dalids Forhold, var der intet at stille op mod Flammerne, der fløj fra Straatag til Straatag. Foruden Rødbys egen Sprøjte deltog Sprøjterne fra Maribo, Højbygaard og Kærstrup i Arbejdet paa at begrænse Ilden, men dette Arbejde maatte paa Grund af Stormen indskrænkes til at bevare Kirken. Sammen med Raadhuset brændte en Mængde af Byens Protokoller og Dokumenter.

Som mistænkt for at have paasat Branden arresteredes Dagen efter en Kedelfliker og Vagabond Jacob Steenberg. 5. August kom han i For-

hor, 22. August blev der beskikket Aktor og Defensor i Sagen mod ham og 24. Oktober faldt Dommen. Da man mod hans Benægtelse ikke kunde overbevise ham om at have paasat Ilden, blev han ikke anklaget for Ildspættelse. Men, hedder det i Dommen, Jacob Steenberg er et ondt og farligt Menneske, hvilket fremgaar af de i Forhøret den 6. August fremførte Vidner. De forklarede at Jacob Steenberg havde truet med at tilføje Morten Lytzen (hvis Hus i Vestergade brændte) en Ulykke enten paa Person eller Hus, og dernæst paa Gaden havde raabt op med formastelige Ord og truet i Almindelighed. Ved denne skræksomme Opførelse har Jacob Steenberg paadraget sig den Medfart, han har lidt, og paa Grund af sine onde Forsæt, bør han til almindelig Sikkerhed og andre ligesindede til Advarsel hensættes til Arbejde i Københavns Fæstning paa Livstid. Jacob Steenberg erklærede sig tilfreds med Dommen, der saaledes ikke blev appelleret. Antagelig har han været glad ved at bjerge sin Hals.

De brændte Bygninger var assureret i Brandkassen for 15,200 Rigsdaler; men Reglen var, at Bygningerne ikke blev ansat til stort mere end Halvdelen af deres Værdi, og Løseret var slet ikke forsikret i de Tider. Det var almindeligt ved stige store Rødevaader, at de Brandlidte henvises til at faa dækket en Del af deres Tab ved Indsamling i Kirkerne. Rødby-Borgerne søgte og fik ogsaa

Tilladelse til Iværksættelsen af en saadan Indsamling, men Vejen viste sig at være søare lang, og mange Andragender maatte der til, før Hjælpen bragtes til Veje.

Det første Andragende er dateret Rødby 11. Oktober 1774 og underskrevet af Winther, Haagen, Mackeprang og Hans Hansen. Det hedder i Andragendet: En ulykkelig Ildbrand ødelagde den 9. August i en Tid af 3 Timer i Bund og Grund den største og bedste Dol af Rødby, saaledes, at ikke alene vore Gaarde, Hus og Hjem er afbrændte, saa intet af dem er tilbage, men ogsaa vore Handelsvare, Bohave og andre Ejendele er brændte, saa nogle iblandt os ikke har andet tilbage end de daglige Gangklæder, vi havde paa Kroppen, da Ilden opkom. De brændte Bygninger var saa ringe ansat i Brandkassen, at der udkræves det dobbelte Beløb for at faa opført nye, og da vi saaledes er sat ud af Næringsstand for flere Aar, bønfaller vi øtterunderdanigst, at Deres kgl. Maj. af øerdelles medfødt kgl. Mildhed og Naade vil komme os bedrøvede Husvilde til Hjælp ved øtterneadigst at tillade, at der i Købstæderne og paa Landet maa ved Kollættet indsamles, hvad vore Medkristne af Kærlighed os vil give og forunde.

Der havde de foregaaende Aar været flere store Brande, med øfterfølgende Indsamlinger, saaledes, at Støge, som var brændt 1773, maatte vente med sin Indsamling til 1775, og Kancelliet indstillede derfor til

Kongen, at Rødby's Kollekt skulde vente til 1776, da man ellers kunde befrygte, at Folk blev trætte af de mange Indsamlinger, saa der kun indkom ringe Beløb. Men selvfølgelig kneb det for Rødby at vente saa længe, og dens Borgere gøntog derfor Andragendet 21. Marts og 12. September 1775 uden Resultat, og derefter igen den 13. August 1776, hvorefter Kollekten omsider blev bevilget 2. Oktober. Det ser ud til at Bisper og Amtmænd har smølet med at sende og afsende Pengene; thi 19. August 1777 indgaar Rødbyborgerne med et Adragende til Kancelliet, hvori de skriver, at de endnu ikke har faaet noget af den Kollekt, som Hs. kgl. Maj. af landsfaderlig Kærlighed altemaandigst forundte os afbrændte Borgere og Indvaanere i Rødby; og det til Trods for, at Indsamlingen paa Loll.-Fæst. allerede blev foretaget i Foraaret, og formodentlig forlængst er afsluttet ogsaa i de andre Stifter. Da Kreditorerne i Bygningsmaterialer rykker dem stærkt for Betaling, heder de om at faa uddelt Pengene, som de ogsaa inderlig forlænges efter og trænger til.

Stiftamtmand Krogh oplyser derefter paa Forespørgsel fra Kancelliet, at han kun har modtaget Kollekten fra Loll.-Fæst., der beløb sig til 346 Rigsdaler, 4 Mark og 4 Skilling. Der udgik saa Rykkergrove til Stiftsøvrighederne, men først den 1. Aaret 1778 blev Pengene udbetalt. Kollekten indbragte ialt 3420 Rigs-

daler; det var selvfølgelig en god Hjælp, men langt fra nok til at dække Tabet. At der saa ikke blev Raad til Tegltage er forstaaeligt. Straatagene opstod paany, og var de dominerende i Rødby til henimod Midten af forrige Aarhundrede. Endnu en Snees Aar efter Branden laa der øde Brandtomter i Byen, fordi de nedbrændte Huses Ejere ikke havde haft Midler til at genopbygge dem.

Af andre, men mindre Ulykker skal anføres: 10 Aar før den store Brand, havde der været Ildsvaade i Rødby, der dog blev begrænset til 3 Huse, og 19. December 1797 opstod der igen Brand, men den blev man ogsaa Herre over, saaledes at der kun brændte 7 Huse. De brændte fik bevilget en Kollekt paa Lolland, og en Menskeven i København skænkede 150 Rigsdaler.

— Ogsaa Havet aflagde nu og da en uvelkommen Visit i Rødby, men 1625 og 1694 stod stadig som de største Stormflods-dage. I Januar 1825 overskyledes Byen, men Skaden var ikke nær saa stor som ved de 2 forstævnte Oversvømmelser, og det samme gælder om Stormfloden 21. Januar 1858.

13. November 1872 blev en ny Ulykkesdag for Rødby saavel som for hele det sydvestlige Lolland omend Rødby langt fra hørte til de mest Skadelidte. Kl. 7 om Morgenen brød Vandet ind over de $2\frac{1}{4}$ Meter høje Diger ved Saxfjed, vøltede sig ind over Rødby Marker og gik i et med Fjorden. Nogle Borgere, der tidlig

om Morgenen var gaaet ud til det nærmeste Dige for at se, hvor højt Vandet stod, var nær ikke sluppet hjem igen, fordi der gik Brud paa Diget længere Syd paa. Op ad Formiddagen stod Vandet 2—3 Alen højt i Gaderne, hvor man sejlede rundt i Baade og reddede Medborgere, der var i »Havsnød«. Hele Byen var oversvømmet med Undtagelse af Kirken og et Par nærliggende Ejendomme, deriblandt Købmand Wiillers, hvorhen man sejlede Folkene fra de mest faretruede Huse. Særlig Prokurator Møller, hans Fuldmægtig Philip Hansen og Gaardejer Jørgen Ploug fra Næsbaek var utrøttelige i dette Redningsarbejde. Baadene lagde til ved Købmand Wiillers Butikstrappe, hvor Folk stod parat til at tage imod de »Hustrudne«.

Der gik intet Menneskeliv tabt. Derimod druknede en Del Dyr, særlig Køer og Svin; alene i én Købmandestald druknede 13 Køer. Paa Ringsbøllevøjen, der stod helt under Vand, kom et Karetøj ud i Vandløbet ved Siden af Vejen; begge Hestene druknede, men Kusken frolste sig. Muremester Bauchs Moder, der boede i et Hus paa Rødby Mark, flygtede med sin lille Gris op paa Løftet; men da Lervæggene var faldet, løftede Bølgerne Huset af Grunden; det kom i Drift, men »strandede« heldigvis paa et Træ, saa baade Konen og Grisen blev reddet.

Skaden paa Bygningerne i Byen var ret betydelig, og Markerne led selvfølgelig meget under Saltvandet.

Da Vandet Dagen efter var faldet, laa der store Træer, døde Kreaturer, sluslaaet Bohave og meget andet omkring i Gaderne. Brøndene maatte pumpes tomme flere Gange, før Vandet igen blev tjenlig og Byen maatte i lang Tid have Brød fra Maribo; fordi alle Bagerovnene — der var opført af ubrændte Sten — var styrtet sammen.

MINDESTØTTEN
fra Stormfloden 1872.

Til Minde om Katastrofen blev der i 1887 rejst en Mindestøtten for Enden af Norregade med Angivelse af, hvor højt Vandet havde staaet; det var paa dette Sted 3 Alen 9½ Tomme.

FLEKKEN

I Rødby som andre Steder herhjemme var alle Bønderne i Middelalderens Begyndelse Selvejere. Men Fortølen dermed blev efterhaanden ringere og ringere. Selvejerbonden havde ofte højere Skatter at svare end Fæsterne og dertil kom Pligten til at gøre Krigstjeneste, medens Fæsternes Forpligtelse kun bestod i at svare en rimelig Afgift. Allerede i Vædemartiden begyndte derfor den skubnesvangre Overgang fra Selvejere til Fæstere, hvorved bl. a. Kronens Gods ogedes meget betydelige.

Allerede Vædemar Sejr ejede — som det fremgaar af hans Jordebog — Jordegods i Rødby; det blev af Vædemar Atterdag sammen med meget andet lollandsk Jordegods pantsat til Benedikte Ahnfeldt. Under Christian I var Krongodset i Rødby saa stort, at det udgjorde et Birk, eller saakaldt Panteten, som Thomas Nielsen af Slægten Lange-Munk 1504 fik i Forlening af Kong Hans sammen med Tirsted Birk.

Da først Betydningen af Ruten Drageminde-Heiligenhafen var slaaet fast, søgte Kongerne Tid efter anden at tilbytte sig det Bøndergods i Rødby, som ikke tilhørte Kronen. 1527 fik saaledes Albert Jepsen Ejendomsbrev paa en Gaard i Bukkeskov mod

at Kongen fik hans to Gaarde i Rødby, og slige Mageskifter forekommer ret jævnlig.

I Aafholms Lens Jordebøger fra 1610 til 1643 er Kronens Gaarde i Rødby opført i et Antal af 51 og dens Husmænd i et Antal af 53, medens der kun er 11 Selvejere. Af de 51 Fæstegaarde var de 13 dog kun Halvgaarde og ved senere Sammenlægninger svandt Antallet af Gaardene noget ind. I Matriklen af 1664 findes Oplysning om, hvor meget Bøndergods de omliggende Herregaarde havde i Rødby; det er ikke stort. Højbygaard havde 4 Fæstegaarde, Lungholm en Halvgaard og 2 Gadehuse. Sæddingegaard, Søholt og Aalstrup hver en Halvgaard.

Efter Svenskekrigen optages der overalt Vurderinger af den Skade, Svenskerne havde forvoldt paa Bygninger og Skove, men skønt disse Skadesvurderinger er til Stede i Rigsarkivet for saa godt som alle Lollands Sogne, mangler den for Rødby; kun Vurderingen over Skaden paa Skoven findes. Men Matriklen af 1664 giver dog nogen Oplysning om Forholdene, idet den for Rødby — i Modsætning til andre Steder — ogsaa omtaler Bygningernes Tilstand. Af de 11 Selvejer-

gaande laar de 8 Betegnelse: »Bjugden ved Magt«, en betegnes ved »Bjugden meget ringe«, og om to hedder det »ingen Bjudg, men Jorden lagt til sit Hus«. At Svenskerne havde taget Alt, hvad der var af Kreaturer og Korn, véd vi, og Selvejerbønderne kunde da nok have trængt til en hjælpende Haand, men man ser tværtimod af Matriklen 1664, at de blev sat haardere i Skat end Hartkornsansættelsen anviste, det anføres nemlig Gang paa Gang, at der skal svares højere Skat; naar Hartkornet er ansat f. Eks. til 5 eller 6 Td. hedder det, at der skal skattes af 9 eller 10. Det er klart, at med stig Medfart maatte Tålestanden for Selvejerne snart blive holdhaabløs, og Matriklen af 1688 viser da ogsaa Resultatet med al ønskelig Tydelighed. Selvejerbønderne er nemlig helt forsvundne; der findes kun 1 — én — Selvejer i hele Byen, og hans Ejendom er kun en lille Lod, hvortil han ogsaa selv har taget Tjeneste paa Lungholm. Ved 4 af de tidligere Selvejergaarde staar: »Kgl. Maj. lidemt«, hvilket vel skal sige, at Ejerne har forladt dem eller ikke været i Stand til at betale deres Skat til Kronen, som saa har gjort Udlæg i Gaardene. Dermed er Selvejernes Saga i Rødby ude; i de næste Hundrede Aar hviler Fæstets Skygge og Tyngde over alle Byens Gaande.

FÆSTERNE.

Fæsterne i Rødby var i Almindelighed ikke stillet stort bedre end an-

dre Fæstere paa Lolland. Som Kronens Bander skulde de vel være sikret mod den Vilkaarlighed, Herremændenes Bønder ofte var udsat for, men Lensmændene, der optraadte paa Kongens Vegne, var som Regel ikke bedre end andre Herremænd. Da de lollandske Kronbønder 1532 klagede til Frederik I over Lensmændenes Ovgreb, var ogsaa Rødbybønderne repræsenteret blandt Klagerne, og det Kongebrev, som blev Resultatet af Klagen og som skulde skærme Bønderne mod fremtidige Ovgreb, gæmtes omhyggeligt blandt de andre Privilegier i Rødby's Dokumentkiste. Til yderligere Beskyttelse androg Rødbymændene om som Kronens Fæstere at blive taget under Kongens Beskyttelse, og 1540 udstedte Christian III et »Beskærmelsesbrev«, hvori det hedder: Vi haver af vor syndelige Gunst og Naade taget, annammet og undtaget vore Undersaatter menige Almue og Indbyggere udi Rødby, dennem, deres Hustruer, Børn, Husfokk, Tjæmere Gods — rørligt og urørligt, i hvad det helst er eller være kunde, intet undtagen i nogen Maade — under vor kongelige Hegn, Værn, Fred og Beskærmelse.

Meningen med dette Beskærmelsesbrev var — hvad ogsaa udtrykkes i Brevet — særlig at hjælp: Rødbymændene til deres Ret paa Ting og derved beskytte dem mod Ovgreb. Dette Brev søgte og fik Rødbymændene stadfæstet af Frederik II, Enkedronning Sophie og

Christian IV, hvilket viser, at det blev tilfugt en ikke ringe Betydning. Der er næppe heller Tvivl om, at Rødbybøndernes Forhold har været ret tilfredsstillende under de her nævnte Herskaber; men Svenskekrigene 1658-59 gjorde en brat Ende paa denne Velstandsperiode, og Enevoldseringen synes at have manglet baade Evne og Villie til paany at bringe Fæstegodsset og Fæsterne paa Fode. Ifølge Matriklen af 1664 havde adskillige af Fæsterne ingen Gaardbygninger, men maatte nøjes med et »Gadehus«, og af de bestaaende Gaardbygninger har en lang Række faaet Karaktererne: meget ringe, brostfældig, helt maadelig, ganske ruineret, osv.

Da Krongodsset paa Lolland-Falster ved Frederik III's Død 1670, blev Enkøpension for Dronning Sophie Amalie, blev det rent gaaet. Det gjaldt for hende kun om at presse det mest mulige ud af Bonderne for at tilfredsstille sin Hang til en overdaadig og ødsel Livsførelse, og hun lod Fogderne skatte og vakte med Bonderne, som de vilde. Takket være det daarlige Forhold, hvori hun sod til Sønnen Christian V, tog denne af de mange Klager Foranledning til 1682 at nedsætte en Kommission til at udfinde Aarsagerne til Krongodssets slette Tilstand og overveje Midler til dets Forbedring. Under Vissheden om at have Kongen i Rygen, gik Kommissionen skrappt til Værks og afslorede mange af de Misbrug, som Amteskrivere og Fogder i lange Ti-

der havde gjort sig skyldig i. Der indkom fra hele Krongodsset paa Lolland-Falster over 500 Klager*) fra Bonderne. Fra Rødby indkom en fælles Klage eller om man vil fælles Ønskeseddelt paa hele Byens Vegne, hvori navnlig klages over, at Landgildet er sat langt over, hvad Matriklen angiver, at der bliver krævet for mange Penge for det Smaaredsel, de skal udrette, og at Ligningen er altfor vilkaarlig. Men foruden denne Følgesklage indsendte saa godt som alle Byens ca. 40 Fæstere særlige Klager for hver enkelt Vedkommende. Klagerne gaar bl. a. ud paa, at Kongens Ridefoged i Rødby gør sig personlig Fordel af Fæsterne; han har nægtet at udbetale Bonden, som har været Baadsmænd og Soldater, deres rette Tilgodehavende, og han har paalagt adskillige af dem uretmæssige Ydelser. Videre klager de over for stor Indkvartering og over, at der i deres Gaarde fra tidligere Tid er anbragt Børnegods (Umyndiges Midler), som de nu maa forrente ved Siden af deres andre Ydelser. Ridefogdens Bemærkninger til disse Klager er desværre rødt bort af Mus, og der er heller intet bevaret om, hvorvidt Klagerne har frugtet.

Kommissionen oplyser, at 5 af Gaardene ligger ode uden Bygninger, og Jorderne er nu (1682) antaget af nogle af Byens Bonden mod at faa 3 Aars Frihed for Skatter og Landgilde. Kommissionen har besigtiget

*) Se herom Sander Herreds Historie Side 40—43.

sæmtlige Gaarde i Rødby og udtaler sig om Tilstanden for hver af dem: her nogle Eksempler valgt blandt de daarligste af Fæsterne: Peiter Wilder død Enken ganske forarmet, Gaarden saa godt som øde. Lars Christensen, har en af Kirkens Gaarde, kan hverken betale Skat eller Landgilde, hvorover Kirken ruineres. Hans Haagen, Mathias Bertelsen, Rasmus Røed, Hans Christoffersen, Jørgen Sofl og Rasmus Baadsmænd; Gaardene er øde, Mændene bor paa andre Huse og er forarmede. Jørgen Christensens Gaard er øde, Manden bor i et Hus, er syg og forarmet og kan intet svare. Adskillige af de andre Fæstere faar blot Betegnelsen: Forærmol. Ogsaa Husmandstederne er besigliget et for et, og Vurderingen af dem svarer ganske til Fæstegaardene. Nogle er øde, andre er halvt faldsfærdige, mange af Mændene betegnes som forarmede; nu og da hedder det; Manden død. Enken betler.

Kommissionen slutter sin Oversigt med at anføre følgende Aarsager til »Rødbys Ruin«: De beskattes for haardt og giver bl. a. mere Matrikel-skat, end deres Takst anviser. De har 1677 og 78 lidt under store Indkvarteringer af tyske Tropper. De har lidt under flere store Ildbrænde. Bræstene og Kvæget er bortrevet af Kvægsyge, »de er i dette Aar døde i utallige Taal«. Størstedelen af Fæsteme er forarmede og behøver Hjælp af Sædekron. De har ingen Hedebrændsel, Hjultømmer eller Gærd-

sel. De har lidt meget under militær Eksekution*). Bymændene ønsker disse Ulykker afhjulpne og klager desuden over, at de paa Trods af deres Privilegier maa gøre Hoveri til det langt bortliggende Aakholm, de begærer desuden Hjælp til Islandsrettelsen af Kirken, der er ganske brostfældig.

Der mangler desværre Oplysning om, hvor meget disse Klager har hjulpet og hvad der er gjort til Afhjælpning af Nostilstanden blandt de bundfattede Fæstere.

SKOVENE.

Det ser ud til, at det allerede paa et tidligt Tidspunkt har knæbet Rødby-Bønderne med Skov, og Christian II gav derfor 1517 Kronens Tjenere (d. v. s. Fæstebønder) i Rødby Brev paa den Halvdel af Øen Lang med Skov, Ager og Eng, der laa nærmest Rødby. Kort Tid efter gav samme Konge Rødby-Bønderne Løfte ogsaa paa den anden Halvdel af Lang, skont han dog maatte vide, at denne Del af Øen tilhørte Halsted Kloster. Da Rødbymændene fuggede væk og saa paa denne Del af Skoven opstod der Trætte med Bønderne i Gerringe, der hørte under Halsted Kloster og

*) Naar en Mand ikke kunde eller vilde betale sin Skat eller Landgilde, fik han som Straff militær Eksekution, d. v. s. Indkvartering af et Antal Soldater i Forhold til Skattens Størrelse. Soldaterneaad ham ud af Huset og blev ikke taget bort, før han betalte.

havde Ret til Skoven. Frederik I afsagde derefter Dom i Sagen mellem Abød Jens Fuelt paa Halsted Kloster og Rødbymændene. Dommen kom til at tyde paa, at Kong Christian havde været uberettiget til at give Rødby-Bønderne Løfte paa den sidste Halvdelen af Lang, da den rettelig tilhørte Halsted Kloster. Rødbymændene havde derfor kun Lov at nyde den Part, som de havde faaet ved Gavebrevet af 1517. Trods denne Dom kunde Rødby-Bønderne ikke lade være at hugge ogsaa i den anden Del af Skoven, og Cristian III maatte derfor 1542 stadfæste den af Faderen afsagde Dom. 1560 maatte Frederik II paany stadfæste Dommen og denne Gang dømtes Rødby-Bønderne yderligere til at godtgøre Geringebønderne den paa Skoven skete Skade. Alligevel gav Naboskapet paa Lang endnu gennem lange Tider Anledning til Trætte, idet snart Rødbymændene snart Geringebønderne klagede over, at den anden Part gik dem for nær.

Stor har Skoven paa Lang vel aldrig været, misrøgtet er den vel ogsaa bleven, og efterhaanden kom idet derfor til at knibe med Brændstet, hvilket bl. a. fremgaar af et kgl. Brev, der 1. December 1654 udgik til Lensmanden Philip Barstorff paa Aalholm. Det hedder i Brevet: Efter som menige Indvaanere og Tjenere (Fæstere) i Rødby er begærendes Ildebrand af de forfuldede Træer i Skoven, skal Lensmanden tilholde Iver af dem, som saaledes af samme

Skov Ildebrand bekommendes vorder, at han for hvert Træ, der ham vorder udvist, igen skal plante tre eller fire, for at Skoven ikke ganske skal forhugges.

Den Omsorg for Skoven, som her — noget sent — kommer til Orde, fik ikke Lov at sætte Frugt; thi 1659 kom Svenskerne og ødelagde det hele, saa der aldrig blev Skov mere. Det hedder i Skadesvurderingen af 1660: Rødbyskov er aldeles forhuggel, Stubbene er utallige, og paa de Træer, der staa tilbage er alle Grenene afhuggel. Fogden Michael Svendsen har overfor Symsmændene oplyst at Svenskerne har hugget alt Træet og anvendt det dels til deres Vagtbæl ved Dragsminde og dels til Officererne i Rødby.

Af Skoven paa Lang var derefter kun Krat tilbage, som ikke gav stort andet og mere end Ris til Hegning. Matriklerne indeholder da heller intet om Skov, og de plejer ellers at tage af Skov med. Skoven er da sikkert kun regnet som Græsningsareal. Rødbymændene klager da ogsaa i de følgende Tider Gang paa Gang over Skovmangelen. Saaledes ansøger de 1685 om at faa noget af Kronens Skove udlagt til Gærdsel og Ildebrændsel, eftersom de har vidtløftige Marker og deres Skove i Krigens Tid er ødelagt; men dette Andragende forblev ubesvaret.

I Nærheden af Rødby har der i Middelalderen været en stor Fælkekofoni, som havde ikke ringe Interesse i de Tider, hvor afrettede Fælke

benyttedes til den spændende Fuglejagt. 12. September 1532 fik I. Eks. Brødrene Oluf og Iver Olszen Brev paa Rodby Fakkeleje, og 1542 fik Oluf Overskræer Brev paa samme Leje. Endnu for et Hundred Aar siden var Mindet om Fakkekolonien bevaret i Navnet »Falkofangernes Hytte« som Betegnelse for et af Skillerne tæt Nord for Syholm; men om Fakkelejet har været her eller i Skoven paa Lang, er ikke let at afgøre.

BINÆRINGEN.

Vi har i et tidligere Kapitel gjort rede for Dragsminderutens store Betydning for Rodby og de Privilegier, den skaffede Byen. Handelen fremmedes yderligere ved, at Rodbymændene gennem deres hyppige Færgesfarter til Holsten havde let Adgang til at komme i Forbindelse med tyske Handelshuse. Ofte slog Banderne to Fluor med et Smæk ved, naar de overfarte Rejsende, at tage baade Varer og Fæ med i Færgen til Alsvotning paa den anden Side Østersøen. Dette fremgaar bl. a. af et i 1564 udstedt Kongebrev, hvori det hævdes: Da der er klaget over, at de afskødgede tyske Lejetropper paa deres Fart gennem Landet til Rodby tager meget Fæ fra Befolkningen og fører med sig til Holsten, saa forbydes det at overføre Fæ med Færgerne.

Den Forrang, Rodbybønderne havde faaet gennem deres Handelsretligheder, gav sig hurtig Udslag i en Velstand, som laa langt over Bøn-

derkaar, og som afspejlede sig i Byens Skatteevne, et Forhold, der bedst bedømmes ved Sammenligning med de lolland-falsterske Købstæder. Her nogle Eksempler:

1557 fik Børgerne i Købstæderne paa Lolland-Falster og »Undersaatterne i Rodby« Paalæg om at udruste et Skib paa 60 Læster. Nakskov skulde svare til 20 Læster, Stubbekøbing til 12, Maribo til 10, Rodby til 6, Nykøbing til 5, Nysted til 4 og Saksøbing til 3. Bondebyen Rodby staaer altsaa her ikke alene over de to mindste Købstæder men ogsaa over Slotsbyen Nykøbing, til Trods for, at det kun var 6 Aar siden, at hele Rodby brændte. I December 1564 blev der udskrevet en Skat paa Købstæderne til Betaling af de fremmede Krigsfolk, der var anvendt i 7-Aarskrigens første Aar, og nu skulde afmønstres. Nakskov skulde udrede 4000 Daler, Rodby, Stubbekøbing, Nykøbing og Maribo hver 1000 Daler, Nysted 600 og Saksøbing 300 Daler. I Januar 1565 fik Købstæderne Paalæg om at sende Baadsmænd og Tømmermænd til Flaaden. Nakskov skulde sende 32 Mand, Nykøbing 31, Stubbekøbing og Rodby hver 22, Maribo og Saksøbing hver 11 Mand. Bondebyen Rodby hævdes, som man ser, stadig sin Plads højt oppe i Købstædernes Række, naaet det gælder Skatteevnen. Hele dette Aarhundrede ud og et Stykke ind i det næste bevarer Rodby sin fremskudte Stilling; men saa lammes den som de fleste andre Byer af de Byrder,

som de ulykkelige Krige medfører.

Byen faar 1628 og Aarene derefter store Indkvarteringer og megen gratis Sejlads med Krigsfolk fra og til Tyskland, og den lider stærkt herunder; dets ringe Tilstand frengaar af, at den i otte Aarene fra 1630 til 1650 er helt fri for Ekstraskatter, medens alle de toll-falst. Købstæder maa betale. Aarsagen hertil oplyses i følgende Aktstykker:

1. April 1646 indgav Michael Pedersen, Michel Christensen, Laurits Haagen, Marcus Winder, Hans Bramsen og Jørgen Soell »paa menige Mand og Indvaanere udi Rødby deres Vegne« et Andragende, hvori de klager over, at de i den forløbne »Fejdetid stedse med stor Tynge og Besværing, fast over vores fattige Evne og Andel har været beladet«, baade ved mange og besværlige Sorejser til Tyskland og med mange Vogn-Egter, Skansen*) og deslige, og desforuden med idelig stor Indkvartering af Rytteri og Fodfolk, undertiden 200 Mand, undertiden flere, har været indkogeret hos os fra Juleaften 1643 til 16. December 1645. Den Bekostning, vi i saa Maade har haft, skal vel beløbe sig til 12,000 Rigsdaler, hvorover vi fattige Folk paa vor Formue og Næring er bleven ganske forsvakket og i stor Armod, Gæld og Tynge geraa-

der og fremdeles derudi maa geraade og vorde ruinerede med mindre Kgl. Maj. vil være os saa naadig og bevaagen, at vi maatte ligesvis andre Købstæder udi Riget for Skat og Tynge forskaanes.

En Række Købstæder paa Fyn og Lolland-Falster, som ligeledes havde lidt stærkt under Indkvartering havde opnaaet Skattefrihed i 3 Aar og det var denne Begunstigelse Rødby-mændene nu søgte at opnaa og ogsaa opnaaede ved et Kongebrev udstedt 22. April 1646.

Byen var altsaa i Nedgang, men endnu 1656 skriver Arant Berntsen om Rødby, at den i forrige Tider ikkun har været »en fornemme Landsby, men eftersom den meget er forbedret og endnu udi Handel og borgerlig Næring flux tiltager, regnes den nu gemenlig blandt Købstæderne«.

1660 klager Rødby-mændene over, at de maa døje Indkvarteringer saa godt som nogen Købstad og desfor uden beskattes lige som andre Bønder i Landet. Lensmanden Jost Friedrich von Pappenheim giver Andragendet følgende Paategning: Supplicanterne er paa den fornemmeste Rejserute og farligste Post for Ande'd (af Fjender) herudi Landet (Lolland) bosiddende og de er derfor i Fejdetid med store Besværinger betyngede, hvorfor dets Andragende kan anbefales til Kongens Naade. Otto Pogwitz faar derefter under 19. November 1660 Ordre til at paase, at Rødby-mændene »kun besværes ned det

*) Reparationsarbejder ved Skansen paa Bindernæs til Beskyttelse af Indløbet ved Dragsminde.

som paa et af Stederne (Købstæder eller Landet) i saa Maade med Rette tilkommer dem.

Men denne i saa stor Almindelighed holdte Ordre synes ikke at have forbedret Kaarene for den i Nødgang værende By. 20. Juni 1674 indgaar Simon Christensen, Jens Christensen, Jochum Hamburg, Michel Hansen og Peter Mess Petersen paa Rødbys Vegne med et nyt Andragende, hvori de klager over, at »vi fattige Folk lige med andre Købstæder maa give Consumtion*) fordi en Del af Byens Mænd bruger nogen borgerlig Næring, medens en stor Del derimod ikke bruger anden Næring end Avlsmænd paa Landet og deraf lige som andre Bønder giver Landgilde og anden Rettighed til Enkedronningen og desforuden giver Kvartalskat, højere og mere end os fattige Folk efter Ederes Kgl. Maj. Forordning og Matrikel kunde tilkomme. Endvidere giver vi Kornskat, Øxen- og Flæskeskat samt udreder til Rytternes Forplejning, hvad andre Købstæder, som giver Consumtion, er fri for. Da vi fattige Folk saaledes skatter baade som Bønder og Borger, beder vi om nogen Forskaansel.

Stiftsbefalingsmand Cornelius Lerche paa Nielstrup har givet Andragendet en længere Paategning, hvori han anfører: Rødby Indbyggere har ingen Kobstadprivilegium uden den Sejlads og Handel, som de

for Overfartens Skyld er forundt af fremfarne Konger. Derimod maa de som andre Avlsmænd paa Landet læste deres Gaarde, give Landgilde og gøre Egter, og siden Matriklen er indrettet, maa de ikke alene som andre Bønder paa Landet svare Skat efter deres Hartkorn, men yderligere give 206 Rigsdaler om Aaret for deres Næring, og Bomændene, som ikkun lever af deres Avl, maa svare lige med de andre. I Consumtion er de anset som den bedste By næst Nakskov, og maa de give Akcise af deres Kvæg og Brøster, af deres Hø og Korn, som de indavler Saafremt der ikke gives nogen Moderation kan det ej andet være end, at disse fattige Folk, som med tvende Byrder er beladen, maa blive ruinerede og deres Gaarde øde.

Rentekammeret afgiver derefter Erklæring om Sagen og henstiller til Kongen, at Rødbymændene alene skal skatte efter Matriklen og være fri for at svare Consumtion af deres egen Avling og Kvæg. I Indstillingen er her sat et X og i Margen har Christian V egenhændig skrevet »X Hermed er jeg nock tilfrids. — I Overensstemmelse hermed udstedtes 22. September 1674 et kgl. aabent Brev, hvorved Kongen bevilger, at Røbys Indvaanere fra Nytaar førstkommende og indtil videre maa være forskaanet for Consumtion af deres egen Avling og Kvæg samt selv inkassere den øvrige Consumtion mod en aarlig Forpagtningsafgift af 400 Rigsdaler.

*) Told og Akcise af alle Varer, der gik ind eller ud af Byen.

LYSE OVERGANGSTIDER

Det Lyspunkt, der tændtes 1. Januar 1675 ved, at Rødbymændene fik Consumtionstried for deres egne Produkter, forsvandt snart i Mørket. Consumtionsfriheden varede ganske vist i 25 Aar, men længe forinden trak lunge, mørke Skyer op over den lille By i Form af Købstadforordningen af 28. Januar 1682. Ved Forordningen blev Flekken Rødby ophøjet til Købstad og fik en Byfoged og eget Byting, medens den hidtil som de andre Landsbyer havde været henvist til at søge Fuglse Herredsting. Men hvad Kongen saaledes gav med den ene Haand, tog han tifold tilbage med den anden. Forordningen indskrænkede nemlig i høj Grad Tallet paa de Byer, som havde Ret til at drive Handel med Udlandet, og paa Lolland blev denne Ret kun tilstaaet Nakskov, Saksøbing og Bandholm; kun disse 3 Steder maatte der losses Varer, der kom fra Udlandet til Lolland, og lades Varer, som herfra skulde udføres. »De andre Købstæder maa« — hedder det i Forordningen — »sig af den indenlandske Handel imellem Rigerne (Danmark og Norge) og Provinserne ernære, saavel som af deres Agerdyrkning og anden smaa Haandte-

ring, og især beflitte sig paa Manufacture (Fabriksvirksomhed), hvorved de bedre og sikrere kunde have deres Ophold og Næring end ved den uvisse og kostbare udenlandske Handel. Om nogen, som ej bo i forskrevne Købstæder, understaa sig at bruge nogen udenlandsk Handel, da have de forbrudt Skib og Gods«. — Rødby blev saaledes med et Pennestrog berøvet de Privilegier, som Christian I. og Kong Hans havde givet den og alle senere Konger respekteret. Det var et haardt Slag, og det ramte dobbelt føleligt, fordi Bondebruget — som vist i første Afsnit af foregaaende Kapitel — var udsuget og ødelagt. 1685 blev der igen nedsat en Kommission til at undersøge Forholdene paa det lolland-falsterske Krongods, og den nævner udtrykkelig som en af Aarsagerne til »Rødby Ruin«, at Bymændene ikke mere »maa sejle og ernære sig paa fremmede Steder«. I det Andragende, Rødbymændene overleverede Kommissionen, klager de ogsaa over, at de fremdeles har Pligt til gratis at overføre Kongens Betjente til Holsten, skønt den Ret til Handel paa Udlandet, som de i sin Tid fik som Vederlag for denne gratis Sejlads, nu er dem berøvet.

I samme Andragende anføres, at Rødby Indvaanere endnu ikke har faaet det Vederlag. Kongen havde lovet dem til Gengæld for de store Indkvarteringer og Transporter, som de har været paalagt under Krigen. Videre skriver de, at de har lidt meget ved »ulykkelige Ildøbrande i Krigens Tid«, at de er bleven paaført svære Sygdomme ved Indkvarteringerne, saa »henved 70 af de bedste Mænd bortdøde« og at deres Heste ligeledes er bleven befængt med Sygdom og døde i stort Tal.

ATTER FLEKKE

Det ses ikke, at disse Nodraab har hjulpet, og da det er Ophøjelsen til Købstad med Byfoged og egot Byting, der markerer den nye og slette Tingenes Tilstand, er det jo i nogen Maade forstaaelig, at Rødbymændene ønsker Byfogden med samt hans Byting hen, hvor Peberet gror; især da Byfogden ingenlunde har faret med Lempe. En af Byens førende Mænd, Gert Eggers, var i særlig Grad ond paa Byfogden og vilde have ham afsat, Embedet ophævet og den gamle Ordning med en Ridefoged, eller Sognefoged indført paany og helst saaledes, at Gert Eggers selv fik denne Bestilling. Han agiterede derfor kraftigt blandt Bymændene, og Resultatet heraf blev et med 18 Underskrifter forsynet Andragende, som 2. Maj 1689 indsendtes til Kongen.

I Andragendet hedder det, at Byfogden, som Retten administrerer,

»finder paa adskillige nye Paafund os fattige Undersaatler til stor Skade og Ruin«, og at man derfor beder Kongen kassere Byfogden og bevilge, at Rødby igen maa nyde Ting og Rettergang ved Fuglse Herredsting, og at en Kongefoged igen maa blive ansat i Rødby, »hvorved Indvaanerne konserveres og haandhæves i Stedet (for at) de nu forfølges og paa adskillige Maader strængeligen medhandles og fordærves, aldeles ikke til Eders Majestæts, men til privat Interesse«. Hvis Ansøgenes Ønske opfyldes, vil de »efter allerunderdanigst Pligt og af al Magt stræbe at udrede og betale, hvad naadigst paa-bydes«. Andragendet slutter med Ønsket: »Gud bevare Kongen og det ganske kongelige Arvehus og fri os for en ond Byfoged, det ønsker at Hjertet Eders kgl. Maj. allerunderdanigste Arveundersaatler«.

Amtmand Reichow paa Aalholm har paaskrevet Andragendet, at han har faaet mange Klagesmaal over Byfogden Jørgen Søfrensen, der Trods Henvendelser har gjort, som han har lystet. Og da Rødby hører under Aalholm Matrikel og svarer Skat og Landgilde dertil, var det at fortrække, at man kunde have bedre Indseende end ske kan, naar en Byfoged raader i Rødby, hvilket kun er Kongen til Skade og Indbyggerne til Ruin.

Det fremgik jo klart heraf, at Amtmanden var Part i Sagen, og Andragendet blev derfor sendt Stiftamtmand Marcus Gøje til Erkløring. Og

her fik man noget andet at høre. Stiftamtmanden begyndte meget hensynsfuldt med at sige, at han ikke vil afkræfte Amtmandens Beretning, hvorefter han grundig imødegaarden Punkt for Punkt. Byfogden i Rødby er, siger Stiftamtmanden, ikke dadel-fri, saa lidt som Byfogden i Maribo og andre Steder; men Klagerne fra Rødby har sikkert mest deres Oprindelse i en eller anden Velhavers Forsøg paa »at gøre sig selv myndig over Øvrigheden«. Underskriverne paa Andragendet har vel ofte lastet Byfogden overfor Stiftamtmanden, men skønt de flere Gange har været opfordret af denno til at indgive en skriftlig og med bestemte Eksempler begrundet Klage, har de aldrig været at formaa dertil. Heller ikke er det lykkedes Stiftamtmanden, naar han ved sine Besøg i Byen har kaldt Borgerskabet for sig, at faa nogen til at fremsætte de ringeste Beviser paa Byfogdens Misbrug af sin Stilling, og uden dette kan han dog ikke indstilles til Afsked. Angaaende Spørgsmaalet om at erstatte Byfogden med en Sognefoged, ophæve Bytinget og paany henlægge Rødby under Fuglsø Herredsting, da mener Stiftamtmanden, at dette vel kunde ske, men i saa Tilfælde burde Rødby gøres til en virkelig Bondeby og al Handel forbydes. De nærliggende Købstæder kunde derved forbedres, og Rødby blive fri for at skatte baade som Bondeby og Købstad. Som det nu er tynnes Bønderne i Rødby haardt ved Skatter, medens en og anden vorder

velhavende ved Handelen og drager Forde! af Bøndernes Nød. Gert Eggers og Byfogden ligger, hver med sine Tilhængere bag sig, i indbyrdes Strid til liden Gavn og Baade for Byen. Gert Eggers og hans Tilhængeres Andragende gaar alene ud paa egen Nytte og Fordel; de vil have Byfogden væk og gjort Gert Eggers til Sognefoged, saa han bagefter kan faa Lejlighed til at fortrædige den anden Part, men dette vil ikke betyde noget i Retning af bedre Tjeneste for Eders Majestæt og ikke heller vorde Byen til Gavn og Bedste.

Det var jo unægtelig ren Besked om Tilstandene i Byen, og der blev da heller ikke taget Hensyn til Andragendet. Men saa kommer Tilfældet Gert Eggers og hans Tilhængere til Hjælp. Byfoged Jørgen Søfrensen dør. Og Gert Eggers søger øjeblikkelig at udnytte Situationen. 18. August 1689 skriver han et nyt Andragende om Afskaffelse af Byfogedembedet og samler nu mange flere Underskrifter end sidst. 15. Oktober samme Aar indsender en Del andre Borgere et Andragende i modsat Retning; de udtaler, at Underskriverne paa det andet Andragende har handlet dels af Egenytte, dels af Uvidenhed, og gør opmærksom paa de Vanskeligheder, det vilde volde, at Byen i Stedet for at have sit eget Byting bliver henvist til at søge det $\frac{1}{2}$ Mil bortliggende Herredsting og have Herredsskriveren boende i Maribo.

24. Oktober afgiver Rentekammeret Erklæring i Sagen, gaaende ud

paa, at da Byen tidligere har befundet sig vel uden Byfoged, maa den ogsaa nu kunde nøjes med en Sognefoged valgt blandt dens Egne. Men — og det er unægtelig det vigtigste — Rentekammeret indstiller samtidig, at Byen paany faar sine gamle Rettigheder, saa det tillades dens Indbyggere at købe og handle med Ind- og Udlændiske og med deres Skibe og Gods at sejle paa Tyskland og som andre Købstadmænd være fri for at være Dommere og Tingmænd, og at de maa have deres Gaardes Bygninger som frit Købegods, men Jorden i Marken at fæste. Til Gengæld skal de som tilforn sudrede Baadsmænd, give Consumption som af en Købstad, svare alle Jordegodsskatter af deres Avling, og de som Næring har, give Kop- og Ilstedsskat. Byen bliver derved fri for Omkostningerne ved at lønne Byfoged og Bysvende og Ulejligheden ved at være Tingmænd. — 29. Marts 1690 aoproberer Kongen denne Indstilling.

ATTER KØBSTAD.

Saaledes blev Rødby af med sin Byfoged og fik igen en Sognefoged; men den fik rigtignok tillige alle sine gamle Handelsrettigheder tilbage, og det var unægtelig betydeligt mere værd end Byfogden. Naturligvis blev man hurtigt klar over, at det var bedre at have eget Byting end at nøjes med en Sognefoged og være henvist til at søge Herredstinget, og 16. Januar 1696 indgaar 15 af Byens mest an-

sete Borgere med et Andragende til Kongen om paany at faa en Byfoged. Det hedder i Andragendet, at Sognefogden ingen Myndighed har til at tage sig af Byens Dont, som han burde; og af Kongens Interesser baade med Hensyn til Politiet, som af des Aarsag ganske intet observerer, saa og ved Toldstedet, hvor Tilsynet med Trafikken forsømmes. Det volder Skade og Ophold for de Rejsende, og maa vi fattige Indbyggere nu med største Mejsommelighed søge vores Ret ved Fuglse Herredsting, som nu holdes mere end en halv Mil fra Byen, tilmed boer og Rettens Beljente udi en Købstad, som ligger i et andet Herred, og de deraf flydende lange Fraværelser foraarsager stor Forhindring. De anfører videre, at naar en Del af Indbyggerne tidligere har ansøgt om at blive fri for Byfogden, saa er det sket af Ubesindighed, Misforstand og andres Tilskyndelse.

Andragendet blev anbefalet af Amtmand Lützow og 5. Maj 1696 udstedes der Bestalling til Niels Hansen som Byfoged i Rødby. Saaledes fik Byen atter en Byfoged og beholdt ligesuldt sine gamle Rettigheder. Det maa da siges, at Striden blandt Borgerne for en Gangs Skyld fik en lykkelig Udgang; men Byens slette økonomiske Tilstand, der yderligere forværredes ved Stormflodsulykken 1694, har naturligvis været Hovedaarsagen til, at man ikke paany reducerede Byens Rettigheder.

KØBSTADBYRDER.

Den Naadens Sol, der gennem 10-Aaret fra 1690 skinnede over det af Nød og Ulykker hjemsøgte Rødby, naade at kaste sine Straaler et Stykke ind over Aarhundredskiftets Tærskel. Skont 1700-Aaret gik ned i lavt hængende Skyer, der varslede øgede Byrder for den af Skæbnen og Kongelunet omtumlede By, fik den dog endnu en halv Snes gode Aar; det var særlig de udenrigske Forhold, den skyldte Takken derfor.

Endvidere skulde der af Korn, der førtes til Mølle for at males til Mel eller Gryn eller skraaes til Brændevin, betales samme Afgift som af Mel, der indførtes i Byen. Bønderne paa Landet var fri for denne Consumtions-Skat Yderligere var Folkeskatten, der betaltes af Folkeholdet (Karle, Piger og Dreng) i Købstæderne dobbelt saa høj som paa Landet. Da Avlsbrugerne i Rødby alle var Fæstere og som saadanne maatte betale Landgilde og alle

SLÆGTEN WILLERS GAMLE KØBMANDSGAARD

31. December 1700 udstedtes Frederik IV.s Forordning om »Consumtionens Oppebørsel i Danmark«, og denne Forordnings V Kapitel § 12 lød: »Da Hillerød, Skanderborg, Nibe, Løgstor og Rødby har mere end Bondenæring og Avling skal de lige med andre Købstæder give Consumption«. For Rødby med den udstrakte Bondenæring betød dette et klækkeligt Skattepaahug; thi Forordningen bestemte bl. a. at der af alle Kalve, Svin, Lam Gæs og Høns, der blev tillagt i Købstæderne skulde svares samme Afgift, som den, der ellers betaltes ved Portene, naar de indførtes til Byen ude fra.

de andre paa Bønder hvilende Afgifter, er det indlysende, at Rødbymændene derved beskattedes dobbelt Naar de ikke desto mindre i den første halve Snes Aar kunde klare Dobbeltbeskatningen og tiltage i Velstand, saa skyldtes dette kun de gode Konjunkturer, som ogsaa gav sig Udslag i Opførelsen af nye Købmandsgaarde. Men da de gode Tider, slap op, led Byen stærkt under Dobbeltbeskatningen, og i det følgende Aarhundrede andrager Rødbymændene atter og atter om at faa Lettelse i den, men stadig uden Resultat.

Consumtionen, eller paa dansk Forbrugsskatten, var jo i Virkelig-

heden en Told paa Varer, som til Lands eller til Vands førtes ind i Byerne, og det gjaldt jo derfor om at indgærde dem saaledes, at man ikke kunde slippe udenom Consumtionsbetjentene (Toldopsynet). Det var let nok at opføre Bomme ved alle Landevejsindkørslerne til Byen, men det var ulige vanskeligere og mere bekosteligt at indgærde hele Byen, saa man ikke ad Markveje og Bagporte kunde indsmugle Varerne og narre Regeringen for Tolden. Der var kun en Vej udenom en saa bekostelig og generende Foranstaltning og den gik ud paa, at Byerne selv forpagtede Consumptionen, d. v. s., at man dannede sig et Skøn over, hvormeget den kunde andrage aarlig, og at vedkommende By saa betalte denne Sum til Regeringen, og lod Varerne gaa frit ind. Denne Fremgangsmaade anvendte man ogsaa i Rødby. Men da det var ret almindelig, at Regeringen forpagtede Consumptionen ud til Enkeltmand, løb man stadig den Risiko, at en Privatmand kunde komme og hyde en større Forpagtning end Byen betalte. Denne Fare frygtede man, hver Gang Forpagtningstiden, der gerne var paa 3 Aar, udløb. Den udløb f. Eks. med Udgangen af 1706 og i Oktober samme Aar indsendte Rødby-Borgerne Andragende om at faa den fornyet.

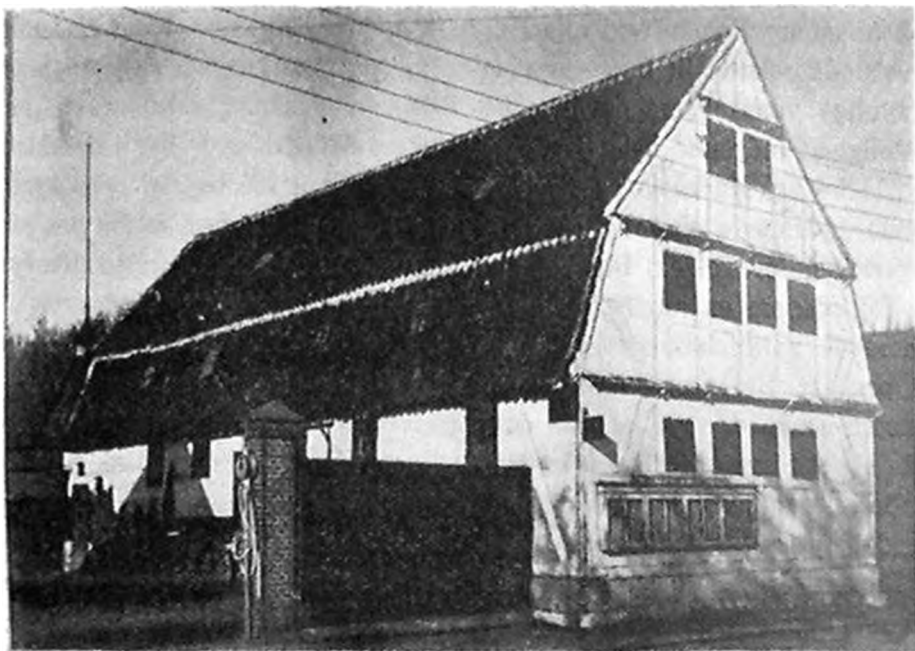
I Andragendet anfører Borgerne, at de svarer Landgilde til Aalholm Slot samt Matrikel-, Proviant- og Rytter-Skat af ca. 920 Td. Hartkorn og alligevel svarer Skatter som an-

dre Købstæder »udi Alling, det være sig Indkvartering, Kopskat, Baadsmænd ect.« De tilføjer stolt, at de til Dato ingen Restancer har, til Trods for, at de ofte lider Skade af Højvande »baade paa det saæde Korn og i Husene«. Hvad Consumptionen angaar, da har de hidtil faaet den i Forpagtning, uden at den har været udbudt, og de har i de sidste 3 Aar betalt 795 Rigsdaler om Aaret. De beder nu om igen at faa den paa samme Betingelser, uden Hensyn til, at der maaske kan findes nogen, der »af privat Had« vil byde mere for at føre os ud i den store Bekostning at indhegne eller indgrofte Byen. Men, siger de videre, en Indhegning er umulig, fordi Hegningsmateriale her ikke er at faa for Penge. Desuden »er denne By vidt begreben«, idet Husene ikke som i andre Købstæder er sammenbyggede, men ligger spredte, og en Indgroftning kan derfor ikke ske uden til stor Skade for Avlsmændene, som derved vilde afskæres fra deres Toftejorder; og selv om man vilde foretage en Indgroftning kunde den ikke bestaa hverken paa den søndre eller den nørre Side af Byen; thi de Grøfter, som er opkastet den ene Dag, vil en anden Dag blive udjævnet af Højvandet. Og endelig vilde en Indhegning eller Indgroftning samt »Indkørsels og Portes Forførdigelse« blive en stor Omkostning for os fattige Mænd.

Amtmand Lützow skriver i sin Paategning, der er dateret Soholt 25.

Oktober 1706, at efter hans »Viden- skabe« svarer Borgerne Consumtions- forpagtningen af »deres yderste Ævne«, og han indstiller derfor An- dragendet til Bevilling. Denne blev

erklære, at de havde svaret enhver sit og sad uden Restancer, saa stod dette naturligvis i Forbindelse med den almindelige Velstand, som her- skede i Landet i disse Aar, da Dan-

GAMMELT KØBMANDSPAKHUS

da ogsaa givet, ikke alene denne Gang, men mange Gange senere; thi Rødbyborgere havde Consumptionen i Forpagtning i over et halvt Aarhundrede.

Naar Rødbyborgerne i 1706 kunde

mark ned store Handelsfordele ved at staa udenfor de store Krige, mellem Frankrig, England, Holland og Østrig. Denne lykkelige Tilstand fik en brat Ende 1709, da 11-Aars-Krigen med Sverrig udbred.

DEN FATTIGE KØBSTAD

De mørke Tider, 11-Aarskrigen affødte, indledes endog med en mislykket Brødkornshøst, hvorom man faar Besked gennem et Andragende, som Rødhymændene indsendte 3. August 1709.

! Andragendet beder Borgerne om Lindring i Hartkornsskatten, da de ellers vil blive »ganske ruinerede«; thi, siger de, Gud har i dette Aar hjemsøgt os med stor Misvækst paa vort Vinterkorn, som næsten ganske er borte og udgaaen, saa ingen Grøder deraf er at forvente, uden ganske lidet nogle faa Steder. Andragendet slutter saaledes: »Vi fattige Undersaatter er derover helt bedrøvede og ved ikke paa hvad Maade, vi skal ernære Hustru og Born« og faa nogen Saasød igen. De vedlægger et Tingsvidne udstedt af Fuglse Herreds Ting den 9. Juli med Syn over Vinterkornets Tilstand i Rødby Vestermark og Angivelse af hver Mands Navn og Størrelsen af hans Land i Vintermarken samt Afgrødens elendige Tilstand. Amtmand Reichow paa Anholm har anbefalet Andragendet. Naar der alligevel ikke blev taget Hensyn til det, var Grunden simpelthen den, at det var galt med Brødkornshøsten overalt i Lan-

det. Vinteren 1708—09 havde været umaadelig streng. Frøsten begyndte først i Oktober og herskede med stor Strengthed uafbrudt til ind i April, saaledes, at Vinterkornet frøs bort de fleste Steder.

Den lange Krig lagde Handelen, specielt Ostersøhandelen, øde, og affødte et kolossalt Skattetryk. Naar man desuagtet ikke horer noget Nødraab fra Rødby i alle disse Aar, er Forklaringen sikkert den, at man vidste, at Klager og Andragender intet nyttede, da Elendigheden herskede allevegne. At Rødby i disse haarde Tider har lidt særligt under sin dobbelte Beskatning er indlysende, ja Krisen har været saa haard, at Byen ikke atter kunde komme til Kræfter.

TRISTE BILLEDER.

1735 krævede Cancelliet Indberetning om Købstædernes Tilstand, og den »Relation« over Forholdene i Rødby, som Byfoged Siersted da indsendte, er meget oplysende; den gik ud paa følgende:

Røbys Næring bestaar hovedsagelig i Avling paa Hs. Majestæts Jord samt ved Siden deraf et ringe Købstadsbrug. Byen er i over en Snes Aar aftaget meget, og Grunden her-

til er dens store Hartkorn, som består af over 300 Td., og som alle og enhver i Byen er tvungen til at drive og svare Afgift af, hvorfor ogsaa en Del af Byens Bygninger ligger ede og ubeboede. Den Købstadnæring en og anden driver ved Siden af Jordbruget, er bleven forringet ved, at de omboende Proprietærer (Godsejere) og deres Fogder modtager det Korn, deres Bønder avler, og udfører det til andre Havne og Stæder til Skade for det lidet Købmandsskab, der er i Rødby. De faa Varer, som indgaar hertil eller udgaar herfra, bliver befordret af Byens egne Smaafarøjer, men denne Skibsfart er af meget ringe Beskaffenhed, grundet paa den slette Tilstand af Havnen. Den ligger en halv Mil fra Byen, og bliver stadig tilstoppet af Plydesand, saa kun smaa Fartøjer paa fra 2 til 8 Læster kan befare den, og de kan kun med særlig løjelig Vind og Vejr slippe ind og ud af Havnen, og maa derfor ofte ligge ude i den aabne Strand og modtage eller losse deres Ladning, hvis de da ikke tvinges til at søge Ly i andre Havne. Af den Slags Fartøjer findes 7, der farer paa Lybæk, Fyn, København og Jylland, samt en sjelden Gang en Rejse til Norge. Af Fabriker er her ingen, og af Privilegier kun 2; det ene givet til Christian Fejlberg paa Farveri, og det andet til Hans Jørgen Mackeprang paa en Hestemølle, som han dog kun bruger til sin egen Fornødenhed.

Det er jo et yderst trist Billede af Rødbys Tilstand, Byfogden her teg-

ner, og Billedets mørke Sider fremhæves yderligere ved en Vurdering over hver enkelt Næringsdrivendes Krav, der slutter sig til Indberetningen.

Ved Hjælp af Skattelister og den her nævnte Indberetning er det muligt at kaste et Strejflys over Haandværkets og Handelens Udvikling.

Jordebøgerne for Aalholm Len giver bl. a. Oplysning om Udskrivningen af Ekstraskatten 1610 og der igennem ogsaa Besked om Indbyggerforholdene i Rødby. Der var 12 Haandværkere, nemlig 3 Møllere, 2 Skrædere, 3 Skomagere og 2 Smede samt 2 Svende. Handelen er repræsenteret ved to Købmænd (Rasmus Jørgensen og Hans Lauritzon), og 3 Butikssvende. De to Købmænd er dog intet Udtryk for Handelsstandens Størrelse; thi som før nævnt drev de fleste af Bønderne tillige en indbringende Handel, men de optræder stadig i Skattelisterne som Bønder.

Paa Listerne over Kvartalsskatten 1682 findes 5 Købmænd, men da alle Byens Behoere skulde drive Jord i tvungel Fæste, anføres de 5 Købmænd pudsigt nok blandt Husmændene med Tilføjelsen: »driver en liden Handel«. Der er endvidere paa Listen 6 Skomagere — altsaa dobbelt saa mange som i 1610 — og 2 Skoflikkere, 4 Skrædere, 3 Vævere, 2 Møllere, samt 1 i hvert af følgende Fag: Hjulmand, Gartner, Hattemager, Handskemager, Smed, Glarmester og Bødker samt 4, der blot be-

tegnes »Haandværker«. Sofarten er repræsenteret med 2 Skibsyggere, 3 Skippere, 3 Baadsmænd og 4 Skibsmænd.

Ser man derefter paa Byfoged Siersteds for nævnte Indberetning af 1785 forbavses man over at se hvor stærkt Antallet af Haandværkere er steget i Løbet af det halve Aarhundrede. Men Stigningen i Tal er ikke Udtryk for Stigning i Velstand; thi alle Haandværkerne sidder i meget smaa Kaar. Der er nemlig ud for hver af dem angivet, hvorledes deres økonomiske Forhold er. Skomagerlauget har hele 15 Mestre; men kun 3 af dem har hver en Svend og en Dreng, og alle 3 sidder i »maadelig god« Tilstand, 1 holder to Læredrenge, men hans Hus er pantsat, 7 af dem har hver en Læredreng, men deres Huse er pantsatte og de sidder i »maadelige Kaar«, 3 har hverken Svend eller Dreng og sidder i »armelige Kaar«, og 1 sidder i et Lejehus og Byen maa forsørge hans Born. Skræderlauget har 5 Mestre, men ingen af dem har Svend og kun 2 af dem Læredreng; deres Kaar er maadelige eller slette. Væverlauget har 7 Mestre, ingen af dem holder Svend, og kun en af dem har Læredreng; de sidder alle i slette Kaar. Handskemagerlauget har 8 Mestre, 2 af dem sidder i »god Tilstand« og har baade Svend og Dreng, og 1 har Læredreng; alle de andre har ingen Hjælp og sidder i »armelige Kaar«. Tobaksspinderlauget har 8 Mestre, ingen af dem har Hjælp og de er alle

bundfattede. Af Smede er der 8, som ogsaa sidder slet i det. Sluttelig bemærker Byfogden om Haandværkerne under et, at de lever armelig, fordi der er fuldt op af samme Haandværkere paa Landet. — Saa er der endelig 9 Købmænd, hvoraf Hans Jørgen Mackeprang handler med Klæde og Isenkram; hans økonomiske Tilstand er kun maadelig, da han har stor Gæld udenlands. Hans Ziira Enke har »lidet Salt, Tran og Tjære at sælge til Byens Indvaanere«, hendes økonomiske Tilstand er kun maadelig og hendes Hus er pantsat. De øvrige 7 Købmænd driver alle »Kornhandel og anden grov Bondehandel«; de to af dem har pantsat deres Ejendomme; de andre sidder egentlig godt i det, men deres Formue bestaar mestendels i et stort Tilgodehavende hos Bønderne, der aabenbart anses for ret usikkert og i al Fald betegnes som den »noget uvisse Bondegæld«. Om Handelsstanden som Helhed siger Byfogden, at den er ret daarlig stillet formedelst den ulovlige Handel, der drives paa Landet, og han nævner med særlig Harm det, »som gaar udi Svang med Ærrebo-Handelen om Efterhøsten udi Sildefangsten, da de ligger en Mil herfra. Denne By til aller største Fornærmsø«. Det er altsaa Ærreboernes ulovlige Handel ved Kramnæs (Kramnitzø), Byfogden her taler om, og den har sikkert nok skadet de Rødbymænd enormt.

Det triste Billede, som Indberetningen af 1785 giver af Rødby, un-

drede sig ikke til det bedre i de følgende Tider. 1746 udbrod Kvægpesten, der rasede i 5—6 Aar og hortrev Landet over Kvæg i Hundredtusindvis, og Rødby gik ikke Ram forbi. Da Pesten holdt op indtraf en Række Misvækstaar, og næppe var de overstaaet, før Pesten tog fat paany for atter at afløses af Misvækst. Det gav Fattigdom og Elendighed alle Vegne og da ikke mindst i Rødby, hvor man plagedes med en ublu Dobbeltbeskatning, der resulterede i, at baade Avlsmænd og Haandværkere og Købmænd stadig stod i Skatterestancer og stadig levede under Trusel om Udpantning og militær Eksekution.

1764 indberetter Præsten og Byfogden, at Kirkeværgen Købmand Jacob Otlesen har haft en Kassemandgel i Kirkens og de Fattiges Kasser paa 200 Rigsdaler; de har derfor taget Pant i hans Gaard, der mentes at yde fuld Dækning, men da Ejendomspriserne nu er faldet stærkt og mange Købmandsgaarde staar tomme, mener de, at det er bedst at sælge Gaarden ved Auktion. Dette bifaldes, men ved Auktionen blev der kun budt 85 Rigsdaler for Gaarden. Alligevel blev Budet modtaget, da man skønnede, at det vilde være umuligt at opnaa højere Bud. Det var nu ikke svært, at det gik tilbage for Købmændene; thi Vanskelighederne var, som før nævnt, mange og store, og Regeringen hjalp kun til at øge dem. En af dens Kæpheste var, at Danmark skulde være et Fabrikland og derfor støttede og opmun-

trede Regeringen alle mulige Fabrik-anlæg. Støtten bestod bl. a. i, at Købmændene blev beordret til aarlig at aftage et vist Parti af disse Fabrikvarer. Det skete paa den Maade, at Byfogden gjorde Indberetning om Købmændenes Forhold, hvorefter Ordren til at aftage Varer udgik. 1766 skriver Amtmanden saaledes til Byfoged Aagaard og meddeler ham, at Rødby skal aftage Varer fra de indenlandske Fabriker til en Værdi af 1250 Rigsdaler, fordelt med 200 Rigsdaler til hver af Købmændene Hans Hansen, Erik Mackeprang, Christoffer Bresler og Hans Ziier samt 450 Rigsdaler til Johan Stauer.

Betegnende for Situationen i disse Nedgangsaar er ogsaa et Andragende, som Rødbyborgerne den 9. April 1771 indsendte til Kongen. De gengiver først et Andragende, som de en Maaned i Forvejen har sendt til Rentekammeret og hvori de androg om til Udsæd at faa overladt 86 Td. Byg, som de vil tilbagebetale om Efteraaret, naar Kornet er indavlet. De har overfor Rentekammeret anført følgende: Vinteren har været lang og streng og der er gaaet mere end sædvanligt med til Opholdelse af Livet baade for Folk og Kreaturer. Vinterkornet var ringe paa Marken og gav endnu mindre i Skæppen. Den forfærdelige Kvægsyge bortrev igen for 3 Aar siden næsten alt vort Kvæg, og vi har maattet gøre Gæld for at anskaffe os det højst nødvendige paany. Vaarkornet er opbrugt dels til os

og Kreaturerne, dels til Betaling af vore Skatter, og ingen vil betro os Saakorn uden kontant Betaling, og Prisen er overnaade høj fornødelst, at her kun er lidet Korn i Landet. Paa dette vort Andragende har Rentekammeret svaret, at vi ikke kunde hjælpes, fordi der ej var Forraad af Korn. Efter at have modtaget dette bedrøvelige Svar, henvender vi os nu til »Deres kgl. Majestæt selv som Landets rette Fader, og venter, at dette ømme Hjerter og kan andet end røres over sine højst nødlidende Borns Trang« og selv allernaadigst vil træffe Anstalter til at vi faar den allerunderdanigst begærte Forstrækning af Sædekorn. — Rødbymændene slutter deres ydmyge Bøn med Tilbud om at give Overmaal, naar Kornet skal betales tilbage; thi, siger de, naar vi faar Deres Majestæts Korn, som er svundet ved at tørre, vilde det være ubilligt, at Kongen skulde tabe i Maal ved, at vi betalte med nyt Korn.

Den sindssyge Christian VII, hvem dette Andragende var stilet til, havde hverken Evne eller Villie til at beskæftige sig med slige kedelige Sager, og Struense, der regerede som nogen eneældig Konge, kunde næppe hjælpe eftersom Kornmanglen raadede overalt i Landet og Kravet om Hjælp lød fra alle Kanter. Rødby maatte klare sig selv som den kunde bedst. Aaret efter var det galt med Vinterkornet, og Rødby fik da overladt 150 Tdr. Rug, men maatte ganske vist senere betale den med

347 Rigsdaler, som det kneb med at faa inddrevet.

De følgende Aar tegnede sig noget lysere for Landbruget; men saa indtraf 1774 den store Brand i Rødby og i dens Flammer hentorredes alle Forhaabninger om en lysere Fremtid. De følgende Aar voksede Skatte-restancerne Borgerne fuldstændigt over Hovedet og betog dem alt Mod og Energi, saa meget mere som Regeringen stillede sig ganske uforstaaende overfor deres Nødraab og Andragender om Skattelettelse.

DET HAARDE SKATTETRYK.

1781 indgaar Rødbyborgerne med et Andragende om Lettelse i den Ekstraskat, de har faaet paalagt under Navn af Indkvarterings-Hjælpe-skat. Forholdet var dette, at naar nogle Byer under Troppeindkaldelser blev paalagt Indkvarteringer, fik de Købstæder, som gik fri, paalagt en Ekstraskat, som udbetaltes dem, der maatte bære Indkvarteringsbyrden. 1779 har Rødby faaet paalagt en saadan Ekstraskat paa 150 Rigsdaler aarlig saa længe Indkvarteringen varer. I et Andragende søger Rødbymændene om Moderation i disse Skatter og, hvis dette ikke kan ske, ønsker de hellere at modtage et Kompagni Krigsfolk til Indkvartering end at svare Hjælpe-skat til andre Byer. De gode Rødbymænd har jo næppe været uvidende om, at dette Tilbud var ganske farefrit, idet Tropperne jo ikke blev lagt rundt paa maa og faa, men under Hensyn til, hvor der

kunde blive Brug for dem, og derfor laa de i disse Aar i de sonderjyske Byer. Rødby fik ikke noget ud af sin Klage, til Gengæld var den meget trægt til at betale; det kneb aabenbart haade med Eynen og Villien. I a! Fald skyldte Byen 1782 Kolding følgende Summer af Hjelpeskatten: 54 Rigsdaler for 1779, 170 Rigsdaler for 1780 og 59 Rigsdaler for 1781.

Det var ikke alene Indkvarterings-skatten det kneb med at faa udredet, ogsaa med den saakaldte Ekstraskat stod Rødby jævnlig i Restance. Endnu 1784 resterede der 198 Rigsdaler af Ekstraskatten for 1778. Efter at mange frugtesløse Rykkerbreve var afsendt, tabte Rentekammeret Taalmodigheden og gav Stiftamtmanden Ordre til at lade Byfogden inddrive den gamle Restance ved Udpantning. Denne blev ogsaa foretaget, men mod Forventning var der ingen af de Udpantede, der betalte.

Onsdag 19. Maj 1784 indkaldte saa Byfoged Hahn Restanterne til en Raadstuesamling; han indberetter herom: Der mødte adskillige og de blev paa det eftertrykkeligste erindret om deres Pligter og tilholdt at betale senest Fredag den 21. Maj, ellers vilde det udkrevne Pantegods blive stillet til offentlig Auktion. — Fredagen kom, men der kom ingen for at betale. Der udsendtes saa Plakat om, at Auktionen skulde afholdes den 28. Maj, og Restanterne blev paalagt at føre det udkrevne Pantegods til Raadhuset eller betale. Men ingen betalte og ingen bragte noget

Pantegods. Byfogden lod da Dagen før Auktionsdagen Oldermanden for Vognmandslauget tilsige to Vogne til som »Pligtarbejde« — d. v. s. gratis — at afhente det udpantede Gods hos Skattenægterne; men de to Vognmænd, der stod for Tur, erklærede kort og godt, at de ikke kunde tilsiges til Pligtarbejde men kun til Vognmandsrejser, og at de derfor ikke vilde køre, ja de nægtede endog at gaa op til Raadhuset for at høre, hvad Byfogden vilde sige dem i den Anledning. Næste Dag lod Byfogden dem tilsige til Politiforhør og spurgte dem, hvorledes de turde vove at nægte at køre i Hs. Maj. Kongens Tjeneste. De svarede hertil, at de ikke ansaa det for deres Pligt at køre med Folks Gods paa Gaderne og ligge i Strid med Borgerne af den Grund. Saa udmeldte Byfogden 4 andre Vognmænd til at afhente Pantegodset; men ogsaa de nægtede med den Motivering, at de var bange for at der skulde blive Opstand. Under Henviisning til denne Udtalelse om »Opstand« indberetter Byfoged Hahn endvidere, at der paa den Tid Pantet skulde afhentes var samlet en Snes af Restanterne hos Skipper Willer, som man kunde forudse var den første Restant, der vilde blive hentet Gods hos. Det har ikke været Byfogden mulig at opdage Hensigten med denne Sammenkomst; men der gaar adskillige Rygter om, at det var Hensigten at hindre Bortførelsen af Pantegodset.

Auktionen blev alligevel aabnet til den fastsatte Tid med en Meddelelse

om, at da Panterne ikke var til Stede paa Raadhuset, vilde eventuelle Købere have Ret til at hente Godset selv, naar Betalingen blev erlagt kontant ved Auktionen. Denne begyndte Kl. 10 — med Opraab af det pantede Gods Stykke for Stykke — og blev trukket ud til Kl. 4½. Der var Tilskuere nok, men der meldte sig ikke en eneste Liebhaber og blev ikke gjort et eneste Bud.

Det smagte jo virkelig af Sammenrotning og Opstand, og da Rentekammeret havde faaet denne Beretning gav det Stiftamtmanden Ordre til at begive sig til Rødby for om muligt at tale de Opsætsige til Fornuft inden man greb til skrappe Forholdsregler. Stiftamtmanden rejste saa til Rødby, lod Borgerne sammenkalde paa Raadhuset og oplæste Rentekammerets Skrivelse for dem samt foreholdt dem, hvilken farlig Trods, de her havde udvist. Deretter irettesatte han strengt de Genstridige og idømte de Vognmænd, som havde nægtet at køre, en Mulkt paa to Rigsdaler hver. I Begyndelsen gjorde Borgerne mange Ophævelser og paastod bl. a., at de havde Kvitte- ring for at have betalt de Skatter, de var udpantet for; men ved Eftersyn af disse Kvitteringer viste det sig, at de gjaldt for andre og senere Skatter. Enden paa det blev, at Borgerne alle faldt til Føje og kun »bad om Naade og ikke om Retten« samt lovede, at de en for alle og alle for en vilde betale Hs. Maj. hver Skilling, naar de blot maatte faa Udsættelse

til Mikkelsdag. Stiftamtmanden indstiller derfor til Rentekammeret, at Borgerne faar tilstaaet denne Frist i Særdeleshed i Betragtning af »deres Fattigdom og dette Aars slette Kornpriser«. Hvis Pantegodset skal sælges ved offentlig Auktion til smaa Priser, vil Borgerne blive aldeles ruinerede, saa de fremtidig slet ingen Skatter kan betale. Rentekammeret tiltraadte Stiftamtmandens Indstilling.

Saaledes endte dette »Oprør«. Der var nu fornuftigvis ikke Tvivl om, at Borgerne vilde betale, men da Mikkelsdag var forløbet resterede der af de 200 Rigsdaler endnu 97. For disse blev der udpantet og Byfogden fastsatte Tiden for Auktionen, men Stiftamtmanden bad atter Rentekammeret om Udsættelse og fik den bevilget, og i Slutningen af det følgende Aar blev endelig de sidste af Pengene betalt, uden at Panterne havde været afhentet. Det vilde dog være en Mistforstaaelse at opfatte dette som Tegn paa bedre Kaar og Skatteevne; thi samtidig med, at de gamle Restancer blev betalt, opstod der nye.

I Kapitlet om Kirke og Skole er under Omtalen af Præsterne anført den Strid, der stod om Kvægtienden til Presten. Købstæderne var ellers fri for denne Skat og Rødhymændene fandt det med Rette ubilligt, at de skulde betale Kvægtiende ligesom en Landeby og tillige Consumption og andre Skatter som Købstad. Trods Højesteretsdom og Resolutioner undlod de i »Oprørsaarene« i 80'erne helt at be-

tale Kvæglienden, og alle de saaledes paaløbne Restancer, blev de i Aarene efter 1702 tvungne til at betale trods alle Veklager. Under Følelsen af hvad der her forestod, indgik Rødbymændene i Slutningen af 1790 med et Andragende om almindelig Skattelettelse.

Den ulykkelige Ildbrand, skriver de, som for 16 Aar siden ødelagde det meste af denne By, har sat den stærkt tilbage og skadet den saaledes i dens Handel, at medens der før Ildbranden var en halv Snes Købmænd, som alle stod sig godt, saa er der nu næppe tvende. De aarligt paabudte Skatter tynger derfor Byen stærkt og de beder nu om Eftergivelse af den halve Indkvarteringsskat i 10 Aar, og om at de aarlige Tillægspenge (Consumtion) af deres Kreaturer maa rent bortfalde, eftersom de lige med Bønder skal svare Kvægtiende til Præsten og af denne Tiende har paadrøget sig 7—8 Aars Restance, som nu ved Præstens Død fordres betalt. — Stiftamtmanden, der fik Andragendet til Erklæring, udtaler, at det er sandt nok, at Rødby er gaaet meget tilbage, men det gælder ogsaa de andre smaa Købstæder, og han frygter for, at hvis der nu ydes Rødby Afslag, vil de andre ogsaa komme og bede om Lettelser. Det er besynderligt, skriver han videre, at Rødby er endnu uslere end de andre smaa Byer, da den dog har saa mange og gode Jorder; han mener, at det dels maa skyldes Efterladenhed hos Jordbrugerne, dels den

haarde Consumtion, hvorfor ingen, som ejør noget, vil nedsætte sig i Byen. Han slutter med at indstille, at der gives Rødby nogen Lettelse. Men Kancelliet svarer haardhjertet Nej.

Efter at have modtaget dette Afslag indgaar Rødbymændene næste Aar med Andragende om at faa eftergivet den skyldige Kvægtiende, men ogsaa her faar de et barsk Nej. Deres »oprørske« Tendenser i de foregaaende Aar har sikkert gjort Kancelliet meget uvenlig stemt overfor dem. Men Klagerne bliver ikke trætte. 1793 indgaar de igen med Andragende om at blive fri for Indkvarteringsskatten. Amtmanden, der atter faar Andragendet til Erklæring, skriver, at det er rigtig, at Rødby stadig gaar tilbage og at Handelen ikke kan florere, fordi Havnen er saa slet og ligger saa langt fra Byen. Rødbymændene har i deres Andragende skumlet over, at Rødby skal betale lige saa stor Indkvarteringsskat som Maribo, og hertil bemærker Amtmanden: »Velstanden i Maribo er i Almindelighed ikke stor, saa al Jalousi over hinanden ikke burde finde Sted mellem disse tvende Købstæder, allerhelst Rødby er efter sin Beskaffenhed at betragte baade som Købstad og Landsby, som virkelig burde være en Fordel. Maribo derimod har den Bekvemmelighed Rødby ej har, nemlig at ligge midt i Landet«. Han slutter med underdanig at indstille, om Rødby og de andre smaa, fattige Købstæder kunde befries for

Indkvarteringsskatten. Men Kanceliets Svar er atter et Afslag.

1795 søger Byfogden, de eligerede Borgere og Takserborgerne paa Byens Vegne om Skatlenedsættelser, først om at blive fri for Indkvarteringsskatten, og efter at det er afslaaet, om Fritagelse for at svare Tillægs-penge af Kreaturerne. Ogsaa dette afslaaes.

TOLDSNYDERI OG DETS FØLGER.

Ved Forordningen af 1762 blev Bortforpagtningen af Consumptionen afskaffet, efterhaanden som Forpagningskontrakterne udløb, og der ansattes Consumtionsbetjente til at paase, at enhver svarede, hvad han skulde. Consumtionsbetjentene sorterede under Tolderen, men senere ansattes yderligere en Consumtionskontrollør til at paase, at der ikke gik Snyderier i Svang Hvis en saadan Kontrollør vilde tage sin Stilling meget alvorlig, kunde han faa nok at gøre; thi alle vegne søgte man at snyde sig fra Consumtions-Skatten eller Tolden, og lykkedes det, praledede man underhaanden af sine Bedrifter Saaledes ogsaa i Rødby, hvor Snyderiet var forholdsvis let at praktisere. Byen var, som tidligere nævnt, ikke indhøget eller indgrøftet, men kun forsynet med Bomme ved Landevejens Indløb i Byen, og det var derfor nemt at indsmugle Varer udenom Opsynet ved Bommene. Tilmed syntes baade Tolderen og Consumtionsbetjentene at have taget deres Stilling meget let. Det gik godt en Tid lang, men

saas blev der paa en meget fyndig og yderst generende Maade skredet ind mod Snyderiet.

I August 1787 indsendte Consumtionskontrollør Muth en Klage til General-Toldkammeret over Tolderen og hans Betjente. Disse sidste er, skriver han, beslægtede med Indvaanerne i Rødby og ser derfor gennem Fingrene med dem. Desuden tager Tolderen hyppigt Betjentene fra deres Post ved Bommene for at skrive paa Kontoret; medens Tolderen og Gadebetjenten er paa Lysttur, saaledes at Byen ligger aaben for al Indførsel af toldpligtige Varer. Ligeledes bliver der set gennem Fingrene med det Korn, Avlsmændene i Byen fører til Mølle for at faa malet, saa de ikke betaler den pligtige Consumption deraf. Videre klager han over, at en Hvedebrødbager Hans Ottesen bestandig og ganske ulovlig brænder Brændevin, men Consumtionskontrolløren tør ikke foretage Husundersøgelse, da baade Tolderen og Gadebetjenten bor hos Ottesen og holder med ham. Endelig klager Kontrolløren over, at Byen har mange Bagporte og Laager uden at der findes en eneste Nøgle til dem paa Kontoret, hvorfor man heller ikke er i Stand til at sørge for, at de er lukkede om Aftenen.

Denne kraftige Klage blev sendt Tolder Krommelin i Rødby til Erklæring. Han indrømmede, at Betjentene er beslægtede med Indvaanerne, men hævdede, at det ikke var muligt at faa Betjente andre Steder fra, da de

ikke kunde leve af den Rigsdaler, de fik i Ugeløn. Derimod benægtede han, at Betjentene var forsømmelige; hvis de var det, kunde Kontrolløren jo let konstatere det ved, som hans Pligt var, ofte at indfinde sig ved Bom-mene. Hvad Brændevinsbrænderiet hos Bageren angik, da var det kun til Husbehov. »Lystturene« som Kon-trolløren taler om, er Tolderens Em-bedsrejser til Kramnitze for at paase Udlosning og Indskibning af Varer, og han tager da gerne Toldassisten-ten med og er ogsaa nødt til at tage en Betjent fra den ene af Portene, som ikke er af synderlig Betydning. Med Hensyn til Bagportene, da er det rigtigt, at der ikke findes Nøgler paa Kontoret; men dels vilde det være et uoverkommeligt Arbejde at holde alle disse Porte lukkede, dels ligger endnu flere Huse og Gaarde ode siden den store Brand, hvorfor Indbyggerne ikke har formaaet at indfredre alle Steder med forsvarlige Lukker

Kammeret betydede herefter Tol-deren, at han ikke maa tage Betjen-ten fra Portene, at Bageren ikke maa brænde Brændevin, og at alle Bagporte skal holdes under Laas og Lukke. Kontrolløren fik paa sin Side Besked om, at hvis Betjentene er forsømmelige maa han gribe dem paa fersk Gerning og give Indberet-ning derom

Ordren til at lukke Bagportene var altsaa givet, og det kom Avlsmæn-dene meget ubelejlig. 29. Oktober 1787 indgaar de derfor med et An-

dragende til Generaloldkammeret om at blive fri for at lukke Bagpor-ten, da dette vil være »Byens Ruin«. Kammeret sendte Andragendet til Stiftamtmandens Erklæring, der blev afgivet 29. Januar 1788 og gik ud paa følgende: »Rødby er af alle Køb-stæder i Lolland den fattigste« og en Indhegning eller Indgrøftning vil bli-ve meget bekostelig og næppe mulig, da Højvandet ofte gaar lige op til Byen paa dens ene Side og hastig vilde ødelægge enhver Indgrøftning. Dernæst vilde Indvaanerne, der næ-sten alle er Avlsbrugere, blive ruine-rede, hvis de hver Gang, de havde noget at bestille paa deres Jorder, skulde hente Nøglerne til deres Bag-porte og Laager paa Toldkontoret. — General-Toldkammeret frafaldt da ogsaa Resolutionen og nøjedes med at give Tolderen og Betjentene Paa-læg om at passe godt paa.

Rødbymændene slap altsaa forelø-big med Forskrækkelsen, uden at de derfor holdt op med at snyde sig fra Tolden. Consumtionskontrollør Muth var imidlertid stadig paa sin Post, og indgav Tid efter anden høstemte og bevisløse Klager. Snart var der paa Møllen malet meget mere Korn end vedkommende Avlsbruger havde an-givet, snart var der slagtet en Ko un-der foregivende af, at det var en Kalv, saa der kun var betalt 16 Skil-ling i Stedet for en Rigsdaler i Afgift, og snart havde den og den Borger indsmuglet Varer bag om Byen. Det er klart, at Consumtionsbetjentene paa Grund af dette skrappe Eftersyn

blev ilde øete i Byen, og at mangen Borger af et godt Hjerte skaffede dem de flest mulige Fortrødeligheder. Et karakteristisk Eksempel paa Krigsførelsen mellem Borgerne og Betjentene foreligger i en Pakke viktloftige Dokumenter angaaende en Retssag, der fortes helt op til Højesteret.

Blandt de mange, Consumtionsbetjentene havde et godt Øje til, var ogsaa Mogens Pedersens Enke og Sønner. Efter en Husundersøgelse, som Betjentene foretog i 1793, skældte den ene af Sønnerne Betjenten Christian Hansen ud for Skælm og Tyv. Betjenten svarede ikke med Komplimenter, men havde ifølge Vidners Udsagn forbandet sig paa, at han nok skulde hævnne sig paa Mogenssønnerne, om han saa skulde klæde Støje og Hjule derfor; thi han var Mand for at knække baade Arme og Ben paa de Fyre. Det var Forspillet.

16. April 1794 fik Betjentene Mistanke om, at der var indsmuglet Hvedemel i Enkens og Sønnernes Hjem, og tre Betjente forlod derfor deres Post ved Portene og trængte ind hos Enken for at foretage Husundersøgelse. Under deres Sagen trak de ogsaa en Natpotte frem under Sengen for at se om den var fuld af Mel. Det var den ikke, men den var fuld af noget andet, og Resultatet af denne Undersøgelse blev, at Betjentene fik Pottens Indhold over sig. De indklagede derefter Enken og hendes Sønner for at have overhældt dem med »Urin og Menneskeskarn«. I Retten

hævdede de Anklagede, at Betjentene selv havde spildt Pottens Indhold over sig, hvorimod Betjentene lige saa bestemt hævdede, at Enken havde slaaet til den og derved med Forsæt kastet Indholdet over Betjentene, som derved var forhaanet groveligt under Udførelsen af deres Embedspligter. Der havde ikke været andre til Stede end de i Sagen implicerede, og Vidneforsel var altsaa udelukket. Først den 16. Maj 1795 faldt der Dom ved Bytinget, og skønt Paastand stod mod Paastand, kendte Byfogden Enken for skyldig og idømte hende en Bøde paa 4 Mark til Byens Fattige. Denne milde Dom vilde Embedsmændene ikke tage for gode Varer, og Dommen blev derfor efter Ordre fra Generaltoldkammeret appelleret og Sagen indanket for Højesteret, der afsagde sin Dom 29. November 1796. Den lød paa, at hvis Enken inden 14 Dage efter Dommens Forkyndelse med sin Ed vilde bekræfte sin Paastand om, at hun ikke forsætlig havde oversprøjet Betjentene med Urenligheder, skulde hun være fri for Tiltale. I modsat Fald skulde hun bøde 100 Rigsdaler til Kongens Kasse og i Procesomkostninger ved Retterne betale 90 Rigsdaler. Dommen blev forkyndt den 10. Februar 1797, men ved Fristens Udløb havde Enken ikke aflagt den begærede Ed. Kammeradvokaten beordrede derefter de idømte Bøder og Sagsomkostninger inddrevne ved Eksekution hos Enken. Men nu undskyldte hun sig med, at hun var

»gammel, svag og enfoldig« og derfor ikke havde vidst, om hun skulde indstævnes til Aflæggelse af Eden, eller hvorledes hun skulde forholde sig. Hun fik derefter kgl. Bevilling til, hvis hun turde aflægge Eden, da at aflægge den i sit Hjem for Byfogden.

Her slutter Sagens Dokumenter, og man faar ikke at vide om Enken har aflagt Eden eller har været saa heldig at dø forinden. At Betjentenes Anklage ikke uden videre blev taget for gode Varer, havde sikkert sin Grund i, at den ene af Betjentene havde bandet paa at ville hævne sig paa Sønerne og Enken; disses Paa-stand om, at Anklagen kun var et Forsøg paa at fukdbyrde disse Hævnpåner, kunde derfor ikke uden videre afvises. Men længe inden denne Søg sluttede var Straffen kommet over Toldsnyderne og deres By.

Grundet paa de mange Klager havde Generalkoldkamret omsider tabt Taalmodigheden og sendte 3. Maj 1794 Stiftamtmanden et af Muth — der nu var forfremmet til Inspektør — udarbejdet Forslag til Indhegning af Byen med Ordre om øjeblikkelig at lade Indhegningen udføre, saa meget mere som det kunde gøres med »ringe Bekostning og Ulejlighed«. 24. Juni svarer Stiftamtmanden paa Forespørgsel, at han straks havde sat Arbejdet i Gang, at en væsentlig Del af det var udført og at Resten snart vilde blive færdigt.

Saaledes fik Rødby 1794 det Toldhegn, som den i omtrent et helt Aar-

hundrede havde frygtet, og derved mistede den sin sidste og eneste Fordel frem for andre Købstæder. Dens Særstilling bestod nu udelukkende i den dobbelte Beskatning.

Ret længe kom Rødby dog ikke til at lide under de skærpede Toldskatter; thi 1. Februar 1797 udstedtes en ny Forordning om Told- og Consumtions-Skat og den betød for Rødby intet mindre end, at den Dobbeltbeskatning Byen havde lidt under gennem hele Aarhundredet, nu i det væsentligste blev hævet. Ved Forordningen ophævedes nemlig i samtlige Købstæder ikke alene Skatten paa Tillæg af Kreaturer — som Rødby saa mange Gange forgæves havde andraget om at slippe for — men ogsaa Skatten paa Folkehold og Græsgangspengene. Tilbage af Dobbeltbeskatningen havde Rødby nu kun Kvægtienden til Præsten. Og den Fordel, Avlsbrugerne i Rødby havde af at leve under Købstadforhold opvejede fuldt ud denne Ydelse, der bestod i hvert 10ende Stk af de i Aaret tillagte Ungkreaturer. Men man maa jo erindre, at det var et udpræget Kornavlslandbrug, og at Kvægholdet derfor var yderst ringe, som Regel 3—4 Køer paa en Gaard, det vil sige, at der gennemsnitlig kun blev tillagt et Par Kalve paa hver Gaard om Aaret.

Det Aarhundrede, der nu var ved at ebbe ud, havde været fattigt og trangt for alle danske Købstæder og dobbelt trangt for Rødby. Det ny Aarhundredes første Trediedel lignede i

managt og meget sin Forgænger. De første Aar var straalende for begge og af samme Grund. Det var Neutraliteten under Stormagtskrigene, som bragte Velstand til Danmark. I 1800-Tallets første Aar var dette Tilfælde i endnu højere Grad end i 1700-Tallets første Aar; men ligesom 11-Aarskrigens Udbrud 1709 gjorde en brat Ende paa Herligheden, saaledes kaldte Bombardementet og Flaaderovet 1807 og alt, hvad derefter fulgte, Mørke og Fattigdom ind over Landet, og Rødby fik saa godt som nogen de daarlige Tider at føle, men Mørketiden blev ikke nær saa lang som i det forrige Aarhundrede; fra Tiden omkring 1830 bar det langsomt men sikkert opad

JORDERNE.

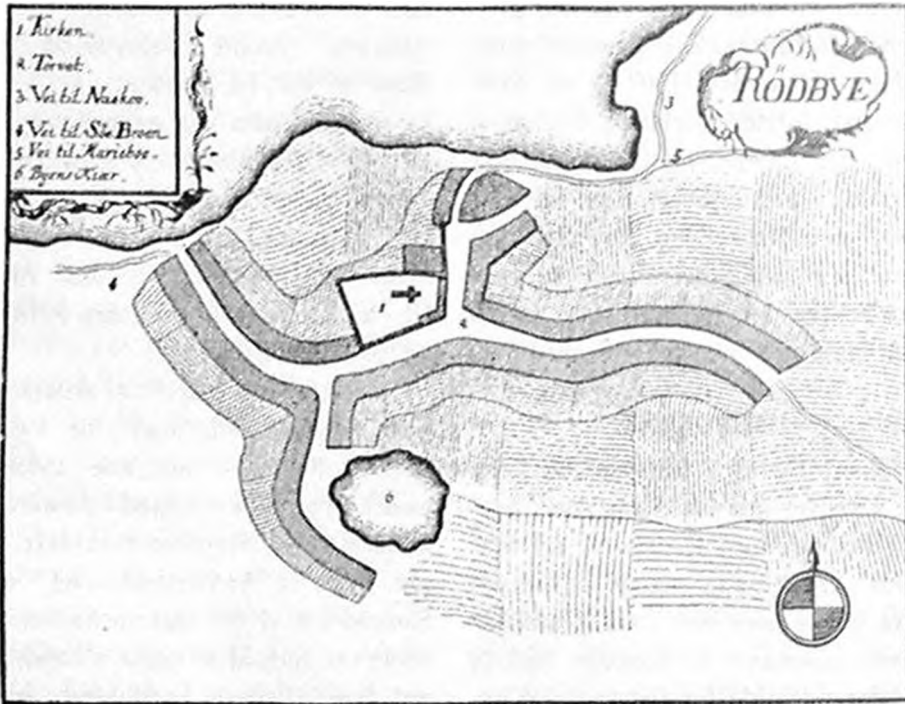
Skønt Rødby i Indbyggertal horte til Landets mindste Købstæder, havde den dog med Hensyn til det dyrkede Areal Rang blandt de største; paa Øerne blev den i saa Henseende alene overgaaet af Roskilde. Rødbys Jorder udgjorde før Digernes Tid opimod et Par Tusinde Td. Ld. Men alle de yderste Jorder mod Stranden laa i Aarhundreder hen som Græsningsoverdrev, der aldrig havde set en Plov, og ofte blev overskyttet af Højvandet. Selv Agerjorden led jævnligen under Besøg af Havet; i Matriklen af 1664 hedder det f. Eks.: »Beklages af Indvaanerne udi Rødby, at Vandfloden gør dem undertiden temmelig Skade paa en Del af deres Jorder«. Alligevel blev Jorderne

sat i urimelig højt Hartkorn, hvilket jo ogsaa fremgaar af de mange Klager. I 1664 udgjorde Byens samlede Hartkorn 267 Td., men i 1688 blev det forhojet til 346 Td skønt Landbruget var mere end sløjt og hele 6 Gaarde stod øde og maatte paatvinges andre Bymænd, der i Forvejen havde Besvær nok med deres eget Gennem hele det følgende Aarhundrede maatte Rødbymændene skatte af 320 Td Hartkorn, hvilket vil sige at Jorden var saa højt taxeret, at der gik mindre end 7 Td. Ld paa en Td Hartkorn. 1844 blev Hartkornet nedsat til 287 Td.; Byens hele Areal var da opmaalt til 2383 Td. Ld, hvilket svarede til knapt 9 Td Ld pr Td Hartkorn.

I et foregaaende Kapitel er skildret, hvor elendigt Forholdene for Fæsterne i Rødby — som alle andre Steder paa de lolland-falsterske Krongodser — var efter Svenskekriegen 1659 og Aarhundredet ud. I Størstedelen af det følgende Aarhundrede var Forholdene ogsaa alt andet end lyse, eftersom Landbruget led baade under Kvægstætte og Misvækst-aar, men i Aarhundredets sidste Fjerdedel indtræder der en Bedring, som gav sig Udslag i, at man nu ikke længere betragtede det at faa en Gaard i Fæste som en Byrde, men tværtimod som en Fordel, man kappedes om. Nu lyder Klagerne yderst sjældent paa, at man er bleven paatvunget et Fæste, nej, naar der nu klages, er det over, at man uberettiget er bleven berøvet

den Jord. man hidtil har haft i Brug. Navnlig efter 1785 bliver disse Klager hyppige. Nævnte Aar blev der indført en ny Ordning ved Bortfæstningen af Jorderne, idet Byfogden nu skulde udmelde 4 Mænd i Byen til at gøre Indstilling om, hvem der skulde have Jorderne i Fæste. Det er klart, at denne Ordning let kunde give An-

og Usikkerhed blandt Borgerne, der bliver frataget deres Jorder, skønt de svarer deres Afgift. Der maa skrives Stiftamtmanden, fastsættes andre Regler for Bortfæstelsen af Jorderne saaledes, at den Mand, der dyrker dem i Dag, ikke udjages fra dem i Morgen, for at en Uvedkommende kan faa dem. At en Mand f. Eks. for

DANSKE ATLAS KORT OVER RØDBY

ledning til Vilkaarlighed, idet Folk indenfor Byfogdens Klike eller Vennekreds blev foretrukne. Det varede da heller ikke længe, før Klagerne strømmede ind til Stiftamtmanden.

Den 25. September 1785 sender han Byfoged Reimer en vred Skrivelse, hvori han bebrejder ham, at der stedse indløber Klager over Bortfæstningen af Jorderne, der sker paa en Maade, som har skabt stor Misnoje

ser sig mod Brandanordningen, er ingen Grund til at fratage ham Jorden, og har han gjort sig skyldig i andre Forseelser, saa maa han dømmes fra Jorden i Stedet for at miste dem uden Lov og Dom. Hvis Klagerne fortsætter, vil Stiftamtmanden anbefale hver enkelt af de Forurettede at henvende sig direkte til Kongen med deres Klager.

Formodentlig har Stiftamtmanden

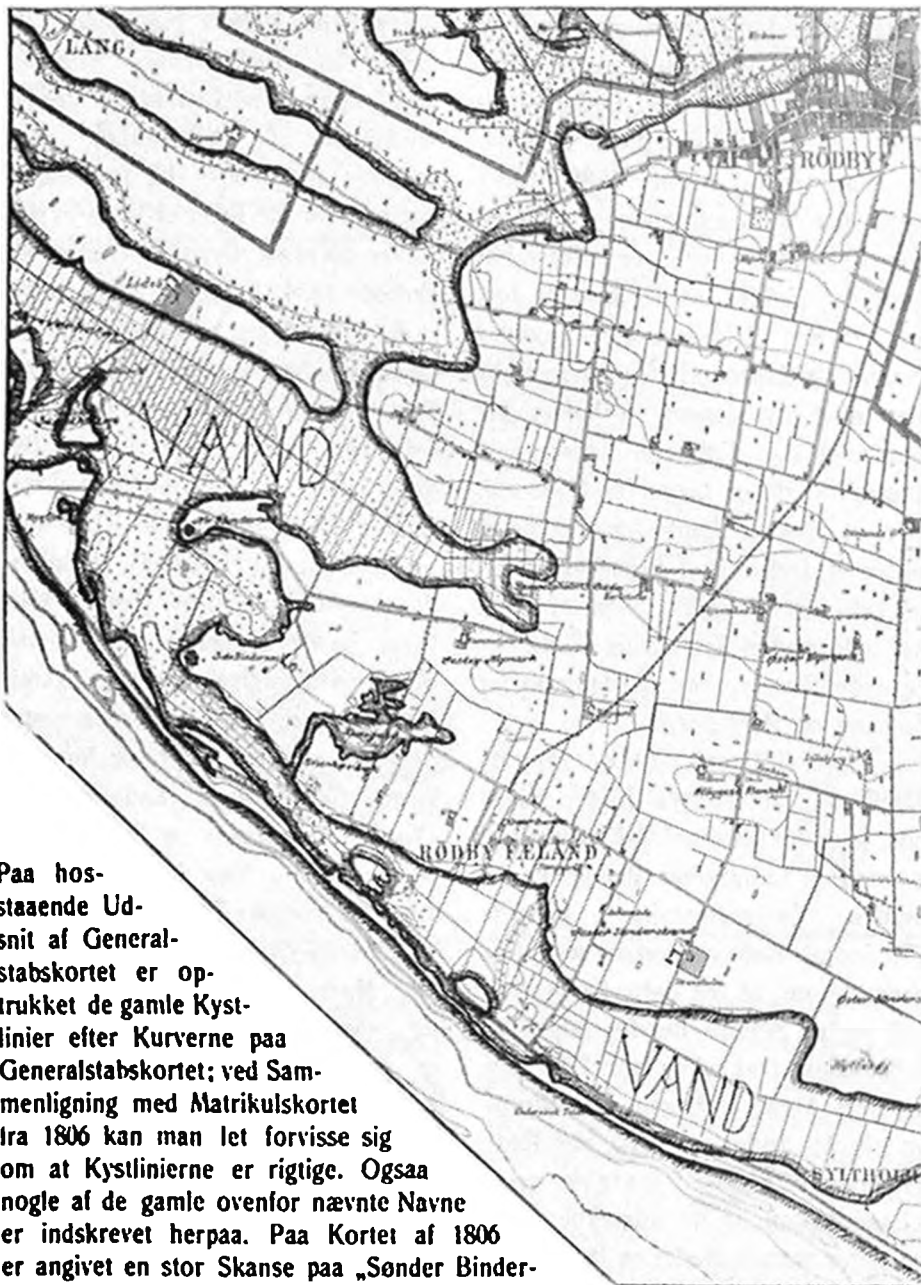
givet Klagerne en tilsvarende Besked; thi gennem Rentekammeret indløber nu en Række Klager til Kongen. Kammeret kræver gennem Stiftamtmanden Oplysninger om hver enkelt Sag, og Resultatet er hver Gang, at Byfogden faar Ordre til, at give Jorderne tilbage til de oprindelige Føslere. 7. Juni 1788 sender Cancelliet Stiftamtmanden »til videre Bekendtgørelse« en Skrivelse, hvori det hedder, at det med de Jorder, som Consumptionsforvalter Thrane og Købmand Horneman Suhr har faaet overdraget, forholder sig som med de tidligere omskrevne, nemlig at de er tagne fra Borgerne, uden at disse er dømt fra dem, og at Jorderne derfor skal tilbagegives deres tidligere Brugere, uden at disse skal yde anden Erstatning til de nuværende Brugere end Godtgørelse for Pløjning og Sædekorn.

— Som tidligere omtalt var de allerfleste af Rødby's Jorder Kron-gods, men fra gammel Tid havde Højbygaard og Lungholms Bønder Part i Rødby's Fællesgræsning. Allerede 1770 indgik Rødhymændene med Andragende om, at faa dette Fællesskab med andre Sognes Bønder udskiftet. Men Tiden trak ud og først 1785 blev der gjort Alvor af Sagen. Udskiftningen gik alt andet end glat, idet Rødhymændene klagede energisk over Beliggenheden af de udstukne Lødder. Efter mange Møder og lange Forhandlinger blev Sagen endelig ordnet, men der maatte et Magtbud til, før man fik Ende paa Striden.

Fællesdriften fortsattes iøvrigt længere i Rødby end de fleste andre Steder; de yderste Marker blev udskiftet 1806 og Gaardene flyttet derud; i mange Aar derefter betegnede de derfor som »Udflytterne«. Samtidig blev ogsaa Præstegaardens Jorder udskiftede af Fællesskabet; men saaledes at Præsten fik Jord baade Øst og Vest for Byen. Alle de øvrige Jorder nærmest Byen blev først udskiftede 1836. I danske Atlas findes et Kort fra Tiden omkring 1765, der ogsaa gengiver Markskifterne. Skønt Kortet ingenlunde er paalideligt — det viser f. Eks. flere Markskifter Nord for Byen, hvor der jo kun var en kort Strækning ud til Kirkenoret — giver det dog et Indtryk af Fællesdriftens Markinddeling. Hver af Markerne havde sin særlige Betegnelse, som findes angivet paa de gamle Matrikelskort. Nord for Byens vestre Ende laa »Nordre Tofter« og Nord for Vejen til Næsbæk Ladested laa »Nordre Næs Ager« og Sønden for Vejen »Søndre Næs Ager«. Syd for Byen laa »Sønder Tofter« og Syd herfor Vester-Mark, Mellem-Mark og Øster-Mark; men indenfor disse Marker var der særskilte Benævnelser for de forskellige Dele af Marken. Den nederste Del af Mellem-Mark og Øster-Mark hed f. Eks. »Under Digerne«, og her maa altsaa de første beskudne Diger have ligget. Syd herfor laa endelig de i 1806 udskiftede Jorder og Overdrev, hvoraf de nordligste hed »Vester ny Mark« og »Øster ny Mark«. I sidstnævnte Mark

laa »Bekkedrage Mose«, »Darket Mose«, »Roggesø Stjøvl« og flere Vandhuller samt et Engdræg »Bekkedraget«, der strakte sig tværs gen-

nem hele Marken og hen til »Vestny Mark«, der mod Nord grænsede til den Del af Fjorden, der fra Dragsminde løb ind om Lidso. Ogsaa

Paa hostaende Udsnit af Generalstabskortet er optrukket de gamle Kystlinier efter Kurverne paa Generalstabskortet; ved Sammenligning med Matrikelskortet fra 1806 kan man let forvise sig om at Kystlinierne er rigtige. Ogsaa nogle af de gamle ovenfor nævnte Navne er indskrevet herpaa. Paa Kortet af 1806 er angivet en stor Skanse paa »Sønder Bindernæs« og en mindre paa »Norre Bindernæs«. Den sidstnævnte eksisterer endnu, hvorimod den store Skanse blev sløjet ved Digebygningen 1872 og anvendt til Fyld i Diget.

»Vester ny Mark« var gennemskaa-
ret af et Par Engdrag og i dens nord-
østlige Hjørne laa den siv- og græs-
bevoksede »Dævels Holm« som mod
Vest løb ud i »Dævelsholm Odde«.
Det var disse to Marker samt en Del
af den Syd herfor liggende »Vester
Sonderstrand«, der i 1806 udskilte-
des til Udflytterne. Arealerne Øst og
Vest for »Vester Sonderstrand« var
Overdrev, gennemfuret af Vandløb,
og fyldt med større og mindre Vand-
huller, hvoraf det største var »Kra-
gesø«. Paa »Øster Senderstrand« laa
en stor Samling Gravhøje, »Hylle-
høje«, hvoraf der nu kun er lidt til-
bage. Nedenfor Overdrevene gik en
smal Arm af Fjorden og paa den an-

den Side af denne Fjordarm strakte
sig »Syltholm« og »Myggefjed« som
en lang smal Landtunge, der ligele-
des benyttedes som Overdrev. I
denne Landtunges yderste Kant
blev Digerne rejst efter Stormfloden
1872. Fra Dragsmindeløbet mellem
Myggefjed og Brodfjed strakte det
grundede Vand sig langt og bredt Syd
for Lidse, der var en virkelig
Ø, og helt hen til Dævelsholms
Odde, omkring Nørre Bindernæs, for
Syd om Sønder Bindernæs at skyde
den før nævnte smalle Fjordarm
helt hen forbi Syltholm, hvor der
fandt et lille Udlob. Det var altsaa
en betydelig Landvinding, der skete
ved Digeanlægget 1873—74.

BYSTYRE OG BYLIV

Gennem Aarhundreder adskille Rødby sig ikke fra andre Landsbyer, havde Kaar og Skrebne sammen med dem og hævede sig ikke op over deres graa Masse eller gjorde sig bemærket fremfor de andre. Først i Tiden omkring 1500, da Rødby fik sine Handelsrettigheder, begyndte den at skyde i Vejret og hæver sig i Kraft af sin Særstilling højt over de andre Landsbyer.

Sammen med Retten til at ind- og udføre Varer opræder Tolderen, der skal varetage Kronens Interesser. Stillingen har sikkert i Begyndelsen været ret beskeden. Under Christian II havde Tolderen Anders Nielssen som Løn faaet Livsæste paa en Gaard og en øde Jord, hvoraf han skulde svare $6\frac{1}{2}$ Mark aarlig og holde Lensmanden en Nat over med Mad, Øl og Hestefoder, men være fri for al anden Tyng. Senere blev Tolderembedet i Rødby en ret betydelig Stilling, idet de Befalinger, der fra Kronen udstedtes til Borgmestrene i Købstæderne, for Rødbys Vedkommende blev tilstillet Tolderen, der havde at paase, at de blev overholdt. Han kommer derigennem til at spille en ikke ringe Rolle i den lille Bys Fysiognomi. Han bestyrer den store

Færgetrafik paa Dragsminde og sørger for, at hver af Rødbymændene efter Tur faar, hvad de tilkommer af den gode Færgefart; han opkøber Korn og andre Varer til Regeringen og har mange andre Hverv, der forløner ham med en Indflydelse, som ingen i den lille By er blind for, og alle ønsker derfor at staa sig godt med ham. I foregaaende Kapitler er nævnt adskillige af de kongelige Ordre, der tilflød Tolderen vedrørende Færgefart, Skatteudskrivning m. m. Her skal yderligere nævnes et Par Breve, der belyser Tolderens Stilling, som Kronens Repræsentant i Rødby. 27. April 1557 faar han sammen med Borgmestrene i Købstæderne Brev om at kundgøre for Byens Indvaanere, at hvis nogen af dem nægter at sælge deres Korn nu, men lægger det op i Haab om Dyrtid og højere Priser, da vil Kongen sørge for, at vedkommende nødes til at sælge Kornet for en rimelig Pris. — Det er ikke sandsynligt, at Tolderen har villet lægge sig ud med sine Bysbørn ved senere at angive dem, der har gemt Kornet og spekuleret i højere Pris; men det er derimod højt sandsynligt, at Spekulanterne har sørget for at sikre sig Tolderens Bevaagenhed.

1590 indberetter Tolderen, at den Hvede, han har faaet Ordre til at købe, er meget dyr og vanskelig at faa fat i. Han faar da under 24. Februar Brev om, at han skal købe alt, hvad han kan faa uden Hensyn til Prisen, og kan han ikke opdrive tilstrækkeligt i Rødby og Omegn, skal han ogsaa forsøge sig paa Femern. Hveden skal han pakke i Tønder og sende til København. — En Mand med en saadan Købefuldmagt i Lommen kunde det jo nok betale sig at staa paa god Fod med.

Med Tolderens stigende Indflydelse og Virkeomraade steg naturligvis ogsaa Lønningen. 23. August 1556 faar Tolderen Oluf Rose, kaldet Skrivers. Ret til at bruge en Ringesholle Kirke tilhørende Eng, der kaldes »Jønnehave«, og samtidig ogedes hans Indtægter ogsaa paa anden Vis.

Det var store Midler, som i Form af Udførselstold gik gennem Tolderens Hænder i den Aarrække. Rødby indtog en favoriseret Stilling som Udførselshavn. Men det kneb jævnligen med at faa Regnskabet aflagt i rette Tid og Pengene indbetalt, og Oluf Rose var i saa Henseende ikke af de bedste. 9. Marts 1562 faar han strenge Ordre til inden 1. Maj at aflægge Regnskab for Rentemesteren og betale, hvad han skylder; thi Kongen er saare forundret over, at Rose i hele 4 Aar ikke har gjort Regnskab for Tolden Roses Efterfølger, Bonde Mortensen, er ikke stort bedre, ogsaa han rykkes jævnligen for Regnskab og skyldige Toldpenge.

I Kapitlet om Havnene er der gjort rede for den store Rolle, Rødby spillede som Kvægdørselshavn. Idet Kvæg fra Sjælland og Lolland-Falster i Tiden fra 1555 til 1592 kun maatte udføres over Rødby. Men selv efter at denne Trafik havde kulmineret, var Rødby en ret betydelig Handelshavn. 1598 fik Jørgen Ploug Bestalling som Tolder og Zisemester i Rødby. Han skal, hedder det i hans Bestallingsbrev, opkræve den Told og Zise og anden Afgift, der tilkommer Kronen af Tysk-Øl, Pryssing, Vin og anden fremmed Drik eller hvad anden Vare, som indføres der i Byen, ved Byen opskibes, sælges eller derfra udskibes, tillige af Heste, Øxen og andet Kvæg som derfra udskibes. Ti opfordres inden- og udenlandske Købmænd, som Rødby med Gods eller andet mere besøgendes vorder, at rette sig efter ham og betale ham Told, Zise og anden Rettighed og ikke opskibe noget der for Byen eller bryde deres fulde Skibsladning, for de har betalt det.

Jørgen Ploug var forøvrigt ikke hurtigere med Regnskabsaflæggelsen end mange af hans Forgængere; allerede efter et Aars Forløb begynder Regeringen at rykke ham for Regnskabsaflæggelse og Rykkertbrevene gentages Aar efter Aar. Til sidst fik han sin Afsked og 1609 faar Borgerr i Nakskov Jørgen Hansen Bestalling som Tolder i Rødby paa samme Betingelser som Jørgen Ploug. Da Erik Jensen — hvis Epitafium hænger i Kirken — 1617 faar Bestalling som

Tolder, er Lønneen gaaet ned til 30 Rigsdaler, formentlig et Tegn paa, at Toldstedet er gaaet tilbage. Nu er Regeringen, belært af Erfaringerne, kommet ind paa at forlange, at Tolderen skal stille Borgen (Kaution) for de Midler, der betroes ham. Da Rasmus Jørgensen 1620 bliver Tolder, er denne »Stille Borgen« en absolut Belingelse for hans Ansættelse. Endnu i Rasmus Jørgensens Funktionstid kommer der til Tolderen jævnlig Kongebreve, der minder om Embedets tidligere Alsidighed. 7. Marts 1628 faar han saaledes Ordre til at sende de to Kanoner med Krudt og Kugler, der findes i Rødby, til Nakskov, hvor Kongen opholder sig. Nakskov skal levere Forspandshestene 23. Marts samme Aar faar Rasmus Jørgensen Ordre til at modtage 16 Fanger og føre dem videre til Anholm. Men saa hører Kongebrevene op, og i de følgende Tider gaar det fremdeles jævnt nedad med Rødhys Betydning som Udførselshavn. Samtidig taber Tolderembedet mere og mere i Betydning og overskygges snart af Ridfogden, der efterhaanden avancerer til »Kongefoged« og som saadan tillige fungerer som Sognefoged, og bl. a. faar Tilsynet og Ledelsen af Fiergeriet, der ganske vist ogsaa er i rask Tilbagegang. Allerede 1628 er Sejladsen bleven saa besværlig og usikker, at Borchard Rud paa Sæhyholm i sin Egenskab af Krigskommissær faar Ordre til, at alle de Soldater, som ligger i Skibene ved Dragsminde og venter paa at

blive overført til Holsten, skal gaa i Land og marchere til Nakskov, hvorefter de skal indskibes ved Albué. Helt opgivet som militært Udskebningssted blev Rødby dog først langt senere. 12. April 1636 faar Palle Rosenkrantz 1 Eks. Ordre til at lade (Skibs-) Broerne ved Rødby istandsætte samt sørge for, at Skuderne er beredte til at tage de sjællandske Heste og Folk om Bord, naar de kommer. Og af det i et foregaaende Kapitel gengivne Andragende fra 1646 faar man jo at vide, at Rødby har lidt under store Indkvarteringer, og det har naturligvis været Krigsfolk, der blev samlet i Rødby for at udskibes derfra. Endnu 1657 er der samlet Tropper i Rødby; thi under 30. December dette Aar udgaar der Kongebrev til Maribo og Nysted Borgerskab om, at hjælpe Borgerskabet i Saksøbing og Rødby i deres Byrder med Indkvarteringen »eftersom disse Tidens Vanskelighed adskillige Besværinger udkræver«. Men saa er det ogsaa sidste Gang, Rødby har Indkvartering af Krigstropper. Et Lyspunkt var der allsaa i Ulykken med Sejladsens rivende Tilbagegang; thi Indkvartering af de ofte vilde Soldaterhorder var baade en økonomisk Byrde og en moralsk Plage.

Medens Rødbyfolket utvivlsomt har staaet sig godt med Tolderen, var Forholdet til Fogden alt andet end venligt; her som andre Steder blev der ideligt klaget over Fogden, men noget Resultat ses disse Klager sjældent at have givet. Skønt Fogderne

ingenlunde var Engle, er der dog næppe Tvivl om, at adskillige af Klagepunkterne var ubegrundede og sat saa stærkt op, at de ikke kunde staa for en nøjere Prøvelse. Thi Rødbyfolkene gik jo heller ikke med Englevinger paa Ryggen; derom giver deres Optræden mod Præsten Rasmus Hansen Reravius tilstrækkeligt Vidnesbyrd, og mangen Præst efter ham fik, som tidligere beskrevet, at sande, at Rødby just ikke var noget Himmerig.

EN TROLDDOMSSAG.

Efter Reformationen tog Trolddomstroen og Hekseforfølgelsen Fart i Danmark, og der fandtes næppe en By eller et Herred, hvor ikke Heksebaalet blussede. Rødby har sikkert ogsaa haft sine Heksebrændinger, men her som mange andre Steder er ingen Oplegnelser om disse Dramaer levnet Eftertiden. Derimod findes bevaret nogle Dokumenter om Rødbys sidste Hekseproces, der heldigvis endte med, at den Ulykkelige frelstes fra Baalet, lakket være Lensmanden Palle Rosenkrantz.

I Rødby boede en Kvinde Inger, der var eller havde været gift med Smeden, og derfor kaldtes Inger Smeds. Hun kunde mere end sit Fadervor og man tilkalde hende, naar Dyr var syge eller andre Uheld traf ind, og hun skulde da ved at udsige bestemte Formularer faa Sygdom eller Uheld fjernet. Rødbyfolkene besøgte hende ofte og fik hende til at slæbe det onde bort. Samme Inger Smeds hav-

de en skarp Tunge, naar hun blev uenig med en eller anden af sine Bysbørn, og var da ikke bange for at komme med forblommede Trusler og Antydninger, der ganske vist satte hende i Respekt, men ogsaa avlede den Tro, at hun stod i nærmere Forbindelse med onde Aander. Ond heldig var for en Kristensjæl. En Gang hun var oppe at skændes med en Mand ved Navn Jens Lessøe, kaldte han hende en Heks. Senere kom hun i Klammeri med Rasmus Skræder og skal nok ogsaa mod ham have udstødt nogle forblommede Trusler. I de følgende Aar forfulgtes denne Mand af Uheld og Modgang baade i Stald og Mark, og da dette havde varet ved i 6 Aar, anklagede han 1683 Inger Smeds for Trolddom. Han paaberaabte sig ogsaa Jens Lessøes Trolddomsbeskyldning mod Inger Smeds, men Jens Lessøe tilbagemandede offentlig denne Sigelse. Alligevel holdt Rasmus Skræder fast ved sin Anklage, henviste til hendes Trusler mod ham og til sine mange efterfølgende Uheld og krævede hende som Troldkvinde dømt til at brændes. 16 Rødbymænd udtog sig til som Nævninge at afgive Kondelse, og de kendte hende skyldig i Trolddom og enoden til Baal og Brand. Sagen gik derefter til Landstinget. Inger Smeds havde hele Tiden benægtet, at hun havde udstødt Trusler mod Rasmus Skræder og ligeledes nægtet at hun havde ovet eller overhovedet kunde øve Trolddom. For at komme ud over dette Punkt lod Landsdommeren hende

lægge paa Pinebænken og knibe med gloende Trønger; men Inger Smeds var standhaftig; hun vedgik — hvad for øvrigt hele Byen kunde vidne — at hun havde givet sig af med at »signe«, men hun benægtede, at hun nogensinde havde afsvoret sin Kristentro over for den Onde, og hun lod sig ikke pine til nogen Tilstaaelse om, at have øvet Trolddom. Alligevel domte Landstinget hende skyldig og stadfæstede Rødbynævningenes Dom

Men Inger Smeds havde en Søn, som personlig indankede Sagen for Lensmanden Palle Rosenkrantz paa Krenkerup. Vel var denne ikke nogen videre human eller blødhjertet Natur, men dog en for sin Tid oplyst og fordomsfri Adelsmand, og han sendte Sunnen ind til Kansleren Christian Friis og medgav ham Sagens Akter samt en Skrivelse, der er dateret 20. Januar 1634 og endnu er bevaret. I Skrivelsen gør Palle Rosenkrantz rede for Sagen, bevidner, at Inger Smeds »pinligen er forhørt i min Ridfogeds, Præstens og andre Godtfolks Paahør«, men har nægtet sig skyldig i Trolddom. Han mener derfor, at man ikke uden Samvittighedsnag kan lade hende brænde, især da Rasmus Skræder ingen ond Gerning kan bevise hende. Han beskylde hende for at være Aarsag til Ulykkerne paa hans Gods og Næring i de sidste 6 Aar, men jeg tænker, skriver Lensmanden, at hans Uforsigtighed og Dovønskab er den rette Aarsag dertil. Inger Smeds har et

godt Skudsmaal fra Sognepræsten og mange af Sognomændene, og Skudsmaalet fra dem, der fordømmer hende, er mest bygget paa Rygter fra den Tid, da Jens Lessøe skældte hende ud for en Troldkærling. Palle Rosenkrantz beder sluttelig Kansleren forebringe Sagen for Kongen og lade denne afgøre, hvorledes Lensmanden skal forholde sig; thi han synes ikke Sagen egner sig til Indstævning for Herredagen og mener selv, at Inger Smeds kun bør straffes for sin »Signen«, og Straffen herfor er Landsforvisning.

Efter at have faaet Sagen forebragt resolverer Christian IV, at Universitetets Rektor og Professorer skal afgive Betænkning i Sagen, som de faar oversendt den 30. Januar 1634. Konsistoriets Betænkning, der ligeledes er bevaret, er udateret men antagelig afgivet i Slutningen af Marts. Vi haver, hedder det i Betænkningen, flittig overvejet Sagen og finder, at Beviserne for Inger Smeds Trolddom er for utydelige og unøjagtige til, at hun derpaa kan dømmes til Baal og Brand De Skudsmaal, der taler til hendes Forsvar, er fornemmere end de, der taler til Ugunst for hende, og den som anklager hende, har ikke bevist, at Inger Smeds har lovet ham ondt og har ledet ondt over ham. Ikke heller er det, trods Pinslerne, bevist, at hun har afsvoret Gud og sin Kristentro, og uden saadan Afsværgen findes ikke den rette Grund til at dømme et Menneske til Baalet for Trolddom. Konsistoriet slutter sin

Betænkning med at udtale, at de Rødbysfolk, som mener, at Inger Smeds over Trolddomskunster, og dog alligevel har søgt hende for Raad og Helbredelse, bør belæres om den grove Forseelse, de har gjort sig skyldig i, og den grove Synd, det er at søge Raad hos den, som man mener har indladt sig med Djæveln og helbræder ved hans Ondskab.

Resultatet af denne sidste Bemærkning har sikkert været, at Præsten og Provsten har faaet Ordre til at tage Inger Smeds Kunder og Anklagere under kraftig Formaning og Paalæg om at angre denne deres Synd; men herom er intet skriftligt bevaret. Derimod er Kongebrevet, som frelsør Inger Smeds fra Baalet indført i Smaalandske Registre. Det er dateret 2. April 1634 og indeholder Ordre til Palle Rosenkrantz om, at Inger Smeds ikke skal brændes, men forvises Kongens »Riger Danmark og Norge og underliggende Lande og Provinser«.

Saaledes endte Rødbys sidste Trolddomssag. Havde Lensmanden givet Ordre til at lade hende brænde, var det hele gaaet af uden at vække Opsigt udover Rødbys Grænser, og ingen Underretning om dette Udslag af Tidens Aandsørke havde været bevaret for Efterverdenen.

LAUG OG VEDTÆGT.

Agerbruget var jo Rødbys største Næring, og Fællesdriften medførte naturligvis, at der fandtes Vedtægter med Regler og Paabud, som den en-

kelte maatte underordne sig til fælles Beste. Saaadanne Vedtægter er sikkert tidlig groet frem af Nødvendighed, men der findes intet bevaret herom. Den ældste Vedtægt, der kendes, er fra 1742. Der kan dog næppe være Tvivl om, at mange af dens Bestemmelser er Gengangere fra tidligere Vedtægter.

Alle, der ejede Gaard i Byen og havde Jord i Fæste, var sluttet sammen i et Laug, der kaldtes Ejerlauget, hvis Bestyrelse — om man tør bruge dette moderne Udtryk — bestod af 4 Oldermænd en for hver »Fjerding«; Byen var nemlig i skattemæssig Henseende delt i 4 Fjerdinger. Ejerlauget samledes ad Tid den 1. Maj, og iøvrigt saa tit som det af Oldermændene blev indkaldt til Møde. Ved Sommertid holdtes Møderne i det fri, men Lauget havde iøvrigt et Rum, »Ejerstuen«, hvor man samledes ved Vintertid eller i daarligt Vejr, og hvor Vedtægten opbevaretes, saa den altid var ved Haanden i Tilfælde af Uoverensstemmelser.

Vedtægtens første Punkt lyder, at hvis nogen paa Søndag eller Helligdag træffes i Arbejde enten i Mark eller By, »hvorved Guds og Kongens Lov overtrædes,« da skal han bøde 1 Mark til Byens Kasse og desuden tiltales efter Loven.

I næste Punkt hecktes det, at ingen Sag eller Trøtte, som ikke angaar Ejendomsret eller er af anden stor Vigtighed maa føres frem til Ting (Røssag), uden at først Olderman-

den og 4 Naboer har prøvet at forlige den. Enhver, der bryder Vedtægten er pligtig at betale de derfor fastsatte Bøder, nøgter han at betale, kan der straks uden Dom foretages Udpantning. Bøder og Pantebeløb gaar i Ejerlaugets Kasse og kan bruges til Sætning af Gærder og anden fælles Nytte; Oldermændene skal gøre Rede for, hvad der er indkommet og hvortil Pengene er brugt. I disse Vedtægter findes der i Modsætning til mange ældre Laugsregler ikke noget om Penge til Øl; men det er jo ingenlunde ensbetydende med, at de gode Avlsbrugere ikke lod Kassen punge ud til en Tønde Øl ved deres Sammenkomster, specielt paa Valborgsdagen den 1. Maj.

Om Oldermændene hedder det, at der skal vises dem »Lydighed og Skikkelighed«, naar de til Byens Gavn har noget at foredrage, ja selv, naar de kommer for at udpante den, der har overtraadt Vedtægten. Hvem der viser Opsætsighed eller bruger usømmelige Ord mod Oldermændene, naar han saaledes kommer i hele Byens Ærinde, skal bøde 2 Mark til Kassen og 2 Mark til Oldermændene. Overfalder nogen Oldermændene under hans Ærinde med Hug og Slag, skal han bøde dobbelt og desuden tillaes efter Lov og Ret, og Bymændene er pligtige til at komme Oldermændene til Hjælp. Hvis en Oldermænd selv gør sig skyldig i Overtrædelser skal han straks betale sin Bøde eller udpantes af de andre Oldermænd.

Om de Møder, hvortil Bymændene indvarsledes af Oldermændene bestemmer Vedtægten, at den, der udebliver uden at sende Bud derom skal bøde 4 Skilling. »Saadanne Samlinger«, hedder det videre, »bør med Skikkelighed at holdes, og hvo som da med ublu Eder og Banden fortørner Gud eller til sin Nabo bruger usømmelige Ord, bøder for slig Handling 8 Skilling«, men drister nogen sig til at overfalde andre med Klammeri, skal han bøde 2 Mark til Kassen, og sker der Skade, skal han yderligere tillaes efter Loven.

Kreaturene gik jo som oftest løse paa Overdrevene eller Græsgangene, hvor Grøden jo sjældent var af en saadan Art, at der kunde være Tale om Tøjring. Og det gjaldt da om at have de tilsaaede Marker skærmede mod Kvæget enten ved brede Grøfter eller ved Gærder. Vedtægten har derfor vidtløftige Bestemmelser om Høgnspigten. Voldermisse (1. Maj) gik Oldermændene fulgt af samtlige Bymænd »Gærdegang« gennem alle Markerne for at se om alle Gærder var tilbørligt opsatte, om alle Led havde forsvarligt Lukketøj, og om alle Grøfter var vel oprensede. Hvis noget Gærde eller andet Hegn blev kendt uforsvarligt, maatte Manden, der havde Gærdepligt paa dette Stykke, betale 4 Skilling i Bøde til Kassen, og han fik samtidig en fastsat Frist til at bringe Gærdet i Orden. Hvis han saa ved Fristens Udløb ikke havde hegnet forsvarlig, fik han Bøden fordoblet, og de andre

Bymænd udførte saa Arbejdet paa hans Regning. For at ingen skulde være i Tvivl om, hvilket Stykke Hegn, Grøft eller Dige, han havde at vedligeholde, foretog Ejerlauget nu og da Opmaalinger og tildelte enhver sit afmærkede Stykke i Forhold til Størrelsen af hans Ager. Ved Mid-sommertid gik man atter »Gærde-gang«, og det gentoges efter Høst, før Vintermarken blev tilsaet. Men desforuden skulde Oldermændene i Mellemtiden holde Øje med Hegnin-gen, og hvis den blev brøstfældig, paalægge Vedkommende straks at bringe den i forsvarlig Stand. Den som kunde overbevises om at have taget Staver eller Gærdsel fra anden Mands Gærde skulde bøde 2 Mark til Kassen og bringe det beskadigede Gærde i god Stand. Hvis nogen lod et Vængeked staa aabent efter sig, skulde han bøde 8 Skilling, og hvis han lavede Overgang over Stenter eller Gærder skulde han bøde 2 Skil-ling, men lavede han »stort Gab« ved at ride eller køre over Gærdet skulde han bøde 1 Mark.

Vedtægten indeholdt ogsaa vidt-loftige Bestemmelser for Optagelsen af Kreaturer, der var brudt ind i de indhegnede Sædmarker. De optagne Kreaturer skulde indelukkes i Fol-den og Ejeren betale for deres Løsladelse. For en Hest eller Ko var Taksten 8 Skilling, for et Svin eller en Kalv 4 Skilling, og for et Faar eller en Gris 1 Skilling. Hvis de ind-brudte Kreaturer havde forvoldt større Skade, skulde denne erstattes

efter uvildige Mænds Skøn. Det var Taksten for Skade ved hædeligt Uheld. Kunde Ejeren af det indbrudte Kvæg derimod overbevises om at have skaffet Kreaturerne Adgang ved at optage Gærde eller Staver, da skulde han tillige idømmes Volds-bøder efter Loven. Og dersom Kvæ-gets Ejer blev overbevist om selv at have jaget det ind »i anden Mands besaaede Ager eller uslagne Eng«, da skulde han ikke alene betale Ska-den, men yderligere betale 1 Rigs-daler for et stort Hoved, 3 Mark for et Ungkreatur eller Svin, og 1 Mark for et Faar. Hvis en af Synderne yderligere gik hen og selv tog sine optagne Kreaturer ud af Folden uden at betale, da skulde han herfor bøde 1 Rigsdaler til Ejerlaugets Kasse. Samme Straf ifaldt han, hvis han paa Vejen til Folden tog sit Kvæg fra den eller dem, der havde optaget det. Hvis en Mand havde et Faar med den Uvane at springe over Grøfterne og derved lokke de andre Faar efter sig, da skulde saadant Faar enten slagtes eller forhindres i at fortsætte, skete dette ikke, skulde Ejeren betale dobbelt op for hver Gang. Faaret opløses. Undertiden skete det jo at fremmede Gæs kom farende ind i Kornmarkerne; de blev da optaget, og hvis Ejermanden ikke inden 24 Timer meldte sig og betalte Skaden og Optagelsespengene, blev Græssene solgt ved Auktion efter at Trommeslageren havde gaaet Byen rundt og bekendtgjort Auktionen.

Det kunde jo tænkes at en Mand

hævned sig paa en Fjende ved at skammelaa hans Kreaturer, og Vedtægten indeholdt ogsaa Straffeløstemmelser i slige Tilfælde. Den som forsætlig beskadiger anden Mandes Kvæg eller Bæster, hedder det, betaler Skaden efter 4 Danne-mænds Vurdoring og boder desforuden 2 Mark til Ejerlaugets Kasse. Men dræbes Dyrene af Had og Ondskab, da skal slig Gerning tiltales efter Loven. Den, som har Hunde, der bider Gæs, Faar eller Lam, skal betale Skaden, de gør, og desuden bøde 2 Mark til Kassen. Folk, som har Hunde, der uden Ledsagelse strejfer om paa Fællandet eller i Marken, betaler første Gang 8 Skilling og siden dobbelt op.

Dyrlægekunsten var jo ikke stor i de Dage, og blev Kreaturerne syge var Resultatet ofte, at de laa og kreperte, hvis ikke Naturen kunde hjælpe sig selv. Var det snitsomme Sygdomme blev Sagen jo straks mere alvorlig, og da optraadte Ejerlauget paa den enkelte Vegne Her om bestemte Vedtægten: Falder nogen i det Uheld, at hans Bæster bliver skabede, da skal der straks med Ejerlaugets Medhjælp søges Raad derfor, og for at slige Bæster ej skal befølge andre, bør de om Vinteren holdes inde og om Sommeren gaa for sig selv paa et af Ejerlauget der til anvist Sted. Men viser det sig, at saadanne skabede eller i andre Man der beføngte Bæster ej staar til at redde, da skal de, for at saadant Uheld sig ej videre skal udbrede, »ja-

ges i Dynd og Bløde og dræbes«. Ved Udtrykkene jages i Dynd og Bløde forstaas, at de pestbefængte Dyr, som ingen gerne vilde røre ved, blev jaget ud i Moser eller andre bundløse Steder, indtil de sad fast, hvor- efter man stenede dem, med mindre man gad ofre et Skud Krudt paa dem.

Vedtægten indeholder ingen Bestemmelser om Udførelsen af Saaning og Pløjning; for Høsten findes derimod visse Regler. Det hedder saaledes om Ærtemarken, at den, som det fra gammel Tid haver været Brug, skal være i et Indelukke i Udlægemarken. Ingen maa sanke Ærter udi en andens Agor, sker det, skal den, som heri antræffes, bøde 4 Skilling til Kassen.

Naar Kornet var høstet, skulde Kvæget ud paa »Auret« d. v. s. Stubgræsset, og derfor var det af Betydning, at ingen drev for længe med Indhøstningen og derved skød Tiden for Kvægets Losladelse ud. Derfor hedder det i Vedtægten: Hvis nogen af Forsømmelse eller Lyst til at fortrædige de andre ikke vil høste sit Korn, naar det er hostefærdigt, da maa de andre, som har høstet, vedtvende af Byens Mænd advare ham og give ham en bestemt Frist. Hvis han sidder denne overhørig, da er de andre Bymænd ikke pligtig til for hans Skyld at holde deres Kvæg af Auret, og han maa da tage Skade for Hjemgæld; men har han ikke høstet, fordi han ikke selv har Kræfter eller Hjælp dertil, da bør de andre hjælpe

ham mod passende Vederlag. Hvis en enkelt Mand havde indhøstet inden de andre og gerne vilde have sit Kvæg i Aaret, kunde han faa det mod at vogte det og være ansvarlig for den Skade det gjorde paa de andre Bymænds Korn. Ellers var det Reglen, at det samlede Ejerlaug bestemte Tiden for at opgive Aaret, et Udtryk der betegner, at Gærdorne om Stubgræsmarken optoges og Kvæget blev sluppet løs og fik Løv at gaa som det vilde*). Men selvfølgelig maatte ingen bryde sit Gærd, før alle havde indhøstet, brød han det alligevel, skulde han betale den Skade, Kvæget gjorde, og for den voldte Ufred bøde 4 Mark til Kassen.

Marken med Vinterkorn skulde dog være skærmet med Hegn og Gærde, naar Kvæget efter Høsten blev sluppet løs. Hvis der kom Kreaturer derind, skulde de optages og Ejermanen betale Optagelsespenge. Men der kunde jo være saa knap Tid paa Foder om Efteraaret, at man var nødt til at græsse ogsaa paa Vintersæden, og derfor hed det i Vedtægten, at hvis Forholdene talte derfor og Ejerlauget kunde blive enig derom, kunde det vedtages at lade Høstene gaa nogen Tid løse i Vintermarken. Men det kunde jo ogsaa ske, at man om Foraaret var saa udgaet for Foder, at man maatte gribe den triste Udvej at græsse paa Vinterkornet. Derfor bestemmer Vedtægten:

*) Herfra stammer den gamle Talemaade at opgive Ævret, d. v. s. lade det gaa som det bedst kunde.

Naar Fæ, stort eller smaat, om Foraaret udlades, maa det ikke komme i Vintermarken uden særdeles Misheld, og kun naar Ejerlauget har taget B-stemmelse derom.

Iøvrigt var Markerne jo ikke rene end, at der nok kunde græsses paa dem, selv om der ikke var saaet hverken Korn eller Græs. Derfor hedder det ogsaa i Vedtægten, at naar Saaarbejdet begynder i Bygmarken, maa der ikke længere gaa løst Kvæg, være sig Heste, Køer eller andet Fæ, undtagen de Bæster, der bruges for Ploven og Harven, kommer der andre Kreaturer skal de optages. Dog tillades det ikke samme Plovbæster at gaa der i Marken længere end til Byggen opkommer, paa det ingen Skade maa ske paa Sæden. Kreaturerne maatte selvfølgelig ikke drives gennem de besaaede Marker, men en Undtagelse herfra dannede dog det Kvæg, der om Foraaret blev drevet ud til Græsning paa Øerne Lang og Lids, der henhæder som Fællesgræsning. Men blev Kvæget drevet igennem paa saa ligegyldig Vis, at nogen led Skade paa sit Korn, skulde han have Erstatning herfor.

Selvfølgelig var Marktyveri en meget alvorlig Sag. Var det en Fremmed, der stjal paa Marken, blev han uden Barmhjertighed overgivet til Lovens Haandhævere, men var det en af Lauget, skulde det jo helst afgøres af Ejerlauget selv. Herom hedder det i Vedtægten: Kan nojagtig Bevis føres for, at nogen har borttaget Tøj

af Hæste eller Fæ, Hø af Engene eller Korn af Agrene, da skal 4 Mænd vurdere Skaden, som han skal erstatte, og skal han desforuden bøde 1 Rigsdaler til Ejerlaugets Kasse. Men det kunde jo ogsaa ske, at en bjergsom Mand lod Leen gaa for langt ind paa Naboens Eng, eller ved Pløjningen søgte at stjæle en Fure fra ham. Oldermændene og 4 andre Mænd, skulde da skonne over Klagen, og var det nu en ny Mand, som havde forset sig af Uvidenhed, slap han med en Tilfrellevision, men var det sket med Overlæg skulde han bøde 4 Mark.

Vedtægterne var aabenbart gode nok — hvis de blev holdt; men hermed knøb det nok. Naar der blev set gennem Fingrene nogle Gange med snart denne snart hin Overtrædelse, gik det hurtig Slendrian i det Hele. Og det ser ud til at have været Tilfældet med Vedtægten af 1742. Thi 1751 udfærdiger Byfogden Niels Siersted en »Forbedring« af Vedtægterne, som Ejerlauget tiltræder. Det hedder udtrykkeligt i Forbedringen, at den er udarbejdet, fordi Vedtægten af 1742 ikke holdes, saa der er megen Ufred i Markerne. »Forbedringen« gaar ud paa, at der fremtidig kun skal være en Oldemand, som skal have to fast ansatte Markvogtere under sig; der skal paa Føllandet bygges et Hus til hver af dem med et Tilliggende af 3 Td. Ld., desuden skal de have Græsning til en Ko, en aarlig Pengeløn samt Halvdelen af Optagningspengene. Mark-

vogterne skal stadig paase, at Græder og Grøfter er velholdt og melde alle Mangler til Oldermændene. Oldermændene skal have Lov til at beholde »Oldermændenes Eng«.

Ret bemærkelsesværdigt er det, at den nye Vedtægt paalagde hver Mand af Ejerlauget aarlig at plante en Pil paa hver Tønde Hartkorn, han raadede over. Pilene skulde plantes langs med Vandløbene og »andre bekvemme Steder«. Naar en ny Fæster overtog Jord, skulde han yde den foregaaende Fæster Erstatning for de plantede Pile, 8 Skilling Stykket for dem over 6 Aar, 3 Skilling for dem, der var mellem 3 og 6 Aar, og 2 Skilling for dem, der var over 2 Aar og i fuld Vækst. De, der forsømte at »sætte Pil« skulde bøde 2 Skilling pr. Stk. — Hensigten med Pilplantningen var naturligvis at skaffe Gærdsel.

Den gamle Vedtægt havde nok en Bestemmelse om, at Folk, der ikke selv havde Jord, kunde indleje Kreaturer paa Græsning, men den angav ingen Takst herfor. Nu fastsættes Prisen for saadan Efteraarsgræsning til 1 Mark og 2 Skilling for en Hest, 1 Mark for en Ko, 8 Skilling for et Ungkreatur, 4 Skilling for et Svin eller et Faar og 1 Skilling for en Gaas.

Bestemmelserne om Ærteplukning skærpedes derhen, at den kun maatte finde Sted Onsdag og Lørdag i Tiden mellem Middag og Kl. 9 Aften, og Markvogterne skulde da være til Stede for at paase, at Folk kun plukede paa deres eget.

Aksopsamling paa de afhøstede Marker skulde kun tillades Vanføre og ældgamle Folk og Børn; ingen maatte samle, før al Kornet var af Marken.

En af de Uordner, der hyppigt fandt Sted under den gamle Vedtægt, var Gæssenes Græsning paa Vintersædsmarken. Der var, siger Byfogden, ofte rødt en halv Snes Td. Ld. Vintersæd hørt af Gæssene. Derfor bestemmes det nu i den nye Vedtægt, at hver Mand skal døje sine Græs, og medens de er unge hugge det høje Led af Vingen. Hvis nogen lader Gæssene gaa utojrede, skal han, naar de oplages, betale 4-dobbelt for dem. Kan Gæssene flyve, saa de af den Grund ikke kan oplages, er det tilladt at skyde dem.

Jorderne var i de Tider stærkt vandlidende, og »Forbedringen« henleder derfor Opmærksomheden paa Reskriptet af 22. Marts 1737, »der ej her tilforn har været bekendt«, men fremtidig skal efterkommes, da Vandgroffers Opkastelse i høj Grad tiltrænges særlig i Øster- og Mellemmarcken. Det nævnte Reskript var udstedt paa Foranledning af Ejeren af Winthersborg, der klagede over, at Bønderne var forsømmelige med Oprensning af Vandgroffterne, saa Vandet ofte stod over Vinterkornet og kvalte det. Da Stiftamtmanden erklærede Klagen berettiget, udstedtes Reskriptet, der under Straf af Pantning tilholdt de forskellige Ejerlaug at holde Grøfterne oprensede og Broerne vedlige. I »For-

bedringen« blev denne Oprensningspligt nu kraftigt understreget, og det bestemtes, at Oldermanden hvert Aar, naar Vintersæden var saet, skulde gaa »Vandgang« i Marken med hele Ejerlauget for at se, om den aarlige Grævning af Vandfører ud til Grøfterne var rigtig besørget. Ligeledes blev det i »Forbedringen« fastslaaet, at Vandingerne i Marken skulde holdes tilbørlig oprensede, saa der i tørre Sommere ikke skulde fattes Vand til Kvæget, og Ejerlaugets Medlemmer forpligtedes til efter Tur at gøre Tjeneste med Heeste og Vogne til Vandingernes Rensning. Videre hedder det, at der i Møllemoseengen, tæt Syd for Byen, skal opkastes en Vanding, hvilket højlig tiltrænges. Paa det Side 102 gengivne Kort fra 1765, er denne Vanding angivet, hvorimod den nuværende Vanding i Søndergade ikke findes paa Kortet og altsaa er af yngre Dato.

De nye Vedtægtsbestemmelser paa lagde endvidere Ejerlauget at holde Folden i god Stand, saa de optagne Kreaturer kan være velforvarede. Og at der var mange Optagninger fremgaar af en Tilføjeelse om, at hvis de optagne Kreaturer ikke kan rummes i Folden, skal enhver efter Tur være forpligtet til at give Rum til dem.

Nye og skarpere Bestemmelser angaaende Færdsel over Kornmarkerne viser, at der ogsaa her har været gjort Brud paa den gamle Vedtægt. Det fastslaaes i »Forbedringen« at enhver har Pligt straks at pante en Mand, der færdes over anden

Mands Korn, er det en Korende, skal han pantes for $\frac{1}{2}$ Lod Solv, er det en Ridende eller Gaaende, pantes han for $\frac{1}{4}$ Lod, foruden at han skal godtgøre Skaden. Hvis nogen ser saadan Færdsel uden at pante, skal han selv som Medvider værre Pantning undergivet. Ligeledes skal den pantes, der oprykker anden Mands Korn for dermed at løkke Bæster til sig. En-

tidig maa betales i to halvvaarlige Terminer, men at de iøvrigt maa være fri for at have andet og mere med Amtstuen at gøre ligervis som andre Købstæder.

I en Skrivelse, som Byfoged Siersted mædsender Andragendet, giver han følgende Oplysninger: Rødby har 347 Td. Hartkorn, deraf er de 320 Kronens, 26 er Gejstlighedens

VANDINGER (BYSTJØVLEN) I SØNDERGADE

delig paabydes det, at alle Svin i Marken skal være ringede, formodentlig for bedre at faa Tag i dem, naar de skulde indfanges.

Ejerlaugets Medlemmer godkendte de nye Bestemmelser og indgik med Andragende til Stiftamtmanden om at faa dem sanktionerede. De beder samtidig om, at uden aarligt Afgift af deres Fæstjorder nemlig 2 Rigsdaler 4 Mark pr. Td. Hartkorn fretn-

og 2 er Ejendomsjord. Rødby er, siger han, den allerbesværligste Avlsby, som findes haade udi det sjællandske og fynske Stift, og det af følgende Grunde: Græsningen ligger langt borte fra Byen. Der er saa langt ud til de fjerneste Steder i Marken, at man kun kan køre 3 Læs Korn ind dærfra om Dagen, og under Gædningskørslen kun maa at indføre 4 Læs. Stranden overskyller de fleste

Aaringer Engene ja endog Agerjorden og gør stor Skade. Der er intet til Grædsol eller Hedebrand. Der skal paa Grund af de store Afstande holdes mange Folk og Bøster, der fortærer det Udbytte. Jordbrugerne skulde have. Men allerværst er Besværigheden med at faa Folk, saa der maa betales alt for meget i Løn. En Mejer (i Høsten) skal daglig foruden Øl og Mad have 1 Mark. en Slaakar (under Høstet) skal have 10 Skilling og andre Arbejdere Sommeren igennem 8 Skilling om Dagen foruden Kosten. Derfor kan kun den Mand, der selv gaar bag Ploven og selv gør alt Arbejdet, bjerge sig, og derfor ligger de fleste af Byens store Avlsgaardede øde, hvilket gør det endnu besværligere for de andre at faa al Jorden dyrket. — Da Byfogden selv var en af Byens største Avlsbrugere vidste han jo nok at fortælle, hvor Skoen trykkede.

I Tilknytning til Ejerlaugs-Vedtægters Bestemmelser om Oplagning af Kvæg kan her noteres en Tildragelse 16 Aar senere. Højbygaard og enkelte andre havde Part i Rødby's Fællesgræsning, og dette helt lovlige Forhold saa Rødbymændene altid skævt til. I de Aar Kvægpesten rasede, mente man i Rødby, med eller uden Grund, at Smitten var kommet til Byen ved disse udenbys Kreaturer paa Græsningen, og i Foraaret 1767 fandt man saa paa at optage de fremmede Kreaturer, indelukke dem i Folden og kræve dem fjænet fra Rødby Grund. Alle Føre-

stillinger fra Ejermændene hjalp ikke, og tilsidst maatte indgives Klage til Stiftamtmanden bilagt med Attest for, at der ingen Kvægsyge var i deres Besætninger. Rødbymændene fik saa under 10. Maj 1767 strengt Paalæg om at læsgive de optagne Kreaturer og indlade dem paa Fællesgræsningen samt svare til al Skade, der var overgaaet dem.

— Rødby havde selvfølgelig ogsaa sine Haandværker-Laug, men ikke alle Fag var saa talrigt repræsenteret, at der var nok til at danne

SKOMAGERLAUGETS SEGL

et Laug. 1736 fandtes der i Byen et Skomagerlaug med 15 Mestre, et Skræderlaug med 5 Mestre, et Væverlaug med 7 Mestre og et Handskemagerlaug med 8 Mestre. De andre Fag havde ingen Laug. Hvor fattige og usle end Kaarene var for de enkelte Mestre i Lauget, saa havde de dog en fælles Laugsstue, hvor de samledes og drøftede deres Sager til en Bimbel Øl. Selvfølgelig havde de ogsaa deres Laugsartikler, og i al Fald Skræderne og Skomagerne var saa fornemme, at de, den daglige

Elendighed til Trods, havde deres Laugssegl, som figurerede under Laugets Skrivelser og Dokumenter. Bøge disse Segl er bevarede i Aftryk.

1737 oprettedes et Vognmandslaug i Rødby. Hidtil havde Avlsmændene haft Pligt til efter Tur at befordre de Rejsende efter visse Takster; men da disse var lave, havde ingen Lyst at køre, og da navnlig ikke de bedre stillede. 1722 klager Byfogden til Kancelliet over, at de af Borgerkabet i Rødby, der har gode Heste, udviser »Modvilighed og Egensindig-

SKRÆDERLAUGETS SEGL

hed«, naar Rejsende skal befordres, og undskylder sig altid med, at de har en eller anden Forretning, saaledes at de Fattige, der kun har smaa og daarlige Heste, maa køre, naar Vejret er ondt og Vejene »allerstemmest«. Byfogden beder derfor om en kongelig Betaling til Indvaanerne i Rødby og Maribo om, at ingen, som ejer Heste og Vogne, maa understaa sig i at opholde de Rejsende, til de gaar ind paa at betale, hvad der forlanges. End mindre maa de undslaa sig for at køre,

naar deres Tur er og de af Oiddermanden tilsiges. Men da »Vejene paa Lolland er langt slemmere end andre Steder«, bør de Kørende have Lov at faa samme Betaling pr. Mil som i Sjælland. Det ønskede Paalag blev givet, men lige meget hjalp det. 1737 fik saa Indvaanerne i Rødby og Maribo Lov til at oprette et Vognmandslaug og tage samme Betaling som i Nakskov, men heller ikke disse Takster fristede i daarligt Vejr og Føre, og 1747 blev Taksterne for Vinterkørslen forhöjet. Om Vinteren (fra Mikkelsdag til Paaske) skulde der betales 3 Mark og 4 Skilling pr. Mil, og om Sommeren 2 Mark og 12 Skilling. Det synes at have hjulpet, i al Fald hører Klagerne op.

Haandværkernes Laugsvedtægter var naturligvis ligesom Ejerlaugets fulde af Bødebestemmelser, og en Dom ifølge disse Vedtægter var ikke til at faa omstødt. Skomager Anders Konsberg i Rødby klager f. Eks. 1750 til Kancelliet over, at han i en Laugs-samling er bleven idømt den svære Bøde af 16 Rigsdaler fordi han gav sin Læredreg Tilladelse til at anvise Natmanden nogle Heste, der da a paa Byens Fællede og var døde af Sult og som Natmanden derefter tog Huden af. Han ønsker nu denne Sag for Overretten og søger om fri Proces. Byfogdens Erklæring blev indhentet, og den gav Sagen et noget andet Udseende. Konsberg var nemlig dømt efter Laugsartiklerne, fordi han hemmelig havde tilhandlet sig nogle Huder af Natmanden, me-

dens Laugsartiklerne fastslaar, at Huderne skal udbydes saa alle kan blive forsynet. Dernæst svarer Byfogden, at Sagen ikke kan indbringes for Rotten, da det er en Politisag, men kun for Stiftamtmanden som Overpolitimester.

Iøvrigt er Klagerne fra de Haandværkstag, som havde Laug, meget sjældne, medens det i Amtsmændenes Kopibøger vrimler med Klager fra Mestere i de Fag, der var for faatalige til at have Laug. Navnlig Smedene er det galt med, snart klager en Kleinsmed over, at Grovsmedene laver Kleinsmedearbejde, snart Grovsmedene over, at Kleinsmeden ikke har gjort Mestertyske og alligevel beskæftiger Svend og Dreng; de vil have nedlagt Forbud herimod, selv om baade Svenden og Drengen er hans egne Sonner, og saa fremdeles.

Visse Virksomheder var beskyttet som Privilegium, hvilket naturligvis var endnu bedre end Laugsrettigheder. Det var f. Eks. Tilfældet med Farverne. Rødby fik sin første Farver 23. Juni 1727, da der udstedtes Bevilling til Obr. Jensen Fejlberg, som eneste Farver i Rødby. 1747 faar han udvidet sin Bevilling til ogsaa at omfatte Trykkeri af Lærreder og uldent Tøj. 18. Juli 1749 dør Manden, men Konen faar Lov at beholde Privilegiet og er derfor et godt Parti; hun bliver gift igen Aaret efter og hendes nye Mand faar Privilegiet.

Blandt de privilegerede Erhverv var ogsaa Værtshus med tilhørende

Handel og selvfølgelig Apoteker. Værtshus med tilhørende Herberg havde Byen naturligvis haft lige fra Dragsminderutens tidligste Tid. Men der savnes Oplysning om de ældste Værtshusholdere. Den 12. Juli 1651 faar Mickel Pedersen Bevilling paa at anrette en Vinkælder i Rødby. Han maa deri den rejsende Mand beværte og ligeledes sælge Vin til Kirkerne deromkring. Han skal være forpligtet til at holde god uforfalsket spansk og fransk Vin af allerbedste Slags samt fransk Brændevin, og det for en billig Pris at sælge og afhænde, saa ingen sig billigere derover kan have at besvære. Mickel Petersen har iøvrigt indtaget en ledende Stilling i Byen, enten Tolder eller Sognefoged, thi ved Frederik III.s Hvildning var han i København og underskrev paa Rødbys Vegne. Efter Mickel Petersens Død var der en Tid ingen Værtshus i Rødby; men 1672 faar Tolderen Johan Friedrich Hugen Bevilling til at udskaænke fremmed Øl og fransk Vin og fransk Brændevin. Det hedder i Bevillingen, at da den Mand, som tidligere havde Privilegiet, er død, og baade Rejsende og andre siden har savnet et saadant Værtshus, saa vil Enkedronning Sofie Amalie (der sad inde med Krongodset paa Loft.-Falst. som Livgeding) nu bøde herpaa ved at give Tolder Hugen Privilegiet. Han skal forpligte sig til at føre god uforfalsket fransk Vin og fransk Brændevin og fremmed Øl, altid udæffelig have det ved Haanden og sælge det

for en billig Pris. Han skal svare en aarlig Afgift af 2 Rigsdaler. Men da Stedet er slet og der ikke kan indrettes flere Gæstgiverier uden Skade for ham, skal ingen anden have Bemyndigelse til saadan Udskænkning. 1677 dør Hugen, og Enken faar Lov at beholde Bevillingen. 1682 skyn-der den nye Toldør Jens Lauritzen Stenholdt — der formodentlig nu er bleven Enkemand — sig at erhverve Privilegiet ved at gifte sig med Enken. Endelig kan nævnes, at Hans Jørgen Mackeprang 20. Juni 1740 faar Bevilling til med Enerot at være Vinhandler og holde Herberg og Værtshus i Rødby.

1701 faar Joachim Vogel Privilegium paa at oprette et Apotek i Rødby og tillige sælge Urter og Vine, men det gik kun for ham nogle faa Aar, og Rødby var saa uden Apotek lige til 1810, da Apoteker Mads Hansen Brygge i Maribo fik Bevilling til at anlægge et Filial-Apotek i Rødby.

1761 udstedes der Forordning om, at der i hver Købstad skal være en Skorstensfejer; men først 1793 faar Rødby en saadan, idet Byfogden med Tilslutning fra de eligerede Borgere indsender Forslag om Ansættelse af en Skorstensfejer, der skal have 12 Skilling aarlig af hver Skorsten, og da hans saakendes fastsatte Løn angives at blive 22 Rigsdaler, 6 Mark og 4 Skilling, maa der altsaa paa det Tidspunkt have været 133 Skorstene i Byen. Forslaget blev approberet.

Det er klart, at Rødby som alle andre Byer var ivrig for at opnaa Tilladelse til at holde Markeder; thi Markederne betød Folk til Bys, Handel og Omsætning baade for Købmænd og Haandværkere. Men Tilladelsen til at holde Marked var jo ganske vist ikke ensbetydende med, at det blev et stort Marked til væsentlig Fordel for Byen, og i saa Henseende fik Rødby aldrig noget at præle af; den maatte alle Dage føle, den var en lille afsides liggende By.

Sit første Marked fik Rødby 1636, da det gamle Gildemarked i Taagerup og Sæddinge blev henlagt til Byen grundet paa det vilde Lehen, som disse Gildemarkeder efterhaanden var udartet til. Markedet skulde holdes 1., 2. eller 3. Juli; men fik aldrig nogen videre Betydning.

1757 indgaar Borgerskabet derfor med et Andragende til Kancelliet om Ret til at holde et Efteraarsmarked. De motiverer Andragendet derhen, at det Marked, de har, falder midt om Sommeren paa en Tid, da der faa eller ingen Penge er hos Bønderne, hvorfor dette Marked ikke er Rødby Indbyggere, hverken Købmænd eller Haandværkere til nogen synderlig Fordel. De beder derfor om, at Kongen vil forunde dem endnu et Marked med Kvæg og Kornvarer helst den 18., 19. eller 20. Oktober, da der ikke paa denne Tid er Marked i andre af de lollandiske Byer. Som det nu er, kommer slet ingen af Egnens Bønder til Rødby med Kvæg eller Korn, men maa drage lange Veje

til Marked i andre Byer, ja endog Avlsmandene i selve Rødby er henvist til at føre deres Kvæg til Kvægmarkederne i de andre Byer, til Trods for, at det bedste Kvæg findes i Rødby og omliggende Landsbyer. Andragendet gik til Stiftamtmandens Erklæring, og han anbefalede det under Henviſning til, at der heller ingen Torvedage holdtes i Rødby, og at Markedet derfor ogsaa kunde blive Omegnens Bønder til Nytte. 27. Maj udstedtes der saa Bevilling til Afholdelse af et Marked med Kvæg og Kramvarer i Rødby hvert Aar den 18., 19. eller 20. Oktober, forsaavidt der ikke faldt Helligdage paa nogen af disse Dage.

Men heller ikke dette Marked svarede til Forventningerne, og 1709 indgik Borgerne med Andragende om yderligere at faa et Foraarsmarked. Ogsaa denne Gang blev de hønhørte, idet der den 24. Maj samme Aar udstedtes kgl. Reskript om, at Rødby hvert Aar Tirsdag før Skærtorsdag maa holde et Foraarsmarked.

TREK AF BYLIVET.

Kilderne til Belysning af Dagliglivet i en lille By som Rødby er selvsagt ikke mange. Et af de Steder, man med Taalmodighed maa gennemse, er Tingbøgerne. Rødby fik først eget Ting i 1682, og de ældste bevarede Tingbøger begynder med 1700 og naar til 1718, hvorefter der er et Hul paa 40 Aar. Det meste af Tingbøgerne for de 18 Aar omhandler Gældssager og Smaaktævl. Løs Mund

og løse Næver har foraarsaget en lang Række Søgemaal, som ikke er Omlate værd, og kun nu og da er en Gældssag af Interesse fordi den kaster Lys over de Kaar, Vedkommende levede under. Byskriveren figurerer flittig som indstævnet for Gæld, Tolderne kommer heller ikke sjældent med, og det samme gælder Kapellanen, men ogsaa Sognepræsten møder nu og da og bliver dømt til at betale, naturligvis med den Virkning, at Kreditoren derefter foretager Udpantning, hvis ikke Gælden bliver betalt.

Af mere Interesse er mange af de Sager, der angaar **Markfreden** under Fællesdriften. Vedtægterne fra 1742, der er gengivet foran, har haft Forængere, hvis Indhold ikke kendes, men som man dog faar noget Indblik i gennem de talrige Byretssager, de afføder. Udpantninger for Overtrædelsen af Vedtægten kunde f. Eks. efter de gamle Vedtægter indankes for Bytinget, og hvad værre var: Older mændene stod personlig til Ansvar for Fred og Orden i Markerne og kunde dømmes til at erstatte sket Skade.

21. Februar 1701 var Byskriver Christoffer Hansen i sin Egenkab af Oldermann for nærre Fjerding indstævnet af Præsten Hans Nielsen, fordi han havde ladet Præstegaardsforpagteren Jacob Errebo pantsætte for Græsgangspenge, d. v. s. Betaling for de Kreaturer, han havde haft paa Fællesgræsningen. Reglen var jo, at kun den Mand, der havde Jord

i Frøste eller Eje, havde Ret til at faa sine Kreaturer gratis paa Frøstesgræsningen. Præsten gjorde gældende, at hans Ret til Græsning gik over paa hans Forpagter, og heri gav Byretten ham Medhold; men — hedder det i Dommen — da Udpantningen er hjemlet i Vedtægten, frifindes Oldermændene for den rejste Tiltale. — 31. Juli 1702 stævner Jens Hjulmand Oldermændene i Østre Fjerding for ulovlig Udpantning. Oldermændene har pantet, fordi Niels Hjulmand og Jens Hjulmand har tøjret 3 Heste i Byens Mark, og da Oldermændene lod sine Folk optage Hestene for at føre dem i Folden, tog de to Mænd Hestene tilbage med Magt. Oldermændene anklager dem til Gengæld for dette ulovlige Forhold. Sagen forligtes. — 1704 bliver den tidligere Oldermænd, Byeskriver Christopher Hansen udpantet hele to Gange af sin Efterfølger i Oldermændehvervet. Byeskriveren indanker Sagen for Retten; men Oldermændene frifindes. Det samme er Tilfældet med de fleste andre af den Slags Sager; en Del bliver forligte, og det er jo muligt, at det netop er de Tilfælde, hvor Oldermændene er faret for haardt frem. Derimod slipper Oldermændene ikke altid fri, naar de stævnes for Pligtforsømmelse. 22. Juni 1711 stævner Byfogedens søn Hans Henrik Nielsen paa flere Avismænds Vegne de 4 Oldermænd for Pligtforsømmelse. De »skal have Indseende med Rødhys Marker«, men »aarlig gaar det i

Svang« med ulovlig Ærte- og Akseplukning, ligesom Gæs og Svin holdes til i Kornmarkerne. Der ses ikke at være faldet Dorn i Sagen, men Oldermændene fik i al Fald travlt med gennem Bytinget at udstede Forbud mod Ærtesamling og mod løsgaatende Kreaturer i Kornmarkerne. 1713 lader Præsten Hans Nielsens Enke Oldermændene indstævne, fordi de har sat uforsvarlig Vagt og Lukke for Fællesgræsningen paa Bredfjed, saa Enkens Heste stadig er brudt ud og er blevet optaget, saa hun har maattet betale for at faa dem ud af Optaget-Folden. Hun forlanger Erstatning for disse Udgifter, og Oldermændene bliver dømt til at godtgøre hende Tabet og desuden give hende 9 Mark i Sagsomkostninger. Samme Aar stævner Christen Pederson de 4 Oldermænd til Erstatning for den Skade, Gæs og Kreaturerne har forvoldt paa hans Hvedenger, og Oldermændene dømmes efter foretagen Vurdering til at erstatte Skaden med 2 Rigsdaler, hvorhos de i Omkostninger skal udrede 10 Mark.

Iøvrigt ser det ud til, at der hvert Aar blev foretaget »Aflysning« gennem Bytinget, om at Gæs og Svin ikke maatte komme i Markerne, om at Ærter ikke maatte plukkes, Ax ikke samles ogsaa videre. Naar »Aflysning« var sket, og Gæssene alligevel gik i Marken, blev de optagne. 30. September 1700 »oplyste« Hans Christoffer 17 Gæs at hente i hans Gaard, deraf to døde, og Olderman-

den Søren Mess »oplyste« 16 gamle og to unge Gæse, som kan afhentes af Fjertre mod at betale 12 Skilling pr. Stk. 1713 »oplyser« Oldermændene i vestre Fjording en Del Gæse, som han har »opdrevet af Byens Kornmarker, hvor de har anrettet Skade«.

Det var galt, naar de sunde Kreaturer rendte rundt i Kornmarkerne, men værre var det dog, naar man lod »skabede« Kreaturer og »syg« Heste gaa løse paa den fælles Græsning og brede Smitten videre. Og det ser ud til, at man ikke tog det saa nøje i saa Henseende. 16. April 1714 lader saa'edes Forvalteren paa Lungholm læse Forbud paa Bytinget imod, at »skabede og fordærvede Bæster« kommer paa den fælles Græsgang. 1. April næste Aar lader Hyldtofte, Taagerup og Ringsbølle Byens Ejerlaug læse Forbud imod, at »smittede og fordærvede Heste« faar Adgang til Overdrevet. Og 16. April samme Aar giver Amtmanden Ordre til, at »skabede Bæster« ikke maa indlades paa den fælles Græsning.

Svinene løb, som tidligere fortalt, løse omkring i Gaderne, og de figurerer naturligvis ogsaa i Bytingsprotokollen. 1702 stævner Byeskriveren Christopher Hansen Apoteker Jocus Vogel, fordi to af Byeskriverens Svin er fundet døde i Apotekerens Gaard. Apotekeren nægter standhaftig at have forgivet Svinene og irrifindes. 1704 stævner Kapellänen Rasmus Hansen, Snæring, Karlen Anders Pedersen, fordi denne har kørt to af Kapellánens Svin ihjel paa Gaden. Karlen

dømmes til at betale 2 Stettedaler for Svinene samt Sagens Omkostninger.

Og lad os saa, inden vi forlader alle Avlsbrug-Sagerne, notere et Træk, der minder om Landbrugets mørkeste Tider i det foregaaende Aarhundrede. 14. Juni 1700 lader Kgl. Majst. Ridefoged Christen Rasmussen paa Bytinget offentligse Niels Nielsen, som har »forkøbt sin Fæstegaard i Byen og er bortromt«. Gaardens Bygninger var jo Fæsterens Ejendom, men har kun været ude; thi 9. August bekendtgør Amtsforvalteren, at den »ringe Bygd«, som staar paa »den Gaardsplads, Niels Nielsen frarømt«, skal sælges ved Auktion. De øde Gaardes Jorder blev jo paalagt andre af Byens Fæstere til Dyrkning, og endnu 1703 ses Amtsforvalteren at have indstævnet en Række Avlsbrugere til Betaling af Fæstefgift af de øde Gaarde og Huse; det antog ialt 16 ½ Td. Byg, 5 Td. Havre og 1 Rigsdaler, 12 Skilling i Penge. Senere hører man intet om de øde Gaarde, men et Træk i samme Retning finder man i en »Lysesæddel«, som velbyrdig Otto Schack til Kærstrup 1702 lader læse paa Bytinget med Advarsel til Byens Købmænd og Haandværkere mod at give hans Bønder Kredit eller handle med dem, uden at de straks betaler med røde Penge.

Consumtionen eller Forbrugsskatten var meget omfattende og det var en yndet Sport at snyde sig fra denne Skat eller Told. Toldmyndere af forskellig Art optræder derfor hyp-

pigt i Byretten. Consumtionsbetjentene havde jo Ret til at trænge ind i Husene og foretage Husundersøgelse, naar de havde nogen mistænkt, og det var strafbart at hindre dem deri. 30. Januar 1702 staaar saaledes Oluf Lauridsen anklaget for at have udvist »Fornægtelse og Modstand ved en Inkquisition«, Betjentene vilde foretage for at konstatere om han ikke havde ustempelt, d. v. s. ufortoldet Tobak i sit Hus. Blandt flere, der var kaldt for Retten for samme Forseelse, var ogsaa Byfoged Niels Hansens egen Søn Hans Henrik Nielsen, der boede hos sin Fader. 1. Måj samme Aar staaar Johan Eriksen, Formanden for de 8 Mænd, der lignede Skat, tiltalt, fordi der er fundet ustempelt Tobak i hans Hus. Aarøt efter er det gaaet med noget Messingtøj fra Lybek, som er fundet hos en tysk Blikkenslager, og med to Ruller Tøj, der er fundet i Bendix Jensens Hus uden at være stemplet. Bøderne kaldt i slige Tilfælde med det samme og de paagældende Varer blev naturligvis konfiskerede. At udeblive fra Retten i den Slags Sager eller undlade at betale Bøden straks var en meget vovelig Sag. 1717 var f. Eks. to Ærokskipper indklaget fordi der fandtes indsmuglet Sakt i deres Baade. Og da den ene af dem ikke mødte eller betalte Bøden, idømtes han 3 Aars Arbejde paa Brunerholn, saafremt han ikke havde betalt inden 4 Uger.

Det skete engang imellem, at der forliste et Skib ved Myggefjed, og saa

blev der stjaaet kraftigt af **Vraggodset**. I Marts 1701 strandede saaledes et af Kongens Skibe og Stiftamtmanden lod da 20. Juni paa Bytinget læse Forbud mod, at nogen bemægtigede sig noget af det paa Myggefjed strandede Skib. Forbudet hjalp ikke; thi da alt løst Gods, som stjaales kunde, var stjaaet, gik man i Gang med selve Skibsplankerne. En Undersøgelse blev iværksat og 14. November stod 4 Gaardmænd i Hyldtofte tiltalte for Vragtyveri. Deres Skyld var uomtvistelig; thi Vragtammeret var set i deres Gaarde. De 4 Mænd fik deres Straf, men Vragtyverierne blev ligefuldt drevet, saa ofte der var Anledning; endnu i 1788 var Begreberne i saa Henseende ikke ændrede. Nævnte Aar drev et Købmandsskib ind paa Kysten. Skipperen og en Købmand fandtes døde om Bord; den øvrige Besætning var borte. Da Skibets Rheder, en Købmand Fidler i København, omsider kom til Stede for at tage Vare paa sin Ejendom, var det halve af Ladningen stjaaet. Man tilbød ham at lade foretage Husundersøgelse i de omliggende Landsbyer; men han følte sig ikke tiltalt af Tanken, og Tyvene fik uantastet Lov at beholde deres Koster.

En ikke ringe Rolle i Tingbøgerne (1700—1718) spiller **Barberer**, der tillige havde Eneret som Badskærer. Barberer var Jørgen Johan Mackeprang, almindelig kaldet »Jørgen Barberer«. Han har saabenbart givet udstrakt Kredit, men er omsider ble-

ven ked af det, thi 1704 indstævner han en Del af sine Kunder for Gæld. Sagen synes at have været indviklet, idet den optog adskillige Retsmøder; men Jørgen Balberer vandt. Da den ene af Kunderne var bleven dømt til at betale 2 Slettedaler og 8 Skilling for 1 Aar og 5 Måneders »Balbering« samt 9 Mark i Sagsomkostninger, gik de andre paa Forlig. Jørgen Balberer gik derefter i Gang med at sagsøge sine oprivilerede Konkurrenter paa »Lægekunsten«s Omraade. Han anlægger nemlig i sin Egenskab af Badskærer Sag mod den kloge Kone Anne Klinckers for nogle »usædvanlige Kure, hun mod al Lov og kristelig Maner« havde foretaget der i Byen. For ved Aarekladning at have gjort Indgreb i Jørgen Balberers Næring blev hun dømt til at betale 5 Daler til Fattiggassen og desuden Sagens Omkostninger. Derimod kunde hun ikke paa Badskærerens Anklage dømmes for at have givet syge Folk Medicin; thi det havde heller ikke Barberen Lov til, og kun Landmedikus kunde indklage hende herfor. Det ses ikke, at han har gjort noget ved Sagen. — 1708 anlægger Jørgen Balberer Sag mod Christen Hansen, fordi denne har afbrudt en Kur hos ham og er »gaaet til en anden«, men denne Sag blev hævet. 1711 anlægger den utrættelige Barber Sag mod Kapellanen Rasmus Hansen Snæring, der ikke vil betale Badskæreren for at have kureret hans Kones Pande. Kuren maa have været omtvistelig; thi Ka-

pellanen frifandtes. Aaret efter søger Jørgen Balberer Peder Bramsen til Betaling af 2 Daler og 12 Skilling i Badskærerløn for at have faaet helet sin Næse; det lykkedes. Endelig faar Jørgen Balberer 1717 Ram paa en ny Konkurrent nemlig Zidsel Haagens, som havde paataget sig at helbrede Jørgen Eriksens Barn, der var kommet til Skade med sin Arm.

Los Mund og løse Næver gav som før nævnt Anledning til en lang Række Bytingsager. Haardthædet var man jo i de Tider, og den fortjente Lussing blev undertiden noget for kraftig. Hans Thiise, der havde skaaet sin Tjenestepige »et Hul i Hovedet« med en Trøpotte, maa saaledes bøde 3 Lod Solv til Kongen, 3 Lod til Øvrigheden og 8 Lod til Tjenestepigen saant yderligere 2 Rigsdaler i Omkostninger. Var det en Oldermann eller Skatteopkræver, der var overfaldet under Udøvelsen af sit Hverv, kunde Bøden stige til det dobbelte, nemlig »trede Gange 6 Lod Solv« og 4 Rigsdaler i Omkostninger. Det var jo en ordentlig Afklapping, der var vel egnet til at svalde det hede Blod en anden Gang.

De mange »Løjemaalshæder«, der er faldet i Bytinget vidner om, at det ogsaa i disse »gode, gamle Dage« var saa som saa med Stødeligheden. Taksten er 12 Lod Solv for Kvinderne og 24 Lod Solv for Mændene. Disse Sager forekommer sjældent enkeltvis; der er ofte 3—4 Kvinder anklagede paa en Gang, hvilket kunde tyde paa, at Retfærdigheden til Luk-

kede Øjnene, indtil den ved en ydre Foranledning blev tvunget til at skride ind, naar man for paaenlyst overtraadte Lovens strenge Bud. Senere hen i Tiden tog man skrappere fat. 1762 blev f. Eks. Maren Rasmusdatter for gentagne Lejermaal idømt »6 Aar paa Mons Tugthus«.

— Stille og slideligt gled som oftest Livet hen i den lille By, men den havde naturligvis ogsaa sine bevægede Øjeblikke og Perioder, hvor Bølgerne gik højt i det lille Samfund og Luften var mættet med Sensation. De store Wykkesdage, Stridigheder med Præster og Byfogder, Hekseprocesser og Skattenægtelser med mere, som tidligere er gjort rede for, hørte med til disse begivenhedssvangre Perioder, hvis Minder gennem Aarhundreder overleveredes fra Slægt til Slægt. Her skal yderligere omtales et Par karakteristiske Billeder i Byens Mindealbum.

Palmesøndag 1703 var der stort Optøb i Rødby. En Pottemagersvend fra Maribo var imod gældende Regter hvervet til Soldat. Borgerskabet havde ansøgt om at faa ham fri, og Resolution herom var afsendt til Stiftamtmanden, der dog endnu ikke havde naaet at kundgøre den for Mariboborgerne. Hvad enten disse nu havde tabt Taalmodigheden eller Troen paa at faa deres Ret eller maaske begge Dele, saa besluttede de Palmesøndag at drage til Rødby i stuttet Trop og befri Pottemagersvendten. En stor Skare, dels af gaaende, dels af ridende Maribobor-

gere, ankom Palmesøndag til Rødby og friede med Magt, men uden Blodsudgydelse, Pottemageren ud af Soldatorhvervornes Klør og førte ham under Rødbyborgernes beundrende Tilslutning i Triumf tilbage til Maribo. Stiftamtmanden indberettede selvfølgelig dette grove Eksempel paa Selvlægt og efter mange Skrivelser og Undersøgelser maatte de gode Mariboborgere igen drage i stuttet Trop til Rødby og aflevere Pottemagersvendten, hvor de havde taget ham. Hvorøfter han kom i Forhør og i Henhold til den udstedte Resolution paany blev frigivet. Den Dag blev Maribonitterne ikke modtaget med slet saa stor Beundring i Rødby, og de saa heller ikke slet saa stolte og sejr sikre ud; thi fra Rødby gik Vejen til Søholt, hvor de alle som en maatte bede Stiftamtmanden om Forladelse, og da Optøbet var sket paa en høj Helligdag, idømtes de alle Mulkt for Helligbrøde, medens Anførerne yderligere fik 14 Dages Vand og Brød.

Soldatorvæsenet blev ikke mere velset efter den Tid, og Rødby havde særlig Grund til at være utilfreds. I andre Købstæder var Forholdet det, at de Næringsdrivende, der ikke var Jordbrugere, slap for at afgive Svende, Karle og Drengene til Soldatertjeneste, men Rødby havde ikke denne Ret. Efter ovennævnte Episode ansøgte Haandværkerne i Rødby om at faa samme Ret som andre Købstæder, idet de led »mærkelig Svækkelse« i deres Næring ved, at deres

Svende og Drengene blev udskrævet til Landmilitisen. Svaret var, at Sagen maatte hvile til hele Militærvæsenet blev omdannet. Men selv efter at dette Forhold var ændret, blev Kærligheden til Soldatervæsenet ikke just brændende, og det hændte nu og da, at en flygtende Soldat i al Stilhed blev hjulpet fra Rødby over til Femern eller Holsten. Blev en saadan Haanderækning opdaget, vankede der en klækkelig Mulkt. Det var f. Eks. Tilfældet med Mølleren Albert Boye, der 1767 hjalp en Desertør over til Femern.

— I det foregaaende er anført mange Eksempler paa, at Rødbyborgerne forlangte, at deres By skulde betragtes som en rigtig Købstad, og at de stadig i deres Andragender baade i Tide og Utide pukkede paa deres Købstadrettigheder. Men der er ogsaa Eksempler paa, at de gode Rødby-mænd, naar de mente det kunde betale sig, optraadte som Landsbyfolk, der tilfældigvis havde Købstadprivilegier. 1778 indgaar de saaledes med et Andragende, foranlediget af et nylig udstedt kgl. Reskript om, at Svin ikke mere maa gaa løse i Købstædernes Gader. I deres Andragende hedder det, at det nævnte Reskript er udstedt for at fremme Tobaksdyrkingen, men da ingen af dem endnu har begyndt denne Dyrkning, og de, der agter at gøre det, vil indhegne de til Tobaksdyrkning bestemte Pladser, saa ansøger de om, at Reskriptet ikke maa gælde deres By, der omendskønt den er benaa-

det med Købstadprivilegier, dog mere ligner en Landeby, og Indbyggerne ernærer sig da ogsaa hovedsagelig ved Avlsbrug, idet de har over 300 Td. Hartkorn af Kongens Jorder i Brug. Svineavl er derfor lige saa nødvendig i Rødby som i Landsbyerne, og den kan ikke drives, naar Svinene ikke har Lov at løbe frit omkring for at finde Foden. — Til Forklaring maa her indskydes, at Rentligheden i de Tider stod meget langt tilbage. Gaderne var mange Steder og da specielt i Byer som Rødby, nærmest at ligne ved Lossepladser, hvor man henkastede alt muligt Affald, saa der var en rig Mark for Svinene at rode i. — Sagen gik til Økonomikollegiets Erklæring, der lod paa, at Forbudet mod at lade Svinene løbe rundt i Gaderne var dikteret ligesaa meget af Hensyn til almindelig god Orden som til Tobaksdyrkingen, og Kollegiet indstiller derfor, at der ikke gives Rødby nogen Dispensation fra Forbudet. — Ogsaa Amtmandens Erklæring blev indhentet, og den gik ud paa, at det var meget vanskelig at indhegne Byen for at holde Svinene ude, og at ingen af de efter Branden opbyggede Gaarde var hængene, desuden havde Byen Fællesskab med et Par nærliggende Landsbyer og laa aaben for deres »Paaløb af Kreaturer«. — Ved kgl. Missive af 24. Marts 1779 fik Rødby saa et Aars Udsættelse med Indhegningen og Forbudet mod at have Svinene løbende paa Byens Gader. Under Kapitlet om Consumptionen har

vi set, at det ene Aar blev til 16, inden det blev Alvor med at indhegne Byen, og vi kan trostigt gaa ud fra, at Svinene endnu i alle disse Aar havde frit Spil paa Gaderne.

— 1781 hjemsogetes Rødby af megen Sygelighed, idet der døde 31 af Indbyggerne eller over dobbelt saa mange som normalt. 29 af disse Dødsfald ramte Børn under 14 Aar. 1785 var der atter en Epidemi; der døde i dette Aar 56, hvoraf 10 Børn under 14 Aar. Sygdommen forløb dog ret mildt, idet Antallet af Syge var meget stort. Landphysikus Hahn indberetter 11. Januar 1785, at der i Rødby hersker en smitsom Sygdom, der udkræver baade hans og en Kirurges Nærværelse; men da mange af de Syge er saa fattige, at de ikke selv kan betale Medikamenterne, forespørger han, om ikke Udgifterne kan lignedes paa Byen. Amtet, mener han, bør være fri, da det i forrige Aar har udredet ikke mindre end 600 Rigsdaler i Sygeomkostninger. Amtmanden spørger Cancelliet, der resolverer, at Udgifterne skal lignedes paa samtlige Lollands Købstæder. Byfogden i Rødby faar dernæst Ordre om, at Vognmandslauget skal være parat til saa ofte fornødent gøres at befordre Lægerne til Rødby, og at der desuden saa tit det gøres nødigt skal sendes ridende Bud til Maribo efter Medicin. Landphysikus gav derefter en Del Forskrifter til Sygdommens Forebyggelse, men Borgerne satte sig aabent derimod. saa Stiftamtmanden maatte beordre

Byfogden til at indkalde en Raadstuesamling og der bekendtgøre, at hvis nogen undlader straks at anmelde Sygdomstilfælde eller nægter at iagttage de foreskrevne Forsigtighedsregler, vil saadanne »baade mod sig selv og andre ildesindede Mennesker« blive tiltalt og straffet for »slig uforevarligt Forhold«. Det synes at have hjulpet; thi i Maj kan Amtmanden indberette, at Sygdommen nu i det væsentlige er standset. Han skriver, at Landfysikus kun forlanger 97 Rigsdaler for sit Arbejde, mod at faa Pengene straks, og Amtmanden beder derfor om at faa denne Sum udbetalt af den kgl Kasse, saa skal de nok blive tilbagebetalt, saa snart Summen er lignet paa Købstæderne og betalt af disse. Landfysikus fik saaldes sine Penge; men det varede to Aar, før det lykkedes at faa inddrevet de forholdsvis smaa Beløb, Byerne skulde betale; det var 22 Rigsdaler til Rødby, 17 til Saks-købing, 20 til Maribo, 22 til Næskov og 11 til Nysted.

SMAATRÆK AF BYSTYRET.

I et foregaaende Kapitel er lejlighedsvis omtalt, at Rødbys første Byfoged Jorgen Sørensen var alt andet end elsket. At hans Byskriver just heller ikke var af de bedste, fremgaar af følgende:

1685 fik Rødbyborgeren Jacob Knudsen Bruun Bestalling som **Byskriver**, men allerede 1688 blev han ved Lollands Landstings Dom fradømt Embedet, dels paa Grund af

Uredelighed, dels paa Grund af den unægtelig noget partiske Maade, hvorpaa han forvaltede sit Embede. En af Byskriverens Frænder havde ovet Vold mod Herredsfogden i Musse Herred, og da han trods Anstrengelser fra Byskriverens og andre Venners Side ikke kunde fries fra en haard Dom, tog Byskriveren og ødelagde alle de Dokumenter og Bevisligheder, som han havde faaet udleveret for at skrive den afsagde Dom. Hans Efterfølger i Embedet var Christopher Hansen Vind, der i Forvejen havde det ringe Embede at være Stempel-Papir-Forvalter i Rodby; han var ifølge Byfoged Jørgen Sorensens anbefaling »vederhæftig og dygtig« og fra Barndommen af vant til at betjene »fornemme Godtfolk« i slige Skriversbestillinger.

Byfoged Jørgen Sorensen døde 1690 og efter den paafølgende 6-aarige Sognefogedperiode (der er omtalt i Kapitlet »Lyse Overgangstider«) blev Niels Hansen 5. Maj 1696 udnævnt til **Byfoged** i Rodby. Han søgte straks at komme paa en god Fod med Borgerne ved at tage deres Parti i alle Spørgsmaal overfor Ridefogden fra Aalholm, saa denne endog indgav Klage over, at Byfogden optraadte som en Prokurator for de Folk, der skulde overtage Kronens fæstedejige Jorder i Byen, saa disse Folk blive: »opsælsige« og nægter at overtage Jorderne paa de givne Betingelser, men kræver sig fri for flere af de paabudte Ydelser. — Der synes heller ikke fra Borgernes Side at have

været ført Klage over Byfogden i de 23 Aar han sad inde med Embedet. Det ses i hele dette Tidsrum ikke at have været andet paa Færde end, at en Borger nu og da har skældt Byfogden ud og derfor har faaet idømt en Mulkt paa 2 Rigsdaler og Sagsomkostninger til 3 Rigsdaler.

Var Byfogden saaledes ikke selv ude om Sorger og Fortrædeligheder, saa havde han et Par Sønner, der kunde skaffe ham begge Dele. Navnlig den ene Søn, Hans Henrik Nielsen var altid paa Færde. Han havde lavet sig en Slags Prokurator-Levevej, idet han optraadte som Sagfører for Folk, der vilde have stævnet en eller anden for Bytinget. Naar Faderen her sad som Dommer og Sønnen stod som Anklagerens Repræsentant, ventede man sig — med eller uden Grund — det bedst mulige Resultat. I Tingbøgerne 1700-1718 møder man atter og atter Formulen: Hans Henrik Nielsen for N. N. indkalder N. N. osv. Og at Byfogedsønnens Prokuratorskab ikke har været egnet til at skaffe ham Væner, fremgaar af de mange Sogsmaal, han selv anlægger mod Folk, der har brugt »usømmelige« Ord imod ham. Undertiden nøjes de ikke med Ordene, men »anfælder ham med Hug og Slag«. Det ser ud til at Faderen har lagt Vægt paa at faa disse Sager bilagt i Mindelighed; thi det er sjældent, der falder Dom i dem. Hans Henrik var tydeligt nok ikke god at have til Uven; det maatte Byskriveren Christopher Hansen

Vind sande, thi Hans Henrik forfulgte ham med det ene Sagsmaal efter det andet. Kunde han ikke selv finde paa noget, fandt han Folk, som han kunde føre Sag for mod Byskriveren, som oftest var det Gældposter, undertiden ogsaa grove Beskyldninger, som f. Eks. en Anklage, gaaende ud paa, at Byskriveren med Forsæt havde jaget sine Heste ind i Vinterkornsmarken om Natten, saa de kunde græsse paa Kornet. At Hestene var sluppet derind ved et Uheld er jo utvivlsomt, og Byskriveren blev da ogsaa trifundet. Men Mistanken gav jo dejlig Anledning til Sladder. Naar Hans Henrik saa var heldig og vandt en Sag af nogen Betydning mod Byskriveren, forlangte han, at denne skulde vige sit Stæde, medens Dommen over ham blev skrevet, og næglede han det, gik Byfogdens Kendelse ham jo altid imod. Hans Henrik synes ogsaa at have gaaet Byskriveren i Bedene med Dokument-skrivning; thi 1714 lader Christopher Hansen Vind pludselig sin gamle Bestalling som Byskriver tinglæse med Tilføjelse af, at han alene var autoriseret til at skrive Dokumenter og at ingen anden maatte indlade sig derpaa uden hans Tillsedelse. Lang Glæde fik Byskriveren ikke af den her udspillede Trumf; thi knapt et Aar efter slap han ved Døden bort fra sin Plageaand og hele denne syndige Verden.

Ogsaa mod en af sin Faders Embedsbrødre lykkedes det Hans Henrik og Broderen Hans Christopher at

komme i en Strid, der til at begynde med tegnede højt dramatisk. Byfogden i Nysted Erik Jørgensen havde noget udestaaende med et Par Rødborgere og Hans Christopher blandede sig i denne Strid med det Resultat, at Nysted-Byfogden skældte ham Pelsen fuld, hvorefter hans Henrik paa Broderens Vegne indstævnedes Nysted-Byfogden for Rødbytting for Ærefornærmelse. Formodentlig har Rødbytting ladet Sagen ligge, thi man hører ikke mere om den, men 3 Maaneder efter er der en ny og langt værre Anklage mod Nysted-Byfogden. Hans Henrik indstævner ham nemlig paa sin Broders Vegne for først at have brugt Skældsord mod Hans Christopher i Peter Gieses Hus og derefter at have faret imod ham med dragen Kaarde, skønt Hans Christopher var uden Værge. Den Nysted-Byfoged har aabenbart været et hidsigt Gemyt, der ikke kunde staa for Byfogedsønnens durkdrevne Facon; men ogsaa denne Sag fik Rødbytting ordnet i Mindelighed; thi man hører ikke mere om den i Tingbøgerne. Tilsidst tog det dog en Ende med Forskrækkelse for Hans Henrik og det gik saaledes til.

30. September 1715 havde Byfogden efter Ordre fra Stiftamtmanden arresteret en Mand, der hed Peter Mortensen Ploug og var tiltalt for Bigami. Han havde som ung æglet en Pige, men da det kneb med Udkomsten, rejste Konen til København for at tjene Føden. Ploug horte aldrig mere noget fra hende og senere hæl

det sig, at hun var død i Pestens Tid. Saa giftede Ploug sig igen, men senere blev det opklaret, at den første Kone levede. Straffen for Bigami var Døden, og 18. November 1715 dømte Byfogden, at Ploug skulde henrettes med et Sværd. Ploug erklærede, at han ikke vilde apollere Dommen, han havde ikke noget at føre Proces for og ventede sig heller ingen mildere Dom ved de højere Rætter; men han bad om Frist til at søge om Benaadning, og den Frist fik han. Han indsendte sin Ansøgning til Kongen gennem Kancelliet, der sendte den til Stiftamtmandens Erklæring. Stiftamtmanden forklarer, hvorledes Arrestanten har troet, den første Kone var død. Hun gør ikke heller Fordring paa ham, vil tværtimod absolut ikke have ham; den sidste Kone vil gerne have ham, men maa jo ikke beholde ham. Kancelliet vedtog derefter, at Sagen skulde paadømmes af Landstinget inden man tog endelig Beslutning, og 7. Februar 1716 gik der gennem Stiftamtmanden Bud herom til Rødby. Ploug skulde forblive som Fange i Rødby til Landstingets Dom faldt. Landstinget forhastede sig ikke og under denne Ventetid sendte Fangen Stiftamtmanden en Klage over at være bleven vilde medhandlet af Hans Henrik. Stiftamtmanden sendte Hans Henrik en Skrivelse med Krav om Forklaring, og denne Skrivelse behandlede Hans Henrik i Vidners Paasyn paa en højst respektløs Maade. Der mangtede ikke en vel-

villig Sjæl, som undte Hans Henrik alt godt og derfor sladrede til Stiftamtmanden, der øjeblikkelig forlangte Sagen undersøgt og bestikkede Byfoged Reimer i Maribo som Sættedommer og Ridefoged Knudsen som Anklager. Under de vidtløftige Vidneforster, som Sagen gav Anledning til, oplystes følgende, der blandt andet giver et ganske karakteristisk Billede af Arrestforholdene.

Ploug var forsynet med en Lænke om begge Ben. Der var ganske vist Vagt ved ham, men Indespærringen tog man ikke alt for højtidelig. En Dag var Fangen ledsaget af sin Vagt gaaet ud for at hjælpe en Mand med at sætte et Plankeværk op. Den gamle Byfoged var svagelig og havde overdraget Hans Henrik at varetage de daglige Forretninger, og da Hans Henrik den 28. Juli 1716 kom og fandt Fangen paa Arbejde i Stedet for i Arresten, skældte han baade Fangen og Vagten ud og beordrede dem tilbage i Arresten, hvorefter han sendte Bysvenden ned til Smøden efter en svær Krampe, hvormed han fastslog Lænken til Stolpen i Arrestkammeret og sagde til Fangen, at han nu som Straf for at have misbrugt sin Frihed skulde være lønket til Stedet. Næste Dag kom Hans Henrik aller ned i Arresten og saa da Fangen gemme noget Brevskab i Lommen. Hans Henrik forlangte det udløst, og da Fangen nægtede dette og tilmed svarede uhofflig og stod med Huen paa, slog Hans Henrik med en kraftig bagvendt Ørefigen

Huen af ham med de Ord: Jeg skal lære dig at være høflig mod din Øvrighed. Dernæst tog han Sengekædderne af Fangens Seng og fratog ham hans Værktøj. Det var denne Behandling Fangen klagede over. Som Svar paa Klagen beordrede Stiftamtmanden 4 Borgere i Rødby til at forhøre Fangen og undersøge Sagen. Samtidig fik Hans Henrik gennem en Skrivelse fra Stiftamtmanden Meddelelse om, at Undersøgelsen skulde foretages. Denne Skrivelse blev Hans Henrik meget forbitret over, og i sin Vrede viste han den til nogle Borgere med Bemærkning om, at der skaldt ham et Skidende paa, og at han vilde gaa til det lille Hus og bagefter stryge sin Rumpen med Skrivelsen. Under Vidneforslen blev det endvidere oplyst, at Hans Henrik, der skulde eksercere med Borgerskabet i Faderens Sted, havde forladt denne Eksercits for at snakke med forskellige Folk om Stiftamtmandens Brev. Bl. a. havde han talt med Kapellanen og en anden Mand og vist dem en stor Skrivelse, hvoraf den sidste Fjerdedel (antagelig med Stiftamtmandens egenhændige Underskrift) manglede, og han havde da ved at føre Skrivelsen nedad Rumpen antydnet, hvad det manglende Stykke var brugt til. Endelig anførtes, at da de 4 Mænd, som Stiftamtmanden havde beordret til at undersøge Sagen, var udebleven fra Eksercitsen af Hensyn til Undersøgelsen, havde Hans Henrik ladet dem udpante for denne For-

sømmelse og nægtet at udlevere Panterne igen.

Alt dette indberettede Stiftamtmanden nu til Kancelliet og henstillede, at der maatte blive paalagt Hans Henrik Straf for Opsætsighed mod sin Øvrighed og Forhaanelse af Stiftamtmandens Navn og Ordre gennem skammelige Ord og Gebærder samt Straf for at have forladt Eksercitsen med Borgerskabet. Kancelliet imødekom Stiftamtmanden og idømte Hans Henrik en Bøde paa 40 Rigsdaler for at have forladt Landeværns-Eksercitsen; for Forhaanelse af Stiftamtmandens Ordre, Person og Embede fik han en Mulkt paa 20 Rigsdaler og 8 Dages Vand og Brod, hvornæst han skulde gøre Afbigt ved at bede om Forladelse og tiltræde og underskrive en Undskyldning i den Form, Stiftamtmanden vilde give den, hvorefter denne Undskyldning skulde oplæses paa Bytinget og indføres i Tingbogen. Hans Henrik afsonede de 8 Dages Vand og Brød i Nykøbing Arrest. Men Undskyldningskrivelsen kviede han sig svært ved at tiltræde og provede forskellige Udflugter. Det hjalp dog ingen kære Mor; han maatte underskrive en i de mest ydmygende Former holdt som Forladelse Skrivelse og først da det var sket og Skrivelsen 2. Marts 1718 var tinglæst havde den saarede Stiftamtmand faaet fuld Oprejsning.

Den, der løb med Profiten, var Fangen Peder Ploug, som jo var den indirekte Aarsag til Hans Henriks sto-

re Fornedrelse. Medens Sagen mod Hans Henrik stod paa, maa Paapaseligheden have øvigtet. En Morgen var Buret i al Fald tomt og Fangen borte. 2. November 1716 lader Byfogden forkynde paa Bytinget, at dersom nogen kan bringe Fangen Peder Ploug, som afvigte Tirsdag var undveget, tilbage eller give Underretning om hans Opholdssted, skulde Vedkommende nyde 4 Rigsdaler for sin Umage. Men Peder Ploug var og blev borte; han frelste saaledes sin Hals og sad et eller andet Sted i god Behold, medens hans Uven, Byfogedsonnen baade maatte gaa paa Vand og Brød og døje dyb offentlig Ydmygelse. Hans Henriks Glansperiode er forbi med det samme; det sidste vi hører om ham er, at en Mariboborger indstævner ham til Betaling af en Gæld paa 26 Rigsdaler, som den gamle Byfoged lover at betale.

Den anden af Byfoged Niels Hansens Sonner, Hans Christopher Nielsen, var Teolog. For lettere at hjælpe ham til et Kald tilhandlede Faderen sig Nebbelunde Kirke med tilhørende Kaldsret. Allerede 1704 søger Hans Christopher om at blive Kapellan ved Kirken, »hvis Sognepræsten for sin Svagheds Skyld skulde behøve en Kapellan. Han anfører, at Faderen har købt Kaldsretten af »Medynk med Kirken«, hvis Reparation allerede har kostet mere end Købesummen. Sønnen faar Afslag paa denne Ansøgning, og han sætter sig saa til at vente paa den gamle Sognepræsts Død. Ventetiden blev

hele 8 Aar og Hans Christopher frelste saa Tilværelsen som Fæster af en af Kronens Gaarde i Rødby. Stor Anseelse har han næppe nydt; thi Tingbogen fortæller et og andet, der ikke just er flatterende for ham. 1708 beskylder en Avtsmand ham for at have borthøstet en af dennes Ager, men kan intet bevise og maa gøre Undskyldning. Flere Gange stævner Hans Christopher forskellige Borgere, som har udkældt ham, et Par Gange faar han Vedkommende idømt en Mulkt til Fattiggælden paa et Par Mark, men ogsaa denne Søns Sager synes Byfogden at have befittet sig paa at faa ud af Verden i Stilhed. 1712 bliver Hans Christopher endelig Præst i Nebbelunde Sædinge og saa glider han ud af Tingbogen 1717 optræder han igen en enkelt Gang, idet Curt Giise i Rødby, der har en Mark i Sædinge i Fæste, indstævnes af Præsten Hans Christopher Nielsen, anklaget for at have indhøstet sin Ager uden først at give Præsten Tiende. Curt Giise dømmes til at yde Tienden tredobbelt samt betale 2 Daler i Mulkt og 5 Rigsdaler i Omkostninger.

1719 dør den gamle Byfoged Niels Hansen. Tiderne er daarlige, Rødby er fattig, og af Sparsommelighedshensyn bliver Byfogedembederne i Rødby og Maribo staaet sammen, idet Byfoged Herman Krøyer i Maribo tilfide bliver Byfoged i Rødby. Dette Anneksforhold varer i over et halvt Aarhundrede.

Retsbegreberne og Opløstelsen af,

hvorledes man bedst fik Medhold i Retten, var undertiden noget forvildede. Saaledes klager Byfoged Herman Krøyer 1722 til Kancelliet over at den for nævnte Curt Giise Natten mellem 30. og 31. August med »Truster og Undsigelsesord« har søgt at tvinge Byfogden til under Ed at love, at Giise skulde vinde en Sag mellem ham og Chr. Friis. Byfogden indstiller, at Giise, denne »onde og ublu Voldsmand« til Løn herfor maa blive anset med Straf-arbejde paa Bremerholm eller streng Arrest i Castellet. Cancelliet svarer afslaaende og henviser Byfogden til at følge Lands Lov og Ret, d. v. s. stævne Giise for Retten. Hvad Udfald Sagen fik kendes ikke, fordi Tingbogen mangler for Tidsrummet 1718—1758 .

Andre Protokoller Bystyret vedrørende findes ikke heller, og det er da kun sparsomme Krummer, der fra dette Tidsrum kan opsamles til Belysning af Øvrigheden og dens Mænd. Hvor smaat, de var stillet, ses bedst deraf, at der lægges flere og flere Embeder sammen hos én Mand. 1724 dør Byfoged Herman Krøyer, og Hans Jørgen Meyer udnævnes da til Byfoged i Maribo og Rødby, Herredsfoged i Fuglse Herred og Birkefoged i Maribo Birk samt Færgemand ved Dragsminde. Han lever kun 6 Aar i denne alsidige Virksomhed, og 1730 opnaar Niels Siersted Udnævnelse til alle Herlighederne. Alerede under Omtalen af Ejerlaugets Vedtægter har

vi set, at Niels Siersted ikke var uden Initiativ, og andre Ting peger i samme Retning, selv om den gode Byfogeds Idéer ikke alle var lige gode. 1733 indgaar han paa Borger-skabets Vegne med et Andragende til Kancelliet. Heri anfører han, at Rødby ved Oprettelsen af den nye Landmiliti er paalagt Militærpligt, hvilket bevirker, at mange af Byens Gaarde nu staar øde; thi af Frygt for Soldatertjenesten søger alle de unge Mænd nu fra Byen i Stedet for at blive og overlage de ledige Fjestejorder. Resultatet er blevet, at skønt der er mange fæsteledige Gaarde, findes der i hele Byen kun en eneste ung Mand, som er tjenlig til at overdrages en Gaard. Byfogden beder derfor om, at Byen allet maa blive fri for at levere Soldater. Kancelliet lover at overveje Sagen; men stiller sig derimod ganske afvisende til Byfogdens næste Idé. Han synes nemlig ikke at være rigtig sikker paa, at alene Friheden for Soldatertjeneste er nok til at bevare Ungdommen i Byen, og han foreslaar derfor, at der indføres et Stavnsbaand for alle, der beskæftiger sig med Agerbruget, saaledes at ingen af disse Folk eller deres Børn nogensinde maa forlade Rødby. Heldigvis svarer Kancelliet kort og afvejende: Herved er intet at gøre.

Niels Siersted var forøvrigt ikke saa lidt af en Spekulant. 1739 var han med i en Spekulationshandel om Asserstrup i Norre Herred; men fik ikke stort andet end Fortrædelig-

heder deraf. De Processer, han her blev indviklet i, gav Anledning til, at hans hele Embedsførelse blev taget op til Undersøgelse, og medens denne stod paa, var han en Tid suspenderet; han blev dog hængende ved Embederne til 1756, da han tog sin Afsked paa Grund af Alder og Svagelighed. Han efterfulgtes af Hans Aagaard, der var den sidste, som havde baade Maribo- og Rødby-Byfogden forenet i en Person.

Hans Aagaard døde 1778 og Stiftamtmand v. Krogh indstillede da til Kancelliet, at Byfogedembederne i Maribo og Rødby blev adskilte og at man i Stedet forenede Byskriver- og Byfogedembedet i hverBy. Han anbefalede derfor, at Byskriver Reimer i Maribo, der tillige var Landstings-skriver, udnævntes til ogsaa at være Byfoged i Maribo, medens Byskriver Hahn i Rødby udnævntes til ogsaa at være Byfoged i Rødby og Herredsfoged i Fugløse Herred med underliggende Maribo Birk. Kancelliet indstillede Forslaget til Kongens Approbation og 9. December 1778 fik de to Byskrivere de foreslaaede Udnævnelser.

Rødbys nye Byfoged, Joachim Henrik Hahn, var Son af Landfysicus paa Lolland-Falster, Kancelliraad Hahn og havde først været Forvalter hos Stiftamtmand Krogh paa Søholt og derefter Forpagter af Sæddinggaard, som ligeledes tilhørte Stiftamtmanden. Byskriverembedet i Rødby havde i en lang Aarrække været forenet med Tolderembedet,

men da Tolder Hanneken døde 1777 sørgede Stiftamtmanden for, at Hahn blev udnævnt til Byskriver i Rødby og Herredsskriver i Fugløse Herred. Allerede Aaret efter blev Hahn altsaa tillige baade Byfoged og Herredsfoged

Hahn var en sloset og elendig Embedsmand, men saalænge hans Velynder var Stiftamtmand, gik det nogenlunde. 1782 afstod Krogh sit Stiftamtmandsembede til Baron Kragh-Juel-Vind paa Juellinge for en aarlig Afgift af 1000 Rigsdaler, og fra det Øjeblik var det forbi med al Overbærenhed overfor Byfoged Hahn. Den nye Stiftamtmand befattede sig ganske vist ikke selv ret meget med sit Embede, men han holdt et Par dygtige Fuldmægtige til at gøre Arbejdet, og det blev gjort godt. Allerede 1782 blev Hahn rykket for Besvarelsen af nogle Antegnelser der var gjort til Rødbys Regnskaber for Aarene 1779 og 1780, og siden regnede Rykkerskrivelser og Irettesmelteser ned over den elendige Byfoged, der fouden sin Dovenskab og sit Sloseri ogsaa havde fattige Kaar at kæmpe med. De Rykkerbreve, han fik fra Rentekammeret igennem Stiftamtmanden hjalp ikke Spor og saa regnede det da med Mulkter ned over Byfogden, saa han tilsidst ganske opgav Ævret og lod staa til. Han svarede ikke paa Skrivelserne og betalte ikke de Mulkter, han idømtes for sin Forsømmelighed. 16. Juli klager f. Eks. Stiftamtmanden til Rentekammeret over Byfogden og med-

deler, at der er givet Ordre til at inddrive Mulkterne — som efterhaanden er vokset op til 100 Rigsdaler — ved »militær Eksekution«, d. v. s., at der hos Skyldneren blev indlogeret et passende Antal Soldater, som aad og drak hos ham, til han betalte sin Gæld. Men Stiftamtmanden er ikke engang sikker paa, at denne skræppe Kur vil hjælpe, og udbeder sig Tilladelse til i fornødent Fald at suspendere Byfogden fra Embedet. Den militære Eksekution bliver virkelig iværksat; men Hahn havde intet, at betale med. 15. Oktober skriver Stiftamtmanden til Rentekammeret, at Hahn nu har været belagt med militær Eksekution i 3 a 4 Uger, men alligevel intet har betalt af sine Mulkter, og vist nok ikke kan betale paa Grund af Fattigdom. Stiftamtmanden spørger, hvad der saa skal gøres og foreslaar, at man paa en eller anden Maade faar afskødiget Hahn. Rentekammeret svarer med at beordre Stiftamtmanden til at beslaglægge alle Hahns Ejendele, hvis ikke Mulkterne bliver betalt. Nu beder Hahn om Naade og Stiftamtmanden anbefaler at give ham Moderation paa de 100 Rigsdaler Mulkt; men tilføjer at det vil blive større Tab for Hs. Maj., hvis Hahn bliver i Embedet og betaler de 100 Rigsdaler, end hvis han slipper baa for Mulkt og Embede. Rentekammeret er imidlertid ubønhørlig, og alt imens hober der sig nye Mulkter op om den solle Byfoged; han faar Mulkt for Uefterrette-

lighed med Indkrævning af Ekstraskat, for ikke at have indsendt Byens Regnskaber, for ikke at have besvaret Antegnelserne til de gamle Regnskaber, for ikke at have gjort Rede for nogle Penge for Kvægsygekommisionen osv. osv. i en Uendelighed. Hahn er ogsaa Postmester, og heller ikke Postregnskabet indsender han i rette Tid. 27. Maj 1783 indberetter Stiftamtmanden, at alle disse Smaamulkter er inddrevet ved Salg af Hahns ringe Bohave, men den store 100-Rigsdaler-Mulkt henstaar stadig ubetalt og Amtmanden foreslaar igen at give Moderation; men forgæves. Nu træder Hahns Familie antagelig til; han faar i al Fald betalt sine Mulkter, aflagt Regnskaberne og faar Fred en Tid.

Det er klart, at en Byfoged i slige Omstændigheder ikke var egnet til at skaffe sig Respekt hos de af Naturen respektstridige Rødbyborgere: de blæste Byfogden et Stykke, lod være at betale deres Ekstraskatter og truede Byfogden, hvis han vovede at tale om Udpantning. Saaledes udvikledes efterhaanden den i et foregaaende Kapitel under Skattestrykket omtalte Situation, der næsten havde Karakter af »Oprør« og som endte med stor Ydmygelse for de Opsætsige.

Hahns Fredsperiode varede kun godt et Aarstid, saa begyndte det igen at blive galt med Regnskaberne og snart er han atter i den slødede Skure. 24 Juli 1784 indstiller Stiftamtmanden til Rentekammeret at

afskedige Hahn fra Byfogedbestillingen, da han ikke er egnet til at være Oppebørselsbetjent. Fra Rentekammeret gaar Sagen til Kancelliet — og efter 6 Ugers Forløb kommer Svaret, der gaar ud paa, at Stiftamtmanden skal spørge Hahn om han godvillig vil nedlægge Byfogedembedet, hvortil han findes saa ganske uskikket. Hahn svarer, at han vil nedlægge Embedet, og Stiftamtmanden videresender denne Besked til Kancelliet, men foreslaar mærkelig nok, at Hahn faar Lov at beholde sine ovrigte Embeder. Kancelliet svarer, at Hahn ikke kan blive afskediget fra Byfogedembedet uden ogsaa at miste sine andre Embeder, og Stiftamtmanden ynkes saa over Stakten, der sidder med Familie, og foreslaar, at han beholder Embederne, eftersom han har lovet at passe dem bedre. Kancelliet gaar med hertil.

Det er i November 1784 denne Afgørelse træffes. Men allerede tre Maanedøer efter er det lige galt med Hahn. I Februar 1785 foreholder Stiftamtmanden ham, at han er i Færd med at falde tilbage til sin tidligere Efterladenhed og giver ham alvorligt Paalæg om at passe sit Embede. Men Hahn er og bliver umulig. Han har ikke heller Spor af Autoritet overfor Borgerne. 16. Maj 1786 skriver Stiftamtmanden til Kancelliet, at Hahn ikke vil eller ikke tør foretage Udpantning hos Borgerne for Ekstraskat og Kvægtiende, ja end ikke kan faa nogen til at ud-

bære Pantegods fra deres Medborgere. Borgerne er under disse Omstændigheder meget opsætsige; men det hele vilde sikkert ændres, hvis der kom en retskaffen og duelig Embedsmand; thi Hahn er ikke det ringeste respekteret hos Borgerne, der gør og lader som de selv vil. 18. Juni klager Stiftamtmanden paa ny til Rentekammeret. Han skriver, at Borgmester Schmidt i Nykøbing og Byfoged Hahn i Rødby er to saa uefterrettelige Embedsmænd, at det uagtet alle onde og gode Paamindelser ikke er muligt at faa et Ord fra disse to Herrer til Svar paa de Skrivelser, de faar. Stiftamtmanden mener, at deres Sager er i en saadan Uorden, at de ikke selv kan finde rede i dem. Jeg nødsages da at spørge hvad der skal gores med disse to efterladne og uforskammede Mænd: Schmidt er en pur fattig Mand, hos hvem Tabet er givet, hvorimod Hahn engang skal arve sin Fader og derved vel vil kunne dække, hvad der mangler. De to Byfogder faar derefter Ordre til at indsende Begæring om Afsked, og den bevilges. Men Hahn faar, saa mærkeligt det end lyder, Lov til at beholde Embederne som Herredsfoged og Herredsskriver i Fuglse Herred. Paa Stiftamtmandens Anbefaling bliver Byfoged Reimer i Maribo under 7. Juli 1786 udnævnt til ogsaa at være Byfoged og Byskriver i Rødby. Takket være en Embedsmands Forsømmelighed og en vidtrevnen Hensynsfuldhed mod samme forson

melige Embedsmand kommer Rødby saaledes atter i Anneksforhold til Maribo.

Som ventet viser det sig, at Hahns Regnskaber er i den frygteligste Uorden. Trods alle Paamindelser afleverer han ingen som helst Oplysninger, ja svarer end ikke Stiftamtmanden paa dennes Brev. Det bliver saa overdraget Byfoged Reimer at bringe Orden i Regnskaberne; men Hahn er fræk nok til at nægte at udlevere de Papirer, Reimer skal have hos ham. Først da Hahn bliver truet med Arrest udleverer han det forlangte. Midt under alt dette har Hahn baade Humor og Mod nok til at ansøge om at faa et ledigt Embede som Vicelandsdommer for Lolland-Falster. Han faar selvfølgelig Afslag.

Det gik kun smaat fremad med Konstruktionen af Hahns Regnskaber og inden Arbejdet hermed var sluttet, døde Hahn 18. Juli 1787. Ved Ekskpresbud underrettede Byfoged Reimer Stiftamtmanden om Dødsfaldet og denne beordrede straks Reimer til at beslaglægge og registrere Hahns Efterladenskaber paa hans Selvejersgaard i Øster Tirsted. Hahns Gæld til Byfogedkassen blev løselig opgjort til 277 Rigsdaler; men der gik et Par Aar, før det lykkedes at konstruere et Regnskab Boet slog ikke til, saa den kgl. Kasse led et Tab; thi Hahn naaede ikke at arve Faderen, der tværtimod overlevede Sønnen.

Birkedommer Frantz Vogehus

Klein blev Hahns Efterfølger som Herredsfoged, hvorimod Reimer beholdt Byfogedembedet til sin Død 1792, saa fik Rødby igen sin egen Byfoged, idet Klein nu overtog Byfogedstillingen ved Siden af sit Herredsfoged- og Herredsskriverembede. Og saaledes vedblev det at være indtil Retsreformens Gennemførelse 1819 paany bragte Mindelserne om det gamle Anneksforhold til Live.

— Efter at have set Byfogderne veksle gennem et Aarhundrede vender vi atter tilbage til Tiden omkring 1700. Meget kunde tillades i den lille By, naar blot Øvrigheden lukkede Øjnene, og det gjorde den lit, naar Vener og Paarørende tillod sig et lille Overgreb. Det fremgaar bl. a. af en Sag om et Stræde som en Mand uden videre havde lukket. Det er sikkert det nuværende Raadhusstræde, der er Tale om. Avlsbrugeren Christen Hansen Schynemand ejede en Gaard paa hver Side af Strædet, og det var derfor belejligt for ham at spærre Strædet for begge Ender og tage det ind som Gaardsplads, saa han fik fri og ugenert Forbindelse mellem begge Gaardene. Det skete vistnok i 1698 og naturligvis efter at han underhaanden havde indhentet Byfogdens Billigelse. Antagelig har Byfogden ikke villet være med til, at Ejendomsretten til Strædet med Tiden ganske stille skulde glide over til Schynemand eller hans Efterkommere, og der blev derfor 10. Juli 1699 taget Tingsvidne paa, at Stræ-

det fra Arrildes Tid havde været Byens med fri og uhindret Adgang for Borgerne. Men lukket var det altsaa og det gik meget godt saa længe Schynemand holdt sig paa god Fod med Byfoged, Oldermænd og Bylag. Men det blev han ikke ved med, og saa fik Behageligheden med den let erhvervede Gaardsplads ogsaa Ende. 1704 ses det af Tingbogen, at Schynemand har udskældt Byfogden og har maattet betale Mulkt derfor. Aaret efter har han udskældt Byskriverens Hustru, og da han ogsaa ragede i Klammeri med Byfogedsonnen Hans Henrik Nielsen, var Bægeret fuldt. Hans Henrik havde ikke vanskeligt ved at faa Bemyndigelse til at optræde paa det velfornemme Borgerskabs Vegne og i dets Navn indstævner han 1707 Schynemand og vil have ham fradømt Retten til at bruge Strædet; men Byfogden vil hellere have Amtmanden til at afgøre Sagen, og 7. April 1707 resolverer Amtmanden, at Schynemand skal oplukke Strædet til fri og uhindret Færdsel. Det hedder i Resolutionen, at Borgerne har klaget over, at Strædets Lukning medfører, at de har noget længere Vej ud til den østre Mark og at Amtmanden ved Eftersyn paa Stedet har overbevist sig om, at de har stor Skade og Last af denne Afspærring, og naar Borgerne nu kræver den fjernet, skal Schynemand aabne Strædet, som det tilforn været haver til fri Passage for menige Mænds Kvæg og Bæster.

Rodby fik saaledes sit Stræde igen. I andre af Lollands Byer er mere end et Stræde paa lignende Vis gledet over i privat Eje.

— Med Stiftamtmanden som nærmeste Overordnede sad Byfogden som Byens Øverste baade paa det juridiske og det kommunale Omraade. Det eneste kommunale Ombud, som blev paalagt og betroet Borgerne, var Skatteledning og Indkrævning af den paalignede Skat. Dette Hverv udførtes af 8 **Taxerborgere**, 2 for hver Fjerdings; de udpegedes af Byfogden og kaldtes i Reglen de 8 Mænd. Naar den paalignede Skat ikke blev betalt i rette Tid paahvilede det de 8 at inddrive den ved Udpantning. Hvis en af dem forsømte at inddrive Skatten i sit Distrikt eller han opkrævede den og glemte at indbetale den i rette Tid, blev han stævnet af de ottes Formand og ved Bytinget dømt til at betale. 1702 stævner saaledes Johan Eriksen, der er Hovedmand for de otte Mænd, som skal sætte Skatten, Svend Eydenberg, der er en af de 8, til at gøre Regnskab for den paalignede Skat. 1702 sender Byen et Par Mænd til København med et Andragende. Udgifterne bliver lignet paa Borgerne, og da en Del af dem nægter at betale denne lille Ekstraudskrivning, bliver de indstævnet og dømt til at betale. 1707 er der opkrævet en lignende Budskat, en af de 8, Laurids Bøesen, har opkrævet Skatten, men har ikke indbetalt den; han blev stævnet og naturligvis dømt til at betale,

men slap iøvrigt for videre Tiltale. Undertiden havde onde Tunger naturligvis travlt med at beskyldte de 8 Mænd for Uredelighed; saa maatte Sladren slaas ned. 5. September 1707 forlanger saaledes Johan Eriksen som Hovedmand for »de 8«, udmeldt 8 andre Mænd til at revidere Skatte-regnskaberne for 1705 og 1706.

Skatteopkrævning var ingen paa-skønnet Gerning den Gang saa lidt som nu, og det var ikke luttet Velsignelser, der lød, naar Skatte-manden kom og krævede; rent galt var det naturligvis, naar han kom for at pante. Da saaledes de ottes Hovedmand Johan Eriksen en Gang i 1714 kom for at udtage Pantegods hos Jens Jensen og havde sin Karl med som Hjælper ved Udbæringen af Pantegodset, overfaldt Jens Jensens Son Peter Jensen de to uvelkomne Gæster. At det ikke har været det rene Tjatteri fra Peter Jensens Side fremgaar af Dommen over ham, der lyder paa, at han skal betale 3 Gange 6 Lod Sølv for »Haargreb« og 3 Gange 6 Lod Sølv for »Nævehug«. Han har endvidere skældt Eriksen ud for en »Hundevot« og skont, hedder det i Dommen, dette ikke kan ramme Eriksens Ære, er Udtrykket »dog utilbørligt mod en kongelig Skatteborger at bruge« og Peter Jensen dømmes derfor til at sone det med en Bøde paa 4 Rigsdaler til Rødby Fattige. Endelig blev han idomt 8 Rigsdaler i Omkostninger, saa det var ikke nogen billig Fornøjelse for ham at lade sin Vre-

de gaa ud over den »kongelige Skatteborger«.

Tingbogen for Aarene 1768—67 indeholder ikke alene Bytingsagerne men ogsaa de Sager, som er behandlede ved de Raadstuesamlinger, hvortil Borgerne indkaldtes af Byfogden, naar der var særlige Meddelelser at gøre Borgerskabet eller der skulde foretages Valg af Ombudsmænd. 31. Januar 1758 holdtes f. Eks. en Raadstuesamling, hvor Byfogden udmeldte 12 »Taks-erborgere« til at ligne Consumtionsafgiften paa Borgerne. 29. Januar 1759 udmeldtes der paa Raadstuesamlingen kun 8 »Taks-erborgere« til at ligne Skatten for dette og de 3 følgende Aar. De arbejder hurtig!; thi allerede 20. Februar fremlægger de paa en Raadstuesamling Resultatet af deres Ligning, og det gentager sig hvert Aar.

Misfornøjelse med Skatteligningen var der naturligvis altid, men den var dog sjelden saa almindelig, at man samlede sig til at klage over Ligningen. Det skete dog enkelte Gange f. Eks. 1773, da en Del Borgere klagede til Stiftamtmanden. Dennes Resolution er bevaret, og heri gengives ogsaa Klagepunkterne. De gaar ud paa, at de 8 Mænd, hvoriblandt Byens Købmænd, ikke ved Ligningen har paalagt sig selv saa stor en Andel, som de kan tilkomme. Stiftamtmand Krogh undersøgte paa det nøjeste Klagen og indhentede Udtalelser baade fra Byfogden, de 8 Mænd og Klagerne.

Resultatet af sine Undersøgelser sammenfatter han i følgende: De 8 Mænd er de samme, som i adskillige Aar tilforn har lignet Skatten til alles Fornøjelse og uden Paaanke. En Del af Klagerne har, medens Undersøgelsen stod paa, frafaldet Klagen. Stiftamtmanden har faaet uddleveret en gammel Skattekigning fra 1740, hvoraf ses, at de Handlende i Rodby nu svarer betydelig større Skat i Forhold til andre Borgere end i 1740. Stiftamtmanden gennemgaar og afkræfter en Række Klagepunkter af yderst smaalig Karakter og slutter derefter med at resolve: Den for 1773 forfattede og beedigede Ligning bør i alle Maader staa ved Magt. — I Tilgift giver Stiftamtmanden Klagerne følgende Formaning: »lovrigt advares Borgerskabet ikke oftere at lade sig forføre til Uenighed og ukærlige Beskyldninger, som ikke kan bevises, men lade den bekendte gamle Enighed og Rolighed i Rodby herefter som tilforn iblandt demnem finde Sted».

Kæmneren førte Byens Regnskaber, og de revideredes hvert Aar af 4 Mænd som udpegedes dertil paa en Raadstuesamling. Der var ogsaa andre borgerlige Ombud. Paa en Raadstuesamling 4. Februar 1761 udnævntes saaledes Taksationsmænd til Vurdering af Bygninger til Brandkassen, og paa en Raadstuesamling 18. Maj samme Aar meddeltes, at Købmand Peder Brabandt var beskikket til Brandinspektør,

Købmand Erik Mackeprang til Assistent, og en Del andre Borgere til Medhjælpere. 21. December bekendtgøres paa Raadstuesamlingen, at Byfogden efter Attest fra Landfysikus har beskikket Marie Magdalene Eysenberg til Jordemoder i Stedet for Karen Johns, som man hidtil har hjulpet sig med, men som ikke har den fornødne Eksamen og Attest og som der har været klagt over.

Nogen Adkomst til at kræve sin Mening og sine Onsker respekteret havde Raadstueforsamlingen dog ingenlunde; den kunde bringe Mænd i Forslag, men Byfogden behøvede ikke at tage Hensyn dertil. Da der 18. Oktober 1762 skal træffes Beslutning om, hvilke af Byens fattige Borgere, der skal forskaanes for Ekstraskat, indkalder Byfogden ikke en Raadstuesamling men kun 4 af »Byens ældste Borgere» og de træffer saa Afgørelsen. 11. Januar næste Aar, da Ligningen af Ekstraskatten er færdig, indkaldes til Raadstuesamling, hvor der gives Meddelelse om Ligningen; den Skat, de Fattige skulde betale lignedes paa de andre med 5 Skilling ekstra til hver.

Ved en Raadstuesamling 7 Juni 1764 er Stiftamtmand v. Krogh til Stede for at »erfare Byens Tilstand og Lejlighed»; han inspicerer Brandvæsenet, efterser alle Bøger og Protokoller og paalægger Byfogden at anskaffe en Raadstueprotokol paa Byens Bekostning i Stedet for som hidtil at benytte Tingbogen. Tilsidst

spurgte han det forsamlede Borger­skab om nogen havde noget at »an­drage og klage over«; men ingen havde noget at forebringe.

Det første spæde Skridt paa Vejen mod borgerligt Selvstyre blev for Rød­bys Vedkommende taget 1788, idet der da blev valgt 2 eligerede Borgere, der i Fællesskab med By­fogden hvert Aar skulde lægge et Slags Budget for Byens Udgifter. Taxerborgerne skulde saa ligne Skat­ten i Henhold til dette Budget. Naar Budgettet var approberet af Stift­amtmanden, maatte det ikke over­skrides uden de eligerede Borgeres Samtykke. Valget skete efter kgl. Anordning og foregik paa den Maa­de, at der ved Bekendtgørelse til »samtlige Borger­skab« blev ind­kaldt til Raadstuesamling den 25. Januar 1788. Her udpegede Byfog­den og Sognepræsten i Forening 6 Mand, hvoraf »det tilstedeværende Borger­skab« valgte 2. Derefter ud­meldte Byfogden paa egen Haand de 4 Taxerborgere, der som sædvan­lig skulde ligne Skatten. Endelig ud­nævntes en Kæmner samt to »Revi­sionsborgere«.

Den nye Institution blev i Begyn­delsen ikke taget videre højtidelig af Byfogden, og Stiftamtmanden fandt nu og da Løjlighed til at gøre Byfogden opmærksom paa hans Pligter overfor de eligerede Borgere. Da Byfogden saaledes i 1793 foreslaar Oprettelsen af et Skorstens­fejerebønde, erklærer Stiftamtman­den sig enig med ham heri, men

henviser ham til først at forhandle Sagen med de eligerede Borgere. Tid efter anden lærte Borgerne dog at hævde deres Ret; men da de Elige­rede kun kunde vælges blandt de 6, som indstilledes af Byfogden og Sognepræsten — der i Rødby traadte i Magistratens Sted — var det jo muligt at holde de mest ivrige og kritiksyege udenfor al Indflydelse. Dette Forhold vedvarede til 1837, da de Eligerede afløstes af Borgerre­præsentanter og Magistraten samti­dig mistede sin Forslagsret.

— Af borgerlige Ombudsmænd maa endvidere nævnes Kæmneren — der fik den svimlende Gage af 6 Rigs­daler om Aaret, men til Gengæld skulde holde sig selv med Skrive­materiale — samt Kirkeværgen og Overformynderen. Denne sidste Be­stilling var at administrere Over­formynderiets stedlige Midler, ind­kræve Renter af Laan etc. Kredsen, hvoraf disse Ombudsmænd kunde tage, var ikke stor og undertiden kneb det med at faa Posterne besat. Da Overformynder Josiasen i 1794 ønsker at trække sig tilbage, erklæ­rer Byfogden paa Kancelliets Fore­spørgsel, at der i hele Byen kun findes en eneste Mand foruden Jo­siasen, der kan bestride dette Ar­bejde, og denne, Købmand Gosmann, undskylder sig med Svaghed. Kan­celliet resolverer derefter, at de to i Forening skal bestride Hvervet.

1794 foreslaar Byfoged Klein med Tilslutning fra de to eligerede Bor­gere, at der ansættes en fast Rode-

mester til at holde Regnskab med Skatterne, saa de 8 Mænd kan lattes i deres Arbejde, hvilket er højest fornødent, da der i Byen kun findes 10 Mænd, der kan magte denne Regnskabsføring. Forslaget bifaldes og der udnævnes en Rodemester, der faar samme Gage som Kæmneren, altsaa 6 Rigsdaler om Aaret. Selvfølgelig blev begge disse Embeder besat med Borgere i Byen.

Indenfor den lille Bys Embedsstand var Byfogden og Sognepræsten Topfigurerne. Dernæst kom Kapellanden og Tolderen, men paa Grund af Embedernes Lidenhed maatte flere slaas sammen for at give en Mand et yderst beskønt Levbrød. Kapellanden var saaledes en Tid lang tillige Skoleholder, og Tolderen var til Tider tillige haade Postmester og Byskriver, Vejer og Maaler. 1766 udnævntes saaledes Tolder Jessen til ogsaa at være Byskriver og Herredsskriver og senere blev han ogsaa Postmester og Vejer og Maaler. Alle disse Embeder til Trods var han adliggevel en smaat aflagt Mand. Da Lærerenposten omsider blev et selvstændigt Embede, blev Skoleholderen tillige »autoriseret« Bedemand og havde som saadan Eneret paa at bede til Trolovelser, Bryllupper og Ligbegængelser. 1714 lod Skoleholder Zakariasen denne sin Autorisation som Bedemand tingløse, fordi et Kvindemenneske fuskede i Bedemandsfaget. Men 1718, da Klokkeren Hans Sadolin sad inde med Bedemandsbe-

stillingen, var det ikke blevet bedre. Han klagede til Stiftamtmanden og fik dennes Resolution om, at han var den eneste rette Bedemand, men da heller ikke dette hjalp, indgik Sadolin 1718 med en Ansøgning om at faa kgl. Konfirmation paa sin Bestilling; han anfører i Ansøgningen, at Borgerskabet trodsig vedbliver at bruge Kvindfolk til at bede til Bryllup, Begravelser og lignende. Skont han kunde henvise til, at Klokkeren i Nysted 1704 havde faaet kgl. Konfirmation paa Bedemandskabsstillingen, fik han dog Afslag.

Var Embederne daarlige, saa var Embedsmændene heller ikke saa gode som de burde være. Ovennævnte Tolder og Byskriver Fr. Jessen blev saaledes 1705 sagsøgt af Kapellanden Diederik Bruun, fordi han havde overfaldet denne med »Skældsord, bitre Talemaader og Slag for Brystet«. Heller ikke som Ægteemand horte Tolderen til de blide. Han havde 1759 giftet sig med en velhavende Pige Maren Otlesen. Men da Svigermoderen ikke vedblivende var villig nok til at forstrække ham med Penge, behandlede han Konen saa ilde, at hun paa Grund af »hans ukristelige og ukærlige Forhold« blev nødt til at forlade hans Hus. Ved gode Venners Mellemkomst lykkedes det at faa Ægteparret forligte, men næppe var Konen igen kommet inden Døre, før han begyndte forfra og »med grove Skældsord og andet ondt Forhold

samt Truster paa Helbreds og Legems Beskadigelse beegenede hende: saa hun igen forlod ham, hvorefter hun søgte og fik Separation »fra Bord og Seng«. Han tilpligtedes at betale hende 60 Rigsdaler om Aaret i Underhold. Disse Penge har hun sikkert ikke set noget til; thi Jessen kunde ikke en Gang klare sig selv endsiges afse noget til Konen. 1766 blev hele hans Indbo stillet til Auktion for at skaffe Dækning for 203 Rigsdaler, der var indkommet ved Salg af konfiskeret Toldgods, men forbrugt af Jessen. Auktionen indbragte ikke stort, og da Jessen døde 1768 maatte hans Kautionsister overfor Generaltoldkammeret, deriblandt Svigermoderen, dække et betydeligt Underslæb.

Tolderboligen var i Rødby, men Generaltoldkammeret beskæftigede sig atter og atter med Tanken om at flytte den ud til Kramnitze. 1785 faar Stiftamtmanden saaledes Forespørgsel om, hvorledes det staar til med Toldstedets Observationshus paa Tjørnebjerg, der skal være odelagt. Stiftamtmanden svarer, at det naturligvis var bedst om Tolderen altid laa derude for at afværge Smugleri, men at han da løber Fare for at blive slaet ihjel paa dette ensomme Sted, hvilken Skæbne tidligere skal være overgaaet en alt for ivrig Tolder »hvis Navn nu ikke erindres«. Men dernæst vilde det ogsaa blive dyrt at opføre et nyt Hus til en hel Familie. Saa fik Tolderen Lov til vedblivende at bo i Rødby.

Skønt Rødby ved Forordningen af 1837 fik valgt en Borgerrepræsentation paa 6 Medlemmer, fik den ikke Borgmester før ved Købstadkomunalloven af 1868, da der indførtes Byraad; indtil da fungerede Byfogden som Magistrat.

— Rødbys første Raadhus er antagelig opført i Tiden omkring 1700. Før Rødby 1682 fik sit eget Byting, var Byen henvist til at søge Fugtøe Herredsting og havde altsaa ikke Brug for noget Raadhus eller Tinghus. Antagelig har det første Raad-

RAADHUSET

hus ligget paa samme Sted som det nuværende. Det brændte 1774, og blev genopført i meget beskedent Skikkelse som en enetages Bygning. 1817 blev det udvidet med en ny Etage ovenpaa den gamle. Forslaget hertil var indsendt af Stiftamtmanden og blev tilraadt med visse Ændringer, der skyldtes den berømte Arkitekt C. F. Hansen. Det hedder herom i et kgl. Reskript af 29 Maj 1817: Raad- og Arresthuset skal udvides ved derpaa at opføre en Etage som foreslaet, dog med de af vor elskelige Overbygningsdirektør Han-

sen foretagne Modifikationer saaledes, at det høje gebrokkne Tag forandres til et lavere enkelt Tag, og at det lille Spir bortfalder. Omkostningerne er ansat til 3072 Rigsdaler, hvoraf de 1000 Rigsdaler udredes af Rødby og de 2072 af Hartkornet i Fuglse Herred. Til Bestridelse af sin Part fik Rødby af Stiftets offentlige Midler et Laan paa 1000 Rigsdaler at tilbagebetale i Løbet af 20 Aar.

Det udvidede Raadhus maa ikke have været tilfredsstillende; thi det blev allerede 1853 afløst af det nuværende, der bærer Indskriften: »Løgen maa tage sig selv Røt«. Raadhuset er i to Etager og indeholder Lokaler for Retten, Byraad, Ligningskommission og Forligskommission. Endvidere Arrestforvarerbolig og 7 Arreste. Amtet ejer $\frac{2}{3}$ og Byen $\frac{1}{3}$ af Ejendommen, der er skyldsat til 35,000 Kr.

LEGATERNE.

Rødby er i Tidernes Løb betænkt med ikke faa Legater, men de fleste af dem er nu enten helt forsvundet eller skrumpet stærkt ind. De falder i tre Grupper: Legater til Kirken, til Skolen og til de Fattige.

Alle Kirkelegaterne er nu borte; de har bestaaet af følgende: Simon Christensens Enke Martha skænkede 1682 Kirken 50 Støttedaler og 1702 igen 50 Støttedaler til Vedligeholdelse af hendes og hendes Mandes Gravsted. 1705 blev Legatsummen efter Biskop Thomas Kingos Anvis-

ning brugt til en Istandsættelse af Taarnet. Kirken skulde saa til Gengæld vedligeholde Gravstedet. Ret længe varede Vedligeholdelsen næppe; Gravstedet er forlængst sløjet. Nogle andre Smaalegater, Skipper Hans Nauls Legat paa 33 Rigsdaler, 2 Mark samt nogle Smaahuse, der udlejedes — er ogsaa borte.

Af Skolelegaterne er Rasmus Jørgensens Legat af 1607 det ældste. Denne Rødbys Velgører fortæller selv i en af sine Fundatser, at han var født af fattige Folk udi Svinninge By i Fyn, hvorved jeg ikke blues, men takker Gud altermægtigste, som haver vel forbedret min Lykke. Han var Avtsbruger og Købmand i Rødby; men hvorvidt det er den samme Rasmus Jørgensen, der 1620 blev Tolder, faar staa hen. 1607 siftede han og hans Hustru, Kirsten Nielsdatter, et Legat paa 300 Rigsdaler, der skulde staa paa vevindeligt Rente. De 18 Rigsdaler, Renten udgjorde, skulde anvendes til at belønne en Skolemester, som her i Rødby kunde undervise og forfremme Ungdommen i Guds frygt og god Lærdom paa latine og danske Maal. 1611 stiftede Rs. Jørgensen et nyt Legat paa 200 Rigsdaler, hvoraf Renten, 16 Rigsdaler skulde anvendes til Understøttelse af Disciplene i Skolen. Der er ingen Tvivl om, at Skolen skylder disse Legater sin Tilblivelse. Senere gav Hans Naul 33 Rigsdaler, 2 Mark, Peder Giese 33 Rigsdaler, 2 Mark, Hans Hansen Ziier 33 Rigsdaler, 2

Mark; en af Legatrenterne opsøret Kapital udgjorde ligeledes 98 Rigsdaler og 2 Mark. Den samlede Legatsum blev saaledes 633 Rigsdaler og 2 Mark. Da Latinskolen nedlagdes blev Kapitalen henlagt til Borgerskolen; men ved Forordning af 1813 (kort før Statsbankerotten) blev Kapitalen nedskrevet til 126 Rigsdaler, 4 Mark Solv. Resterne af de sammenslaaede Legater udgør nu 253 Kr. 33 Ore. Det er i vore Penge kun en latterlig Rest af det en Gang saa anseelige Legat. Renterne — 11 Kr 50 Ore — deles hvert Aar mellem Kordegnen og Organisten. Provsten har det ansvarfulde Hverv, at bestyre Legatet.

Ogsaa blandt Fattiglegaterne er Rasmus Jorgensens det ældste. Han og hans Hustru stiftede 1601 et Legat paa 1000 Rigsdaler. Af de 50 Rigsdaler, Renten udgjorde, skulde de Fattige i Rodby have 16 Rigsdaler, de Fattige i Nebbelunde 10 Rigsdaler, medens Ringsebohes, Holebys, Taagerups og Thorlundes Fattige skulde have 6 Rigsdaler til hvert Sogn. Alle de Sogne, Rasmus Jorgensen stod i Handelsforbindelse med blev altsaa betænkt. Senere skænkede Rasmus Jorgensen de Fattige »3 Vaaninger« (Smaahuse) i »Vor Frue Gade«, den nuværende Fruergade eller Mellemgade. I Leje af disse Huse blev svaret 12 Stelledaler om Aaret, som altsaa tilfaldt de Fattige.

I Løbet af Aarene 1680—1742 stiftedes følgende Fattiglegater: Peder

Giise 100 Steldaler, Klokker Soren Justesen 20 Steldaler, Jacob Schyneman 50 Steldaler, Ole Larsen 66 Rigsdaler 4 Mark, Curt Giise 26 Rigedaler 4 Mark, Kirkeværgen Hans Thomesen 600 Rigsdaler og endelig var der af Smaabeløb samlet en Sum paa 96 Rigsdaler 4 Mark. Hvad de Fattige behøvede udover Renterne af disse Legater, maatte de enten selv tigge sig til eller det blev tiggat sammen ved Klingbeutlerne i Kirken og Fattighosserne. Men Lyston til at give var jo ikke altid lige stor. Saaledes lader Fattigforstanderne 1714 paa Rodby Ting læse en Bekendtgørelse om, at der ikke kommer noget i Hosserne ved Toldstederne, og de Rejsende anmodes derfor om at give noget i »Strandlochen«.

De tre Huse i Vor Frue Gade, som Rasmus Jorgensen skænkede til de Fattige, blev efterhaanden anvendt til Fattigbolig og senere tavet om til ét Hus. Sognepræst Schade siger 1756 om det, at det »er bygt uden Anseelse og ligger uden Anseelse«; 1793 betegnes det som meget brøstfældig. Det har da sikkert været haardt paakrævet, naar man 1836 nedrev det og opførte et nyt paa Grunden. Det nye Fattighus kostede 2000 Rigshankdaler og man brugte dertil med Cancelliets Tilladelse alle de ovennævnte Legatkapitaler, og saa maatte man endda laane 1000 Rigsdaler af Mariho Amts Fattigkasse. Huset blev indrettet til Bolig for 8 Familier og 9 Enkeltpersoner foruden

2 Værelser, der skulde anvendes henholdsvis til Sygestue og «Daar-anstalt». Huset blev forlænget 1856 og er senere ændret og bruges nu til Bolig for 6 Aldersrentenydere, medens 4 Værelser anvendes til Fattiglemmer. Ejendomsskylds-Vurderingen er 15,000 Kr.

FATTIGHUS OG ALDERDOMSHJEM

— 1786 stiftede den i Kolding boende Rødbynit, Lars Haagen et Legat paa 400 Rigsdaler til Fordel for de Fattige i sin Fødeby. Renterne skulde uddeles til de 4 mest trængende i Hospitalet (Fattighuset) 1813 blev Legatet nedskrevet til 240 Rigsdaler; det er nu 480 Kr.; hvis Renter hvert Aars Mikkelssdag uddeles til 4 Fattiglemmer. Det bestyres af Byraadet.

— Jens Hassings og Hustrus Legat er stiftet 1875 af Enken Margrethe Hassing. Det var paa 2000 Kr. og Renterne skulde lægges til Legatsummen indtil den naaede 10,000 Kr. Denne Sum er naaet, og Renterne uddeles derefter aarlig i 2 Portioner paa 100 Kr. og 6 Portioner a 50 Kr. til trængende Haandværkere eller

deres Enker. Legatet bestyres af Medlemmer af Byraadet og af Haandværkerforeningen.

— Søren Andersens og Hustrus Legat paa 8000 Kr. er stiftet 1889 af Partikulier Søren Andersen i Sæddinge. Legatstillerens Gravplads skal vedligeholdes og fornyes i 80 Aar. Resten af Renterne skal uddeles to Gange om Aaret i 4 Portioner paa ca. 50 Kr. til to Enker og to Par Ægtefolk blandt værdige Trængende af Haandværker eller Arbejderstanden. Legatet bestyres af Borgmesteren, Sognepræsten og Kirkeværgen.

— Partikulier Jørgen Nielsen og Hustrus Legat er stiftet 1915 med 7445 Kr., hvis Renter skal uddeles til ældre, værdige trængende Mænd og Kvinder i Rødby. Bestyres af Byraadet.

— Brødrene Julius og Frederik Anbys Uddannelsesfond er oprettet 1919 med en Kapital paa 20,000 Kr. Renterne skal anvendes som Støtte under Uddannelsen af unge Mennesker, der er Born af Købmænd eller Haandværkere i Rødby. Pengene uddeles af Byraadet efter Indstilling af Borgmesteren og Formændene for Handelsforeningen og Haandværkerforeningen.

— Sæddelmager Georg Fr. Timm og Hustrus Legat er stiftet 1919 med 2523 Kr., hvis Renter uddeles til trængende Haandværkere eller deres Enker. Det bestyres af Byraadet.

— Den Lehnse Stiftelse skulde ifølge et af Baron Poul Abraham Lehn til Stamhuset Højbygaard og

Lungholm i 1804 oprettet Testamente været indrettet som Hospital i Taagerup. Legatet blev konfirmeret 1810, men traadte aldrig i Kraft

BERTOUCH-LEHNS STIFTELSE

1847 blev det paany oprettet af Baron J. J. S. E. Bertouch-Lehn til Baroniet Sonderkarle, men med den Forandring, at det nu blev et Hus i Rodby, der skulde anvendes til Fri-bolig for Baroniets afgaaede Skole-lærere eller deres Enker. Til Hus-et knyttedes en narlig Ydelse fra Gaarden Darkel paa 100 Rigsdaler. 1855 blev Legatet forandret derhen at der skulde bo to afskedigede Lærere eller Lærerenker. i Hus-et, og at de 100 Rigsdaler skulde ydes af

de saakaldte humlegaardske Jorder, hver af de to Beboere skulde have 25 Rigsdaler, medens de 50 skulde anvendes dels til Skatter, dels til Understøttelse for andre af Baroniets gamle Lærere. Legatet bestyres af Baroniets Besidder under Stiftamtmandens Tilsyn. Ejendommen er skyldsæt til 8000 Kr.

-- Haandværker- og Industriforeningens Stiftelse er opfort 1885 til Fri-bolig for gamle Medlemmer eller deres Enker. Stiftelsen har 8 Løjlig-heder, hver paa 2 Værelser med Køkken.

HAANDVÆRKER-FRIBOLIG

LIDT NUTID

Rødby's samlede Areal er 3104 Hektar, deraf er 12 Hektar Skov og 227 Vandareal. Det samlede Hartkorn er 324 Td. Byen har 582 Ejendomme, hvoraf de 528 er bebyggede og 54 ubebyggede. Selve Købstaden har 257 Ejendomme, hvoraf 6 ubebyggede, Rødbyhavn har 155 Ejendomme, hvoraf 36 ubebyggede og Rødby Mark 170 Ejendomme, hvoraf 12 ubebyggede. Den samlede Ejendomsskyld var i 1923 ialt 11,242,500 Kr. Indbyggerantallet var i 1801 kun 776; i 1850 var det steget til 1339; i 1901 til 1726 og i 1925 til 3,133.

Af offentlige Bygninger findes — foruden de, der er nævnt i foregaaende Kapitlet — følgende: Admini-

ELEKTRISITETSVÆRKET

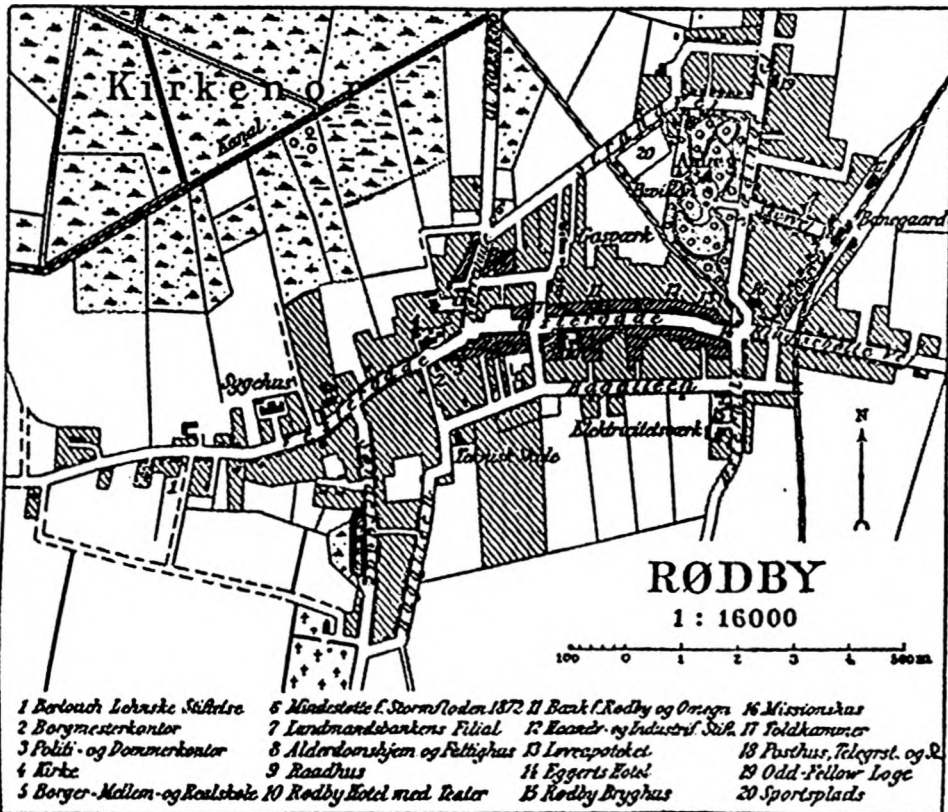
strationsbygningen i Vestergade er opført 1895 som teknisk Skole, men 1919 købet af Kommunen og indrettet til Borgmester- og Kæmmerkontor

samt Politistation. Ejendomsskyldværdien er 24,500 Kr. — Politimesterbølg og -Kontor er indrettet i

VANDTARNET

den tidligere Borgmestergaard i Vestergade, der ojes at Statens Ejendomsskyldværdien er 30,000 Kr. — Sygehuset i Vestergade er opført 1909 og har 20 Senge; det er skyldsæt til 36,200 Kr. — Gasværket er anlagt 1896. Ejendomsskyldværdien er 61,000 Kr. — Elektricitetsværket er anlagt 1913 og skyldsæt til 62,000

Efter Generalstabens Revisions 1821.

Kr. — Vandværket i Ringsballe er anlagt 1905 af et Aktieselskab og 1916 overtaget af Kommunen. Vandtårnet er 36 Meter højt. — Sprøjtehuset i Raadhusstræde er skyldsat til 1000 Kr. — Rødby Lystskov laa oprindeligt i Sæddinge Kommune, men indlemmedes 1920 i Rødby; den er paa 4 Hektar og har en lille Pavillon, der nu skal ombygges. Skoven er i Ejendomsskyld vurderet til 4600 Kr. og Pavillonen til 2000 Kr.

Teknisk Skole er oprettet 1868 og havde indtil 1895 Lokaler paa Kommuneskolen, fik saa sin egen Bygning, der i 1919 købtes af Kommunen, og har nu en Bygning i 2 Etager med 6 Klassoværelser og Forstanderboligen. Skolen, der ejes af Haandværker- og Industriforening-

gen er i Ejendomsskyld vurderet til 120,000 Kr.

Jernbanerne fra Maribo og Nakskov har Stationer i Rødby og Rødby Havn, hvor der tillige er Postkontor, i førstnævnte, som ligger i Ringsballe Kommune endvidere Telegrafstation. Byens Villakvarter er ligeledes bygget paa Ringsballes Grund og her ligger bl. a. et Forsamlingshus med Gymnastiksal og Odd-Fellow-Logen.

Andeløsejeriet »Sydlolland« paa Rødby Mark er oprettet 1896, har 120 Andelshavere og behandler aarlig 3,800,000 kg Mælk. Det er i Ejendomsskyld vurderet til 36,000 Kr.

Af de under Rødby hørende Landejendomme er 4 paa over 100 Hektar og vil senere blive omtalt, 8 er Pro-

ADMINISTRATIONSBYGNING

TEKNISK SKOLE

SYGGEHUSET

ANDELMEJERIET

Til Venstre: FORSAMLINGSHUS og JERNBANESTATION.
Til Højre: ODD FELLOWLOGE og SKOVPAVILLON

prietergaarde med mellem 50 og 100 Hektar, 25 er Bøndergaarde med fra 15 til 50 Hektar, 27 er Smaagaarde med fra 5 til 15 Hektar og 25 er Husmandsbrug med 5 Hektar og derunder.

Proprietergaardene er: Gammelgaard med 73 Hektar, $9\frac{1}{4}$ Td. Hartkorn, 187,300 Kr. Ejendoms skyld, hvoraf de 106,800 er Jord skyld. Vennørsminde 70 Hektar, $17\frac{1}{2}$ Td. Hk., 186,000 Kr. Ejds., 113,400 Kr. Jordv. Krongaard 58 Hektar, $4\frac{1}{2}$ Td. Hk., 85,100 Kr. Ejds., 55,100 Kr. Jordv. Nygaard 53 Hektar, 7 Td. Hk., 120,200 Kr. Ejds., 75,600 Kr. Jordv.

Bøndergaardene er (opført i Rækkefølge efter Ejendoms skyld): Rødby Møllegaard 39 Hektar, 11,1 Td. Hk., 183,200 Kr. Ejds. Rixø 49 Hektar, $6\frac{1}{2}$ Td. Hk., 126,800 Kr. Ejds., 72,200 Kr. Jordv. Nøjsomhed 42 Hektar, $9\frac{1}{2}$ Td. Hk., 113,100 Kr. Ejds., 74,100 Kr. Jordv. Mtk n r. 89 a m. fl. 33 Hektar, $8\frac{3}{4}$ Td. Hk., 84,300 Kr. Ejds., 56,300 Kr. Jordv. Brødfjed m. fl. fhv. Øer, tilhørende Christiansstude, men ubbyggede, 193 Hektar, 72,200 Kr. Ejds. Karlstoftte 31 Hektar, 5 Td. Hk., 78,300 Kr. Ejds., 48,600 Kr. Jordv. Mtk n r. 118 m. fl. $33\frac{1}{2}$ Hektar, 8 Td. Hk., 77,600 Kr. Ejds., 52,000 Kr. Jordv. Mtk n r. 244 m. fl. 43 Hektar, $2\frac{1}{2}$ Td. Hk., 70,100 Kr. Ejds., 44,600 Kr. Jordv. Mtk n r. 15 a, 22 Hektar, $3\frac{1}{2}$ Td. Hk., 58,000 Kr. Ejds., 36,000 Kr. Jordv. Vejlegaard $27\frac{1}{2}$ Hektar, 4 Td. Hk., 52,800 Kr. Ejds., 35,700 Kr. Jordv. Mtk n r. 15 k, 20 Hektar, $3\frac{1}{2}$ Td. Hk., 61,300 Kr. Ejds., 36,100 Kr. Jordv. Mtk n r. 88 m. fl., $23\frac{1}{2}$ Hektar, 5 Td. Hk., 49,800 Kr. Ejds., 32,700 Kr. Jordv. Mtk n r. 96 m. fl., 21 Hektar, $4\frac{1}{2}$ Td. Hk., 49,300 Kr. Ejds., 29,800 Kr. Jordv. Mtk n r.

114 m. fl. 22 Hektar, 4 Td. Hk., 48,800 Kr. Ejds., 33,600 Kr. Jordv. Mtk n r. 111, $17\frac{1}{2}$ Hektar, $3\frac{1}{2}$ Td. Hk., 47,200 Kr. Ejds., 28,300 Kr. Jordv. Mtk n r. 160 m. fl., 19 Hektar, 3 Td. Hk., 43,700 Kr. Ejds., 24,500 Kr. Jordv. Mtk n r. 15 c m. fl., $2\frac{1}{4}$ Td. Hk., 43,500 Kr. Ejds., 28,000 Kr. Jordv. Mtk n r. 000 m. fl., $16\frac{1}{2}$ Hektar 42,700 Kr. Ejds., 28,000 Kr. Jordv. Mtk n r. 14 a m. fl., $17\frac{1}{2}$ Hektar, 4 Td. Hk., 42,500 Kr. Ejds., 28,300 Kr. Jordv. Mtk n r. 148 m. fl., 21 Hektar. $2\frac{3}{4}$ Td. Hk., 42,600 Kr. Ejds., 27,600 Kr. Jordv. Myggefjed (under Lidsø) 59 Hektar, 2 Td. Hk., 34,500 Kr. Ejds., 19,500 Kr. Jordv. Stengaard $17\frac{1}{2}$ Hektar, 1 Td. Hk., 37,300 Kr. Ejds., 19,800 Kr. Jordv. Mtk n r. 256 m. fl., $17\frac{1}{2}$ Hektar, $\frac{1}{2}$ Td. Hk., 30,100 Kr. Ejds., 15,400 Kr. Jordv.

DE STORE GAARDE.

De fire Gaarde paa over 100 Hektar er som nævnt Lidsø, Bindernæs, Strandholm og Ottelundsgaarden. De er alle af nyere Oprindelse, idet de er opstaaet efter Udskiiftningen.

Lidsø var oprindelig en almindelig Udflyttergaard, der omfattede Øens 130 Td. Ld. 1865 købte Hage, der havde faaet Koncession paa Udtørring af Rødby Fjord, Lidsø som Støttepunkt for den paatænkte Landvinding af Fjordarealet mellem Lidsø, Myggefjed og Brødfjed; den projekterede Ejendom skulde blive ca. 1200 Td. Ld. Arbejdet med Udpumpningen kom i Gang og ca. 400 Td. Ld. var indvundet, da Stormfloden 1872 med et Slag bragte de tidligere Tilstande tilbage.

Hage var forinden afaaet ved Dø-

den og hans Enke solgte derefter Lidsø til G. C. Krüger — en Søn af Sønderjydernes Talsmand Henrik Krüger, Bevtoft — for 122,000 Rigsdaler. Krüger var gift med en Datter af Etatsraad Laurids Jørgensen paa Søholt. Krüger udbetalte 22,000 Rigsdaler og udstedte med Etatsraad Jørgensen som Kaulionist en Obligation paa 100,000 Rigsdaler. Krüger

Krüger kom dybere og dybere i Gæld, især efter at hans Svigerfader 1889 var død. 1893 brød det sammen for ham, og Kreditforeningen, der havde en Prioritet paa 300,000 Kr. i Ejendommen, gjorde Udlæg i den, og Krüger maatte gaa fra Hus og Hjem som en ruineret Mand. Kreditforeningen satte Landbrugskandidat Moesgaard-Kjeldsen til at bestyre

HOVEDBYGNINGEN PAA LIDSØ

opførte et nyt Stuehus og nye Avlsbygninger (Stuehuset brændte 1879, men opførtes igen i samme Skikkelse og staar endnu) og købte endvidere Bindernæs med 180 Td. Ld. gammel Agerjord og 60 Td. Ld. Eng.

Opførelsen af Digerne havde skabt gode Betingelser for Udtørningsarbejdet, som Krüger drev med stor Iver og meget store Bekostninger, kraftigt støttet af sin Svigerfader. Men Størstedelen af Inddæmningen gav kun et højt utilfredsstillende Udbytte og

Pantet og overdrog ham senere — efter at Besætningen var bleven betydelig forbedret — Ejendommen for 341,500 Kr. Moesgaard-Kjeldsen tog straks fat paa lidt efter lidt at forbedre Afvandringsforholdene ved dybere Dræning og bedre Udpumpning, og Resultatet viste sig snart i Form af langt større Udbytte. Efter at have købt den lille Gaard Myggeljed raadede han til sidst over ca. 1300 Td. Ld. kultiveret Areal.

Til selve Lidsø hører nu 709 Td.

AVLSBYGNINGERNE PÅ LIDSØ

Ld med godt 19 Td. Hartkorn. Ejendoms skylden er 545.500 (Kr., hvoraf de 298.000 er Jordværdi.

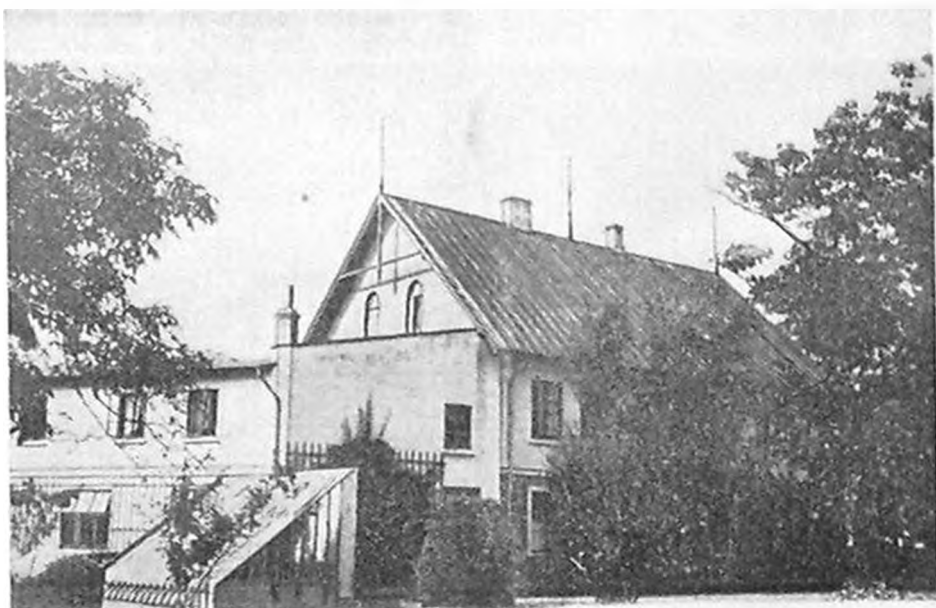
Bindernæs var i sin Tid en Arvefæstegaard. Krüger købte den 1874 for 12.500 Rigsdaler samt Arvefæste-

HOVEDBYGNINGEN PÅ BINDERNÆS

afgifter kapitaliseret til 40,000 Rigsdaler. Gaarden havde da som nævnt et Tilliggende paa 240 Td. Ld. hvoraf de 60 var ofte oversvømmet Eng. Siden har Bindernæs med en kort Afbrydelse hørt under Lidsø. Afbrydelsen kom efter at Bindernæs i 1918 var brændt Moesgaard-Kjeldsen solgte den da til et Par Jyder for den fantastiske Pris af 1,450,000 Kr. De

Td. Hartkorn. 1873 solgte Gaardejer L. D. Hansens Enke Lineslyst til Edv. Meincke for 150,000 Rigsdaler. Meincke tog fat paa Udtørningsarbejdet, men kunde ikke klare sig, og 1886 gjorde Kreditkassen Udlæg i Gaarden for en Obligation paa 220,000 Kr. 1889 solgte Kreditkassen Lineslyst til F. Salicat. Arealet var 310 Td. Ld. samt et inddæmmet

HOVEDBYGNINGEN PAA STRANDHOLM

nye Ejere byggede en stor flot Hovedbygning, men gik, inden denne var helt færdig, i Stykker saa Moesgaard-Kjeldsen paany maatte overtage Ejendommen.

Bindernæs har nu et Tilliggende paa 530 Td. Ld. med 16 Td. Hartkorn. Ejendomsskylden er 500,800 Kr., hvoraf 290,800 Kr. er Jordværdi

Strandholm hed tidligere Lineslyst og var en Arvefæstegaard paa 15

Areal paa 502 Td. Ld. og Syllholm og Myggefjed paa 134 Td. Ld. Købesummen var 190,000 Kr. Salicat gav Ejendommen Navnet Strandholm og drev den i 17 Aar. 1906 solgte han den til et Interessentskab paa 6 Mand for 225,000 med 68,000 Kr. Udbetaling; den paa Grunden hvilende Arvefæstetgift var kapitaliseret til 15,964 Kr. I Skødet belingede Sælgeren sig en Efterbetaling paa 25 pCt. af Købesummen, hvis der inden

1920 blev anlagt en Jernbane med Færgehavn paa Gaardens Grund.

1911 solgte Konsortiet Gaarden til Forpagter Søren Rasmussen for 245,000 Kr. 1918 solgte Rasmussen Strandholm til L. Messerschmidt for 657,000 Kr. med en Udbetaling paa 315,000 Kr. 1923 solgte Messerschmidt Gaarden til dens nuværende Ejer Hans Herlov Hansen for 420,000 Kr.

skiftning i Rødby. Stamhuset Engestofte ejede nemlig en Gaard i Rødby, og saa snart den kgl. Resolution om almindelig Udskiftning var udkommet, forlangte Stamhusets Besidder, Etatsraad Wichfeld, sin Jord udskiftet. Det gik ikke helt glat; der kunde ikke opnaas Enighed og Udskiftningen foretoges derefter ved Magtbud fra en Kommission. Resultatet affødte talrige Klager fra Rød-

OTTELUNDSGAARD

Strandholm er nu paa 666 Td. Ld. Ejendomsskylden er 423,600 Kr., hvoraf 295,000 Kr. er Jordværdi. Bygningerne er ca. et halvt Hundred Aar gamle.

Ottelundsgaarden er den ældste af de her nævnte 4 Gaarde, idet den blev udskiftet allerede 1785, altsaa en Snes Aar for den første store Ud-

bymændene og forskellige Besigtelser; men Udskiftningen blev staaende ved Magt; Rødbymændene opnaede kun nogle Lettelser i Hegnspligten. Stamhuset opførte Bygninger paa den udskiftede Lod, der kaldtes Ottelund. For at fremme Udskiftningen overalt i Landet blev der ofte tilstaaet Udflytterne Bygningshjælp, og 1787 fik Wichfeld tilstaaet 100

Rigsdaler som Hjælp til de opførte Bygninger.

Ottelund var derefter bortforpagtet indtil Chr. Justesen 1898 købte den af Stamhuset for 52,000 Kr. Arealet var da 101 Td. Ld. med 18 Td. Hartkorn. Ved forskellige Jordkøb har Justesen senere oget Gaardens Tiliggende, saa dette nu er 201 Td. Ld. med 17 $\frac{3}{4}$ Td. Hartkorn. Ejendoms-skylden er 223,500 Kr., hvoraf 132,900 Kr. er Jordværdi. Bygningerne er et halvt Hundred Aar gamle, men udvidede og moderniserede af

Justesen, saa de gør et helt stateligt Indtryk.

1918 blev der efter Overenskomst med Maribo Amts Frugtudvalg anlagt en Forsøgshave ved Ottelund. En Td. Ld. blev beplantet med Frugttræer, 20 Sorter, 10 af hver, saaledes at de 5 var Dvergtræer og de 5 halvslammede. Frugten af hver Sort skal aarligt vejes og Indberetning gives om Resultatet; denne Overenskomst gælder i 20 Aar. Endvidere er der i mange Aar drevet Silkeavl paa Gaarden.

RINGSEBØLLE SOGN

DER GAAR SAGN om Ringsebølle Sogn, Sagn om dets Grundlægger, Sagn om dets Kirke, Sagn om dets Ælde, ja Sagn og Ordspil, der peger helt tilbage mod Syndfloden.

Stormfuld har Sognets Fortid været, hærget af Havet, plyndret af Fjender og plukket af Venner er det blevet. Men endnu hævder dets Beboere med stadig Energi dets Tilværelse og kommunale Selvstændighed. I længst forsvundne Dage har Sognet sikkert været en Del større end nu, dets Nabo mod Øst, Herregaarden, har formentlig slugt den ene af dets Byer og lagt dens Jorder ind under samme Sogn som Herregaarden. Selvstændigheden paa det kirkelige Omraade gik ogsaa tabt, og i vore Dage strækkes der Hænder ud efter Sognets tættest befolkede Del, som er Rødby's ombejlede Nabo. Mindre end det er, kan Sognet vel næppe taale at blive, næst Aske

— hvis Grænser ikke er trukket af Menneskehaand — er Ringsebølle Lollands mindste Kirkesogn. Dets Areal er kun 518 Hektar og dets Indbyggertal godt halvfjerde Hundrede; i 1801 havde det kun 110 Indbyggere. Afstanden mellem Sognegrænserne i Øst og Vest er kun 2½ Kilometer. Nabosognene er mod Vest Rødby, mod Nord Sæddinge, mod Øst og Syd Taagerup. Af Byer har Sognet Ringsebølle og Lundegaarde samt Villakvarteret med Banegaard og Missionshus, der er omtalt under Rødby. — Sit Navn har Sognet faaet af det i Oldtiden almindelige Mandsnavn Ring. Boel er Betegnel-

sen for en Jord stor nok til en Families Underhold. Ringsebølle er altsaa Rings Boel.

Nu er Sognet ganske blottet for Skov, men for Aarhundreder tilbage har Sognets sydøstlige Hjørne været dækket af en Egeskov, der fortsattes ind over

RINGSEBØLLE SOGN
Generalstabskort Maalestok 1: 100,000
1 Centimeter = 1 Kilometer.

Taagerup Sognegrænse henimod Hyldtofte. Herom foreligger der imod Hyldtofte. Herom foreligger der meget paalidelige Efterretninger i en Dom, fældet paa Kongens Retterting den 16. Juni 1596. Sagen drejede sig om 12 Oldensvin, som Mogens Gøye, der ejede Olstrupgaard (Lungholm), havde taget fra Kronens Fæstere i Ringsebølle som Vederlag for at de havde haft 30 Svin gaaende paa Olden i Ringsebølle og Hyldtofte Skov. Mogens Gøye paastod, at han havde Oldenret i Skoven, men Modparten beviste, at hans Oldenret kun gjaldt Hyldtofte Skov og ikke Ringsebølle Skov. Der er, hedder det i Dommen, ikke Hegn mellem de to Skove — der gaar i et — men kun Mærkeskel, og det har altid været saadan, at man lod Kreaturer og Svin gaa, hvor de vilde i Skoven, og der blev kun paaset, at den ene Part ikke satte flere Svin paa Olden eller Kreaturer paa Græs end Skovparten gav Ret til. Ringsebøllebønderne har, hedder det videre, sat 30 Svin paa Olden og da Ringsebølleskoven har 700 Egetræer med god Olden — d. v. s. store Træer — kan 30 Svin ikke siges at være for meget. Mogens Gøye dømtes derfor til at tilbagelevere de 12 Svin. — Hvornaar Skoven er forsvundet kan ikke oplyses. I Matriklen af 1664 hedder det: »Ringsebølle Mænd haver følles Overdrift imod Hyldtofte Skov og Fællede, saa da maa der vel endnu have været en Rest, maaske kun et Krat tilbage.

I Sognets nordøstlige Hjørne omkring Kirkeholmen, laa tidligere Ringsebølle Sø, der gennem en lille Bæk havde Aflob til Rødbyfjordens inderste Vig helt oppe ved Sæddinge. Denne Forbindelse med Fjorden var til stor Gene for Sognet; thi under Højvande fyldtes Ringsebølle Sø langt over sine Bredder, oversvømmede de omliggende Marker og satte blandt andet Kirkevejen saaledes under Vand, at Sognebeboerne ikke kunde naa frem til Kirken.

20 Gaarde, 6 Husmandssteder og et Par Gadehuse udgjorde Sognets Bebyggelse omkring 1600. Selvejere var der ingen af; Kronen, Olstrup og Kirken ejede samtlige Gaarde og Huse. Smaat sad Bønderne i det her som andre Steder paa Lolland, og rent galt blev det efter Svenskekriegen 1659. Det hele Sogn blev bogstavelig talt brændt og plyndret; selv Kirken blev ikke skaanet, men ramponeret i en forfærdelig Grad; Døre, Vinduer og Stolestader, ja selv en Del af Taget var slaaet i Stykker og brændt i Svenskernes Lejrbaal. I Skadesvurderingen 1660 hedder det om Kronens Gaarde, at Peter Andersens, Hans Bøddichers, Hans Plougs og Anders Simsensens Gaarde er totalt borte; det samme er Tilfældet med en Gaard, der kaldes Jærgaarden. Hans Dressis Gaard mangler Tag, Døre og Loffer, og Ifvers Gaardspart er ikke stort bedre. At det ikke er gaaet Lungholms og Kirkens Bønder bedre fremgaar af en anden officiel Beretning, hvori oplyses, at Ringse-

bølle Sogns Beboere har maattet søge Husly i Rødby.

Det gik kun smaat med at faa genopbygget de afbrændte eller nedbrudte Gaarde. 5 Aar efter Krigen oplyses det i Matriklen af 1664, at der er 7 Gaarde i Sognet, som ganske mangler Bygninger. De andre Steder er der efter fattig Evne stillet lidt paa Benene. Om Hans Dressis ovennævnte Gaard anføres, at Bygningerne er ganske forfaldne. Anders Pedersen har lidt Bygning, Jørgen Pedersen har et lidet Stykke Hus, der er nybyggt, Peder Smed lige-
 saa. Om de andre gælder, at Bygningerne faar Betegnelsen: meget brøstfældig, nogenledes, lidet ved Magt osv. Kun om en eneste Gaard hedder det, at Bygningerne er ved Magt. De 6 Husmandshuse ligger alle øde og det samme er Tilfældet med de to Gadehuse.

De næste Oplegninger, man har at holde sig til, hidrører fra de Kommissioner, der 1682 og 1685 blev nedsat for at undersøge Tilstanden paa de lolland-falsterske Krongodser. Skønt Krigen nu ligger 25 Aar tilbage i Tiden er Gaardene fremdeles i en trostesløs Forfatning. 1682 har en af Gaardene kun 3 Spænderum Hus, som mangler Tag; en anden har ligeledes kun 3 Spænderum, der er lærdig at falde ned, en tredje har 6 Spænderum, der er uden Tømmer og Tag. De to bedste af Kronens Gaarde har henholdsvis 8 og 14 Spænderum, som er brugbare. 1685 er det blevet lidt bedre. En af de

Gaarde, der før havde 3 Spænderum Hus har nu faaet 8. Om to andre Gaarde hedder det, at de har henholdsvis 8 og 10 Fag velbygget Hus, men mangler hver 16 Fag Ladehus. En af Gaardene har dog endnu kun 4 Fag brøstfældig Hus. Ogsaa Bøndernes økonomiske Forhold omtales kort. De to, der mangler 16 Fag Ladehus er ganske forarmet, de har hver 4 »Plougbæster«, et Par Køer, et Par Faar og et Par Svin; af deres Jord henligger henholdsvis 14 og 5 Skæpper (Hartkorn) utilsaaget. Kun om to af Gaardene hedder det, at Manden og Gaarden er »ved Magt«, de har begge mindre, utilsaagede Arealer, har hver 6 Plovbæster, 3 Køer, 2 »Ungnød« og 5 Faar og Svin. Af Husmandshusene anføres kun 1, der har 4 Fag brøstfældigt Hus; de øvrige 5 Husmandshuse og de 2 Gadehuse eksisterer ikke mere. Ser vi endelig paa Matriklen af 1688 finder vi endnu 2 Gaarde, der ligger »øde« uden Spor af Bebyggelse. Disse tørre og knappe Oplysninger giver et stærkt Indtryk af Svenskernes Hærgen og dens trostesløse Eftervirkninger gennem en hel Menneskealder.

Matriklen af 1688 har 16 Gaarde og 4 Halvgaarde samt et Husmandssted i Ringsebølle Sogn. 4 Gaarde, 1 Halvgaard og Husmandsstedet tilhører Kronen, 1 Gaard, 2 Halvgaarde og et Par Kirkejorder tilhører Ringsebølle Kirke, 1 Gaard og 2 Halvgaarde er tillagt Kapellanen i Rødby, 10 Gaarde tilhører Lungholm. 1833 anfører J. H. Larsen, at Ringsebølle

har 8 Bøndergaarde og 3 Huse med Jord og Lundogaarde 6 Bøndergaarde og 3 Huse med Jord. Det er første Gang Lundegaarde nævnes som By og nogen officiel Adkomst dertil har den heller ikke, idet baade nye og gamle Matrikler kun kender en By og det er Ringsebølle, hvorunder alle Matrikelnumre er opført. Navnet Lundegaarde stammer naturligvis fra den forannævnte Skov, der har ligget lige derved.

KIRKEN*

Ringsebølle Kirke er Sognets eneste Seværdighed; den gør, set paa Frastand, et højt beskedent Indtryk, men vinder betydelig i Interesse ved et nærmere Eftersyn. Den er bygget af Kampestenskvadrer og stammer antagelig fra Tiden 1150—1200, d. v. s. den er et Hundrede Aar ældre end Lollands ældste Teglstenskirker. Den er bygget paa en Holm i Kanten af den tidligere Ringsebølle Sø, skønt dette Sted under Højvandstider og da navnlig om Vinteren var vanskeligt tilgængeligt for Befolkningen i den sydlige Del af Sognet. Der kan ikke være Tvivl om, at denne Beliggenhed er valgt for at Kirken under Vændernes Plyndringstog kunde tjene som Fæstning; bag dens tykke Kampestensmure, forsynet med tykke, jernstængede Egeplankedøre og skærmet af Vand paa de tre Sider var man i Stand til at byde Fjenden Trods og bjerge Livet. Nu ligger Kirken i Sognets nordøstlige Hjørne, umiddelbart ved Sogne-

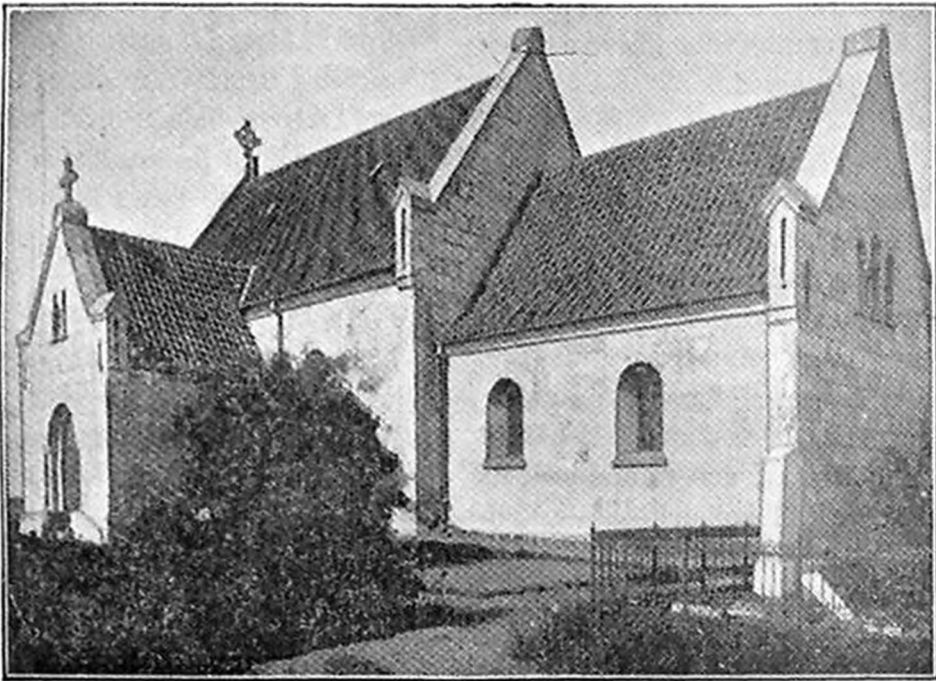
grænsen, men meget taler for, at der tæt Øst for den har ligget en Bøndeby, som er bleven opslugt af Højbygaard, hvorefter dens Jorder — som almindeligt i slige Tilfælde — blev lagt ind under samme Sogn som Hovedgaarden. I Tiden indtil 1400 kaldtes Kirken almindelig for Egeby eller Eyeby Kirke, antagelig Navnet paa den nedbrudte Landsby. At Eyeby ikke blot er et andet Navn for Ringsebølle fremgaar af de ældste danske Arkivregistraturer, hvori nævnes, at Fru Bodil Henningsdatter ca. 1200 gav sig i St. Peters Kloster i Næstved med alt sit Gods, deriblandt Gaarde i Ringsebølle Eyeby.

Kirken bestaar af et lille Skib og et uforholdsmæssigt stort Kor. Den østre Ende af Koret er nu dækket af et Cementlag, men skal efter Sigende være opført af Munkesten i Modstrøning til den vestre Halvdel, der ligesom Skibet er af Kamp. Er dette rigtigt, betyder det, at den østlige Del er tilbygget senere og har erstattet den oprindelige Korrunding (Apsis). Den nederste Del af Korets østlige Gavl er ganske vist af Kamp, men den er nyopført i Begyndelsen af Halvfjerserne i forrige Aarhundrede, da Kirken blev underkastet en ret uheldig Restaurering, hvorved Gavlene samt den øverste Del af Skibet og Koret fik et fra det oprindelige Udseende stærkt afvigende Præg.

Kirken har ingen Taarn, men har tidligere haft en saakaldt Klokketabel — bygget af svært Tømmer, beklædt med Brædder — staaende

paa Kirkegaarden; hvornaar den er nedrevet vides ikke med Bestemthed, den nævnes endnu 1833 i J. H. Larsens lille Bog om Løllands tre vestlige Herreder. Klokken, der nu hænger i Vestgavlen, er uden Indskrift, men stammer ifølge Uldall fra Tiden omkring 1200 og er maaske anskaf-

og Muren under Taget hele Kirken rundt stammer fra den før nævnte Restaurering for et halvt Hundred Aar siden. Gavlene er saamaend meget pøne, prydet med Blendinger og rundbuede Glukhuller, som bæres af Piller, men de forstyrrer ganske Indtrykket af den ærværdige Kirke,

RINGSEBØLLE KIRKE

fet samtidig med Kirkens Opførelse. Klokkenes Topbøjler eller Hanke er alle afstrudte og erstattet med Jernhanke.

Vaabenhuset er meget yngre end Skibet og har afløst et tidligere og mindre Vaabenhus, hvis Tagrejsning endnu spores paa Skibets Mur over det nuværende Vaabenhusloft. Den øverste Del af Vestgavlen

og for at gøre Forsyndelsen mod det gamle saa slem som mulig er disse fornyede Dele opført af almindelige Mursten og derefter overstrøget med Cement, der er inddelt i Firkanter for at ligne de oprindelige Kampestenskvadrer i Muren underneden. I Skib og Kor er der ved Restaureringen indsat nye, rundbuede Vinduer, hvis Omkreds er pudset med Cement,

d. v. s. at de er indmuret med alm. Mursten. Det samme er Tilfældet med den tilmurede Kvindeindgang paa Nordsiden. Den oprindelige, dobbelt profilerede Granitsokkel ses endnu rundt om hele Skibet; hist og her er der endnu Rester af utilhugne Grundsten.

Vil man danne sig en Forestilling om Kirkens oprindelige Udseende, maa man tænke sig Skibet, uden Vaabenhus eller andre Sidebygninger, og et til Skibets Størrelse sva-

Nordside udhuggede Dyrofigur. De fire Sten, der alle sidder paa deres oprindelige Plads — kun er Stenen over Mandsindgangen vendt, saa dens Billedside vender nedad i Stedet for udad — er den Dag i Dag Kirkens største Seværdighed.

Den fornømmeste af dem, er Stenen over Mandsindgangen, der allsaa sidder over Døren mellem Vaabenhuset og Skibet. Dens Relief forestiller en Kampscene med raat udhuggede men djervt formede Figurer.

STENEN MED KAMPSCENEN

rende Kor, der paa Østgavlen har haft en rund eller tresidet Afslutning, alt opført af Granit. Højt oppe paa Muren, lige under Skibets flade Løll har siddet smaa rundbuede Vinduer, to i hver Side af Skibet, et paa hver Side af Koret. Kirkens udvendige Udsmykning bestod bl. a. i de to endnu bevarede Overligger-Sten over Mandsindgangen paa Sydsiden og Kvindeindgangen paa Nordsiden, samt det i en Granitsten paa Korets Sydside udhuggede Mandehoved og den i en tilsvarende Sten paa Korets

Til Venstre staar en Mand, der foran sig holder et rundt Skjold med en Bukkel i Midten; med højre Haand svinger han en stor bredbladet Økse; bag ham staar et Dyr, der sikkert skal forestille en Bjørn. Hans Modstander dækker sig bag et stort trekantet spidst Skjold og svinger i højre Haand et mægtigt bredklinget Sværd; bag ham staar en opsadlet Hest, der med Tommen er bundet til en Nagle i en Mur. Denne Kampscene har gennem længst svundne Aarhundreder sat Tilskuernes Fau-

lasi i Sving og skabt Sagn, der gør Billedet til en Fremstilling af stedfundne Begivenheder. De to Kæmper skal, hedder det, forestille to Brødre i Tvekamp; den ene faldt, og han der gik af som Sejrherre byggede Kirken. Han hed Ring og har givet Kirken og Sagnet Navn. Om hans Kæmpekræfter hedder det:

»Ring Stærk Odder ikke kusker
Om end Odder hannem rusker
I hans Totter og hans Haar
Ring den RISE modig staar«.

De to Brødre skal, hedder det videre, have boet paa Egeby og Rings Boel, hvoraf der er fundet Murestensrester Nordøst for Kirken og i Ringsby (ved Skolen). Og som en Hentydning til Kirkens Alder tilføjes det: »Den har staaet Syndfloden over«.

Det med Munkestensresterne er maaske rigtig nok, og »Syndfloder« har der jo været nok af i de talrige Oversvømmelser, men ellers er Sag-

STENEN MED DYREBILLETET

net som sædvanligt kun Digt. I Aar-bøger for nordisk Oldkyndighed har den paa disse Omraader fremragen-

de Forsker Eigil Rothe skrevet en Afhandling, hvori han — gennem Citater bl. a. af Paulus Breve og ved talrige Henvisninger til lignende Fremstillinger rundt om i Udlandet og enkelte Steder her hjemme — beviser, at Ringsebolle-Relief'et er en Fremstilling af Kampen mellem det onde og det gode, mellem Lasten og Dyden.

Manden med Øksen, det runde Skjold og Bjørnen symboliserer det onde. Allerede hos Kirkefædrene

STENEN MED MANDSHOVEDET

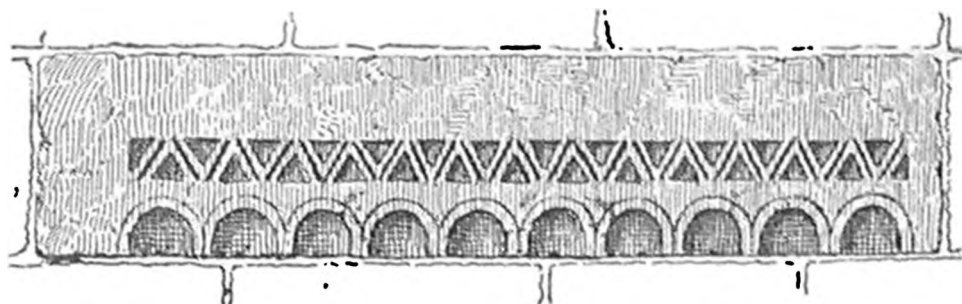
bruges Bjørnen som Symbol paa det onde og lastefulde, ja paa selve Djævelen, og i mange gamle Kirkebilleder, der fremstiller Kamp mellem Kristne og Hedninge, bærer Hedningerne rundt Skjold, ligesom Manden i Ringsebølle. I de gamle Kirkebilleder er endvidere Øksen altid Vaabnet hos den, der forestiller Lasten. Den Ondes Modstander bærer almindelig ligesom paa Relief'et i Ringsebølle, romansk Rustning; Hesten, der staar bunden, symboliserer det, der er indordnet under noget højere, i Modsætning til Bjørnens

utojlede Vildskab. Herefter maa den romantiske Sagnforklaring vige for Virkeligheden, der ikke er slet saa spændende; Billedet er ikke skabt til Minde om en stedlig Begivenhed, men kun for i Almindelighed at symbolisere Kampen mellem det onde og det gode.

Paa lignende Vis maa sikkert de to Stenbilleder i Korets Sidemure forklares. Billedet paa Nordsiden, der viser et fantastisk Dyr med kløftet Hale, skal formentlig forestille en Drage, der symboliserer det onde; den er derfor anbragt mod Nord,

har Kunstneren anbragt den smukke Ornamentfrise over Kvindedøren.

Den oprindelige Granitgesims under Taget har antagelig ogsaa været smykket med Ornamenter eller Profiler; og den lille Kirke har da i al sin Beskedenhed været et smukt Minde om Bygningskunsten i vore allerældste Landsbykirker. Ringsebølle Kirke er bleven haardt medhandlet under tidligere Tidens »Forskønnelsesiver«; men endnu ejer den i sine Granitbilleder en Seværdighed, som ikke har ret mange Sidedestykker i danske Landsbykirker.

STENFRISEN OVER KVINDEINDGANGEN

hvorfra Mørket, Kulden og det onde kommer, hvorimod Billedet paa Sydsiden, hvorfra Lyset, Varmen og det gode kommer vel skal symbolisere Kristendommen, der i en Mand's Skikkelse sejrer over Dragen.

Døroverliggeren over den nu tilmurede Kvindeindgang i Nord har ingen symbolsk Betydning, men er en kunstnerisk Udsmykning. Kvindedøren er jo i vore gamle Kirker anbragt mod Nord, paa Skyggesiden, fordi det var Kvinden, der bragte Synden ind i Venden ved at friste Manden. Som en lille Formildning

Et andet gammelt Minde er Døbefonten, som staar i Koret; den er lavet af raat tilhugget Granit med rundbuede Felter, men ellers uden Udsmykning; det i Stenen udhulede Bækken er, som sædvanlig i de gamle Døbefonte, saa stort, at Barnet ved Daaben kunde dybbes helt ned i Vandet. Det maa antages, at denne Døbefont er anskaffet ved Kirkens Opførelse. Nu dækkes det oprindelige Bækkenrum af et Messingsfad, der i Bunden har en Frømmstilling af Mariæ Bebudelse og paa Kanten to Adelskjolde med Bogstaverne J. F.

og L. G. og paa modsat Side C. F. Der er ingen Aarstal, men Vaabenskjoldene og Bogstaverne ved dem gør det muligt søe nogenlunde at tidsfæste det. Det ene Vaaben viser et skraandelt Skjold og maa forment-

DØBEFONTE

lig være Slægten Friis fra Haraldskjær, de saakaldte Skaktavl-Friser, der havde Skjoldet skraandelt ved en toradet Skaktavl. Det andet Vaaben tilhører Slægten Galde, der havde et Vaabenskjold med en Sparre (Spær) omgivet af 8 Stjerner. De ved Adelskjoldene anbragte Bogstaver passer paa Jørgen Friis til Krastrup og Haldkjær og hans tredje Hustru Lisbet Galde; de blev viet paa Hald den 5. December 1596 og døde begge 1616. Fadet stammer altsaa fra det mellem disse to Aarstal liggende Tidsrum; men da ingen af de to Slægter paa den Tid havde Forbindelse med denne Egn, maa Fadet antagelig tidligere have tilhørt en anden Kirke.

Om Kirkens Indre er iøvrigt lidet

at førelte. Skibet har to og Koret to Krydshvælvinger, der antagelig er indbygget i Tiden omkring 1400. Stole, Prædikestol og Altertavle (med et Maleri af Døroph: Christi Opstandelse) stammer fra Restaureringen for et halvt Hundrede Aar siden. Paa Alterbordet, der er af Træ, staar to svære Mahnstager uden Inskription. Kalken er ligeledes uden Inskription, men har i Bunden et Sølvmærke med Aarstallet 1744 og Mærkerne J. L. 1740 samt i et Par andre Mærker P. N. og W. H. Oblatæskken bærer paa Laaget Indskriften: »Denne Eske foreris af Peter Gisse og Hustrue til Ringsebølle Kirke, til en Hukommelse efter dennem 1714«. I Bunden staar: Vægt 8½ Lod samt en i faa Strøger tegnet Alterkalk. Disken har paa Kanten et Kors og i Bunden to Mærker, i dem begge staar: J. L. 1740.

Kirkegaarden er paa den ene Side hegnet med et Stendige og paa de to Sider med Stakit. — Udenfor Kirkegaarden ligger en Korolade.

I 1913 fandt man under Gravning til en Drænledning langs nordre Kirkemur Resten af et Kapel udfor Kvindeindgangen og Øst herfor langs med Kirkemuren en stor Fællesgrav med 30—40 Lig uden Kister og lagt i 3 Lag ovenpaa hinanden, alle med Ansigterne nedad. Antagelig stammer Graven fra en Pestepidemi. Det var en udbredt Ovortro, at man sikrede sig mod Smitte ved — paa Trods af Loven — at begrave Ligene med Ansigterne nedad.

— Ringsebølle Kirke har i længst

forsvundne Tider været meget velstillet og ejt adskiligt Jordegods baade i selve Sognet og i Rødby, Taagerup og Sæddinge. 1414 tilskødede saaledes Ridder Henrik Vardenberg Kirken 8 Gaarde. Præstegaard har der ogsaa været i Ringsebølle og der er ingen Tvivl om, at det engang har været et selvstændigt Sognekald; men længe før Reformationen er det blevet Anneks til Rødby. Et Bevis herfor er bl. a. en Række Breve fra Aarene 1414, 1426 og 1437, som angaar Strid om Kirkejorden og som sidstnævnte Aar endte med en Overenskomst, hvorved den lange Trætte mellem Sognepræsten i Rødby og Ringsebølle Kirkevæger og Sognemænd blev afgjort. Striden drejede sig om noget Jord, der laa til Eyeby (Ringsebølle) Kirke. Præsten fik for sin Embedstid Lov at bruge den Jord, som Eyeby Kirke havde i Rødby. Yderligere skulde han for Livstid have en Ager af Eyeby Kirkes Jord mod at holde Kirken med Vin og Brød uforsømmelig. Naar Præsten afgik skulde baade Jorden i Rødby og Ageren gaa tilbage til Eyeby Kirke. — Man kan jo sikkert gaa ud fra, at Ringsebølle allerede den Gang var Anneks til Rødby; thi ellers var der jo ingen Mening i at give Rødbypræsten Ringsebølle Kirkes Jorder. Efter Reformationen var Kirken alvorlig truet med Undergang; thi 1. April 1580 udsteder Christian III følgende aabne Brev:

Vj haver af vor synderlige Gunst undt og tilladt at os elskelige Hr.

Rasmus, Sognepræst udi Rødby her- efter maa have, nyde og beholde Præstegaarden udi Ringsebølle Sogn med alle dens Tilliggender, ligeledes Præsterenten af Ringsebølle Sogn. Og skal Sognemændene udi Ringsebølle søge til Rødby Kirke, og skal Sognepræsten Hr. Rasmus gøre dem tilbørlig Præstetjeneste baade inden og uden Kirken.

Meningen hermed var naturligtvis, at Ringsebølle Kirke skulde dele Skæbne med andre lignende Kirker (f. Eks. Krogbølle ved Nakskov) og nedrives. Naar den frelstes fra denne Skæbne skyldtes det sikkert dens forholdsvise Rigdom, der gjorde det muligt for Sognemændene at holde den vedlige uden Udgift for Kronen eller andre. Men Præstegaarden og Præsterenten gik altsaa til Rødby-Præsten. For at stille Ringsebølle-mændene tilfreds er han vel saa af god Villie gaaet ind paa ogsaa at holde Gudstjeneste i Ringsebølle Kirke, selvfølgelig mod Ekstraydelser fra Sognemændene. I Tidens Løb maa de alligevel have faaet den Opfattelse, at de ikke fik nok for deres Ydelser; thi de møder aller og aller med Krav om mere Kirketjeneste. 1578 fremsætter de ikke alene Krav om at faa Attensang Paaske- og Pinseudag; men forlanger desuden, at Præsten skal holde Gudstjeneste i et Hus, naar Kirkevejen er oversvømmet, saa de ikke kan naa frem til Kirken. De faar rent Afslag og henvises til at søge Rødby Kirke, naar de ikke kan komme til deres egen. Saa greb Ring-

bøllemandene til den Udvej at afkorte deres Ydelser til Præsten, thi naar han ikke vilde beljene dem, vilde de heller ikke betale ham. Sagen kom for Landemodet og her blev Ringsebøllemandene belært om, at de ikke havde Ret til at afkorte Præstens Indtægter, og at de ifølge Christian III. Brev havde Pligt at søge Rødby Kirke. Sognepræsten Hr. Hans Hansen erklærede, at Ringsebøllemandenes Krav ikke kunde opfyldes alene af den Grund, at der kun var en Degn i begge Sogne og selv om Kapellanen vilde gøre den begærte Tjeneste, kunde han ikke, fordi Degnen samtidig var oplaget af Tjenesten i Rødby Kirke. Sognepræsten tilhød derefter, at lade Kapellan og Degn gøre den begærede Tjeneste paa Tredieheligdagen, hvis Ringsebøllemandene vilde yde dem noget ekstra derfor. Men hertil svarede Sognemændene, at hvis Degnen og Kapellanen ikke vilde gøre den tilbudte Tjeneste uden særligt Vederlag, vilde man heller ikke yde dem det Korn, de hidtil havde faaet. Atter maatte Bispen belære Sognemændene om, at de ikke havde Lov til at forringe Kirketjenernes Indtægter, og prøvede de derpaa, vilde snart et kongeligt Brev belære dem om Fejltagelsen. Ringsebøllemandene nægtede saa at svare paa det givne Tilbud og Præsten forelagde da Sagen paa et Sognestævne i Ringsebølle, hvor alle Mændene var mødt. Her foreslog Sognepræsten, at hver af Sognemændene aarlig skulde give en Skæppe god Byg til Kapellan og

Degn for den tilbudte Ekstratjeneste, og da en Skæppe Byg kun kostede 6 eller 7 Skilling, mente han ikke det var noget stort Krav. Nogle af Ringsebøllemandene var villige, men andre erklærede, at de ikke vilde lægge mere Tyngde paa deres Gaarde til Præst og Degn. Og saa sluttede Sagen uden Resultat. Nu var Forholdet jo dette, at Ringsebøllemandene ikke havde ret meget længere til Rødby Kirke end til deres egen, og den stadige Modstand mod Paa budet om at søge Rødby Kirke bundede derfor dels i Trofasthed mod Traditionen, dels i Trods. Navnlige var det jo et stift Stykke, at de, selv naar deres egen Kirke var utilgængelig, nægtede at gaa til Rødby Kirke, men forlangte Gudstjenesten holdt i et Hus. Alligevel lykkedes det dem ved stadigt at fastholde Kravet at faa det respekteret, hvilket fremgaar af nedennævnte Sag.

Efter Krigen 1659 var Ringsebølle som før fortalt praktisk talt jævnet med Jorden, Kirken i frygtelig Grad ramponeret og alle Ringsebøllefolkene taget ind til Rødby. Under disse Omstændigheder indgik Sognepræsten og de ledende Mænd i Rødby under 1. August 1660 med et Andragende til Kongen om at faa Ringsebølle Kirke nedlagt og dens Gods henlagt til Rødby Kirke, som Ringsebøllefolkene skulde have Pligt til at søge. I Andragendet paaberaabte man sig først Christian III. Brev af 1539, henviste dernæst til at Ringsebølle laa aldeles øde baade paa

Folk, Bygning og altinge saa der ikke havde været Gudstjeneste i ¼ Aar; at Rødby Kirke var fattig og trængte haardt til Reparation og Udvidelse, medens Ringsebølle Kirke havde en temmelig god Indkomst; at Vejen til Rødby Kirke ikke var stort længere end til Ringsebølle, og at Vejen til sidstnævnte ved Vintertid var saa besværlig, at hverken Præst eller Sognefolk kunde naa til Kirken, men maatte søge en Mand Hus og derudi holde Gudstjeneste, som det er sket i mine Formænds Tid og derhos ofte i min Tid, ved sliG Gudstjeneste maa man savne baade Kalk og Disk og Sangbøger, ja, maa endog kalde Folkene sammen med et Horn.

Andragendet gik til Lensmandens og Bispens Erklæring, og de foreslog, at henwise Ringsebollemændene til at søge Rødby Kirke, indtil deres egen igen kunde blive sat i Stand og deres Gaarde genopbyggede. Af Ringsebølle Kirkes Indkomster maatte der til Rødby Kirke kun tages til Vin og Brød og lign., saa længe Ringsebollemændene var henvist til den. Denne Indstilling blev tiltraadt af Kongen, og saaledes mislykkedes ogsaa dette sidste Anslag mod Ringsebølle Kirke, men den parodiske Gudstjeneste i et Hus, hvortil Menigheden blev tudet sammen med Byhornet, har Ringsebollemændene næppe oftere faaet trumfet igennem.

Fra Reformationen til 1689 tilhorte Ringsebølle Kirke Kronen. Nævnte Aar gik den ved Mageskifte over til

Generalfiskal Jørgen Landdorph og senere til Baroniet Sonderkarle, der endnu ejer den.

SOGNET NU OM DAGE.

Udover Kirken er der ikke meget at berette*). Af offentlige Bygninger har Sognet kun Skolen og Fattighuset. Under Rødby er omtalt Vandværket, Jernbanestationen, Missionshuset, Forsamlingshuset og Odd-Fellow-Logen; Vandværket tilhører Rødby og de fire sidstnævnte ligger alle i Villakvarteret ved Købstadens Grænse.

SKOLEN

Skolen i Ringsebølle er oprettet ifølge Skoleloven af 1814, den første Skolebygning har ligget lidt nordligere end den nuværende, der er opført 1887 og har kostet 4000 Kr.; den indeholder et Klasseværelse og Bolig til Læreren Til Skolen hører 5 ½ Td. Ld. Ejendomsskyldvurderingen er 13.000 Kr.

Fattighuset ligger i Lunde-gaarde og er opført midt i forrige Aarhundrede, da det gamle brændte; det er i Ejendomsskyld sat til 2800 Kr.

Sognet har kun en Proprietærgaard over 50 Hektar, nemlig Ringse-

*) I Indledning til Sognets Historie Side 160 staar, at det er Lølfands næstmindste Kirkesogn, der skulde staa Kommune.

bøllegaard med godt 50 Hektar, 14 Td Hartkorn, 136,400 Kr. Ejendomsskyld, hvoraf 97,000 Kr. er Jordværdi. Endvidere har Sognet 12 Bon-

FATTIGHUSET

dergaarde — der nævnes nedenfor — med 15 til 50 Hektar, 5 Smørgaarde med 5—15 Hektar, 3 Husmandsbrug med ½—5 Hektar og 47 Huse med mindre Jordtilliggende. Bondergaardene er:

Mtknr. 15 mfl. ca. 47 Hektar, knapt 7 Td Hartkorn, 112,400 Kr. Ejds., 11½ Td. Hk., 110,600 Kr. Ejds.,

Ejendomsskyld, hvoraf 73,400 er Jordværdi. Mtknr. 8 a mfl. 44 Hektar, 77,600 Kr. Jordv. Brændegaard 39 Hektar, 7 Td Hk., 109,600 Kr. Ejds., 71,000 Kr. Jordv. Mtknr. 5 mfl. 32 Hektar, 7½ Td. Hk., 82,700 Kr. Ejds., 56,600 Kr. Jordv. Mtknr. 9 a mfl. knapt 31½ Hektar, 7¼ Td. Hk., 77,800 Kr. Ejds., 57,000 Kr. Jordv. Mtknr. 18. 31½ Hektar, 7 Td. Hk., 79,600 Kr. Ejds., 54,000 Kr. Jordv. Mtknr. 13 a mfl. knapt 30 Hektar, knapt 7 Td. Hk., 76,500 Kr. Ejds., 50,800 Kr. Jordv. Mtknr. 17 mfl. 28½ Hektar, 6¼ Td. Hk., 80,100 Kr. Ejds., 48,900 Kr. Jordv. Birkely 27½ Hektar, 6¼ Td. Hk., 70,900 Kr. Ejds., 46,900 Kr. Jordv. Toftegaard 26½ Hektar, 6¼ Td. Hk., 71,700 Kr. Ejds., 45,300 Kr. Jordv. Mtknr. 11 a mfl. 26 Hektar, 6 Td. Hk., 70,400 Kr. Ejds., 44,300 Kr. Jordv. Mtknr. 12 a mfl. 25 Hektar, 5¾ Td. Hk., 71,500 Kr. Ejds., 44,200 Kr. Jordv.

TAAGERUP-THORSLUNDE SOGN

I HØJE GUDERS og dito Herremænds Tegn staar Dobbeltøgnets Historie, og Tegnene er just ikke blide — Thorslunde-Navnet fortæller os, at her har Asaguden Thor haft en hellig Tempelplads med tilhørende Offerlund, hvor Jernalderfolket bad deres djærve Bønner til Tordenguden, ofrede ham baade Mennesker og Dyr og festede til hans Ære. 3 Gange om Aaret, Midvinter, For-sommer og Senhøst ofrede man til ham. Fra nær og fjærn kom Lollikerne til Gudehovet med deres Ofre for at deltage i den blodige og hellige Fest. Den indledes under mange Ceremonier og høje Raab med at Hovedet paa de til Ofre udsete Mennesker og Dyr blev knust med en Thorshammer, Hjertet blev udskaaret og med det dampende Blod oversmurt ikke alene Gudestøtten, men ogsaa Ansigt og Hænder paa Offerfestens Deltagere. De myrdede Menneskers Kroppe blev hængt op i Lundens Træer, som blev hellige ved saaledes at bære Gudens Ofre, men det ofrede Kvæg blev nydt under Festen, der som Regel varede 3 Dage. Tusind Aar er forløbet siden Asagudernes blodige Lære blev fortrængt af den blide Krist og en Trækirke rejstes paa Gudehovets Plads;

men Thorslunde bærer fremdeles Navn efter Tordengudens Helligdom og bevarer dermed Mindet om de gamle Lollikeres bloddampende Gudefester.

Der er endnu i Dobbelt sognet andre og mere haandgribelige Oldtidsminder end Thorslunde-Navnet og der har været endnu langt flere. Særlig i Sognets sydlige Del har der været en Mængde Oldtidsgrave, hvoraf der nu kun er enkelte Rester tilbage. Ogsaa i Thorslunde har der været baade Stenalder- og Jernaldergrave. 1878 fandt man f. Eks. i en Grusgrav paa Matrikelnr. 10 i Thorslunde et Par Jernaldergrave med Skeletdele af Mænd og Heste, og desuden nogle Lerkar. 1846 blev der ligeledes i Grusgraven, fundet en Guldring, som antagelig ogsaa stammer fra en Oldtidsbegravelse. Men det mest fornemme Oldtidsfund er den Runesten fra Vikingetiden, som nu staar ved Østmuren af Taagerup Kirkes Vaabenhus. Den blev 1868 fundet paa en Præstegaarden tilhørende Lod i Bjerremark; den laa en Alen nede i Jorden med Runesiden nedad. Man havde allerede kløvet den for at bruge den til Trappesten, da man blev opmærksom paa Runerne og ved Sognepræst Jessens

Omsorg blev Stenen frelst og fort op til Kirken. Heldigvis havde Kløvnin-gen ikke skadet Runeindskriften og Stenen kunde let sættes sammen igen. Ved Opstillingen har man be-gaaet den Fejl, at stille Stenen saa-

RUNESTENEN I TAAGERUP

ledes, at Runerne staa i vandrette Linier, medens den skulde staa saa-ledes, at Linierne blev lodrette. Ste-nen maa regnes for en Krigersten, d. v. s. den er rejst over en Mand, der er død paa Vikingefærd. Ind-skriften lyder saaledes:

ØSTE'NS SØNNER REJSTE DENNE
STEN EFTER DERES BRODER
SPARLE, SKIPPER HOS ASBJØRN NÆB

Ifølge Wimmer stammer Stenen fra Tiden omkring 950. Ved Kirkens Reparation i 1894 har en Murer-svend med en Spidshammer hugget et K. J. i Stenens Kant. Da Stenen er fredet, vilde Nationalmuseet have ham tiltalt og idømt en Bøde, men

der fandtes ikke den Gang i Maribo Amts Politivedtægt nogen Hjemmel for at idømme Straf for en saadan Forseelse; denne Mangel i Vedtæg-ten blev straks efter afhjulpen.

1842 blev der ved Pløjning hos Peter Rasmussen i Thorslunde fundet et Guldsmykke fra Middelalder-en, et saakaldt Klenodie forestillen-de Treenheden: Gudfader holder sin korsfæstede Son og mellem dem Helligaanden som en Due. Paa Bagsiden staa i 3 Linier J. H. S. (Je-sus), M. H. T. G. (Mit Haab til Gud alene) og A. E. (maaske Ejerens Forhogstaver). Klenodiet blev ind-sendt til Nationalmuseet og betalt med 45 Rigsdaler.

— Hvad Thorslunde var i Heden-skabets Dage blev Taagerup i stærkt afbleget Form et halvt Aartusinde se-nere, da et Kardinalbud 1470 ophøjede Kirken til et Valfartssted, hvor der var Afslad at hente. Her var det ikke Thorsstøtten, men den hellige Jom-frus Billede, de Troende rettede deres bedende Blikke imod, og Blod-ofret var nu omsat i jævne Gaver og klingende Mønt til Taagerupkirkens Gavn og Bedste. Men her, som der, endte Valfarten i Fesl, og naar Drik-ken vakte de slumrende Rester af fordums Vildskab til Live, kunde der ogsaa her flyde Blod af braadne Pander. Lønge efter at Katolicismen havde delt Thorslærens Lod og var fortrængt, blev Valfarten ved; nu blev der ikke handlet med Afslad, men med Markedsvareer. Og da Heiligheden saaledes var borte, trivedes

Drikkeriet og Raaheden desbedre — og satte ogsaa sine Spor i Sognets Dagligliv. 1689 skriver Provst Jørgen Christiensen i sin Visitatsbog, at der var 7 bekendte Horere i Taagerup Sogn foruden den ene, der stod Skrifte. Han lastede deres skammelige Levned og truede med at jage dem af Sognet om de ikke bedrede sig. — Omsider gjorde et Kongebud Ende paa den Valfart, et Kardinalbud et Par Hundrede Aar tidligere havde kaldt til Live. Men det er ikke denne udartede Valfart, der skal nævnes som Kændingsmærke paa Taagerup Sogns ældste Historie; de Ofre, der giver den sit Præg, staar ikke i den himmelse Jomfrus, men i de jordgridske Herremænds Tegn.

Fra Hedenskabets Dage havde selvejende og selvbevidste Bønder traadt Taagerups Jord; men Kristentidens sorgelig berømte Herremændsvælde blev her som andre Steder bygget op ved at lægge Bondestanden i Ruiner. Jo federe Herreguarde desto uslere Bønder gælder ikke mindst for disse Egne, og Taagerup naaede omsider den Ære at have Landets største Hovedgaard, maalt i Hartkorn, indenfor sine Grænser; men to Bondebyer forsvandt i dens Gab, før denne Herlighed blev naaet; den ene af disse Byer blev ganske vist taget fra Nabosognet mod Vest, men til Gengæld tog Hovedgaarden i Nabosognet mod Øst senere en af Taagerup sognets Byer — saa var den Fejl udjævnet. To andre af Sognets Byer

fik vel Lov at bevare Livet, men det blev gennem Aarhundreder et trølbundet Liv i Føsternes sure og udpinte Kaar, et Helvede mod Selvejerbøndens fjerntløsende Dage. De fleste Selvejere gav tidligt op i Kampen mod Herrevældet; de mere stædige tog det lidt længere Tid med, men knægted skulde og blev de; thi Klagens Vej var lang og trang. 1698 klager f. Eks. to Selvejerbønder, Søren Jensen i Højby og Morten Nielsen i Thorslunde til Kongen over Knud Billes Foged paa Højbygaard, der vil tvinge dem fra deres Gaarde ved at plage dem med ulovlig Ægt og Arbejde. Hvad der er kommet ud af Klagen ses ikke; men selv om Bønderne fik Ret denne Gang, betød det kun, at Herremanden eller hans Foged fandt paa nye Plagerier, indtil de genstridiges Mod var knækket.

De to Byer, der udslettedes i Taagerup Sogn var Højby og Engebølle. Højby havde ifølge Matriklen af 1664 9 Holgaarde, 5 Halvgaarde, 4 Husmandsbrug og et Gadehus; de blev alle jævned med Jorden og alt deres Tilliggende lagt under Højbygaard; Tidspunktet angives at være 1718 og ligger i al Fald mellem 1688, da Højbys Gaarde findes anført i Matriklen, og 1755, da den savnes i en Præstebeskrivelse, hvori Sognets Byer anføres. Engebølle nævnes omkring ved 1200, da Fru Bodil Hemmingsdatter gav en Jord i Engebølle med dens Skov til Skt. Peters Kloster i Næstved. En mindre Se-

degaard i Engebølle tilhørte 1397 Mattis Jonsen. 1484—93 nævnes Thomas Clausen i Engebølle. Senere nævnes Mogens Gøye som Ejer af denne Gaard; fra ham gik den over til Strøgen Brahe, som 1625 solgte den til Jørgen Grubbe. I Matriklen 1664 opføres den som Selvejergaard, tilhørende Hendrich Løjet; Bygningerne er da meget brøstfældige. 1688 er den — formentlig paa Grund af Skatterestance — overgaaet til Kongen. Oluf Løjet er opført som Fæster, men Gaarden er øde, dens Hartkorn er 8 Td. 3 Skp. Taageruppræsten M. Møller anfører 1755 — i sin ovenfor nævnte Beskrivelse — Engebølle som en By med 4 Gaarde, men der findes ingen Oplysninger om deres Størrelse; de er senere — maaske 1787 — solgt til Lungholm og deres Jorder lagt ind under denne Hovedgaard.

De to gamle Byer, der er undgaaet Tilintetgørelsen er Taagerup og Hyldtofte. Annekssognet har derimod aldrig haft mere end den ene By Thorslunde.

— Den lave sydlige Del af Taagerup Sogn led meget under Stormfloden 1872. Den 13. November Kl. 7 om Morgenen gik Vandet over Saxfjeddiget og væltede sydende og brusende ind over Hyldtofte Fællede, Pilet og Bjærnes. Et nygift Par Snedker Hansen og Hustru var lyet op paa Loftet af deres lille Hus. Bølgerne løftede Huset af Grunden og førte det til Søs og splittede det ad. Paa den sidste lille Tagstump sad

Manden og Konen og holdt hinanden i Hænderne, indtil de blev opslugt af Bølgerne. Efter Katastrofen fandtes Mandens Lig i Strandkanten paa Syltholm. Konens Lig fandt man derimod først hen i Januar; det var begravet under en Tangdyngge faa Skridt fra det Sted, hvor Manden havde ligget. De blev begge begravet paa Taagerup Kirkegaard. Blandt de modige Redningsmænd her i Sognet nævnes Arbejdsmand Jørgen Hansen, Pilet, der trods et skrøbeligt Helbred gik i Vand til Brystet for at bjerge de Nødstedte.

Digeanlægget har her, som overalt paa Strækningen fra Kramnitze til Lunde høje, forandret Karakteren af Sognets sydlige Del. Tidligere grænsede Sognet direkte til Østersøen, eller rettere til det lille Øhav, der laa indenfor Hyllækrog, med Øerne Store- og Lille-Bunddrag, Magleholm, Lyttesholm, Billeseholm og Stenersholm. Nu er hele Arealet med disse Øer inddæmmet, saa de er ophørt at være Øer og er landfaste med den tidligere Kystlinie. En Arm af Øhavet, der skød sig ind bag Saxfjed og gjorde denne til en Halvø, er ligeledes udtørret. Af det saaledes indvundne Areal tilfaldt kun en ringe Part Taagerup Sogn, idet alle de ovennævnte Øer hørte under Olstrup og Errindlev Sogne, og det samme blev saa Tilfældet med de imellem dem liggende, nu udtørrede Arealer. Derimod har den udenfor liggende lange Arm Hyllækrog gennem lange Tider hørt til

GENERALSTABSKORT OVER TAAGERUP I HØVSØ SOGN
Maalestok 1: 100,000, (1 Kilometer == 1 Centimeter)

Taagerup Sogn (Højbygaard) og gør det fremdeles.

Dobbelt sognet grænser mod Vest til

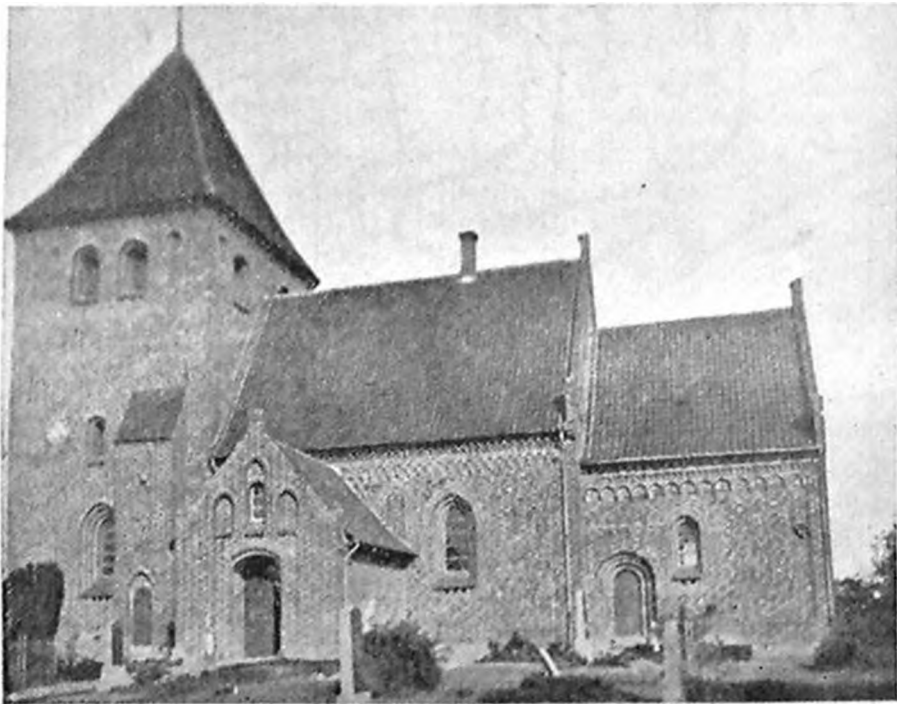
Rødby og Ringsebølle, mod Nord til Sæddinge og Holeby, mod Øst til Fuglse og Olstrup Sogne og mod Syd

ligeledes til Olstrup Sogn. Den største Udstrækning fra Sukkerfabrikken i Nordøst til Bunddragene i Syd er ca 9½ Kilometer, og fra Ringsballegrænsen i Vest til Fuglsegrænsen i Øst ca. 5½ Kilometer; men Maalene er iøvrigt meget varierende, idet Sognegrænsen er meget uregelmæssig og slaar de største Bugter og Vinkler hele Vejen rundt.

TAAGERUP KIRKE.

Som de fleste andre af Lolland's Teglstenskirker stammer Taagerup Kirke fra Tiden 1250—1350; den er

1500 er der indbygget Hvælvinger, først i Koret, senere i Skibet og endnu senere er der for Vestgavlen opført et svært Taarn med Pyramidetag og af samme Bredde som Kirken, hvis Skib derved er forlænget med Taarnhvælvingen. Samtidig eller maaske før er ogsaa Vaabehuset opført. Kirken er i Aarene 1889—93 bleven restaureret under Ledelse af Arkitekt Hans J. Holm og fremtræder nu i meget tiltalende Skikkelser. Man kan dog ikke fri sig for Mistanke om, at Restaureringen paa visse Punkter har været ledet mere

TAAGERUP KIRKE

opført af røde Mursten og har oprindelig bestaaet af et lille Skib og Kor med fladt Loft. I Tiden omkring

af Ønsket om at naa et pynteligt Udseende end af streng Troskab mod det, der oprindelig har været.

Ved Mandsindgangen i det omtrent helt fra nyt opførte Vaabenshus og ved Kvindeindgangen paa Nordsiden var der saaledes før Restaurationen kun Spor af de oprindelige Portaler, og der kan rejses Tvivl om, hvorvidt i al Fald den sidstnævnte Indgang har haft en saa pragtfuld og rigt profileret Portal, som den nu er smykket med; den ligner — hvad straks vækker Mistanke — i et og alt den ligeledes stærkt restaurerede Portal over Mandsindgangen. Iøvrigt er der paa Skib og Kor bevaret mange af de oprindelige sirlige Enkeltheder, særlig de rige Gesimsen med Spærstikfriser, Buer med fint lildannede og afvekslende Konsolsten, dobbelt profileret Sokkel osv. Kirken har nu store og nye spidsbuede Vinduer, men flere Steder paa Muren ses Buerester af de gamle, smaa og højsiddende Vinduer. Paa Korets Sydmur ses den ligeledes rigt profilerede Portal over den tidligere Præsteindgang. Ved Vaabenshusets Østgavl staar den tidligere omtalte Runesten. Muren paa den Del af Taarnet, der slaar over Hvælvingen, er rykket tilbage og altsaa af mindre Tykkelse end den underste Del. Paa Sydsiden er et Fremspring med Taarntrappe.

I Taarnet hænger to Klokker. Den ældste og største er uden Inskription, men har paa det tomme Skriftbaand et Støbemærke af Form som et dobbelt W med Kors i Midten. Langt mærkeligere er dog det

lille, svagt fremtrædende Relief midt paa Klokken; det er kun 5 cm højt og har Form som en Gavl med Kors foroven, inde i denne Ramme ses en kvindelig Figur ved en Læsepult, over denne er et rundt Mærke, der formentlig skal angive et Vindu, hvorfra Lyset falder ind over Pulten. Relieffet er et saakaldt Pilgrimsmærke og skal forestille den hellige Birgitte, der læser i den hellige Skrift eller nedskriver sine Aabenharinger. Det lille Billede fortæller os, at Klokken stammer fra den katolske Tid, antagelig fra Tiden 1400—1450. Den lille Klokke har følgende Indskrift:

»Aar efter Christi Fodsel 1616
hafver erlig och velb. Mand Holger
Bilde til Højbygaard med sin kiere
Frue, Fru Anne Juel. H. Anders
Henrickson Veil, menige Taagerup
Sognedolek samt oc Taagerup Kirke
bøkostet denne Klokke. M. Michel.

Det sidste Navn er Klokkestøberens. Hr. Anders Henriksen Vejle var Sognepræst i Taagerup. — Paa Taarnloftet er henstillet et daarligt Mæleri af Kristus.

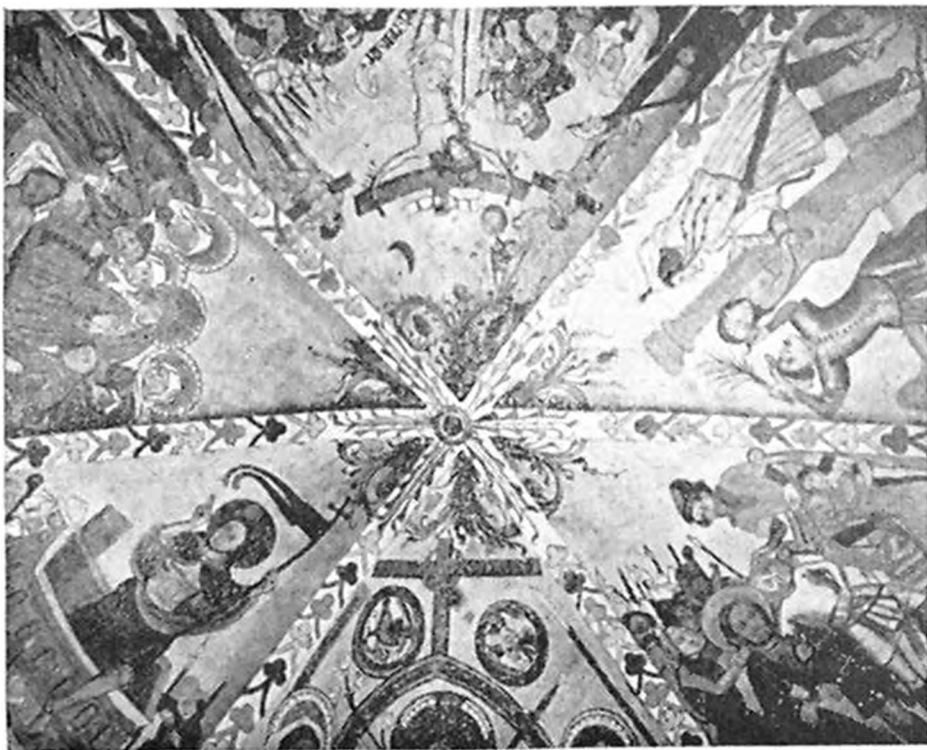
Vaabenshusets Indre er uden Loft, saavel paa Indersiden af Taget som paa Murene er malede Ornamentter. Skibet har 3 Krydshvælvinger og Koret en søkribbet Hvælving. Alle Hvælvingerne er ved Opførelsen bleven smykket med Kalkmalerier, der i de Tider, hvor Almuen ikke kunde læse, skulde tjene som en Billedbog, en Anskuelsesundervisning i Bibelfhistorien. Efter Reformationen før man strengt frem mod alle Kirke-

minder fra Katolicismens Dage, og der udstedtes bl. a. Ordre til at overhvidte alle Kalkmalerier. Men Taagerupfolkene vilde aabenbart nødigt af med deres Billeder; thi den kendte Fuglseprovst Jørgen Christiensen skriver i sin Visitatsbog efter et Besøg i Taagerup 1578: »Prov-

storie, den sjette Billeder af Dømedag. Set i rigtig Rækkefølge er Billedfremstillingen følgende:

1) Kristus for Pilatus, som sidder paa et Højsæde; ved hans Side staar en Dreng med Vandbækkenet.

2) Kristus hudstryges af 2 Mænd, med frygtelige Ansigter.

PARTI AF KALKMALERIERNE I KORHVELVINGEN

sten befalede endnu, som ofte førhen, at den slæmme Maling i Kirken skulde udslettes. Og udslettet blev den omsider. Ved den før nævnte Restaurering opdagede man Kalkmalerierne i Koret; de blev under Ledelse af Professor Kornerup afdækket 1889. Hvelvingen er delt i 6 Kapper eller Felter; de 5 bærer store Billeder af Christi Lidelseshi-

3) Korsfæstelsen: Jesus korsfæstes mellem 2 Røvere; fra den bodfærdige Røver, ser man Sjælen fare ud og blive modtaget af en Engel -- derimod bliver den ubodfærdige Røvers Sjel modtagen af en brun Djævel -- denne sidste er anbragt paa en ejendommelig Maade saaledes paa Stenribben, at man ikke opdager den uden ved nøjere Eftersyn.

Foroven ser man Sol og Maane. Ved Korsets Fod ses de hellige Kvinder og Johannes, som understøtter Maria, desuden en Høvidsmand med et Sværd i Haanden; paa et Baand staar hans Ord (paa Latin) om Jesus: »Han var sandelig Guds Søn».

4) Gravløggelsen: Jesus lægges i Graven af Nikodemus og Josef af Arimatæa, bagved staar den sorgende Maria og flere andre Kvinder.

5) Opstandelsen: Man ser Jesus som den, der har sejret over Døden, han træder frem med Sejrsfanen i sin Hånd — rundt om ligger de søvende Vagtposter.

6) Dommedag: Man ser Jesus som Himmelkongen med Glorien om Hovedet. Johannes og Maria knæler ned for ham. Rundt om ser man de 4 Evangelisters Mærker, som heri Kirken desuden findes paa et Krucifix og en Ligsten i Taarnhvælvingen: Matthæus' en Engel, Marcus' en vinget Løve, Lucas' en vinget Okse og Johannes: en Ørn. Under disse Billeder ser man Dommedag afbildet: paa højre Side blæser en Engel i Basun, og de døde staar op af Gravene — til Venstre ligeledes en Engel — derunder Helvede, et Ildsvælg, som opsluger de Uretfærdige.

Bag ved Altertavlen findes et lille, men ejendommeligt og smukt Billede af Jomfru Maria med den døde Frelser paa sit Skød.

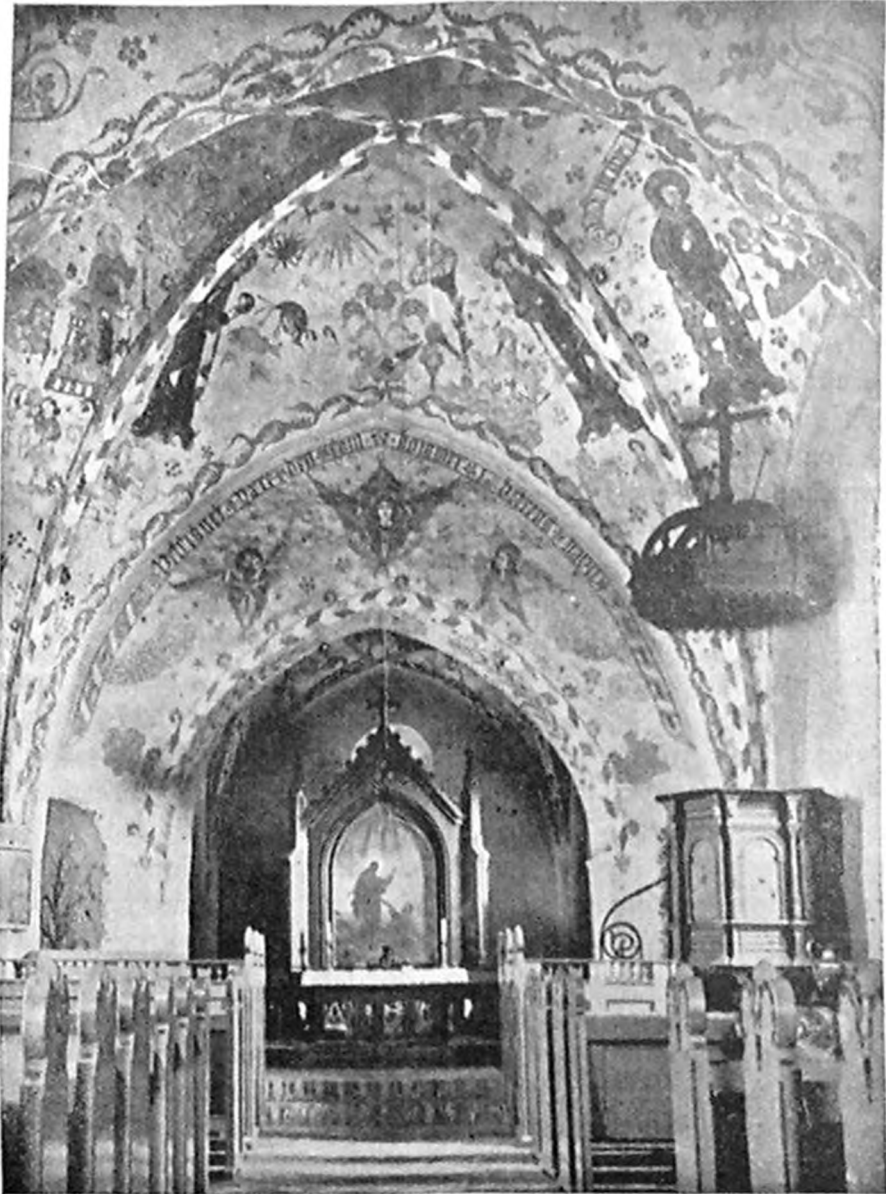
I den østre af Skibets Hvælvinger har Billederne et lidt yngre Præg; de forestiller Skabelsen, Syndefaldet og

dets Følger. Herren skaber de forskellige Dyr. Første Billede Vanddyrene, hvor der ogsaa er kommen 2 Havfruer med. Næste Billede: Landdyrene, en Hjort o. lign. Dernæst Adams og Evas Skabelse. Saa taler Herren indtrængende til Adam og Eva, medens han holder Adam i Haanden — bag ved dem ser man de 2 Træer, Livets og Kundskabens Træ. Det følgende Billede forestiller Fristelsen; Adam og Eva taler med Slangen, som snor sig op i Træet; den er afbildet med Kvindehoved og Guldkrone. Dernæst ser man hvorledes Adam og Eva udjages af Paradiset af en Engel og derefter maa leve paa en anden Maade. Adam hugger Brænde, Eva spinder paa Ten. I dette sidste Billede bærer de og de 2 Børn Klæder — paa de andre Billeder er de nøgne. Ejendommeligt er det at iagttage, hvordan Adams Træk efterhaanden er blevne ældre. Ved Skabelsen er han fremstillet som ganske ung, men siden har han Skæg.

Under disse Billeder, som er tydelige nok og forsynede med latinske Indskrifter, er anbragt smaa Billeder i Hjørnerne; disse Billeder er dog saa uklare, at man ikke ved deres Betydning. Dog ser man lige over Prædikestolen en Skikkelse med et frygteligt Djævløfjæs, som ikke er til at tage fejl af.

I de 2 bageste Hvælvinger fandtes ogsaa Kalkmalerier, men disse er ikke afdækkede, idet man ved Undersøgelsen af en enkelt Kapse, fandt

Fremstillingen saa drastisk, at den med Skriftsteder paa Dansk, hoved-
ikke i vor Tid egner sig til at sagelig fra Johannes' Skrifter.

KIRKENS INDRE MED KALKMALERIER I SKIBETS HVÆLVINGER

pryde en Kirke. Disse Hvælvinger
er derfor overhvidtede og forsynede

Paa begge Sider af Korbuen er der
i Triumfvægen Nicher, der nu er

halvt dækket af Pillerne som bærer Hvalvingerne. I den katolske Tid, medens Kirken endnu havde fladt Loft, var der et Alter i hver af disse Nicher.

Altertavlen er et Maleri af Dorph fra 1876 (Christus og Peder paa Havet) i en enkelt Indfatning. Alterbordet er af Træ, prydet med Ornamenter. Kalken er ret ny; i Bunden staar »Taagerup 48 Lode. Æsken og Disken er uden Inskription. Prædikestolen, der nu henstaar uden Maling, er et Træskaarerarbejde fra 1586 i enkel Stil; den er delt i rundbuede Felter, flankeret af Piller, der for-

DØBEFONTE

oven bærer grovt udskaarne Hoveder. Paa Lydhimlen, saavel som foroven og fornedet paa Stolen er malet latinske Skriftprog. Den staar nu paa søndre Side af Korbuen, men indtil for 100 Aar siden havde Præ-

dikestolen sin Plads over Korbuen, hvilket i tidligere Tid var Tilfældet i adskillige Kirker. — Døbefonten, der staar lige indenfor Døren, er ualmindelig stor og smuk, hugget i mørkebrunt, poleret Marmor med Ribber, der foroven ender i Hoveder; den er antagelig fra det 15. Aarhundrede. Daabsfadet er gammelt, men uden Inskription, i Bunden er fremstillet Fristelsen og rundt om Kanten de kendte Dyrefigurer. — I Skibet hænger et stort, gammelt Krucifiks af ret tarveligt Arbejde; i dets Korsflige er som for nævnt Evangelistemblemer.

I Skibets Væstgavl er indmuret en Ligsten, der tidligere har haft sin Plads paa den nordre Væg længere oppe i Skibet. Stenen er ret stor og af graa Marmor. Foroven er fremstillet en Kristushgur, der sætter Kronen paa en knælende Præsts Hoved; i Hjørnerne Evangelistemblemerne og fornedet Jacobs Kamp med Englen. Indskriften lyder saaledes:

Her i denne Begravelse hviler H. Hans Hanson født her i Taagerup af Præsteføle 1627, blef Sognepræst 1655, kom i Egteskab 1658 med Abigael Sadolin, fød i Hørbeløf af Præsteføle 1637, velsignet ved hende med 4 Born Margareta, Karen og Abigael Maria og en Søn, Hans; Sonnen med tvende Døtre hensovede for deres Fader, som døde 1685 4. i 10., hvilken Dag han og blef ordineret efter 30 Aars aflagte Tjenste og 26 Aars fuldendte Egteskab. Dend eldste og eneste Datter kommen udi Egteskab med hans Successore H. Johannes Sidenborg — samptlige ved-

kommende til Æreminde loed dette bekoste 1685.«

Paa Kirkegaarden findes et Sandstensmindesmærke rejst af Sognobøerne over det unge Ægtepar Snedker Hans Hansen og Hustru, som omkom ved Stormfloden 13. November 1872. Desuden bør nævnes endnu et stort Mindesmærke over 5 Born, der indebrændte paa Saxtjød den 8. December 1909. Stenen bærer paa Midten en knælende Engel og derunder Indskriften: »Mary, Annette, Aagot, Helga, Svend Aage Reinholdt Jacobsen. Saxtjød 8. December 1909. — Rejst af deltagende Venner«.

— Endnu 1832 ejede Kirken et Rogelsekar fra den katolske Tid. Det er senere bortkommet, men er maa-ske identisk med det Rogelsekar, der for et halvt Hundrede Aar siden blev fundet hos en Gaardejer i Thorslunde og indsendt til Nationalmuseet.

— Kirken var i den katolske Tid viet til Jomfru Maria, og hun havde sit særlige Alter i Kirken. Opimod 1470 maa Kirken have haft ondt ved at klare sig økonomisk; thi nævnte Aar udstedes der et Afladsbrev til alle Troende, der vilde yde Kirken Gaver. Dette er ikke noget enestaaende Tilfælde; der udstedtes ofte saadanne Afladsbreve til Fordel for betrængte Kirker; Vindeby Kirke i Nørreherred har f. Eks. faaet flere Afladsbreve; men det bemærkelsesværdige ved Taagerup-Brevet er, at Afladen, som i Reglen kun blev gi-

vet for 40 Dage, her blev givet for 100 Dage, og Brevet med Afladen skal her gælde til »evig Tid«. Med Udeldelse af alle snirklede og højstemte Talemaader lyder Brevet i Oversættelse saaledes:

Vi Angelus og Richardus, Presbytere og Kardinaler i den hellige romerske Kirke sender alle Christi Troende, som vil faa dette Brev at se og høre, en evig Hilsen i Herren. Vi tro, at det er vor Pligt at tilskynde alle de Troende ved Afladens Gaver at vise sig selv en from Tjeneste. Vi ønsker, at Kapellet ved den salige Jomfru Marias Alter, der er beliggende i Sognekirken Thogeroppe paa Lolland, skal besøges med passende Hædersbevisninger af Christi Troende. Og for at de samme Troende villigere skal strømme sammen til denne Kirke og udstrække deres hjælpende Hænder, giver vi alle og enhver Christi Troende af begge Køn, som virkelig gør Bod og Skrifte og som hvert Aar paa den hellige Jomfru Marias Bedudelsedag, Besøgelsesdag, Opstandelsedag og Fødselsdag saa og paa selve Altrets Indvielsesdag med fromt Hjerte besøger Kapellet eller dets Alter og udstrækker hjælpende Hænder til dets Istandsættelse, Bevarelse og andet fornødent — 100 Dages Aflad af den dem paalagte Poenitence. Dette giver vi, fornævnte Kardinaler, ved nærværende Brev, som skal gælde evigt i kommende Tider, og som vi bekræfte ved vore Segls Vedhængning. Givet i Rom i Aaret efter Herrens Fødsel 1470 den 27. Marts.

Afladsbrevet har sikkert givet godt i Kirkebøssen; thi Kirken fik jo Raad til at indbygge Hvælvinger og bygge Vaabenhus og Taarn. Endnu 1559 skriver Provst Christjernøen i

ein Visitatsbog, at der i Taagerup Kirke er et Mariabillede, til hvilket der forðum valfartedes meget. Med Reformationens Indførelse var det forbi ikke alene med Afladen, men ogsaa med Gaverne til Kirken. Men allerede under Katolicismen var der her som andre Steder, hvor mange Mennesker strømmede sammen paa bestemte Dage opstaaet et Marked, hvor Handelsfolk mødte med deres Varer. Dette Marked fortsatte paa Maria Besøgsdage et helt Aarhundred efter Reformationen. 1633 indgaa Borgmester, Raad og menige Borgerskab i Mariibo med et Andragende til Kongen om at Markederne i Halsted, Saltvig, Taagerup og Olstrup, hvor Slagsmaal med anden Ulykke til og ofte skemaa afskaffes, da Borgerne i Mariibo havde stor Skade deraf paa deres Næring. Andragendet, der ogsaa led paa andre Fordele for Mariibo, blev afslaaet. Men 1636 ansøger Rødby og Nysted om at faa Markederne i Olstrup, Taagerup og Sædtinge nedlagt, og dette Andragende bevilges, idet der 16. November 1636 udstedes et Kongebrev, hvori det hedder:

Øftersom os underdanigst gives til Kende, hvorledes aarligen i vort Land Lolland skal holdes Markeder udi efterskrevne trende Landsbyer, Oelstrup, Togerup og Sedinge, og at der naar Markederne sammesteds holdes skal begaas megen Gudsforlørnelse baade med Slagsmaal og ellers udi andre Maader, og er derfor hos os anholdet om, at samme Markeder maatte forandres og paa andre

Steder holdes. Da haver vi naadiget bevilget, at de Markeder, som hertil-dags haver været holdt udi forskevne Togerup og Sedinge, skal afskaffes og herefter holdes i vor Købstad Rødbye paa samme Tider om Aaret, som de der hertil-dags haver været holdt, og det Marked, som haver været holdt udi Oelstrup, skal ogsaa afskaffes og herefter holdes i vor Købstad Nysted den 26. Oktober, efterdi paa den Tid ingen Marked holdes udi fornavnte vort Land Lolland.

Ved Reformationen gik Taagerupkirken — som alle andre Kirker — over til Kronen, som senere solgte den til Aalholm. Herfra gik den 1911 over til selvejende Institution med en Formue paa 9507 Kr. hvoraf de 2887 skal anvendes til aarlige Vedligeholdelser og de 6680 til Hovedreparationer. I den sidste Sum slaas der nu et alvorligt Hul, idet der skal installeres et Varmeapparat som er kalkuleret til 4000 Kr. Af Hensyn til Kalkmalerierne maa Kakkellovne ikke anvendes. Endelig ejer Kirken Renterne af 6000 Kr. som Baroniet Sønderkarle ved Lensaføsningen har indbetalt i Stiftsmidlernes Kasse. Disse Penge fra Baroniet har følgende Oprindelse. Da Præsten Frantz Rosenljerne Kragh i 1780 var kaldet til Taagerup-Thorslunde, fandt han Anneksgaarden i Thorslunde og Mensalgaarden i Hyldtofte uden Bygninger, uden Besætning og usle i Drift. Han fik af sin Forgænger Steffen Schades Dødsbo tilkendt 470 Rigsdaler som Erstatning for manglende Bygninger og Besætning, men

da denne Sum langt fra var tilstrækkelig til Opførelse af Bygninger og Indkøb af Besætning, fik han 1787 Lov at sælge Jorderne, der var paa 10½ Td Hartkorn, til Lungholm mod en vis aarlig Ydelse til Præstekaldet. Det er denne Ydelse, der nu er kapitaliseret til 6000 Kr. og indbetalt. Schades Bo fik eftergivet de 476 Rigsdaler til Fordel for fattige Kreditorer.

— Om Præstegaarden ved vi, at den brændte den 13. Januar 1721 og at Præsten til dens Genopførelse fik bevilget en Rigsdaler af hver Kirke i Fyns Stift.

PRÆSTEGAARDEN

Præsten Chr. Randrup, der sad i Kaldet fra 1799 til sin Død 1831, ombyggede Præstegaarden. Stuehuset blev færdigt i 1805 og vurderedes til den dengang ikke ringe Sum 2600 Rdlr. Bygmesteren, Hr. Tømmestemester J. Wentsel i Rødby fik det Skudsmaal, at Bygningen indvendig var prydet med en Siirlighed, som endog overgaar Overslagets Fordringer; denne Siirlighed kan endnu ses i de smukt udskaarne gammeldags Dørgerichter. — Randrup anlagde ogsaa Haven og plan-

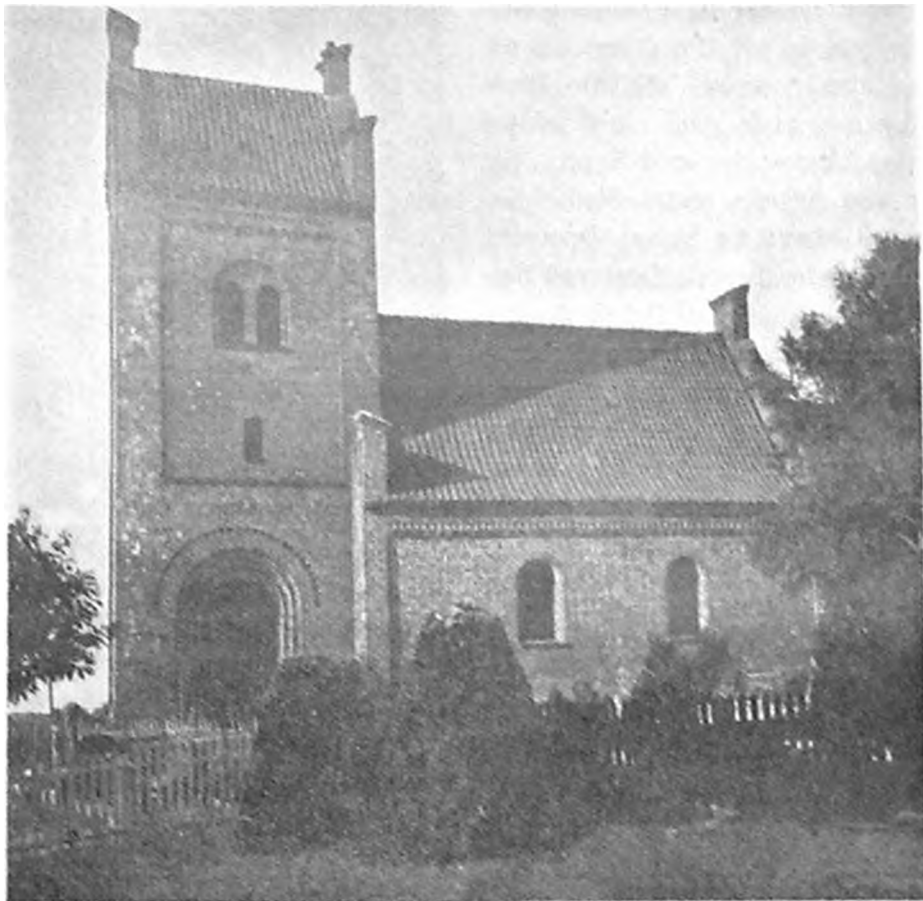
tede en Mængde gode Træer. Af Randrups 4 Længer er nu kun to tilbage; den søndre er nedrevet for mere end en Snes Aar tilbage, den østre blev nedrevet for faa Aar siden efter at Præstejorden -- oprindelig 33 Hektar -- paa nær 11 Hektar var bortsolgt.

THORSLUNDE KIRKE.

Det Sted, hvorpaa Thorslunde Kirke ligger, har sikkert fra den graa Oldtid været indviet til Gudsdyrkelse. Sognavnet siger os, at her har ligget en Lund, der var helliget Dyrkelsen af Asaguden Tor, og ved Christendommens Indførelse er sikkert det første beskedne Gudshus af Træ opført netop paa Tors Helligdom. Det var en Fremgangsmaade, de Christne anvendte overalt; dels betegnede man derved, at den nye Gud havde sejret over den gamle, dels havde man lettere ved at tillempe den nye Religion efter de stedlige Forhold og Vaner; thi som oftest lempede Christdommen sig frem og optog saa meget af den gamle Gudsdyrkelses ydre Former som mulig uden at komme i Strid med selve den kristne Lære. Beskeden har den første Trækirke været og beskeden blev den Stenbygning, der Aarhundreder efter afløste den. Den var bygget i romansk Stil med fladt Loft og smaa højsiddende Vinduer og kun bestaaende af et lille Skib og Kor; vi kan let optrække dens Hovedlinier ved at tænke os hele den nuværende Taarnbygning fjær-

net. Langt senere blev der midt paa Skibets Sydside opført et Bindingsværks-Vaabenhus, forsynet med et lille spirpydet Taarn, hvori Klokken hang. Først omkring 1870 fik

nets Sydside gennem en stor, rund-buet, rigt profileret Portal. Taarnets Hjørnepiller gaar op over Taget. Paa Vestsiden staar Baron Bertouch-Lehns Navnetræk: »J. B. L. 1868«.

THORSLUNDE KIRKE

Kirken sit nuværende Udseende. Baroniet Sønderkarle, der ejede den, lod det stærkt medtagne Vaabenhus nedrive og opførte ved Skibets Vestgavl et stort nyt Taarn, hvis nederste Del gør Tjeneste som Vaabenhus. Indgangen er paa Taar-

Paa Taarnets Nordside er Opganger til Klokkerummet, hvor der hænger en Klokke med Indskriften: »Støbt af J. C. og H. Gamst 1840«.

Skibet og Koret, Kirkens gamle Del, er stærkt restaureret, men noget af det gamle Murværk er dog

tilbage. Paa Korets Sydside ses den nu tilmurede Præsteindgang, men Rundbuen over den er ny. Det samme gælder sikkert Gesimsen under Skibets og Korets Tag.

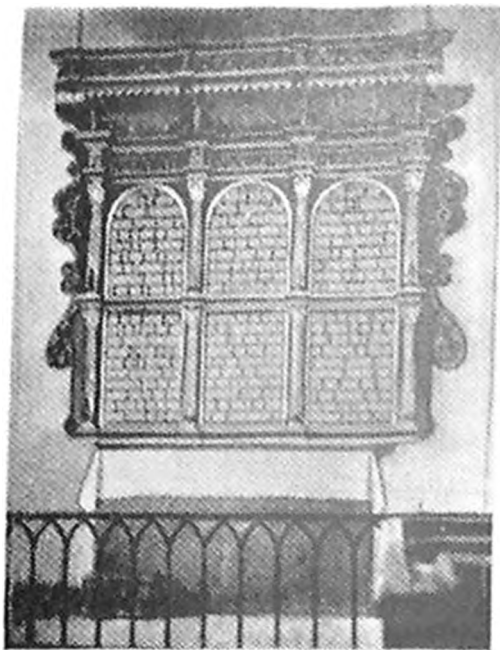
Vaabenhuset har Bjælkeloft. Skibet og Koret har fladt Gibsloft. Stolestaderne er nye. Prædikestolen ældre men uanselig. Skibet frembyder med andre Ord intet af Interesse. Anderledes med Koret, der her som enkelte andre Steder ligger lidt skævt for Skibet. Opmærksomheden fæstner sig først ved den dejlige, gamle Granit-Døbefont, der er smykket med udhugne Rebsninger og rundbuede Felter. Daabsfadet er nyt og uden Inskription eller Prydelse. Koret er delt tvers over med et Jerngitter. Altertavlen er Mage til de gamle Tavler i

DØBEFONTE

Gloslunde, Grøshave og Landet Kirker. Den består af 6 Felter, adskilt ved Piller; foroven højer Tavlen ud-

ad i en Himmel med Stjerner paa blaa Bund. Ligesom i Landet Kirke har Tavlen her været dækket af et

DEN GAMLE ALTERTAVLE

Maleri, en i kunstnerisk Henseende slet Fremstilling af Jesus i Getzemanen Have. Billedet er nu fjernet fra Tavlen; denne er restaureret og Felterne udfyldt med Skriftsteder og Fadervor. Paa Himlen staar Aars-tallet 1587. Altertavlen i Landet er fra 1582; de nu kasserede Tavler i Gloslunde og Grøshave er fra 1581; de fire Tavler er aabenbart udgaaet fra samme Værksted. Kunstner har deres Skaber ikke været, og man har Lov at formode, at de katolske Altertavler, de skulde erstatte, har været af større kunstnerisk Værd. Paa Kirkeløftet i Thorslunde findes nogle Rester af Kirkens tidligere Prydelser i Form

af 3 stærkt medtagne Figurer af Christus, Maria med Barnet og Paulus. Kirken har ogsaa tidligere ejet et Monstransskab, der ligesom det endnu bevarede i Landet Kirke var udskaaret af en eneste Egoblok. Ved Kirkens Restaurering for 60 Aar siden blev det i stærkt medtagen Tilstand kastet ud paa Skolepladsen foran Kirken og her smuldede det hurtigt hen.

Messingstagerne paa Alterbordet er uden Inskription. Solvkalken er stor og smuk; den bærer Urnernes og Hobernes Vaaben og rundt om Foden følgende Inskription:

•Anno 1598 haffver erlig och welbyrdig Mand Frederick Hobe thil Boserop: Høffvidsmand paa Nykiøffving och Aaleholm och hans kiere Høstru erlig och welbyrdig Fru Fru Sitzel Urne gifvet denne Kælck och Discck thil Thorslunde Kircke. Gud aldsommecktiste thil Ære: hand unde os alle ad lefve saa her: ad vy maa lefve hos hannom ævindelig. Amen.◊

Paa Bøgerstilkens Knopper staar JHESUS,, og paa Bøgerskaalen et A. L. (Abraham Lehn?), der kunde tyde paa, at den er fornyet. Disken er ligeledes forsynet med Hobernes og Urnernes Vaaben samt Aarstallet 1593; den er i Kanten udtunget som en gothisk Roset og hører desuden Jesus Monogram. — Æsken er af ret ny Dato; den er rigt ornamentet og har i Laaget Jesus Monogram. I Bunden staar »Thorslunde

Kirke. Michelson 63. samt de tre Taarne.

Den rige Gave fra Frederik Hobe og Sidsel Urne staar sikkert i Forbindelse med den Fare, der i flere Aar havde truet Kirken, men nu (1593) var vel overstaet. Thorslunde var Anneks til Fuglse og begge Kirker tilhørte Kronen. 1585 indbødrettede Henning Gøye, der var Lensmand paa Nykøbing og Aalholm, at Fuglse Kirke var saa forfalden, at den truede med at styrte sammen, og i et den 28. August 1585 udstedt nabent Brev resolverede Kongen da i Henhold til Henning Gøyes Indstilling, at Thorslunde Kirke skulde nedrives og Materialerne benyttes til Istandsættelse af Fuglse Kirke. Motiverigen var, at Thorslunde Sogn var saa lille — der var kun 16 Gaarde, som gav Tiende — at det meget vel kunde sammenlægges med Fuglse til ét Sogn. Thorslunde Sognemænd fik Befaling til fremtidig at søge Fuglse Kirke, og det paalagdes Henning Gøye, Herredsprovsten, Sognepræsten og Kirkeværgerne at anvise Thorslundemændene bestemte, ordentlige og bekvemme Stolestader i deres fremtidige Sognekirke. Men selv et Kongebud blev ikke taget alt for højtideligt, naar det gjaldt at nedrive en Kirke: det var Krønge Kirke Eksempel paa, thi den trodsede i en Snæs Aar et Kongebud om dens Nedrivelse og fik sluttelig Lov at blive staaende. De Thorslunde Mænd har vel ment, at hvad der kun-

de lykkes for Krøngemændene kunde ogsaa lykkes for dem. Sagen blev trukket i Langdrag, og da Hønning Goye 1588 gik af som Lensmand og efterfulgtes af Frederik Hobe, saa det straks lidt bedre ud. Han turde ikke ligefrem bevilge et Andragende fra Thorslundemændene om Lov til for egen Regning at reparere deres dødsdomte Kirke, men var venligsindet overfor Tanken om Thorslundekirkens Bevarelse, og saa fandt man da ud af, at da Fuglse Kirke ikke kunde benyttes til Gudstjeneste medens den store Reparation stod paa, blev Fuglse-mændene henvist til at benytte Thorslunde Kirke saa længe. Materialet til Fuglse Kirke maatte derfor søges andet Sted. Bag-efter lykkedes det at faa Formynder-regeringen til at se bort fra Befalinger om Thorslundekirkens Nedbrydning. Det er sikkert i den Anledning, Frederik Hobe og hans Hustru har skænket den smukke Kalk og Disk. Godsted Kirke har ogsaa samtidig faaet en Kalk og Disk af dem, og mulig er der da nogen Sammenhæng mellem Nedrivningen af det store Taarn, der engang har smykket Godsted Kirke, og Fuglse Kirkes Reparation; men det maa tilføjes, at indtil videre hviler denne Sammenstilling paa et meget løst Grundlag.

Efter Reformationen blev Thorslunde Anneks til Fuglse, og denne Ordning bestod uantastet i omtrent 100 Aar. I 1635 indgik Taagerup-præsten Hans Hansen med en An-

søgning til Kongen om Hjælp, efter-som Indtægten af hans Kald var saa ringe, at Præsten og hans Familie ikke kunde leve af det. Bispem i Fyns Stift, hvorunder Lolland-Falster hørte, fik Ansøgningen til Erklæring og udtalte, at Præsten i Taagerup burde hjælpes og at det kunde ske ved at tage Thorslunde fra Præsten i Fuglse og lægge det som Anneks under Taagerup. Fuglse-præsten kunde til Gengæld faa Krønge, der var noget mindre, til Anneks, og dette var saa meget heldigere eftersom Præsten i Holeby der havde baade Bursø og Krønge ikke kunde hestride tre Kirker og ikke havde Raad til at holde Kapellan. Efter at ogsaa Lensmanden Palle Rosenkrans havde anbefalet denne Ordning, udgik der 21. December 1635 kongelig Befaling til at foretage Sogneomlægningen.

Præsten i Fuglse, Mads Andersen, var alt andet end tilfreds med denne Beskæring af sine Indtægter og yppede stadig Ufred og Trætte med Embedsbroderen Hans Hansen i Taagerup. Straks efter Anneksionen protesterede Hr. Mads imod, at Hr. Hans fik lagt 2 Bøndergaarde i Thorslunde under sig; den ene var den tidligere Præstegaard, som var bortfæstet til Bonden Niels Hansen og den anden var en Kaldet underlagt Gaard, som var bortfæstet til Bonden Rasmus Lauritson; denne Protest blev ikke taget til Følge. 1637 indklagede Hr. Mads Sagen for

Provsten, men begærede nu kun sidtnevnte Gaard lagt under Fuglse Kald. Sagen blev af Provsten henvist til Herredsfogden og af denne til Lensmanden, og for endelig at faa Fred indgik Hr. Hans paa for de to Præstemænds Livstid at afslaa Gaarden til Hr. Mads. Men ingen har Fred længere end Naboen vil. Hr. Mads kunde ikke glemme, hvad han havde tabt og væltede sig nu og da over Hr. Hans, saa denne gentagne Gange klagede over sin i al Verdslighed nidkære Embedsbroder. Fjendskabet varede i 20 Aar indtil Døden gjorde Ende paa det. Hr. Hans døde 1655 og den anden to Aar efter.

HØJBYGAARD.

Højbygaard omtales allerede 1397, da den skal have tilhørt Væbneren Iven Bramsted; den var da en mindre Hovedgaard beliggende i Bondebyen Højby. Senere kom den i Slægten Kabels Besiddelse og tilfaldt Axel Mogensen Gøye, da han giftede sig med Inger eller Karine Ottesdatter Kabel. Det er første Gang, vi finder Højbygaard anvendt som Medgift; det sker ofte senere og derfor gaar den hyppigt fra en Slægts Eje over i en andens. Axel Gøyes og Karine Kabels Datter Mette fik Højbygaard i Medgift, da hun giftede sig med Peder Walkendorph; derefter gik den i Arv til Sønnen Henning Walkendorph, der døde 1475 og blev begravet i Maribo Kirke, hvorefter Gaarden tilfaldt hans Svigersøn Erik Krumme-

dige, der var gift med Karen Henningsdatter Walkendorph. Deres Son Claus Krummedige skal have boet paa Højbygaard og skal 1489 have ombygget den og forsynet den med Volde og brede Grave. Forinden har Gaarden sikkert faaet sin første store Udvidelse ved den lille Bondeby Egebys Nedrivning og dennes Jorder Inddragning under Højbygaard. Efter Karen Walkendorphs Død giftede Claus Krummedige sig med Else Pedersdatter Thott og fik med hende flere Børn bl. a. Datteren Drude. Claus Krummedige faldt i det sorgelig berømte Ditmarsker-tog 1500. Hans Datter Drude bragte Højbygaard som Medgift til sin Ægtefælle, den berømte Feltherre Otto Krumpen*), Ægteparret efterlod sig ikke Arvinger — Børnene var døde smaa — og Højbygaard gik saa i Arv til Helvig Hartvigsdatter Ulfeldt. Fru Drudes Moder havde nemlig efter Faderens Død giftet sig med Rigsraad Thomas Nielsen Lange og deres Datter Margrethe — altsaa Fru Drudes Halvsøster — var gift med Hartvig Andersen Ulfeldt. Hun døde længe før Otto Krumpen og Højbygaard gik derfor i Arv til hendes Datter, Helvig Hartvigsdatter Ulfeldt, der var gift med Steen Bille til Kjærsgaard. Deres Son Knud Bille var gift med Hilleborg Christoffersdatter Gyldenstjerne og boede paa Højbygaard, hvor flere af deres Børn blev født. Knud Bille ud-

*) Han er udførlig omtalt i Lolland-Sønderherred Side 94—96.

videde Godset bl. a. ved Køb af en Del Bondergods saaledes 5 Gaarde i Højby med Skov, som han 1606 købte af Kronen. Sønnen Holger Bille arvede Gaarden og boede her i sin Egenskab af Landsdommer paa Lolland-Falster, et Embede han beklædte fra 1622 til 1635. Han og hans Hustru Anne Juels Navne staar paa Taagerups lille Klokke, som de var med at skænke Kirken 1616. Holger Bille døde 1638, men havde forinden — antagelig 1635—36 — solgt Højbygaard til Henrik Rantzau, der desuden ejede Schmol i Holsten og Hvolgaard i Jylland. Han boede mest paa sit Gods i Holsten og var en Tid lang Amtmand i Rensborg. Efter Svenskerne's Indfald i Hertugdømmerne i December 1643 vilde han rejse over til Kongen for at aflægge Rapport, men blev forinden stoppet paa Vejen af Døden. Han lagde Ruten over Heiligenhafen-Rødby og vilde efter et Besøg paa Højbygaard, hvor hans Hustru blev bragt i Sikkerhed, fortsætte Rejsen med Skibstøjlighed fra Nakskov. Paa Vejen hertil blev han syg og døde i Nakskov den 5. Januar 1644. Hans Lig henstod et Par Nætter i Nakskov Kirke, og hans Enke Ide Pogwisch betænkte i den Anledning Kirken med en smuk Lysarm, som endnu hænger der. Endvidere lod hun i nordre Sideskib, hvor Kisten havde henstaaet, indsætte et smukt Vindu, der forlængst er gaaet tabt, og endelig betænkte hun Nakskov Skole med Renterne af en 1000 Rigsdaler

stor Obligation, der skulde henstaa i Højbygaard.

Den næste Ejer har ogsaa været en Henrik Rantzau, thi i Kirkebogen ses, at Henrik Rantzau i Marts 1659 har forladt Højbygaard efter at hans Kone havde holdt sin Kirkegang. J. H. Larsen skriver, at Henrik Rantzau 1670 byggede den store Lade — som staar endnu — og hans Navnetræk og Aarstallet maa vel saadengang (ca. 1830) have staaet paa Bygningen. Senere træffer vi en Christopher Rantzau som Ejer af Højbygaard. 1682 ligger han i Trætte med Henning Daldorph, som har Højbygaard i Forpagtning og som klager til Kongen over Foruretelser fra Christopher Rantzau og hans Forvalters Side. Rantzau betegnes i disse Skrivelser som Grev Christopher Rantzau til Schmol, og han har altsaa ogsaa besiddet dette Slægtens Gods i Holsten og antagelig boet dér. Hvorvidt Grevens økonomiske Omstændigheder har været særlig slette eller Højbygaard ikke har givet saa meget, at den kunde betale Skatterne — maa her henstaa uafgjort, men vist er det, at Christopher Rantzau ikke betalte Skatterne af Højbygaard, og at Kronen derfor lod sig Gaarden tilkende ved Dom. Det maa være sket i Aarene 1683—86, thi i Kronens Skøder for 1686 hedder det, at Kronen sælger to Gaarde i Egholm By (Herridslev Sogn), som forhen tilhørte Grev Christopher Rantzau til Højbygaard, men paa Grund af manglende Betaling af Skatter ved

Dom er hjemfalden til Kronen. I Jordebøgerne for Aalholm Amt finder vi da ogsaa, at Kammerraad Johan Hieronymus Hofman har haft Højbygaard i Forpagtning af Kronen fra 1. Maj 1686 til 1690. Gaarden havde 58 Td. Hartkorn og Forpagtningsafgiften var 375 Rigsdaler aarlig. Fra 1690 til 1701 havde Anders Rasmus

Den sidste Forpagtning udlob 1. Maj 1718 og Højbygaard henlagdes fra dette Tidspunkt under Ryttergodset. Samtidig nedlagdes hele Landsbyen Højby, der bestod af 9 Helgaarde og 5 Halvgaarde med tilsammen 90 Td. Hartkorn. Af Halvgaardene laa efter Matriklen af 1688 de 4øde og uden Bygninger. I 1718 har

DEN GAMLE LADE

sen Brønstrup Forpagtningen og Afgiften var da for de sidste 6 Aar af denne Periode steget til 425 Rigsdaler aarlig. For Aarene 1704—08 blev Gaarden bortforpagtet ved Auktion og Morten Krøyer, Nysted blev da højstbydende med 960 Rigsdaler aarlig. Den næste Forpagter, Henrik Clausen »undveg« og lod sin Kone sidde tilbage paa Gaarden. De senere Forpagtningssummer laa omkring 800 Rigsdaler.

ogsaa den 5. Halvgaard og en af Helgaardene ligget uden Bygninger eller de har været saa forfaldne, at de intel var værd; thi der omtales kun Bygninger af 8 Gaarde, der skal nedrives og opføres paa andre af Kronens Bondergaarde. De 90 Td Hartkorn fra Højby Bondergaarde blev sammen med forskellige Euemærker samt »Hyllekrogs Vænge« lagt under Højbygaard saaledes at dens 58 Td Hartkorn blev forøget med 108

Td., hvorved dens samlede Hartkorn altsaa blev 166 Td., vistnok det største Hartkorn nogen enkelt Gaard kunde opvise. Hvormeglet Bøndergods, der horte under Højbygaard, da Kronen overtog den, kan ikke oplyses, men det er sikkert forøget betydeligt, medens Kronen havde den.

Ryttergodset paa Lolland bestod kun i 6—7 Aar, saa besluttede man at sælge det hele og ved Resolution af 28. Januar 1725 fastsattes der Conditioner for Godsels Bortsalg ved Auktion. Ved denne blev Abraham Lehn højstbydende paa Højbygaard Gods med 75,827 Rigsdaler og ved Resolution af 3. April 1725 blev Godset ham tilstaaet for det gjorde Bud Betalingen voldte ham ingen Vanskeligheder; han havde nemlig forstrakt Kongen med betydelige Beløb, og Købesummen blev derfor afskrevet paa hans Tilgodehavende. Skødet, der er dateret den 20. August 1726, indeholder en meget specificeret Redegørelse for det til Højbygaard hørende Gods. Der er først Hovedgaarden med dens 166 Td. fri Hartkorn, dernæst 1019 Td Hartkorn Bøndergods, Kirkerne Thorslunde, Olstrup, Ringsehølle og Sæddinge samt Skolerne i Errindlev og Assenhølle. Skovskylhartkornet var kun 5 Td. og Kirkehartkornet ca. 82 Td. Bøndergodset bestod af 149 Gaarde og 119 Huse med Jord fordelt saaledes: 1 Errindlev 20 Gaarde og 18 Huse, i Sjelstøffe 18 og 9, i Skovby 4 og 5, i Taagerup 4 Gaarde, i Hyldstøffe 2 Gaarde, 5 Huse, i Bjernæs 3

og 8, i Assenhølle 9 og 3, i Thorslunde 21 og 5, i Høleby 11 og 11, i Sæddinge 18 og 11, i Nebbelunde 5 og 5, i Ringsehølle 5 Gaarde. Resten af Bøndergodset laa helt oppe i det nordøstlige Lolland, nemlig i Taars 4 Gaarde, i Vixnæs 18 Gaarde og 6 Huse, og endelig i Soesmarke 12 Gaarde og 33 Huse. Da Abraham

ABRAHAM LEHN

Lehn 1729 ogsaa købte Berritzgaard, lagde han Bøndergodset deroppe ind under denne.

Abraham Lehn, der ved Købet af Højbygaard indtraadte i Godsejernes Rækker, var født 1701, hans Fader var den sterrige Handelsmand og Direktor for ostindisk Kompagni Abraham Lehn; begge Forældre døde medens Sønnen endnu var Barn 19 Aar gammel blev han myndig under Kurator og overtog den i de

Tider mægtige Formue paa 211,000 Rigsdaler. Han tog straks paa en Udenlandsrejse med Tordenskjold som Rejsefælle og blev i Hanover Anledning til den Duel, der endte med Tordenskjolds Død. Vi kender alle fra Skolen Historien om Svindel-eren, den svenske Oberst Staehl, der i falsk Spil havde narret en Mængde Penge fra den unge Lehn og derfor blev revset af Tordenskjold og svarede med at udfordre ham til en Duel paa Kaarder, hvorunder Stahl ved Brug af ulige Vaabøn dræbte vor Nationalhelt. Nyere Undersøgelser har vist, at denne Beretning ikke er sandfærdig. Forfatteren Ernst v. d. Recke har gjort Sagen til Genstand for en grundig Undersøgelse, der stiller samtlige Dramaets Hovedpersoner i et ganske andet Lys. Stahl var ikke svensk Oberst, men flandsk Adelsmand af en anset Slægt og hed Jacob Axel Staehl von Holstein. Som Samler af Kuriositeter havde han faaet den til omtalte syvhovede Slange — et Udstopningskunstværk — foræret af sin Svoger Grev Philip af Königs-mark. Abraham Lehn havde hørt Vidunderet omtale og aflagde for at faa det at se Staehl et Besøg. Herunder kom man til at spille Kort. Lehn tabte en større Sum, bad om at maatte betale den den følgende Dag, hvilket han undlod. Om falsk Spil var der ikke Tale. Den unge Lehn fyldte Tordenskjold med en ganske usandfærdig Fremstilling af Staehl og Spillet, og da Tordenskjold umid-

delbart efter traf Staehl i et glimrende Selskab hos Kammer-Præsident, Baron v. Görtz, hvor ingen mindre end Kurfyrsten selv, Kong Georg 1. af England var til Stede, væltede Tordenskjold sig over Staehl, der for at undgaa Skandale trak sig tilbage fra Værelse til Værelse, stadig forfulgt af Tordenskjold, der tilsidst nede i Gaarden overfuldt ham med Stokkeslag. Staehl værgede sig her imod ham, og under et Brydetag faldt faldt begge omkuld, hvorpaa andre Tililende adskilte dem.

Dagen efter sendte Staehl sin Ud-fordring til Tordenskjold, som denne modtog. Imidlertid havde Tordenskjold faaet en anden og mere sandfærdig Fremstilling end den, Lehn havde givet ham, og da Mødstau-derne mødtes beklagede Tordenskjold, at han havde forivret sig. Staehl vendte sig da mod den Skare af Tilskuere, hovedsagelig Officerer, der havde indfundet sig for at over-være Duellen og sagde: De Herrer hører, at Admiralen gør mig en Undskyldning: jeg kan for saa vult være tilfredsstillet. Men — vedblev han, henvendt til Tordenskjold — for Mænd af vor Stand sommer det sig næppe, efter at have været oppe at slaas med Stokke og Næver, at skilles nu uden at have vekslet et Kaardestød. Saa krydsedes Klingerne og kort efter rendte Tordenskjold ved en ubehændig Manøvre sig Staehls Kaarde i Livet; til al Ulykke ramte den Hjertet; Tordenskjold gjorde et Spring tilbage, sank sam-

men og udaandede efter et Par Minutters Forløb. Staehl stod forfærdet og sagde: »Jeg vilde hellere selv have ligget død«.

Saa vidt Ernst v. d. Reckes Frehstilling, som i det væsentligste stemmer med de Resultater andre Forskere er kommet til, og som jo unægtelig stiller den unge Lehn i et mindre vakkert Skær.

Abraham Lehn anvendte sine mange Penge til Køb af Godser i stor

dyrkningens Indførelse paa Lolland. Han har saa vidt vides ingensinde haft stadig Bopæl paa Højbygaard Om Vinteren boede han i København og om Sommeren paa Berritsgaard, hvor han 1757 døde af en smitsom Sygdom, der grasserede paa Egnen. Han ligger begravet i Majbølte Kirke.

Sønnen Poul Abraham Lehn arvede Højbygaard og Berritsgaard Senere arvede han efter Farbrode

HØJBYGAARD

Stil, hvilket med de daværende lave Jordpriser var en god Pengeanbringelse. Foruden Højbygaard og Berritsgaard købte han Fuglsang og Prierskov og blev derved Ejer af 331 Td. frit Hartkorn og 2145 Td. Hartkorn Bondegods. Paa Grund af disse store Jordbesiddelser blev han 1731 adlet tillige med sin Broder Johan Lehn til Hvidkilde. Iøvrigt var Abraham Lehn stærkt interesseret i Driften af sine vidtstrakte Godser, og det siges at han har Æren af Kløver-

ren de fynske Godser Hvidkilde, Nielstrup og Lindskov. 1775 købte han Orebygaard og 1784 Lungholm

Poul Abraham Lehn, der nu var en af sin Tids største Godsbesiddere blev 1780 ophøjet til Baron og tog sig saa for at lave Baronier. Af Berritsgaard og Oreby dannede han Baroniet Guldborgland og af de fynske Godser Baroniet Lehn. Højbygaard og Lungholm naaede foreløbig kun at blive Stamhus, men 1818 blev ogsaa dette ophøjet til Baroniet Sø-

derkarle, og Højbygaards Historie falder derefter sammen med Baroniets

Ved Baroniets Overgang til fri Ejendom i 1925 blev den Jord, der skulde afgives, taget fra Højbygaard, der da havde 476 Hektar med 113 Td Hartkorn og 84 Hektar Skov samt Hyllekrog Græsning paa 58 Hektar. Højbygaard maatte af dette store Tilliggende afgive omtrent Halvdelen af sin Agerjord, ca. 226 Hektar, til Oprettelsen af 41 Stats-husmandsbrug.

— Medens det som foranstaaende viser er muligt at optrække Højbygaards Historie i sikre Linier, maa man omtrent give blankt op, naar Talen er om at konstatere Bygningernes tidligere Beliggenhed, og det samme gælder de gamle Volde og Grave. Voldene er der ikke Spor af, og af Gravene er der kun Rester, som ikke giver sikre Fingerpeg i Retning af deres tidligere Udstrækning; hist og her har man ved Dræningsarbejder og lignende konstateret Opfyldninger, der kun kan hidrøre fra de tilkastede Grave; men nogen samlet Plan kan ikke med Sikkerhed konstrueres herpaa, men meget taler for, at der har været dobbelte Grave om Gaarden og at nogle af dennes ældre Bygninger — f. Eks. det gamle Magasin — er opført paa Jordstrimlen mellem de to Grave

Kun med Hensyn til den allerældste Befæstning kan der gives et Fingerpeg. I Engen tæt Øst for Stuehuset findes en ret betydelig Gravrost

og i denne en Holm, som nu er gjort landlast med Gaarden og benyttes til Hønseri. Denne Holm har i ganske ringe Dybde fast Lerbund, der viser, at den ikke er dannet ved Opfyldning i Graven. Den svarer ganske til de smaa Holme, der med deres enlige Taarnbygning dannede Forsvarernes sidste Tilflugtssted i vore ældste Gaardbefæstninger. I længst forsvunden Tid har man afgravet Holmen for at skaffe Fyld, men endnu kan man ved Gravning finde enkelte Rester af svær Tegl.

De nuværende Hovedbygninger er meget beskedne; kun den store gamle Magasinbygning minder om Fortids Herlighed. De øvrige Avlsbygninger brændte 1864 og opførtes da i deres nuværende Skikkelse.

For Udstykningen havde Højbygaard et Areal paa 476 Hektar med 113 Td. Hartkorn og en Ejendoms-skyld paa 1,033,000 Kr., hvoraf 824,000 Kr. var Jordværdi. Efter at der er afgivet Jord til de mange Husmandsbrug, har Højbygaard 245 Hektar med 59 Td. Hartkorn, Ejendoms-skylden er 525,000, hvoraf 885,000 er Jordværdi.

Tæt ved Gaarden ligger den lille Fredsskov Byhave — der vel engang har tilhørt Bønderne i Højby og faaet sit Navn deraf — og tæt Øst for Gaarden ligger en anden lille Skov, der kaldes Maahave; de udgør tilsammen 34 Hektar. Paa Markon Vest for Gaarden ligger et Teglværk.

Ifølge Matriklen af 1664 har der ligget en Vejrmølle ved Gaarden,

men den var allerede den Gang øde. Matriklen af 1664 nævner et Enemærke under Gaarden, der kaldtes Fauersted og hvorpaa var opført et Markvogterhus, men der svarede ingen Jordskyld af det; formentlig har det ligget nede ved Strandengene.

Under Højbygaard hører ogsaa Oen Hyllekrog, der ellers ifølge sin Beliggenhed skulde høre under Olstrup Sogn. Oprindeligt tilhørte Oen

HYLLEKROG FYR

Kronen, som ved Overtagelsen af Højbygaard lagde Hyllekrog ind under denne. Den langstrakte Ø benyttes kun til Græsning, dens 58 Hektar store Areal er rig paa større og mindre Vandhuller og er en af Maagerne stærkt benyttet Yngleplads. Øens alleryderste Punkt hedder Nakken. 1904 blev der paa Hyllekrog opført et Fyr og Bolig til en Fyrmester. Under Højvande er ofte hele Oen oversvømmet. Jordværdien

er 10,600 Kr. Fyret er til Ejendoms-skyld vurderet til 35,000 Kr.

BYERNE.

Taagerup Sogn har som nævnt to Byer, Taagerup og Hyldtofte, og Anneks sognet kun en By, Thorsslunde. Navnene siger os, at sidstnævnte er langt den ældste af de 3.

TAAGERUP har faaet Forstavelserne i sit Navn efter det olddanske Mandsnavn Toke. Denne ukendte Toke har, formentlig sammen med sin Slægt, grundlagt Byen ved at rydde Odemarkens Jord til Dyrkning. Tokatorp eller Tokerup er saa i Tidens Løb blevet til Togerup og Taagerup; en Tid lang kaldtes det Thaaruppe eller ret og slet Thorppe.

I Matriklen af 1664 er Byen opført med 14 Gaarde og 4 Halvgaarde foruden Præstegaarden, desuden havde den en Degnehølig, en Bysmedie og paa Fælleden eller Overdriften en Vøjrmølle, kaldet Klækkes Mølle; den blev nedlagt for en Snes Aar siden. I Modsætning til saa mange andre Byer er næsten alle Taagerups Gaarde i Matriklen opført med Betegnelsen »Bygden ved Magt«; det viser, at de af en eller anden Grund ikke er blevet særlig slemt medtaget af Svenskerne i 1659. Vi har tidligere set, hvor slemt Fjenden handlede med Ringsehølle, og vender vi os til Taagerups nu forsvundne Naboby, Højby, anfører Matriklen at 4 Gaarde er »afbrudt og øde«, altsaa uden Behoere eller Bygninger, andre

af Gaardene faar Karakteren »forfalden«, og kun 3 er »ved Magt«. Ogsaa Højbygaard blev stærkt medtaget, den belegnes i Matriklen som »ruineret« og af Jorden er »en Del i Brug«. Hvad der har gjort Taagerup fortjent til den forholdsvis blide Behandling faar være usagt.

Taagerup blev udskiftet 1797 og har nu om Dage 9 Bondergaarde -- foruden den paa Jorden rige, men paa Hartkorn fattige Saxfjedgaard -- samt 6 Smaagaarde, 18 Husmandsbrug -- foruden de 41, der er ud-

TAAGERUP FATTIGHUS

skiftet fra Højbygaard -- samt 22 Huse uden Jord. I Byen ligger desuden den gamle Skole, der siden 1871 har været Fattighus, samt det af Baroniet Sonderkarle oprettede Aldersdomshjem, der omtales under Legaterne.

Saxfjedgaard er af ret ny Oprindelse. Saxfjed var som tidligere nævnt en Halvø, dannet ved at Sortebæk skar sig ind i Landet, saa Halvøen havde Østersøen mod Syd og Sortebæk med dens lave Bredder i Nord. Halvøen var delt i en Mængde Lodder som hørte under Gaardene

længere oppe i Landet. 1865 samlede Baronet Lungholm alle Lodderne til en Gaard paa ca. 130 Hektar. Faa Aar efter forpagtede Erhard Frederiksen Gaarden for at drive Sukkerroevavl til Højbygaard Sukkerfabrik. Han byggede et stort Dige langs Sortebæk og indvandt saaledes de lave Arealer langs Bækken. Da man efter Stormfloden byggede det store Dige, blev dette lagt helt ude paa Bunddrægene og af de magtige Arealer, som derved blev indvundne, kom en betydelig Del under Saxfjedgaard, saa dens samlede Areal blev 285 Hektar.

1808 hjemsoegtes Gaarden af en Brand, der lagde Staldene i Aske, men skaanede de andre Bygninger. 1909 brændte Laden og Stuehuset, og denne Brand vil med al sin Gru aldrig gaa af Minde. Skønt Ilden opstod Kl. 6½ om Morgenen, da Folkene var oppe, indebrændte der dog 5 af Forpagter Jacobsens Børn i Alderen fra 9 til 18 Aar. Laden var sammenbygget med Stuehuset, men saaledes, at der øverst oppe i Gavlen ikke var noget Skillerum mellem de to Bygninger. Ilden menes opstaaet i Laden i Nærheden af Stuehuset. De 5 Børn laa og sov i Gavlværelset paa Loftet i det toetages Stuehus, og Røgen fra den brændende Halm i Laden væltede straks ind paa Stuehusets Loft med en saadan Voldsomhed, at det var umuligt at bane sig Vej frem til Borneværelset. Fru Jacobsen og de andre Børn, der sov nedenunder, maatte redde sig i det

blotte Linned. Hvorledes Ilden var opstaaet blev aldrig opklaret; man mente den var paasat. Ligene af de 5 Børn blev under mægtig Deltagels begravet paa Taagerup Kirkegaard. I Vaabenhuset var under Begravelsen fremlagt en Bog, hvor man kunde tegne sig for Bidrag til en Mindesten paa Graven. Der tegnede straks 400 Kr. og senere noget mere, og for disse Penge rejstes det tidligere omtalte Mindesmærke.

SAXFJEDGAARD

Efter Branden opførtes et nyt fritliggende Stuehus og hele den gamle Bygningstomt udlagdes til Gaardsplads.

Al Gaardens Areal (der som nævnt var 285 Hektar med en Ejendoms-skyld paa 320,000 Kr., hvoraf 208,000 var Jordværdi) udstyckes i Aar 4 Husmandslodder og nogle Tilhægsparcer, altsammen af den gamle Agerjord.

Bøndergaardene er: Taagerup-gaard med 40 Hektar, $9\frac{1}{4}$ Td.

Hartkorn. 100,000 Kr. Ejendoms-skyld, hvoraf 68,000 er Jordværdi. Mtk n r. 6 a, godt 36 Hektar, $6\frac{1}{2}$ Td. Hk., 72,600 Kr. Ejdsk., 56,100 Jordv. Mtk n r. 16 g mfl., 36 Hektar, $2\frac{3}{4}$ Td. Hk., 68,000 Ejdsk., 48,000 Jordv. Mtk n r. 7 e mfl., 31 Hektar, 5 Td. Hk., 74,000 Ejdsk., 44,000 Jordv. Mtk n r. 4 a, $27\frac{1}{2}$ Hektar, $6\frac{3}{4}$ Td. Hk., 70,400 Ejdsk., 46,400 Jordv. Mtk n r. 16 b mfl., 27 Hektar, 2 Td. Hk., 44,000 Ejdsk., 28,300 Jordv. Mtk n r. 3, 26 Hektar, $6\frac{3}{4}$ Td. Hk., 66,500 Ejdsk., 45,700 Jordv. Mtk n r. 16 p, $15\frac{1}{2}$ Hektar, $1\frac{1}{4}$ Td. Hk., 32,000 Ejdsk., 20,400 Jordv. Mtk n r. 16 o mfl., $15\frac{1}{2}$ Hektar, $\frac{1}{2}$ Td. Hk., 29,400 Ejdsk. 16,300 Jordv.

HYLDTOFTE synes ved en overfladisk Betragtning at have faaet Navn efter den Bevoksning, der særlig kendetegnede Toften for Opdyrkningen; men Navnet kan ligesaa godt være afledet af det olddanske Mandsnavn Hildir; man kender andre Steder Navne som Hildesstad, Hillestoft, der har sin Oprindelse fra dette Mandsnavn, og det samme kan ogsaa være Tilfælde med Hyldtofte; i Særdeleshed da vi lige i Nærheden har Hyllekrog, som næppe har haft noget med Hyld at gøre.

I Hyldtofte har formentlig tidligere ligget en Adelsgaard; man har nemlig en Optegnelse om, at Gertrud van Haffn — Datter af Olstrups (Lungholms) Ejer, Herman van Haffn og Enke efter den rige Erik Pors til Ollingsø — boede her 1484.

Som omtalt under Ringsehølle Sogn (Side 161) har Hyldtofte for

Aarhundreder tilbage haft en betydelig Egeskov, der strakte sig ind over Ringsebølle Sognegrænse og hvoraf der endnu var Rester 1664; det hedder i Matriklen for dette Aar:

HYLDTOFTE SKOLE

Lungholms Fæstere i Hyldtofte har Skov til 8 Svins Olden, Hartkorn 2 Skæpper.

Efter de gamle Matrikler ser det ud til, at Hyldtofte kun har haft 6 Gaarde, men opimod en Snes Husmænd med Jord. Efter Udstykningen maa Gaardenes Antal være forøget betydeligt, thi J. H. Larsen anfører 1833, at Hyldtofte har 15 Bøndergaarde foruden en Dobbeltgaard kaldet Darket, indrettet for en Familie udenfor Bondestanden, desuden 14 Huse med Jord, 3 Huse uden Jord, samt en Strækning Krat og Eng, kaldet Bjerremark, der tjener Beboerne til Hæslet og Hegnhugst. Nu har Hyldtofte 2 Proprietærgaarde, 10 Bøndergaarde, 8 Smaagaarde, 10 Husmandsbrug, og 17 Huse uden Jord. Dertil kommer Hus-samlingen Bjerremark, der ligger paa Hyldtofte Byomraade og har 7 Smaagaarde, 5 Husmandsbrug og 3

Huse uden Jord. Under Hyldtofte hører endelig 115 Hektar inddæmmet Areal, der af Baroniet er udlejet til Græsning Hartkornet paa dette store Areal er kun 6½ Td. I Hyldtofte ligger Sognets eneste Skole, der er opført 1871 med Bolig til Lærer og Forskolelærerinde. Til Skolen hører 7 Td. Ld. Ejendomsskylden er 21,000 Kr., hvoraf 7000 er Jordværdi.

Proprietærgaardene er Markesdal med 62 Hektar, 9½ Td. Hartkorn, 135,000 Kr. Ejendomsskyld, 90,200 Kr. Jordværdi og Darket med 155 Hektar, 24½ Td. Hartkorn og 350,000 Kr. Ejendomsskyld, hvoraf 249,100 er Jordværdi.

Darket er som ovenfor nævnt dannet af et Par Bøndergaarde; den ene var paa 18½, den anden paa 6½ Td Hartkorn, og senere er Gaardens Tilliggende yderligere forøget ved Køb af en Række mindre Parceller.

DARKET HOVEDBYGNING

De to Gaarde var Fæste under Lungholm og blev en Tid lang drevet under et. Sammenlægningen skete først efter at Krigsassessor Edvard Saabye 1834 havde faaet Gaardene i Fæste. 1853 købte han Gaarden af

Baroniet. Saahye døde 1857 og Enken overdrog derefter Darket til sin Svigersøn Hans Kragh, der ejede Toftegaard i Ringsebølle Sogn. Overdragelsessummen var 60,000 Rigsdaler. Kragh døde 1884 og hans Enke overdrog saa Darket til sin Son

Bondergaardene er: M t k n r. 10, 11 med 43 Hektar, 11½ Td. Hartkorn, 81,200 Kr. Ejendomsskyld, hvoraf 77,200 er Jordværdi. M t k n r. 5 a mfl. 36 Hektar, 7 Td. Hk., 86,000 Ejdsk., 58,000 Jordv. M t k n r. 15, 35 Hektar, 6 Td. Hk., 71,000 Ejdsk., 57,600 Kr. Jordv. M t k n r. 8 a mfl. 29 Hektar, 6½ Td. Hk., 69,200 Ejdsk.,

DARKET

cand. jur. Niels Rosenstjerne Kragh for 160,000 Kr.; 1891 solgte han Gaarden for 170,000 Kr. til Forpagter af Holmegaard Hans Hansen; dennes Søn driver nu Gaarden.

Den lille Darketskov paa 2 Hektar, der hørte under Gaarden er nu ryddet. Bygningerne er opført 1904, efter at en Brand havde lagt hele Gaarden i Aske.

47,500 Jordv. M t k n r. 3, 25 Hektar, 6½ Td. Hk., 66,500 Ejdsk., 44,500 Jordv. M t k n r. 4 a, 24 Hektar, 6½ Td. Hk., 63,000 Ejdsk., 42,300 Jordv. M t k n r. 7, 23 Hektar, 5½ Td. Hk., 58,200 Ejdsk., 38,200 Jordv. M t k n r. 1 a, 20 Hektar, 4½ Td. Hk., 46,000 Ejdsk., 33,200 Jordv. M t k n r. 2 a, 19 Hektar, 4¼ Td. Hk., 43,000 Ejdsk., 28,000 Jordv. M t k n r. 13 a, 15½ Hektar, 3¼ Td. Hk., 37,100 Ejdsk., 26,100 Jordv.

THORSLUNDE er officielt den eneste By i Thorslunde Sogn, idet alle Matrikelnumre lyder herpaa; reelt set har Sognet dog to Byer, nemlig den gamle ved Kirken og den nye ved Sukkerfabriken, der gaar i et med Holeby og i daglig Tale henregnes til sidstnævnte By. I den gamle By laa oprindelig alle Sognets Gaarde og Huse; den nordlige Del af Sognet var Overdrev og Græsgang, der strakte sig ind over den tilstødende Del af Holeby Sogn og var fælles for de to Byer indtil 1769.

Matriklen af 1664 har 21 Gaarde i Thorslunde, hvoraf de 7 var Selvejere, desuden 6 Husmænd og 3 Gædehuse samt en Ægnebolig og en Bysmedie. Af Selvejerne faar kun 2 Karakteren: »Bygden ved Magt«, 4 er kun: »stemlig ved Magt« og 1 har »ingen Bygd«. Af Fæstegaardene ligger Halvdelen øde uden Bygninger og tildels med udyrkede Jorder; det er Virkningerne af Svenskekrigen. Undersøger man derefter Matriklen af 1688, finder man kun en eneste Selvejer, alle de andre Selvejergaarde er overtaget af Kronen paa Grund af Skatterestancer; Selvejeren er sunket ned til at blive Fæster. Ingen har hjulpen ham gennem de vanskelige Tider, tvertimod; her som saa mange andre Steder er han ved Hjælp af ekstra høje Skatter trykket yderligere ned. Matriklen fra 1664 fortæller det gennem Anlegnelserne: »Harkorn 6 Td., men skatter af 8 Td.«; »Harkorn 5½ Td., skatter af

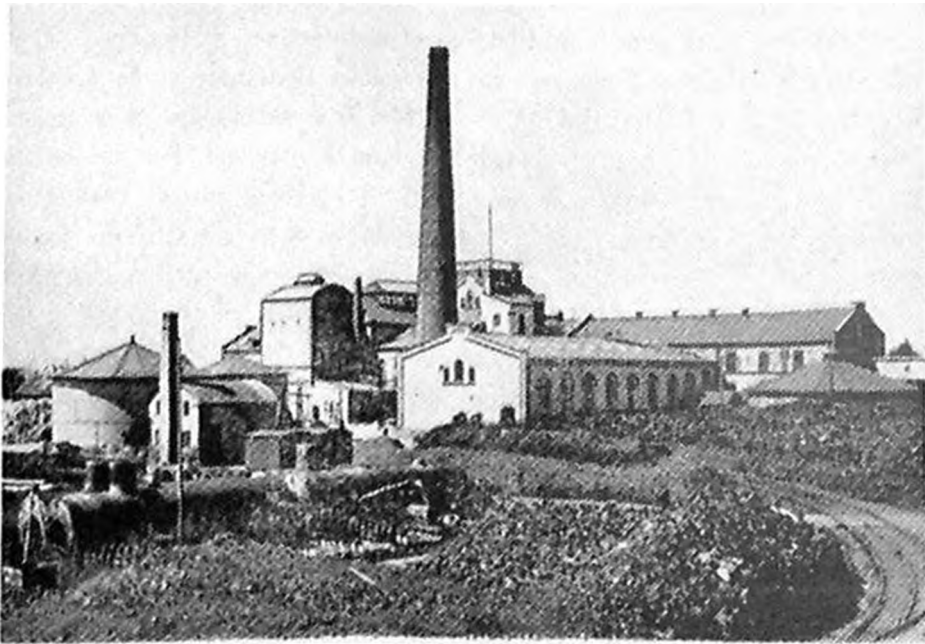
6½« og saa fremdeles, det maatte og skulle blive Ruin, og det var vel ogsaa Mening. Kommissionsakterne fra 1682 fortæller i deres knappe Form yderligere om Elendigheden. De fleste Gaarde under Kronens Gods faar for Bygningernes Vedkommende Karakteren: »meget brøstfældig«, et Par er helt øde; og om en enkelt hedder det »ingen Bygd paa Stedet i 30 Aar«. Det er heller ikke uden Interesse at bemærke, at af Kronens 10 Gaarde er de 4 onlængede, 4 er tolængede, en er trelængget og 1 firlængget. Der var en Del Aar i Forvejen udstedt Paabud om, at der ved hver Gaard skulde anlægges en Frugt- og Humlehavede; ogsaa om dette Paabuds Virkninger faar man Oplysning gennem Kommissionsakterne. 3 Gaarde har hver 2 Frugttræer, men ingen Humlehavede, andre har fra 5 til 7 Frugttræer, men kun en eneste har »en liden Humlehavede«. Bøndernes elendige Kaar skulde ikke vække Lysten til Havedyrkning og dermed følgende Ekstraarbejde; naar det var skrall og ussel indendøre, hvordan skulde der saa blive hyggeligt og smukt udenom. Efter Udskiftningen havde Thorslunde 17 Gaarde, 16 Huse med Jord og 6 uden Jord samt Skole og Bysmedie.

Fra gammel Tid nævnes en Kilde i Thorslunde med sjældent godt og righoldigt Vand; der forlyder dog intet om, at den har været anset for Helligkilde med tilhørende Valfart.

Kilden er ved Opførelsen af Andelsmejeriet indlemmet i dette som Vandaare og forsyner det stadigt med alt fornødent Vand.

Højbygaard Sukkerfabrik, der ligger i Thorslundes nordligste Hjørne og breder sig ind over de tilstødende Sognes Grænser, er selvsagt Sognets mest dominerende Virksomhed. Den er tillige Landets

gammel overtog Erhard Frederiksen Fædrengaarden Nøbbollegaard, men trods sin Ungdom havde han allerede den Gang erhvervet sig en grundig Uddannelse. Ved Rejser i Udlandet var hans Interesse for Sukkerroedyrkingen vakt, og sammen med Brødrene Johan Ditlev besluttede han — kraftigt støttet og opmuntret af den ældre Broder, Pro-

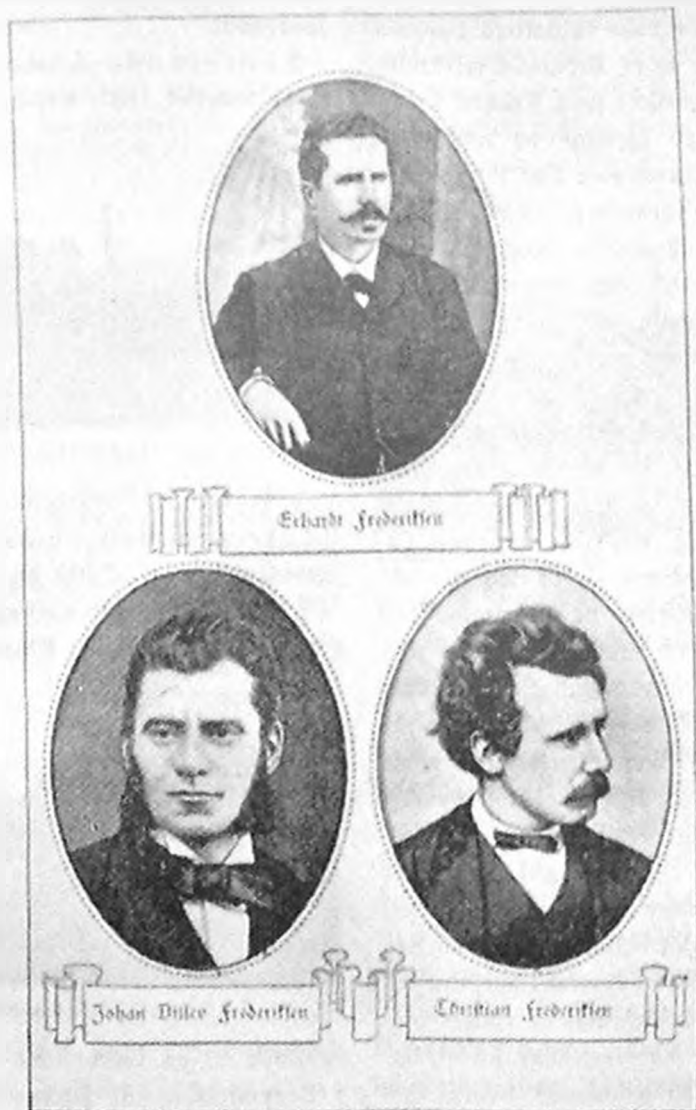

HØJBYGAARD SUKKERFABRIK

ældste Sukkerfabrik og staar som et Minde om Brødrene Frederiksens dristige, energiske, men ogsaa Halsbrækkende Forsøg paa at indføre Sukkerroedyrkingen her i Landet. Deres Fader ejede baade Nøbbollegaard og Baadosgaard og var en overordentlig dygtig Landmand, der gav sine begavede Sønner Erhard, Niels Christian og Johan Ditlev en fortrinlig Opdragelse. Kun 28 Aar

fessor, Folketingsmand for Maribo-krodsen, Niels Christian Frederiksen — at bygge en Sukkerfabrik i Nærheden af Nøbbollegaard. 1872 lagdes Grundstenen og mod Slutningen af 1873 stod Sukkerfabriken »Lolland« færdig til at begynde Virksomheden. Den blev en stor Skuffelse, en Kæde af Fortrædeligheder, Modgang, Uvillie og Tab. Erhard Frederiksen drev selv i stor

Stil Sukkerroedyrkning paa Nøi- gyndelsesvanskelighederne med Fa-
 bøllegaard og paa Højbygaard, som brikationen ogede kun deres Mod-
 han havde forpagtet i dette Ojemed villie. Trods Erhard Frederiksens

Broderne Frederiksen

Men Bønderne stod ganske uforstaa- og Broderens utrættelige Arbejde og
 ende og modvillige overfor det nye, energiske Kamp, gik det tilbage i
 der her blev præsenteret dem. Be- Stedet for frem, og efter 4 Aars Slid

og Strid maatte Brødrene 1877 melde sig fallit; hele deres store Formue var tabt. Samtidig gik ogsaa Broderen Professor N. C. Frederiksen Fallit grundet paa viddloftige Spekulationer; de to af Brødrene udvandrede til Amerika; men Erhard Frederiksen blev hjemme og skabte sig et anset Navn som Landbrugs-Skribent og -Konsulent i nær Tilknøytning til de danske Sukkerfabriker. Dette Selskab, der var stiftet 1872, havde allerede 1873 foreslaaet Brødrene Frederiksen at overtage Fabriken »Lolland«, men Brødrene sagde nej med den Motivering, at hver Fabrik burde vokse sammen med sin Egn og vare et Hele for sig. Saa byggede Selskabet sin egen Fabrik ved Odense — og led dér de samme Skuffelser og de samme Tab som Brødrene Frederiksen her. Men Selskabet havde anderledes sikker økonomisk Basis og kæmpede sig gennem 10 Aars utrættelig Arbejde frem til Sejr. Efter Falliten overtoges Fabriken »Lolland« af Interessentskabet »Højbygaard Sukkerfabrik«, der drev den nogle Aar med Tab indtil det i 1880 afhændede den til De danske Sukkerfabriker, der senere har udvidet den og tildels ombygget den. Fabriken har nu et Bannet paa 33 Kilometer, hvoraf den og Roedyrkerne ejer hver Halvdelen. I 1873 forarbejdedes 5000 Tons Sukkerroer, nu er man omtrent oppe paa det 10-dobbelte. I Kampagnen beskæftiger Fabriken henimod 300

Mand. Fabrikskorstenen, der ses vilt over den flade Egn, er 35½ Meter høj. Fabriken er i Ejendomsskyld ansat til 752,000 Kr., hvoraf 50,000 er Jordværdi.

Thorslunde Andelsmejeri er oprettet 1887, det har ca. 250

THORSLUNDE ANDELSMEJERI

Andelshavere og forarbejder ca. 8½ Mill. Kilogram Mælk om Aaret. Ejendomsskylden er 57,000 Kr.

Thorslunde Skole, der ligger ved Kirken, har ét Klasseværelse

THORSLUNDE SKOLE

og Bolig til en Lærer, den er opført i Begyndelsen af 70erne i forrige Aarhundrede og er i Ejendomsskyld ansat til 10,000 Kr.

Thorslunde har en Proprietærgaard — Thorslundegaard med 69 Hektar, 17 Td. Hartkorn og

161,300 Kr. Ejendomskyld, hvoraf 104,500 Kr. er Jordværdi — 15 Bondergaarde, 4 Smaagaarde, 16 Husmandsbrug og 52 Huse med ringe Jordtilliggende.

Bondergaardene er: Mtk n r. 9 b mfl., 26½ Hektar, 6¼ Td. Hartkorn, 66,100 Kr. Ejendomsskyld, hvoraf 43,100 er Jordværdi. Mtk n r. 24 mfl. 2½ Hektar, 5¾ Td. Hk., 50,000 Ejdsck., 37,800 Jordv. Mtk n r. 23 a, 23½ Hektar, 6¼ Td. Hk., 65,000 Ejdsck., 41,500 Jordv. Mtk n r. 3 mfl., 23½ Hektar, 5¾ Td. Hk., 58,500 Ejdsck., 39,900 Jordv. Mtk n r. 21 a mfl., 23 Hektar, 6 Td. Hk., 54,700 Ejdsck., 36,500 Jordv. Mtk n r. 11 a mfl., 22½ Hektar, 5¼ Td. Hk., 57,000 Ejdsck., 41,000 Jordv. Mtk n r. 16, 22½ Hektar, 5 Td. Hk., 51,000 Ejdsck., 35,400 Jordv. Mtk n r. 10 a mfl., 22½ Hektar, 6 Td. Hk., 62,000 Ejdsck., 85,000 Jordv. Egelykke, 21 Hektar, 4¼ Td. Hk., 51,000 Ejdsck., 31,000 Jordv. Mtk n r. 17 a mfl., 21 Hektar, 4¾ Td. Hk., 49,000 Ejdsck., 33,000 Jordv. Mtk n r. 11 a mfl., 20 Hektar, 4½ Td. Hk., 47,000 Ejdsck., 33,200 Jordv. Hørsvingegaard 18 Hektar, 4 Td. Hk., 47,000 Ejdsck., 32,000 Jv. Mtk n r. 13 a mfl., 17½ Hektar, 4¼ Td. Hk., 45,000 Ejdsck., 29,400 Jordv. Mtk n r. 20 a mfl., 17 Hektar, 4 Td. Hk., 42,000 Ejdsck., 27,600 Jv. Luskebakkegaard 15 Hektar, 3¾ Td. Hk., 43,000 Ejdsck., 26,700 Jordv.

LEGATERNE er 4 i Tal. Forrest blandt dem er Hospitalet i Taagerup og de dertil knyttede Midler. Oprindeligt bestod det af et Hus med 4 Stuer og et lille Lukaf til hver; det var opført ved Tilskud fra Hertskeket paa Lungholm og Distrik-

lets Fattigkasse. Lungholm havde endvidere tillagt Hospitalet Indkomsten af et Stykke Jord i dets umiddelbare Nærhed og desuden bevilget Brænde til de i Hospitalet boende Lemmer. 1854 blev det nuværende Hospital eller Asyl oprettet af Baron Johan Julian Sophus Ernst Bertouch-Lehn Huslødden er 1 Td. Ld. Bygningen har Plads til 16 Fattige fra

ALDERDOMSASYLET I TAAGERUP

Baroniet; de faar hver 60 Kr. aarlig, fri Brændsel, Lægehjælp og Medicin. Hospitalet bestyres af Baroniet og tilses af Præsten Ejendomsskylden er 8000 Kr., hvoraf de 2000 er Jordværdi.

— Som nævnt under Rødby faar Taagerup en Part af Rasmus Jørgensens Legat; det er ca. 10 Kr. aarlig, der gaar i Kommunens Fattigkasse. Det samme er Tilfældet med Renterne af Sognepræst Müllers Legat, der blev oprettet ad flere Gange. 1756 gav han 120 Sletdaler, hvis Renter til Husehjælp for Fattige i begge Sogne anvendes, og han tilføjer som muligt vil jeg, om Gud sparer mig Livet, forbedre denne Kapital, til den bli-

ver 150 Slettedaler, hvorom ved min Afgang skal findes Oprejsning til en *Fundation*. Han mere end holdt dette Løfte, idet han 1768 affattede Fundatsen og oprettede Legatet med en Kapital paa 240 Rigsdaler, nu 500 Kr. Endvidere har Taagerup en Part af *Jerboes Legat*, stiftet 1770 med en Kapital paa 200 Rigsdaler, nu 400 Kr. Af Renterne, 16 Kr., skal de 10 uddeles til de Fattige i Olstrup Sogn og de 6 til de Fattige i Taage-

rup Sogn. Legatsummen henstaar i Lungholm og Legatportionen skal uddeles af Sognepræsten.

Endelig er *Sydjyllands Forskudsforenings Legat* oprettet 1899 med en Kapital paa 2500 Kr., hvoraf Renterne skal anvendes af Sogneraadet i landøkonomisk Ojemed; de ca. 100 Kr., som Renterne andrager, uddeles skiftevis til *Østjyllands Landboforening* og *Husmandsforeningen*.

ERRINDLEV-OLSTRUP

OLDTIDEN taler et stille, men klart og overbevisende Sprog til os fra Dobbeltsogets Kyster, der engang har ligget langt sydligere end nu. Gennem Aartusinder er der sket en Sænkning af Landet, saa Havet er gaaet længere og længere ind; indtil man for et halvt Hundredeaar siden ved Digebygningen erobrede lidt af det tabte Land tilbage. Fiskere paa- staar, at der hist og her paa det grundede Vand indenfor Hyllekrog kan findes Egestubbe og det lyder ingen- lunde usandsynligt; saadanne Stubbe er fundne andre tilsvarende Ste- der f. Eks. i de inddæmmede Arealer af Nakskov Fjord. Men vi har for Strækningen indenfor Hyllekrog an- dre og mere haandfaste Beviser at holde os til. Paa den saakaldte Thors- strand i det ved Digebygningen ind- dæmmede Areal har Læge Rasnus- sen, Errindlev, i 1917 fundet Hugge- pladser fra Stenalderen d. v. s. Ste- der, hvor Stenalderfolket har tilhug- get deres Flintredskaber og efterladt Huggeaffaldet. Disse Fund — de saa- kaldte Affaldspletter — er senere undersøgt af Nationalmuseet og de- res Eksistens og Tilblivelsesmande er hævet over enhver Tvivl. Fundene er gjort langs Kanten af en Mose,

der engang i en Aartusind fjern Fortid har været en Indsø, der har ligget 5—6 Kilometer fra den davæ- rende Kyst. Nu ligger den nær inden- for Diget; men over 1 Meter under daglig Vande. Sænkningen af Kysten har da antagelig andrøget et Par Me- ter eller mere. Ved denne forhen- værende Indsø har den ældre Sten- alders Folk haft deres Gang, og rundt om den har de Tid efter anden siddet og tildannet deres Flintevaa- ten. Baade Stenen, de har brugt til Slag, og Stenen, de har brugt som »Ambolt«, er fundet, og af de mange rundt om spredte Flintfliser og -Stykker er det lykkedes at sammen- stille det meste af den Flintknold, hvoraf de har udhugget det Stykke, der blev tildannet som Pil eller Spydspids. Sænkningen er som sagt sket lidt efter lidt, umærkeligt lang- somt gennem Aartusinder. Tidspunk- terno er her udflydende og ubestem- melige — og alligevel ser det ud til, at man har et lille Hødepunkt. Nav- net Thorsø siger os nemlig, at Søen har faaet Navn af Asa-Tilbederne i vor Oldtid; de har, som Navnet siger, helliget den til Asaguden Thor, og følgelig man Landsænkningen paa Asalærens Tid endnu ikke have ud-

slettet Søen. Er dette rigtigt, har vi tillige her et Eksempel paa de gamle Navnes sejge Livskraft; thi Søen forsvandt og Navnet blev uden Holdpunkt og Mening; men det holdt sig ligefuldt helt op til vore Dage. Og nu er den gamle Indsø i en Moses Form atter støjet op af Havet. Sig saa, at den tørre Historie med sine mojsommeligt sammenskræbde Kendsgerninger ikke ogsaa kan lyse med Eventyrets Glans.

Dobbeltsgnet har været rigt paa Oldtidsminder ogsaa fra yngre Tider end Flintfliserne; men de fleste af disse Minder — Gravhøje og Dysser — er forlængst udslettet. Nu er der kun en Mængde Restor tilbage i Keldskov i Sognets nordøstlige Hjørner; der er baade Høje og Dysser i Mængde, men de ligger alle i Ruiner. Paa Errindlev Fæled fandt man 1896 en Vikingegrav fra den yngre Jernalder liggende halvanden Meter under flad Mark; den indeholdt Skelettet af en Mand samt Sporer, Stigbøjler, Bidsel m. m. af Jern. Endvidere Skeletdele af en Hest og en stor Hund. Paa Errindlev Fæled har man ogsaa fundet en Urnegrav indeholdende adskillige Urner med Aske fra de Dødes Baalfærd.

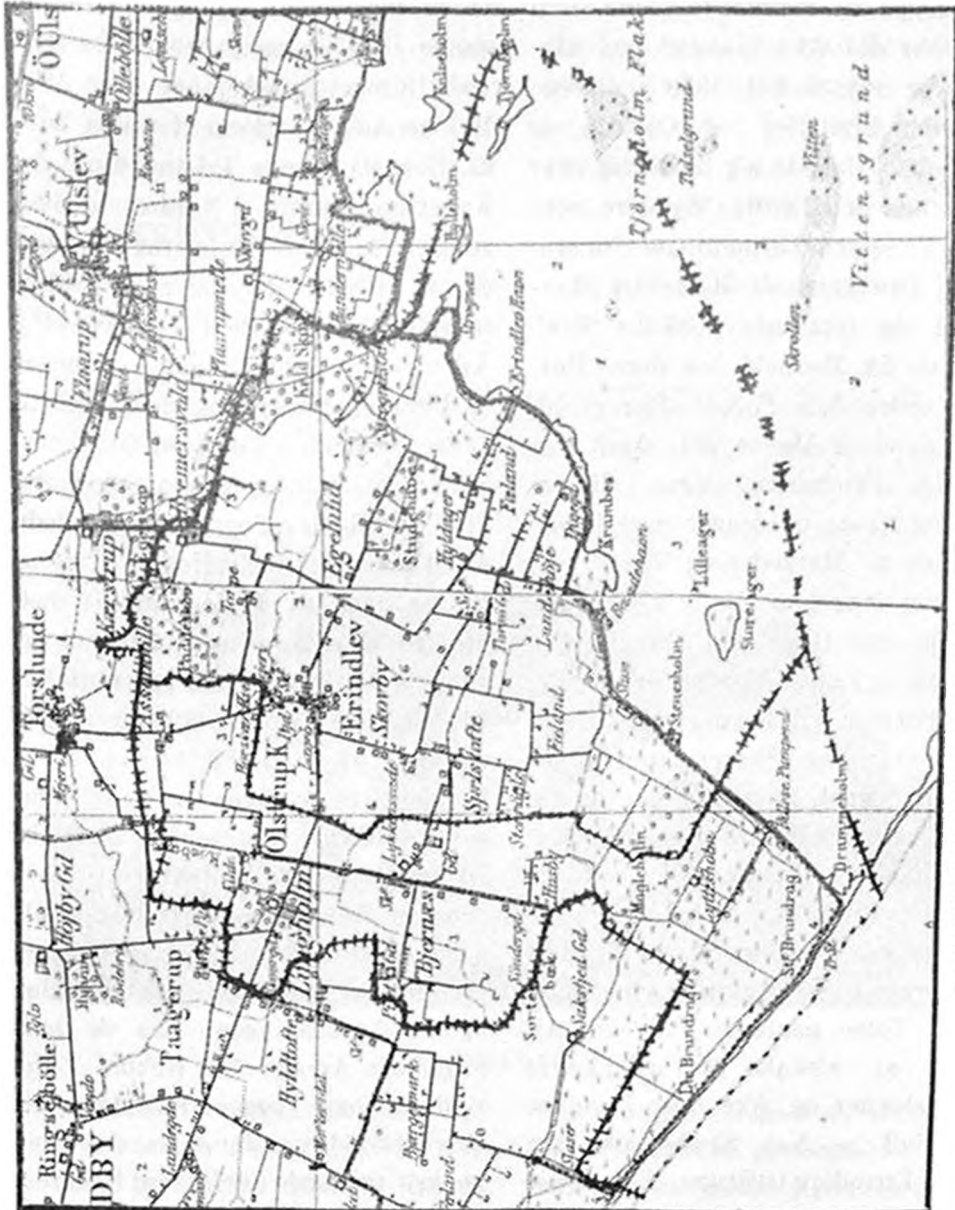
Det er Realiteterne; men Sagnet er frodigere. Pastor Saabye indberetter 1827 til Nationalmuseet, at der findes Levninger af to Veje; den ene fører som en Stenbro ud i Søen til en Holm, der hedder »Grav«, men nu er overskyttet, saa man under

Lavvande kun ser nogle store Kampestenene Her har Sagnet anbragt en Borg, der dog næppe nogensinde har eksisteret udenfor Fantasiens Verden. Ikke bedre er det med den anden »Vej«s Historie; den kaldtes »Piilsbrød« og gik ned mod Søen. Her paa denne Vej skulde en adelig Jomfru fra Bremersvold være ynkeligt myrdet efter sin Families Dom, fordi hun havde ladet sig besvangre. Præsten tilføjer, at en Vej, der er bevokset med Græs og ikke bruges meget; benævnes af Almuen »Brød«. Pastor Saabye omtaler ligeledes to Stenaldergrave, der kaldtes »Store Stennes« og »Lille Stennes«; skønt de allerede den Gang var »fredede«, kring kaldtes Stennes Agre, og det samme Navn gaar igen i Stennesholm, der ligger lige udenfor Diget, men nærmest bestaar af store Sten, med lidt græsbevokset Jord hist og her; det meste af Jorden er bortskyllet.

I Middelalderen var Olstrup kendt viden om paa Grund af sin hellige Kilde, der havde faaet Navn efter St. Oluf. Rejsende kom fra fjærn og nær for i Midsommernatten at søge Lindring og Helbredelse i dens hellige, undergørende Vand. Hvor mange Folk samledes, mødte ogsaa Handelsmændene frem, og af Kildebesøget opstod saa et Marked, der efter Kirkens Indvielse henlagdes til dens Skytshelgens Navnedag, St. Lavrenti-Dag, der var den 10. August. Men Markedet udartede og gav Anledning

til Drikkeri og Slagsmaal og 1636 blev det ved et Kongebud flyttet til Nysted*. Paa Marken tæt Nordøst

Kvæget godt af dens engang saa berømte Vand og kun Minderne lever langs den buskkledte Grav, hvor

for Olstrup Kirke er en Grav med et Kildevæld i den nordre Side. Det er Hellig Olavs Kilde; nu nyder kun

i længst henfarne Tider Kikdegæsterne strakte sig i Haab, Bøn og Forventning. Antagelig har ogsaa se-

*) Se Side 185.

nere Markodslivet udfoldet sig med Kilden og Graven som Centrum.

Ugudeligheden ved Markedet skyldtes næppe de fremmede alene. I al Fald har det ikke manglet paa Klager over Sognefolket. 1578 visiterede Provsten Errindlev og Olstrup og Præsten beklagede sig da højlig over de mange ubodfærdige Syndere, som trods Præstens Formaninger fremturedede i Drukkenskab, Horeri og Skørlevnet og foragtede Kirkens Straf, fordi de fik Medhold hos deres Herskab (eller dets Foged). Der er bl. a. en ugudelig Møller, der, skønt han har sin Ægtehustru, ligger i Horeri med en Skoge og drager med hende omkring til Markeder og Værtshuse; alligevel faar han Støtte af Fogden hos Mogens Gøye paa Galmindrup. Ligesaa forsvarer Fogden en Bonde, som Præsten vil have straffet, fordi han huser løse Skøger som kommer til Sognet, blandt andre de tre landskyndige Horere kaldet Mackenchaufve, Skuløre og Chyrstine Vertz. Provsten talte Synderne strengeligen til, men hvorvidt det har frugtet melder Historien intet om. I Torpe paalagde Provsten Almuen at afskaffe de uskikkelige Sognestevner og ikke huse løsaglige Kvindfolk. — Naa, Skaden var ikke alene Errindlev-Olstrups; i de Dage maatte Provsten rundt om i Sognene jævnligen gaa i Rette med Bønderne for lignende Synder, som de her paaklagede.

— Ved Opførelsen af det nye Dige

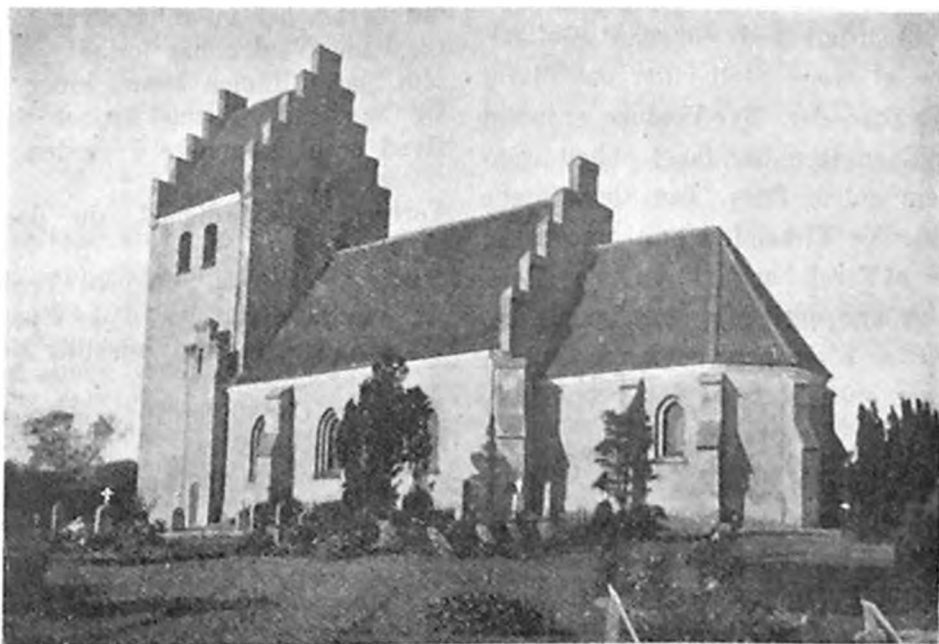
efter Stormfloden 1872, blev dette som tidligere nævnt rykket ud i Stranden, saa dets sydlige Spids kom til at ligge ca. 3 Kilometer fra det gamle Dige. Sognets Areal blev derved forøget med langt over 1000 Hektar, men af yderst tvivlsom Værdi. Sognets største Udstrækning fra Kærstrup-Grænsen i Nordost til Sydspidsen indenfor Hyllekrog i Sydvest er ca. 10 Kilometer, og fra Keldskovs Østside til Hyldtofte i Vest knapt 6 Kilometer. Dobbelt sognet grænser mod Syd til Østersøen, mod Vest til Taagerup Sogn, mod Nord til Thorslunde og Fuglse Sogne og mod Ost til Vester Ulslev Sogn; dets samlede Areal er godt 4000 Hektar (hvoraf 493 er Skov og 41 Vandareal) med 614 Td. Hartkorn og 1530 h.dbyggere, i 1901 var Indbyggerantallet 1383, i 1850 var det 1123 og i 1801 var det 751. Til Dobbelt sognet hører Holmene Store Ager og Lille Ager paa 18 Hektar, Tjørneholm 10 Hektar og Hylleholm 4 Hektar. Af Skovene er Keldskov 164 Hektar, Paddehave 80 Hektar, Lungholm Skov 66 Hektar, Studehave 70 Hektar og Kræbevoksningen paa de inddæmmede Arealer 188 Hektar. I Errindlev Sogn ligger Hovedgaarden Bremersvold og derunder den forlængst nedlagte Adelsgaard Kelstrup. I Olstrup Sogn ligger Lungholm, Hovedsædet i det tidligere Lensbaroni Sønderkarle. I Middelalderen havde Dobbelt sognet flere andre Adelsgaarde. Saaledes en i Torpe,

der 1107 tilhørte Kort Reberg og en i Spjelstoft, hvor der 1397 boede en Adelsmand Iver Graa. Ogsaa flere af Sognets tidligere Byer er forsvundne, sløgt af Adelsgaardene, saaledes Kølstrup og Galmindrup i Errindlev Sogn, Pugerup og Olstrup i Olstrup Sogn.

ERRINDLEV KIRKE.

Højt paa en Banke midt i Byen kvejses Errindlev Kirke, en smuk

Lamet er dækket af Cementen, der fremtræder i skarpe Kanter uden Flugt, uden Fantasi, uden kunstnerisk Liv. Cementen er en prægtig Opfindelse, et storartet Materiale vel at mærke hvor det gælder om at sløbe Piller under Jord og under Vand, Brokonstruktioner og meget andet, men den er en Rædsel naar den optræder som Bygningsmateriale, det gælder Hasmandshuset saavel som Palæet, og det gælder tilfald

ERRINDLEV KIRKE

og monumental Bygning; men desværre ogsaa en Bygning, der er mishandlet gennem en saakaldt Restaurering. Dens røde, varme Murstensflader er fra Sokkel til Taarntop skjult under et tykt Lag hæslig Cement. Rester af gamle Vinduesbuer, Portaler og Gesinser med deres fine

vore gamle Bygningsmonumenter. Man kan sukke og ærgre sig, naar man ser de gamle Kampestensdiger om vore Kirkegaarde erstattede med den trestesløse Cementmur, og man kan græde og harmes, naar man ser Bygningsværker som Landet og Errindlev Kirker kvalt og stivnet under

Cementens haarde og udtryksløse Maske.

Den oprindelige Kirke har været bygget i romansk Stil med fladt Loft, uden Taarn og med et lille Kor og antagelig med et Klokketaarn af Træ (Klokkestabel) paa Kirkegaarden. Senere, vel sagtens mod Slutningen af det 16. Aarhundrede, er Kirken ombygget, Taarnet er tilbygget i Vest og Koret forlænget mod Øst med en tresidet Korafslutning. Samtidig er der indbygget Hvælvinger, hvilket har nødvendiggjort Opførelsen af svære Støttestøtter paa Murenes Ydersider. Nye Vinduer er indsat og Bygningen har faaet et helt igennem gotisk Præg. Paa Gavlmurene indenfor Kirkeloftet kan man ogsaa se, at Taget har faaet en højere Rejsning end oprindelig. Den gamle beskædne Kirke har ved denne Ombygning aabenbart vundet betydelig i Anseelse og Skønhed.

Indgangen til Kirken var tidligere gennem et nu nedrevet Vaabenhuse paa Kirkens Sydside, og Taarnhvælvingen tjente den Gang til Gravkapel for Familierne Holck og Bertouch-Lehn til Lungholm. Ogsaa Erik Kaas første Hustru Susanne Sparre, der døde 1650 har været bisat i dette Kapel. Ved Restaureringen 1872 blev Gravkapellet ryddet, Ki-sterne vedrørende Familien Holck blev nedgravet et Sted paa Kirkegaarden og deres Gravskrifter bortkastet. Baade den myrdede Grev Flemming Holcks og hans Hustrus

Gravskrifter var typiske Eksempler paa den rimede Snaksonhed, der florerede paa Gravskrifterne i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede, og de aftrykkes derfor her efter »Marmora danica«.

Herunder hviler
den højvelbaarne Herre, nu Salig
Flemming Greve af Holck,
Herre til Lungholm,
Hans Kongl. Majestæts. højbetroede
Amtmand over Nyborg og Tranekjær
Amter.

Mit Legem her nu rolig sover,
Og denne Verden har forladt,
Min Sjæl i Himlen Jesum lover
Og har faaet Himmel-Kronen fat.
Hvad er o! Menneske i Verden vel
at hente?
Fortræd, Genvordighed, du daglig
der maa vente.
Jeg af høj-grevlig Stand til Verden
vel var fød,
Dog der jeg ofte fandt adskillig Mod-
gangs-Stød.
Christian Christoffer Holck min ædle
Fader døde,
For Fjenden sin, der han ham tapper
gik i Møde.
Og stred til Døden for det kære
Fædreland,
Han aldrig funden blev, den dyd-
berømte Mand.
Sophia Uldfeld var min højvelbaarne
Moder,
Hun fødte tretten Børn, Jeg var den
ældste Broder,
Snart to og tyve Aar i Enkestand
hun var,
Man hendes døde Ben da og til Gra-
ven bar.
I mine unge Aar ved Krigen jeg mig
ofte,
Med kære Fader min det første Tog
jeg prøfte

I Skaane, da han der tilsatte Livet sit,
 Som stor Besværighed i Krigen havde lidt.
 Nep femten Aar jeg var, der jeg Standaren førte,
 Af kære Fader ming streng Krigs-Kommando hærte,
 At gaa paa Fjenden løs, jeg fast paa Hest nys sad.
 Dog fulgte stedse med i mangt et blodigt Bad.
 For Ritmester da jeg ved Kongens Garde tjente,
 Af Krigs-Besværighed min Svagthed daglig kente,
 Nyborg og Tranekjær derfor til Amtmands-Skaf
 Af sær Bevaagenhed min Konge mig da gaf.
 Gud mig en Hustru gav, af Hjertet from og dydig,
 Margrethe Rosten, som i alting var mig lydig,
 Med mig i Ægteskab hun fødte Børen fem,
 To Sønner, Døttre tre, en Søn Gud tog af dem.
 Mig ufornødentlig en Morder tog af Dage,
 Som høede i mit Amt, mine til Suk og Klage:
 Mit døde Legem han i Bæltet kastet ud,
 Som dog blev ført til Lands af den almægtig Gud.
 Saa ynkelig er da mit Liv i Verden endet,
 Og mine Venners Lyst til Suk og Graad omvendet.
 Mig Gud fra meget ondt dog nu borttaget har,
 Min Sjæl i evig Fryd er blandt Guds Engleskar.
 Min Gud, du mine Born og efterladte Enke,
 Som højbedrøved gaa, din rige Trøst nu skenkel

Ja alle mine jeg dig gode Gud befal,
 Indtil vi samles skal i Himlens Frydesal.

Mit Legem vislig skal opstaa
 Paa Dommens Dag med Ære,
 Til Sjælen ind i Himlen gaa,
 Og Livsens Krone bære.

Den høj- og velbaarne, nu salig hos
 Gud,

Frue Margrethe Rodsten.

Sal. Gref Flemming Holches efterladte Grevinde til Lungholm.

Mit Legem her nu har sin Bolig,
 Som undergik af Suk og Sorg,
 Min Sjæl hos Gud nu lever rolig,
 Udi hans Himmels Fryde-Borg.

Her vores Levnet er et Skuespil, en Comedie,

Det endes ikkun med en sorgelig Tragedie.

Hvor vel fornojelig og ønskelig det gaar,

Sig Sorgen sniger ind, ja Dødens Bud vi faar.

Derom jeg vidne kan, og være et Eksempel.

Som ofte baaret har det rette Sorge Stempel

Fra spæde Ungdoms-Aar, til sidste Levnets Brod,

Jeg midt i Glæden har haft Sorg og Modgangs-Stød.

Vel var jeg kommen af en høj og ædel Stamme,

Dog fra min Barndom mig skulle Sorgen ramme.

Hr. Marqvar Rodsten han min ædle Fader var,

En tapper Admiral med Ære Navnet bar.

Fru Dorthe Sehested, som mig her til Verden føde,

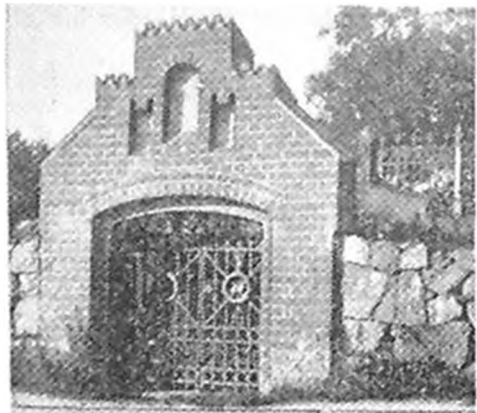
Min ædle Moder var, i Barsel-Seng hun døde,

Der jeg ni Dage var, i Sorge-Svøb jeg laa,

Saa tidlig skulde det mig sørgelig
her gaa.
Ja i min Ungdoms-Tid jeg atter
maatte friste
Den store Hjerte-Sorg, og Hjerte-Fa-
der miste,
Men Gud dog stedse her i Faders
Sted mig stod,
Og udi Sorgen var mig naadig, mild
og god.
Han mig forsørged med en ædel-dy-
dig Mage,
Som leved kærligen med mig faa
Aar og Dage:
Hr. Holger Rosenkrants, en from og
dydig Mand,
Han døde hastig bort, jeg sad i Sor-
ge-Stand.
Med yndig Børn tre, det hart mit
Hjerte krenkle.
Dog i al Sorrow Gud Taalmodighed
mig skenkte,
Kort efter Fadrens Død, hendede
Børen to,
Jeg da med eenist Barn her sørglig
maatte bo,
Til det behaged Gud mit sørglig
Enke-Stede
Her at omskifte saa med nye Ægte-
skabs-Glæde,
Da han velsigned mig med en saa
dydig Mand,
Som aldrig nogen Tid man nok be-
rømme kan.
Her Flemming Gref af Holch, som
var ret Dydens Bolig,
Med ham seks Fryde Aar jeg leved
vel og rolig
I kærlig Ægteskab, og fødte Børen
fem,
De fire efterlod, oh Herre sørg for
dem!
Den engelfromme Mand mig ynkelig
blev frarøvet,
Hans Død mig gjorde her hvert Øje-
blik bedrøvet,
Med mindste Pøde hans jeg nær
frugtsomlig var,

Der man mig om hans Død en sorg-
lig Tidende bar.
I ti Aar sad jeg saa med mine Smaa
en Enke,
Der højt bedrøvet var, som man
hel vel kan tænke,
Hvert Øjeblik var mig som længste
Vinter-Dag.
Hver hastig Tiende som et heftig
Torden-Slag.
Gud mine kære Børn sin Hjælp af
Himlen sende,
Og alle Ting for dem til deres Bedste
vende!
Fortræd og Hjerte-Sorg mig sidste
Rest her gav,
Nu staar jeg hos min Mand med
Fred her i min Grav.
Vor' Leg'imer Gud vist engang skal
Oprække her fra Døde.
Med Sjælen da i Himlens Sal
For Jesu Trone mødet

De i Taarnhvalvingen staaende Ki-
ster vedrørende den Bertouch-Lehn-
ske Familie blev overført til en mu-
ret Begravelse, der blev opført i Kir-

FAMILIEBEGRAVELSEN

kogårdens sydvestlige Hjørne med
Indgangsportal mod Landevejen, der
ligger noget lavere end Kirkegår-
den. Oppe paa denne er Begravel-

sen markeret ved et smukt Jerngitter og Pladsen indenfor er helt dækket af Ephen. Fra Portalen med dens Smedejerns Gitterport kommer man ind i en lille Forhal, hvor der kun staar en Barnekiste; Indgangen til selve Begravelsen er tilmuret og skal brækkes ned hver Gang, der skal indsættes en Kiste.

Efter at Taarnhvælvingen saaledes var raseret, anbragtes Indgangen til Kirken i Taarnets Vestgavl. I Taarnhvælvingen, der altsaa nu er Vaabenhuis, er Opgangen til Orgelet i Muren er indsat et Par Ligsten; den ene er en blaasort Skifersten, der tidligere har ligget i Kirkens Midtergang eller i Koret, dens Skrift er saa udslidt, at den er ulæselig. Den anden Sten, der er ottekantet, bærer Indskriften: »Denne Sten haver Hr. Jacob Prip bekostet sin hjertekære salige Hustru den hæderlige Matrone Anne Jacobsdatter til kærlig og udødelig Ihukommelse 1686«. En tredje Sten ligger delvis ituslaaet; den bærer en Kvindefigur i stærkt fremtrædende Relief og Aars-tallet 1627.

Muren mellem Skibet og Taarnet, der før dette blev bygget var Kirkens Vestgavl, er over en Meter tyk og det samme er Tilfældet med Triumfbuen mellem Skib og Kor. Skibet har 3 Krydshvælvinger, den vestre er mindre end de to andre. Koret har ogsaa to Hvælvinger, en over det oprindelige Kor og en over den tilbyggede tresidede Apsis.

Prædikestolen er et lollandsk Træskaarerarbejde fra 1622 i ret god Stil og Udførelse. Den øverste Stol paa den modsatte Side af Midtergangen har en smukt udskaaret Forside, paa den ene Støtte staar WID, paa den anden 1649.

Døbefonten er af Sandsten med en rigt dekoreret Fod, der bærer Gøernes Vaabenskjold og en Ind-

DØBEFONTE

skrift helt rundt. Paa Forsiden staar Mogens Gøye 1607 og paa Bagsiden Bremersvold.

Mogens Gøye gav samtidig Kirken en Allertavle (der 1874 blev erstattet med den nuværende, et Maleri af Dorph: Christus og Kvinden, der er grebet i Hor), en Kalk og Disk, der nu er borte, samt de to Klokker, der hænger i Taarnet. Endvidere opsatte han et Epitafium over sine Forældre. Ogsaa

dette er nu borte, men ifølge »Marmora danica« lod Indskriften saaledes: »Anno 1607 udi November Maaned lod Mogens Gøye til Bremersvold opsætte og bekoste, hans salig Fader og Moder til Ære og Hukommelse denne Tavle. Gud dennem naadig være og give dennem en glædelig Opstandelse. Deres Bryllup stod paa Kerstrup Anno 1536. Anders Gøye døde paa Kerstrup 1559. Salig Fru Karine Walchendorff paa Kerstrup 1567, og avlede de disse Børn sammen, tre Sønner: Henning, Absalon og Mogens Gøye, seks Døtre: Leene, Margrethe, Cecilie, Elline, Anne og Mette«. Underneden stod Gøernes Vaaben.

Opgangen til Taarnet er ad en smal, muret Snegletrappe paa Sydsiden. Den store Klokke bærer midt paa Forside og Bagside Gøernes Vaaben med et Krucifiks paa den ene Side og en Figur — der vistnok er Kristus bærende sit Kors — paa den anden. Paa Klokkens nederste Kant staar: »Mons Gøi til Bremers Voldt«. Rundt om Klokkens Hoved staar: »Anno Domini 1607 imellem St. Michelsdag og St. Mortensdag blev denne Klokke støbt og fortinnet af velbyrdig Mons Gøi til Bremers Voldt, og da var Sognepræst Hr. Jørgen Pedersen. Laurids Falentin og Rasmus Kaare (var) Kirkoværger«. Den lille Klokke har ganske samme Udstyr og Indskrift, kun at Sognepræstens og Kirkoværgernes Navne er udeladt.

Kirken har to Alterkalke. Den store er skænket af Forpagter Alrø og Hustru paa Bremersvold og bærer om Fodkanten Indskriften: »Foræret til Errindlev Kirke af Peder Simonsen Alrø og Johanne Dorothea Rosenfeldt d. 29. Februar 1736«. Den tilhørende Disk er uden Inskription. Oblatæskan er ny og bærer paa Laaget Jesu Monogram og under Bunden: »Errindlev Kirke«. En lille Berettelseskalk i Træhylster bærer Reventlowernes Vaaben paa Skaalen og paa Foden Ordene: »Er givet til Errindlev og Aalstrup Menighed 1773«. Disken bærer i Bunden samme Sølvmærke som Kalken, men ingen Inskription. — Paa Alteret staar et Par ældre Malmstager og en ny syvarmet Kandelaber, alle uden Navn eller Mærke.

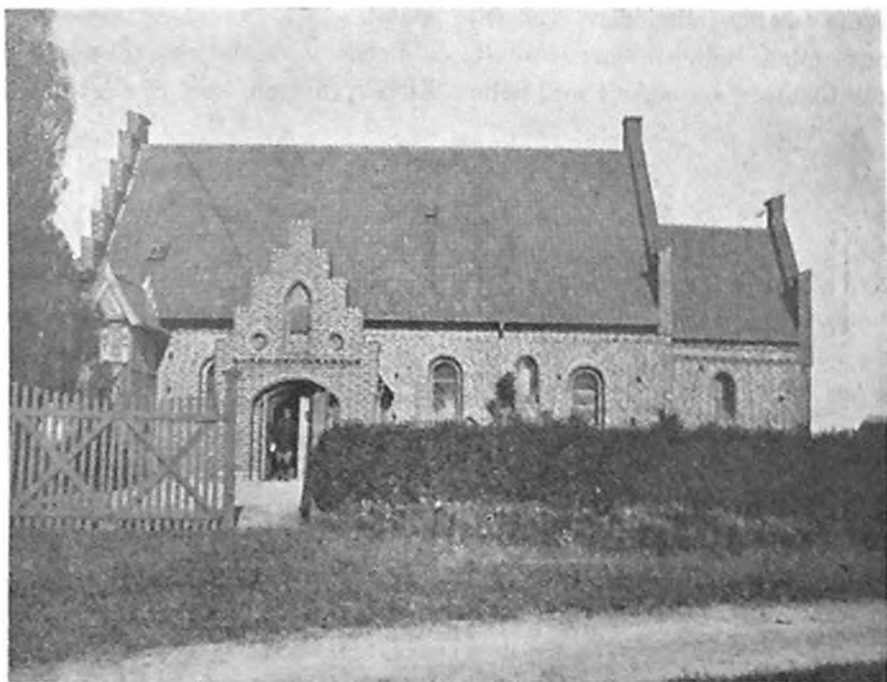
Kirken har tidligere hørt under Baroniet Sønderkarle, men er siden 1. Januar 1924 selvejende; dens Formue er ca. 40,000 Kr., hvoraf de 30,000 er hensat til Hovedreparationer og Resten til aarlige Vedligeholdelser.

OLSTRUP KIRKE.

Kirken skylder utvivlsomt den hellige St. Olufs Kilde sin Tilblivelse. Først er der bygget et beskedent Kapel, hvor Kildegæsterne kunde bede og takke og — ofre, senere er Kapellet udvidet og blevet til den lille Kirke, vi nu kender. Den er ikke som ventelig var blevet indviet til St. Oluf, men til St. Lavren-

tius. Hvornaar Kapellet er udvidet til Kirke kan ikke nu oplyses, men antagelig er det sket i sidste Halvdel af det 14. Aarhundrede. I Sognepræsten Jacob Claussens Præstekrønike — der i Tiden omkring 1650 er skrevet paa Grundlag af gamle Provstebøger og Kirkedokumenter,

Gaard skatter »endnu den Dag i Dag (1650) anderledes end de andre Gaarde og giver ikke Almueskorn til Præsten, Kirken eller Degnen, som de andre Bjernesgaarde«, desuden fik Præsten noget Jord i Olstrup Kirkemark og Assenhølle Mellemmark. Men da han ikke kunde

OLSTRUP KIRKE

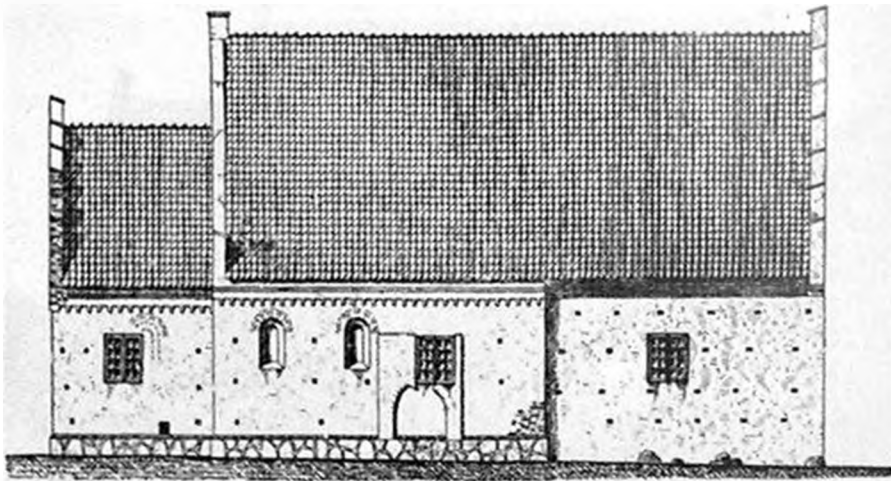
som forlængst er gaaet tabt — heder det, at Errindlev oprindelig var den eneste Kirke i det nuværende Dobbelt sogn; men at Bønderne i Sognets vestlige Byer Pugerup, Olstrup, Bjernede, Pilet og Assenhølle fik Lov at bygge Olstrup Kirke og selv kalde en Præst til den. Præsten fik en Gaard i Bjernes, og denne

løve heraf, fik han tillige Lov at »nyde« Fæstefgiften af to Gaarde i Errindlev, som sammen med andet Gods var tilskødet Olstrup Kirke. Alligevel havde Olstrup-Præsten stor Besværlighed ved at faa det nødvendige Udkomme og det endte saa med, at Olstrup Kirke blev lagt som Anneks under Errindlev. Jacob

Claussen mener, at dette er sket omkring 1435, da Henrik Ragaj var Sognepræst i Errindlev, og han støtter denne Antagelse paa en gammel Nævningekendelse, som den Gang fandtes. Henrik Ragaj var 1415 bleven Sognepræst i Errindlev, 1437 — altsaa 22 Aar efter — rejste han Krav om, at nyde de to ovennævnte Gaarde i Errindlev, som Olstruppræsten tidligere havde haft. Jacob Claussen ser sikkert med Rette

kun havde faaet Lov at nyde dem for sine ringe Indtægters Skyld. Bispens Afgørelse faldt i Overensstemmelse hermed og gik ud paa, at Indkomsten af de to Gaarde tilfaldt Okstrup Kirke og ikke Præsten. Faa Aar efter, da der var kommet en ny Præst, Peder Jepsen, rejste denne paa ny Sagen, men med samme Resultat.

Baade udvendig og indvendig paa Kirkebygningen ses Skellet mellem

NORDSIDEN AF KIRKEN
(For sidste Restaurering)

heri et Bevis for, at Olstrup da nyelig var lagt som Annex under Errindlev, thi ellers vilde Henrik Ragaj næppe have ventet en Snes Aar med at rejse dette Krav. Bispens beordrede Provsten til at undersøge Sagen og han lod udmelde 14 Nævninge til at udforske den. De aflagde Ed paa, at de ikke kunde se rettere end, at de to omstridte Gaarde i Errindlev oprindelig var skænket til Olstrup Kirke og ikke til Præsten, der

dens ældre og yngre Del; thi den sidste har ikke saa tykke Mure som den første og en Rest af den oprindelige Vestgavl ses endnu som en svær Bue midt i Skibet. Samtidig med Udvidelsen er der indbygget Krydshvælvinger. Der er tre, men af meget forskellig Størrelse. Ogsaa Koret har en lille Krydshvælvning. Baa- de Vaabenhus, Skib og Kor har kamtakkede Gavle. Ved den vestlige Ende af Skibets Syd- mur er opført

en bindingsværks Trappeopgang til Kirkeloftet. Denne Tilbygning er af ret ny Dato; thi i Hoffmans Supplement til Danske Atlas hedder det (1774) at Kirken har en Klokke, som hænger i et Træhus, det vil sige, at Olstrup som alle vore taarnløse Kirker har haft en saakaldt Klokkestabel paa Kirkegaarden. (I Nørreherred er der nu kun en og i Sønderherred 5 af disse Klokkestab-

derste Del begravet. Detsamme gælder den ligeledes i et Murfronspring anbragte Kvindeindgang paa Nord-siden; den er ligeledes rundbuet, men enklere og tarveligere end Præsteindgangen. Kirken er smukt restaureret har Kampestenssokkel, Tandsnitgesims under Taget og Blendinger og Tverbaand paa Gavlene.

Vaabenhuset har Bjælkeloft, en

DE TO DØBEFONTE

ler tilbage). Klokken, der nu hænger i Kirkens Vestgavl er støbt 1814 af Gamst i København.

Kirkens Mure staar nu smukt med deres røde Munkesten uden Puds og med Rester af gamle Vindusbuer. Paa Sydsiden findes paa et Fremspring i Muren en rundbuet profilet Portal over den gamle forlængst tilmurede Præsteindgang. Ved Opfyldning om Kirken er Portalens ne-

svær, jørnbeslaet Dør i en ellers beskeden Døraabning forer ind til Skibet. I Vestenden er paa et Pulpitur anbragt et godt Orgel, tilvejebragt for ca. 1600 Kr., der var Overskudet af en Bazar, som 1916 afholdtes i Lungholms Have. Under Orglet staar en gammel Granitdøbefont, som tidligere i mange Aar har staet i Lungholm Have, hvorfra den atter er flyttet tilbage til Kirken. En an-

den, gammel, men lidt mindre Dobefont staar i Koret; den er af gullandsk Kalksten. Daabsfadet er af Messing, uden de sædvanlige Figurer, kun forsynet med et Par utydelige Vaaben og et Par ligeledes ret utydelige Bogstaver.

ST. LAURENTIUS

Paa Skibets Nordvæg hænger en Træfigur fra det 14. Aarhundrede, forestillende Kirkens Skytshelgen St. Laurentius. Prædikestolen med Lydhimmel er et ikke ringe lollandsk Arbejde fra 1622; den bærer i 4 Felter med ornamenterede Buer Apostlene Peter, Andreas, Jacob og Johannes.

Alterbordet er af Træ med et stort Krusifix fra 1875 som Allertavle. Korset er af Træ, men Frelseren af Bronze. Paa Korets Sydмур hænger en Præstetavle af uregelmæssig Form med Navn og Aarstal for Præsterne samt de af Præsten Jacob Clausen digtede Vers, et om hver Præst i Tiden fra 1415 til 1642. Tavlen's Indskrift lyder saaledes:

Ærindlevs Olsdorps Præste Chronike til 227 Aarstid beregnet. De første tre haver været Katoliker, de 6 sidste evangeliske.

Hr. Henrik Ragaj.

Hidkaldet 1415, bortdøde 1440.

Præst her i 25 Aar.

Det Aar, Johannes Hus blev brænd,
Er jeg til denne Kirke send,
En Præst alt efter Pavens Skik,
Og om min Rente Trette fik.
Jeg lænkt' af Olsdorps Kirkes Korn
At blive rig: Blev Død tilforn.

Hr. Peder (Jepson).

Hidkaldet 1410, døde 1478.

Præst her i 38 Aar.

Udi det Aar jeg blev Præst,
Er Trykeri paafunden,
Min Formands Sag om Renten bedst
Jeg mente at være vunden.
Men der jeg kom til dette Sted,
Jeg andet fik at vente.
Den Sag gik Olsdorps Kirke med,
Og lang Tid her jeg tjente.

Hr. Roluf.

Hidkaldet 1478, døde 1517.

Præst og Provst tillige i 39 Aar.

(Paa Tavlen mangler de første 6 Linier af nedenstaaende Vers, da de var ulæselige, da Tavlen blev opmalet 1811; de er tilsatte her efter Præstekroniken).

Jeg følger her næst, som Roluf hedder med Ære,
 Jeg blev Ærendlefs Præst, straks Herreds Provst at være,
 Der vort Academi blev stiftet i Dan- nemarks Rige.
 Paven gjorde mig fri, Jeg tord' ej nogen Mand vige.
 Soguel glemmer ej mig, thi jeg paa Ærendlef Stævne
 Vilkaar bragte for slig', at Ejere- Breve mig nævne.
 Mens de Eger bestaa, som sig om Kirken udbrøde,
 Roluf glemmes ej maa, thi han dem plantede spæde.

Hr. Laurits Jibson.

Hidkaldet 1517, reformeret 1537, døde 1551.

Præst her i 34 Aar.

Her Roluf døde bort, der Luther Gud til Ære
 Guds Ord med Fremgang godt be gyndte først at lære.
 Da jeg blev kaldte hid, og efter Munke-Skik
 Betjente dette Sted, til jeg Forstand og fik.
 Lov ske denne Herre Gud, som mig saa vel omvendte
 Samt alle danske Folk, at vi Guds Vej ret kendte.
 Jeg var den først Præst, som udi Erindlev
 Til helligt Ægteskab forlov frit givent blev.

Hr. Jorgen Ticke.

Hidkaldet 1551, bortdøde 1565.

Præst her i 14 Aar.

Ved de Tider som Bihlen ganske
 Først blev ønskelig prented paa danske,
 Jeg hid kaldtes at prædek' og lære.
 Korsot taaligt vilde jeg høre,
 Glæden siden bestandig at nyde:
 Sligt kan ogsaa mit Mærke betyde.

Hr. Jorgen Matsson Griim.

Hidkaldet 1565, døde 1587.

Præst her i 22 Aar.

Det Aar den Spanier tog for først at ransage,
 Hvor nogle fandtes, som fra Paven vige torde,
 Dem at forderfv' i Grund, til Dode dem at plage:
 Det Aar som danskes Sværd for Fal- kenberg slog ned
 De mange svenske Mænd, og Afbræk stor dem gjorde,
 Blev jeg forordnet Præst til denne Menighed.
 Jeg ved Guds Naade saa paa dette Sted med Flid
 Guds Ord forkyndet har i to og tyv' Aars Tid.

Hr. Mogens Hansson.

Hidkaldet 1587, aflakkede 1588.

Præst her i to fulde Aar.

Jeg Magnus, det er stor, til Embedet var ringe,
 Men til et lystigt Laug jeg havde Sind og Mod.
 Jeg fra Forargelser mig ikke vilde tvinge,
 Min Hustru var jeg ond, og hun var mig ej god.
 For sligt jeg blev betænkt, som Ov- righeden raade,
 Fra disse Kirker to sløt at afsige mig.
 Til Rostok drog jeg først, jeg Gud- land siden naade,
 Der fik jeg Lejlighed, og døde kristelig.

Hr. Jorgen Pedersøn.

Hidkaldet 1589, døde 1620.

Præst her i 31 Aar og Provst i 6 Aar.
 Der Danmark kongelos var bleven, i slig fær
 Fra Odense jeg hid ret lovlig kaldet er,

Og straks beviste mig ved Guds Ords
Kundskab lærd.

I Skoler hidetil, i Herrens Kirker
der,

Jeg havde trolig lært, bevist og Tro-
skab her,

Ved Guds Aands Ord og Kraft be-
stod jeg vel enhver,

Og ved Guds Naade var jeg udi Lev-
ned skær,

Til Provsteembøde jeg er og akted
vær.

Hr. Erik Andersson Tuxen.

Hidkaldet 1620, døde 1642.

Præst her i næsten 21 Aar.

De Odense Borger var mig hulde,
Jeg disse to Kirker betjene dog
skulde,

Jeg lærde med Iver, og Synden ej
dulde,

Jeg turde vel røre Samvittigheds
bulde.

Min værdige Formand jeg troligen
fulde

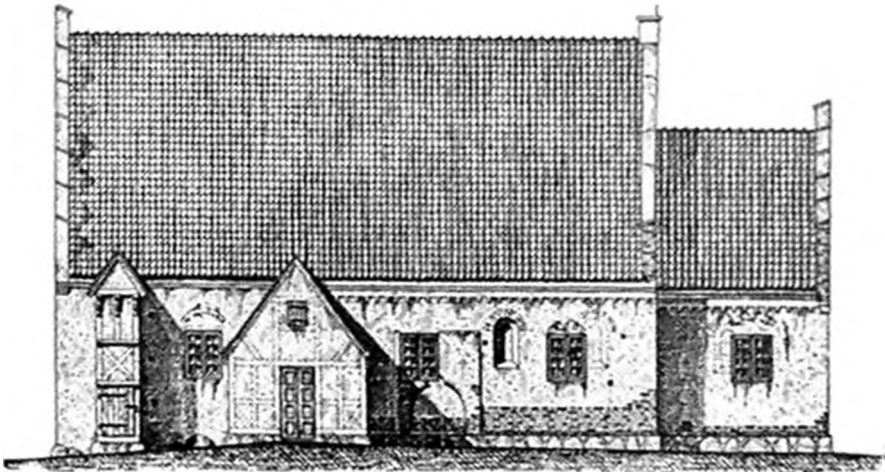
Fra Skoler til Kirker, fra Kirker til
Mulde.

ron Bertouch-Lohn 24. December
1924 til Olstrup Kirke. Kirken har
en stor Solvkalk, der i Bunden bær-
rer Bogstaverne R. I. B. F., men in-
gen Aarstal eller Vaaben.

Kirkegaarden er omgivet af en
Granitmur, udenfor denne ligger en
Kørelade og et Kirken tilhørende
Hus. Kirken ejes af Baroniet Søn-
derkarle, der for en Del Aar siden
lod den restaurere paa en baade
smuk og pietetsfuld Maade.

PRÆSTEKRØNIKEN.

Præsten og Provsten Jacob Claus-
sen skrev i Tiden omkring 1650 en
Præstekrønike, der endnu er bevaret
og som indeholder adskilligt af In-
teresse; noget af det er alt nævnt. Af
dens Beretning om Præsterne skal
her kun nævnes følgende. Roluf, der
var Sognepræst i Errindlev-Olstrup

KIRKENS SYDSIDE
(For sidste Restaurering)

Paa Allerbordet staaer en syvarmet
Støge, Mage til den i Errindlev; den er
skænket af Poul Abraham Lensba-

fra 1478 til 1517, plantede en Række
Ege omkring Kirken, der endnu stod
paa Jacob Claussens Tid.

Mogens Hanssen blev 1587 af Henning og Absalon Gøye til Kelstrup, Mogens Gøye til Bremersvold og flere udvalgte Kaldsmænd kaldet til Præst her imod at forpligte sig til aarlig at yde nogen Understøttelse til Formandens Enke samt ægte hans Datter Margrethe. Dette Ægteskab blev meget ulykkeligt. Thi Konen »foragtet sin Mand og elsket andre mere end hannem« og klagede stadig over ham til Mogens Gøye, saa denne ikke vilde »høre hans Prædiken«, men »søgte Fuglse Kirke«. Og Mogens Hanssen selv slog »sig paa idelig Drukkenskab« og daarligt Selskab haande hjemme i sit Hus, hos Sognefolkene og i Købstæderne. Ofte udartede Drikketiet til Skænderi og Slagsmaal, saa der var »stor Forargelse og en meget ond Husskik i denne Præstgaard«. Den fordrukne Præst og hans letsindige Hustru blev flere Gange stævnet for Provsten for at modtage Formaning og Advarsler. Da det ikke hjalp, maatte Præsten skriftlig forpligte sig overfor Provsten til under sit Kalds Fortabelse at forbedre sit Levned. Da heller ikke dette hjalp blev den syndefulde Præst stævnet for Landemodet i Maribo og for at undgaa en streng Dom, maatte han her frivillig give Alkald paa sit Embede, som han kun havde haft i to Aar. Mogens Hanssen rejste til Gulland, hvor Mogens Gøye var Lensmand og paa ny skaffede ham et Embede, og da han nu var fri for Konen, syn-

tes han at have forbedret sig. Konen blev i Errindlev og ægtede Degnen. Ogsaa han kom i Fortræd og blev afsat, fordi han paa Marken havde handlet ikke med et Kvindfolk, »hendes Klæder skamferet og midt op paa Laarene dem afskaaret«. Han blev senere igen taget til Naade og fik Degnekaldet i Skørtinge.

Den næste Præst Jørgen Pedersen sad i Kaldet i 30 Aar og fik med sin Hustru 5 Sønner og 5 Dotre. Han blev tillige Provst i Fuglse Herred og blev fort som Vidne mod Bispen Hans Knudsen, da denne blev anklaget for at nære kalviniske Anskuelser og fradømt Bispekaldet. Jørgen Pedersen laa flere Gange i Trætte med sine Sognefolk om de Ydelser, han havde Krav paa. 1595 indklagede han Bønderne for Herredsfogden, fordi de nægtede at svare ham Tiende af de Ærter og Vikker, de avlede paa de lavt liggende Jorder, hvor Kornet havde vanskeligt ved at blive til noget. Dommen gav ham Medhold. 1597 indklagede han Husmændene, fordi de nægtede at yde ham Arbejde, ogsaa her gav Dommen ham Medhold. Videre klagede han over, at de ikke ofrede tilbørligt til ham ved de tre Offertider. Husmændene svarede hertil, at da de kun havde smaa Indtægter, kunde de ikke yde stort Offer. Alligevel fik de Tilhold af Herredsfogden om at ofre tilhørligt efter deres Evne. At Jørgen Pedersen ogsaa havde Øje for sine Pligter fremgaar af

hans Iver under Pestens Rasen 1620. Den sidste Søndag han levede forrettede han begge Gudstjenester, tog derefter til Fuglse og gav Præstekonen, der laa syg af Pest, Sakramentet, tog igen hjem til Errindlev og begravede 7 Pestlig, saa følte han sig selv syg og gik i Seng; om Morgenen aad han Hummebrød i Guds Rige, d. v. s. han døde om Natten af Pest.

Hans Efterfølger Erik Andersen Tuxen maatte for at faa Kaldet ægte den 66-aarige Enke og paatage sig Stødfaderskabet for hendes 10 Børn. Han var da 33 Aar, altsaa nojagtig halv saa gammel som Konen. Hun var, sikkert paa Trods af hans Forhaabninger, overordentlig sejglivet og blev over 86 Aar, saa den ulykkelige Præst maatte trækkes med hende i over 20 Aar. Han havde imidlertid selv faaet »Svindsoet« og døde allerede Aaret efter.

1642 blev Præstekronikens Forfatter Jacob Claussøn Præst her. Han var Søn af Ridefogden paa Sollestedgaard og Rudbjerggaard Claus Anderson, som var gift med en Præstedatter fra Sollested. Jacob Claussøn var først Kapellan hos sin syge Formand og blev efter dennes Død Sognepræst og gift med en af hans Stødotre; men hun døde allerede Aaret efter i Barselseng. Den 13. Oktober 1644 giftede Jacob Claussøn sig igen. Paa hans Bryllupsdag blev 15 af kongelig Majestæts Skibe her sønden Landet

skudt i Brand af den hollandske og svenske Flaade, os og vore Gæster til stor Forskrækkelse, saa hele Bryllupsselskabet fik en brat Ende. Med sin anden Kone levede han i 15 Aar og fik 11 Børn, 6 Sønner og 5 Døtre, hvoraf de 5 Sønner døde. Tredie Gang giftede han sig med Ide Jensdatter, Enke efter Raadmand Hans Matzon i Nakskov, hun døde 3 Aar efter uden Livs Frugt i Afgøskabet. Sine sidste 4 Aar levede Jacob Claussøn i venlig Stand. Han døde 1668 efter at have været Præst i Errindlev-Olstrup i 26 Aar og Provst i Fuglse Herred i 10 Aar. Han har gjort sig fortjent ved flere efterladte Arbejder bl. a. Præstekroniken og Beretningen om hans Provstevalg, hvori han bl. a. fortæller, at Præsterne efter at være samlet i Holleby Kirke for at foretage Provstevalget, tilbragte hele Dagen med Skænderi og »Mundklammer« og udskældte hverandre paa det strengeste. Valget kunde de ikke blive enige om og til sidst maatte Lensmanden træffe Afgørelsen.

Jacob Claussøns Efterfølger i Kaldet var Jacob Poulsen Prip. Han var Kapellan hos Claussøn i dennes sidste Leveaar og ægtede hans Datter Anna, der havde det Uheld at komme for tidlig i Barselseng, hvorfor hendes Mand maatte søge om Tilgivelse hos Kongen. Konen døde 1686, og han satte da den under Beskrivelsen af Kirken omtalte Ligsten over sin »salig Hustru, den

hæderlige Matrone Anne Jacobsdatter.

Den næste Præst i Embedet gik det endnu værre; det var Knud Schritsmeier; han kom som Student i Prips Hus og besvangrede hans Datter »nogle Aar for hun blev hans Kone«, ikke desto mindre fik han 1703 Benaadning for Fejltrinnet, blev Kapellan hos Svigerfaderen og senere hans Efterfølger i Kaldet.

Af den senere Tids Præster skal kun nævnes Thor Johan Christian Heramb, der var en højt begavet Mand og dertil en udmærket Sjælesorger; han døde 1858. En af hans Sønner var i mange Aar Læge i Nakskov.

Præstegaarden, der tidligere har haft ca. 40 Hektar, har nu efter Udstykningen for et Par Aar siden kun ca. 12 Hektar. Bygningerne er gamle; maaske delvis de samme, der opførtes 1791 efter at Præstegaarden den 24. Januar samme Aar var brændt.

NIELS HEMMINGSEN.

Errindlev har Æren af at være Danmarks mest berømte teologiske Lærers Fødested, idet Niels Hemmingsen fødtes her 1513. Faderen Hemming Nielsen, der antagelig har været Fæstebonde, døde tidlig, men Farbroderen, Bysmeden Hans Nielsen, tog sig af Drengen og sørgede for, at han kom i Nysted Latinskole. Rødby var jo dengang kun en Bondby og havde ingen Skole, og Ny-

sted var Errindlevs nærmeste Købstad og det Sted, hvor saavel Egnens Bønder som Adel søgte. Gøyerne paa Kelstrup og Kærstrup siges jo at have stiftet Klostret i Nysted. Men iøvrigt var i de Dage det afgørende ved Valget af Skolen for en fattig Dreng udelukkende Hensynet til, hvor han bedst kunde bjerge Føden ved gode Menneskers Hjælp. Og i saa Henseende har det nok knebet haardt for den lille Niels Hemmingsen; han skal af den Grund flere Gange have stiftet Skole og forsøgt sig baade i Næstved og Roskilde. Sidstnævnte Sted var han heldigst og vandt, takket være sin Flid, Dygtighed og Beskedenhed, den velhavende Rektors Hjerte og Bistand, og nu stod Vejen til Visdom og Berømmelse ham aaben. Med Støtte bl. a. af Johan Urne til Engestofte studerede han først i Malmø og senere i Wittenberg, hvor han vandt Philip Melanchthons Yndest og blev en af dennes kæreste Disciple.

1542 vendte Niels Hemmingsen hjem og Aaret efter blev han Professor ved Universitetet, først i Græsk, senere i Dialektik og 1553 tillige i Theologi. Han havde allerede da udgivet flere Lærebøger, der blev meget benyttede baade her og i Udlandet. I de følgende 25 Aar udfoldede Niels Hemmingsen en Virksomhed som Lærer og videnskabelig Forfatter, der gjorde hans Navn berømt over hele Europa. Hans Bøger, der naturligvis alle var skrevne paa

Latin, benyttedes ved de fleste Universiteter og var tillige en fortrinlig Hjælp for Præsterne. Som Lærer havde han ganske ualmindelig Evner til at fængsle og begejstre sine Tilhørere og hans Disciple saa op til den af Ydre lille og uanseelige Mand med en Hengivenhed og Beundring, der fulgte dem hele Livet. Han fik Tilnavnet »Danmarks Melancthon«

NIELS HEMMINGSEN

og »Danmarks Lærer for alle Lærere«. Videnskabsmænd fra Nær og Fjært kom til ham for at beriges gennem Samtaler og Drøftelser med ham.

Men omsider dalede ogsaa Niels Hemmingsens Stjerne. Tolerance var et i de Tider ukendt Begreb paa det religiøse Omraade og navnlig blev Calvinisterne stærkt forfulgt særlig i Tyskland. Da Kurfyrsten af Saxen,

Frøderik IIs Svoger, stadig klagede over, at Niels Hemmingsen hældede til den calvinske Lærer og havde givet Udtryk derfor i sine senere Lærebøger; blev han kaldet for Kongen og maatte tilbagekalde nogle af sine Udtalelser i Lærebøgerne. Men Svogeren og Søsteren i Saxen lod stadig ikke Kongen i Fred og for at faa Ende paa Kvalmen gjorde Frøderik II endelig kort Proces og afskedigede 1579 Niels Hemmingsen fra hans Professorembede og forviste ham paa en Maade til Roskilde hvor han havde et Kanonikat. I Unaade var han egentlig ikke faldet og der blev sørget for, at han havde sit gode Udkomme, men med hans Lærergerning var og blev det forbi.

Sine sidste 20 Aar levede Niels Hemmingsen i Roskilde ivrig sysselsat med litterære Arbejder og med sine Forretninger ved Domkirken. Efter Frøderik IIs Død udgav han flere nye Skrifter, der viste, at han hverken havde mistet sin Aandskraft eller ændret sine religiøse Anskuelser.

Niels Hemmingsen var tre Gange gift, men havde kun Børn i første Ægteskab. Konens Navn kendes ikke; hun blev sin Mand utro og forte et saa udsvævende og forargeligt Levned, at han maatte lade sig skille fra hende. Desværre gik ikke alene Faderens store Evner, men ogsaa Moderens slette Egenskaber i Arv til Børnene. Sonnen Hans, der var opkaldt efter Farbroderen, den

for nævnte Bysmed, blev allerede 20 Aar gammel Professor, men hengar sig til et saa vildt og udsvævende Liv, at man efter mange frugtesløse Advarsler blev nødt til at afskedige ham. En Tid efter var han Præst paa Gulland, blev ogsaa her afskediget og levede tilsidst nærmest af Almisser. Datteren blev gift med Professor Hammer og deres Søn Magister Niels Hammer bragte ligeledes Sorg og Fortvivlelse over Morfaderen ved sit slette Levned. Niels Hemmingsens andet Ægteskab var lykkeligt; denne Hustru døde 1582 og Aaret efter giftede Niels Hemmingsen, som da var 70 Aar, sig paany. Han levede endnu i 17 Aar og blev kærlig plejet af Hustruen, der giftede sig igen 6 Aar efter hans Død.

23. Maj 1600 døde Niels Hemmingsen og blev begravet i Roskilde Domkirke. Hans Navn vil altid blive nævnt med Hæder.

KELSTRUP—GØYERNE.

Midt i Bremersvolds vidtstrakte Marker, ca. 1000 Afeter Sydøst for Hovedgaarden ligger et endnu forholdsvis velbevaret Voldsted; det er Resterne af den gamle Adelsgaard Kelstrup, eller som man i ældre Tid skrev Kielstrup.

Her paa denne Egn havde den berømte danske og specielt lollandske Adolæslægt Gøye sin oprindelige Hjemstavn og gennem Aarhundreder sine vidtstrakte Besiddelser. Kel-

strup og Kærstrup maa strides om Æren for at være Slægtens første og ældste Besiddelse, hvilken af dem, der i saa Henseende skal have Fortrinnet, maa her lades ubesvaret; vi skal over 700 Aar tilbage i Tiden for at faa Spørgsmaalet klaret og de Kilder til Slægtens første Historie, vi kender, er dunkle og vage. Alleerede 1286 er begge Gaarde rige og

GØYERNES VAABENSKJOLD

anse; thi det hedder, at Herrerne til Kelstrup og Kærstrup i dette Aar stiftede Franciskanerklostret i Nysted og byggede Klostrets Kirke, Bibliotek og Sovesal.

Gøye-Slægten Vaaben var tre Sølv-Ibskaller paa Blaa Bund i Skjoldet og to Ibskaller med Paa-fuglefjer paa Hjelmen. Der hersker nogen Vilkaarlighed i Skrivemaaden og Udtalen af Slægtsnavnet, idet

man baade træffer Giø med Udtalen Gø, og Gøye med Udtalen i to Stavelser Goy-e, at sidstnævnte er det rigtige hævdes af alle Genealoger. En Datterson af Biskop Absalons Søster førte Gøernes Vaaben; men den ældste af Slægten, om hvem man ved lidt Besked, er Rigets Drost Mathæus Gøye, der 1264 skrev sig til Floretorp, det nuværende Flaarup i Nærheden af Kærstrup. De stolte Gøyer kaldte man i sin Tid Slægten og ikke med Urette; den er en af Danmarks mest ansete Adelslægter og tæller en Række højt fremragende Mænd og Kvinder indenfor sine vidtspændte Rammer. Adskillige af dem var Godssamlere i stor Stil og havde Besiddelser rundtom i det ganske Land, men Lolland var og blev Slægtens Hjemsted og her residerede dens Hovedlinier gennem Aarhundreder paa Gaardene Kelstrup, Kærstrup, Bremorsvold og Krænkerup (Hardenberg). Slægtens sidste Mand var Gøheimeraad, Stiftamtmand over Lolland-Falster, Marcus Gøye; han døde 1698 og tog Slægtsvaabnet med i Graven. Naturligvis manglede heller ikke denne Slægt de sorte Faar; mest iøjensaldende i saa Henseende er Sibylle Gøye. Hun blev forført, fødte et Barn i Dølgemaal paa Jerstrup og kastede Barnet ud af Vinduet og ned i Borggraven; hun blev dømt til Døden og halshugget 1635 i Odense i sit 24de Aar.

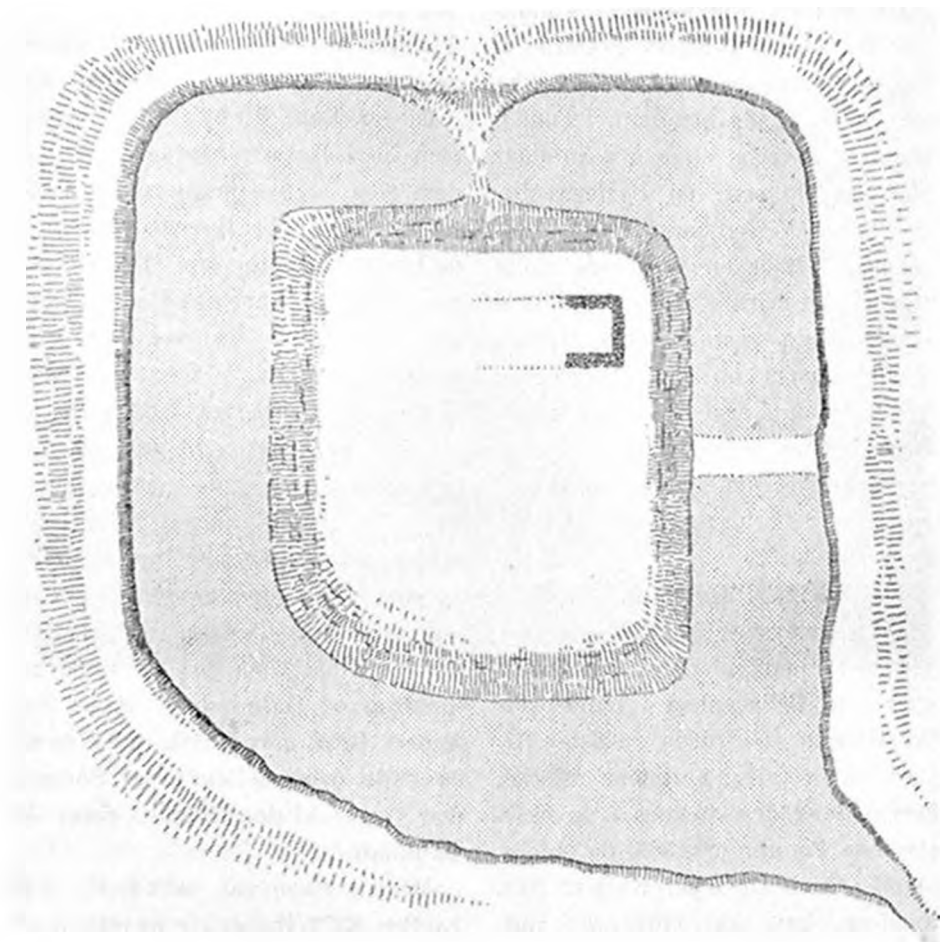
Men vi maa tilbage til Kelstrup.

Først fra 1356 har vi sikkert rede paa Ejerskifternes Rækkefølge. Jens Staverskov Gøye havde da arvet Kelstrup efter sin Fader. Han var 1377 med at besejle Haandfæstningen for Dronning Margrethes Søn Kong Oluf. Fra Jens Staverskov gik Kelstrup i Arv til Sønnen Oluf Staverskov Gøye og derefter til dennes Søn Henrik Staverskov Gøye, der tilføjede ejede Kærstrup, hvortil han skriver sig 1430. Hans Godser blev ved hans Død delt mellem Sønerne. Oluf Gøye, der fik Kelstrup, stød 1448 tiltalt for et Drab, som han maatte sone med svære Bøder. 1454 førte han Retstrætte med Erik Pors til Ollingsø om Olstrup (Lungholm) og fik ogsaa ved Forlig tildelt en Part af Gaarden. Oluf Gøyes Søn Jørgen døde tidlig, og Kelstrup gik da i Arv til Olufs Broder Anders Staverskov Gøye til Kærstrup og derefter til dennes Søn Knud Gøye, der 1548 var Landsdommer i Lolland og skrev sig til Kelstrup, Kærstrup og Galmindrup; det samme gjorde hans Søn Anders Gøye. Af dennes tre Sønner fik Absalon Gøye Kelstrup; han var Medlem af Rigsraadet og 1594 midlertidig Medlem af det Regeringsraad, der styrede Riget under Christian IV.s Mindreaarighed. Omtrent ved denne Tid blev Hovedgaardens Jorder betydelig forøgede, idet Bondebyen Kelstrup, der var Fæstogods under Adolsgaarden, blev nedbrudt og Jorderne lagt under Gaarden. Jacob

Claussen skriver i sin Præstekronike fra Tiden omkring 1650: »Der er her endnu Levende i Sognet, som er fødte i denne By, som haver været en overmaade skøn By med Tilliggende og Herlighed; thi til Kelstrup Bys 4 Gaarde haver Kel-

gift til sin Mand Rigsraad Breide Rantzau. Gaarden gik dermed ud af Gøernes Eje, hvor den havde været 8—100 Aar. Karens Lykke blev forøvrigt kun kort; thi hun døde Aaret efter i Barselseng.

Breide Rantzau erhvervede senere

KELSTRUPS VOLDSTED

skov og megen Mark og Eng liggete.

Absalon Gøyes Datter Karen arvede Kelstrup og bragte den ved sit Giftermaal 1598 som Med-

ogsaa Bremersvold og de to Gaarde skiltes ikke mere. Omkring 1650 nedbrød den daværende Ejer, Erik Kaas, Bygningerne paa Kelstrup, som da kaldtes »Søndergaard«. Jor-

derne var da alt lagt ind under Bremerstvold.

Paa omstaaende Rids, der er tegnet 1874 af Professor Magnus Petersen, ses endnu i Borgbankens nordøstre Hjørne Resterne af en Kampstensbygning. 1926 fandt man ved en Uddybning af Vandløbet fra Vestre Voldgrav Resterne af nogle nedrammede Tømmerstokke, der vel en Gang har dannet Fundament til Borgens Vindebro. Nu staar der paa Holmen en Daglejerhødig, der bærer det fornemme Navn »Holmehus«. Hvor en Gang »de stolte Gøyer« færdedes i Panser og Plade og drønende, sporeklirrende Rytterstøvler, høres nu kun Daglejerens Træskotramp mod Stenbroen foran Døren, og en lille hjælpende Hund har overltaget den bidske, tungt bevævnede Portvags ansvarfulde Hverv.

BREMERSTVOLD.

Navnet stammer fra 1587: for den Tid hed Gaarden Galmindrupgaard efter sin Beliggenhed i Landsbyen Galmindrup. Gaardens ældste Historie taber sig i Fortidens Mørke. Første Gang den nævnes i nu eksisterende Papirer er 1867, da Adelsmanden Niels Gøye skrev sig til Galmindrup: han skal 1404 have indgivet sig i Nysted Kloster. Hans Datter Cathrine bragte Gaarden til sin første Mand Jens Andersen Mule, som ogsaa tilhørte Gøyeslægten; efter hans Dod giftede hun sig i 1411 med Hans Kropelin, som derefter skifte-

de med hendes første Mand og hendes Faders Slægt. Galmindrup blev antagelig derved delt i flere Arveparter, som dog vist alle var paa Gøyeslægtens Hænder. 1459 skrev Anders Lauridsen Gøye sig til Galmindrup og 1466 skal Erenzisel Nielsen have ejet det halve Galmindrup. I nogle Aar taber man nu ganske Gaarden af Syne. 24. August 1505 udsteder Kong Hans Brev til dem som bo i Galmindrupgaard og alle dem som bo paa de Gaarde og Gods, som hører under Hovedgaarden, at de herefter skulde være Oluf Holgersen Ulfstand, Lensmand paa Nykøbing Slot, lydige og give ham den aarlige (Landgilde), Gæsteri, Sagefald og alt andet, som »de pleje og pligtigen er aarligen at gøre og give og derpaa svare ham paa Kongens Vegne og Ingen anden«. Efter dette ser det ud som Kronen har ejet Galmindrup. Kort efter er den dog atter i Gøyeslægtens Besiddelse; thi 1517 skriver Knud Gøye sig til Kelstrup, Kerstrup og Galmindrup. Hans Søn Anders Gøye arvede alle tre Gaarde og delte dem mellem sine Sønner; den yngste af dem Mogens Gøye fik Galmindrup.

Mogens Gøye var født 1547, han kaldtes 1572 Hofjunker og skrev sig 1578 til Engehølle (Taagerup Sogn) som han skal have nyopført, Murrester kan endnu opløjes paa Stedet bag Engehøllehusene. 1577 til 79 var han Lensmand paa Bornholm, 1581—84 paa Korsør og 1584—87 paa

Gulland. Han skrev sig i disse Aar Mogens Gøye til Galmindrup. 1587 slog han sig ned paa sin Gaard, hvor han kort forinden havde nedrevet de gamle Bygninger og opført en ny Gaard, som han gav Navnet Bremersvold. Fra 1587 skriver han sig ikke mere til Galmindrup, men til Bremersvold. Samtidig forsvinder

Hans Leben vakte Forargelse selv i de Tider, hvor man saa sandelig ikke var snerpede paa Adelsgaardene, men kunde tillade sig noget af hvert, uden at der gik større Gny af det. 1576 giftede han sig med Helvig Gøye, Datter af den rige og mægtige Rigshovmester Mogens Gøye til Krenkerup, der i sine to Ægte-

BREMERSVOLD HOVEDBYGNING

Byen Galmindrup, idet Mogens Gøye nedrev Gaardene og lagde deres Jorder under Hovedgaarden.

Vi har allerede hørt, hvorledes Mogens Gøyes Foged paa Galmindrup beskyttede udsvævende og løst agtige Folk overfor Sognepræstens Angreb, og alene heri ligger jo et Fingerpeg om, at Herren ikke var af de bedste, naar hans Svende optrandt saaledes. Mogens Gøye selv var da ogsaa en gudsforgaen Krop.

skaber havde 20 Born. Helvig var Nr. 15; hendes Fødselsaar er ikke angivet, men da hendes Moder døde i Barselseng 1528, maa Helvig være født omkring 1523. Hun var først gift med Otte Gyldenstjerne; han døde 1551 og derefter sad hun Enke i godt 25 Aar og blev saa gift med Mogens Gøye. Hun har altsaa den Gang været 53 Aar og han var 29. Antagelig har hendes Penge og Gods fristet ham mere end hendes Ung-

dom og Skønhed, men Resultatet af Spekulationen blev ogsaa i ægteskabelig Henseende det slettest mulige. Ægteskaber med saa stor Aldersforskæl i Konens Disfavor var dog ingeniende noget enestaaende i de Tider. Mogens Gøyes Søster, Eline Gøye blev f. Eks. først gift, da hun var 47 Aar, hendes Mand, Laurids Ebbesen til Thulstrup, var kun 23 Aar, og dog levede de fredeligt sammen i 39 Aar: saa døde hun, hvorefter Manden naaede at blive gift et Par Gange endnu.

Mogens Gøyes Ægteskab blev derimod alt andet end fredeligt og gav Anledning til en Skilsmissesag, der ved sin ejendommelige Motivering fik et højt delikate Præg. Begæringen blev indgivet af 3 Adelsmænd, der var gift med Døtre af Helvig Gøyes Datter. I sit Ægteskab med Otte Gyldestjerne havde Helvig Gøye nemlig Datteren Karen, som blev gift med Jørgen Marsvin. Blandt deres 10 Børn var Helle, der blev gift med Axel Urup, Ane, der blev gift med Hans Axelsen (Arenfeldt) og den bekendte Ellen Marsvin, der først blev gift med Ludvig Munk og med ham fik Datteren Kirstine Munk (Christian IV.s senere Gemalinde). Det var disse tre Adelsmænd, der 1591 klagede til Kongen over den Behandling, deres Hustruers Bedstemoder fik i sit Ægteskab med Mogens Gøye og begærede paa hendes Vegne Skilsmisse. I et Brev til Universitetet paa lagde Formynderregeringen i Kon-

gens Navn Universitetet og Roskilde Domkapittel at udtale sig om Sagen, og i dette Kongebrev er de tre Adelsmænds Klageskrift gengivet saaledes:

Os elskelige Ludvig Munck til Nør-lund, Embedsmand paa vor Gaard udi Tronhjem, Hans Axelsen til Rygaard og Axel Urup til Allerup haver underdanigst givet os til Kende, at de nu med det første agter at tiltale os elskelige Mogens Gøye til Bremersvold, fordi han nu i saa lang Tid haver været udi Ægteskab med deres Hustruers Mormoder. Os elskelige Helvig Gøye, og dog i al den Tid ikke haver haft saadan kristelig Samkvem og Omgængelse med hende, som en kristen Ægtemand med hans Ægtehustru bør at have, hvorimod han til Tider har levet udi Skørlevnet og utilbørlig Utugt med andre og udi samme Skørlevnet har avlet Børn, hvorfor de mener, at fornævnte Mogens Gøye og Fru Helvig burde være at adskille fra hinanden. De agter nu til førstkom-mende Tamperdag at indstævne ham for Kapitlet i Roskilde*) og tage Dom over ham.

Videre hedder det: »Efterdi det er en meget vigtig Sag, som med Forstand og Flid bør dømmes udi, saa ville vi, at I (Professorerne) sammen med Roskilde Kapitlet denne Sag foretager, grangiveligen overvejer og uden

*) Kapitlet var dømmende i alle Skilsmissesager.

af Opsættelse og Forhaling dømmer, hvad kristeligt og Ret kan være.

Sagen kom for Kapitlet den 19. Maj 1591, men Dommen er ikke opbevaret. Skilsmisse — der jo var en overordentlig sjelden Begivenhed i de Dage — blev dog vist Resultatet. I al Fald opholdt Helvig Gøye sig i sine sidste Aar paa Clausholm, som ejedes af hendes Broderdatter Margrethe Gøye, gift med Peder Brahe. Her døde Helvig Gøye 1597 og blev begravet i Voldum Kirke, hvor ogsaa hendes Fader, Righovmesteren den store Mogens Gøye, og hendes første Mand, Olte Gyldenstjerne, var begravet.

Aarsagen til det ulykkelige Ægteskab mellem Helvig og Mogens Gøye maa naturligvis først og fremmest søges i den store Aldersforskel, men ogsaa i Mogens Gøyes Karakter. Han var ikke alene en udsvævende Herre, men ogsaa en trættekær Person, hvorom hans mange Processer vidner. Under Ringsebølle Sogn er allerede omtalt hans Proces om Oldensvin-Retten i Hyldtofte og Ringsebølle Skov. Skønt Mogens Gøye kun ejede en ringe Skovpart, der hørte til Engbøllegaard — som han havde faaet ved Søskeneskifte — rejste han Krav om Eneret til Skoven. Han table ved Landstingsdommen og efter Appel til Kongens Retterting ogsaa her. Med andre Naboer havde han ogsaa Processer, der bestandig gik ham imod. Ja, han drev det endog til at føre en Sag om en Hest — der

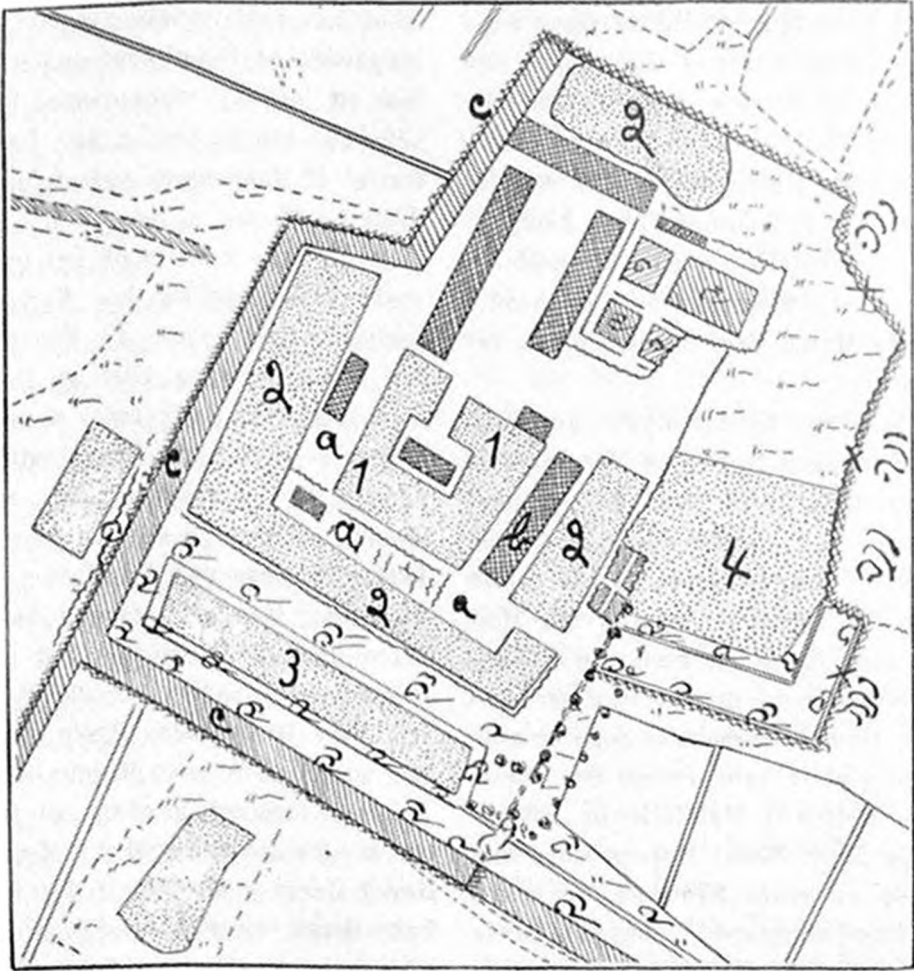
tilhørte en af hans Bønder og var funden ihjelslagen paa Marken — gennem alle Instanser. Han krævede og fik Nævn nedsat for at efterspore Hestedrabet, fik Dom ved Herredstinget og Landstinget og tilsidst ved Kongens Retterting. I alle Instanser table han Erstatningsøgsmålet og opnaede ved Rettertingsdommen at faa en skarp Irettesættelse fordi han paa ganske ulovlig Vis havde krævet 12-Mandsnævn nedsat for en Hests Skyld.

Da han blev gammel fik han travlt med at indynde sig hos Vorherre gennem rige Gaver til Errindlev Kirke; Altertavle og Alterkær, Døbefont og Klokker og Epitafier skænkede han i sit 60. Aar. Hans Dødsdag kendes ikke; det sidste man med Hensyn til Aartal hører om ham er 1607, der staar paa Døbefonten og Klokkerne. Han er antagelig død i Tiden omkring 1610; thi 1613 maa Bremervolds nye Ejer, Breide Rantzau, have Orrighedens Hjælp til at føre noget Løse, som Mogens Gøyes Arvinger forbitret nægtede at tage sig af, fra Bremersvold til Mogens Gøyes Gaard i Maribo. Heller ikke hans Begravelsessted kendes, og det er ingenlunde afgjort, at han er begravet i Errindlev Kirke; marmoradница, der indeholder adskillige andre Gravskrifter fra Kirken, gengiver ikke nogen over Mogens Gøye.

Nu er Sporene baade af Galmindrup og det Bremersvold. Mogens Gøye byggede, omtrent udstillede; der er

nu kun et Par Gravstumper tilbage af det gamle Bremersvold. Men paa et Matrikelskort fra 1792 har man en Grundplan, der giver et ikke helt ringe Billede af det vidtstrakte Anlæg: en Del af Gravene var ganske vist

hvor Borgen har ligget omgivet af Grave (1) paa alle fire Sider. Udenom denne Grav er en anden Grav (2), der dog kun gaar om Borganlæggets tre Sider, men som oprindeligt har fortsat mod Nordost og staaet i For-

GRUNDPLAN FRA 1772

allerede da fyldte, men det er ikke vanskeligt paa Grundlag af det der den Gang var bevaret, at konstruere hele Planen i Fæstningsanlægget. Grundplanen, der her gengives, viser i Midten af Anlægget en firkantet Plads,

bindelse med den derværende Gravrest, som forøvrigt eksisterer endnu. Ladegaarden har da haft sin Plads indenfor denne Firkant, saaledes at Ladegaarden har været omgivet af en enkelt Grav (2), men Borggaarden

af en Dobbeltgrav (1 og 2). Mellem Borggaardens to Grave viser Planen nogle Bygninger, der selvfølgelig skyldes en senere Tid og som vi her maa se bort fra. Oprindelig har der mod Sydvest og Nordvest været en Vold (a) mellem de to Grave, medens Strimlen mellem Gravene i Nordøst (b) har været en Del af Indkørslen. Mod Sydvest viser Planen endnu en lang Grav (3), der har haft til Opgave at flankere Indkørslen og derfor oprindelig har været forlængt, som de punkterede Linier viser, vinkelret om den mellemste Grav (2) op til den Sump, der paa Planen er angivet som et stort firkantet Vandareal (4). Det gamle Kort viser, at Landevejen (c) tidligere gik Vest for Gaarden og ikke som nu Øst for den, og naar man tager dette med i Betragtning er hele Anlæggets Karakter og Plan tydelig nok. Adgangen til Borgen gik mellem de to yderste Grave (2 og 3). En indtrængende Fjende kunde da paa Vejen frem mellem de to Grave beskydes fra Volden (a) bag den mellemste Grav. Slap han alligevel ind gennem den paa Planen angivne Indkørsel (d) i det sydøstre Hjørne, skulde han (ad b) passere op mellem de to østre Grave, hvor han kunde beskydes fra Borgen; han skulde saa videre ind paa Ladegaardspladsen og dorfra — atter under Beskydning fra Borgen — bane sig Vej frem ad Broen over den nordre, indre Grav, inden han omsider naaede Borgen,

hvor han saa endnu havde de svære Egeplanke-Døre at forcere.

Det var altsaa en for sin Tid meget stærk Gaardbefæstning, Mogens Gøye her havde anlagt. Selve Borgen er tidlig gaaet til Grunde — brændt eller nedbrudt — thi allerede 1776 nævner danske Atlas, at der kun fandtes Bindingsværksbygninger. For godt et halvt Hundrebaar siden foretog Professor Magnus Petersen en Undersøgelse af Stedet og han fandt da endnu hugne Sten af Borgens Grundmur, og kunde ligeledes konstatere, at Indkørslen over den inderste Grav havde været sat af hugne Sten og at Broens Rækværk havde været dannet af sin rødgraat Granit eller Marmor. Professor Petersen kunde ogsaa den Gang paavise det gamle Voldsted af Galmindrup, der har ligget Sydøst for Gaarden, omgivet af Volde og Grave. Nu er ethvert Spor heraf udslettet, men Magnus Petersen fandt den Gang tydelige Rester; han skriver i sin Indberetning til Nationalmuseet: »Sydøst for Gaarden (Bremersvold) findes en anden Ruin, hvoraf endnu en Del Murværk i Jorden, omgivet med Vold og Grave. Tæt udenfor Graven har været Rester af en Bygning, maaske Vagtaarn, hvis Grund har været sikret ved nedlagde Egetræer, 12—13 Tommer i Kvadrat og lagt i Forbundt; to blev oplaget og skaaret i Tommer for 7—8 Aar siden og var aldeles friske«. At det er Resterne af det gamle Galmindrup her er Tale om bestyr-

kes ved en Bemærkning i Jacob Claussens oftmævnte Præstekronike fra Tiden omkring 1650; han skriver: »Straks ved Galmindrup er Bremersvold lunderet«.

Ved Mogens Gøyes Død gik Bremersvold ud af Gøye-Slægten's Eje og tilfaldt Breide Rantzau. Om det er sket ved Udpantning eller Køb kan ikke afgøres, men det skele i al Fald paa en Maade, der, som nævnt, vakte Vrede hos Mogens Gøyes Arvinger. I et Kongebrev af 7. August 1613 faar Lensmanden Knud Urne nemlig Ordre til at rejse til Bremersvold og registrere det Løse, som henstaar der og tilhører Mogens Gøyes Arvinger. Løset skal han derofter flytte til Mogens Gøyes Gaard i Maribo. Det oplyses i Brevet, at Breide Rantzau tidligere har skrevet til Arvingerne om at bortføre »det Løse, som ikke medfølger Gaarden« og gøre »Gaarden ryddelig for ham«; men de nægter at befatte sig med det.

Breide Rantzau var Rigsraad, Statsholder i København og en af Christian IV.s betroede Mænd; han ledede Hæren i Calmarkrigen og udmærkede sig ved personlig Tapperhed. Ved sit kortvarige Ægteskab med Karen Gøye havde han erhvervet Kelstrup, som han nu forenede med Bremersvold. Ved Breide Rantzau's Død 1618 gik Bremersvold og Kelstrup sammen med flere andre Godser i Arv til Sønnen Cai Rantzau, der dog ikke fik lang Glæde af sine Rigdomme; thi han døde allerede 5 Aar efter

Faderen, kun 32 Aar gammel. Han var gift med Anne Lykke, der to Aar efter Mandens Død vakte megen Forargelse ved sit Forhold til Trontolgeren. Medens Christian IV i 1626 var i Tyskland traadte hun i Forhold til den udvalgte Prins, Christian og turede »imod alle ærlige Fruentimmers Sæder og Brug« Landet rundt med ham. Kongen blev højlig forbitret og satte en brat Stopper for Skandalens Fortsættelse ved i November 1626 at lade Anne Lykke gribe i Nyborg og føre som Fange først til Baahus og senere til Kronborg, hvor hun sad til Januar 1628. I al den Tid pønsede Kongen paa Udveje til at faa hende dømt; men da det ikke var muligt at finde en Lovparagraf, hvorunder hendes Forseelse kunde henføres, slap hun om-sider fri. Trods den mægtige Skandale fandt hun snart en ny Frier i Knud Ulfeldt til Hellerup, der ægtede hende 1629. Formentlig har hendes store Rigdomme virket med uimodstaelig Tiltrækningskraft, saa Forgyldningen har været svær nok til at dække over Skavankerne. Dette Ægteskab var barnløst og Anne Lykke døde allerede 1641, 46 Aar gammel. Efter Cai Rantzau's Død ser det ud til, at haade hans Søster og Enke har haft Part i Bremersvold. I al Fald optræder Jomfru Sofie Rantzau 1625 som Ejer, idet hun nævnte Aar mageskifter et Par af Bremersvolds Bøndergaarde med et Par af Palle Rosenkrantz's. Anne Lykkes

Part man være tilfaldet hendes Broder Frands Lykke, der vel saa har tilhandlet sig ogsaa den anden Part; han ejede i al Fald 1643 Bremersvold; thi det hedder i Jacob Clausens samtidige Præstokronike, at han lod Kelstrups Jorder lægge under Bremersvold og lod alle de seks Marker -- tre paa hver Gaard -- sammenlægge til tre Marker, dog blev nogle Huse paa Syndergaard (Kelstrup) staaende indtil Erik Kaas lod de gamle forfaldne Huse helt nedtage. Det var et mægtigt Areal, der saaledes blev lagt under Bremersvold; dens Jorder strakte sig fra Kærstrup og helt ned til Stranden.

Frands Lykke var, efter at have arvet ikke alene Søstøren, men ogsaa to Brødre, en af Landets rigeste Mænd; han ejede 8000 Td. Hartkorn og hans nærlige Indtægter ansloges til 16 a 20.000 Rigsdaler, en paa de Tider ganske eventyrlige Indtægt. Han beholdt dog ikke Bremersvold og Kelstrup, men solgte 1646 begge Gaarde til Erik Kaas.

Erik Kaas' første Kone Susanne Sparre døde 1650 og blev bisat i Kapellet i Errindlev Kirkes Taarnhvelving. Efter hendes Død blev der af Hønsyn til Skiftet optaget en fuldstændig Fortegnelse over all Løsøre og Besætning paa Bremersvold og den findes endnu i Rigsarkivet. Fortegnelsen eller Registreringen har sin Interesse fordi den viser, hvad der den Gang regnedes for et herskabeligt Indbo. Der var 4 for-

gyldte Sølv-Vinkander, der vurderedes til $3\frac{1}{2}$ Mark pr. Lod*), den ene vejede 102 Lod og vurderedes til $59\frac{1}{2}$ Rigsdaler, en vejede 61 Lod til $35\frac{1}{2}$ Rigsdaler, en 46 Lod til 26 Rigsdaler 5 Mark, og en 27 Lod til $15\frac{1}{2}$ Rigsdaler. Det ikke forgyldte Sølvtojs vurderedes til 8 Mark pr. Lod. Der var et Vandfad paa 154 Lod til 77 Rigsdaler, en Vandkande $66\frac{1}{2}$ Lod til 33 Rigsdaler, en anden Sølvkande paa 112 Lod, 5 Sølvfade, der tilsammen vejede 204 Lod, 12 Talerkner vejede tilsammen $240\frac{1}{2}$ Lod, en Sølvkande paa 156 Lod, en anden Sølvkande paa 98 Lod, en Sukkerbøsse med Ske vejede 107 Lod, et lille Vandfad vejede 24 Lod, en lille Sølvpotte 40 Lod, 8 Sølvskeer vejede tilsammen 32 Lod. Dernæst kommer en Række Diamantsmykker, deriblandt et Rosensmykke til 350 Rigsdaler, et Armbånd til 120 Rigsdaler, en Guldring med 11 Diamanter til 80 Rigsdaler, et Hattebånd med 24 Perler (slige Hattebånd brugtes ogsaa af Herrerne) til 48 Rigsdaler samt en Del mindre Smykker og Naale tilsammen 60 Rigsdaler. Dernæst Guldsagerne, som vurderedes til 6 Rigsdaler pr. Lod. Der var en Pansorkæde paa 28 Lod til 168 Rigsdaler, en ditto paa 26 Lod til 156 Rigsdaler, en Guldske paa $6\frac{1}{2}$ Lod og en dobbelt Portugalose til 40 Rigsdaler. Det var altsaa vægtige og massive Sager og de

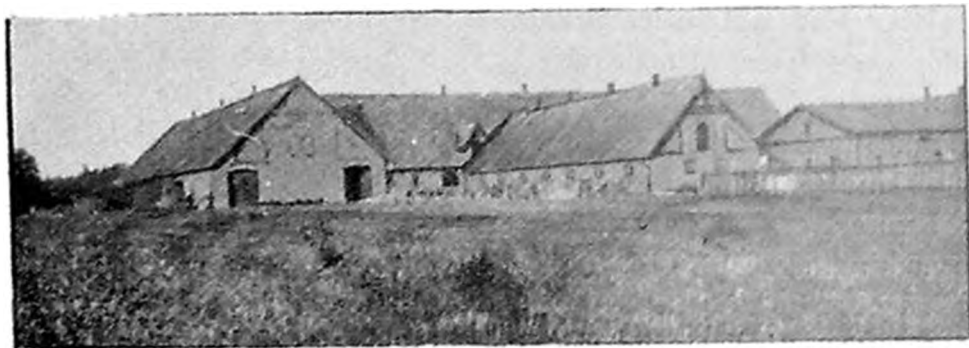
*) Der gaar 64 Lod paa et Kilo.

repræsenterede i de Dage en lille Formue; men de var ganske vist beluante; thi under denne Del af Fortegnelsen staar: »Befandtes tilstaaendes Gæld hos Fru Anne Kaas 280 Rigsdaler og Fru Else Kaas 100 Rigsdaler«.

Den øvrige Fortegnelse viser 7 Senge og en Rigdom af Sengklæder, Lagner og Duge, men kun faa Møbler, udover Sengene, hvoraf den ene med Tilbehør var vurderet til 100 Rigsdaler, fandtes kun 6 Bænke med Bænkehwynder, 8 læderbetrukne Stole.

ros Vurdering sammenholdes med Besætningen. 24 Køer, »onde og gode«, samt en Tyr vurderes til 136 Rigsdaler, en Kørehest til 30 Rigsdaler, en ung Hoppe 8 Rigsdaler, et Faar en Rigsdaler, et stort Svin en Rigsdaler og et Lam 4 Mark. Samtlige Gaardens Bygninger var vurderet til 500 Rigsdaler.

At Velstanden ikke var overvæltet stor fremgaar af Smykkernes Belaaning, men Erik Kaas var ogsaa en daarlig Okonom og satte efterhaanden sine Godser over Styr. Hans

AVLSGAARDEN

6 Borde, 6 beslagne Kister, 4 beslagne Skrin og et stort hvidt Skab med 4 Rum og Laas for«. Væggene stod jo den Gang nøgne og kalkede og blev kun ved festlige Lejligheder »dragne« d. v. s. betrukket med fint Klæde, til dette Øjemed fandtes »to røde Fløjels Tapeter med Bliant imellem« vurderet til 116½ Rigsdaler 1 Mark. Den lange Fortegnelse opromser iøvrigt Køkkenets 8 Kedler, 3 Dusin Fade og 4 Dusin Tallerkner, Tinpander, Lysestager osv. osv.

Hvor stor Værdi, der stak i de mange Smykker ses bedst naar de-

Kreditorer gjorde atter og atter Udlæg hos ham baade i Losøre og Jord paa Bremersvold og efter hans Død 1669 nægtede hans Arvinger at vedgaa Arv og Gæld efter ham. Den største af Kreditorerne, Søster Worm, Datter af Ole Worm og Enke efter Magister Oluf Eriksen Thorm, lod sig da Gaarden udlægge som ufyldstgjort Panthaver.

Søster Worm agtede ikke at beholde Bremersvold og fik ogsaa 1679 afhændet Gaarden til den fra Københavns Forsvar i 1659 bekendte Stadsoberst Frederik Thuesen. Ho-

vedgaarden havde da 129 Td. Hartkorn og følgende Bøndergods: Tirsted Hovgaard med Skov i Gumpelhave og i Dansted Have til 250 Svins Olden, 3 Gaarde i Ø. Tirsted, Lillegaard. 1 Gaard i Sjelstoft, 1 i Ø. Sjørup, 4 i Taagerup, 3 i V. Ulslev, hvortil Skov til 40 Svins Olden, 2 Gaarde i Handermelde, hvortil Skov til 80 Svins Olden, 1 Boel med Skov til 20 Svins Olden, og 2 Gaarde i Sandager. Oberst Thuesen døde allerede to Aar efter Købet af Bremersvold og Gaarden gik saa i Arv til hans Broder Didrik Christensen Felthusen. Dennes Søn Kammerassessor Frederik Felthusen mageskiftede 1719 med Frederik den Fjerde og fik Søllestedgaard for Bremersvold; den sidstnævnte havde da efter den ny Matrikel (af 1688) 84 Td. Hartkorn under Hovedgaarden og 201 Td. Hartkorn Bøndergods.

Kongen oprettede af disse og flere Godser et Rytteridistrikt, men allerede 6 Aar efter blev denne Ordning igen opgivet, og 1726 solgte Kongen Bremersvold til Fru Emerentia v. Levelzow, Enke efter Geheimeraad J. O. Raben. Hun købte desuden Kærstrup, Aalholm, Bramslykke og Egholm; af de tre sidste oprettede hun Grevskabet Christiansholm, der tilfaldt hendes ældste Søn, den anden Søn, Geheimeraad Frederik Raben, arvede Kærstrup og Bremersvold; han døde 1786 og begge Gaarde gik saa i Arv til Sønnen Geheimekonferentsraad Sigfried Victor Raben-Levelzau og

efter hans Død 1819 til den yngre Broder Geheimekonferentsraad Frederik Raben-Levelzau; han døde allerede Aaret efter, og nu tilfaldt Gaardene hans ældste Søn, Kammerherre Raben-Hvitfeld-Levelzau. Efter hans Død 1828 sad hans Enke i ulorstyrret Besiddelse af begge Gaardene indtil hendes Datter og eneste Livsarving døde 1838. Der opstod nu Proces om, hvem der skulde arve de to Gaarde, og under denne Proces blev det dokumenteret, at der fra Fru Emerentia Rabens Dage eksisterede en særlig Familieret for Bremersvold og ved Højesterets Dom af 19. April 1844 blev Gaarden tilkendt Kammerherre C. V. Raben-Levelzau til Beldringe, mod at han overtog de paa Ejendommen hvilende Bankheftelser og udbetalte Bøet 36,904 Rigsdaler. C. V. Raben-Levelzau gjorde sig bekendt som Velgører og Legatslifter i stor Stil idet han og hans Hustru oprettede det Raben-Levelzauseke Fond, der har en Formue paa 1½ Mill. Kr. Ægteskabet var barnløst og ved C. V. Rabens Død 1870 gik Bremersvold over til Josias Raben, der senere ogsaa arvede Grevskabet Christiansholm. Ved hans Død 1889 gik baade Bremersvold og Aalholm over til hans Søn, den nuværende Besidder Grev F. C. O. Raben-Levelzau.

Bremersvold har nu godt 300 Hektar med 58 Td. Hartkorn. Ejendoms skylden er 649,300 Kr., hvoraf de 456,700 er Jordværdi. Gaarden Strog-

næs med ca. 125 Hektar er udskiftet fra Bremersvold ved at de sydligste Marker, der laa langt fra Hovedgaarden er lagt under denne nyere Gaard, som ogsaa tilhører Grevskabet.

Den nuværende Hovedbygning paa Bremersvold, der stadig staar tom, er opført 1873. Af de Bygninger, der paa Planen fra 1792 er beliggende mellem Gravene om Borggaarden, staar endnu den østre, den vestre eksisterer ogsaa i forlænget Form og beboes af Bestyreren. Alle Gravene om Borggaarden er derimod fyldte undtagen den østlige Side af den nordre Grav, hvor Broen førte over til selve Borgholmen.

LUNGHOLM.

Hovedsædet i Baroniet Sønderkarle var oprindelig en mindre Hovedgaard i Landsbyen Olstrup og hed efter den Olstrupgaard. Den nævnes første Gang 1434 og dens første nu kendte Ejer var Herman von Hafn. Hans Datter Gertrud blev gift med Erik Pors til Øllingsø, der dog ikke fik Lov ubestridt at besidde sin Hustrus Fædrearv; thi Oluf Gøye til Kelstrup rejste Retstrætte om Olstrupgaard og krævede Arvepart i den og ved Dommen 1455 blev kun Halvdelen af Gaarden tilkendt Erik Pors, medens den anden Halvdel tilkendtes Oluf Gøye og hans Medarvinger. Tre af Erik Pors' Sønner, Herman, Niels og Hans, arvede efter Faderen hver en Part i Olstrup,

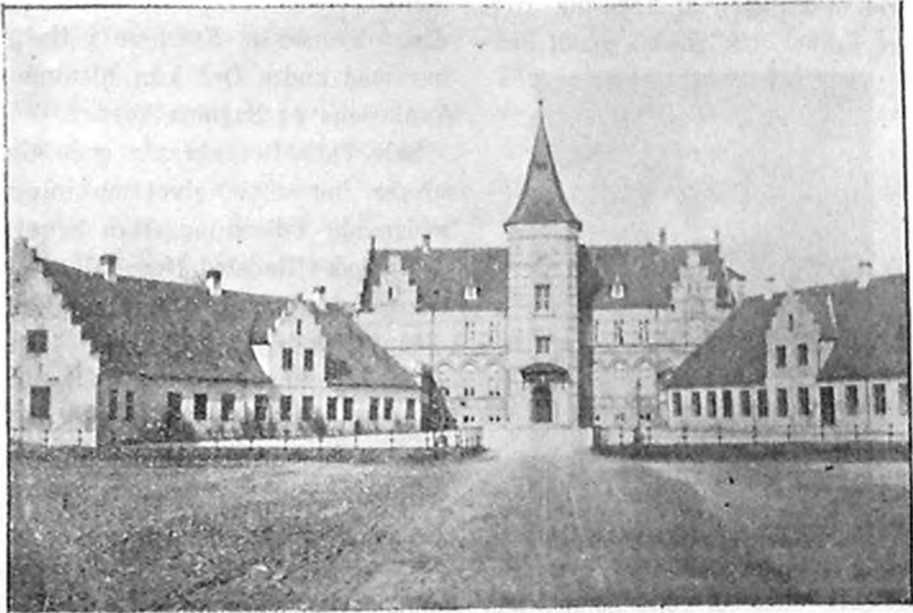
men solgte efterhaanden — 1489, 1500 og 1505 — deres Parter til Eskild Gøye, den store Godssamler; han døde 1506 og Sønnen, Righovmesteren Mogens Gøye arvede blandt meget andet Gods ogsaa Olstrup. Ved hans Død 1544 tilfaldt den Sønnen Albrecht Gøye, som døde 1589 og efterlod Olstrup til sin Datter Margrethe. Hun bragte foruden denne Gaard ogsaa Gøyernes store Besiddelser Clausholm og Krenkerup til sin Mand Peder Brahe. Deres Søn Axel Brahe arvede baade Krenkerup og Olstrup; han giftede sig 1610 med Lisbet Rosensparre, men døde allerede 1613 og laa Aar efter døde Ægteparrets eneste Son. Enken giftede sig 1622 med Palle Rosenkrantz og først under ham blev Olstrup hævet op af sin forholdsvis ubemærkede Tilværelse.

Olstrup havde nemlig hidtil nærmest haft Karakter af en Bondegaard eller maaske rettere to Gaarde, som begge førte Olstrup-Navnet og undertiden var paa forskellige Hænder. 1566 klages der saaledes over, at Erik Pors (ikke den tidligere nævnte) til Olstrup har borttaget Biblen fra Olstrup Kirke sammen med Kirkens Ejendomsbreve og taget Kirkeskoven i Brug paa Trods af Kirkeværgens Protest. Antagelig maa Erik Pors da have ejet den ene af Olstrupgaardene. Sognepræsten Erik Tuxen nævner 1624, at Olstrup bestod af to Gaarde og Jacob Claussen taler ogsaa i sin Præstekronike, ca. 1650,

om de tvende skønne Olstrupgaarde med herligt Tillæg. Palle Rosenkrantz nedrev begge Gaarde og nedbrød tillige de 3 Gaarde, der udgjorde Landsbyen Pugerup øst for Olstrup. Al Jorden fra de 5 Gaarde lagde han sammen og byggede en stor tidssvarende Gaard, som han gav Navnet Lungholm. Som den egentlige Stifter af Herregaarden kan Palle Rø-

ger. Det er ikke uden Interesse at se lidt paa disse Sagn.

Trætter om Skellinier mellem Ejendommene, specielt Skovene, var ret almindelige i de Tider, hvor Skellet kun bestod af en Sten hist og her. Under slige Trætter, blev det Skel, som havde vundet Hævd gennem lange Tider, erklæret for det gyldige, og Skelstridighederne blev derfor of-

LUNGHOLM

senkrantz nok her fortjene en noget udførlig Omtale, saa meget mere som hans Navn har spillet en stor Rolle i Almuens Forestillingskreds. Han er nemlig af alle lollandske Adelsmænd den, der mest har beskæftiget Almuens Fantasi. Ud af den er der vokset et Billede af den store Adelsmand, den store skruppelløse og snedige Godssamler, den kraftige Bægersvinger og den evige Gengan-

lest udjævne ved den saakaldte Oldingegang. Man valgte 12 Oldinge, der altid havde boet paa Stedet, og som altsaa kunde huske langt tilbage; de forklarede saa, hvorledes Skellet havde været i deres Tid, og i Henhold til deres Udsagn blev Skellet trukket. Undertiden blev Oldingegangens Resultat omstødt ved Landstingets (Lollands Landstings) Dom eller ved Kongens Retterlings

Dom. Havde Oldingene aflagt Ed paa deres Udsagn, og dette alligevel blev befundet urigtigt, blev de straffede paa deres Fingre d. v. s., at Enden af de tre Fingre, de rakte i Vejret under Edsaftlæggelsen, blev afhugget. Palle Rosenkrantz lod adskillige Gange Skel fastsætte ved Oldingegang, bl. a. da han skulde have oprettet Rosenlund og derunder kom i Strid med Ejeren af Fuglsang, Gregers Krabbe. Uenigheden gjaldt har-

PALLE ROSENKRANTZ

de Ager, Skov og Mose og der blev anvendt Oldingegang i alle disse Tilfælde. Om Palle Rosenkrantz Erhvervelse af Mosen ved Rosenlund, som Gregers Krabbe mente at have Ejendomsret til, fortæller Sagnet: Palle Rosenkrantz lod de 12 Oldinge fylde Jord fra hans Have i deres Skov og sætte Kviste fra hans Skove i deres Hatte, saaledes udstyrede gik de ud i Mosen og svor paa, at de stod paa Palle Rosenkrantz's Jord og med hans Kviste over deres Hoveder. Si-

den den Dag kaldtes Mosen altid »den forsvarne Mose«, og det var ikke rart at komme i Nærheden af den ved Midnatstid; thi da kunde man se de 12 Oldinge vandre rundt i Mosen med oprakte Fingre. Til Trøst for Palle Rosenkrantz's Venner turde det være tilstrækkelig at anføre, at det selvsamme Sagn gaar igen mangfoldige andre Steder om andre Personer. Historien med Jorden i Skoene og Kvistene i Hatten har med andre Ord kun hjemme i Fantasiens og Sagnet's Verden.

Selv Palle Rosenkrantz gode Geringer har man givet en mindre smigrende Udlægning. Han oprettede saaledes Radsted Hospital — der senere fik Navn af Trøstens Bolig — med Plads til 12 gamle, fattige Mennesker, og Sagnet fortæller, at dette Hospital slet ikke var et Udslag af hans gode Hjerter, men af Skræk for Straffen efter Døden; thi hedder det, Palle Rosenkrantz var en stor Svirebroder og soldede blandt andet Dage og Nætter med Præsten i Radsted, Poul Andersen Thirsted. Saa døde Præsten; men nogen Tid efter, at han var begravet, viste han sig en Nat for Palle Rosenkrantz og fortalte, at han brændte i den evige Ild og derfor vilde give sin gamle Svirebroder det Raad at omvende sig og gøre Bod, medens Tid var. Palle Rosenkrantz fulgte Raadet, holdt op med sine Udsvævelser og skænkede som Bod Midlerne til Oprettelsen af Hospitalet.

Selvfølgelig lod Sagnet heller ikke Palle Rosenkrantz have Fred eller Døden. Han gik igen hver Nat paa Krenkerup (Hardenberg) og benyttede til dette Gengangeri sine store tunge Rytterstøvler, saa hans Skridt gungrede gennem Slottet. Støvlerne gik det ikke an at flytte derfra, og da de jo blev slidt ved denne evige Nattevandring maatte Hardenbergs Ejere — hvis de da ønskede at fare vel — lade dem forsaale Tid efter anden.

Skønt den gode Palle Rosenkrantz saaledes selv havde slaaet drabeligen til Skaglerne, optraadte han dog, hedder det, i flere Tilfælde med stor Strenghed mod andre. Saaledes lod han ifølge Sagnet en af sine unge kvindelige Slægtninge indemure i en af Hardenbergs Kældere som Straf for hendes uforhøderlige Løslighed, der drev hende til at pleje Omgang med hvem som helst. En af sine Tjenestepiger lod han piske, fordi hun havde hengivet sig til Drukkenskab og slemt Levned med Mandfolk hele Natten igennem og dertil havde løjet og stjaalet. Ikke desto mindre blev samme Pige senere gift med Præsten Albert Samuelsen i Snesere.

Det slette Skudsmaal, Sagnet giver Palle Rosenkrantz, modsiges i flere af Datidens Meddelelser, der snarere giver Indtryk af en god Mand, der vilde sine Undergivnes Vel og gerne hjalp dem, der gjorde sig fortjent dertil. Og gaar man bag

om Almueforestillingen og ind til Historiens Dom over ham, da finder man Billedet af en kæk Krieger, en klog Diplomat, en stor Godsadministrator og en Mand med en skarp Forstand og en for sin Tid sjelden Fordomsfrihed.

Palle Rosenkrantz var født 1587 og havde som mange af den Tids Adelsmænd faaet en omhyggelig Opdragelse gennem fleraarige Studieringer i Wittenberg og Paris. 23 Aar gammel vendte han hjem og blev ansat i Kancelliet 1610; men allerede Aaret efter opgav han Foliaerne og tog Sværdet, blev Fændrik ved Christian IV.s Livkompagni og tog Del i Kalmarkrigen. Af Kongens egen Haand modtog han Kompagniets Fane, og at han var værdig at føre den, viste han ved Stormen paa Kalmar den 27. Maj 1611, hvor han først af alle sprang op paa Byvolden og plantede Fanen. Da Krigen næste Aar igen begyndte fik han atter af Kongen personlig overrakt Fanen; men under Belejringen af Ellsborg blev Palle Rosenkrantz saa haardt saaret, at han for sledse maatte afbryde sin Kriegerbane. Han benyttedes derefter meget til diplomatiske Sendelser og ledsagede ofte Kongen paa hans Udenlandsrejse. 1616 blev han Lensmand paa Vordingborg og Jungshoved og 1629 blev han Lensmand paa Aalholm og Nykøbing. I denne Egenskab fik han 1634 Løjlig-hed til at gribe ind i den under Rødby omtalte Heksesag, hvorved han

frelste en Kvinde fra Baalet og viste et i de Dage overlegent og fordoms-frit Syn paa disse Hekse- og Troldomssager, der ofte skræmmede selv fornemme Folk fra Vid og Sans. Som et andet lille Stykke Kulturhistorie fra den Tid kan nævnes, at han 1632 i sin Egenskab af Lehnsmand maatte rejse Anklage mod Præsterne Jørgen Lauridsen i Stubbekøbing, Hans Dinnesen i Maribo og Peder Christensen i Eskildstrup fordi de ved et Fæstensøl hos Færgemand Frederik Mortensen i Gaabense havde drukket sig saa fulde, at de kom op at slaas — en Forseelse, der paa den Tid dog ikke blev betragtet som tilstrækkelig Grund til at fradømme dem Kjole og Krave.

Palle Rosenkrantz var tre Gange gift. 1616 ægtede han den kun 16-aarige Helvig Rantzau og fik med hende Gaarden Fjoevje. Aaret efter Brylluppet fik hun Tvillinger, og næste Aar døde hun i Barselseng, kun 18 Aar gammel. 1622 ægtede han som nævnt Elisabeth Rosensparre, der bragte ham Krenkerup og Olstrup. Hun døde 1627, og to Aar efter giftede Palle Rosenkrantz, der nu var 42 Aar, sig med den 19-aarige Elisabeth Lunge, efter hvem han gav Lungholm Navn. Han samlede i Tidens Løb en Mængde Gods. Foruden Krenkerup og Olstrup erhvervede han her paa Lolland Kærstrup, Sædingegaard og Nørregaard og havde ogsaa betydelige Godser i andre Egne af Landet. Den 22. Februar 1642

maatte han, knapt 55 Aar gammel, sige alle Verdens Goder Farvel. Han ligger begravet i Radsted Kirke.

Indtil Midten af forrige Aarhundrede stod det Lungholm, Palle Rosenkrantz i Aarene omkring 1630 opførte, omtrent urørt; men nu er der ikke stort tilbage. Hosstaaende Grundplan i et Matrikelkort fra 1790 giver et ganske godt Indtryk af Gaarden. Vejen forbi den gaar paa samme Sted som i Dag. Ud til Vejen laa den trelængede Ladegaard bestaaende af grundmurede svære Bygninger med Tømmerværk af Kæmpedimensioner. Borggaarden bestod af to Længer, der løb sammen i en Spids og i denne stod en firkantet Taarnbygning. Et Net af Grave omgav Gaarden; men man ser straks, at de er anlagt med et helt andet Formaal end f. Eks. Bremersvolds Grave. Da disse blev anlagt i 1587 laa Grevefejden med dens Borgkrig og Bondeangreb paa Herregaardene kun et halvt Hundredeaar tilbage og var i saa frisk Minde, at en Herremand nok kunde finde det nødvendigt at befæste sin Gaard med et krigerisk Angreb for Øje. Men et andet halvt Hundredeaar senere var Betragtningen en hel anden. Mindet om Borgerkrigen og Bondeoprøret var blegnet gennem Forløbet af de Hundrede Aar, Forholdene inden Rigets Grænser var betryggende. Der var ingen Grund til at befæste Gaarden af Frygt for indro Uroligheder. Og kom Fjenden ind i Landet, vilde

Borgen ikke kunde holde sig mod et overmægtigt Angreb, hvor stærk den end var befæstet, og holde en krigsvant Besætning til Forsvar af Gaarden var desuden en ganske utænkelig Ting. Naar man nu anlagde Grave om de nybyggede Gaarde, skete det dels for at give Gaarden et anseelig Præg, og opnaa landskabelig Skønhed i Park og Have, og dels for at faa et

Beliggenhedsplan c. 1790.

Hegn eller Værn om Gaard og Have. Man ser det ved Øllingso og Gammelgaard saavel som ved Lungholm Planen her viser Palle Rosenkrantz's Grave, der i noget uregelmæssig Form omgiver hele Haven. En Grav skiller Borggaarden fra Ladegaarden for at give førstnævnte et fornemt Præg af Afsondrethed; desuden skiller en Grav Vejen fra den store Ladebyg-

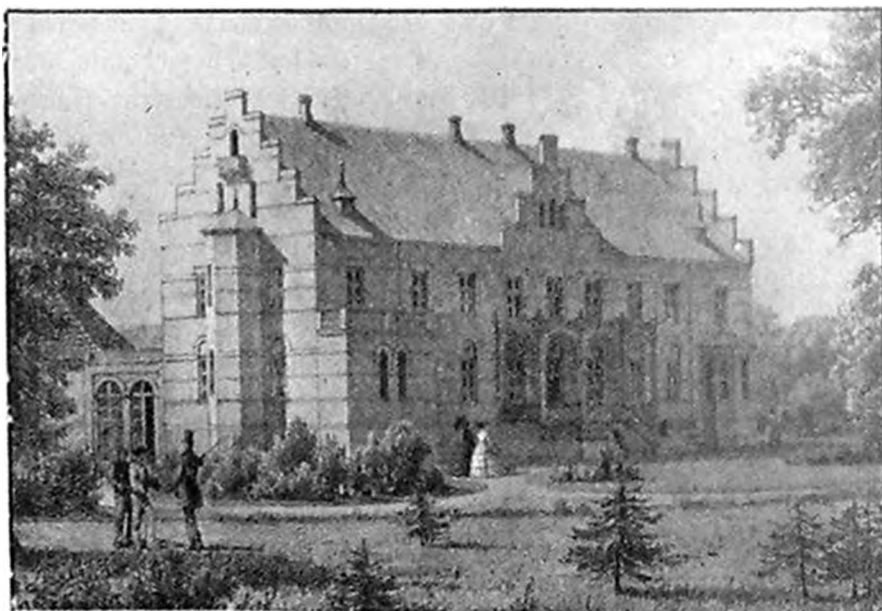
ning. Syd for Vejen er et andet firkantet Gravanklag, der har indesluttet Kaal- og Abildhaven. Som Planen viser var de tre Længer i Ladegaarden ikke sammenbyggede, men adskilt ved en Indkørsel for begge Ender af Laden. Paa den østre Ende af Laden stod ifølge en Beretning fra 1755 (af Errindlevpræsen Gram): P. K. R. (Palle Rosenkrantz) 1639, og paa den vestre L. L. og J. R. (Lisbet Lunge og Sønnen Stamherren til Lungholm Jørgen Rosenkrantz). Omkring 1800 blev Længerne sammenbyggede og Laden gennembrudt paa Midten for at faa Indkørslen her.

I 1856 blev Borggaarden delvis ombygget. De to Længer blev afkortede i nordre Ende, saa der blev Plads til en statelig toetages Forbindelsesbygning. I Slutningen af forrige Aarhundrede blev Hovedbygningen atter udvidet med to korte Sidefloje mod Haven og med en Taarnbygning mod Gaardsiden, hvis Spir hæver sig op over de omliggende Skove og paa lang Afstand markerer Gaardens Beliggenhed. Samtidig blev Ladegaardens østre Længe, Hestestalden, erstattet med en ny, større og mere tidssvarende. 1922 nedbrændte begge de gamle Længer, hvilket især for Ladens Vedkommende var et stort Tab, dens mægtige Mure, dens stolte Tag og imponerende Bjælkeværk var baade historisk og arkitektonisk set et Prægtværk, der vel var værd at bevare. Lademuren ud til Vejen blev

staaende som Hegnmur om Parken og forhenget til begge Sider med en ny og lavere Mur, opført som den gamle af store røde Munkesten. Vest for Gaarden blev opført en ny stor Avlsgaard.

Ved Palle Rosenkrantz's Død kom hans Hustru Lisbet Lunge til at sidde Enke med 7 Børn, hvoraf det ældste var 11 Aar. Hun styrede sine

giftes, skiftede Lisbet Lunge sine vidtstrakte Ejendomme mellem Børnene. Sønnen Jørgen Rosenkrantz, der den Gang kun var 12 Aar, fik Krenkerup, Rosenlund og Lungholm samt de herunder hørende Bøndergaarde og Skove. Lungholm havde da 60 Td. Hartkorn under Hovedgaarden samt 48 Bøndergaarde og en Del Huse. De øvrige Hoved-

LUNGHOLM EFTER OMBYGNINGEN 1856
(Set fra Haven)

store Godser med Omtanke og udvidede Besiddelserne. Palle Rosenkrantz havde opkøbt betydeligt Bøndergods og lagt under Lungholm og hun købte yderligere en Del. 1647 købte hun tillige Bramslykke af Erik Stensen til Sollestedgaard, som havde faaet den i Medgift ved sit Giftermaal med Barbara Normand.

Da to af Døtrene i 1649 skulde

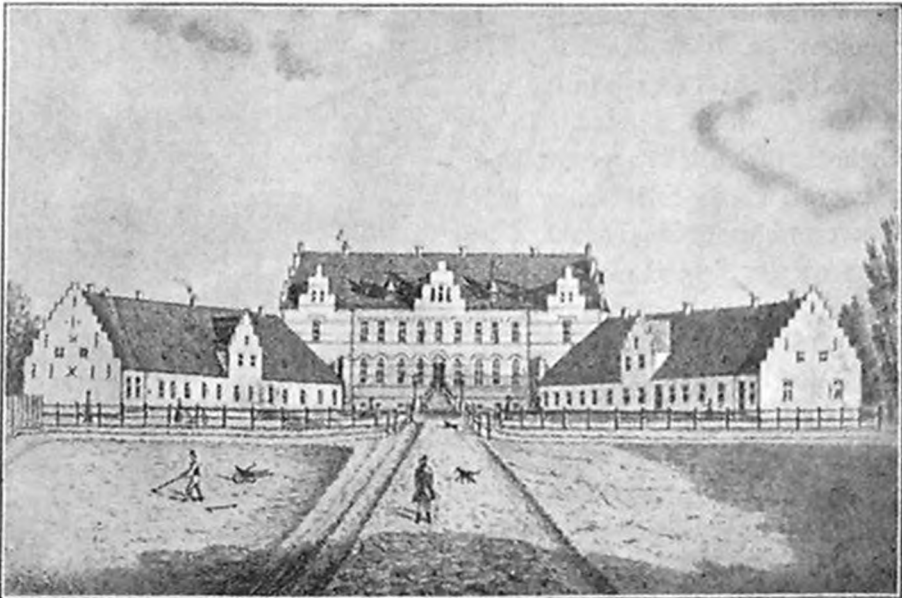
gaarde Nørregaard, Saddingegaard, Bramslykke m. fl. fik Søstrene. — Lisbet Lunge døde først 10 Aar senere, nemlig i Januar 1659 i København midt under Byens Belejring af de Svenske. Hendes Lig blev senere ført til Krenkerup og begravet i Rødsted Kirke ved Siden af Palle Rosenkrantz.

Jørgen Rosenkrantz kom aldrig til

at tiltræde sin store Arv som fuldmyndig, idet han døde 1660 under et Ophold i Venedig, kun 23 Aar gammel. Hans Lig blev ført til København for at bisættes der. Denne Bisættelse kom til at øve en ikke uvæsentlig Indflydelse paa de Begivenheder, som gik forud for Enevoldsmagtens Indførelse. Adelsmændene havde nemlig til Hensigt at

føre liget til Krenkrup og begravet i Radsted Kirke. Ved hans Død gik hans Godser i Arv til hans Søstre eller deres Børn. Søsteren Mette, der var gift med Erik Rosenkrantz, fik Lungholm.

Erik Rosenkrantz var et ikke mindre fremragende Medlem af Slægten end Svigerfaderen*). Han døde 1681 og Lungholm gik i Arv til Børnene.

LUNGHOLM EFTER OMBYGNINGEN 1856
(Set fra Gaarden)

sprænge Rigsdagen ved alle som én at forlade den; men de vilde først bivaane Jørgen Rosenkrantz's Bisættelse i Nikolaj Kirke den 11. Oktober 1660. Men under denne Opsættelse fik Regeringen Nys om Adelen's Plan og hindrede Adelsmændenes Afrejse ved at lukke Byens Porte, og de slap ikke ud, før den nye Forfatning var vedtaget.

Jørgen Rosenkrantz's Lig blev se-

Sønnen Holger Rosenkrantz købte 1684 ogsaa sine Søskenes Part og slog sig ned paa Lungholm. 1687 giftede han sig med Margrethe Rodsten og fik med hende to Børn, hvoraf kun Datteren Charlotte levede. Holger Rosenkrantz døde allerede 1690. Hans Enke ægtede 5 Aar efter Amtmanden over Nyborg og Tranekær Amtler Grev Flemming Holck.

*) Se om ham Sonderherred Side 38.

Dette lykkelige Ægteskab endte som en storslaaet Tragedie, idet Flemming Holck blev ynkelig myrdet den 13. Juli 1701. Greven var paa Rejse fra Lungholm til Nyborg. Han overnattede paa Langeland med sine Tjenere Henrik Jørgensen og Svend Hjorth, og tog om Morgenen den 13. Juli ud til Vestershuse Færgested for at lade sig færges over til Fyn. Færgemændene var Rasmus Simmenssen og Mads Clausen. Greven medførte et Pengeskrin og en »Mantelsæk« med Klæder. Disse Herligheder fristede Færgemændene saa haardt, at de midt under Sejladsen overfaldt Greven og hans to Tjenere og slog dem ihjel. Enten de to Mordere nu er bleven uenige om Byttets Deling eller Mads Clausen vilde have det hele for sin egen Mund og skaffe Medvideren af Vejen blev aldrig opklaret, men Mads Clausen slog i al Fald ogsaa Staldbroderen ihjel og slap alene hjem med Baaden. Da Greven savnedes, blev der anstillet Efterforskning, og Herredsfogden tog ud til Mads Clausen, men fandt ham ikke, og alle Eftersøgninger i Omegnen var ogsaa forgæves. Ved at love Konen, at der ikke skulde vederfares Manden noget ondt, fik man hende til at gaa ud og hente ham fra hans Skjul i Skoven. Under det paafølgende Forhør paa Stedet, gav Mads Clausen en Historie til bedste om, at Baaden var kængret og alle de andre ombordværende druknet; han alene havde frelst sig

op paa Baaden, faaet den paa ret Køl og styret mod Land. Ved at undersøge ham og Konen fandt man en Mængde Penge indsyet i deres Klæder, og Manden blev derefter sat fast. Hans Forklaring viste sig hurtig at være løgnagtig. Baaden var saa stor, at der skulde flere Mænd til at bringe den paa ret Køl, naar den var kængret, saa han umulig kunde have rejst den alene. Faa Dage efter fandt man Henrik Jørgensens Lig

INDKØRSLÉN

drivende i Strømmen med knust Pandeskal, ogsaa den forsvundne Færgemands Lig drev i Land. Grevens og den anden Tjeners Lig savnedes derimod stadigt. Mads Clausen overførtes til Nyborg Arrest, men nægtede stadig og alle Spørgsmaal om, hvor han havde gemt Grevens Pengeskrin forblev derfor ogsaa ubesvaret. Hans Kone og Tjenestepige tilstod i Forhøret, at Mads Clausen havde fortalt dem, at han havde slaaet Greven og de andre ihjel med

sin Rorpind, Tjenestepigen forklarede endvidere, at Mads Clausen havde givet hende en Del af Grevens Klæder at gemme, saaledes hans Hat med 12 Diamanter i Spændel, hans Kappe, Handsker m. m.; hun afleverede alle disse Ting og det viste sig, at ingen af dem havde været i Saltvand. Videre bekendte Konen, at Manden havde haft saa mange Penge, at de ikke kunde være i en Kobberkedel, og at han havde nedgravet dem et eller andet Sted. Men Mads Clausen nægtede stadig.

Grev Holcks Søster, Hilleborg Holck paa Oreby indgik da med en Ansøgning til Kongen om, at Mads Clausen maatte blive underkastet »pinligt Forhør«, d. v. s. Tortur, for at faa ham til at bekende, hvor han havde gemt Grevens Pengeskrin og hvor man eventuelt skulde søge efter Grevens Lig. Kongens Svar gik ud paa, at Morderen skulde trues med Pinsel og at »Bøddelen med sine Instrumenter hannem skal forestilles«.

Tortur som Led i Retsplejen blev først afskaffet langt senere, men det er ganske interessant at se, at man 1701 var naaet saa vidt i Praksis, at man selv i et saa graverende og oprørende Tilfælde som dette ikke gav Tilladelse til at anvende Tortur, men kun til at true med den og til at underbygge Truslen ved at stille Synderen overfor Bødlen og hans Torturredskaber.

Men heller ikke Truslen hjalp overfor Mads Clausen og inden man

fik indhentet Tilladelse til at gøre Alvor af Truslen, gjorde han selv Ende paa Sagen ved at hænge sig i Fængslet. Man havde Mistanke om at nogen havde givet ham en Haandsrækning; thi det hedder i Indberetningen »ihvorvel han var fængslet (lænket) ved Hænder og Fødder, har han dog imod almenneskelig Tanke praktiseret sig den venstre Haand løs og faaet hængt sig i en af de Pæle, hvortil Blokken, som Lænkerne sad fast i, var naglet. Man tog saa Hævn over Morderens Lig ved at lade Natmanden slæbe det langs ad Gaden gennem Byen, hvorefter Hovedet blev skilt fra Kroppen med en Økse og sat paa Stage og Legemet parteret i fire Dete og lagt paa fire Stejler langs med Landevejen fra Nyborg til Svendborg.

Man havde grundet Formodning om, at Konen og Tjenestepigen vidste Besked med, hvor Pengene var nedgravet, og Hilleborg Holck ansøgte derfor om, at de maatte blive »pinligt forhørt«; men atter her lod Svaret, at de skulde trues med Pinsel »og Bødlen med sine Instrumenter« forestilles dem. Hvorledes det videre er gaaet med Sagen kan ikke oplyses, da ingen Dokumenter derom er opbevaret.

Grev Holcks Lig var imidlertid drevet i Land i stærkt opløst Tilstand; det blev ført til Lungholm og bisat i Taarnhvælvingen i Errindlev Kirke.

Ved Grev Holcks Mord kom hans Hustru til at sidde Enke med 3 smaa Børn, hvoraf det ældste var 5 Aar, et fjerde Barn fødte hun et halvt Aar efter Mandens Død, selv levede hun endnu en halv Snes Aar. Ved hendes Død 1711 tilfaldt Lungholm hendes Datter med Holger Rosen-

ge, og Slægten sendte ham gentagne Gange Rejsepenge, som han brugte uden at rejse hjem.

Lungholm bortforpagtede han først i en Del Aar, indtil han 1720 blev nødt til at sælge den ved Auktion. Bagefter havde han Proces med Retsbetjentene, der maatte sagsøge

LUNGHOLM EFTER OMBYGNINGEN 1856
(Set fra Haven)

krantz, Charlotte Amalie, der 1709 var bleven gift med den uheldige Børge Trolle. Han blev 1722 fradømt Stillingen som Skoleforstander paa Herlufshom — fordi han ikke kunde aflægge Regnskab — og maatte gaa i Landflygtighed. Senere fik han Tilladelse til at vende tilba-

ham for Auktionssakeret, 199 Rigsdaler, som han blev dømt til at betale. Køberen, en Kaptajn Rallev, overdrog Lungholm til Hans Fr. Kaas, og han solgte den 1728 til Grev Christian Ditlew Reventlow, som indlemmede den i Grevskabet Christianssæde. Ilde var der faret med

Lungholm i Børge Trolles Tid og som underordnet Led i et Grevskab var kun en Forpagtergaards Kaar beskaaret den. Denne Fornedrelses-tilstand varede til 1784, da Lungholm paany udskiltes af Grevskabet og solgtes til Baron Paul Abraham Lehn for 38,700 Rigsdaler; dens samlede Hartkorn var da 471 Td.

Paul Abraham Lehn oprettede, som

PAUL ABRAHAM LEHN

omtalt under Højbygaard, et Par Baronier og dannede 1803 af Lungholm, Højbygaard og Raahavegaard m. m. Stamhuset Sonderkarle med ialt 1573 Td. Hartkorn. Man fortæller, at Navnet hidrører fra, at Baronen, der altid boede paa Berritzgaard, kaldte Bønderne paa sine sydlige Godser for »mine søndre Karle«. Paul Abraham Lehn, der saaledes blev Grundlægger af God-

set, døde 1804, men forinden havde han bestemt, at Stamhuset skulde tilfalde hans 7-aarige Dattersøn Paul Godske von Bertouch, hvis Forældre ejede Søholt. 1819 fik den unge Stamhusbesidder sin Besiddelse op-højet til Baroni og han selv blev Lensbaron med Slægtsnavnet Bertouch-Lehn. Han giftede sig 1821 med Margaretha Klauern og det unge Par tog Bolig paa Lungholm, hvor siden alle Baroniets Besiddere har boet.

Paul Godske Bertouch-Lehn døde allerede 1831, kun 34 Aar gammel, og 5 Aar efter kom hans unge Enke og deres yngste Datter ulykkelig af Dage. Baronessen havde nemlig en gammel fortrukken Kusk, som hun ikke nænnede at afskedige, fordi han havde tjent paa Gaarden i mange Aar. En Dag var hun, hendes to Døtre og Guvernanten kørende til Mariibo, og da de skulde hjem advarede Gæstgiveren dem mod at køre med Kusken, som var drukken. Baronessen stolede imidlertid paa Hestene, der var skikkelige og kendte Vejen, og tog derfor ikke Hensyn til Advarslen. Det gik ogsaa godt lige indtil de naaede Gaarden; da de skulde dreje ind fra Vejen siger Baronessen: »Gud ske Lov, nu er vi da hjemme«; men i det samme gjorde Kusken et alt for brat Sving, saa Vognen væltede ned i Voldgraven udenfor Laden. Vognen blev hængende paa en Pilestub, men med Bunden i Vejret. Baronessen brækkede i Fal-

det Halsen og faldt over Datteren, der saaledes ikke kunde komme løs og kvaltes i Vandet. Den anden Datter, Guvernanten og Kusken slap med nogle Buler og Rifter. Manden, der havde foraarsaget Ulykken blev straks afskediget som Kusk, men fik dog en Gaard under Godset i Fæste. Han var meget ulykkelig over det skete og smagte siden aldrig Spiritus. I Anledning af Ulykken blev

dragene, hvorved der i Baroniet vilde indgaa et Areal paa ca. 1900 Td. Land. Planen blev akcepteret og udført, men Baroniet maatte naturligvis betale en klækkelig Del af den betydelige Merudgift. Det ny erhvervede Land krævede yderligere store Udgifter til Kanaler, Udpumpning, Planering og Kultivering, saaledes at Udgifterne sikkert langt oversteg den indvundne Værdi, idet de inddæm-

DEN NYE AVLSGAARD

Gravene paa begge Sider af Vejen senere tilkastede.

Ægteparrets ældste Søn Julian Bertouch-Lehn, der kun var 5 Aar, da han mistede Faderen, og 10 Aar, da Moderen døde, blev derefter opdraget hos Rosenørn-Lehn paa Orebygaard. 1846 overtog han Baroniet, og 1856 foretog han den før nævnte betydelige Ombygning af Borggaarden. I hans Besiddelsestid indtraf Stormfloden 1872 og han fattede da den dristige Tanke, at det nye Dige skulde bygges helt ud over Bund-

mede Arealer viste sig at være af slet Beskaffenhed, saa de kun giver en beskedent Græsning. Store Dete af det er da ogsaa tilplantet, men ogsaa med Tilvoksningen af Plantagerne gaar det kun svagt og langsomt. De store Udgifter til denne Inddæmning oversteg Baroniets Kræfter og fra Midten af 80'erne var det i en halv Snes Aar under Administration.

Julian Bertouch-Lehn ofrede ogsaa meget paa Haven og Parken, som han i det væsentligste anlagde i den

Stil, den nu har, ligesom han plantede en Del sjældnere Træsarter. Han døde 1905, og Baroniet overgik da til Sønnen Paul Abraham Bertouch-Lehn, som i 1906—07 foretog de tidligere nævnte Udvidelser af Hovedbygningen med Opførelsen af Taarnet mod Gaarden og de to korte Floje mod Haven, ligesom han ogsaa efter de gamle Avlsbygningers Brand 1922 opførte den store nye Avlsgaard.

Allerede 1853 begyndte Bortsalget af Baroniets Bondergods, som den Gang bestod af 133 Gaarde, 4 Smaagaarde og 111 Huse. Nu er der kun en Snes Huse tilbage. Baroniet omfatter nu Lungholm, Højbygaard, Raahavegaard og Saxfjedgaard; de er alle bortforpagtede. Under Lungholm hører 260 Hektar med 75 Td. Hartkorn, samt 720 Hektar Inddæmning med 8 Td. Hartkorn. Slot, Park og Gartneri omspænder ca. 19 Hektar. Den samlede Ejendomsskyld er 856,900 Kr.; der fordeler sig saaledes: Slot og Park 189,400 Kr., hvoraf 157,000 er Bygningsskyld. Avls- gaarden 593,500 Kr., hvoraf 177,000 er Bygningsskyld, og Inddæmningen 74,000 Kr., hvoraf 20,000 falder paa Bygningerne derude. Under Lungholm hører Lungholm Skov paa 60 Hektar og Studehave paa 70 Hektar.

BYERNE.

Dobbelt sognet har Byerne Errindlev, Torpe, Sjelstofto og Skovby samt Hussamlingerne Egelund,

Hyldager, Lundchoje, Stenregle, Errindlev Fælend og Sjelstofto Fælend i Errindlev Sogn, samt Byerne Assenhølle og Bjernæs og Hussamlingerne Pilet, Bjernæs Fællod og Husby i Olstrup Sogn. Hussamlingen Horskærshuse ligger paa begge Sider af Grænsen mellem de to Sogne.

Errindlev er langt den største By i det Sogn, den har givet Navn; til Gengæld er Sognet det største i Herredet. I gamle Dage stavedes Navnet Jarindlev, hvilket viser, at det kommer af et i Oldtiden benyttet Mandsnavn Jarund. Endelsen -lev findes knyttet til adskillige af vore

ERRINDLEV GAMLE PRÆSTEGAARD

ældre Byer og udtrykker et Eje forhold. Jarund har engang i den graa Oldtid taget de Jorder, der nu danner Byen, i Eje for sig og sin Skægt og givet dem Navn. Errindlevs Udvikling har vel formet sig ligesom alle vore andre Oldtidsbyers. Oprindelig den eneste By i det Omraade, der nu kaldes Sognet, laa den omgivet paa alle Sider af Skove, der gennem Rydning og Opdyrkning blev trængt længere og længere tilbage efterhaanden som Byens Rammer krævede det. Da Opdyrkingen under

Valdemartidens gode Kaar tog yderligere *Fart*, fødte *Errindlev Døtrehyerne*, *Torpe*, *Sjøløfte* og *Skovby*. Men hele denne *Udvikling* er sket uden at efterlade sig *Spor* i *Arkiver* eller *mundtlige Overleveringer*. Derfor véd vi som *Regel* lidet eller intet om vore *Landsbyers* ældste *Historie*. Den fælles *Udvikling* kan vel følges i store *Træk*, men selv de vigtigste *Tildragelser* i hvert enkelt lille *Bysamfund* er for evigt skjult i *Glemslens Mørke*. Først helt op i det 13.—14. Aarhundrede møder vi *Landsbynavnene* næsten altid knyttet til en *Jordtrætte*, et *Skøde* eller et andet *Dokument*, der intet fortæller os om *Byen* selv og dens *Anliggender*. For 1500—1600-Aarene finder vi i *Arkiverne* *Mandtalslisterne* for *Udskrivningen* af *Ekstraskatter*; de giver os *Navnene* paa *Byernes* *Indbyggere*, deres *Livsstilling* og *Størrelsen* af det *Skattebeløb*, de havde faaet *paalagt*.

Af *Mandtalsregistret* paa en *Pengeskat* af 1610 ser vi saaledes, at der var 11 *Selvejrbønder* i *Errindlev*, som hver skulde betale 2 *Rigsdaler*, medens alle efterfølgende havde at betale hver en *Rigsdaler*, nemlig: 14 *Fæstebønder*, 9 *Husmænd*, 2 *Pebersvende* (d. v. s. *Handlende*), 1 *Indsider*, og 11 *Tjenestekarle*, som tjente for *fuld Løn*, hvorimod 4 *Tjenestekarle*, der tjente for halv *Løn* slap med hver $\frac{1}{2}$ *Daler*. Ser vi paa *Slægtsnavnene* i denne gamle *Fortegnelse*, da er de fleste *-sen'er*,

blandt de andre findes: *Due*, *Bryde*, *Holdst*, *Wrede*, *Snepe*, *Weffver*, *Berkild*, *Smidt*, *Krogh*, *Kaarre*, *Harboe*, *Falckenthin*, *Juell*, *Sleott*, *Nyman*, *Brembs*, *Dunck* og *Riim*; adskillige af dem er sikkert *Tilnavne*, hvis *Oprindelse* nu ikke kendes. Lignende *Oplysninger* kan *uddrages* for de andre *Byer*; men de her anførte

ERRINDLEV MØLLE

maa være *tilstrækkelige*, ellers undgaar man ikke *Gentagelsernes* *Kedsommelighed*.

Først omkring 1660 kan man hist og her finde noget *Materiale*, der paa lidt mindre *ensidig Vis* giver nogle knappe *Oplysninger* om *Landsbyernes* *økonomiske Tilstand*. Det gælder f. Eks. *Skadesvurderingen* efter *Krigen 1660* og *Akterne* fra *Kommisionerne*, der i Aarene 1682—85 *undersøgte Tilstanden* paa *Enkedronningens Livgeding*, d. v. s. *Krongodserne* paa *Lolland-Falster*; men den sidste omhandler jo kun *Kronens Fæstebønder*, og den første om-

handler kun Selvejerne og Kronbønderne.

I Skadesvurderingen af 1660 hedder det, at Errindlev Skov er »ved Magt« som tilforn, i Modsætning til f. Eks. Hyldtofte Skov, hvor Svenskerne har afhugget de to Trediedele.

Skaden hos Bønderne er heller ikke stor i Errindlev. Naar det gaar højt, er der »Skade paa Tømmer. Ler og Tag«, for 20 og i et enkelt Tilfælde for 40 Daler, ellers er det mindre Skader. Synsmændene benytter Lejligheden til at paatale Ulovligheder ved Ejendommene, flere Steder bemærker de, at der findes et »ondt Ildsted« og andre Steder nævner de »en ond Brønd«, et Sted hedder det endog »en slem, ulovlig Brønd«, ogsaa »en ulovlig Grav« har de fundet et Sted og opnoteret.

Nu maa man vel erindre, at Skaden paa Bygninger alene ikke dannede nogen Maalestok for Krigens Ulykker; thi Svenskerne havde jo bogstavelig talt rensed Øen for Kreaturer og Korn ligesom det var gaaet stærkt udover alt let flytteligt Løøre. Armoden var derfor ubeskrivelig stor. Staten selv var ogsaa fattig, og havde ikke Evne til at hjælpe og heller ikke Øje for, hvad der tiltrængtes. Derfor blev Aarene efter Krigens kun en Fortsættelse af Elendigheden og da ikke mindst paa Krongodserne efter at den øste Enkedronning Sofie Amalie havde

faaet dem som Lavgeding, eller om man vil Enkepension. Hun havde kun Tanke for at suge det mest mulige ud af dem og lod iøvrigt sine Fogder handle saa ilde med Bønderne som de vilde. Kommissionsakterne giver i deres knappe Sprog et forfærdende Billede af Elendigheden.

Kommissionen skulde undersøge Fæsternes økonomiske Forhold og deres Gaardes Tilstand, og Resultatet er graat i graat. Manden forarmet og Gaarden brostfældig er den almindelige Betegnelse, kun en sjelden Gang er der et Lyspunkt som Sognefogden i Errindlev Lauritz Brøde; han har en Gaard paa 12 Td. Hartkorn og betegnes med et: »Manden ved Magt« (d. v. s. sidder godt i det) kun $\frac{1}{6}$ Del af Gaarden er brostfældig, og Besætningen bestaar af 10 Heste, 4 Køer, 2 Ungkreaturer, 6 Faar og 4 Svin. Hestene var jo det væsentligste i Datidens Besætninger; Køer og Svin var kun til Husets egne Fornødenheder. Lauritz Brøde faar da ogsaa Betegnelsen: »en rigtig Mand«, en Hæder han er ganske ene om. Som Modstykke kan nævnes Clemens Pedersen i Errindlev, som har en Gaard paa godt 6 Td. Hartkorn, om ham hedder det: »Manden ganske forarmet, Gaarden olendig forfalden«; han har 4 Bæster, ingen Køer, 2 Faar og et Svin. Hans Kroghs Gaard er »øde og afbrændt«; han har 10 Td. Hartkorn, 4 Plovbæster og 1 Ko. For de fleste hedder det, at de er halvt forarmede

og Gaarden brostfældig. Antallet af Heste svarer til Armoden; naar en Mand kun har halvt saa mange Heste som han har Tønder Hartkorn, er det et sikkert Tegn paa, at han i mere end en Forstand er daarligt kørende. Husmændene har det selvfølgelig ikke bedre end Gaardmændene; helt drastisk lyder det om Husmanden Morten Møller: »ingen Bygning, kun to Stolper.

Hvad der her er sagt om Errindlev gælder i tilsvarende Udstrækning for de andre og mindre Byer i Sognet.

Som Aarsag til deres Elendighed anfører Errindlev-Mændene 1) at de bor paa en skovløs Egn og maa købe alt deres Brændsel, Gavntræ og Gærdsel, 2) at de har lang Vej til Hovmarken, (Aalholm) hvilket svækker dem ved at tage deres Tid, 3) at »Vildgæssene i Tusindtal æder deres Korn op«, 4) at de i to Aar har lidt under Misvækst og stor Dødelighed blandt Bæstene og 5) at de lider under Eksekutioner for Kornskat og at Skatterne i det hele trykker dem haardt. De mangler nu baade Sædekorn, Brødkorn, Byggematerialer og Gærdsel. Desværre findes der ingen Oplysninger om Størrelsen af den Hjælp, de har faaet, eller om de overhovedet har faaet nogen; thi her var jo ikke tale om at hjælpe en By eller et Sogn, men Størstedelen af et Amt.

Var det galt for Fæstebønderne, saa var det ingenlunde bedre for

Selvejerbønderne; de havde ingen Forstaaelse at vente, ingen Hjælp at hente. Reglen var, at de maatte betale Skat af et Par Tønder Hartkorn mere end deres Gaard var lakseret til, og det skulde jo nok hjælpe dem — fra Gaarden. Antallet af Selvejerbønder er derfor ogsaa i stærk Nedgang gennem alle 1600-Aarene. I 1610 var der, som Mandtallet viste, 11 Selvejerbønder og 11 Fæstebønder i Errindlev. 1664 er der

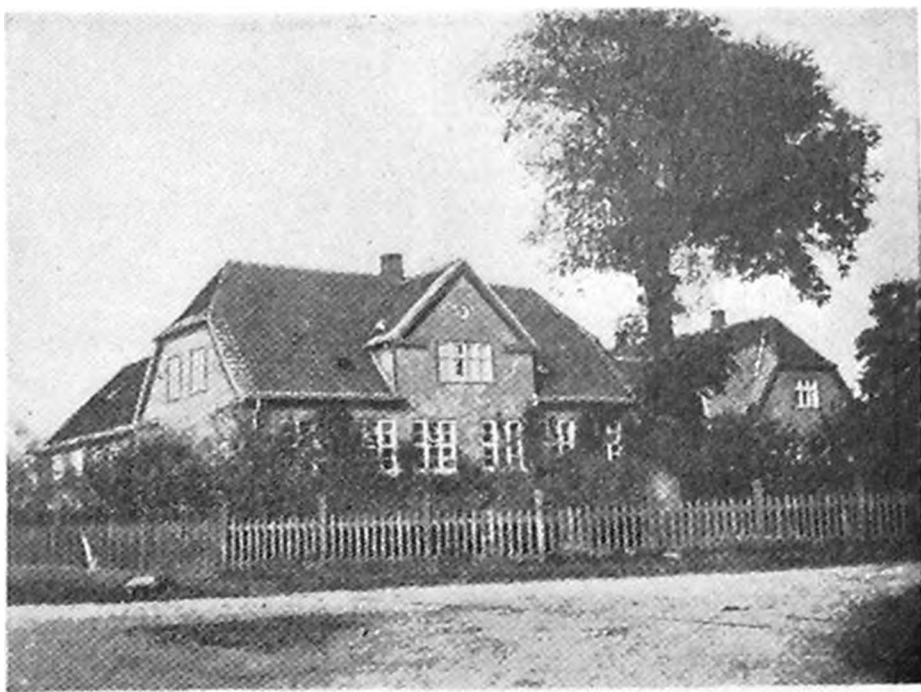
FR. IV.3 SKOLE I ERRINDLEV
skæmmet med et Bullkvindue.

ifølge Matriklen kun 2 Selvejere og 1688 er der slet ingen. Selvejerbønderne blev simpelthen sultet ud; naar de ikke kunde betale Skatterne, tog Kronen Gaardene, og Selvejerne blev Fæstere.

Skovby henregnes nu under Errindlev og har ikke selvstændige Matrikelnumre; det havde den derimod i Matriklerne af 1664 og 1688. Førstnævnte Aar havde den to Selvejergaarde, tre Fæstegaarde og to Huse. 1688 havde den 5 Fæstegaar-

de og 4 Huse. Efter Udskiftningen var Errindlevs og Skovbys 30 Fæstegaarde sunket ned til 22; men til Gængæld var der (i 1830) 29 Huse med Jord og 19 uden Jord. Nu er der paa Errindlev Byomraade 20 Bøndergaarde, 19 Smaa gaarde, 30 Husmandsbrug og 101 Huse med lidt eller intet Jordtilliggende. Af større

ejede Bromersvold fra 1646 til sin Død 1660. Det nøjagtige Aarstal for Oprettelsen kan ikke gives; Skolen findes ikke nævnt i Matriklen af 1664 — hvilket ikke behøver at være ensbetydende med, at den ikke eksisterede paa den Tid — men i Matriklen af 1688 hedder det: »Et Skolehus som salig Erik Kaas haver

BJERNÆS SKOLE

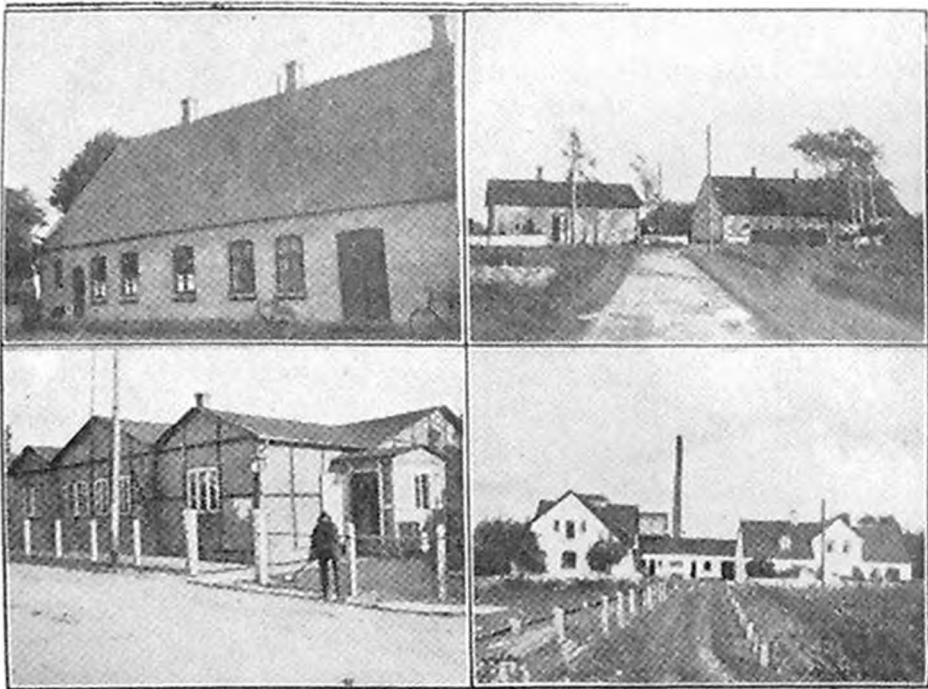
Gaarde er der foruden Bremersvold kun dennes Aflæggergaard Strognaes med ca. 14 Td. Hartkorn. 124 Hektar og 137,000 Kr. Ejendomsskyld, hvoraf 113,800 Kr. er Jordværdi.

Skolerne maa vi af Hensyn til Udviklingen behandle under et, skønt de ligger i tre forskellige Byer. Sognets første Skole laa i Errindlev og var oprettet af Erik Kaas, der

ladet opbygge ved Kirken. Da Frederik IV havde erhvervet Bremersvold og Højbygaard til Oprettelse af Rytterdistriktet, lod han Skolen i Errindlev ombygge og byggede mærkeligt nok en ny Skole i Assenbølle, der kun ligger et Par Kilometer fra Errindlev. Hvorfor den nye Skole ikke er bygget i Thorslunde eller et andet fra Errindlev noget

fiernere Sted, vil sikkert vedblive at være et ubesvaret Spørgsmaal. De to Skolers indbyrdes nære Beliggenhed har givet Anledning til, at man har villet frakende Errindlev-skolen Ret til at betegnes som en af Frederik IV.s Skoler; men herom behøver man ikke at strides; thi ved Kronens Salg af Højbygaard til

iøjnefaldende. Allerede for 100 Aar siden havde Errindlev-Skolen over 100 Born, medens Assenhølle-Skolen kun havde godt en Sned. I Midten af forrige Aarhundrede maatte man saa skride til en Forandring; man opførte nye Skoler i Sjelstoftø og Bjernæs, nedlagde Skolen i Assenhølle og solgte Bygningen; den staar

Øverst til Venstre Errindlev Skole, til højre Sjelstoftø Skole. Nederst til Venstre Forsamlingshuset i Errindlev, til højre Errindlev Andelsmejeri.

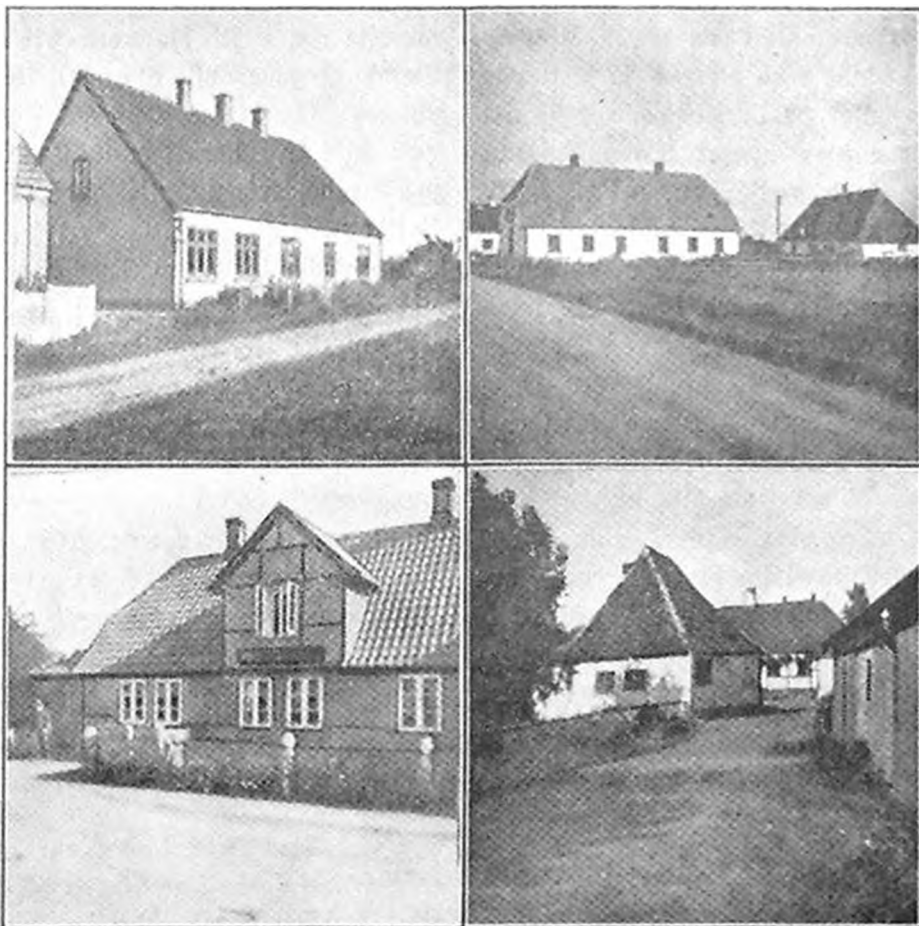
Abraham Lehn lægges det ham i Skødet udtrykkelig paa Sinde at holde de to nye Skoler i Errindlev og Assenhølle i god forsvarlig Stand; de to Skoler var da ogsaa ganske ens. De gjorde Fyldest for hele Dobbeltsoget; men det upraktiske i deres nære Beliggenhed blev i Tidens Løb stedse mere

endnu saa godt som uforandret. Skolen i Errindlev, som ved den skete Ændring blev betydelig aflastet, gjorde Tjeneste endnu i 25 Aar og blev saa afløst af den nuværende Skolebygning. Skolen i Sjelstoftø blev ombygget for ca. 30 Aar siden og Skolen i Bjernæs noget senere. Ved Aarhundredskiftet opførtes der Forskoler i

Errindlev og Sjelstoft. Alle Skolerne har et Klasseværelse og Bolig til Lærer eller Lærerinde. Den gamle Skole i Errindlev blev, efter at den nye var opført, solgt; den brændte 1926. De Ændringer, den havde

hans Skoler i andre Egne kendte Tavler i Gavlen.

Af andre kommunale Institutioner i Errindlev maa nævnes: Fattighuset, der tidligere laa midt i Byen, men 1855 blev flyttet til sin nuvæ-

Øverst til Venstre Alderdomshjemmet, til Højre Fattighuset. Nederst til Venstre Sparekassen (en ny Bygning er under Opførelse), til højre den gamle Smedie.

været underkastet efter at være gaaet over i privat Eje, havde ikke formaet at udslutte Fællespræget mellem den og Assenbølle-Skolen. Ingen af Frederik IV Skoler vaa Lolland har været forsynet med de fra

rende Plads; det huser kun faa Lemmer og anvendes mest som Husvildeafdeling. Alderdomshjemmet, der er opført 1894 og har 4 Stuer og 2 Køkkener samt Distriktsjordemoderboligen, der tilhører Amtet. Endvi-

dere er der Lægebolig. Forsamlingshus, Mølle og Bageri, Andelsmejeri oprettet 1887, nyopført efter en Brand 1913, har 136 Andelshavere og forarbejder aarlig godt 3 Mill. Kilo Mælk. Endvidere en Sparekasse, der er oprettet 1872 og nu har en Indskudskapital paa ca. $\frac{3}{4}$ Mill. Kr.

Endelig maa nævnes de to Havne. Errindlev og Lundehøje. Før de nye Diger blev bygget havde Fiskerne en Havn ved Bjernæs Fælle, da Arealen her blev inddraget under Torlægningen, maatte man anvise Fiskerne en anden Havn til Erstatning og den blev lagt ved Krambes, det store flade Areal, der ligger udenfor Diget. — Denne Havn er i de senere Aar ved Ofre fra Fiskernes Side blevet udvidet og forbedret. Errindlev Havn blev anlagt 1907 med Tilskud fra Staten. Begge Havne har under 2 Meters Vanddybde.

Sjælstofte hører til vore yngre Landsbyer. Om Navnets Oprindelse er der stor Uenighed. 1397 nævnes en Adelsmand Ivar Graa i Sjælstofte. I Matriklen af 1664 er Byen opført med 16 Gaarde, hvoraf de 6 er Selvejergaarde, 1688 er de alle 16 Fæstegaarde. Der er da tillige 8 Husmænd. 1830 anføres Byen med 14 Bøndergaarde og 15 jordløse Huse. Nu har den 11 Bøndergaarde, 15 Smaagaarde, 13 Husmandsbrug og 9 Huse med ringe Jordtilliggende.

Torpe er en Udflytterby fra Errindlev. Den har i sin Tid haft en Hovedgaard, der 1407 tilhørte Adelsman-

den Kort Reberg, dennes Svigersøn. Hans Moltke solgte Torpegaard til Henning Venstermand; senere sank den ned til at blive Bøndergods og deltes i to Gaarde. I Matriklerne af 1664 og 1688 figurere Byen med 4 Gaarde; den største paa 15, den mindste paa 9 Td. Hartkorn, altsaa Gaarde af usædvanlig Størrelse. 1830 anføres 2 Dobbeltgaarde og 4 Huse med Jord. Nu har Byen 3 Gaarde paa henholdsvis 12, $8\frac{1}{2}$ og 3 Td. Hartkorn.

Assenhølle i Olstrup Sogn har i sit første Led Mandsnavnet Asser. Den By, der har givet Sognet Navn, eksisterer som før nævnt ikke mere og har forøvrigt ogsaa været yngre end Assenhølle. I Matriklen af 1664 er Assenhølle opført med 3 Selvejergaarde og 6 Fæstegaarde. 1688 er der 9 Fæstegaarde og 4 Husmænd. 1830 er der fremdeles 9 Gaarde, men kun to Huse. Nu er der 7 Gaarde, 8 Smaagaarde, 6 Husmandsbrug og 14 Huse med riske Jordtilliggende.

Bjernæs har sikkert faaet sit Navn efter Birk (i gammel Form ofte Bjærk), altsaa Næsset, der var bevokset med Birk. Størstedelen af de store Inddæmninger, der har gjort de tidligere Øer, Magleholm, Lyttesholm, Billeseholm og Store og Lille Bunddrag landfaste, henrøges nu under Bjernæs ligesom Hussamlinger Bjernæs Fælle og Husby. Ved Billese ligger den store Mølle, der mæler Vandet fra Inddæmningerne ud i Havet.

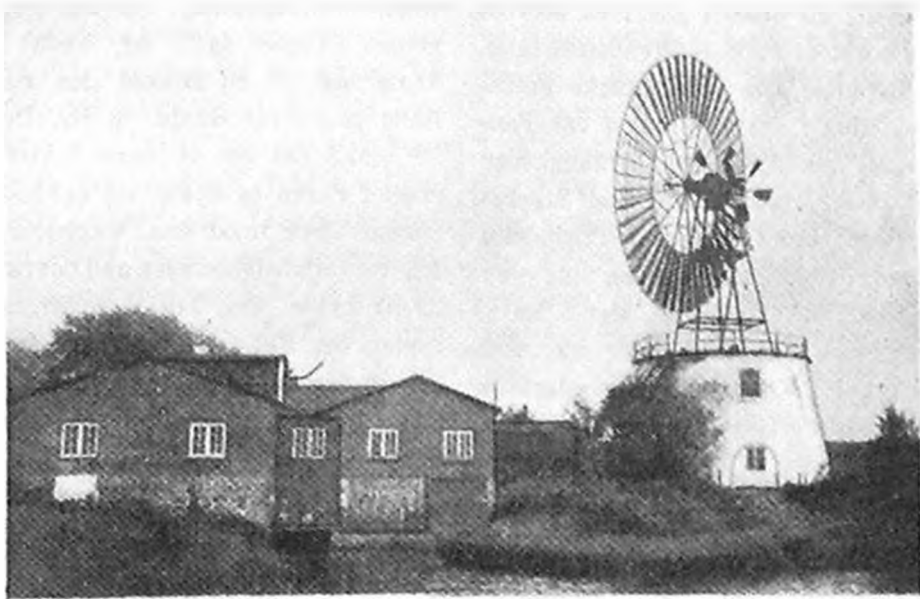
1688 havde Bjernæs 9 Gaarde og 7 Husmandsbrug. 1830 var der foruden de 9 Gaarde 13 Huse med Jord. Nu er der 3 Proprietærgaarde, 5 Bøndergaarde, 2 Smaagaarde, 8 Husmandsbrug og 14 Huse med ringe Tilliggende samt den godt 700 Hektar store Inddæmning.

Pilet har utvivlsomt faaet Navn efter en tidligere Pilebevoksning. I de gamle Matrikler opføres den med

ter uddeles til Trængende udenfor Fattigvæsenet.

3) Forpagter Rasmussen, Bremersvold overdrog 1885 et Hus i Errindlev til Sogneraadet mod at dette skulde holde hans Gravsted vedlige. Huset er nu Bolig for Sognets Sygeplejerske.

4) Provst Bluhuses Legat, stiftet 1910 med 2000 Kr., hvis Renter aarlig uddeles i to Portioner til træn-

BINNESE MØLLE

4 Gaarde Nu har den 1 Proprietærgaard, 2 Bøndergaarde, 2 Smaagaarde, 8 Husmandsbrug og 8 Huse.

LÆGATERNE omfatter: 1) Jerboes Legat, der er omtalt under Taagerup-Thorslunde Sogn.

2) Gaardejer Jacob Larsens Legat stiftet 1882 med 600 Kr., hvis Ren-

gende Enker udenfor Fattigvæsenet. Bestyres af Sogneraadet.

5) Gaardejer Mathiesens og Hustrus Legat, stiftet 1924 med 2000 Kr., hvis Renter anvendes til Opklædning af fattige Konfirmander. Bestyres af Præsten, et Medlem af Skolekommissionen og et Medlem af Menighedsraadet.

FUGLSE-KRØNGE

VENDERNE har gennem vilde Sagn og blodige Minder slettet deres Navn saaledes ind i Lollands ældste Historie, at Digt og Virkelighed er gaaet i et; overalt har man søgt — og ment at finde — Vendernes Spor, i Bynavne som i den mørke Folkelod. Men i det altsammen var Fantasien stærkere end Virkeligheden og under Historiens skarpe Søgelys opløser den vendiske Oprindelse haade for -itze-Navnene og den mørke Led sig i Taage. Men i Marihøsernes Skove — eller nærmere betegnet i Krønge Sogns nordøstlige og Godsteds Sogn nordvestlige Hjørne — finder vi haandgribelige Minder om de tusind Aar gamle Kampe mellem Vendernes vilde Røverskare og fredelige lollandske Bønder. Et mægtigt Forsvarsværk, en Folkefæstning er her rejst, maaske under Valdemar den Stores eller Absalons personlige Ledelse. Saa stærkt virker denne Fortidslevning, at dens Røst høres over alle de andre historiske Røster, der taler til os saavel fra Oldtidens Grave som fra Fuglse-Krønges Borgtomter.

Ingen Ulykke, end ikke Stormflod og Misvædet, kunde forme sig værre for Lollikerne end et Venderover-

fald, der kom bag paa dem, listende som en Nattetyv og lammende som et Lynnedslag fra klar Himmel. Thi Venderne skaanede ingen og intet; de slog Folk ihjel for Fode, rovede Kvinder og Kvæg, Korn og Kram, og lod til Afsked den røde Hane gale over Gaard og By. Derfor gjaldt det om at være vagtsom overfor Faren og skabe sig det bedste mulige Værn imod den. Vagtsomheden var let at etablere om end besværlig at holde. Den bestod i Strandvagter, der Nat og Dag, Vaar, Sommer og Høst — Vinteren egnede sig ikke til Vendernes Togter i aabne Baade — holdt Udkik over Havet. Øjnedes den fjendtlige Flaade derude, blev der stukket Hd i de til dette Øje med parate Halm- og Risdynger. Røgskyerne var Signalet til Flugt og til at bjærge med sig, hvad man kunde af Fæ og Gods. Men Venderne forfulgte naturligvis de Flygtende og derfor maatte man have et Tilflugtssted, hvor man kunde holde sig Fjenden fra Livet. Den stort anlagte Folkefæstning mellem Maribosøerne var et saadant Tilflugtssted.

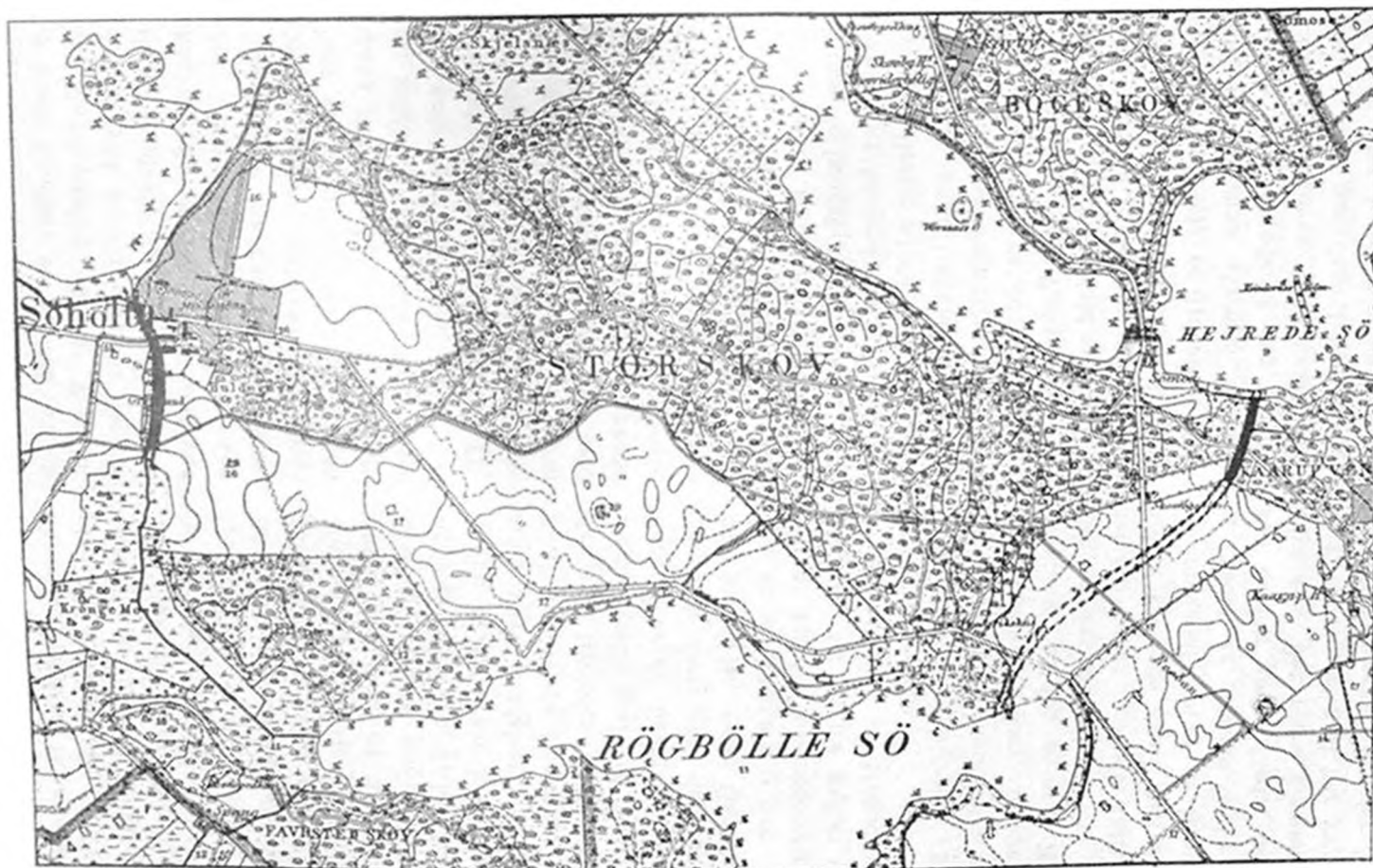
Sendersø, Hejreds Sø og Røgholle Sø omkranset et Areal paa ca. 6 Kvadratkilometer. De to førstnævnte

Søer var den Gang forbundne med et bredt Vandløb, der nu ses som en lav Engstrækning udenfor Vejdæmningen ved Sømod. Mellem Hejrede Sø og Røgholle Sø i Øst og mellem Røgholle Sø og Søndersø i Vest var der faste Landstrækninger; den førstnævnte var halvanden Kilometer bred; den sidstnævnte knapt halv saa bred; idet Røgholle Sø den Gang dækkede hele det Areal, som nu kaldes Krønge Mose. Naar disse to Landstrækninger blev lukket forsvarligt var her et udmærket Tilflugtssted for Folk og Fæ. Og Lukket blev gjort forsvarlig i Form af et Par mægtige Voldlinier med brede Grave foran Skoven dækkede den Gang hele det indkransede Areal, saa der var Ly og Læ baade for Vind og Sol. Paa de Steder, hvor Skoven senere er ryddet og Jorden taget ind til Dyrkning er Fæstningslinien forlængst sløffet, men hvor Skoven er bevaret, ligger endnu betydelige Rester af de mægtige Volde og Grave; næst Dannevirke er det de største Jordfæstningsværker, der nu findes i det gamle Danmark. I Fredsskoven Kaarup Vænge ved Hejrede Sø er saaledes Vold og Grav bevaret paa en Strækning af ca. 400 Meter. Volden er enkelte Steder gennembrudt af Veje, og Graven er sammenskredet, men alligevel er Resterne imponerende. I den sydlige Udkant af Skoven, hvor Volden ender, er der paa dens Inderside en Bastion, der formentlig har baaret

et Udkigstaarn, hvorfra man kunde følge Fjendens Bevægelser. Linien fra Skoven over Marken til Røgholle Sø er nu udslettet, men naar man færdes gennem Terrænet, er det ikke vanskeligt at spore den; thi for at spare det mægtige Arbejde med at gennemgrave de høje Skrænter i en Dybde saa der kunde komme Vand i Graven, har man naturligvis fulgt en Sænkning, der findes i Terrænet mellem de to Søer, og følger man den, finder man ogsaa endnu et Par svage Højderygge, der kan være Mindelser om Volden.

Af den vestre Fæstningslinie finder man ligeledes vel bevarede Rester i Grethelund ved Søholt, hvor der nu er en Begravelsesplads for Familien Jørgensen, der indtil for faa Aar siden ejede Gaarden. Volden er her, navnlig i den sydlige Del af Lunden overordentlig velbevaret og det samme gælder Graven, der nu er Led i en Afvandingskanal fra Krønge Mose.

Om denne vidtstrakte Folkebefæstnings Alder kan intel bestemt siges; men der kan næppe være Tvivl om, at den er over 700 Aar. Der er næppe heller Tvivl om, at der har været lignende Anlæg i andre af Lollands Egne, men de fleste er forsvundet, efter at Skovarealet er ryddet, og indtaget til Dyrkning; kun et Par andre Steder har man Løvninger, der peger i samme Retning, og som sikkert har været Led i Fæstningsværker, der for Tusinde

FOLKEFÆSTNINGEN MELLEM MARIBOSØERNE

Paa ovenstaaende Generalstabskort er de bevarede Dele af Fæstningslinjerne optrukket med en tyk sort Streg. Strækningen, hvor Vold og Grav er jævnet, er angivet med brudte Linier.

Aar siden satte vore Forfædre i Stand til at bjerge Liv og Gods; men bag deres gode Værn, maatte de ganske vist ofte være Vidne til at deres Hytter gik op i Luer. Stort bevendt var Husene selvfølgelig ikke. Ris, Ler og Straa var Hovedbestanddelen i Byggematerialet, saa Materialerne var altid for Haanden, men det kostede jo ligefuldt Slid og Tid at stille Huset paa Benene igen hver Gang Venderne havde svedet det af.

— Soger vi bag om Vendertiden til den graa Oldtid har Fuglse-Krønge ogsaa paa dette Omraade bemærkelsesværdige Minder. Ældst af dem alle er et Fund, der 1902 blev gjort i Mosen Sydøst for Skottomarke. Foruden en Mængde Flintøkser, som der ikke var større Mærkværdighed ved, fandt man 14 fintlandede Benodde, der havde været brugt dels til Vaaben, dels til Fiskeredskaber; de stammer fra Stenalderens allerældste Periode, som nogen har kaldt Benalderen. Fundet ligner i meget det berømte Mullerupfund, der menes at stamme fra Danmarks allertidligste Befolkningsperiode.

Et Stykke Syd for Mosen paa et lille Højederræn mellem denne og Vesterrose findes et Gravminde fra en af Stenalderens senere Perioder. Det er en Langdysse, hvis Randsten er delvis bevarede. Kamrene indenfor Kredsen er borte og hele Dyssen er bevokset med et uigønnemtrængeligt Krat.

Andre Minder fra Stenalderen er nu ikke bevarede. Derimod findes der i Søholtskovene i Krønge Sogns nordøstlige Hjørne talrige Gravhøje fra Bronzealderen. De ligger oftest i Klynger paa en halv Snes eller flere og næsten alle paa høje Punkter i Terrænet, medens Højene selv ikke er af imponerende Størrelse.

— Yngre end Vendertiden er de Borgtomter, som findes i Dobbeltsognet. Hertil hører bl. a. de snart helt forsvundne Rester af Krøngegaard, der senere vil blive omtalt, og det store Voldsted i Also Skov Paa Stedet, der kaldes Buntzehave, har ligget en stærk befæstet Borg. Den har været bygget paa et Næs, der skød sig ud i Also og paa de tre Sider var omgivet af Vand; den fjerde Side, der vendte ind mod Land var lukket med en mægtig Vold med foran liggende Grav. Tomten indenfor Volden er nu helt ryddet og bevokset med Skov; men i forrige Aarhundrede fandtes her endnu betydelige Kampestensfundamenter. Adgangsvejen til Borgen har gaaet over en ret sid Grund og er bleven gjort passabel ved Nedlægning af en Mængde større og mindre Sten. Endnu for 20—30 Aar siden stødte man ved Rydning og Nyplantning af Skoven paa betydelige Rester af denne »Brørlægning«. Der findes endnu et Stykke Vold af imponerende Dimensioner og Rester af Graven. Man kan ogsaa tydelig se, hvor Indkørslen med dens Vindebro har været.

Hvem der har bygget og ejet denne stærke Borg er det nu ikke muligt at afgøre, trods ihærdige Bestræbelser er det indtil videre ikke lykkedes mig at finde det ringeste Spor. Wichfeldt og efter ham Trap mener, at Borgen er opført som Afloser af Bispeborgen ved Aalevad i Godsted Sogn. Dette er ganske sikkert urigtigt; det er overhovedet tvivlsomt om der er nogen Hjemmel for Beretningerne om en Bispeborg Nr. 2, mellem Aalevadsborgen og det nuværende Ulriksdal. Dette vedkommer imidlertid ikke Fuglse-Krønge Sogn og vi kan da her nøjes med at udtale Formodningen om, at Buntzehave er langt ældre end fra Begyndelsen af det 16. Aarhundrede.

Endelig ved vi, at Drosten Mads Goye, det ældste kendte Medlem af den berømmelige Slægt, i 1267 skrev sig til Flaarup (Matheus de Florthorp); han har altsaa haft en Gaard her. Det er sikkert Voldstedet af denne Adelsgaard, der endnu kan paavises Vest for Flaarup i Kerstrups Dyrehavsmark. I den senere Tid er der fort en Roebane tværs over Voldstedet, hvorved dets Konturer er stærkt udvisket. Endnu kan Stedet som sagt med Sikkerhed paavises; men naar Ploven i endnu nogle Aar har gjort sit nivellerende Arbejde vil ogsaa de sidste Spor være udslettet. Tæt udenfor Voldstedet er der fundet Bygningsrester, men ogsaa de er snart helt forsvundet. Gaarden er engang i fjerne Ti

der nedrevet og dens Jorder lagt under Kerstrup.

Af andre forsvundne Herligheder maa endnu nævnes den hellige Kilde i Krønge, hvor mange Syge og Lidende skal have søgt Helse for deres Vunder; den har dog næppe hørt til de mere berømte Kilder, idet Besøget ikke har været stort nok til at afføde et Marked som Tillæddet var ved St. Olufs Kilde i Olstrup og flere andre. Der er næppe Hjemmel for Rhodes Paastand om, at Kildens helbredende Kraft var saa stor, at den kaldtes Krykke Kilde (efter de mange Krykker, som de Helbredte havde henkastet) og at dette Navn ogsaa overførtes til Kirken; det he'e stammer sikkert kun fra en mangelfuld Skrivemaade for Navnet Krønge.

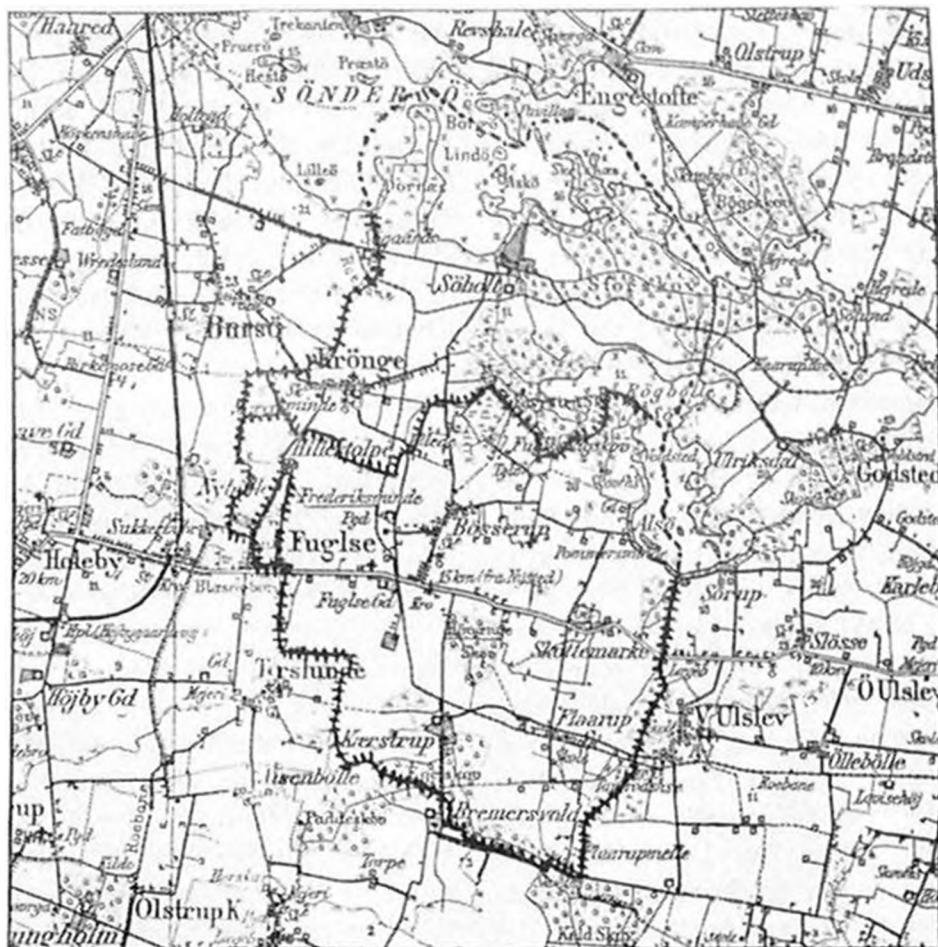
Er end mange af de gamle Herligheder forsvundet, er der dog fremdeles meget at glæde sig over, idet Dobbeltsoget rummer nogle af Lollands smukkeste Punkter, f. Eks. er Køreturen fra Søholt rundt om Røgbølle Sø vidunderlig og kan i landskabelig Skønhed staa Maal med Nordsjællands højt priste Døjlighed.

Dobbeltsoget grænser mod Øst til Musse Horred (Vester Ulslev og Godsted Sogne) mod Syd til Errindlev-Olstrup, mod Vest til Thorstunde og Holeby-Bursø og mod Nord til Mariho Sønder sø, hvoraf den sydlige Del hører til Krønge Sogn. Dobbeltsogets Udstrækning er fra Kjeldskov i Syd til Spidsen af Dornæs i Nord $9\frac{1}{2}$ Kilometer, og langs Landevejen fra Øst til Vest 5 Kilometer. Af Øerne i Sønder sø hører Askø paa

2½ Hektar, Lindø paa 1½, Lange-land paa 1½ Hektar og endnu en lille Ø paa 1 Hektar til Krønge Sogn.

Fuglse Kirke ligger 8 og Krøn-ge K. 9 Kilometer ØNO for Rødby.

321 Ejendomme nemlig 3 Herre-gaarde paa over 100 Hektar, 2 Pro-prietærgaarde med fra 50 til 100 Hektar, 41 Bøndergaarde paa 15—50 Hektar, 23 Smaagaarde med 6—15 Hektar, 74 Husmandsbrug med fra

GENERALSTABSKORT OVER FUGLSE-KRØNGE

Maalestok 1: 100,000, (1 Centimeter = 1 Kilometer)

Dobbeltsogets samlede Areal er 3696 Hektar, deraf 601 Skov, 504 So og 32 Mose. Hartkornet er 542 Td. I 1921 var Indbyggerantallet 1767, i 1901 var det 1705, i 1850 var det 1251 og i 1801 kun 771. Der er

¼ til 6 Hektar og 184 Huse med mindre Jordtilliggende.

FUGLSE KIRKE.

Ingen anden lollandsk Kirke har en saa knejsende Stilling som Fugl-

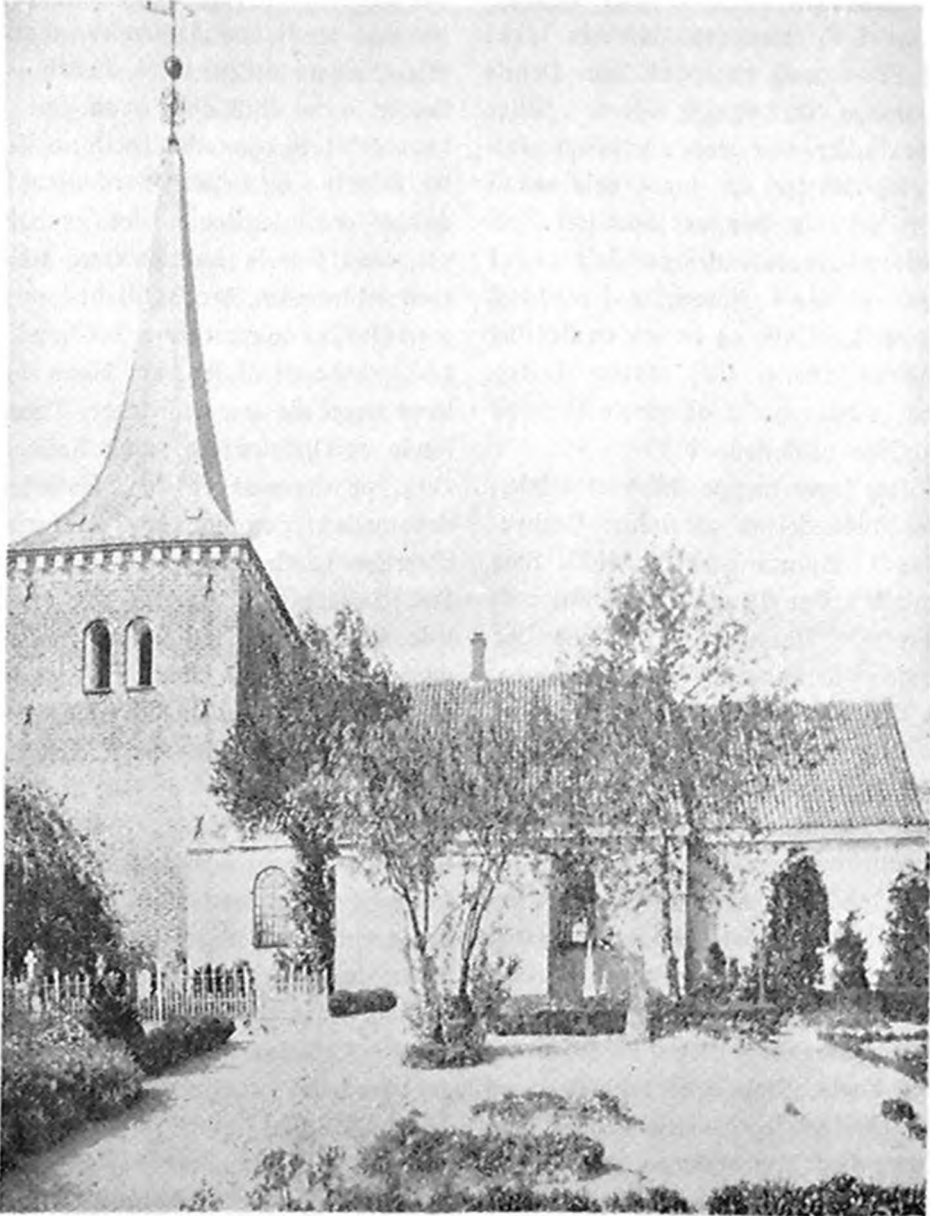
se; den ligger paa en høj Banke, der er saa afknappet og begrænset, at man næsten kan kalde den en Knold. Der er paa dens Top lige akkurat Plads til Kirkebygningen: Kirkegaarden falder de tre Sider brat ned; kun mod Vest gaar Banken lidt jævner nedad over Marken udenfor Kirkegaardsdiget. Skønt Vejen nedenfor Kirkegaarden fører op over en ret stejl Bakke, ligger Kirkens Grundplan dog højere end Toppen af Telefonstængerne paa Vejbakken. Denne stærkt særprægede Bakkefrempning i det ellers flade Land har sikkert tiltrukket sig Opmærksomheden allerede i vor hedske Oldtid og har utvivlsomt været Offersted og Helligdom allerede da man dyrkede Guder i Dyrskikkelser; Navnet Fuglse er jo iøvrigt et Minde herom. Paa dette dominerende Punkt er sikkert ogsaa en af Kristendommens første beskedne Trækirker rejst. Den nuværende Kirkebygning, der har erstattet Trækirken, hører til Lollands allerældste; den er en af de seks Granitkirker, som rejstes paa Lolland før Teglbændingen omkring 1200-Aarene blev kendt og anvendt henede. Ved senere Reparationer og Ombygninger er der — særlig hvad Murenes overste Del angaar blandet Munkesten mellem Granitkvadrerne; de er nu dækket af rodt Kalkpuds, men ser iøvrigt ud til at være mindre fint tilhuggede end Kvadrerne i flere af de andre lollandske Granitkirker.

Her som ved de fleste andre Taarnkirker, har Bygningen oprindeligt kun bestaaet af Skib og Kor. Taarnet er langt yngre, og endnu yngre er sikkert de to Gravkapeller paa Nord- og Sydsiden af Skibet og det grimme Vaabenhus paa Vestsiden af Taarnet. Udover den høje Beliggenhed og det høje, slanke, spaantækte Spir med den 7 Meter høje Fløjstang frembyder Kirkens Ydre intet af særlig Interesse, Gæmsen er saa enkel som vel mulig og der er ingen Murprydelser saa lidt som Levninger af tidligere Vinduer og Døre.

Hoffmann og mange efter ham fortæller, at Kirken eller i al Fald dens Taarn blev opført 1531 af Anders Gøye til Kærstrup, som ogsaa lod indbygge Hvælvinger, der kort efter faldt ned igen. Dette er næppe rigtigt, i al Fald passer Aarstallet ikke; thi Anders Gøye blev gift 1536 og arvede endnu senere Kærstrup efter Faderen Knud Gøye, der 1538 var Landsdommer paa Lolland og 1540 Johan Rantzau's Foged paa Aalholm. 1531 er sikkert en Fejlskrivning for 1591 og det bliver da ikke Anders Gøye, men Henning Gøye, der er Taarnets Bygmester; men det udelukker jo ikke, at Anders Gøye engang har istandsat Kirken, maaske indbygget de første Hvælvinger.

Beretningen om, at Hvælvingerne er faldet ned eller har truot med det, er sikkert rigtig nok; thi Fuglse

Kirke mangler de saakaldte Gjord- modstaa Hvælvingernes Tryk. Da buer, der ved Overhvælving af de Fuglse Kirkes Mure ikke har kunnet

FUGLSE KIRKE

fladloftede romanske Kirker altid høre de først opførte Hvælvinger, anbragtes paa Skibets indvendige har man ved Ombygningen foretrukket at rive Murene delvis ned

og genopføre dem i forstærket Form, bl. a. ved at erstatte det løse Fyld — der som oftest danner »Indmaden« i de romanske Kirkers tykke Mure — med kompakt Mur. Denne grundige Ombygning giver tillige Forklaring paa det mærkelige Udseende Murene har faaet, dels ved at der hist og her er indmuret Tegl mellem Granitkvadrerne, dels ved at flere af disse øjensynlig har faaet en anden Plads og en anden Stilling end oprindelig. Ved samme Lejlighed er Sporene af de gamle Døre og Vinduer udslettede.

Man tager næppe fejl i at tidsfæste Fuldendelsen af denne Ombygning til Aarene omkring 1591. Som omtalt under Thorslunde Kirke indberettede Henning Gøye 1585 at Fuglso Kirke var saa forfalden, at den truede med at styrte sammen og han tilbød samtidig, at han, med Bistand af Fuglse Sognemænd vilde istandsætte Kirken, hvis han maatte nedbryde Annekskirken i Thorslunde og anvende Materialerne derfra. 28. August 1585 udstedtes et Kongebrev, der gav Henning Gøye den ønskede Bemyndigelse og henviste Thorslunde Sognemænd til at søge Fuglse Kirke. Det lykkedes, som for skildret, at bevare Thorslunde Kirke og Materialerne til Fuglse Kirke maatte da søges andet Sted. Jeg har udtalt Formodningen om, at de blev erhvervet ved Nedrivningen af Godsted Kirkes Taarn, der var bygget ligesom Thirstød Kirketaarn

med Aabning ind mod Skibet, hvorved Kirkerummet ogedes betydeligt. Jeg har senere søgt at finde Støttepunkter for denne Anlagelse, men i Rigsarkivet findes intet herom — det er jo ret tilfældigt, hvad der er bevaret af Dokumenter fra hine fjernere Tider — og i Mangel af uomstødelige dokumentfaste Kendsgerninger, maa jeg da indtil videre nøjes med at fremføre Sandsynlighedsbeviser. Der er da først den Omstændighed, at Lensmanden Fr. Høbe forærer begge de truede Kirker, Thorslunde og Godsted, en smuk Kalk og Disk, og dernæst er der Mist forholdet mellem Sognenes og Kirkernes Størrelse baade i Godsted og Fuglse. Det forstnævnte, der er et meget lille Sogn, havde en alt for stor og derfor i Vedligeholdelse alt for dyr Kirke, medens Fuglse, der er et stort Sogn havde en lille Kirke. Godsted Kirke hørte under det daværende Bispensø (Ulriksdal) og tilhørte Kronen; der udkrævedes altsaa kun en kongelig Befaling for at bringe Sagen i Orden og tilvejebringe et bedre Forhold mellem Størrelsen af de to Sognes Kirkerum og Menigheder. Fuglse Kirketaarn blev da ogsaa opført saaledes, at Taarnrummet gik i et med Skibet, hvorved dette udvidedes betydeligt.

I en noget senere Tid er anlagelig det oprindelige Vaabenhus paa Skibets Sydside nedrevet og henflyttet til den nuværende Plads; dets flade Tag, der giver Vaabenhuset et grimt,

kasselignende Udseende, skyldes sikkert en fattig Tid, hvor man har ladet alle æstetiske Mensyn vige for de økonomiske. De to Gravkapeller. Søholte paa Nordsiden af Skibet og Kærstrups paa Sydsiden er sikkert et lille 100 Aar yngre end Taarnet. Det førstnævnte, der nu bruges til Ligkapel, har et lavt, spidst Tegtag: det søndre Kapel, der nu afgiver Plads til Varmeapparatet har et grimt fladt Tag ligesom Vaabenhusets. Spiret er næppe opført samtidig med Taarnet, men er nok af langt yngre Dato. Under en orkanaglig Storm den 30. November 1886 blæste Spiret ned. Det genopførtes paa ny 1841; Højden blev som hidtil 60 Alen, men for ikke at risikere en Gentagelse, forhøjede man Taarnet og gjorde Spiret tilsvarende lavere. Samtidig blev Kirken grundig restaureret og der indsattes nye Vinduer; det hele bekostedes af Kammerherreinde Raben-Hvidtfelt-Levelzau Den 20. August 1903 slog Lynet ned i det spaantækte Spir, der saa Øjeblikke efter stod som en flammende Fakkell, der lyste viden om. Spiret nedbrændte lige til Taarnkronen. Klokkerne smeltede og faldt ned; men Hvalvingerne holdt, saa den øvrige Del af Kirken kun led ringe Skade. Taarnet blev istandsat, og Spirot genopført af Kirkens daværende Ejer Jørgen Rosenkrantz, der ligeledes lod de to ved Branden ødelagte Kirkeklokker omsløbe. Saa-

vel Klokkerne som Kirkens Fløj bærer hans og hans Hustrus Navne.

Paa den største af de gamle Klokker stod: »1633 lod velbyrdig Otto Powitz, Fru Anna Blome til Kærstrup og menige Fuglse Sognemænd omsløbe og forhedre denne Klokke til Fuglse Kirke i Laaland, da var Lensmanden: H. Palle Rosenkrantz til Krenkerup, Ridder, Sognepræst: H. Matz Beske, Kirkeværger: Peder Boesen og Matz Povlsen, Weyer Nielsen, Jørgens Sogneløed og Peder Eriksen. Michal Westfal. Den lille Klokkens Indskrift var paa Latin og lod i Oversættelse: »Hil være dig, du velsignede Jesus. Hil være dig Maria, du henaadede. Indskriften viste altsaa, at Klokken var fra den katolske Tid.

Kirkens Indre staar i ingen Maade tilbage for dens anseelige Ydre. Straks i Vaabenhuset møder man nogle betydelige Fortidsminder i Form af 3 Marmor-Gravstene, som nu er indsat i Vaabenhusmurene, men tidligere har ligget i Kirkegulvet. Den ældste bærer Gøye- og Ibsø-Slægternes Vaaben samt i Munkeskrift Navnene Absalon og Catharina. Det har givet Anledning til at tro, at Stenen var lagt over Absalon Gøye til Kelstrup (Søn af Anders Gøye og Broder til Henning Gøye paa Kærstrup og Mogens Gøye paa Bremersvold); men han sad som Lensmand paa Dalum og ligger begravet i St. Hans Kirke i

Odense. Stenen i Fuglse Kirke er meget ældre; den er lagt over Axel Mogensen Gøye, død ca. 1410, og hans Hustru Karen Madsdatter af Slægten Ibsø, døde 1424. Axel blev i latiniseret Form til Absalon, deraf

AXEL GØYES OG KAREN IBSØS
GRAVSTEN

Misforstaaelsen. Karen er ligeledes latiniseret til Catharine.

Den næstældste Sten er lagt over Anders Gøye til Kærstrup og hans Hustru Karen Henningsdatter Walkendorph; han døde 1559 og hun 1567. Stenen bærer deres Figurer i overnaturlig Størrelse og Indskriften: Her ligger begravet ærlig og

velbyrdig Mand Anders Gøye til Kærstrup med sin kære Hustru Karen Walkendorph. Stenen, der er stærkt medtaget, saa Indskriften nærmest er ulæselig, har tidligere ligget i Køret foran Alteret, men blev flyttet derfra allerede 1840. Meget tyder paa at Goyernes murede Gravhvælving endnu findes under Korgulvet. Under Errindlev Kirke er nævnt, at Mogens Gøye her lod opsætte en Mindetavle for sine Forældre Anders Gøye og Karen Walkendorph Tavlen har været omtalt i Marmora Danica og dette har givet Anledning til den fejlagtige Opfattelse — der gengives i Adelsaarbogen og flere andre Steder — at Anders Gøye og Karen Walkendorph ligger begravet i Errindlev Kirke.

Den tredje af Marmorstenene, der er lagt over en fornem Bonde i Skottemarke Peter Mes Wilder og hans tre Hustruer, er ogsaa meget anseelig. Den bærer i sine 4 Hjørner Portrætmedailloner af Manden (med langt snørklet Fipskæg) og hans 3 Koner. Indskriften lyder: Herunder ligger begravet ærlig og velagtel Mand Peter Mes Wilder født i Heiligenhaven, som boede i Skottemarke og døde Anno 1665 den 26. Januar udi hans Alders .. Aar, og hans kære Hustruer ærlige og gudfrygtige Kvinder: Anke Jørgensdatter født i Holsten og døde Anno 1646 den 15. December i hendes Alders 42 Aar, saa og Anne Hansdatter født i Fuglse og døde Anno 1651 den

27. Juli i hendes Alders 26 Aar, saa og Maren Eriksdatter født i Nysted og døde Anno 16. .. den i hendes Alders .. Aar. Anno 1652 haver erlig og velagtet Mand Peter Mes Wilder ladet denne Sten beko- ste for sig og sine Arvinger til en Ihukommelse«. Rundt om Stenens

ANDERS GØYES OG KAREN WALKENDORPHS
LIGSTEN

Kant staar: Gud giv dennem en glædelig Opstandelse osv. I Kirken har tidligere hængt et Epitafium med Maleri af Manden og hans Kone; Hoffmann nævner det og tilføjer: Af Peder Mes Wilders Alkom »er en del fornemme Familier der i Landet«. Formentlig har han tilhørt den fra Heiligenhaven til Rødby indvandrede Wilder-Slægt, hvis

Medlemmer gennem mange Aar spillede en Rolle i Rødby, specielt indenfor Købmands- og Skipperstanden. I Matriklen for 1664 staar under Skottemarke anført en Gaard tilhørende Peiter Wilder; den var ansat til 5 Td. Hartkorn men maatte svare Skat af 13 Td. Ligeledes anføres en Vejmølle, tilhørende Peiter Wilder, men den »staar næsten øde og forfalden«.

De tre Marmorstene overstraales, deres Anseelighed til Trods dog langt af det mægtige og kunstnerisk udførte Gravminde over Henning Ulrich von Lützwow til Søholt og hans to Hustruer. Det pragtfulde i Træudskaarne Epitafium er formet som en Portal, der dækker Væggen mellem Skibet og det nordre Gravkapel fra Gulvet og helt op til Hvelvingerne: dets nederste Del er formet som 3 store Tavler eller Skjolde, paa det midterste staar: »Henning Ulrich von Lützwow født 1649, døde Anno 17., blev Stiftsbefalingsmand Anno 1691«. Paa Tavlen vest herfor staar: »Eleonora Catharina von Schagen født Anno 1652 døde Anno 1691« og paa den østlige: »Anna Magdalene von Hardenberg født Anno 1672 død Anno 17...« Over disse Tavler er fremstillet en Gitterport, rigt udskaaret med smagfulde Ornamentter. Dobbeldøren flankeres af to corintiske Søjler og ved hver af dem en Statue: Troen og Sorgen. Over Døren en smukt profileret Bue, hvis Slutsten er et Dødnings-

LÜTZOWS GRAYMINDE

hovede. Paa Bjælken over Buen er et Hjerte, som to Slanger har boret sig igennem. Epitafiets Topstykke er prydet med et storbladet rigt Ornament, der omslutter en Oval med Lützows Billede, oven over det et Skjold med Lützowernes Vaaben, en skraa Stige, under Skjoldet hænger Dannebrogordenens Kæde og over det som Afslutning en Adelskrone. Paa begge Sider af Billedet er Hustruernes Slægtsvaabner, paa hans højre Side Schagenernes Vilte, paa hans venstre Hardenbergernes Dyrehoved. Paa Sider af Lützowernes Adelskjold sidder to legemstore Halvfigurer: »Tiden« og »Døden«. Sidstnævnte er fremstillet som et Skelet, der bærer Kappe og Fjerbarret og paa Brystet Dannebrogordenens Stjerne. »Tiden« har et Timeglas paa Hovedet, begge Figurer har i den ene Haand en Kommandostav og støtter den anden til Hustruernes før nævnte Adelskjolde. Mellem det storbladede Ornament under Maleriet snor sig et Bånd med Ordene: »Af intet kom jeg til noget og blev til intet«.

Det ses let paa Epitafiet at det kun skal forestille en Indgangsportal, men ikke er eller nogensinde har været Indgang til Kapellet. Adgangen til dette er fra Kirkegården. Selve Kapellet var kun Nedgang til Gravhvælvingen, der strakte sig ind mod Midten af Skibet. For henved 100 Aar siden blev Gravhvælvingen tilmuret, Nedgangen til

det afbrudt og Kapellet fyldt halvt med Grus. I nyere Tid er Gruset fjernet og Kapellet indrettet til Ligkapel. Paa dels Væg hænger en Række Blytavler, der formentlig en Gang har siddet paa Kisterne, men er aftaget ved Tilmuringen af Hvælvingen og ophængt her. Tavlerne indeholder biografiske Data over Henning Ulrik v. Lützow (paa Tysk) død 1722, begge hans Hustruer, Eleonora Catharina von Schagen død 1691, og Anna Magdalena v. Hardenberg, død 1730, endvidere hans Søn Generalmajor Christian Frederik v. Lützow død 1759, dennes Hustru Anne Sofie Holstein død 1782 og tre af deres Børn, to Døtre paa 6 og 9 Aar samt en Søn Henning Ulrik v. Lützow, som kun blev to Aar og har faaet følgende evulstige Gravskrift:

Et Læge-Blomster
 jo jeg for min Moder var
 Da hun mig ømmelig
 under sit Hjerte bar
 Da jeg nu spiret frem
 holdt alle ud af mig
 Og tænkte mindst derpaa
 jeg var forgængelig,
 Thi jeg var frisk og fro,
 Min Moder Døden lig
 Dog visnede jeg først
 og udgik hastelig,
 Snæ jeg ej længe staar
 i Fredens Urtebed,
 Men er et Blomster nu
 i Himlens Evighed.

Ifølge en Præsteindberetning fra 1756 indeholdt Gravhvælvingen udover de her nævnte følgende Kister:

Stiftamtmandens Søn Christopher Ulrik v. Lützow, Etatsraad og Amtmand over Mon, og 5 af Stiftamtmandens Børn, der var døde samme Aar, de fødtes, og endelig hans Datterdatter Anna Catharina von Landorph. Paa Væggen hænger endvidere to Blytavler over Christian Frederik Julian v. Bertouch til Søholt og hans trede Hustruer, men nederst paa Tavlen angives, at de er begravede paa Kirkegaarden; antagelig har der da ikke været Plads til deres Kister i Hvælvingen.

Det kærstrupske Kapel paa Skibets Sydside, hvori nu Kirkens Varmeapparat er installeret, har ligeledes sin forlængst tilmurede Gravhvælving, der strækker sig ind under denne Side af Skibet. Ifølge den før nævnte Præsteindberetning indeholdt denne Hvælving følgende Kister: Major Otto Schack til Bramslykke og Kærstrup død 1719, hans Fader General M. Joachim Schack til Sneumgaard og hans Moder Dorothea Sophie Seefeld, endvidere hans Broder Generalmajor Niels Rosenkrantz Schack, død 1730, dennes Hustru, og Grevinde Vedel til Egholm i Lolland. Da man i 1923 installerede Varmeapparatet stødte man paa Gravhvælvingen, som da indeholdt 3 hele Kister og henholdsvis Resten af andre samt Skeletdele. Paa Kapellets Væg ind mod Skibet, hænger en udskåret Egetræstavle med 8 Vaabenskjolde deriblandt Gøyernes, Rosenkrantzernes,

Reventlowernes og Hardenbergernes.

Endelig skal nævnes endnu et Gravminde, en Egetræstavle med forgyldt Indskrift, der nu hænger paa den nordre Side af Korbuen; den kuriøse Gravskrift lyder saaledes:

»Gudfryctig Mand Peder Smed
Liger her begraffuit pa dette Sted.
Welhørdig Henig Gøe med Flid
Tiente han sin ganske Alders Tid.
Rasmus Smed hans Fader oc her
soffue
For Howmand oc Smed tjente han ti
hoffue
Welhørdig Anders Gjø til Kestrop
Med Salig Fru Karine Valkøndrop.
Bode Fader oc Søn hviler her deris
Ben
Indtil Gud reiser dennem op igien.
Saa skal vi alle aff Verden bort;
Gjør sand Penitens, Tiden er kort.
1592, den 26. maii.

Ved Indgangen til Skibet staar en gammel Kirkeblok med Indskriften: NOS—JOL 1624 26 Junius.

Prædikestolen er formentlig et lollands Snedkerarbejde fra Tiden omkring 1620; den har corinthiske Søjler, der flankerer Felter hvori der sikkert tidligere har staaet Skriftsprog, men som i nyere Tid er forsynet med Efterligninger af Thorvaldsens Apostelfigurer, Peter, Johannes og Paulus. Stolen hviler paa en snørklet udskåret Fod og er foroven forsynet med en Baldakin. Ved Siden af Prædikestolen hænger et nyere men meget smukt Metal-Krucifiks.

Døbefonten er gammel, hugget i

lysegraa Granit, men uden Prydelser. Foden er skjult af Gulvfliserne. Det ligeledes meget gamle Daabsfad er usædvanlig stort og forsynet med de sædvanlige løbende Dyr og ukæselige Munkeskrift.

staver. Ovenover er Tavlen ved fire corinthiske, hvide Søjler delt i 3 Felter, et stort Midterfelt og to smalle Sidefelter; de indeholder alle tre gode Malerier. I Midten: Hyrderne tilbeder Jesusbarnet, og paa Si-

ALTERTAVLEN

Altertavlen er et sandt Pragtstykke, der er restaureret 1917 under Nationalmuseets Ledelse, saa den nu fremtræder i sine oprindelige, straalende rene og harmoniske Farver. Fodstykket er delt i tre Felter med Skriftsteder i forgyldte Bog-

derne Korsfæstelsen og Korsnedtagelsen. Den øverste Del af Tavlen er formet som et spidst tillobønde Galleri, der paa Siderne har store Englefigurer og i Toppen en stor Krone med to Skjolde, der bærer Lützow'ernes og Hardenberger'nes

Vaabner; disse viser, at Tavlen er skænket af Stiftamtmand Lützow. I en gammel Beretning hedder det, at Allertavlen har en latinsk Indskrift med Navnet Henningeus og Aarstallet 1610; det viser at ogsaa Henning Gøye har skænket Kirken en Allertavle; men om denne Tavle er tilintetgjort eller er gaaet ind som Led i den nuværende kan ikke nu afgøres med Bestemthed.

Alterkalken er baade sjelden og ualmindelig rigt dekoreret. Bægerskaalen er stor, men uden Forsiringer af nogen Art. Stilken er forsynet med en Krans, der paa sine 6 Knopper bærer Bogstaverne JHESUS. Fra Kransen løber Foden skraat ud i 6 Felter. I Felternes øverste Spidser er i de 4 anbragt Evangelistebemærkerne med Evangelisternes Navne og i de to andre Englehoveder. Den nederste Del af Felterne bærer Figurer, paa det ene Felt ses Jesus stige op ad en Alterkalk, Hoved og Bryst er fri, Resten skjult i Kalken; underneden staar en latinsk Indskrift, der i Oversættelse lyder. Christi hellige Blod flyder i Kalken. Allernederst staar Aarstallet 1604. Paa det næste Felt staar St. Philip-pus, derefter følger Johannes, der i Haanden holder en Alterkalk, hvori en Slange; underneden staar »S. Johannes der Evangelist«, i næste Felt knæler Jacob med Sværdet, underneden staar »S. Jacob Major«. Det følgende Felt viser St. Peder med Nøgten; midt paa denne Figur er

paanittet et lille tykt og klodset Kristus-kors. I sidste Felt ses St. Andreas. Bægerfodens nederste Kant er overordentlig smukt ornamenteret. Aarstallet 1604 giver Ret til at formode, at Giveren af den smukke Kalk er Henning Gøye. Paa Disken ses Jesus Monogram og paa Kanten Gøynes Vaaben; den er altsaa skænket af Henning Gøye sammen med Kalken. Æsken bærer paa Laaget et Kors, inde i Laaget: »Anno 1764 og under Bunden »A. S. v. H. D. Lützow«.

Alterklædet bærer Aarstallet 1840; paa Alterbordet staar to store, gamle Malmstager og to nyere og mindre Kandelabre uden Indskrift eller Mærke. I Skibet hænger tre Lysekroner en gammel og to nye ligeledes uden Inskription eller Mærke.

Henning Gøye — Kirkens store Velgører — skænkede den ogsaa sit Bibliotek »til et evigt Ihukommende, blivende Liggendefæ og Monumente, Fuglse Herreds Cleresi til Fordel og Nytte«. Biblioteket beledignedes som »et kosteligt Liberi«, da det indeholdt »alle Falkulteter«; det havde Plads paa Loftet, men blev ikke vedligeholdt eller passet. I Aarene 1715—16, da der var Soldater indkvarteret i Fuglse, blev Bibliotekets Rester anvendt af Soldaterne til Madpapir og Forladninger.

Kirkegaarden er omgivet af et Kampestensdige. Paa dens højstliggende Del Vest for Kirken er nogle

store Familiebegravelser: Wichmanns fra Frederiksminde, Friedrichsens fra Kærstrup, Raben-Letsow fra Kærstrup og Brømersvold, Bertouch fra Søholt samt Præsterne Willemoes, Theil m. fl.

Kirken var oprindelig indviet til St. Laurentius, men blev efter Ombygningen 1591 indviet til den hellige Trefoldighed, efter Sigende fordi der stadig trivedes noget katolsk Væsen i Sognet.

Kirken, der først hørte under Kærstrup og siden 1850 tilhørte en Gren af Rosenkrantzerne, gik 1916 over til at være selvejende Institution: dens Formue er ca. 19,000 Kr., hvoraf Renterne maa anvendes til Kirkens Vedligeholdelse.

Medens Fuglse Kirke — ifølge Beretningerne om dens Forfald ikke var belempret med meget jordisk Gods, har Præsteembedet haft desmere. Herom beretter Afskrifterne af en Del nu forsvundne Dokumenter. 1433 var der udmeldt 12 Danne mænd til at udsige Ejerforholdet vedrørende »Pudevaars Jord« og de »svore i Sandingen«, at den Jord hørte Fuglse Præstegaard til. 1447 fastslaaes paa samme Vis at noget Gods i Flaarup, kaldet »Ernedel« hørte Fuglse Præstegaard til. Et Pergamentsbrev af 1450 udsiger, at Fuglse Præst har Ret til at have 100 Svin paa tvende Enemærker kaldet Kirkeskoven og Præstevængot. Derefter hovilger Sognepræsten Michel Grubbe med sine Sogne-

mænds Samtykke, at hvert tredje Svin, der ledes paa de nævnte Enemærker hvert Aar skal gives til Fuglse Kirkes Bygning (Vedligeholdelse). 1533 toges der Tingsvidne paa at en Jord i Underup og en i Flintinge fra gammel Tid skal svare Landgilde til Præsten i Fuglse. Dernæst var der Tiende fra de 67 Gaarde i Fuglse og Annekøet i Thorslunde og endelig havde Kaldet Præstegaardene i Thorslunde og Fuglse, den sidste var paa 12 Td. Hartkorn. Under Thorslunde er herettet om den Forbitrelse, der betog Præsten, da han 1635 mistede Annekset Thorslunde og fik Krønge i Stedet.

1926 blev al Præstegaardsjorden ialt ca. 50 Hektar udstykket til Husmandsbrug og en 300 Aar gammel Lade nedrevet; Portoverliggeren, der er bevaret, har følgende Inskription: »Pintseften 1627 lod H. Matz Bedske denne Lade opsætte«. Samme Lade var, saa vidt vides, den eneste af Bygningerne, der blev skaanet ved en Brand, som overgik Præstegaarden 1672. 2. April dette Aar faar Sognepræsten Anders Kragh nemlig Bevilling til at oppebære 1 Rigsdaler af hver Kirke i Fyns og Sjællands Stifter som Hjælp til Genopførelse af den brændte Præstegaard.

Præstehistorierne er, naar man fraregner Beretningen om en enkelt Præsts Genvordigheder — uden større Interesse. Denne ene er Christiern Christensen Viborg, som blev

Præst i Fuglse 1564, og som 1586 ragede i et alvorligt og for Præsten yderst kostbart Klammeri med Henning Gøye. I Rogerts Manuskript-samling paa det kgl. Bibliotek findes en udførlig Redegørelse, der fylder ikke mindre end 60 lætskrevne Foliosider. Det fremgaar heraf, at Præsten var fordrucken og ikke sjelden mødte fuld paa Prædikestolen om Søndagen. I en Søndagsrus havde han i sin Prædiken fremsat en Række Hentydninger til Henning Gøyes Færd i en Sag, der iøvrig ikke vedkom Præsten. Disse Hentydninger var bleven bragt til Henning Gøye, som blev yderst opragt og straks sendte Bud efter Præsten. Denne mødte i den Tro, at han skulde læse og udlægge den hellige Skrift, men blev modtaget med Skældsord, Slag og Spark af den rasende Herremand. Dette er formentlig sket sent paa Efteraaret 1586. Ved Juletid sender Præsten saa Henning Gøye et Brev, affattet paa Latin. Han omtaler heri »den gode Sertorius«, som har for Vane at fortælle Løgn og bagvadske; han gaar nu rundt og fortæller, at Henning Gøye vilde med droje Hug have taget Livet af Præsten, hvis han ikke havde reddet ham ud af Herremandens Hænder. Endvidere: Hvad Præsten paa Prædikestolen udlægger af Teksten opfatter denne »Sertorius« føjlagtig og ufordelagtig for Præsten og bringer det i forvrænget Form

for andre gode Mænds Øre, hvor de forvolder Ophidselse.

Henning Gøye afkræver øjeblikkelig Præsten Forklaring paa dette Brev, og han skriver saa et nyt Brev, denne Gang paa Dansk. Præsten beklager sig heri over, at der er nogen, som sætter ondt mellem ham og Herremanden ved at referere hans Udtalelser fra Prædikestolen paa en føjlagtig og for Præsten ufordelagtig Maade. Denne »Sertorius, det er S sammensyer« burde hellere hjælpe til Fordragelighed; thi »jo længere man rorer i Klammeriet, des mere ryger det«, og derfor var det bedre at faa det bilagt, og »I for Guds Skyld vilde være min Ven i det nye Aar«.

Henning Gøye kunde kun opfatte Brevene som sigtende til Christen Skræder i Flaarup og han krævede, at denne skulde stævne Præsten for Provsteretten. Det skete ogsaa. Sagen blev behandlet i Holeby den 15 Juni 1587. Præsten erklærede her, at han med Udtrykket »Sertorius« og »Sammensyer« ikke havde siglet til Christen Skræder og gjorde derefter denne en Undskyldning, hvormed Skræderen var tilfreds.

Men det var Henning Gøye ikke Han stævnedes nu selv Præsten og krævede, at han enten skulde oplyse, hvem han sigtede til, eller selv tage Skade som Ophavsmand til Rygterne og dommes fra sit Embede. Den 18. September 1587 blev

Provsteretten sat i Holeby Kirke; men Sagen blev ikke afgjort, fordi Præsterne ikke turde afsige nogen Dom, men indankede Sagen for Biskoppen.

Provsten havde i sin Betænkning om Sagen ikke holdt Haand over Præsten, men udtalt sig fordommelig om Drukkenskabens Synd og dens særlig i Kirken og paa Prædikestolen. Den anklagede Præst maa ogsaa have angrebet Provsten, den højt ansete Jørgen Christjensen i Østoft; denne sammenkaldte nemlig 6 November 1587 alle Herreders Præster og Degne i Hillested Kirke og meddelte dem, at han vilde nedlægge sit Provsteembede. Alle med Undtagelse af Fuglsepræsten had ham om at blive, og det lovede han saa.

Imidlertid trækker Sagen mellem Præsten og Herremanden i Langdrag, fordi Bispen ikke i de første Par Aar kommer til Lolland, og imedens arbejder Provsten paa at faa Sagen forligt. Det er ikke let, for Henning Gøye er saa forbitret, at han i disse Aar ikke en eneste Gang besøger sin Sognekirke. Han forlanger — som ufravigelig Betingelse for, at han skal frafalde Kravet om at faa Præsten domt fra Embedet — at der skal ansættes en Kapellan. Det hjælper ikke, at Præsten anfører, at han nu er over 60 Aar, at hans Hustru, som han har arvet efter Forgængeren, er svagelig, at han har betjent Sognene i over 25

Aar, og at han har ofret meget paa Ombygningen af Præstegaarden. Herremanden bliver ved sit, og 1590 maa Præsten saa krybe til Korset. Han maa gaa ind paa, at anlage en Kapellan, der skal betjene Henning Gøye i hans private Kapel paa Kærstrup og prædike i Fuglse Kirke naar Herremanden vil besøge den. Præsten maa prædike hver Søndag i Annekskirken i Thorslunde, men i Fuglse maa han kun prædike naar Henning Gøye ikke er i Kirken. Overenskomsten indeholder flere andre Punkter og bl. a. en Bemærkning om, at hvis Præsten ikke holder Aftalen, forbeholder Henning Gøye sig Ret til paany at rejse alle de Sager mod Præsten, som han nu lader falde.

Men Freden varer ikke længe. Den nye Kapellan dør, inden der er gaaet et Aar, og Præsten finder da paa at benytte sin Søn — der vel har studeret til Præst, men ikke er ordineret — som Medhjælper. 21. Marts 1592 stævner Honning Gøye paany Præsten for Provsteretten og kræver ham afsat, dels fordi han benytter en uordineret Mand til Kirketjeneste, dels fordi han har mistet Mælet, idet Gud den Almægtige haver hjemsøgt ham. Inden Sagen kom for Retten indgik Præsten paa, at lade en ny Kapellan som blev anvist ham af Henning Gøye Kapellanen skulde lønnes af Præsten med 16 Daler aarlig samt fri Kost, Seng og Kammer som en Præste-

mand bør at have. Ogsaa denne Kapellan døde efter et Par Aars Forløb, men klog af Skade tog Præsten straks en ny Saa gik det godt til 1596, da krævede Henning Gøye, at Præsten skulde træde tilbage, og da Menigheden sluttede sig til dette Krav, gik Hr. Christjern Viborg af og Kapellanen Anders Madsen Beske blev Sognepræst mod at dele Kaldets Indtægter med den afgaaede Præst i dennes Levetid.

Saaledes endte den Strid som Præsten i Drukkenskab og Uforstand havde yppet med den nægtlige Herremand.

KRØNGE KIRKE.

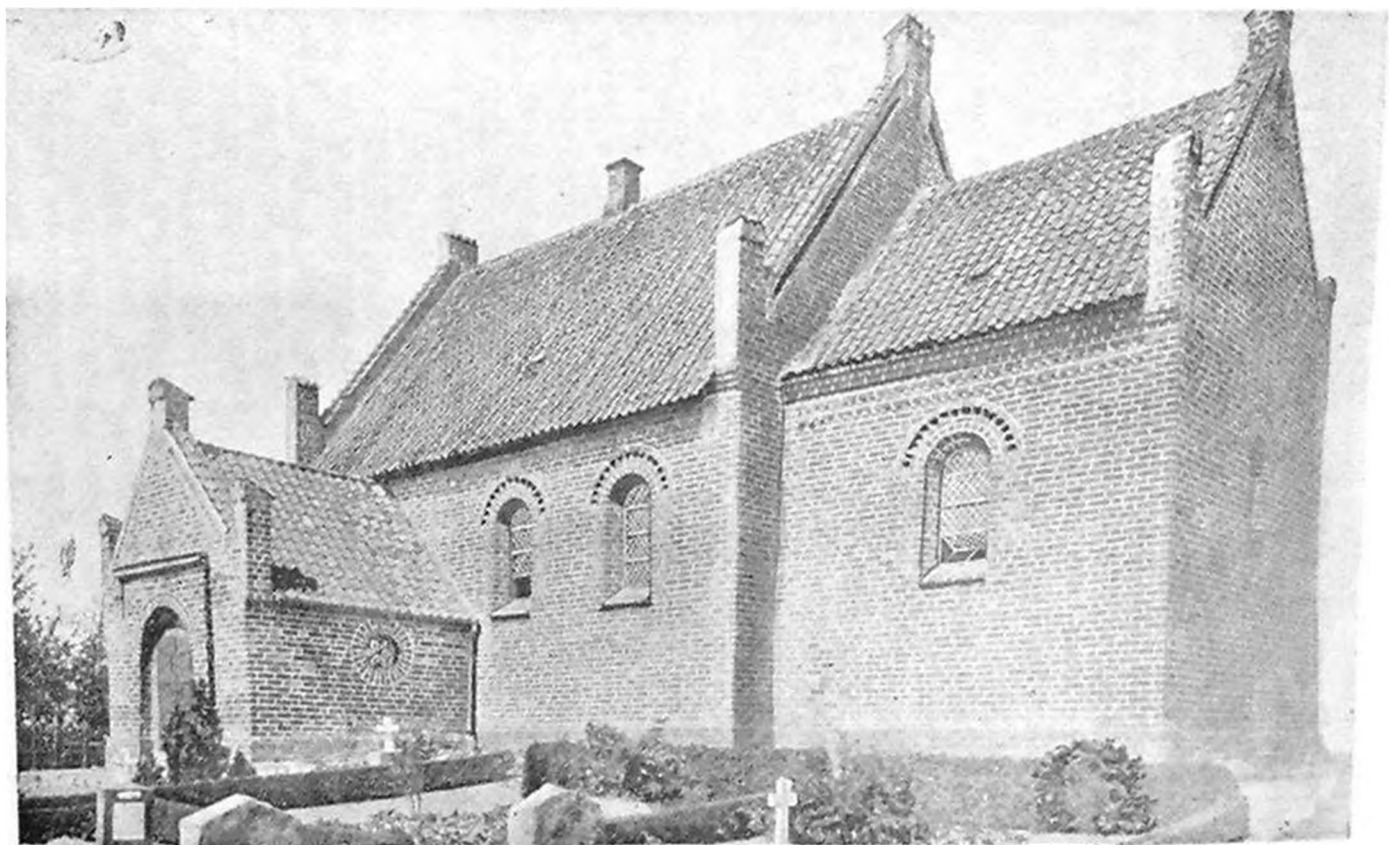
Ligesom de fleste af vore andre romanske Kirker er Krønge kun lille. Mange af de andre er udvidede ved Tilbygning af Taarn og Kapellor, men Krønge vedblev at være den lille Kirke, og Sognefolkene maatte være glad til, at de overhovedet fik Lov at beholde den; thi den hørte til de Kirker, der efter Reformationen blev dømt til Nedrivning. Efter at Kronen havde inddraget alt det rige Kirkegods kneb det med at faa Midler til Underhold af de mange Præster, og saa var det jo nærmest at sløje nogle af Kirkerne, saa Præstekaldene kunde blive noget større. Men Menighederne stod trofast Vagt om deres Kirker og trodsede Kongebudene om at rive dem ned. Saaledes ogsaa med Krønge.

4. April 1555 udstedte Christian

III et aabent Brev, hvori det hed, at offerdi Sognepræsten i Holeby ikke kan have et ordentligt Udkomme af Kaldet, saa skal, naar Sognepræsten i Bursø er død, Bursø være Anneks til Holeby, og Krønge, som da var Anneks til Bursø, skal slaas sammen med dette. Krønge Kirke skal tilkøbes og Krønge Menighed henvises til at søge Bursø Kirke.

Kort efter døde Sognepræsten i Bursø og dette og Krønge blev saa Anneks til Holeby; men Krønge Kirke blev ikke lukket, idet Sognefolket formaade Kapellanen i Bursø til ogsaa at prædike i Krønge. Det gik i al Stilhed en Tid lang; men da den under Rødby omtalte uduelige Præst Jacob Ibsen blev Kapellan i Holeby-Bursø, vilde Sognefolkene i Bursø og Krønge ikke høre ham og det bevirkede, at Kapellanen indklagede Sagen for Kongen og gjorde opmærksom paa, at Krønge Sognefolk genstridig nægtede at lukke deres Kirke.

20. Juni 1577 udgik der saa et nyt kgl. aabent Brev, hvori det »strængelig« befales Sognemændene i Krønge Sogn at søge Bursø Kirke, hvorefter Krønge Kirke »skal være aldeles tilfukt og ødelagt«. Da, heder det videre, deres Sognepræst i Holeby, Hr. Christoffer Pedersen er gaaet ind paa at tage Hr. Jacob Ibsen til Kapellan i Bursø, indtil han kan faa et andet Kald, og overlade ham Præstegaarden i Bursø, skal

KRØNGE KIRKE

KRØNGE KIRKE

285

Sognefolket i Bursø og Krønge her-
 efter regne Hr. Jacob for deres Sog-
 præsts Kapellan.

Det saa jo grumme alvorligt ud;
 men nu kom Morten Venstermand
 paa Krøngegaard Sognefolket til
 Hjælp. Han rejste ind til Kongen og
 forestillede ham, at naar Krønge
 Kirke ikke var blevet lukket, var det
 fordi Bursø Kirke ikke kunde rumme
 Sognefolket fra begge Sogne, hvor
 for man hidtil havde faaet Ka-
 pellanen til ogsaa at prædike i Krø-
 nge Kirke. Men den nye Kapellan,
 Jacob Ibsen, var saa ringe, at hver-
 ken Morten Venstermand eller Sog-
 nefolket kunde nøjes med ham. De
 androg derfor Kongen om at faa en
 anden Kapellan i Hr. Jacobs Sted,
 og erklærede sig villige til at svare
 baade Sognepræsten i Holeby og Ka-
 pellanen, alt hvad begge kunde til-
 komme af Krønge Sogn, hvis de
 maatte bevare deres Kirke. Morten
 Venstermand fandt Kongens Øre og
 16. August 1579 udgik der Betaling
 til Fyns Biskop om at undersøge Sa-
 gen, og hvis det forholdt sig, som
 Morten Venstermand havde sagt,
 skulde Krønge Kirke »forblive ved
 Magt» og Kapellanen gøre Tjeneste
 baade i Bursø og Krønge. Bispem
 havde selvfølgelig ikke noget mod
 denne Ordning, og Krønge Kirke blev
 saaledes frelst fra Tilintetgørelsen.
 Den daarlige Kapellan slap de ogsaa
 af med; han blev Aaret efter Sogne-
 præst i Majballe.

Den saaledes trufne Ordning va-

rede godt et halvt Hundrede Aar.
 Siden Reformationen havde Thors-
 lunde været Anneks til Fuglse, men
 1635 blev dette, som tidligere fortalt,
 ændret derhen, at Thorslunde blev
 lagt til Taagerup og Krønge blev
 Anneks til Fuglse.

Endnu en Gang var Krønge Kirke
 Genstand for et Attentat; men ikke
 nær saa farligt. Det var da Kam-
 merjunker Krogh paa Søholt, som
 ojedede Kirken, i 1785 indsendte An-
 søgning om Tilladelse til at nedrive
 den. Som Motivering for Andragen-
 get anfører han, at Kirken er saa
 bræstfæddig, at hverken Præst eller
 Menighed, selv under lettere Regn,
 kan sidde tørre i den; endvidere er
 det tilhørende Klokketårn saa skrø-
 beligt, at det truer med at falde ned.
 Han mener derfor, det var bedst,
 at nedrive Kirken og henvise Me-
 nigheden til at søge Fuglse Kirke.

Det var jo en nem Maade at slippe
 for Udgifterne ved Reparationen,
 men det gik naturligvis ikke. An-
 dragendet blev sendt til Stiftamt-
 mandens og Biskoppens Erklæring,
 og de er enige om, at der ikke vil
 være Plads i Fuglse Kirke til
 begge Sognes Menigheder, hvorfor
 Kirken i Krønge bør bevares og
 Kirkejeren have Paalæg om at lade
 den »snarest ske kan» sætte i til-
 børlig Stand. Kancelliets Svar til
 Kammerjunkeren blev affattet i
 Overensstemmelse hermed. Henstil-
 lingen om Istandsættelsen hjalp
 dog ikke stort, i al Fald var det

kun saa som saa med Reparationen; thi 1788 klagede Etatsraad Wichfeldt paa Engestofte og Krønge Sognemænd over Kirkens store Brøstfældighed. Endelig 1789 blev det til Alvor med den forfaldne Kirkens Istand-sættelse; den har vel næppe været mere omfattende end højst nødvendig, og 1846 lod Søholts daværende Ejere Kirken grundig restaurere.

Som Krønge Kirke nu fremtræder gør den et smukt og tiltalende Indtryk med sine rene Murflader, Murstensokkel og Tandsmitsgesimser. Vinduerne sidder paa deres oprindelige Plads, de er gjort lidt større men falder med deres smaa blyindfattede Ruder ikke udenfor Stilen. Paa Korgavlten findes en Nische efter et af de gamle Vinduer og paa Skibets Nordside er Portalen over den tidligere Kvindeindgang bevaret. Vaabehuset er i nøjagtig samme Stil som Kirken, baade det, Skibet og Koret har fremdeles det flade Loft, der er et Særkende for de gamle, romanske Kirker. Som berørt i det foregaaende har Krønge som de fleste andre lollandiske Kirker haft sit Klokkehus af Bjælker og Brædder paa Kirkegaarden. Det er nu erstattet af et Klokkehus i Skibets Vestgavl, hvori der hænger en Klokke med Aarstallet 1631; i Klokkehusef hang i sin Tid to Klokker.

Ved Vaabehusdøren ligger en lille graa Ligsten med Navnet Peter Hansen Kutsch.

Straks man kommer ind i Kirken

fæstner Opmærksomheden sig ved den pragtfulde Altertavle, et kunstfærdigt Træskaarerarbejde fra 1643, skænket Kirken af Søholts daværende Ejer Just Frederich Pappenheim og hans Hustru Regitze Urne, der ligeledes havde skænket den nu forsvundne Klokke. Altertavlens nederste Felt er en Frenstilling af

ALBERTAVLEN

Nadveren, et Billedskærerarbejde med stærkt fremtrædende Figurer. Arbejdet er fortrinlig udført; men Kunstneren har ikke været videre bevandret i sin Bibelhistorie; thi han har paa et Fad midt paa Bordet anbragt en hel Gris, skønt Flæsk jo var en Vederstyggelighed for Jøderne. Men her som i mangfoldige andre Tilfælde har Kunstneren

set paa Arbejdet med sin egen Tids Ojne og Smag — heldigvis; thi derigennem faar vi gennem Billedskærererarbejder og Materier ofte et godt Indblik i Tidens Skikke og Klæde- dragter. Over Nadvorfremstillingen staar to smukke corinthiske Søjler, der indeslutter et Felt, hvori der i nyere Tid er indsat et ikke videre godt Maleri: Jesus i Getzemane Have. Bag Søjlerne er der Nischer med Figurer af Moses og Aron. Paa Tav- lens Sider er Vingeornamenter, ud- udført med megen Fantasi. Bjælken over Søjlerne bærer Englehoveder, og over den staar Evangelistskikkel- ser med Englehoveder til Fodstykker og omgivet af Ornamenter, som in- deslutter et mindre Felt, hvori man i nyere Tid har søgt at gengive Thorvaldsens 3 svævende Engle. Allerøverst er et halvrundt Galleri hvis Top bærer Christus med Jord- kloden i sin Haand.

Kirkens største Sjødenhed har været en Alterkalk, skænket af Dronning Margrethe. 1849 blev den indlemmet i Nationalmuseet, der til Erstatning gav Kirken en tro Kopi, naturligvis i Sølv. Bøgeret er glat, Stilken bærer en Krans med 6 Knop- per, hver med et af Bogstaverne i IHESUS. Foden, der er seksidet med paanittet Krusifiks bærer en la- tinsk Indskrift, der i Oversættelse lyder: Margrethe, Dronning over Danmark, Norge og Sverige. Bed for Eders Herskerinde. — Under Bun- den staar: Formedelst Ælde ubru-

gelig afgaves 1849 Kalken med den- ne Indskrift til Museet for de nordi- ske Oldsager. Æsken og Disken er nye.

Prædikestølen, der er skænket 1639 af Kirkens Velgørere Just Pap- penheim og Regitze Urne, er et dri-

DRONNING MARGRETHES ALTERKALK stigt, men godt udført Billedskærer- arbejde.

I Koret staar en stor og mærkelig Granitdøbefont, smykket med Orna- menter paa den runde Skaal og Buer med Lilier og Kors paa den firkan- tede Fod. Daabsfadet bærer i Bun- den en Fremstilling af Syndefaldet. Adam og Eva staar ved Kundskabets Træ, hvori Slangen bøgter sig, de er

begge forsynet med Figenblade. skønt Situationen ligger forud for Syndefaldet, da de endnu ikke havde opdaget, at de var nøgne.

DØBEFONTE

I Skibets vestre Ende er anbragt et Pulpitur med et lille Orgel. Kirken, der tidligere har tilhørt Søholt, er nu selvejende.

KERSTRUP.

Blandt Lolland's nu eksisterende Gaarde er Kerstrup en af de ældste. Navnet har intet med Kær at gøre (og Stavemaaden Kærstrup er derfor ikke rigtig) men stammer fra det i den ældre Middelalder ret almindelige Mandsnavn Ker. Endelsen —strup viser, at det oprindelig er Navnet paa en By, en

Udflytterby fra det oldgamle Fugle. De fleste Byer med —strup eller —torp stammer fra Tiden efter Kristendommens Indførelse her i Landet, og Kerstrup er næppe stort ældre. Gaarden Kerstrup antages at være henved 700 Aar gammel og Bøndebyen af samme Navn er da tidligt nedlagt og Jorderne inddraget under Adelsgaarden.

Goye-Slægten ejede jo alle de omliggende Gaarde Flordrup (Flaarup) Kelstrup og Galmindrup (Bremersvold) og har utvilsomt ogsaa fra første Færd ejet Kerstrup; men en større eller mindre Part af denne Gaard er engang i 1300-Aarene — antagelig ved Giftermaal — gaaet over til den rige, ansete og med Goyeslægten stærkt indgiftede Adelslægt Mule.

Anders Sivendesen Mule skrev sig saaledes i Aarene 1368—90 til Kerstrup. Gennem hans Deltagelse i vigtige Begivenheder kan vi skønne, at han har været en anset og indflydelsesrig Mand. Han er 1368 med at slutte Vaabenstilstanden mellem de holstenske Grevor og Hovedsmanden paa Aalholm, Kersten Kule. 1377 er han med at besegle Haandfæstningen for den unge Kong Oluf, Dronning Margrethes Søn. Anders Mule døde 1. August 1390 og blev begravet i Nysted Kirke, hvor Enken, Christine Ulfeld satte et Mændsmærke over ham.

Hans Part af Kerstrup gik i Arv til Sømmen Axel Andersen Mule Men

samtidig er utvivlsomt Axel Mogensen Gøye Medejør af Kerstrup; thi han ligger sammen med sin Hustru begravet i Fuglse Kirke. Han ejede meget Gods paa Lolland bl. a. Krenkerup (Hardenberg), men man have betragtet Kerstrup som sit rette Hjem, og hans Hustru havde han næppe kaaret Fuglse Kirke til sin Begravelsesplads. Ogsaa han indtog en fromskudt Plads indenfor den danske Adel; han var 1377 med at besegle Kong Olufs ovenfor nævnte Haandfæstning. Endnu 1397 var han kun Væbner, men, da han 1401 er med at besegle Erik af Pommerns Stadfæstelse af Dronning Margrethes Testamente, er han Ridder. Han døde ca. 1410. Den anden Ejer Axel Andersen Mule skrev sig ligesom Fadoren »til Kerstrup«, men ejede ogsaa Fuglsang. Hans eneste Søn og eneste Broder døde før ham, og selv gik han omkring ved 1430 i Graven som sin Slægts sidste Mand.

Hans Arvinger var Axel Mogensen Gøyes Søn, Mogens Gøye, og Henrik Staverskov Gøye, der tilhørte en af Gøyeslægtens andre Linier. Det ser ud til, at Mogens Gøye har overdraget ogsaa sin Part af Kerstrup til Henrik Gøye; men helt uantastet fik denne ikke Lov at beholde Gaarden. Paa Kong Christoffers Retterting i København 1443 anklager han nemlig Lensmanden paa Aalholm, Oluf Axelsen Thott for med Magt at have forhindret ham i hans retmæssige Besiddelse af Gaarden; han faar

Ret. Ogsaa Henrik Staverskov Gøyes Navn finder vi knyttet til vigtige Begivenheder. Han var 1435 med at slutte Forliget i Vordingborg mellem Erik af Pommern og Holstenerne, hvorved den 20-aarige Kamp om Sønderjyllands Stilling sluttede uden Resultat. 1446 finder vi ham som en af Underskriverne paa de saakaldte »Lollandske Viikaaer«, hvis Hovedformaal var at trykke Bondestanden nedad.

Ved hans Død gik Kerstrup i Arv til de to Sønner Boe Due og Anders Staverskov Gøye, formentlig har sidstnævnte senere overtaget ogsaa Broderens Part. Lange Anders Staverskov, som han kaldtes, var ogsaa en af Rigets gode Mænd; 1487 var han f. Eks. med at besegle Hyldningen af den 6-aarige Christian II som Tronfølger; han døde omkring 1498, og Kerstrup gik i Arv til Sønnen Knud Gøye, der senere ogsaa arvede baade Galmindrup og Kølstrup. Det lidet vi ved om ham er anført under Omtalen af sidstnævnte Gaard.

Alle 3 Gaarde gik i Arv til Sønnen Anders Gøye, der var gift med Karine Walkendorph fra Højbygaard. De ligger begge begravet i Fuglse Kirke, som Anders Gøye formentlig har underkastet en Hovedreparation, maaske indbygget de første Hvælvinger, der senere faldt ned eller i al Fald truede med at falde, saa de maatte nedrives og opføres paany. Han døde 1559 og i Aarene derefter laa hans Enke i Strid med Kronen

om Mark- og Skovskel mellem Aalholms og Goyernes Besiddelser. 6. Maj 1561 udgaar der nemlig kongelig Befaling til Landsdommeren i Lolland Claus Hvidfelt, Lensmanden paa Ravnsborg Erik Rud, Erik Grubbe, Albert Oxe m. fl. om at dømme i Striden om Skellene mellem Skottemarke Bønder og Kerstrup, mellem Flaarup Mark og Kerstrup og mellem Flaarup og Kerstrup. Der er aabentbart ingen, som har været særlig opsat paa at dømme i den Strid; thi det hedder i Brevet, at Kongen tidligere har tilskrevet gode Mænd herom, men det er ikke blevet udført. Nu skal det imidlertid være Alvor. De nævnte Mænd skal samles paa Aastedet, udlage Oldinge til at vidne, stævne Fru Karine og — paa Kongens Vegne — Lensmanden paa Aalholm for sig og derefter udvise de rette Skel. Resultatet af deres Undersøgelser hører man intet om.

Anders Goyes 3 Gaarde gik i Arv til Sønerne. Henning Gøye fik Kerstrup.

Henning Gøye er den af Kerstrup-Goyerne man har bedst Viden om. Hæn har som den mægtige, paa en Gang baade stränge og gavmilde Mand skrevet sit Navn med baade storladne og haarde Træk i Gaardens og Sognets Historie. Det haarde har blandt andet fundet Udtryk i hans uforsonlige Forfølgelse af den drukne Præst, som vi har skildret i det foregaaende. Det storladne og

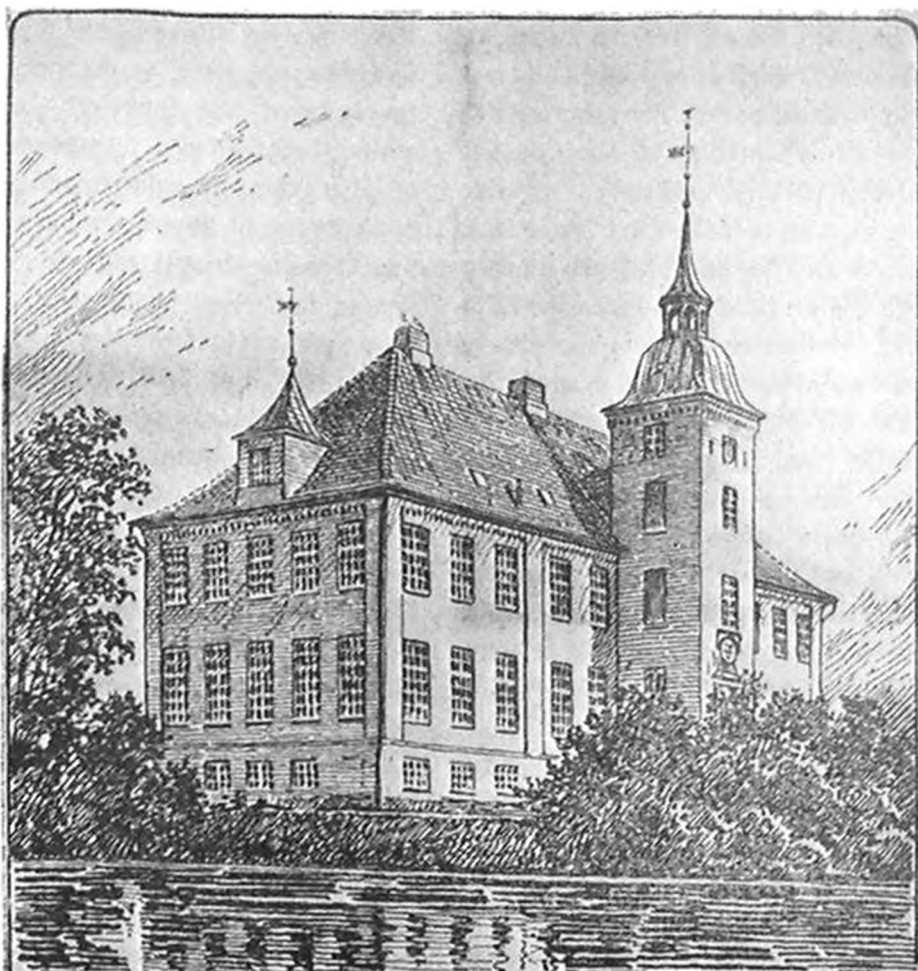
gavmilde har sat sine Spor i Fuglesø Kirke.

De gamle Hvælvinger i Kerstrups nuværende Hovedbygning er alt, hvad der er tilbage af den Gaard, som enten Henning Gøye eller hans Fader Anders Gøye har bygget. Hvælvingernes viser, at det har været en smal Hovedbygning — meget smallere end den nuværende — og Murlevninger under Gaardepladsen antyder, at Hovedbygningen har været sammenbygget med to Side-længer mod Vest; antagelig har disse igen været forbundet med en Tværlænge med Indkørselsport til en i saa Fald meget indskrænket Gaardeplads. Holmen, hvorpaa Gaarden laa, har paa alle Sider været omgivet af Grave; de tre er endnu bevaret, men den søndre er forlængst tilkastet. Vindebroen og Indkørslen har været i Vest, og paa denne Side af Gaarden har formentlig ogsaa Vejen den Gang ligget; nu gaar den forbi paa østre Side lige ned til Bremøsvold. Vi ved fra Striden med Præsten, at Henning Gøye havde sit eget Kapel paa Gaarden, hvor Præsten undertiden maatte gøre Tjeneste for Herremanden og hans Husstand, men ellers ved vi grumme lidt om den gamle Gaard.

Henning Gøye var født 1538. Kun 15 Aar gammel blev han sammen med sin et Aar yngre Broder Absalon indskrevet paa Universitetet i Wittenberg. Efter at have studeret her og andre Steder i Udlandet i 8

Aar, vendte han hjem og blev i 1561 Hofjunker ved Frøderik IIs Hof, og her holdt han 1567 Bryllup med Søhelten Peder Skrams Datter Anne. Det nygifte Par satte Bo paa Ker-

mændene var tilbage med deres Regnskaber og stod i Gæld til Kongen for Afgifterne af Lønet. Det samme var Tilfældet med Henning Gøye, og skal man bedømme hans

KERSTRUP

strup, hvor Henning Gøye nu sad rolig i 10 Aar, indtil han 1577 blev Lensmand paa Nykøbing Slot og tog Bolig her. Aaret efter fik han tillige Hoby Birk i Forlening.

Det var ret almindeligt, at Lens-

Formueomstændigheder udfra denne Kendsgerning, har de ikke været særlig glimrende. 1582 næsterer han med Mandtalsregistret over en Pen-geskat og trues — sammen med andre Ligestillede — med alvorlige

Forholdsregler, hvis han ikke straks gør Regnskab. 1586 fratræder han som Lensmand og er da i stor Gæld til Kronen, der flere Gange rykker ham paa en ret indtrængende Maade. I et saadant Rykkerbrev af 30. Juli 1591 hedder det, at det »for- kommer Kongen sølsomt, at hans Skrivelser i en saa ret og billig Sag agtes saa ringe« og det befales Henning Goye straks at sende sin Tjener til København med Regnskab. Heller ikke det hjælper stort; det højeste den forhenværende Lensmand driver det til er et forholdsvis beskedent Afdrag. Endnu saa sent som 1593, hele 7 Aar efter at han er fratrædt Lønet, skylder han den efter Dattidsforhold uhyre Sum af 2293 Rigsdaler og nu trues han med, at »Kongen vil kræve sit Tilgodehavende paa anden Maade«. Naar man skal bedømme Rækkvidden af den Ligegyldighed, som Henning Goye her viste overfor de kongelige Trusler, maa man naturligvis ikke glemme, at bøg disse Breve, der var skrevne i Kongens Navn, stod ikke Kongen men Formynderregeringen, der styrede under hans Mindrearrighed. Pengene er sikkert indbetalt straks efter, at Christian IV selv har overtaget Regeringen, i al Fald foreligger der ingen Rykkerbreve efter den Tid. Men skal sikkert være forsigtig med at betragte disse Restancer udelukkende som Tegn paa Fattigdom; Sløseri med Regnskabsførelsen spiller ofte

en ikke ringe Rolle, og der var paa Henning Goyes Tid lafrige andre Lensmænd, der fik lignende Rykkerbreve; det gælder bl. a. hans Broder Absalon, der havde Datum i Forlening; men ved hans Død 1602 er hans Enke straks i Stand til at svare enhver sit og hun faar klar Kvittance af Kongen. Henning Goyes store Restancer fra hans Lensmandstid i Nykøbing forhindrer ham da heller ikke i, længe før denne Gæld er klar, at den Reins Kloster i Norge i Forlening; det faar han nemlig 1590 og beholder til 1611.

Trods de truende Rykkerbreve er Henning Goye, da ogsaa en velset Mand ved Hove. Da Christian IV's Søster Anna er bleven gift med Jacob VI af Skotland og 1590 skal have et pragtfuld Folge paa Rejsen derover, gaar der Opfordring til Henning Goye om sammen med sin Hustru at deltage i Rejsen. Han undslaar sig, men faar paany Brev fra Formynderregeringen, hvori det hedder, at hans Afslag ikke vil blive naadig oplaget, og at han for sin fremtidige Stilling Skyld ikke bør fastholde sin Vægring. Saa giver han sig og rejser med.

Efter at være fratrædt som Lensmand 1586 sidder Henning Goye iøvrigt hjemme paa Kørstrup i 7—8 Aar og frister her 1593 den Sorg at miste sin Hustru. Efter Christian IV's Regeringsstiltrædelse kaldes han til Hoffet og bliver 1594 udnævnt til

Hofmarschal, og som saadan ledsager han Kongen paa de fleste af dennes Rejser. 1606 træder han tilbage fra Hofmarschal-Embedet og faar samtidig som Belønning eftergivet en større Restance paa sine Afgifter af det norske Len. Han er nu en Mand paa 68 Aar og trækker sig tilbage til Kerstrup.

I sin Egenskab af Hofmarschal kom Henning Gøye til at spille en fremtrædende Rolle i en af den Tids mest omtalte Kærlighedstragedier — hvori en af Hovedpersonerne var hans Slægtning. Paa Kongens Vegne maatte han nemlig optræde som Anklager i Retssagen mod Frederik Rosenkrantz og Rigborg Brockenhuus; sidtsnævntes Moder var Søster til Henning Gøyes Hustru.

Da Christian IV.s unge Dronning i 1597 kom hertil blev den 18-aarige Rigborg Brockenhuus sammen med flere andre unge Adelsdamer »udtaget til Dronningens Jomfrukammer« d. v. s. til Hofdame. Ved Hoffet traf hun den 26-aarige Hofjunker Frederik Rosenkrantz, og skønt han var trolovet med en anden Adelsdame, kom Rigborg Brockenhuus inden et Aar var gaaet til at staa i Kærlighedsforhold til ham. Hendes Fald blev aabenbart ved at hun blev frugtsommelig. Hun flygtede fra Hoffet og fandt — da Hjemmet var lukket for hende — Tilflugt hos en af sin Moders Søstre, der var gift med Ove Bilde til Lindved; her fødte hun 25. Juli 1599 en Søn.

»Gaardretten« indeholdt strenge Straffebestemmelser for dem, der vanærede Kongeborgen ved usædelige Forhold; den bestemte, at den skyldige Kvinde skulde indemures for Livstid og den skyldige Mand miste sin Ære og to af de tre Fingre, hvormed han havde svoret Kongen Troskab.

Da den unge Konge den 13. Juli 1599 vendte hjem fra sit norske Sotog, var Skandalen aabenbar og Kongen beordrede Hofmarschallen Henning Gøye til at anklage de to Skyldige. Frederik Rosenkrantz var flygtet ud af Landet og opholdt sig i Hamborg; men Kongen sendte en Adelsmand med 12 Mand efter ham og førte ham tilbage som Fange. Samtidig udgik der kongelig Befaling til Ove Bilde paa Lindved om, at han var ansvarlig for Tilstedeværelsen af Rigborg Brockenhuus, »som sig uskikkeligen og utilbørlig opført haver«. Den ulykkelige Piges Fader Lauritz Brockenhuus var yderst forbitret over den Skændsel, Datteren havde bragt over hans Navn, ogsaa han rejste Anklage mod Frederik Rosenkrantz, som den, der havde »forsvækket« og vanæret hans Datter.

Den 8. Oktober 1599 kom Sagen for Kongens Retterting, hvori hele Rigsraadet havde Sæde, og den 15. faldt Dommen; den led overensstemmende med »Gaardretten« paa, at Frederik Rosenkrantz skulde miste to Fingre og være æreløs, og at

Rigborgs Væрге skulde lade hende indemure for Livstid.

For Frederik Rosenkrantz Vedkommende blev den strenge Dom af Kongen ændret derhen, at han fik Lov til at vove Livet for at genvinde Æren ved at gaa i Krig mod Tyrkerne. Den unge Mand drog straks til Kejser Rudolphs Hær og kæmpede i to Aar tappert mod Tyrkerne. Varmt anbefalet af to kejserlige Oberster søgte han saa Benaadning og om Lov til at komme hjem; men Kongen afslog i haarde Ord hans Bøn; en Mand, der for en højst strafskyldig Forbrydelse var dømt fra sin Ære kunde ikke vente at finde Naade. Aaret efter — i Sommeren 1602 — omkom Frederik Rosenkrantz ved et Ulykkestilfælde i Mæhren; han vilde adskille to Duellanter og rendte sig derved den enes Kaarde i Livet. Han blev begravet i Prag, hvor hans Familje satte ham et hæderligt Gravminde, der beretter, at han ved sin Død tjente paa det tredie Togt mod Tyrkerne og havde Udsigt til de højeste Poster.

Rigborg Brockenhuus blev efter Dommens Ord indemuret paa Faderens Gaard, Egeskov paa Fyn. Nutildags opfattes den Slags Indemuring ofte saaledes, at den ulykkelige blev muret inde i et snævert Rum og altsaa kvalt; men det er en Misforstaaelse. Indemuringen bestod i at Døren blev tilmuret og Vinduet stænget saa forsvarligt, at Flugt var

umulig. Lauritz Brockenhuus lod uden Naade Dommen udføre efter dens Bogstav og haanede endog Datteren i hendes Ulykke. Efter hans Død 1604 aabnedes med Kongens Tilladelse hendes Fængsel. Hendes Medarvinger anerkendte hende og udlagde hende en Gaard paa 114 Td. Hartkorn, hvor hun levede som en Frue i hæderlig Enkestand. Hendes Søn blev anerkendt som en ægte Rosenkrantz; han udmærkede sig i 30-Aars-Krigen, blev snarret og taget til Fange ved Luther am Barenberg, kom atter fri og faldt 1635 ved Venloo. Den ene af hans Sønner blev ophøjet til Baron af Rosendal og blev som saadan Stamsfader til denne Linie af den berømte Slægt.

Hemming Gøye naaede den i de Tider usædvanlig høje Alder af 79 Aar; han døde i Maj 1617 som sidste Mand i denne Linie af Gøyeslægten. Hans Ægteskab havde været bønøst og Kerstrup gik derfor i Arv til hans afdøde Hustrus Søster, den ulykkelige Rigborg Brockenhuus' Moder, Karen Skram. Dermed gik Kerstrup ud af Gøyeslægten. Hænder, der havde styret den i adskillige Hundrede Aar. Fra Karen Skram gik Gaarden over til Sviger sønnen Hans Pogvisch, hvis økonomiske Omstændigheder efterhaanden blev saa fortvivlet, at hans Kreditorer tog Dom til Gælds fængsel over ham. 1622 maatte han afstaa Kerstrup til Broderen Otto Pog-

KERSTRUP OMKRING 1850

Til højre ses Palle Rosenkrantz's gamle Lade, i den rundbuede Kvist staar P. R. K., og Aarstallet 1640.

wisch, hvorefter den, formentlig ved Auktionskøb kom i Palle Rosenkrantz's Besiddelse.

Palle Rosenkrantz, der er udførlig omtalt under Lungholm, ejede mange Gaarde og byggede paa dem alle. Paa Kerstrup byggede han den store Lade, der stod indtil for faa Aar siden, og det er antagelig ogsaa ham, der har hegnet Avlsgaarden med Grave paa samme Maade som ved Lungholm. Palle Rosenkrantz døde 1642, og da Datteren Birgitte 1652 blev gift med Christen Jørgensen Skeel bragte hun ham Kerstrup som Medgift. Christen Skeel bar med Rette Tilnavnet «den Rige», thi han ejede en Mængde Gaarde rundt om i Landet. Han var en retsindig Mand, der opnaaede en Række vigtige Embeder og var bl. a. 1676 Medlem af den til Undersøgelse af Griffenfeldts Forhold nedsatte Kommission; han var den eneste af de 11 Dommere, der ikke vilde underskrive Dødsdommen over den faldne Stormand.

1665 byttede Christen Skeel Gaarde med Margrethe Friis, saa hun fik Kerstrup og han Hesselagergaard. Kerstrup havde den Gang 277 Td. Land Ager under Hovedgaarden samt Overdrev til 46 Hoveder og Skov til 27 Svins Olden. Bondergodset bestod af 22 Gaarde og 6 Huse: det meste af det laa i Flaarup og Skoltemarke, men en Del af det laa spredt i Sognets andre Byer samt i Vester- og Øster Ulslev. I Christen

Skeels Skøde, der er dateret December 1665 nævnes Skovene, Dyrehave, Egeskov og Hæevænge med andre Gaardens Herligheder og Birkofrihed, taxeret til 60 Td. Hartkorn samt dets underliggende Bønder og Tjenere.

Om Jomfru Friis fortæller Sagnet, at hun skulde have været gift med en rig Adelsmand og hendes Brudekjole var allerede syet og Bryllupsdagen berammet, da Kæresten pludselig forsvandt sponløst. Dette gik Jomfru Margrethe saa nær til Hjerte, at hun hele sit Liv sørgede derover, og naar hun ikke kunde sove om Natten, stod hun op og gik med et Lys i hver Haand gennem Stuerne til Skabet, hvor Brudekjolen hang, og foran denne græd og jamrede hun saa over sin table Lykke. Selv efter hendes Død lod denne Sorg, der havde optaget al hendes Tanke i levende Live, hende ikke Ro i Graven, og man saa hende derfor ved Natte-tid, indhyllet i et hvidt Gevandt, færdes gennem Slottet til Skabsværelset med Brudekjolen.

Ved Skøde af 20 December 1680 solgte Otto Skeel — Christen Skeels Son — efter Fuldmagt fra Jomfru Margrethe Friis, Kerstrup til General Joachim Schack. Hovedgaarden havde efter Matriklen 61 Td., 3 Skp., 1 Fdk. Hartkorn, og Bondergodset udgjorde 249 Td. Hartkorn, og Skovene var sat til 8 Svins Olden. Kobesummen var 10,780 Rigsdaler.

Schack var en indvandret Tysker, der havde udmærket sig i den skaanske Krig og var bleven optaget i den danske Adel. Han erhvervede sig i Tidens Løb en Mængde jordisk Gods, baade Gaarde og andre Herligheder, ikke altid ved Anvendelse af de fineste Midler. Hans tredje Hustru, Elisabeth Rosenkrantz, laar Skyld for at have paavirket ham i denne uheldige Retning; hun skal have været en mærkelig Blanding af gode og slette Egenskaber. Paa Kerstrup opholdt General Schack sig saare sjældent. Han døde 1700 som Amtmand i Skanderborg. Ved Skiftet efter ham fik Sonnen Otto Schack af sine Søkende tilskødet Kerstrup. For Hovedgaarden med ca. 61 Td Hartkorn skulde han give 50 Rigsdaler pr. Td. Losøret fik han for 475 Rigsdaler, Bøndergodset som udgjorde 208 Td. Hartkorn samt Skovene, der var til 60 Svins Olden blev beregnet til 45 Rigsdaler pr. Td., ialt 12.882 Rigsdaler. Otto Schack døde 1719 kun 48 Aar gammel, og hans Enke Elisabeth Rantzau solgte Aaret efter Kerstrup Gaard og Gods for 22,000 Rigsdaler til Frederik IV, der indlemmede det i de nyoprettede Rytterdistrikter.

I den korte Periode, Kronen ejede Kerstrup, blev Borggaardens Sidelænger nedrevet og den øverste Etage taget af Hovedlængen, saa den, som det hedder i en Præsteindberetning, er anderledes end en god Ladegaard. Efter at Planerne om

et lollandsk Rytterdistrikt atter var ændrede, solgte Kongen 1728 Kerstrup for 23,241 Rigsdaler til den rige Godssamlerske Emerentia Leveltzau, Enke efter Geheimeraad Johan Raben. Hendes Datter Sofie Hedvig Raben havde først været gift med Grev Wedel til Jarlsberg i Norge, men var — som Rhode udtrykker sig — »formedelst Aarsager, der her skal forties, skilt fra ham ved Døds». Senere blev hun gift med Niels Rosenkrantz Schack, en Søn af Kerstrups tidligere Ejer, General Schack og hans tredje Hustru Elisabeth Rosenkrantz. Niels Rosenkrantz Schack fik nu af Svigermoderen overladt Kerstrup, men paa den Betingelse, at Gaarden efter hans Død skulde falde tilbage til Familien Raben, fordi hans Ægteskab med Sofie Hedvig Raben var barnløst. Efter Niels Rosenkrantz Schacks Død 1731, gik Kerstrup derfor over til Familien Raben og var i dennes Besiddelse over 100 Aar.

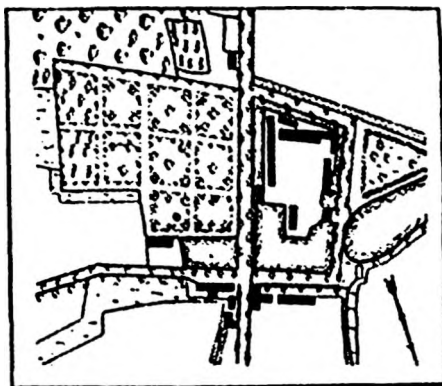
Den første Raben paa Kerstrup var Emerentia Leveltzows Søn Frederik Raben, der tillige havde faaet Børnersvold af Moderen. Han var en kundskabsrig og højt dannet Mand, der var Overhofmester hos Dronning Sofie Magdalene. 1737 blev han Stiftamtmand over Lolland-Falster og sad inde med dette Embede indtil han 1768 tog sin Afsked.

Frederik Raben boede paa Aalholm og det var vel Grunden til, at den sørgelige Rest af Gøernes Borg

fremdeles fik Lov at gøre Tjeneste som Hovedbygning paa Kerstrup, men tilsidst kunde den ikke mere, og 1765 opførte Frederik Raben om-sider en ny. Det gamle Hus blev re- vet ned, saa kun Kældrene bevare- des, og over den gamle Grund op- førtes saa et nyt, men meget bredere Hus af Bindingsværk, stort og rum- meligt men uden Taarn, Spir eller andre Prydelser. Frederik Rabens Hus staaer fremdeles som Kernen i Kerstrups nuværende Hovedbyg- ning. Han udstyrede det nye Hus med adskillige Erhvervelser fra det i 1763 nedbrudte Nykøbing Slot, bl a nogle prægtige Gobeliner, der endnu ses paa Kerstrup. Frederik Raben ofrede ogsaa meget paa Ha- ven, som blev omlagt, udvidet og be- plantet med Hække og Alleer (i fransk Stil) og mange sjældne Træer og Buske.

Frederik Raben døde 1773 og Ker- strup og Bremersvold gik saa over til Sønnen Sigfred Victor Raben, som 1787 erholdt kongl. Patent paa at maatte fore sin Bedstemoders, Le- vetzauernes Navn og Vaaben. Han døde 1819 uden at efterlade sig Børn. Kerstrup og Bremersvold gik saa over til Broderen Frederik So- phus Raben Levetzau, men han døde allerede Aaret efter og begge Gaarde købtes saa af hans ældste Son Kam- merherre Sophus Frederik Raben: han giftede sig 1807 med Baronesse Charlotte Emerentze Rosenkrantz og tog i Modsætning til de tidligere

Ejere Bolig paa Kerstrup. 1828 døde Sophus Raben under et Ophold i Karlsbad, kun 44 Aar gammel; hans Lig blev ført hjem og begravet paa Fuglse Kirkegaard, hvor ogsaa hans Hustru og deres 3 Børn, som alle døde i en ganske ung Alder, hviler. Hans Enke, der som Indehaver af det Huitfeldtske Fideikommis førte Navnet Raben-Huitfeldt-Levetzau, sad nu tilbage paa Kerstrup med en 4-aarig Datter — de to andre Børn var døde for Faderen — og ledede selv Godsornes Bestyrelse, bistaaet af Brodersønnen Baron Gottlob Ro-

GRUNDPLAN AF KERSTRUP 1792

senkrantz, der var optaget i hendes Hus sammen med en anden Broders Datter, Louise. I de 15 Aar Kam- merherreinden sad som Ejer paa Kerstrup, blev Godset meget for- bedret. Bøndergodset, der nu bestod af 54 Gaarde med tilsammen 862 Td Hartkorn, blev udskiftet, og Gaardene tildels udflyttede. Ogsaa Kerstrups Bygninger blev i høj Grad forbedrede. I 1830—34 opførtes nye Bygninger til Mejeri og Stalde, og

1836 kom Turen til Hovedbygningen. Den var som før nævnt opført i Bindingsværk og blev nu udvendig forsynet med en Skal af Grundmur. Taget blev prydet med 3 kobberlækkede Pyramidespir, et ved hver Gavl og et større over Indgangsdøren paa Vestsiden. Træbroen over vestre Grav, der fremdeles var den eneste Indkørsel, afløstes af en hvælvet Stenbro, og endelig blev der ofret meget paa Haven.

1838 fristede Kammerherreinden den tunge Sorg, at hendes eneste tilbageværende Datter døde, 14 Aar gammel. Til Sorgen kom Bitterheden og Naget over, at hendes Mands Brødre nu, efter den eneste Arvings Dod, gjorde Krav paa Godserne i Henhold til de af Emerentia Levetzau i sin Tid trufne Bestemmelser. Der førtes to Sager; den første gjaldt Bremersvold og som omtalt under denne Gaard tilkomtes den Familien Raben. Inden denne langvarige Proces var sluttet, døde Kammerherreinden 1843. Familien Raben rejste derefter ogsaa Krav om Kerstrup og fik ved Højesteretsdom af 1850 Medhold. Baron Rosenkrantz, der havde giftet sig med den paa Kerstrup opdragne Kusine, var af Kammerherreinden udset til Arving af Godset, men maatte nu med Sorg og Skuffelse forlade det. Højesteret tilkendte ham dog 80,000 Rigsdaler for de Forbedringer, Godset var undergaaet i Kammerherreindens Besiddelsestid; endvidere be-

holdt han Fuglse Kirke og den saakaldte Kirkeskov, der havde været Kammerherreindens personlige Ejendom. Kammerherreindens Svogre, Brødrene Raben, havde ingen Interesse for Kerstrup; Godset repræsenterede for dem kun et Penge-spørgsmaal og 1852 satte de det til offentlig Auktion.

Spekulationen i Godsslugtning havde den Gang allerede floreret i en Menneskealder og som Regel givet stor Gevinst. De om jeg saa maa sige professionelle Godsslugtore: Paasche, Dons og Neergaard havde slaglet Godserne Rudbjerggaard, Fredsholm, Gøllesgabe, Asserstrup og Frederiksdal ved at købe Godserne, først bortselge Bøndergodset og derefter Hovedgaarden. Mange af de nye Godsejere havde efter samme Recept købt deres Gods med faa Midler og klarer sig smukt ved at sælge Bøndergodset og beholde Hovedgaarden. Noget lignende kunde naturligvis nu praktiseres med Kerstrup, og Godsejer Jørgensen paa Søholt tilbød med dette for Øje Baron Gottlob Rosenkrantz — der nu sad som Amtmand i Thisted — Kompagniskab om Købet af Godset. Men Baron Rosenkrantz afviste Tilbudet af Pietet mod Kammerherreinden, der vilde have afskyet en saadan Handling. Ved Auktionen var han mellem de Bydende, men lod sig overbyde af et Interessentskab bestaaende af Lensgreve F. M. Knuth, Kammerraad Petersen m. fl. der netop vilde købe

med »Slagtning« for Øje. De fik Hammerstag for 275,000 Rigsdaler, og gjorde i de følgende Aar en fin Forretning ved først at bortsælge al Frøstegodset og derefter Hovedgaarden for 158,000 Rigsdaler.

Medens Interessentskabet ojede Gaarden, forefaldt en morsom Episode med Jomfru Friis' »Genfærd«, den før omtalte »hvide Dame«. Kammerraad Petersen havde en Aften nogle Venner til Lhombre paa Kerstrup. Der blev spist og drukket godt, og Korlene og Toddyerne blev blandet saa tit, at det blev langt ud paa Natten. Kammerraad Petersens Husholderske var imidlertid blevet ked af at sidde oppe for at opvarte Herrerne, og da man netop samme Aften havde opfrisket Sagnet om den hvide Dame, fik hun en Idé Hun slog et hvidt, folderigt Gevandt om sig, smurte noget Mel i Ansigtet, tog et tændt Lys i hver Haand og gik derefter stiv som en Støtte ind gennem Stuen, hvor de maaske lidt omtaagede Herrer sad. De stirrede skrækslagne paa »Genfærdet«, og da Husholdersken — ved en behændig Manøvre med Døren til et stort Skab, som stod ved Siden af Udgangsdøren — gav det Udseende af, at hun forsvandt i Skabet, var Herrerne fuldt overtagede om Genfærdets overnaturlige Oprindelse. Da de lidt efter noget nølende undersøgte Skabet og fandt det tomt, brød de op med det samme. Næste Dag flyttede Kammerraad Petersen sin Seng

ned i Domestikklojen. Han havde faaet nok af at ligge i Spøgelses-huset.

Manden, der købte Kerstrup Hovedgaard, var David Peter Friderichsen — Broder til Erhard Frederiksen og Professor N. C. Frederiksen Skodet omfattede foruden Hovedgaarden kun nogle faa Huse, men tillige Skovene, Høvængeskov og Gammel og Ny Frødeskov i Ø. Ulslev Sogn samt Dyrehaven, Egeskov, Flaarup Græsnings, Kerstrup Høvænge og Charlottentlund i Fugløse Sogn. Kerstrups nye Ejer var en fremragende dygtig Mand, der ved Siden af en mønsterværdig Ledelse af sin store Bedrift fik Tid til at gøre et betydeligt Arbejde i det Offentliges Tjeneste som Sogneraadformand, Medlem af Amtsrådet, Formand for Mariho Amts økonomiske Selskab osv. Han udnævntes som Paaskønnelse af dette Arbejde til Jægermester og efter hans Død rejste Stiftets Beboere ham et smukt Mindesmærke i Kerstrup Park. Han var gift med Diderikke Beate Wilhelm fra Øllingsø.

Jægermester Friderichsen lod 1868 opføre et Taarn paa Husets Forside mod Vest og den store dobbelte Stentrappe, som fandtes foran Indgangsdøren, flyttede han over paa Husets Østside. Frederik Raben havde over Indgangsdøren paa Vestsiden anbragt en Sandsten, der i en Rokokoramme indesluttede Rabernes Vaaben, den halve Lillie, og

hans Hustru Birthe v. Plessens Vaaben, den trehalede Tyr, samt Angivelse af, at Huset var bygget af dem 1765. Under denne Tavle havde Kammerherreinde Raben anført, at hun istandsatte Huset 1836. Denne Tavle blev nu anbragt paa Taarnet og øverst oppe anbragtes Jægermester Friderichsens og hans Hustrus Forbogstaver og Aarstallet 1868.

Ved Sammenlægning af Bondejord i Øster Ulslev oprettede Jægermester Friderichsen Høvængegaard paa 152 Hektar og henlagde under den de før nævnte Skove i Øster Ulslev Sogn. Den nye Gaard blev overdraget hans næstældste Søn Johan Ditlev Friderichsen.

Efter Jægermesterens Død i 1902 overtog den ældste Søn Mathias Wilhelm Friderichsen Kerstrup, som han da allerede i en Aarrække havde haft i Forpagtning Godsejer Friderichsen har ofret meget paa Gaarden. De gamle Avlsbygninger er nedrevet og opført fra ny udenfor Gravene, Nord for Gaarden. Den gamle Gaardsplads indenfor Gravene er forvandlet til Haveanlæg og ud mod dette er der paa Hovedbygningens Sydgavl opført et stort Trappeparti med Veranda, og endelig er der bygget en Bro over den østre Grav, saa der er hekvem Adgang til Parken paa den modsatte Side af Vejen, d. v. s. den tidligere Dyrehave, hvor der bl. a. findes nogle prægtige Ege

Kørstrup har nu 814 Hektar Ager og Eng og 158 Hektar Skov, herunder den tidligere omtalte Kirkeskov, der er købt af Baron Rosenkrantz. Ejendoms skylden er (1926) 909,100 Kr., hvoraf de 555,500 er for Jorden og 353,600 for Bygningerne.

KRØNGEGAARD.

Paa den vestligste Gaard i Krøngø By Matrikelnr. 1 d mfl. har man gentagne Gange sidst i 1913 ved Gravninger paa Gaardspladsen og i Haven fundet svære Fundamenter af Kampesten og Murrester af Munkesten samt forkullede Trærester, der peger paa en Brand. Tæt Vest for Gaarden har der indtil for en Menneskealder siden været betydelige Rester af Voldgrave; nu er det hele saa udjævnet, at kun Folk, der er nøje kendt paa Stedet kan paavise Mindelser om dette Stykke Fortid.

Det er de sidste Spor af den gamle Adelsborg Krøngøgaard, som her er ved at udstettes for bestandig. Gaarden nævnes første Gang paa Valdemar Atterdags Tid, da den sammen med en Mængde andet lollandsk Gods tilhørte Hølstøromen Benedict von Ahlefeldt, Kongens betroede Mand og indflydelsesrige Raadgiver. Han ejede en stor Mængde Gods særlig paa Lolland, Gods, som han dels havde arvet efter Faderen, dels selv havde samlet ved at fortrække den altid pengefattige Valdemar Atterdag med de nødvendige Midler

til Gennemførelsen af hans Planer. Fra Benedict v. Ahlefeldt gik Krøngegaard i Arv til Sønnen af samme Navn, der brød med Danskerne og gik i tysk Tjeneste. Det meste af 3.1 Gods solgte han til Dronning Margrethe, men Krøngegaard gik i Arv til hans Svigersøn Anders Olufsen Lunge, der fik Ridderlaget i 1397 og blev Rigsraad Aaret efter. 1407 solgte han Krøngegaard til Dronning Margrethe. Det ligger nær at sammenstille denne Dronning Margrethes Erhvervelse af Krøngegaard med hendes Forøring af den smukke Alterkalk til Krønge Kirke. Man tør vel formode, at hun paa sine Rejser rundt i Provinserne ogsaa har gæstet Krøngegaard, hørt Messen i den lille Krønge Kirke og derefter betænkt den med en fyrstelig Gave.

I over halvandet Hundrede Aar var Krøngegaard nu i Kronens Eje; sammen med en Række nærliggende Bondegaarde dannede den et af de saakaldte Birk, d. v. s. et Pantelen, som Kronen gav i brugelig Pant til Adelsmænd, der forstrakte den med Penge.

Den første Indehaver af Krønge Birk var den bekendte rige og mægtige Jens Grim, der 1410 fik Livsbrev paa Krønge og Pedørstrup Birker. Man antager, at det er ham, der byggede den stærke Borg Grimstrup, hvoraf Voldstedet endnu ses i Lysemose Skov. Senere mageskiftede han med Dronning Margrethe og fik det nuværende Frederiksdal i

Stedet for Grimstrup, som Dronningen erhvervede for at skænke den til det paatænkte Maribo Kloster. Jøns Grim levede endnu 1442. Hans Efterfølger blev Erik Madsen Bølle, der 1450 skrev sig til Krønge. 1483 boede han i Nakskov, men Krønge Birk var da gaaet over til hans Son, Rigsraad Mads Eriksen Bølle, der spillede en betydelig Rolle i den Tids store politiske Begivenheder. 1513 var han med at besegle Christian II Haandfæstning. Efter at Adelen havde opsagt denne Konge Hukskab og Troskab, var Mads Bølle 1523 en af de Adelsmænd, der paany svor Christian II Troskab; men Aaret efter gik han ligesuldt over til Frederik I Parti og var med at besegle hans Haandfæstning. Senere var han med i Forhandlingerne om Overgivelsen af København og Malmø, der standhaftig forsvarede af Christian II Tilhængere. Medens Mads Eriksen Bølle under Christian II havde støttet Lutheranerne, finder vi ham 1533 som Tilhænger af Katolicismen.

Fra 1515 til 1520 havde Rigsraaden Niels Vincentsen Lunge Krønge Birk i Forlening. Han ejede Asserstrup og var Hovedsmand paa den nybyggede Fæstning Engelsborg i Nakskov Fjord. Baade han og hans Hustru Karen Rosengaard ligger begravet i Sandby Kirke. 1520 fik Tonne Tonnesen Viffert og hans Hustru Livsbrev paa Krønge Birk. Han var ivrig Katolik i 1524; men var

1584 med i Hjællese Kirke at hykle Christian III til Konge; han døde 1535 og hans Kone 1544, hvorøfter Sønnen Holger Tennesen Villert overtog Krønge Birk, han havde ogsaa Burse Birk i Fortening. Han blev senere saaret i Ditmarskerkrigen. 1547 maatte han afgive Krønge Birk til »den lærde« Hans Urne. Han havde det til 1552, da det gik over til Slægten Venstermand, der blev Krøngegaard's sidste Indehavere. Først havde Jørgen Venstermands Enke Alhed Urne Krønge Birk, derefter gik det over til Sønnen, Lauge Venstermand, der var Landsdommer i Lolland; han blev den sidste i Lehnsmandenes Række.

Det var en — forevrigt ikk. altid respekteret — Forudsætning, at Lehnsmanden skulde bo paa Gaarden, men 1568 blev Lauge Venstermand løst fra denne Forpligtelse. I et nabont Brev af 15. Marts dette Aar meddeler Kongen, at han har tilladt Landsdommer Lauge Venstermand at holde Avtømænd boende paa Krøngegaard, og det befales derfor Bønderne i Krønge Birk fremdeles at gøre Ægt og Arbejde til Gaarden, ligesom de har gjort, medens der boede Herrefolk paa den, og ligesom andre Bønder gør til Kongens Gaarde.

1575 er Krøngegaard's Tid som Birk forbi, idet Kongen nævnte Aar mageskifter med Lauge Venstermands Broder Morten, der overlader

Kongen Gods paa Faldster og i Stedet faar Krønge Birk til Ejendom; det bestod da af Krøngegaard — hvorpaa der boede to Bønder — og en Del Bøndergaarde. Af den ved Mageskiftet foretagne Besigtigelse, der er dateret 22. Juni 1575, fremgaar, at Krøngegaard i Byens Vestermærk havde saa meget Jord, at der kunde saas 24 Td. Byg og 6 Tønder Havre og at der var Engbund til 20 Læs Ho. I Nørremærk havde den Jord til Udsæd af 20 Td. Byg og 4 Td. Havre samt Engbund til 20 Læs Ho. I Østermærk Jord til Udsæd af 20 Td. Byg og 4 Td. Havre samt Engbund til 20 Læs Ho. Hele Krønge By bestaaende af 8 Gaarde — hvorefter dog de to skulde svare Landgilde til Kirken — og 3 Gadehuse horte til Krønge Birk, desuden noget Jord i Hillestolpe og Fuglse samt 5 Gaarde i Breggerup; sidstnævnte Landsby laa paa det nuværende Søholts vestlige Marker opimod Mariibo Sønderø.

Af det saatedes erhvervede Gods, der Aaret efter foregedes med Rosten af Breggerup, oprettede Morten Venstermand en ny stor Hovedgaard, der fik Navnet Søholt. Krøngegaard's Historie er dermed endt. Endnu 1599 eksisterede dens Hovedbygning, idet Morten Venstermands Svigermoder døde her dette Aar; men kort Tid efter er den brændt og en Bøndergaard opført paa dens Grund.

SANKT JØRGENSGAARD.

I Middelalderen var Spedalsk-heden meget udbredt i Danmark som i det øvrige Europa; den fryg-tede Sygdom begyndte som Pletter paa Huden, udviklede sig til Saar, der bredte sig mere og mere og fremkaldte Knuder og Bylder, ja i dens mest ondartede Form kunde Sygdommen medføre, at Fingre og Tæer faldt af. Man var klar over Sygdommens Smittedarlighed og greb derfor til det Middel at afsøndre og indespærre de Syge. Efterhaanden som man fik Erfaring for, at man paa den Maade kunde hindre Sygdommens Udhredelse, blev Indespærringen gennemført med større Strenghed, og man indrettede Boliger til de Syge paa særlige afspærrede og afsides liggende Omraader. Efter Ridderlighedens Helgen og de Hjælpepløses Beskytter fik disse Internater Navnet St Jørgensgaard eller St. Jørgenshospitalet. Man maa dog ikke opfatte den sidste Belegning i moderne Forstand; i Datidens Sprogbrug hetød Hospital, en Stiftelse, hvor Fattige og Svage fandt Bolig og Underhold i største Tarvelighed. St. Jørgensgaardene fik deres eget Kapel, deres egen Præst og deres egne Sygeplejersker, der ørede sig for de Syge og lod sig sammen med dem udelukke fra Verden. Man forhød de Spedalske at gifte sig og afspærrede Mænd og Kvinder fra hinanden gennem klosterlignende Regler. Kun Stiftelsens Forstander

boede udenfor og varetog dens Tare overfor Samfundet. Følgen af denne rigoristiske Fremgangsmaade blev, at man efterhaanden fik Bugt med Sygdommen; ved Reformationstiden var den saa vidt overvundet, at mange af St Jørgensgaardene kunde nedlægges, og deres Ejendomme og Midler tilfaldt da i Reglen de Fattiges Hospitalet.

Lolland har ogsaa haft et saadant St. Jørgens Hospital; det laa i Brerup eller rettere Bregerup i Krønge Sogn. Trup og efter ham flere andre Forfattere henlægger baade St Jørgenshospital og Bregerup til Stokkemarke Sogn; men det er en Fejltagelse, der skyldes en Forveksling mellem to Byer, Bregerup i Krønge og Brekorpe i Stokkemarke Sogn. Sidstnævnte By hedder i Valdemar Sejrs Jordebog Brikætorp og i Mændtallet af 1610 — det ældste, der er bevaret for Lollands Vedkommende — Brekorpe, den samme Benævnelse findes i Markbogen til Matriklen af 1664. Først langt senere optræder Navnet Bregerup i Stokkemarke Sogn, og da var forlængst det oprindelige Bregerup i Krønge Sogn udslettet og glemt. Den i de gamle Dokumenter omtalte St Jørgensgaard i Bregerup blev derfor fejlagtig henlagt til Stokkemarke. Man følte sig yderligere bestyrket i denne Opfattelse ved, at Stokkemarke Kirke var helliget St. Jørgen og at dens gamle Altertavle fremstillede St. Jørgens Kamp med Dragen. Heraf

sluttede man endvidere, at Altertavlen tidligere havde tilhørt det i St. Jørgensgaard beliggende Kapel. Om Tavlen virkelig efter Spedalsk-hedshospitalets Nedlæggelse er kommet fra St. Jørgensgaard til Stokke-mærke faar staa hen; men det ændrer iøvrigt ikke noget med Hensyn til den Kendsgerning, at Spedalsk-hedshospitalet laa i Bregerup ved Maribo Sø, udhen for Maribo, som det betegnes i et af de gamle Dokumenter. Mindet om et St. Jørgenshospital paa Søholts nuværende Plads var bevaret i Folkemunde endnu paa Rhodes Tid (omkring 1770), og Murlevninger, der fandtes i Grunden, bestyrkede Rigtigheden af denne Overlevering. Endnu i de allerseneste Aar er der Syd for Søholts gamle Avisbygninger fundet Munkestensfundamenter i Grunden.

St. Jørgensgaard i Bregerup er ikke — som nogle Forfattere mener — oprettet af Maribo Kloster; thi den er ældre end Klosteret. Allerede 1889 nævnes Peder Storm i Holeby som Forstander for St. Jørgens Hospital i Bregerup. Det er formentlig oprettet dels ved mikke Gaver, dels ogsaa ved, at Kronen har ydet Støtte; men iøvrigt tilfød der stadig Hospitalet Gaver, saaledes i 1474, 1505 og 1514, da det betænkte i Testamenter. Iøvrigt véd vi saare lidt om denne St. Jørgensgaard. Dens Beliggenhed er sikkert valgt under Hensyn til, at Stedet laa afsides i Skoven og derfor var let at afspær-

re. Til den ene Side havde man Folkefæstningsvolden med dens brede Grav og Maribosøen, og de andre Sider lod sig let afspærre med Pallisader, maaske i Forbindelse med Grave, hvilket enkelte Spor tyder paa.

Af andre Forstandere end ovennævnte Peder Storm kender man Knud Bentsen 1493—96, og Jørgen Vønstermand 1501. I 1531 maa Lemmernes Antal have været saa ringe, at Gaarden med dens Gods kunde give Overskud; thi nævnte Aar fik Sofie Pedersdatter Høeg, Enke efter Mogens Galt, St. Jørgensgaard i Forlønning. 1542 blev Landsdommer i Lolland, Mogens Falster, forlenet med Bregerup Hospital. Han stævne de Sakskebøing Borgere, fordi de under Grevens Fejde havde plyndret St. Jørgens Billede (Altertavlen) i Kapellet paa Bregerup for $6\frac{1}{2}$ Lod Sølv, og fik dem idømt Erstatning. Allerede den Gang har det været smaat med Lemmer paa Hospitalet; thi ellers havde Sakskebøingborgerne nok holdt sig fra det pestbesmittede Sted. Omkring 1551 maa Hospitalet være helt ophævet, thi 20. Maj dette Aar faar Mogens Falster Befaling til at lade Bregerup Gods overgaa til Hospitalet i Nakskov. Han har naahenbart bedt om Lov at beholde det; thi 26 April 1552 gaar der Brev til ham om, at Kongen ikke kan tilstede ham at beholde Bregerup Gods, da det er lagt til Hospitalet i Nakskov til de Fattiges Underhold

Saa hører vi ikke noget til St Jørgensgaard eller Bregerupgaard, som den nu kaldes, før 1576, da Morten Venstermand begærer at faa Gaarden ved Mageskifte. Han havde jo Aaret i Forvejen tilhyttet sig Krøngegaard og Krønge Birk, hvorunder Bregerups 5 Bøndergaarde hørte, og nu ønskede han at afrunde Besiddelsen ved ogsaa at erhverve den gamle St Jørgensgaard. Den er nu fra Hospitalet i Nakskov gaaet over til Hospitalet i Nykøbing, og paa dettes Vegne giver Kongen Tilladelse til Mageskiftet i Besigtigelsesbrevet, som er dateret 6. Oktober 1576 hedder det, at der til de Fattiges Gaard i Bregerup er Saalund til 32 Tdr. Korn og Eng til 51 Læs Hø samt Skov til 80 Svins Olden, endvidere hører til Gaarden Fiskeret i Mariho So, saa langt Gaardens Grund rækker.

Mageskiftet gik i Orden, og Morten Venstermand kom saaledes i Besiddelse af det til Oprettelsen af Scholt ønskede Gods.

SØHOLT.

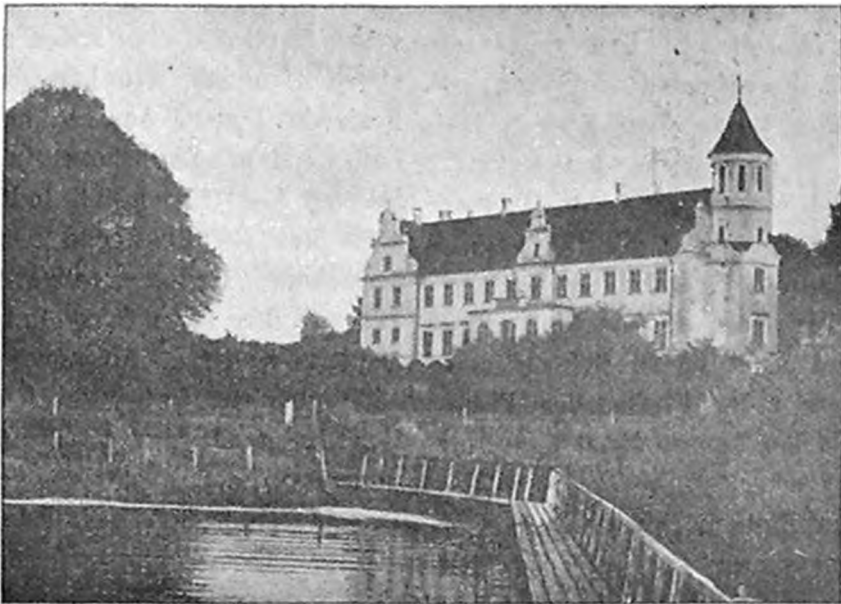
I det foregaaende er gjort Rede for, hvorledes Morten Venstermand samlede Godset til sin nye Hovedgaard Spørgsmaalet om at skaffe tilstrækkelig Avl til selve Hovedgaarden fik han løst ved at indhente Tilladelse til, at nedbryde de 5 Bøndergaarde i Bregerup og lægge deres Jorder under Scholt. En Del spredt Bøndergods, som han ejede rundt om

paa Vestlolland blev til Gengæld lagt under Godset. Derimod byggede han ikke noget af Betydning paa sin nye Gaard, da han ikke boede der; naar han gæstede sit Gods slog han sig ned paa Krøngegaard, indtil denne antagelig i Begyndelsen af 1600-Aarene gik op i Luer.

Morten Venstermand var født 1536 og kom allerede som ung Junker til Hoffet, hvor han vedblev at være en velset Mand Tid efter anden fik han store Forleninger, hvor han op slog sin Residens. I nogle Aar sad han som Lensmand paa Ravnsborg, fik derefter Øen Len (Ulrichsdal) indtil han 1589 blev Bofalingsmand paa Frederiksberg. Hans sødelige Vandel var nok ikke uden Lyde. Det berettes i al Fald, at Præsten i Burum 1588 bortviste Morten Venstermands Bolderske Agnete fra Alterbordet, og at han desaaarsag kom i heftig Strid med Adelsmanden, der endog indankede Sagen for Kongen, som skal have givet Morten Venstermand Ret. I en Alder af 55 Aar blev han 1. August 1591 gift med den 22-aarige Anne Andersdatter Galt; deres Navne staar paa Mariho Kirkes Prædikestol, som de skænkede 1606. Morten Venstermand arvede 1609 Pederstrup efter sin Broder Knud, men døde selv Aaret efter. Hans Ægteskab var barnløst og da Enken Anne Galt 6 Aar efter giftede sig med den 12 Aar yngre Falk Brahe bragte hun ham Godserne Pederstrup og Scholt i Medgift. Var Anne Galls første

Mand en gammel Godssamler, saa var den anden til Gengæld en ung Godsspreder. Samtidig med sit Giftermaal i 1616 arvede han efter Faderen Orebygaard, og fik saaledes paa en Gang 3 Godser; men i Løbet af 6 Aar var det hele sat over Styr, og Falk Brahe drog som en fattig Mand til England, hvor han døde 1625. Det ser ganske vist ud til, at

I Søholt optog Falk Brahe straks efter Giftermaalet Laan hos Svogeren Eiler Qvitzow, og 1618 maatte han give ham Skøde paa Gaarden; herom førtes der senere Proces mellem Svogrene. Skødet lød nemlig paa, at Falk Brahe skulde beholde Løsøret, men ikke Kvæget; dessaarsag havde han været lidt rundelig i sin Opfattelse af Løsøre, og derunder honregnet

SØHOLT HOVEDBYGNING
(set fra Søen)

han ikke har været ene om at lave Gæld, men at Anne Galt har været i Pengetrang for Giftermaalet. 30. Marts 1614 udsteder hun nemlig et Gældsbrev paa 218 Rigsdaler til Borgmester Rasmus Jensen i Nakskov. Efter hans Død 1619 blev Falk Brahe stævnet til at betale Beløbet og ved Herredagsdom af 8. Juni 1619 blev han dømt til at betale det samt 30 Daler i Kost og Tæring.

baade Kakkellovne, Bryggerskedler og Bistader. Ved Lollands Landstingsdom af 24. Februar 1619 fik Qvitzow Medhold og Falk Brahe lod saa uden Held Sagen indanke for Kongens Retterting den 1. Juni 1619 paa Antvorskov. Falk Brahe ankede blandt andet over, at han ikke havde faaet Ret i at regne Bistaderne til Løsøret; thi selv om man maatte give Landsdommeren Medhold i at

Bier nærmest var Kreaturer, saa var dog selve Bistaderne efter Falk Brahes Mening Løse.

Først 1622 lod Eiler Qvitzow sit Laasebrev paa Søholt læse paa Kongens Retterting i Nyborg den 9. November. I Laasebrevet opregnes alt Godset, som er: Søholt Hovedgaard med alle Herligheder og Birkeret, desuden Dornæs, Rombso og Lindholm liggendes udi Søen, samt følgende Bondegods: 1 Gaard og 3 Gadehuse i Bursø, 1 Gaard i Nebhelunde 2 Gaarde i Assenbølle, 1 Gaard og 1 Gadehus i Skørringe, 1 Gaard i »Kaattrup«, 1 Gaard og et Gadehus i Dannemarre, 1 Gaard i Gloslunde, 1 i Langholm, 1 i Næsby og 1 i Rødby. Der er ingen Grund til at formode, at Anne Galt har forøget Godset, og den her givne Fortegnelse dækker vel derfor det Gods, Morten Venstermand havde samlet og lagt under Søholt.

Eiler Qvitzow var som nævnt Falk Brahes Svoger, idet han var gift med hans Søster Anne Brahe. Svogerskabet har efter det foran nævnte ikke været videre hedt og Eiler Qvitzow havde da heller ikke Grund til at være taknemlig over den Kone, han havde faaet; thi hendes Eftermæle lyder kort og haardt: at »hun var vel skøn af Byrd, men ellers i al sit Levned Væsen et uterligt og skarns Kvindfolk«, der haade var trættækær og sladderagtig. Eiler Qvitzow blev efter Erhvervelsen af Søholt taxeret til 772 Td. Hart-

korn og var altsaa en overmaade rig Mand. Alligevel gik det senere tilbage for ham, saa Enken efter hans Død 1640 saa sig nødsaget til at sælge næsten alt det tilbageværende Gods for at dække hans Gæld.

Eiler Qvitzow ejede kun Søholt til 1624, da han solgte den til Holsteneren Henrik Heest; ved donnes Død faa Aar efter gik Gaarden i Arv til Brodersønnen Benedikt Heest og han solgte den 1637 til Just Friedrich von Pappenheim.

Pappenheim var en tysk Adelsmand, der 1609 som ganske ung kom til Danmark og senere til Hoffet, hvor han 1628 blev Kammerjunker hos Tronfølgeren Prins Christian. 1633 blev han Lensmand paa Halsted Kloster og 1642 Lensmand paa Aalholm, hvor han sad til sin Død. Kort før sin Ansættelse paa Halsted Kloster havde han giftet sig med Regitze Urne fra Aarsmarke (Knuttenborg). De har skænket Altertavle, Prædikestol og en Klokke til Kronge Kirke.

De foregaaende Ejere af Søholt havde ikke opført standsmæssig Boplig paa Gaarden, og i de første 10 Aar Pappenheim ejede den, skete der heller intet i den Retning; men 1647 opførte han en herskabelig Gaard, som han dog aldrig selv kom til at bo i. Pappenheims Bygværk har antagelig været en firflojet Gaard, hvoraf de to Længer, den østre og den vestre stod til 1853; de var begge af Bindingsværk. Antage-

lig har den østre været Hovedbygning og de andre Økonomi- og Avlsbygninger; det hele Komplex blev omgivet med Grave. I den søndre Gavl paa Vestre Længe anbragte han et »Sejrværk«, der paa de Tider var en eftertragteløsesværdig Sjældenhed.

Fra 1642 boede Pappenheim som nævnt paa Aatholm og her døde han den 10 Septemher 1649. Formentlig har han været syg i længere Tid, eftersom han først paa Sommeren samme Aar traf Forberedelser til Indretning af et Gravkapel for sig og Familie. 20. Juni 1649 sker der nemlig Indberetning fra Lensmand Erik Rosenkrantz om, at Just Friderich von Pappenheim ønsker at tilkøbe sig en Bygning »sønden op til Nysted Kirke ved Koret«, den er hedder det, nu gammel og ubrugelig og benyttes til Kalkhus. Pappenheim vil indrette den til Familiebegravelse og betale Kirken 100 Rigsdaler for den. Tiltige vil han lade opsætte et Pupiltur over Korhuen, der vil koste andre 100 Rigsdaler. Lensmanden anbefaler denne Hændel. Huset er, gentager han, forfaldent og ubrugeligt, og Kirken har god Brug for Pengene. Sagen gik derefter i Orden. Baade Just Fr. Pappenheim, hans Hustru og mange andre af Slægten blev senere stædt til Hvile her. Nu er Gravkapellet omdannet til Sakristi.

Regitze Urne sad nu Enke med 4 Børn, hvoraf det yngste var to Aar;

hun flyttede kort efter Mandens Død til Søholt og boede her til sin Død, dog med en utrivillig Afbrydelse.

Svenskerne udplyndrede nemlig 1659 Gaarden grundig, ja, ved at rive Døre og Vinduer af den til Brændsel paa deres Lejrbaal, ramponerede de den saa forfærdelig, at den var uboelig. Regitze Urne krævede Hjælp hos Kongen og havde saa vist god Grund til det. Hendes Mand havde nemlig 1647 laant Tronfølgeren, »den udvalgte« Prins Christian, der residerede paa Nykøbing Slot, den i de Tider betydelige Sum af 1000 Rigsdaler, som skulde tilbagebetales inden 6 Maanedø. Men Prinsen døde før Fristen var udløbet og Pengene blev aldrig tilbagebetalt, maaske har de heller ikke været krævet, idet Pappenheim, der som nævnt havde været Prinsens Kammerjunker, sikkert stod i Taknemligheds-gæld til ham for de opnaaede Len. I sin Nød krævede Regitze Urne nu Pengene. I en udateret Skrivelse af 1660, heder hun Kongen om at faa den gamle Gældspost betalt; der er paaløbet 780 Rigsdaler i Renter, men den vil hun kvitte, hvis hun kan faa Hovedsummen. Dog, hun ved jo fuldt vel, at Kongens Kasse ogsaa er tom og derfor heder hun om i Stedet for Penge at faa en Gaard i Nakskov, som Kongen ejer, og som er takseret til 733 Rigsdaler, og dernæst faa en Forskrivning paa 266 Rigsdaler paa Tolderen i Saksøbing, der skylder Kongen disse Penge.

Senere paa Aaret sender hun et nyt, ligeledes udateret Rykkerbrev til Kongen. Hun skriver heri, at Fjenden har ødelagt hendes Gaard (Søholt) og beder igen om om at faa den omtalte Gaard i Næstved, saa hun dog har et Sted at bo; hun slutter med indtrængende at henstille til Kongen at afgøre Sagen, da ellers hun og hendes Børn bliver ødelagte. Derefter er Sagen formentlig bragt i Orden.

Regitze Urne fik omsider Søholt bragt saa vidt paa Fode igen, at hun kunde bo der, og hun har ogsaa indladt sig paa at udvide Godsset; thi 1668 fik hun af Raadmand Hans Volfsen i Slubbekøbing Skøde paa 2 Bøndergaardte i Fuglse, 1 i Bøserup, 1 i Flaarup og 1 i Slosse. Men det har altsammen kun ladet sig gøre ved at optage store Prioriteter i Gaarden. Til de økonomiske Vanskeligheder kom store personlige Sorger. Hendes eneste Datter Magdalena Sybille (opkaldt efter den udvalgte Prins Christian's Gemalinde) levede i et ulykkeligt Ægteskab med Otto Josva von Korff paa Nørregaard; han mishandlede hende saa groft, at han 1671 af den Grund dømtes til Landsforvisning. Aaret efter vendte han paa Hustruens Forbøn tilbage og optog Samlivet med hende. Men han genoptog ogsaa snart efter Mishandlingerne af Konen og 22. Januar 1676 myrdede han hende paa Nørregaard. Han dømtes til først at miste Haanden og derefter henrettes. Dommen

fuldbyrdedes i April samme Aar. Inden et Aar var gaaet efter disse grufulde Rædsler, mistede Regitze Urne sin yngste Søn, den 32-aarige Knud Alexander, der kom syg hjem fra sin Krigstjeneste i Udlandet, og døde paa Søholt den 22. Januar 1677. Men saa var ogsaa Regitze Urnes usædvanlige Modstandskraft og Livslyst brudt; 6. Marts 1679 døde hun paa Søholt i sit 71. Aar.

Efter Regitze Urnes Død sad hendes to tilbageværende Sønner meget daarligt i det. Sønnen Georg, der fik Søholt, kunde ikke klare sig og kom dybere og dybere i Gæld. 1681 låner han 600 Rigsdaler af Nykøbing Latinskole og giver dens Inspektør Forskrivning i Søholt; men da han ikke svarer Renter, bliver Laanen allerede Aaret efter opsagt, og han kan ikke betale det tilbage. 24. Februar 1688 indgaar Skolens Inspektør med et Andragende til Kongen; de anfører heri, at da Skolen ikke kan faa sine Penge, vil de overlage Gaarden og udbetale de andre Prioriteter. Søholt Hovedgaardstukt er 36 Td. Hartkorn, og Bøndergodset, der ligger samlet omkring Gaarden, er 200 Td. Hartkorn. De ønsker nu gennem dette deres Andragende at opnaa, at den adelige Skattefrihed for Hovedgaarden bevares. Det lykkes ikke. Derimod fik Georg Papenheim Tilfælelse til at tilfredsstille Kreditorerne ved Salg af Jordergodset. Han overdrager saa alt Bøndergodset til Latinskolen, hvorfra

det overgaar til Kronen. 1685 dør Georg Pappenheim bort fra alle Sorger og Elendighed, og Broderen Christian overlager nu Stumperne af Søholt. Men han har næppe faaet det, før Kreditorerne gør Udlæg i hele den bedrøvelige Herlighed. Stiftamtmand Thomas Groot, der først kommer i Besiddelse af Pantet, overdrager det til Hofmarschal Lützow. Gaarden er da ganske afribbet, de kongelige Skatter er ikke betalt og Bygningerne truer med at styrte sammen. Lützow betaler Skatterne og sætter Bygningerne i Stand og da dette i Forbindelse med Pantesummen nu langt overstiger Gaardens Værdi, giver Christian Pappenheim i Februar 1690 Lützow Skøde og Afstaaelseshrev paa Søholt for de Penge, han har staaende i det; Pappenheim faar altsaa ikke en Styver for Fædrenegodset. Denne Udgang af Sagen havde længe været en saagiven Ting, at Lützow i Forvejen havde disponeret som om han all havde Skøde paa Gaarden. Aaret i Forvejen havde han ved Magelæg faaet Skøde af Kongen paa alt Søholts tidligere Bøndergods, der bestod af 31 Gaarde og 19 Huse, nemlig: i Bursø Follerupgaard samt 22 Bøndergaarde og 12 Husmændshuse, i Fuglse 1 Gaard og 1 Hus, i Bosorup 3 Gaarde og 2 Huse, i Hillestolpe 2 Gaarde og 2 Huse, i Nebelhave i Holeby Sogn 2 Gaarde. Men derudover tilskødede Kongen ham 5 Bøndergaarde i Røgeby By med Tilla-

delse til at nedrive Gaardene og lægge Jorderne under Hovedgaarden, endvidere Skoven »Ny Hauge« med den »hosliggende liden Ø Skølnes«, som hidtil havde ligget under Bispens Øs Ladegaard og som udgjorde 5½ Td. Hartkorn; altsaa et meget betydeligt Skovareal. Endelig fik Lützow Kongetienden i Krønge, Holeby og Bursø Sogne samt Fuglse, Krønge, Holeby og Bursø Kirker med deres Jorder og Kirketiender. I Bytte for alt dette Gods fik Kongen Wernergaard i Jylland med to Kirker som Kongen ved Skøder af 1686 og 1687 havde skænket Lützow.

Men Lützow var endnu ikke færdig med at udvide og afrunde sit nye Gods. 1691 mageskifter han med Kongen og faar Bispens med al dens Bøndergods i Stedet for Sølstedgaard med dens Bøndergods. Vurderingen viste, at Bispens var 1014 Rigsdaler mere værd end Sølstedgaard; men denne Sum efter gav Kongen ham. Bispens Hovedgaards Hartkorn var 44 Td. Bøndergodset udgjorde 119 Td. Hartkorn og bestod af følgende: i Godsted Sogn Anlevadgaard (den tidligere Bispensgaard) Kaarupgaard, 6 Bøndergaarde, 1 Boel og 8 Huse, i Alsø 4 Gaarde og et Hus, i Holeby 1 Gaard og 2 Huse, i Raa 3 Gaarde og i Bursø 2 Gaarde. En Del af disse nyerhvervede Bøndergaarde, der laa nærmere ved Søholt blev lagt ind under denne Gaard.

Fra den dybeste Elendighed blev

Søholt saaledes hævet op i Rang med de største Godser og fik, som vi senere skal se, Bygninger og Haver, der svarede til den øvrige Rigdom.

Hvem var saa den Mand, der i Løbet af et Par Aar forvandlede den forladte og uste Hovedgaard til et stort og rigt Gods?

Henning Ulrich v. Lützwow var født 7. September 1649 i Lutter am Barenberg, hvor Faderen var Amt-

HENNING ULRICH v. LÜTZOW

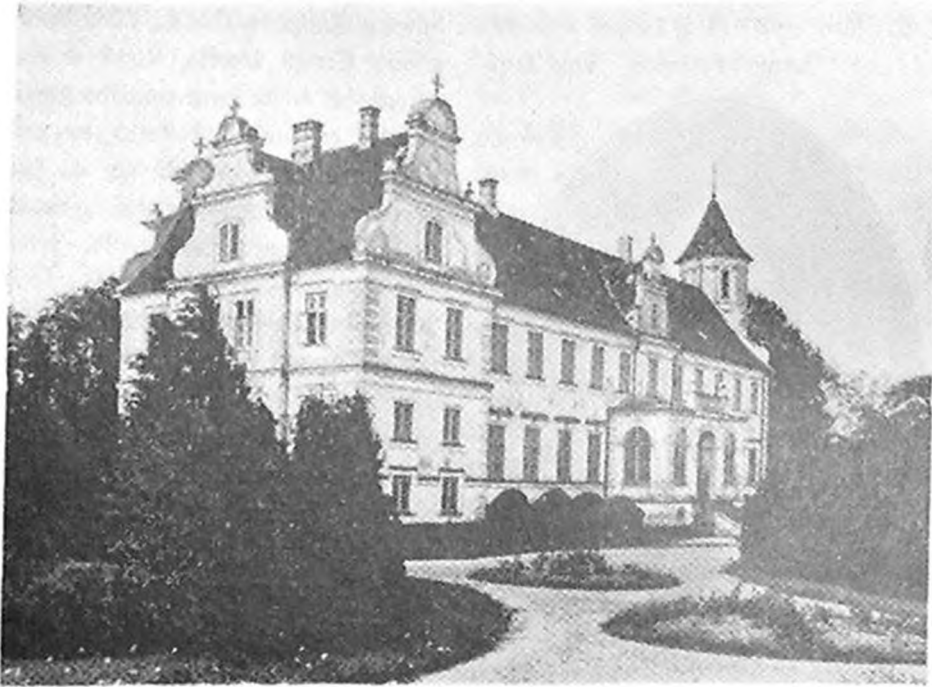
mand. Kun 14 Aar gammel kom han til Danmark og blev Page hos Frederik III. Den unge Tysker vandt hurtig Yndest hos Kongen, der 1669 sendte ham til Leiden for at studere. Ved Frederik III Død 1670 blev han kaldt hjem og tiltraadte paa sin Pagetjeneste, men det lykkedes ham snart at vinde ogsaa den nye Konges Bevaagenhed, saa han 1673 blev sendt ud paa en toaarsig Uddannel-

sesrejse. 1675 kom han hjem og blev straks udnævnt til Forskærer og 1681 opnaaede han et saa betroet Embede som Hofmarschal hos den 10-aarige Kronprins (Frederik IV). Samme Aar blev han gift med en af Dronning Charlottes Amalies tyske Hofdamer, Eleonora Cathirino v. Schagen. Han fornaaede stadig at bevare Kongens Gunst, der gentagende Gange fandt Udtryk i store Gaver, bl. a. fik han, som før nævnt, foræret et Gods i Jylland, hvormed han bagefter tilbyttede sig alt Bander- og Kirkegodset samt Storstodelederen af Skovarealerne til Søholt. Da Kronprins Frederik 1691 fyldte 20 Aar, traadte Lützwow Hofmarschalstillingen og blev Støttemand over Lolland-Falster. Lützwow hørte altsaa til den Kreds af tyske Lykke-riddere, der vandt Indpas ved Christian V tysksindede Hof, og man maa hede ham, at han forstod at udnytte Chancerne: han blev en meget velhavende Mand og Ejer af tre Godser, idet han foruden Søholt og Bispanso, som han omdøbte og gav Navnet Ulrichsdal, tillige erhvervede Sædingegaard, som han paa meget fordelagtige Betingelser købte af Kongen. Ogsaa efter at have forladt Hoffet sørgede han for ikke at blive glemt. 1699 blev han Etatsraad og hvid Ridder og 1706 udnævnte Frederik IV ham til Geheimeraad. 1692 døde hans Hustru og Aaret efter ægtede den da 44-aarige Mand den 21-aarige Anna Magdalene v. Harden-

berg. Ogsaa hans anden Hustru var Tysker, idet hun tilhørte Hardenbergens tyske Lise.

Det er i store Træk Lützows straalende Karriere; men det skal heller ikke glemmes, at han ikke var nogen karrig Mand. Fuglse Kirke smykkede han gavmildt og med kunstne-

bygninger som hegnedes af Grave. Af den gamle Gaard nedrev han den søndre Længe, der erstattedes med en Mur og Portindkørsel, de to andre Avlstænger indrettedes til Køkken, Bryggers, Vadskehus, Tjenesteboliger etc. og i de øverste Etager Kornmagasiner. I Ostflojens sydlige

SØHOLT HOVEDBYGNING
(set fra Nordøst)

risk Smag, sine andre Kirker glemte han heller ikke og sine fattige betænkte han rundeligt ved Oprettelsen af Bursø Hospital.

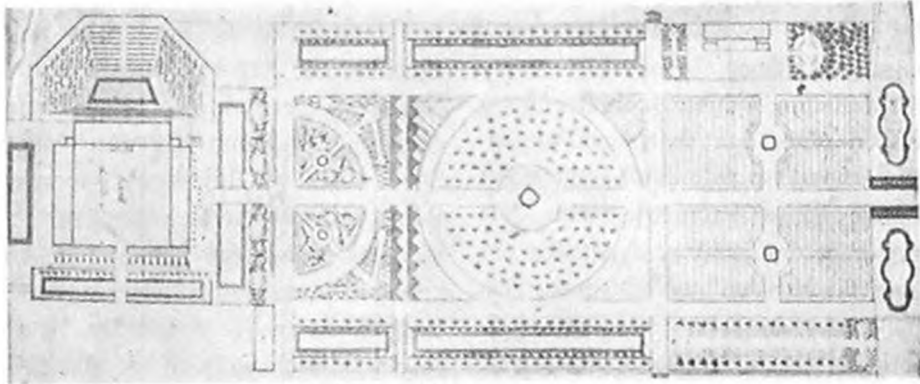
Søholt indrettede han fyrstelig. Pappenheims firrængede Gaard havde en grundmuret Hovedbygning i Nord og Avlsbygninger af Bindingsværk i Øst, Vest og Syd. Lützow opførte tæt Syd for Gaarden nye Avls-

Gavl indrettede han et Kapel 18 Alen langt og 12 Alen bredt med smuk Altertavle, Prædikestol og anden kunstnerisk Udsmykning. Hovedbygningen forsynede han udvendig med en Frontspice med Slagværks-Ur, og indvendig blev det indrettet med stor Pragt. I en Præstebeskrivelse fra 1756 hedder det: »I den øverste Gaard er norden en grund-

muret Bygning med Klokke og Sejrværk. Dernæst to Sidesløje af Mur og Bindingsværk i 2 Etager, for Enden en Brandmur med en Bro over Graven, som er rundt omkring Borggaarden». En Snes Aar senere skriver Rhode: »Naar man ser Gaarden indvendig, saa siger Synet os ikke den Gout og Sjeldenhed, som findes i dens indvendige Indretning. Straks i Værelserne ser man, at italiensk Stil og Regler har drevet Indretningen,

udvidet Lokaltiteterne ved delvis Inddragen af de to gamle Sidesløje til Udenomsbekvemmeligheder.

Derimod ofrede Lützw kolossale Summer paa Anlægget af en pragtfuld Have, hvis Lige ikke fandtes i det ganske Land. Den var anlagt i fransk Stil med lige Linier og Cirkler, forsynet med Hække paa begge Sider af Gangene, der hver især aabnede et Perspektiv snart udover Seen, snart gennem Udhugninger i

SØHOLTS HAVE
(Efter Omlægningen 1806)

alt fra Geheimeraad Lützw, som to Gange var efter kongelig Ordre i Italien, hvor han lærte at kende, hvorkedes en Gaard kan med Værelser indrettes saaledes at det frapperer og henrykker. I et Værelse, kaldet Spisestuen, er i en Nische et artigt Springvand, som endnu ikke er forfalden«. Det fremgaar af disse gamle Beretninger, at Lützw ikke har opført nogen ny Hovedbygning, men indskrænket sig til at omdanne Pappenheims gamle, grundmurede Nordfløj fuldstændig i det Indre, samt

Skovene vidt ud over Landet. Her og der aabnede Gangene sig pludselig i Cirkler, der var prydet med Statuer, Springvand og Kaskader. Det ænestaaende Anlæg skal, hedder det, have kostet Lützw den i de Tider vanvittige Sum af 60,000 Rigsdaler: Angivelsen er ukontrolleret og bør vist modtages med Skepsis. En Del af Lützows Anlæg er endnu bevaret, om end i fornyet og noget ændret Form.

Stiftamtmanden døde 1722 og Sønnen, Oberst Christian Frederik Lut-

zow administrerede derefter Godserne for Moderen indtil han ved hendes Død 1830 overtog dem mod at hans Søskende fik Prioritet i dem.

Christian Frederik v. Lützow førte stort Hus og fik blandt andet Landsry som Festarrangør gennem de glansfulde og ovenud kostbare Fester, han foranstaltede ved Frederik V Besøg paa Søholt 1750. Bl. a. udsmykkede han Haven med »Perspektiver af norske Fjelde og sejlene Skibe, italienske Vinbjerge« og mange andre Panorama; det kostede altsammen Masser af Penge.

Af Lützows fortjenstfulde Gerninger er kun noteret, at han lod Pappenheimernes Altertavle og Prædikestol i Krønge Kirke restaurere; men urtherover er der intet godt at sige om ham; thi han lod paa ulæderlig Vis sine Søskende betale sit Flottenhejmeri. Særlig gik det udover Søsternen, den ulykkelige Hedvig Sofie, der ganske vist ogsaa selv bragte Skam over Familien.

Lützows ene Søster Anne Catharine blev gift med Hans Landorph til Baadesgaard, der ved en Kommissionsdom af 1738 blev fradømt sit Embede som Amtmand over Nykøbing Amt paa Grund af Kassesvig. Da han i Forvejen gennem et flot Levned havde sat alt over Styr, var han med det samme bragt til Betlerstaven*). Han og Hustruen levede senere et kummerligt Liv i Nykøbing.

*) Se videre herom i Sønder Herred Side 276 ff

Søsternen Hedvig Sofie indlod sig i Forhold til Forvalteren eller Bestyreren Johan Erichsen paa Ulrichsdal og fødte 1746 en Søn paa Søholt. Barnet blev først hjemmedøbt og denne Daab blev senere paa Aaret »konfirmeret« i Krønge Kirke, hvor en Del af Godsets overordnede Tjenerskab stod Faddere. »Til Barnefader blev ved Daaben udlagt Johan Erichsen« hedder det i Kirkebogen, men ellers er intet oplyst om ham. Det ser ud til, at Broderen først flere Aar efter har forstødt hende, fordi hun rejste Krav om sin Arv og krævede ham til Regnskab for hans Administration af Godserne, medens Moderen levede. Sagen gik til Højesteret, men da Domsprotokollerne er brændt sammen med Christiansborg 1884, har man kun Voteringsprotokollerne og de til Danske Kancelli indsendte Andragender at holde sig til. Af disse Dokumenter kan udledes følgende.

1741 var Hedvig Sofie alvorlig syg; hun troede, hun skulde dø og lod sig af Broderen overtale til at underskrive et Dokument, hvori hun til Fordeel for ham alene gav Afkald paa sin i Søholt indestaaende Arvepart. Et Vidne erklærede senere, at det blev udtalt, at Dokumentet ikke skulde gælde, hvis den Syge kom sig igen; men derom blev intet nedskrevet.

1751 anlægges Hedvig Sofie Sag mod Broderen og opnaar fri Proces. Han bliver nu hange for, at hun skal kræve en Kommission nedsat og

sonder i Februar 1752 en Skrivelse til Grev Holstein i Kancelliet, hvori han heder om, at et eventuelt Andragende fra hans Søster om et Kommissariat maa blive nægtet. Han anfører, at han har hendes lovlige Arveafkalds-Dokument af 18. November 1741, at hun har voldt ham megen Tort ved sin »skammelige Barnfødsel«, at han desuagtet havde betænkt at anvise hende Midler til sit og Barnets Underhold, hvis hun vil slaa sig ned paa et belejligt Sted, der ikke var til Tort for ham og Familie, men at hun har forspildt det hende saaledes tiltænkte ved sin Selvraadighed og »idelig syndige Forhold«.

Hedvig Sofie tænker imidlertid ikke paa at bede om et Kommissariat. Ved Underretten frikendtes Broderen pure af den af ham selv indsatte Birkedommer, og Hedvig Sofie indanker derefter Sagen for Lollands Landsting, der afsiger sin Dom 28. November 1753. Hendes Krav om at faa omstødt Afkaldsdokumentet afvises. I to andre Erstatningsspørgsmaal, hun har rejst mod Broderen, bliver han derimod dømt. Det ene drejer sig om en Kaution for Svogeren Landorph, som Hedvig Sofie har indgaaet mod at faa Pant i Søstrens i Søholt indestaaende Arvepart, men Broderen har senere uden hendes Viden faaet Landorph til at give Afkald paa denne Arv (som ikke havde nogen Værdi for ham, men kun for hans mange Kreditorer), hvorefter

næsten hele Hedvig Sofies Arvepart gaar med til at dække Kautionen. Broderen dømmes altsaa til at betale hende Kautionsbeløbet. Det andet Punkt, hun faar Medhold i, er Kravet om, at Broderen skal aflægge Regnskab og tilsvare Søstrene deres Part af Godsernes Overskud i de 7 Aar, han administrerede dem for Moderens Død.

Saa apellerer Broderen til Højesteret. Søstren søger og faar fri Proces. Det Beløb Broderen ved Landstingsdommen er tilpligtet at betale hende er 8000 Rigsdaler. Domsprotokollerne er som sagt brændt, men Voteringsprotokollen lader ingen Tvivl om, at Landstingsdommen er stadfæstet. Om Hedvig Sofies Arveafkald siger Suhm, at det næppe har været saa rent frivillig, men det faar dog staa ved Magt som underskrevet af myndig Person med fuld Sans. Og en anden af Dommerne, Bartholin erklærer: Det er klart at Obersten i alle Maader har søgt at befordre sine egne Interesser til hans Søskenes Skade, og det til Trods for, at han har faaet Godserne overladt paa ganske overordentlig favorable Vilkaar; de er kun beregnet til 40,000 Rigsdaler, skønt Forpagtningsafgiften af Jorderne alene andrager 3500 Rigsdaler aarlig, og dog har han tillige søgt at fravende sine Søkendes haade Fædre- og Modrene-Arven.

Det er jo ikke noget videre flatterende Billede, man her faar af den flotte Oberst. Men Hedvig Sofie har

dog ullaan i nogen Maade faaet sin Ret. Hun var ogsaa stædt i den største Nød og havde knapt til det tørre Brod, en Tid levede hun i et Hus i Anderstrup, senere søgte hun Tilflugt hos nogle Venner i Saksøbing, men efter Sagens Afslutning forsvinder hendes Spor.

Den gæve Oberst opnaaede at blive Generalmajor; han døde 1759. Hans Enke Anne Sofie Holstein døde først 1782, men a'stod allerede 1769 sine 3 Godser til Svigersennen Godske Hans von Krogh, der ægtede hendes eneste overlevende Barn Anna Magdalene Sofie. I Overdragelsesvilkårene bestemmes, at Moderen skal have 800 Rigsdaler om Aaret saa længe hun lever. Hvis Datteren dør barnløs før Moderen, skal de 24.000 Rigsdaler Moderen havde bragt sin Mand som Medgift, udbetales; de staa som rentefri Prioritet i de 3 Godser. En tilsvarende Ægteskabskontrakt oprettedes mellem Krogh og hans Hustru, han forpligter sig heri endvidere til at udbetale Hustruen 400 Rigsdaler om Aaret i »Haand- og Chatol-Penge».

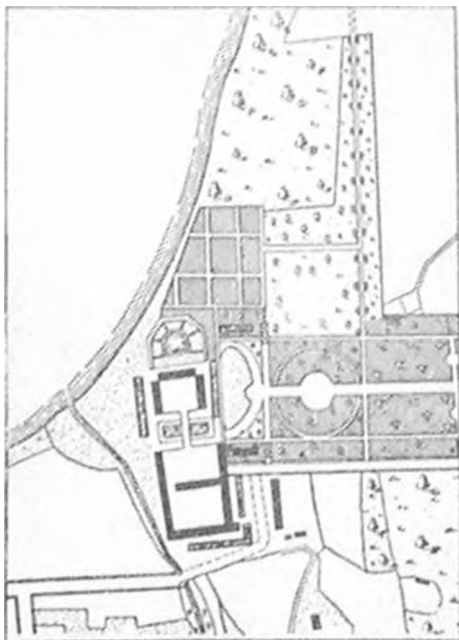
Krogh var af norsk Militærslægt, 1740 kom han i en Alder af 14 Aar til Hoffet som Page og avancerede op gennem Graderne indtil han 1760 blev Kammerherre. Han var i stor Yndest hos Frederik V og trofast Deltager i dennes hyppige Drikkekilder. Under et saadant kom Kongen til i Beruselse og Kandhed at saare Krogh saa stærkt paa det ene

Oje, at det maatte fjernes. Kongen kunde senere ikke udholde at mindes om sit Uheld ved Synet af Krogh, og dette var Grundten til, at han 1764 blev udnævnt til Stiftamtmand over Lolland-Falster og dermed paa en paa Maade fjernet fra Hoffet.

Krogh var en slot Økonom og daarlig Administrator. Hans Embedsforrelse var, set med Nutidsøjne i høj Grad kriminel; thi han blandede sine egne og Amtets Sager sammen i en Kasse. Manglede han Penge, tog han af Kassen uden Hensyn til om det var hans egne eller andres Penge. Stillingen blev derfor efterhaanden uholdbar for ham, og 1782 fik han »Tilladelse» til at afgive sit Stiftamtmandsembede til Baron Kragh-Juel-Vind paa Juellinge mod at denne svarede ham en aarlig Afgift — »Pension» blev det kaldt — paa 1000 Rigsdaler. Men dermed var Krogh ingenlunde klar af sine Embedsbesværligheder; thi i de følgende Aar opdukker den ene efter den anden med Krav paa den uheldige Amtmand, snart er det Skifteretspenge, Krogh har undladt at gøre rede for og som nu bliver ham afkrævet gennem den nye Amtmand, snart er det de gennem en Kollekt indkomne Midler, man savner, og snart er det Skatterestancer, han har inkasseret — uden at lade dem gaa videre. I alle Tilfælde bliver Resultatet, at der gives Ordre til at fradrage Beløbene i Kroghs Pension. Det gaar saa hyppigt paa med disse Fradrag, at Krogh i de første 6—7

Aar efter sin Fratræden næppe har faaet noget som helst af Pensionen udbetalt.

Som den daarlige Administrator og Økonom han var, kunde Krogh ikke heller holde sammen paa sine Godser. 1776 solgte han Ulrichsdal til Etatsraad Wichfeld for 87,400

GRUNDPLAN AF SØHOLT 1806

Rigsdaler, og 1784 løb han fra det hele, idet Brodersønnen Godske Hans von Krogh — der var opkaldt efter ham — fik overdraget Søholt og Sædingegaard mod at overtage Onkels Gæld, der beløb sig til 83,000 Rigsdaler, samt svarer ham 1500 Rigsdaler om Aaret, saa længe, han levede; hvis Forpagtningsafgifterne steg, skulde den aarlige Ydelse forhøjes til 2000 Rigsdaler aarlig. Amt-

mand Krogh flyttede derefter til Haderslevvegnen, hvor han døde 1808.

Brodersønnen havde ondt ved at klare sig med disse Forpligtelser, og 1788 var han nødt til at sælge Sædingegaard for 21,300 Rigsdaler, alligevel kneb det for ham, og ved sin Død, der allerede indtraf 1789 efterlod han sig en meget betydelig Gæld.

Godske Hans v. Krogh den yngre var forlovet med Baronesse Elisabeth Catharina Lehn; efter hans tidlige Død forlovede hun sig med Broderen Caspar Herman v. Krogh, der havde overtaget Søholt, og ægtede ham Aaret efter; men deres Lykke blev kun kort, han døde 1791.

Elisabeth Lehn sad nu som ung Enke paa Søholt i 5 Aar, saa giftede hun sig med Kammerherre Frederik Julian von Bertouch, der saaledes blev Herre paa Søholt. Han nedrev den gamle Hovedbygning og opførte paa Grunden en ny stor Hovedbygning i to Etager med afvalmet Tiv i Gavlene og med store brede Trapper mod Gaarden og Haven. Gennem smalle sirkantede Forbindelsesbygninger blev den nye Hovedfløj sat i Forbindelse med de to gamle Sidefløje fra Pappenheims Tid. Ogsaa Avlsgaarden blev delvis ombygget og udvidet af Bertouch. Kapellet i Østfløjens Sydgavl blev ligeledes istandsat. Det benyttedes forøvrigt sidste Gang 1820, da Ægteparrets Datter blev konfirmeret. Præsten i Fuglæ blev senere ved kgl. Resolution fri-

taget for sin Forpligtelse til at prædike paa Søholt.

Ogsaa den smukke Have ofrede Bertouch megen Omhu og Bekostning, den blev udvidet og delvis om-
lagt og smykket med Billedhuggerar-

hyppige Gæster paa Søholt, hvor der om Sommeren udfoldede sig et rigt og kunstbeaandet Liv.

Midlerne til alle de nævnte Forbedringer og Byggearbejder fik Bertouch ved Salg af det meste af Sø-

SØHOLT EFTER OMBYGNINGEN 1804
(set fra Gaarden)

bejder. Paa Skelsnæs opførte han en Pavillon der staar endnu.

Den Aand, hvori Stiftamtmand H. U. Lützow havde nyskabt Søholt, kom igen til at hvile over den smukke Ejendom; thi Kammerherre Bertouch var en kunstinteresseret og skønhedselskende Mand. Ohlenschläger og mange andre Skønaander var

holts store Bøndergods; det bestod af 13 Gaarde, 52 Huse og en Mølle, der tilsammen udgjorde 313 Td. Hartkorn.

Kammerherre Bertouch var ung Enkemand, da han giftede sig med den unge Enke Elisabeth Lehn, og efter hendes tidlige Død 1802 giftede han sig med Louise Juliane von

Wallmoden; de døde begge med faa Dages Mellemrum 1831 og blev begravet paa Fuglsø Kirkegaard.

Der var efterlevende Børn af Bertouchs to sidste Ægteskaber. Elisabeth Lehns ældste Søn skulde have Lungholm, og da de øvrige Arvinger ikke kunde blive enige om, hvem

Godsejer Jørgensen nedrev Borggaardens to Sidebygninger, der havde staaet fra Pappenheims Tid, og ombyggede Bertouchs Hovedbygning, idet den blev forsynet med Renæssancegavle og et Taarn ved Vestenden samt en Tværfloj ved den østlige Ende. I denne Skikkelse staa

BERTOUCHS HOVEDBYGNING
(set fra Haven)

der skulde overtage Søholt, blev Godset stillet til Auktion og solgt for 110,000 Rigsdaler til Klædehandler Kierkegaard fra København. Han solgte straks Fuglsø Kirke til Ejerne af Kerstrup og havde nok ogsaa Planer om videre Salg, men blev inden han fik den realiseret overrasket af Døden 1835. Hans Arvinger beholdt Søholt til 1852 og solgte den da for 275,000 Digsdaler til Godsejer Jørgensen, Sollestedgaard.

Hovedbygningen fremdeles som man ser af Billederne Side 308 og 314.

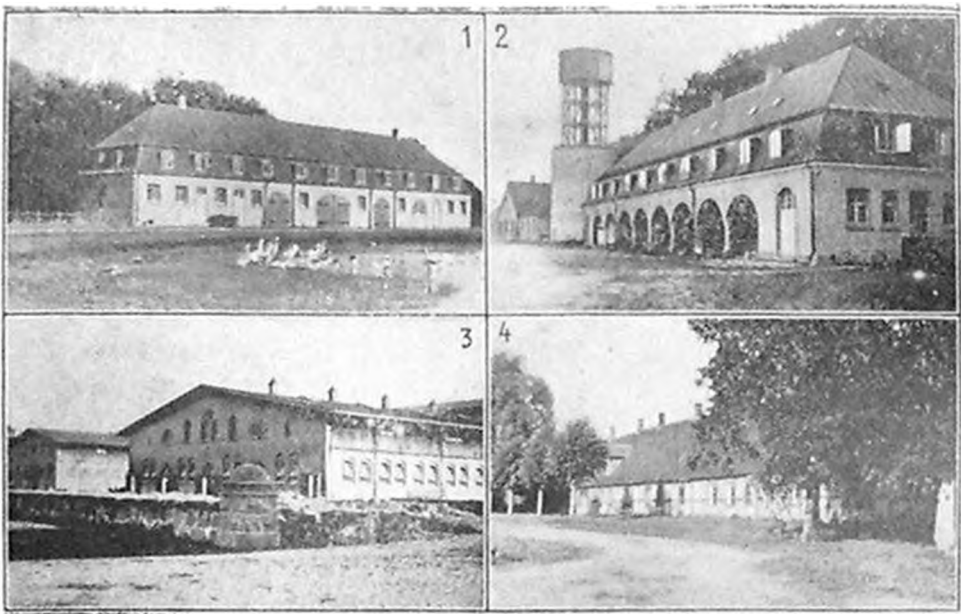
Jørgensen var en dygtig, alsidig interesseret og højt respekteret Mand, der i rigt Maal — baade i By og paa Land — vandt sine Medborgeres Tillid og Agtelse. Ved hans og hans Hustrus Guldbryllup rejste Vennerne en af Professor Roed tegnet Mindestøtte i Haven; den bærer øverst en Urne, paa den ene Side en Portrætmedaillon af Guldbrudeparret med

Indskriften: »Gid Mindet om eders smukke Samliv og Virksomhed altid maa bevares«, og paa den modsatte Side: »Dette Mindesmærke rejstes Etatsraad L. Jørgensen og Hustru paa deres Guldbryllupsdag den 27. Juli 1888 af de mange, der med Ven- skab og Taknemmelighed er knyttet til dette Ægtepar«.

tog Assurancen for Bygningerne, 103,700 Kr., og for 315 indebrændte Kreaturer 96,710 Kr.

Suhr opførte en helt ny Avlsgaard efter hypermoderne Principper og alle tækkede med Kobber, ligesom han satte en ny og god Besætning paa Gaarden.

Søholt har et Tilliggende paa 882

SØHOLTS AVLSGAARD

1) Hestestald, 2) Vognport og Vandtaarn, 3) Kostald, 4) den fhv. Mejeribygning.

Lauritz Jørgensen døde 1889 og Sønnen Henrik Jørgensen arvede Søholt, han døde 1892, hvorefter Sønnen Poul Christian Clausen Jørgensen blev Ejer af Søholt. Han blev sindssyg, og da det efterhaanden konstateredes, at han var uhelbredelig, blev Søholt 1917 solgt til Veksel- lerer Peter Ole Suhr for 1,325,000 Kr. Kort iforvejen var alle Avlsbyg- ningerne brændte og Køberen over-

Hektar, hvoraf de 284 er Skov; det samlede Hartkorn er 95 Td.; Ejendoms- skylden er 1,400,000, hvoraf 675,000 er Jordværdi.

Søholts Have med de kæmpestore, klippede Hække langs Gangene er fremdeles en Seværdighed.

BYERNE.

Dobbeltsoget har Byerne Fugl- se (derunder ogsaa den gamle By

Boserup) Flaarup, Skotte-
marke, Also og Hillestol-
pe i Fuglse Sogn samt Krønge i
Krønge Sogn.

Den Skildring af Bondebyernes
triste Historie, der er givet under
Errindlev-Olstrup, dækker i store
Træk ogsaa Forholdene i andre lollandske Byer. Fuglse-Krønge har
ingen Alvigelse herfra at opvise;
Skadesvurderingen efter Svenskekri-
gen og Kommissionsbetænkningerne
af 1682 og 1685 viser det samme
Billede af Fattigdom, Forkuelse og
Elendighed. Her som der har Sven-
skerne forhugget Skovene, plyndret
alle Gaarde og Huse og brændt en
Del, og her som der fortæller Kom-
missionsbetænkningerne om usle
Gaarde og udpinte Bønder. Paa et
Område adskiller Fuglse Sogn sig
dog fra de før nævnte Nabsogne.
De Fuglse Bønder har nemlig i Mod-
sætning til de andre efterkommet
Paalæget om Anlæg af Frugt- og
Humlehaver. I Kommissionsbetænkn-
ingen af 1682 hedder det nemlig
stadig under Beskrivelsen af Gaar-
denes Tilstand, at der er en Frugt-
og Humlehave; men ellers adskiller
Billedet sig som sagt ikke fra de
andre: Forfaldne Bygninger, faa eller
ingen Køer og Faar, men 4—6 He-
ste, hvilket endda ikke er nok til at
holde al Jorden i Drift, hvorfor en
stor Del af dem ligger udyrket hen.
De Klager, Fuglse-Bønder fremsætter
for Kommissionen lyder som sæd-

vanlig paa, at de ikke kan magte de
øde Gaarde, man paatvinger dem, at
de plages med alt for store Æglor
og udpines af Fogderne. Fogden
Tyge Persen tvinger dem saaledes til
at age for ham paa store Rejser og
lader dem sommetider ligge frem-
mede Steder og vente paa ham 4—5
Dage, før han vil hjem igen. Jens
Bunde i Also klager over, at han to
Gange har maattet give Fæste af sin
Gaard, først til Ridefogden Jens
Thomsen og derefter til den ny Ride-
foged Henrik Schullermand, der true-
de med at udskrive ham til Soldat,
hvis han ikke betalte Fæste paany.
— Her som de fleste andre Steder
savner man desværre Oplysning om,
hvorvidt Klagerne har frugtet.

Fuglse By, der har givet Herredet
Navn søger sin Oprindelse langt U-
bage i den graa Oldtid og Navnet
peger sikkert paa, at her har været
en Helligdom, hvor en Gud er til-
bedt i en Fugls Skikkelse; vi skal i
saa Fald langt bag om Asalæren for
at tidsfæste Byens Fremspiring. Her-
redets gamle Frituftsting har sikkert
ogsaa haft sin Plads i Fuglse. Senere,
da man byggede Tinghus, blev dette
flyttet vestpaa for at faa en mere
central Beliggenhed. Iovrigt gælder
det for Fuglse som for alle de andre
Landsbyer at der er lidet eller intet
bevaret om deres ældste Historie.

Matriklen af 1664 har 8 Gaarde i
Fuglse (hvoraf de to er Selvejergaar-
de) samt et Fæstegaardssæde, to

Husmænd og et Gadehus. 1688 er ogsaa de to Selvejergaarde bleven Fæstegaarde.

Under Fuglse By regnes nu ogsaa Bøserup (Bøsethorp af Mandsnavnet Bøsi), der oprindeligt har været en Udflytterby fra Fuglse; den havde i de gamle Matrikler sine egne selvstændige Numre. Både Præste- og Degnegaarden henregne-

af 1776 er Navnene opført med Tossenborg i Syd, Nord for den Fuglse og Nordøst for sidstnævnte Bøserup. Dette sidste er naturligvis rigtigt, da Hussamlingen Ullede ligger et godt Stykke længere mod Nord. Op under Faursted Skov ligger endelig Hussamlingen Fuglse Bagskov, der ogsaa hører under Fuglse Byomraade. Af Skov er der indenfor Byomraadet nu

FREDERIKSMINDE

des til Bøserup, foruden disse opføres Bøserup i Matriklen af 1664 med 4 Ejendomsgaarde, 3½ Fæstegaarde, 5 Husmænd og 4 Gadehuse. 1688 er alle Gaardene Fæstegaarde. 1833 skriver J. H. Larsen, at Fuglse By i daglig Tale deles i tre Dele, hvoraf den nordlige hedder Bøserup, den sydlige Tossenborg og den midterste, der blot har nogle Huse, Ullede. Paa Videnskabernes Selskabs Kort

kun Kirkeskoven eller Høvængeskov, som hører under Kerstrup, men i ældre Tider fortsatte Faursted Skov langt ind over Fuglse Sognegrænse og denne Del kaldtes Bøserup Skov. Endnu efter Svenskekrigen 1660 var den ved Magt. Resterne af den forsvandt først i Begyndelsen af forrige Aarhundrede.

Af større Gaarde har Fuglse kun Frederiksminde, der har faaet

Navn efter Sognepræsten Frederik Wichmand.

Hans Søn Peter Wichmand købte kort før Faderens Død 1816 en stor Bondegaard paa 15 Td. Hartkorn og gav den Navnet Frederiksminde. Senere udvidede han Gaarden ved Tiløb af en Række mindre Parceller saa det samlede Hartkorn blev 18 Td. Peter Wichmand døde 1853 og 4 Aar efter overdrog Enken Gaarden til Sønnen Frederik Wichmand, der 1859 for 10,000 Rigsdaler tilkøbte en Gaard i Hillestolpe paa 4 Td. Hartkorn. 1902 overdrog Frederik Wichmand Gaarden til sin Søn Lauritz Wichmand, der 1909 solgte den til Proprietær Edv. Madsen, Holebygaard og Direktør Christoffersen, Holeby, for 184,000 Kr. De to Ejere mageskiftede derefter med Gaardejer Hans Rasmussen af Nebbelunde. Frederiksminde, der da havde omtrent 25 Td. Hartkorn ansattes til 190,300 Kr. og Rasmussens Gaard i Nebbelunde til 56,000 Kr. Differencen betalte Rasmussen. 1914 brændte hele Gaarden og blev genopført i ny og moderne Skikkelse.

Frederiksmindes Hartkorn er som nævnt 25 Td. Arealet er 106 Hektar. Ejendomsskylden er 290,500 Kr., hvoraf 176,360 er Jordværdi.

Proprietærgaarden Fuglsegaard har 14 Td. Hartkorn, 55 Hektar og 150,000 Kr. Ejendomsskyld, hvoraf 93,000 er Jordværdi.

Indenfor Fuglse Byomraade ligger endvidere 13 Bøndergaarde med fra

15 til 50 Hektar, 7 Smaagaarde med fra 6—15 Hektar, 26 Husmandsbrug med fra $\frac{1}{2}$ til 6 Hektar og 70 Huse med ringe Jordtilliggende.

Fuglse har en Skole med to Klasseværelser, der er opført omkring Aarhundredskiftet. Den daværende gamle Skole blev da solgt til Beboelse. Den nuværende Skole er ved Ejendoms-skyldvurderingen ansat til 16,000 Kroner.

I 1927 indviedes et Alderdomshjem, der har kostet 75,000 Kr. og har Plads til 26 Aldersrentenydere.

Paa Bøserups gamle Bystævneplads staar et nu halvt Hundredaar gammelt Kastanietræ.

Fuglse Sparekasse er stiftet 1874 og har en Indlaanskapital paa 540,000 Kr.

Fuglse rummer endvidere en Restauration eller Hotel, der tidligere har været Forsamlingshus, samt en af Amtets Distriktsjordemoderboliger.

Flaarup — eller som det tidligere blev skrevet Flaraethorp — der i sit første Led har Mandsnavnet Flori er allerede nævnt under Kerstrup.

I Matriklen af 1664 er Flaarup opført med 12 Fæstegaarde, hvoraf de 10 hører under Kerstrup og 2 under Bremersvold, om den ene af de sidstnævnte hedder det: Bygningen er afbrudt, ingen bruger Avlen, Hartkorn 11 Tdr.; altsaa en stor Gaard, der ligger øde og udyrket. Der er ikke opført nogen Husmand i Matriklen, kun et Par Gadehuse uden Jord. 1688 er Gaardenes Antal ind-

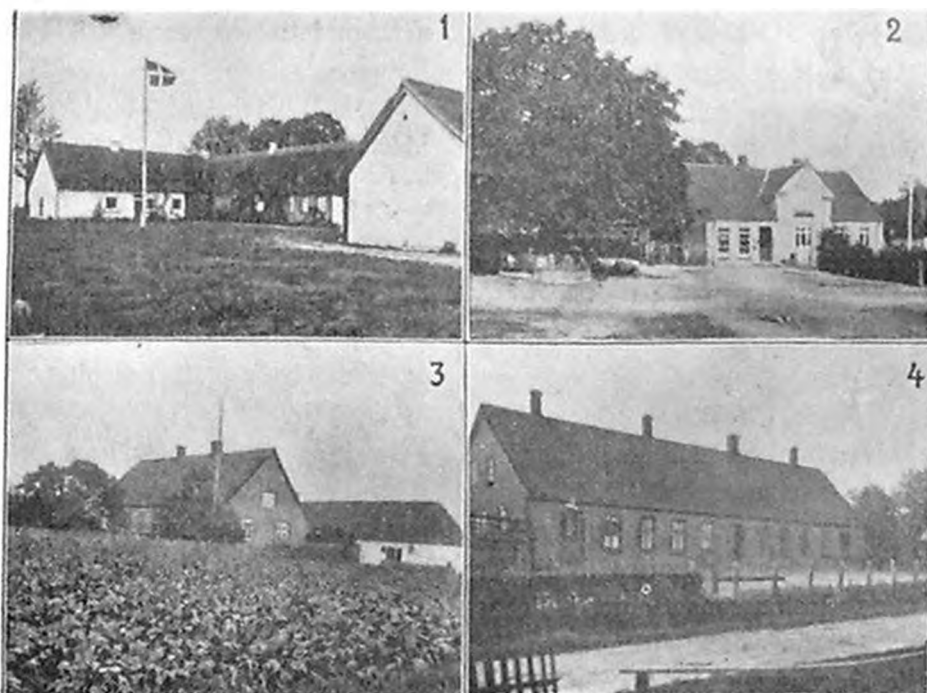
skrænket til 9, mén der er nu kommet 4 Husmænd. Byens Jorder blev ikke udskiftet før omkring 1830.

Nu har Byen 8 Bøndergaarde med fra 15 til 50 Hektar, 4 Smaagaarde ned fra 6 til 15 Hektar, 14 Husmandbrug med fra $\frac{1}{2}$ til 6 Hektar og 22 Huse med mindre Jordtilliggende.

ser. Skolen er i Ejendomsskyldsvurdering ansat til 10,000 Kr.

Paa Flaarup Byomraade ligger Hussamlingerne Flaarupmelde og Tamrodshuse.

Skottemarke, der oprindeligt hed Skafteuarke, har faaet sit Navn af det olddanske, men endnu paa Løl-

1) Fuglse Præstegaard, 2) Møjtæret udfør Brugsforeningen, 3) Fuglse gl. Skole, 4) den nuværende Skole

Frederik IV opførte en af sine Rytterdistrikt-Skoler i Flaarup, den stod i omtrent 200 Aar, idet den brændte i 1914, men da havde den allerede i en Række Aar kun gjort Tjeneste som Gymnastikhus. Den daværende Skolebygning, der stammede fra Midten af forrige Aarhundrede, er nu Lærerbolig og der er opført nye Skolebygninger med to Klasseværel-

land almindelige Mandsnavn Skafte, et hændrende Kriger-Tilnavn, der hentyder til Spydskaftet.

I Matriklen af 1664 har Skottemarke 7 Gaarde, hvoraf de 3 er Selvejergaarde. Det var almindeligt at disse Gaarde maatte svare langt højere Skat end Fæstegaardene, men dette Forhold falder særlig stærkt i Øjnene her, idet de to af Selvejergaardene.

der hver havde $4\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn, maatte skatte af $7\frac{1}{2}$ Td., og den tredie, der havde $5\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn maatte endog skatte af 13 Td. 1688 er de da ogsaa alle bleven Fæstegaarde. Til Byen hørte en Skov, der henævntes Østerskov (maaske den nuværende Charlottenlund) og benyttedes som fælles Overdrev for Byens Bønder.

Nu har Byen Proprietærgaarden Skottemarkegaard med 15 Td. Hartkorn, 70 Hektar og 177,000 Kr. Ejendomsskyld, hvoraf de 110,000 er Jordværdi. Endvidere 5 Bøndergaarde mellem 15 og 50 Hektar, 6 Smaagaarde med mellem 6 og 15 Hektar, 7 Husmandsbrug med mellem $\frac{1}{2}$ og 6 Hektar og 22 Huse med mindre Jordtilliggende.

Udenfor Skottemarke laa tidligere Kommunens Fattighus, der forlængst er afhændet.

Alsø har ligesom de foregaaende Byer faaet Navn efter en Mand; her det olddanske Navn Alv. (Alv ved Søen). Til Byomraadet hører Alsø Skov, der er paa 47 Hektar og hører under Engestofte; den rummer det tidligere omtalte gamle Voldsted. Endnu i 1610 har der maaske staaet en Bondegaard paa Tomten; thi Mandstalsregistret over Pengeskatten dette Aar har i Faursted en Fæstegaard. Der har saa vidt vides ikke været nogen By af dette Navn; men da den vestlige Del af Skoven hedder Faursted, kunde det maaske tænkes,

at dette Navn har omfattet hele Skoven, og at Alsø Skov kun er en nyere Betegnelse for en Del af den.

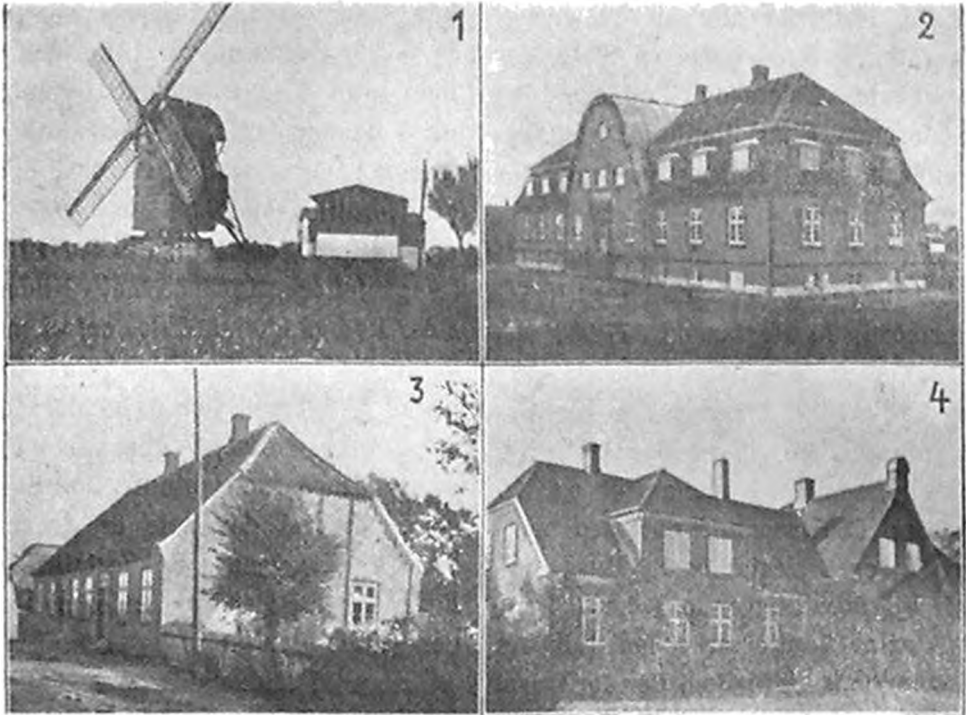
Byen staaer i de gamle Matrikler kun opført med 4 Fæstegaarde paa 8—9 Td. Hartkorn, der tilhørte Kronen, samt 4—5 Husmænd. Byen har nu 5 Bøndergaarde, 2 Smaagaarde, 6 Husmandsbrug og 3 Huse med mindre Jordtilliggende.

Hillestolpe, der tidligere hed Hillestrup (efter Mandnavnet Hilder), staaer i de gamle Matrikler opført med 5 Gaarde og et lignende Antal Husmænd. Nu har Byen 5 Bøndergaarde, 2 Smaagaarde, 7 Husmandsbrug og 17 Huse med mindre Jordtilliggende, hvoraf de fleste er Arbejdshuse til Højbygaard Sukkerfabrik og ligger samlet i et Par Gader syd for den gamle By.

Krønge, i Middelalderen Krøgingæ, er Krønge-Sognets eneste By, den bestod 1664 af 11 Fæstegaarde, der alle havde Part i Faursted Skov, og 9 Fæstehuse, samt en Vøjrmølle, der eksisterer endnu i ældgammel Skikkelse, idet den er en af Øens nu ret saatalige Stubmøller. Matriklen oplyser, at Bønderne i Tiende til Præsten maatte yde 1 af hver 20 Kærv Vinterkorn, 1 af hver 30 Kærv Vuarkorn og 1 af hver 10 Ungkvæghoveder. 1688 har Byen fremdeles sine 11 Fæstegaarde, men Husmændenes Antal er forøget til 12. Matriklen bærer følgende Paategning om Gaarde og Huse: »Haver ligget til

Soholt, men er nu udlagt til Kreditorerne. Forklaringen herpaa er givet under Sohols Historie.

overfor Kirken var paa 8 og 10 Fag. 1793 blev Skoleholderen tillige Degn*) og stillede nu Fordring om

1) Krønge Stubmølle. 2) Alderdomshjemmet, 3) Krønge gl. Skole, 4) den nye Skole.

Nu har Byen 5 Bøndergaarde, 2 Smaagaarde, 15 Husmandsbrug og 35 Huse med ringe Jordtilliggende. Faursted Skov, der ligger Syd for Røgbølle Sø og er paa 72 Hektar hører under Baroniet Sønderkarle. Sognets Skove Nord for Søen hører under Soholt.

Skolen i Krønge er oprettet 1749. Skoleholderen fik i aarlig Løn tillagt 10 Rigsdaler i Penge samt i Naturalier 5 Td. Rug, 5 Td. Byg, Græs og Jord til en Ko og 4 Faar og endelig 20 Læs Torv til Ildebrændsel for sig og Skolen. Skolehuset, der laa lige

*) De gamle Degne var ikke altid i deres Væren præget af deres kirkelige Kald, hvilket bl. a. fremgaar af følgende: Jens Jyde og Niels Fynbo i Krønge havde 1558 gjort sig skyldig i Tyveri fra Fru Alhed paa Krøngegaard. Hun var blevet enig med Jens Degn i Burso om, at de skulde slippe med at betale hver en Daler; men Degnen havde afkrævet dem hver 6 Daler og tog, da de ikke kunde betale, deres Gods. Genistregningen blev opdaget, og ved kgl. Rettertingsdom af 11. August 1557 blev Degnen dømt til at give Godset tilbage, miste de 2 Daler, han havde betalt Fruen, og rømme Sognet.

en større Bolig, men blev afvist med den Besked, at hvis han ønskede Huset forlænget, maatte han selv bekoste det og Eftermanden skulde saa efter Taxation godtgøre Værdien af Tilbygningen, dog ikke over 100 Slettedaler. Derimod paalagdes det Ejeren af Soholt i Forbindelse med Skoledistriktets Behoere at istandsætte og vedligeholde det forfaldne Skolehus. Denne gamle Skole, der laa med Gavlen mod Vejen, eksisterer endnu; omkring Midten af forrige Aarhundrede blev der opført en ny Skolebygning med Facade mod Vejen og den gamle Skole blev Udhus 1908 blev de to gamle Skolebygninger solgt eller at der var opført en stor ny Skole og Forskole.

der ved Ejendomsskyldvurdering er ansat til 85,000.

LEGATERNE er kun 1aa. Af Fru Emerentia Rabens Legat tilkommer der Fuglse Sogn 2 Rigsdaler og af Inspektør (paa Kerstrup og Bremerø vold) Thauhoes Enkes Legat skal Sognet have 4 Mark til de Fattige

Jægermester David Peter Friedrichsen og Hustru stiftede 1879 et Legat paa 4000 Kr; hvoraf Renten hver Juleaften skal uddeles i 4 Portioner paa 20 Kr. og 4 paa 10 Kr. til Trængende udenfor Fattigvæsenet. fortrinsvis til Folk, der har tjent eller arbejdet paa Kerstrup Legatet bestyres af Sogneraadet, Hjælpekassebestyrelsen og Godsejeren.

HOLEBY-BURSØ

BESKEDENHED har kendetegnet Dobbeltsovnets Tilværense gennem de svundne Aarhundreder. Historien har ikke kastet sine Mindruner i de to smaa Sogne og ingen af Landets Stormænd har rejst deres Højsædestøtter indenfor dets Grænser. Alligevel blev Holebysognet gennem et Par Aarhundreder Herredets Midtpunkt, thi Fuglse Herreds Tinghus laa paa Holeby Nørremark. Paa hvilket Tidspunkt det er gaaet til Grunde — ved Ildebrand eller af Brøstfældighed — vides ikke, men i 1705 havde det i al Fald været borte i flere Aar; thi i en kgl. Resolution af 20. Oktober nævnte Aar, hedder det, at man længe har »lejet Husværelse at holde og administrere Retten udi«, og at man ikke har kunnet faa opbygget et nyt Tinghus, fordi saa mange Godsejere havde faaet privat Birkeret, at der blev for faa til at betale for Opførelsen af et nyt Hus. Hidtil havde Stokkemændene betalt Lejen, og Anledningen til Resolutionens Fremkomst var, at et Par af dem nu nægtede at betale. De fik Besked om, at de var pligtige til at punge ud. Om den Jord, der har hørt til det tidligere Tinghus hedder det i en anden Resolution af

samme Dato, at dersom den Grund, Tinghuset har staaet paa, ikke ved den nye Landmaalings-Matrikulering (af 1688) er maalt til nogen Gaard i Holeby eller Sædinge, ses det ikke, at nogen har Ret til at bruge Jorden eller bemægtige sig Engbunden uden at yde »Nyttemaal« deraf til Herredsfogden. — Ved Hjælp af disse Udtryk er det muligt at stedfæste det tidligere Tinghus Beliggenhed; thi Nord for Vejen fra Sædinge er et lille Engdrag, der strækker sig ind over Sædinge Sognegrænse. Det kan kun være denne »Engbund«, der er Tale om, og Tinghuset har altsaa ligget tæt Øst for Engen. Til yderligere Bestyrkelse heraf betegnes paa de gamle Kort Lodderne her som »Tingstederne«. Tinget er antagelig flyttet til Rødby efter at Herredsfogedembedet og Embedet som Byfoged i 1779 var slaaet sammen til et.

Var det af Bekvemmelighedshensyn eller var det et Tilfælde, at Retterstedet laa tæt ved Tinghuset, kun nogle faa Hundrede Meter mod Nordøst paa den lille Bakkekam, der endnu den Dag i Dag bærer Navnet Galgebakken? Men for at ikke alene Galgen, men ogsaa Retterstedets andre Rariteter kunde

blive bragt i Erindring, fik Lodderne Syd for den Navnet Stejleskilterne.

For et Nutidseje ser det ud som om Tinghus og Rettersted har ligget midt paa den vildene Mark, fjernt fra alfar Vej; men saaledes var det ikke. Vejen fra Rødby til Maribo gik tæt Øst om Tinghuset og Galgebakken op i Nærheden af Raahavegaard — som den Gang laa Vest for den lille Egeskov — videre forbi Binnitze og over Hillested. Vejen fra Rødby til Nysted gik ud fra Maribovejen Vest for Tinghuset og løb Sønden om dette og Galgebakken, saaledes at disse to celebre Steder kom til at ligge paa en Trekant mellem to Hovedveje.

— Af Oldtidsminder har Dobbelt-sognet kun faa, væsentligst repræsenteret af en Række mere eller mindre forstyrrede Gravhøje i Nøbbølleskoven. Enkelt Oldtidsfund er gjort i Holeby. Tæt ved Kirken er fundet en Bronzemønt med Kejser Marcus Aurelius Træk. 1860 blev der fundet en Guldring fra den hedenske Tid; Metalværdien var 9 Rigsdaler 64 Skilling. Endelig er der ligeledes i Holeby i en Jernalderhøj fundet Skelettet af en Mand og en Hest.

— Baade Holeby og Burso Sogne var i ældre Tider rige paa Skov, for begges Vedkommende fortrinsvis i den nordligste Del. Endnu 1660 hedder det i Skadesvurderingen efter Svenskernes Ødelæggelser, at der i Holeby Skov findes 15 Ege rodhug-

get og 42 grenstynede. I »Ifver Skomagers Have« findes 18 rodhugne Risege; men dem skal Svenskerne ikke have Skyld for, thi det hedder videre, at de blev hugget til Palisader og kom til Nakskov, hvor de er anvendt til Forstærkning af Fæstningen. Hvad Burso angaar hedder det 1620 i Kronens Skøder om to Gaarde, at de har Skov til 16 Svins Olden (altsaa et meget betydeligt Areal) og »frit Fiskeri i Maribo Sø, saa vidt deres Agre paaløber«. Matriklerne af 1664 og 1688 har ogsaa Skovarealer til de fleste af Gaardene. Nu er der i Holeby kun Smaaskovene: Kalvehave, Vintofte Skov, Frueskov og Raahaveskov. Burso har endda kun lidt Træbeplantninger ved et Par af de større Gaarde.

Holeby-Burso regnedes tidligere blandt de mindre gode af de lollandske Sogne. 1774 hedder det: »Sædejorden er mandelig, Græsgang og Høslæt ringe og ingen Skov og Tørveskær, men derimod er Grunden rig paa Kildevæld«.

— I Middelalderen træffer vi to Adelsgaarde i Holeby-Burso, den ene, Raahavegaard, tæller endnu med i Herregaardenes Række og vil blive omtalt senere. Af den anden, **Føllerupgaard**, er nu kun en Bondegaard og Navnet tilbage. Det er meget lidt, vi ved om den. I de tidligste, knappe Efterretninger nævnes den end ikke ved Navn; men dens Ejer skriver sig: »af Burso«, hvormed er sagt, at han ejede en Adelsgaard

dér i Byen. 1302 nævnes Peder Nielsen af Bursø, 1355 Jacob Pedersen i Borsjø, 1389 Niels Knudsen i Borsø, og 1392 Fikke Moltke af Borsø. Han tilskødede 1397 Dronning Margrethe alt sit Gods i Danmark, men maa forinden have solgt Føllerupgaard til Henrik Kynt, som dette Aar skrev sig »i Borsyæ«. Hundrede Aar efter (1487) finder vi en Adelsdame Enken Grete Hermansdatter som Ejer af Gaarden, og derefter taber man igen dens Spor et Aarhundrede indtil 1589, da Ejler Axelsen Kruckov nævnes som Ejer af Føllerupgaard, som han vist nok havde faaet med sin første Kone, Margrethe Pedersdatter Falster. De blev gift 1596 og skænkede 1615 Bursø Kirke to endnu bevarede Alterstager med deres Vaaben, Navnotræk og Aarstallet. Konen maa være død kort efter; thi Ejler Kruckov, der selv døde 1621, var anden Gang gift med Magdalene Lindenov. Han skænkede endvidere, sammen med Præsten, Kirken en Alterkalk, hvoraf Foden med Inskription endnu er bevaret, medens Bægerskaalen er fornyet.

Slet saa from, som hans Kirkegaver lader formode, var Ejler Kruckov ingenlunde; han var bl. a. en lidenskabelig Krybskytte og stod 1592 tiltalt for denne i Dattidens Øjne meget grove Forbrydelse; den Bonde, som blev grebet heri, var Galgen vis, men Adelsmanden klarede sig med nogle store Bøder. Ikke desto mindre fungerede han senere et Par Gange

(1595 og 1620) som Landsdommer paa Lolland.

Nogen fin Familie var Kruckov'erne vist ikke, en af Ejlers Søstre blev dømt for Sladder og Æreskænderi og en anden Søster Christensø Kruckov opnaaede endda den sørgelige Berrømmelse at blive henrettet for Hekseri og Trolddom. Hun var som ung kommet i Huset hos sin Slægtning Berte Friis, der var gift med Ejler Brockenhuus paa Nakkebolle. Fru Berte døde 1582 og da Enkemanden to Aar efter giftede sig med Anne Bilde, forlod Jomfru Christence Gaarden. Fru Anne fødte i den næste halve Snæs Aar en hel Del Børn, som enten var dødsfødte eller døde kort efter Fødslen. Det kunde efter Dattidens Opfattelse ikke ske uden, at der var Troldomskunster med i Spillet, og da Christence ofte i grove Ord havde udtalt sig nedsettende og hadefuldt om den nye Frue paa Nakkebolle, henledte man Mistanken paa hende. Broderen tog sig af hendes Sag, saa der ikke blev rejst direkte Anklage mod hende; derimod slog Retfærdigheden ned paa et Par tarvelige Kvinder i Nakkebolles Omegn, som Christense — der fortrinsvis søgte simpelt Selskab — havde været meget intime med. De blev lagt paa Pinebænken og underkastet alle mulige Pinsler, indtil de »tilstod« alt, hvad man forlangte, hvorefter de 1596 led Døden paa Baalet. Christence slog sig ned i Aalborg, hvor hun 1615 sammen med en Søster

stiftede et Legat, hvis Renter skulde tilflyde en fattig Student ved Aalborg Latinscole. Hendes onde Tunge og simple Omgang bragte hende efterhaanden i Vanry, og snart svirrede der Rygter om, at hun stod i Forbindelse med den Onde, og ved hans Hjælp skadede de Mennesker, hun ikke kunde lide. Paa Grund af disse Rygter blev hun sat fast, og den snart 25 Aar gamle Sag om de dødfølte Børn paa Nakkebølle blev taget op paany. Man faar et levende Indtryk af Overtroens og Troldomsrædslernes Magt endog over Landets mest oplyste Mænd, naar man hører, at selve Herredagen den 21. Juni 1621 domte hende til Halshugning.

Kort efter faldt hendes Hoved for Bøddelens Sværd. Lige før Henrettelsen stiftede hun for sine Midler den halshuggede Jomfrus Legat til Fordel for fattige Studenter; det eksisterer den Dag i Dag. Om Søsterens frygtelige Skæbne har haft Ind-

flydelse paa Ejler Kruckovs Død (aar staa hen, men den indtraf som nævnt samme Aar.

Kruckovs Enke Magdalene Lindenov beholdt Føllerupgaard, men bortfæstede den til en Bonde og dermed er dens Glanstid forbi. Omkring 1640 erhvervede Just Pappenheim Gaarden og lagde den under Søholt. Ved Matrikuleringen 1664 ansattes den til 12 Td. Hartkorn. Gaarden forblev under Søholt indtil dettes Bøndergods omkring Midten af forrige Aar.

GENERALSTABSKORT OVER HOLEBY-BORSØ
Maalestok 1: 100,000, (1 Centimeter = 1 Kilometer)

hundrede bortsolgte. Føllerupgaard er nu en almindelig Bondegaard paa 37 Hektar. Af den gamle befæstede Adelsgaard er nu kun et Stykke af den meget dybe Voldgrav tilbage; den ligger Vest for den nuværende Gaard, men man mener, at det er den gamle Gaards østre Voldgrav, da man tidligere nu og da har pløjet Munkerester op paa Jordsmonnet Vest for Graven.

Til det som har været høret endvidere de nedlagte Bondebyer Raaghauge og Nebelhauge, der helt eller delvis er opslugt af Herregaardene Raahavegaard og Nøbollegaard; det samme gælder delvis den ligeledes forsvundne Landsby Nørre Holeby; de vil blive omtalt under Kapitlet Byerne. Paa de allerældste Kort findes endvidere Betegnelsen Vesterby paa Jordlodderne i Sognets nordvestlige Hjørne; men hvis her engang har ligget en By af dette Navn, er den i al Fald jævnet med Jorden for mange Hundrede Aar siden.

-- Dobbelt sognet grænser mod Øst til Thorslunde, Fuglse og Krønge Sogne, mod Nord til Maribo Sønderø, mod Vest til Sognene Hillested og Sæddinge og mod Syd til Ringsebølle og Taagerup. Øen Lille Holm i Maribo Sø hører under Dobbelt sognet, hvis største Udstrækning i Nord—Syd er $7\frac{1}{4}$ Kilometer og i Øst—Vest $3\frac{1}{2}$ Kilometer. Kirken ligger ca. 5 Kilometer Nordøst for Rødby og 7 Kilometer Sydsydvest for Maribo. Dobbelt sognets Areal er 2116 Hektar, deraf er 138 Vandareal, og

53 Skov. Det samlede Hartkorn er 411 Td. I 1925 var Indbyggerantallet 1806; i 1901 var det 1350, i 1850 var det 854 og i 1801 kun 475. Der er i Sognet 376 Ejendomme, nemlig 3 Herregaarde paa over 100 Hektar, 7 Proprietærgaarde mellem 50 og 100 Hektar, 19 Bøndergaarde mellem 15 og 50 Hektar, 66 Smaangaarde mellem 6 og 15 Hektar, 61 Husmandsbrug med indtil 6 Hektar og 270 Huse med ringe Jordtilliggende.

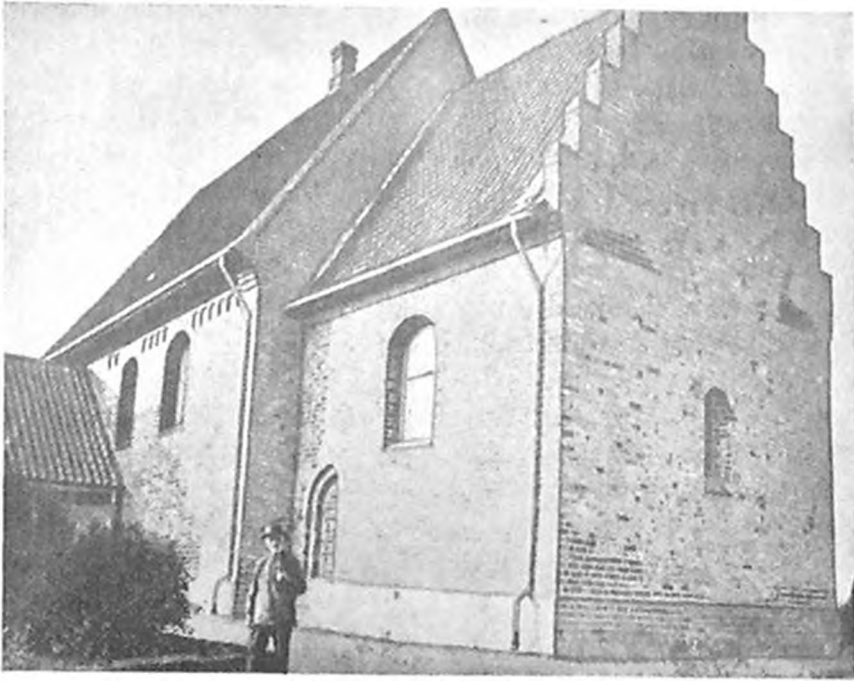
KIRKERNE.

Holeby Kirke var oprindeligt indviet til St. Chrysostomus (det latinske Tilnavn, som Efterverdenen gav Kirkens faderen Johannes fra Antiochia paa Grund af hans store og uforfærdede Veltalenhed). Sin Helgen har Kirken mistet og indre Prydelser fra den katolske Tid ligesaa, men Bygningen staar fremdeles i sin middelalderlige Skikkelse med fladloftet Kør, Skib og Vaabenhus. Klokkeskuret paa Kirkegaarden er først fjernet i færrige Aarhundrede. 1718 prydede Stiftamtmand Lützw Kirken med et Bindingsværks-Taarn paa Vestgavlen, en saakaldt Tagrytter, og hans Søn Oberst Lützw gav 1746 Kirken en ny Klokke, der blev op hængt i Taarnet, men dette kunde ikke holde til de ved Klokkeringningen frembragte Rystelser og led efterhaanden saa stor Skade, at det maatte nedtages. Klokken blev derefter paa ny anbragt i Klokkeskuret; nu hænger Klokken, der 1825 er omstøbt af Gamst, i en Luge i Kirkens Vestgavl.

Kirken har bevaret nogle af sine gamle, højsiddende Vinduesnicher og hele 3 Portaler, nemlig Kvindeindgangen paa Nordsiden og Præsteindgangen paa Korets Sydside — der begge er tilmurede — samt Mandindgangen, der dækkes af Vaaben-

rindelig forgyldte Bogstaver fortæller:

»Dette Sovekammer hører den Guds Mand Hr. Knud Jørgensen Holmer til, som waar fød paa Elleholm i Bleking den 13. Juni Anno 1648. Deponeret Anno 1670, kaldet til Feld-Præst i den skaanske Krig den

HOLEBY KIRKE

husot. En Del af de gamle Gesimsprydelse er ligeledes bevaret.

I Vaabenhusmuren er indsat en Gravsten, der tidligere har ligget i Kirkegulvet over ærlig og velact Mand Mogens Pedersen fordum Herredsfoged over Fuglse Herred. I Korets Nordmur er indsat en Marmorsten, der med fordybde og op-

26. August Anno 1676. Kommen i Egteskab med salig Didrich Kenkels Efterleverske den dyderige Matrone Elisabeth Wulf i Nykøbing 24. Maj 1677, var fød der sammesteds den 15. Februar An. 1643. Med hende af Gud gifven 4 Sønner og en Datter foruden 6 Døtre med hendes første Ægtefælle, af hvilken en Del her saligen hviler. Voceret Sognepræst til Holeby og Bursø den 7. Februar

An. 1680, prædikede første Gang i denne Kirke samme Aar Palmesøndag Døde salig i Herren den 17. April Aar 1708, og hans Kereste den 20. Mai An. 1714. Gud gifve dennem en værefuld Opstandelse.«

I den katolske Tid havde Kirken en Altertavle prydet med Billeder af St. Chrysostomus; den blev kasseret 1590 paa Grund af sin katolske Karakter, og der anskaffedes en ny, hvorfor betaltes 8½ Daler til Snedkeren og 32 Daler 24 Sk. til Maleren. Den nuværende Altertavle har et tarveligt nyere Maleri af Kritsus paa Korset, omgivet af en Træramme, der er malet som Marmor. Paa Alterbordet staar to Stager med et Bømærke mellem Bogstaverne H. P. og et andet Bømærke mellem N. L. samt Aarstallet 1581. Alterkalken har gotiske Ornamentter paa Bægeret, en Krans med Knopper paa Stilkene og en sekstunget Fod med Indskriften: »Ved L. Kirkegaards Arvinger fornyet 1842«. Oblatæsken er uden Inskription. Paa nogle gamle Stole, som forlængst er fjernede, var udskaaret Munke- og Abedissehoveder samt Aarstallet 1504.

Prædikestolen er et gammelt Snitværk med latinske Skriftsprog. Døbelonten er af Marmor og usædvanlig stor; dens Hulning er opfyldt med Cement. Daabsfadet er et stort Messingfad med den sædvanlige Munke-skrift og i Kanten Bogstaverne F. H. S. — M. A. D.

Nederst i Kirken er der et Pulpitur med et lille Orgel.

Efter Reformationen overgik Holeby Kirke ligesom alle andre Landsbykirker i Kronens Eje. 1690 fik Stiftamtmand Lützwow af Kongen tilskødet baade Fuglse, Krønge, Holeby og Burso Kirker med deres Jorder og Kirketiende. Holeby Kirke forblev under Søholt til 1918, da den overgik til selvejende Institution. Kirkens Formue er 15,000 Kr.

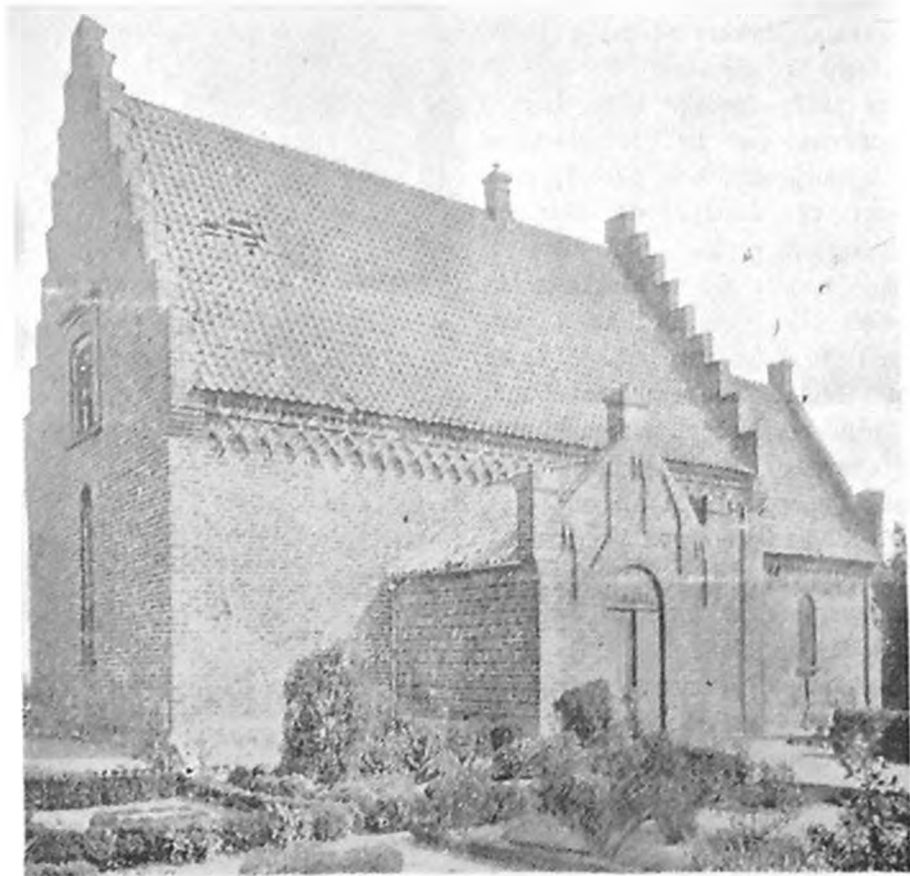
Ved den vestlige Side af Vaabenhuset ligger under en Hyld en Gravsten over Præsten Herman Fuglsang (1735—1779) som i en Alder af henved 60 Aar giftede sig for 3. Gang. Ligeledes findes paa Kirkegaarden en Gravsten over Pastor J. A. Braes, der døde 1831.

— Om Præsten Knud Jørgensen Holmer, hvis Ligsten sidder i Koret, berettes, at han meget beklagede sig over, at hans Forgænger Hans Hansen havde været saa doven, at han ikke efterlod sig noget skriftligt om Kirkeforretningerne i de sidste 20 Aar af hans Embedstid. Var Hr. Holmers Forgænger slem i denne Henseende, saa blev hans Efterfølger — hans egen Søn Diderich Holmer — værre i anden Henseende. Rohde skriver, at Mærkerhederne maatte »nøjes« med dette »forvildede Hoved« fra 1708 til 1735 og citerer om ham følgende karakteristiske Skriftsprog: »1. Mosebog 9,21. Og han drak af Vinen og blev drukken og blottede sig osv. Ordspr. 20,1. Vin gør en Spotter, stærk Drik gør en Larmer. Sirach 42,18. Se ikke til nogen for Dejlig-

heds Skyld, sæt dig ikke midt iblandt Kvinder. — Det er jo en Biografi, der i al sin kortfattede Dunkelhed antyder en hel Del.

Bursø Kirke fremtræder ligeledes i den Skikkelse den har faaet ved

med de oprindelige flade Loftter. Endelig er der ved disse to, som ved de fleste af vore andre gamle Landsbykirker sket den Forandring, at Gavlene er bygget højere og spidsere for at faa Taget mere stejlt, saa

BURSØ KIRKE

Opførelsen for omkring ved 600 Aar siden. Vaabenhuset er her saavel som ved Holeby tilbygget et Aarhundrede senere; men Bursøes er ganske vist ombygget i nyere Tid og har ved den Løjlighed faaet hvælvel Loft, medens Skib og Kor fremtræder

det ikke blev udsat for saa stærkt et Tryk under indtrædende store Snefald.

Bursø udmærker sig frem for Holeby ved sine smukke Gesimsfriser, sin rigt prydede Korgavl med Tverbaand og Konsoller og under Vinduer-

ne de søjleformede Bærestave, der er specifik lollandske og findes paa flere af vore Landsbykirker. Paa Skibets Nordside ses Portalen over den tidligere Kvindeindgang, der her som i Holeby er anbragt i et Muremspring. Mandsindgangen paa Sydsiden dækkes af det pyntelige Vaabenhua. Klokkeren, der er omstøbt 1877, hænger i en Luge i Vestgavlen, men har tidligere hængt i et Klokkeskur paa Kirkegaarden. Langt de fleste af de lollandske Landsbykirker har haft disse af svært Tømmer opførte Klokkestabler, der ellers kun kendes i Angel, men ikke i det øvrige Danmark. Nu er de ved at blive sjældne ogsaa paa Lolland.

Indenfor Vaabensdøren ligger en Gravsten, der i Midten bærer Jesus Monogram, som ser ud til at være tilføjet senere end Stenens øvrige Indskrift, der bl. a. bestaar af Bogstaverne J. A. S. S. og Aarstallene 1744 og 1755.

Det første Øjet møder, naar man træder ind i Skibet, er den store prægtige Døbefont af gullandsk Marmor, som staar i en af den tidligere Kvindeindgang dannet Nische. Fonten er ottekantet og rigt prydet med stiliseret Løvværk i kunstnerisk Udførelse; den er saa stor, at man desværre har anset det for nødvendigt at forsænke dens rosenprydede Fod i Gulvet.

Nederst i Kirken er et Pulpitur med et lille Orgel. Prædikestolen er beslaaet med Kobberornamenter og

bærer Lützw'ernes Vaaben. Triumfbuen er gennembrudt saa der er Opgang til Prædikestolen fra Korset. Altertavlen er ligeledes beslaaet med Kobberornamenter og forsynet med Lützw-Vaabnet. I Midten er et daarligt Maleri af Kristus i Getsemanne Have. Øverst paa Tavlen er frem-

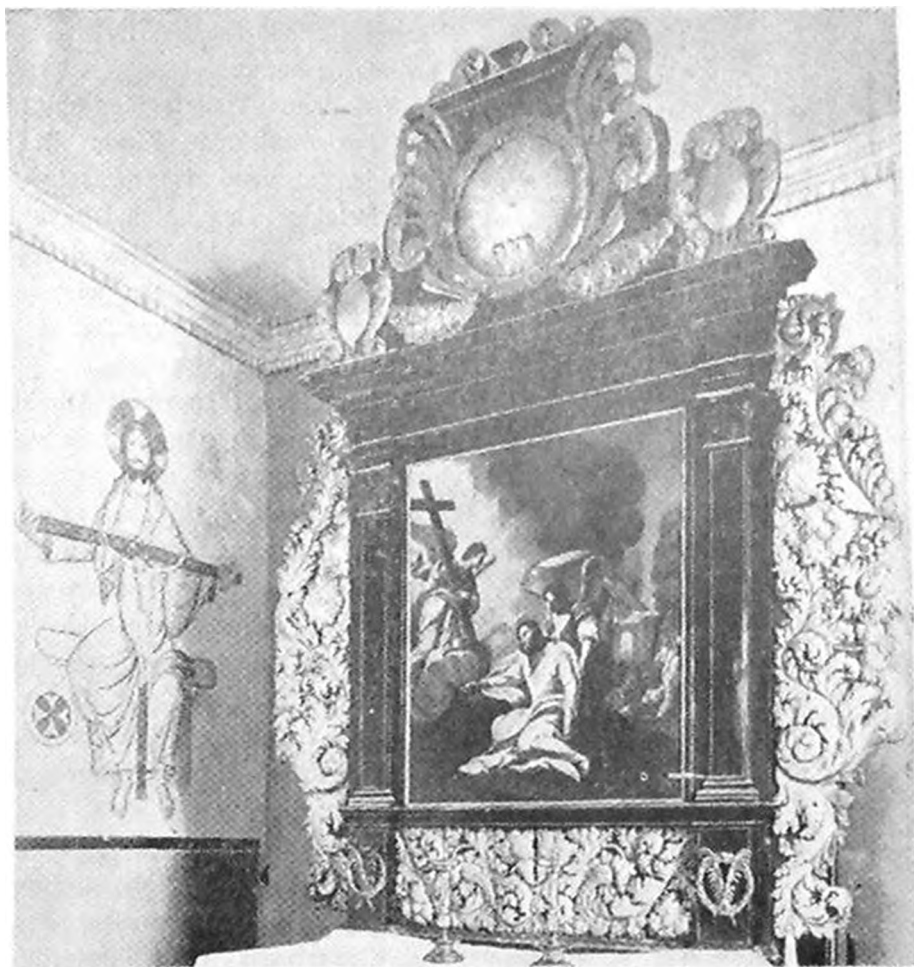
DØBEFONTEN

stillet et Guds Øje med Straaler til alle Sider og med Ordet Jehova i hebraisk Skriftegn.

Paa Alterbordet staar to Malmstager, begge forsynet med Kruckov'ernes og Falsternes Vaaben — henholdsvis to Hummerkløer og en Løve med Overkroppen hvilende paa Tverbjælker — samt Aarstallet 1615 og Bogstaverne E. K. (Ejler Kruckov) og M. F. (Margrethe Falster). Sølv-

kalken har paa Bægorskaalen Stemp-
let 1842, Stilken og Foden er der-
imod gamle. Foden bærer de samme
Vaabenskjolde og Bogstaver som
Stagerne og følgende Indskrift: »An

me Sted hafver gifvit Sølvit hertil
och det forerit til Bursø Kircke til
evig Ihukommelse.« Foden bærer
endvidere et paanittet Krucifiks, Disk
og Oblatæske er uden Inskription.

ALTERTAVLEN OG KALKMALERIET I KORET

no 1609 hafver erlig och velbyrdig
Mand Ejler Krukov af Bursø ladet
bekoste denne Kalck og Disch met
Forgyldning och Arbejdets Løn, och
hederlig och vellert Mand Her An-
ders Jørgensøn, Sogneprest her sam-

Paa Korets Nordmur, lige ud for
Alteret er et temmelig daarligt Kalk-
maleri af Gud Fader holdende Kri-
stus paa Korsel foran sig. Desuden er
der paa Muren malet en af de saa-
kaldte Vievandspletter. Andre Kalk-

malerier findes gømt under Pudslaget; de har ved en tidligere Restau-

PRÆDIKESTOLEN

rering været delvis afdøkket, men fandtes saa medtagne, at de ikke kunde restaureres.

Paa Landemodet i Maribo Anno 1567 gav Kongens Lensmand Albrecht Oxen Befaling til, at alle Kirkerne paa Lolland skulde synes og Fortegnelse optages over de Mangler og Brøst, der fandtes. Den samtidige Provst Jørgen Christiensen skriver i sin Visitatsbog herom:

»Ved denne Visitats blev iblandt alle Fuglse Herreds Kirker Bursø befunden at være den armeste og mest forfaldne. Bursø Mænd have 15 Tønder Øl, som kaldes Almindsøl, at slemme og demme over, helst om Lørdagen, hvilket Øl var bedre at bruges til Kirkens Bygninge.

De har altsaa ikke været Afholdsmænd i Bursø dengang, og de vedblev at »slemme og demme« trods Provstens Paatale, thi han er utilfreds med dem ogsaa efter sin Visitats 1578. Da klagede Præsten over, at Bønderne i Bursø ikke vilde føre hans Kirketiende til ham, men han maatte selv hente den paa Marken.

I deres Beretning til Lensmanden om Kirkesynet skriver Provsterne (1586) om Bursø Kirke bl. a.:

»Denne Kirke er meget arm, ganske og aldeles bygfældig og brøsthaftig paa Mur, Tag, Bjelker Sparrer, Klokkeluset, Vaabehuset, Kirkeloft, Stole, Alterklæder, Lysestager, Kiste og Skab at forvare udi Kirkens Kalck, Disk og Messeklæder etc. etc. Og skal denne Kirke ikke komme til sin rette Bygd og Hædd med hundrede Dalers bekostning og mere.«

Endelig klagede Provsterne ogsaa over, at Kirkegaarden kun var hegned med Tjørn, der ikke kunde hindre, at Svin brød ind og omrodede Gravene, hvorfor de beder om, »at den christne Øffrighed vilde overveje og betænke saadan Lejlighed, at christne Menneskers Lig og Grave maatte blive med Fred og Ærlighed, som det bør sig«.

— Bursø Kirke og Menighed spillede en fremtrædende Rolle i den Strid, der opstod som Folge af Kongebudet om Nedbrydningen af Krønge Kirke. Krønge havde siden Reformationen været Anneks til Bursø, medens Holeby var et selvstændigt Kald; men Holeby-Præsten havde — efter at Kronen ved Reformationen havde rovet Kirkernes jordiske Gods — ondt ved at faa et nodtørftigt Udkomme i det lille Sogn, og ved et Kongebrev af 4. April 1555 blev det derfor, som før fortalt, bestemt, at naar den daværende Sognepræst i Bursø var død, skulde Bursø være Anneks til Holeby, Krønge Kirke skulde nedrives og dens Menighed søge Bursø Kirke, men Sognepræsten i Holeby skulde holde en Kapellan, som skulde bo i Bursø Præstegaard og betjene den saaledes udvidede Bursø Menighed. En mod Holeby-Præsten grum Skæbne vilde, at Bursø-Præsten Claus Clausen mod al menneskelig Beregning levede og fungerede i hele 24 Aar efter Kongebrevets Udstedelse, og i al den Tid betjente Krønge Kirke som hidtil

med Hjælp af sin Kapellan. Men omsider døde da den gamle Præst og blev begravet 25. Marts 1579. Og dermed blev Spørgsmaalet om Bursø Sognekalds Omdannelse til Kapellani under Holeby brændende. Hvem skulde nu have det ret gode Kapellankald. Det blev hurtig slaaet fast at det ikke skulde være den hidtil fungerende Kapellan Hans Viborg: thi Gregers Degn i Bursø ædelagde hans Chancer ved at bekendtgøre, at han, Gregers Degn, havde fundet »Hr. Hans Viborg og hans Tjenestekvinde Cicele sammen udi en Slagbænk udi i sin Stue under Sengeklæderne udi Særk og Skjorte«. For at faa denne lille Skandale publiceret saa opsigtsvækkende som muligt havde Gregers Degns Kone under Gudstjenesten i Bursø Kirke sagt »aaenbar i alle Mænds Paahør til fornævnte Kvinde Cicele: Skjul dit Hoved fordi Hans Viborg haver leyd hos dig«. Sagen blev af Sognepræsten indberettet til Provsten og dermed var Hans Viborg færdig i Bursø. Menigheden havde dermed lykkelig undgaaet Faren for at beholde den Kapellan, de ikke vilde have, men de fik ganske vist paatvunget en anden, som de heller ikke vilde have.

Frederik II havde 1577 afsat Sognepræsten Jacob Ibsen Tyche i Rødby, fordi han var en ussel Prædikant og manglede de Sprogkundskaber og den Dannelse, man maatte forlange af Sognepræsten i en By, hvor mange fyrstelige Herskaber dvælede under

Rejsen til Tyskland. Hr. Jacob, der tidligere havde været Kapellan i Rødby fik tilbudt dette Kald paany, men det gik hans Ære for nær at modtage det, og han havde siden vudi Armod hensiddet uforsørget med Hustru og Børn. Kongen befalede derfor Biskoppen at skaffe Hr. Jacob det første ledigblevne Kald paa Lolland-Falster. Og nu meldte Hr. Jacob sig som Ansøger til Kapellankaldet i Bursø. Men de Bursø og Krønge Mænd med Morten Venstermand i Spidsen vilde hverken eje eller have Hr. Jacob. Sagen trak i Langdrag og et Møde den 5. Maj mellem Provsten, Lensmanden og Morten Venstermand endte uden Resultat. Hr. Jacob klagede til Kongen og glemte ikke at berette, at den genstridige Menighed havde siddet Christian III's Paahud af 1555 om at nedrive Krønge Kirke overhørig. Følgen af denne Klage blev et Kongebrev af 20. Juni 1579, hvori Befalingen til at nedrive Krønge Kirke gentages i strenge Ord og samtidig befaler Kongen Menigheden uden al Undskyldning at tage Hr. Jacob til Kapellan. Den 5. Juli stævnedes Provsten Menigheden til Møde i Bursø Kirke og her oplæste han Kongens Brev og forlangte, at den straks skulde antage Hr. Jacob som Sjælehyrde. Men end ikke det strenge Kongebrev formaaede at bryde Bursø-mændenes Trods. Kirkeværgen Hans Povlsen erklærede paa Forsamlingens Vegne at først naar Morten

Venstermand, der var bortrejst, kom hjem og mødte sammen med dem, vilde de give Svar; han opfordrede dernæst hele Sognefolket til at forlade Kirken, og det gjorde de ogsaa paa nogle faa Stykker nær. Provsten kunde saa ikke gøre andet og mere end vende sig til Sognepræsten i Holeby, Hr. Christopher Pedersen, og Kapellanen, Hr. Jacob, og befale dem at varetage deres Embeder i Henhold til Kongens Ordre.

Hr. Jacob sad altsaa nu i det eftertragtede Embede; men Menighed havde han ingen af; den mødte simpelthen ikke i Kirken. Havde han Lyst til at prædike, maatte det blive for tomme Stole og hans egen Fornøjelse. Imidlertid laa Morten Venstermand ikke paa den lade Side. Han havde været hos Kongen og faaet udvirket, at Krønge Kirke maatte bevares og bruges, og at Menigheden maatte faa en anden Kapellan, naar det kunde lykkes at skaffe Hr. Jacob et andet Kald. Den 8. August 1579 mødtes Morten Venstermand med Provsten og Lensmanden i Rødby og viste dem Kongens Brev. Men unde Hr. Jacob Embedet, til der kunde blive et andet ledigt, kunde Morten Venstermand ikke. Han vilde ikke se den Præst for sine Øjne og forlangte, at Provsten skulde give Kapellanen i Rødby, Hr. Anders Jørgensen Maas, Tilladelse til at forrette Præstetjeneste paa Krøngegaard for Morten Venstermand og hans Husstand. Det turde Provsten ikke.

og Adelsmanden drog desaaarsag bort i stor Vrede.

Kongen gav nu Bispen og Lensmanden Ordre til at undersøge om Hr. Jacob virkelig var saa umulig som paastaaet eller om han kunde kendes god for en ret Kirketjener at være. Midt i August mødte de to høje Herrer i Bursø Kirke for at høre Hr. Jacob prædike. De sagde begge god for ham, og Biskoppen overgav derefter i Morten Venstermands Paarhør Hr. Jacob Embedet og beføj ham Bursø og Krønge Sognes Kirketjeneste.

Nu havde altsaa baade Konge, Bisp og Provst tildelt Hr. Jacob Kaldet; men lige meget hjalp det. Med den mægtige Morten Venstermand i Spidsen bød Menigheden baade Kongen og Kirken Trods. Der mødte faa eller ingen til Gudstjenesterne, og Sognefolket saa ikke til den Side, hvor den ulykkelige Kapellan gik og stod. Der gik et Aar, og det blev ikke bedre. Saa greb Sognepræsten ind og opsagde paa Landemodet i Maribo den 23. November 1580 uden videre Kapellanen, som man opsiger et andet Tyende. Morten Venstermand og Sognepræsten Christoffer Pedersen sluttede derefter Aftale om, at Kapellanen i Rødby, Hr. Anders Jørgensen Maas, skulde overtage det federe Kapellanembede i Bursø-Krønge.

Hr. Jacob lod sig dog ikke saaledes drive af Embedet. Han nægtede at

rømme Præstegaard og Kald og rejste igen til Kongen, der medgav ham et Brev til Bispen, hvori det henstilles til denne at sørge for, at Hr. Jacob kunde blive i Bursø, indtil et andet Kald blev ledigt. Den 6. Juni 1581 havde Lensmanden stævnet Provsterne og Parterne i Sagen til Møde i Rødby og oplæste her Kongens Brev. Men Morten Venstermand krævede fremdeles stejlt og stædigt, at Hr. Jacob skulde fortrække og Hr. Anders fra Rødby indsættes i hans Sted.

Baade Provsten og Bispen var klar over, at der maatte en Ende paa denne opsigtsvækkende og pinlige Sag og det besluttedes, at Provsten den 1. Oktober 1581 skulde indsætte Hr. Anders Maas som Kapellan i Bursø-Krønge. Dagen oprandt. Provsten var mødt. Kirken profuld. Hr. Anders messede og prædikede og derefter meddelte Provsten Menigheden, at Bispen, Lensmanden og Morten Venstermand havde samtykt i, at Hr. Anders blev indsat i Embedet. Det hele syntes klappet og klart, da Hr. Jacob endnu engang spillede Trumf ud. Han havde for tredje Gang været hos Kongen og faaet Breve med fra ham til Bispen og Morten Venstermand med Befaling om at lade Hr. Jacob sidde uanstøstet til han fik et andet Embede. Hr. Jacob fremlagde Genparter af disse Breve og spurgte dernæst den forsamlede Menighed om nogen havde noget at sige enten paa hans Lær-

dom eller Levned«; ingen svarede. Sognepræsten Hr. Christoffer bøjede sig derefter straks for Kongens Ordre, og beføl Hr. Jacob Kapellan-tjenesten som tilførn«.

Hr. Jacob havde sejret. Endnu et halvt Aar sad han i Bursø Præstegaard, indtil det endelig i Sommeren 1582 lykkedes at skaffe ham et andet Kald. Majhølle Sogn blev det lykkelige; her sad han til sin Død 1589.

Da Hr. Jacob omsider rykkede ud af Bursø Præstegaard, rykkede Hr. Anders fra Rødby ind, og han fik et godt Kald ud af det. Han skulde nemlig nyde hele Præsteindtægten af Bursø-Krønge Sogne og raade over Præstegaarden med al dens Avl og Tillæg. I Afgift til Sognepræsten i Rødby skulde han aarlig svare 8 Td. Byg 4 Lam og 6 Gæs.

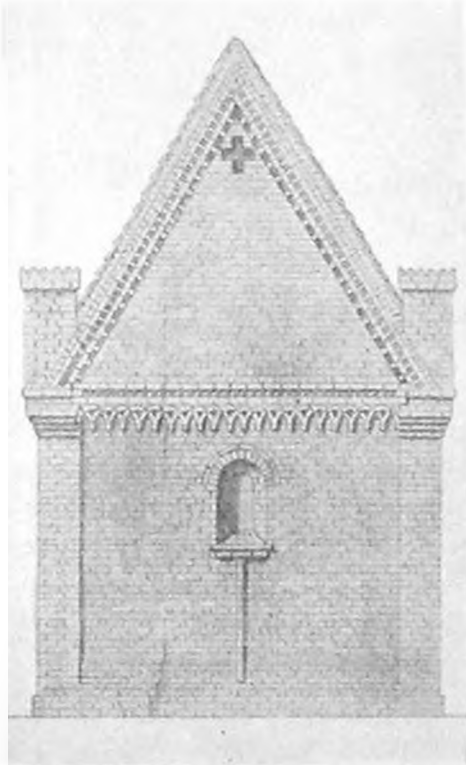
Det var særlig Morten Venstermand, der havde været ivrig for at faa Anders Jørgensen Maas til Kapellan i Bursø-Krønge, og saa skulde han endda faa Skam til Tak. Hr. Morten havde nemlig en Bolerske, der hed Agnete, boende paa Krøngegaard, og da hun en Dag i Sommeren 1588 mødte i Krønge Kirke for at nyde Alterens Sakramente, viste Hr. Anders hende bort fra Alterbordet og krævede, hun skulde staa offentlig Skrifte, før han kunde indlade hende til Herrens Bord. Morten Venstermand blev rasende, og da hans Forestillinger og Skældsord ikke gjorde

Indtryk paa den nidkære Præstemand, sendte han Bud efter Provsten og forlangte Præsten stævnet for Provsteretten. Morten Venstermand erkendte, at han havde avlet Barn med Agnete; hun havde ligget i Barselseng paa Pederstrup, hvor den derværende Præst uden Indvending havde berettet hende, før hun lagde sig, og bagefter var hun ledt udi Kirke, saa hun skulde ikke nu have »aabenbar Afløsning« fornøden i Krønge Kirke. Morten Venstermand lovede paa sin Side Bod og Bedring, hedder det i Provstebogen; og vilde gerne skille sig af med Agnete, saa snart nogen kunde byde hende »et ærligt Ægteskab og skamløst Brød«. Provsten raadede saa Præsten til at rette sig efter det af Kongen udstedte Brev om »Adels Boleri« og lade Agnete slippe for aabenbar Skrifte og nøjes med en »hjemmelig Formaning«. Derved blev det.

Hr. Anders sad i Kaldet i samfulde 36 Aar og døde 1618. Hans Navn er bevaret paa Foden af den gamle Alterkalk; hans Ligsten laa endnu 1830 i Kirkegulvet, senere er den bortkastet.

1635 blev Krønge Anntks til Fuglse, Bursø blev ved Holeby, men Kapellaniet blev ophævet og Præstegaarden bortfæstet; den eksisterede indtil 1793, da Sognepræsten afstod den for en Slik til Ejeren af Søholt; man mener den har ligget op til Kirkegaarden paa dennes nordre Side.

Med Hensyn til Ejendomsforholdet har Bursø Kirke haft Skæbne fælles med Holeby. Efter Reformationen overgik den til Kronen, som 1690 af-

BURSØ KIRKES KORGAVL

stod den til Stiftamtmand Lützwow; den hørte derefter under Søholt indtil 1915, da den overgik til selvejende Institution. Kirkens Formue er 14.000 Kr.

HERREGAARDENE.

Raahavegaard, eller som det i ældre Tid blev skrevet, Raagohauge, har aldrig hørt til de store ansete Adelsgaarde. Den findes omtalt første Gang i 1397, da den ejedes af Herman Storm. Raagehave var den Gang

en Bondeby, der foruden nogle almindelige Bøndergaarde havde tre større Gaarde. Antagelig har det kun været den ene af disse, der ejedes af Herman Storm. Hans Døtre Grete og Gertrud Hermandsdatter solgte omkring 1470 Ejendommen til Eskild Gøye.

1462 nævnes Væbner Per Boesen som Ejer og Beboer af en større Gaard i Raagehave, og Jep Jepsen som Ejer af en anden. Jep Jensens Sønesøn Per Iversen Gris og Datter Anne Jepsdatter solgte 1488 deres Gaard til Eskild Gøye, der 1511 købte en tredje Gaard i Raagehave, der ejedes af Laurids Ingversen, formodentlig en Efterkommer af Per Boesen eller hans Arvinger. I 1552, da Eline Gøye ejede Raagehave omtales den som bestaaende af 4 store Bøndergaarde.

Senere gik Raagehave over til Jochum Barnowitz, der ejede Rudbjerggaard, Fredsholm m. m. og 1622 mageskiftede hans Enke Fru Øllegaard Pentz, Raagehave til Kronen. De gamle Adelsgaarde i Byen var da forlængst sunket ned i Fæstegaardenes Række.

Den nye Periode som Storgaard indlededes, da Abraham Lehn eller hans Søn i det 18. Aarhundrede købte Raahavegaardene af Kronen. Lehn sammenlagde alle Raahave Bys Gaarde til to, en Del blev henlagt under den oprindelige Raahavegaard, der'laa Vest for den lille Egeskov, og af de andre dannedes Ny

Raahavegaard, paa den nuværende Raahavegaards Plads; Stuehuset af denne Gaard staar endnu. 1803 blev begge Raahavegaardene indlemmet i Stamhuset Lungholm. Videnskaber-

les fra Lungholm. Da de to Gaarde senere er sammenlagt og der aldrig er opført nogen Bygning, der kan tjene som standsmæssigt Enkesæde, er Bestemmelsen altsaa ganske be-

RAAHAVEGAARDS STUEHUS

nes Kort af 1776 viser Raahavegaard — altsaa gl. Raahavegaard — liggende paa den vestlige Side af Skoven. Et Hus af denne gamle Gaard stod indtil for en halv Snes Aar siden.

Da Baroniet Sønderkarle blev op-

lydningsløs. 1878 blev der købt to Holebygaarde, der sammenlagdes og hvorpaa der opførtes en standsmæssig Bolig, som kan tjene til Enkesæde; den nye Gaard fik Navnet Sofiehoj. Raahavegaard drives nu som Forpagtergaard under Baroniet.

RAAHAVEGAARDS AVLSBYGNINGER

rettet 1819 nævnes baade Gl. Raahavegaard og Ny Raahavegaard. Gl. Raahavegaard blev i Erektionspatentet bestemt til Enkesæde for Baroniet, og der blev indsat en Bestemmelse om, at den aldrig maatte skil-

Gaardens nuværende Avlsbygninger er opført 1870. Efter Baroniets Overgang til fri Ejendom blev der i 1926 af Raahavegaard afgivet ca. 55 Hektar, som udstykkedes til 8 Husmandsbrug og 8 Tillægsparcer.

Gaarden har nu 30 Td. Hartkorn paa ca. 113 Hektar, hvoraf de 14 er Skov. Ejendomsskylden er 268,000, hvoraf 202,500 er Jordværdi.

Nøbbøllegaard er oprettet omkring 1695. I Matriklen af 1688 er Byen Nobelhaugne opført med 2 Gaarde paa hver 10 Td. Hartkorn. 1690 erhverver Stiftamtmand Lützow disse to Gaarde og kort efter opretter han af

Skøde af 20. December 1810 solgte Grev Knuth Gaarden til H. Petersen for 20,000 Rigsdaler. Nøbbøllegaard havde da knapt 24 Td. Hartkorn og under den laa en Del Husmandshuse med tilsammen 3 Td. Hartkorn. Petersen var Svoger til Kammerraad og Landvæsenskommissær Dall paa Steddingegaard, som laante ham de nødvendige Penge til Køb af Gaar-

NØBBØLLEGAARD
(set fra Gaardspladsen)

dem og nogle tilstødende Jorder en ufri Hovedgaard paa, 23 Td. Hartkorn og noget Skov; han gav sin nye Gaard dens nuværende Navn. 1720 skødede Lützow gennem Mageskifte Nøbbøllegaard til Kongen, der kort efter solgte den til Grev Adam Christoffer Knuth, som indlemmede den i Grevskabet Knuthenborg.

I de følgende 90 Aar horte Nøbbøllegaard under Knuthenborg. Ved

den. Senere overtog Dall selv Nøbbøllegaard med Sønnen som Forvalter. Natten mellem den 4. og 5. Juni 1825 nedbrændte samtlige Gaardens Bygninger og den unge Dall var nær indebrændt. Kammerraad Dall genopbyggede Gaarden og solgte den 1829 til eksaminatus juris Godtfried Fridericksen for 16,000 Rigsdaler; denne Handel blev Aaret efter ophævet, hvorefter Dall solgte Gaar-

NØBBØLLEGAARD
(set fra Haven)

den til Landmaaler Johan Ditlev Fridericksen paa Fuglsang ligeledes for 16.000 Rigsdaler; i Skødet anføres, at der hører 11 Huse under Nøbbøllegaard og at det samlede Hartkorn er 27 Td.

Dermed var Nøbbøllegaard kommet

i de rette Hænder. Johan Ditlev Fridericksen var Son af Gaardejer Friderick Gottfredsen paa Langeland og en højtbegavet, energisk Mand med udprægede økonomiske Interesser; han tog baade Landmaaler-eksamen og dansk juridisk Eksamen

NØBBØLLEGAARDS AVLSBYGNINGER

og kastede sig senere med stor Flid og Dygtighed over Landvæsenet. 1821 overtog han Forpagtningen af de forfaldne Herregaarde Fuglsang og Prierskov og bragte dem snart i fortrinlig Kultur. Han blev boende paa Fuglsang ogsaa efter at han havde købt Nøbbollegaard og flyttede først hertil efter, at han i 1847 havde ombygget og udvidet Hoved-

JOHAN DITLEV FRIDERICKSEN

bygningen. Han øgede Gaardens Arealer meget betydelig ved Køb af flere tilstødende Ejendomme, som han opnaaede Tilladelse til at lægge under Hovedgaarden mod at bygge nogle Huse med mindre Jordtilliggende. Han bragte paa denne Maade Gaardens Hartkorn op til 51 Td. og Husenes Antal til 15 med tilsammen 5 Td. Hartkorn. Johan Ditlev Frideriksen

drev ikke alene sit eget Landbrug med overlegen Dygtighed, men var tillige en utrættelig Raadgiver og Lærer for Bønderne, ligesom han ogsaa fik Tid til at røgte en Mængde offentlige Hverv. Som Paaskønnelse herfor fik han Tittel af Justitsraad. Han døde 7. Marts 1861, omtrent 70 Aar gammel.

Hans Enke beholdt Gaarden indtil 1866, da hun gav Sennen Erhard Christian Frederiksen Skøde paa Nøbbollegaard for en Købesum af 94,500 Rigsdaler samt forskellige Præstationer, kapitaliseret 4500 Rigsdaler. Gaarden havde da frødes 51 Td. Hartkorn og 15 Husmandshuse med ialt 5 Td. Hartkorn. Besætningen bestod af 18 Heste, 88 Malkekøer, 3 Tyre, 16 Stk. Ungkvæg og 120 Faar.

Ved Oprettelsen af Sukkerfabriken »Lolland« bortforpagtede Erhard Frederiksen 1873 Gaarden til Fabriken for 20 Aar; Hovedbygning, Skov og Husmandshuse dog undtaget. Forpagtningsafgiften var 20 Rigsdaler pr. Td. Ld. Ved Fabrikens og Brødrene Frederiksens økonomiske Sammenbrud 1878 blev Nøbbøllegaard stillet til Tvangsauktion og overtaget af Landmandsbanken.

1893 solgte Banken Gaarden til De danske Sukkerfabriker for 375,000 Kr.

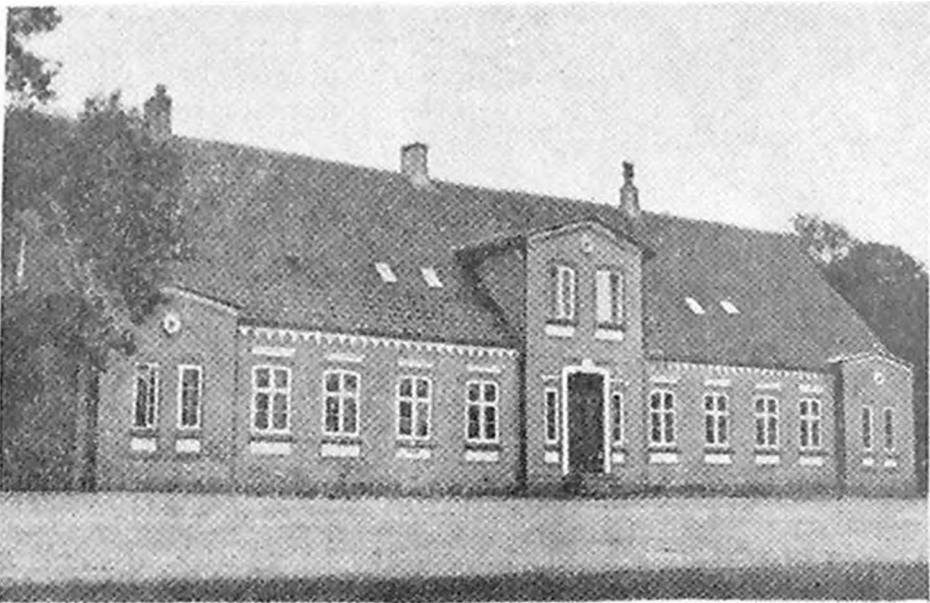
1908 hærgedes Nøbbøllegaard af en Brand, hvorved de fleste Udbygninger lagdes i Aske; de genopførtes i udvidet og moderne Form. Til Gaar-

den hører Skovene Venstøfte og Kalvehave paa tilsammen 20 Hektar. Det samlede Areal er nu 242 Hektar med $48\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn. Ejendoms-skylden er 580,300 Kr., hvoraf de 359,000 er Jordværdi.

Holtegaard er opstaaet ved Sammenlægning af et Par af Bursøs ud-flyttede Bøndergaarde, der hørte un-

maaler Christian von Franck for 10,000 Rigsdaler.

Franck døde 1832 og Aaret efter solgte hans Enke Holtegaard til Baron Rosenørn Lehn for 7500 Rigsdaler Sølv. 1840 solgte Baron Gaarden til Gustav Mierendorff for 8000 Rigsdaler Sølv. Ager og Engs Hartkorn var fremdeles knapt $14\frac{1}{2}$

HOLTEGAARD

der Søholt. 1802 solgte Kammerherre Bertouch de to Gaarde til Hans Lund, der Aaret efter opnaaede Til-ladelse til at lægge dem sammen. Han gav sin nye Ejendom Navnet Holtegaard. Tidligere laa der paa Gaardens nuværende Marker op mod Soen en ikke ubetydelig Skov og Skifterne deromkring kaldtes Hol-terne; deraf Gaardens Navn. Lund solgte 1810 Holtegaard med $14\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn til Kaptajn og Land-

Td. og Skovskylden udgjorde et Fjerdingkar.

1857 overdrog Gustav Mierendorff Holtegaard til sin Stedson Albert von Klein for 34,183 Rigsdaler. Klein ud-videde ved Køb Arealet saa det sam-lede Hartkorn blev $18\frac{1}{2}$ Td.

1869 solgte Klein Holtegaard for 75,500 Rigsdaler til Peter Frederik Daniels. Efter dennes Død solgte Boet 1875 Gaarden til den unge A. F. Andersen for 156,000 Kr.

1894 solgte Andersen Gaarden til Agent C. A. Qvade for 154,327 Kr. 24. Juli 1900 døde Agent Qvade under et midlertidigt Ophold paa Holtegaard, 62 Aar gammel. Arvingerne beholdt Gaarden og en af dem, Anton Qvade, tog Gaarden i Forpagtning. I de følgende Aar erhvervedes nye Arealer til en samlet Købesum af 34,500 Kr., hvorved Hartkornet voksede til 22½ Td. Efter Anton Qvades Død blev Holtegaard 1911 solgt til Emanuel Pille for 225,000 Kr. Kort efter solgte Pille Gaarden til Rentier J. A. Olsen for 245,000 Kroner.

1918 solgte Olsen Holtegaard til Proprietær P. Christensen (Søn af Statsmanden J. C. Christensen) for 375,000 Kr., og et Par Maaneder efter solgte P. Christensen Gaarden til Aktieselskabet »Lolland-Falsters Frøavl, Frøhandel og Sædekorns Kompagni« for 415,000 Kr.

1925 solgte Kompagniet Holtegaard til Proprietær M. P. Rasmussen for 500,000 Kr.

Holtegaard har nu 114 Hektar med 23½ Td. Hartkorn; Ejendomskylden er 300,000 Kr., hvoraf de 200,000 r Jordværdi.

BYERNE.

Dobbelt sognet har nu kun de to Byer, der som Kirkebyer har givet Sognene Navn. Burso har desuden haft en lille By, Brøgerup, hvis faa Gaarde for mange Hundrede Aar siden blev sammenlagt ved Oprettelsen

at den tidligere omtalte St. Jørgensgaard. Det er muligt, at der ogsaa i Sognets nordvestlige Del har ligget en mindre Bondeby, Holte; men Sporene er for utydelige til at man derom kan udtale andet og mere end en Formodning.

Holeby Sogn har mistet Byerne Nebelhaage, Raagehaage og Norre Holeby. Nebelhaage, i ældre Tid Nøbbehauge, havde kun et Par Gaarde og nogle Huse, der ofredes ved Oprettelsen af Nøbhollegaard. Raagehaage var derimod en helt anelig By; den er i Matriklen af 1664 opført med 8 Gaarde og 3 Halvgaarde; i Matriklen af 1688 er der 8 Gaarde, deriblandt Præstegaarden. Byen har formentlig ligget sydvest for Raahavegaards Skov og er efterhaanden opslugt af denne Gaard, hvorefter en af Sønder Holebys Gaarde er bleven Præstegaard. Norre Holeby laa tæt øst for det nuværende Raahavegaard, og bestod 1688 af 5 Bøndergaarde og 7 Husmandshuse. Et Par af Gaardene er udflyttede og eksisterer endnu, de andre er opslugt af Raahavegaard og Nøbhollegaard.

Sønder Holeby var Sognets største By; af dens Gaarde ligger endnu nogle enkelte paa deres gamle Plads syd for Kirken; Resten er udflyttede. Ifølge Matriklen af 1688 bestod Sønder Holeby af 8 Gaarde, 7 Halvgaarde og 12 Huse samt en Degnebolig med tilliggende Jordlod. Senere blev Degnekaldet i Holeby Sogn ophævet og Dobbelt sognet maatte

nojes med én Degn, der boede i Burso, havde sin Lod der, men fremdeles havde en Mark i Nørre Holeby. Saaledes var Forholdet 1743, da der var stor Strid om Oprettelsen af en Skole i Holeby. Abraham Lehn paa Højbygaard var meget misfornøjet med Paalæget om Oprettelsen af denne Skole og gjorde mange Indvendinger, der dog intet hjalp. Skolen blev opført i Sønder Holeby og en Skoleholder ansat. 1797 foregik Udskiftningen og 1818 opførtes en ny Skole paa Hjørnet af den ny anlagte Maribo Landevej. Denne Skole gjorde Tjeneste til 1911, da den nye store Skole paa Vejens modsatte Hjørne opførtes; den har 4 Klasser og Bolig til 3 Lærere og en Lærerinde. Den er i Ejendomsskyld vurderet til 75,000 Kr.

Før Udskiftningen gik Vejen fra Højbygaard til Maribo op midt i Sønder Holeby omtrent udfor Præstegaarden, slog en Bue mod Vest og gik videre op forbi Kirken for at støde til Rødby-Maribovejen et lille Stykke Nord for Raahavegaard. Vejen fra Rødby til Nysted, gik gennem Sønder Holeby, op forbi Nørre Holeby og videre østpaa; henne ved Thorslunde Sognegrænse drejede den i en lille Bue mod Syd og fortsatte videre forbi Fuglse Kirke, saaledes, at der, hvor Stationsbyen Holeby nu ligger, kun var en aaben Fællede uden Vej og Sti og uden anden Bebyggelse end Kvæghyrdens usle Træskur. Paa Udskiftningskortet fra 1797 er der

punkteret en Vejlinie tværs over Arealet mellem Sønder Holeby og Kirken, saaledes at det store Vejsving om gennem Sønder Holeby blev undgaaet. Den punkterede Linie er betegnet den nye Vej — men den er først bleven til Virkelighed i 1928.

Var Udviklingen og Væksten kun ringe i Fortidens Holeby, saa har den været desto større i Nutidens. Nørre-Holeby blev udslettet og glemt, men **Ny-Holeby** rejste sig som Erstatning og naaede i Løbet af et halvt Aarhundrede at overflyve det gamle Sønder-Holeby, tillage sig Æren og Magten som Kommuneens Hovedby og strække sine Arme ind over Nabosognenes Grænser. Med sin Jernbanestation, sine Fabriker og sin tætte Bebyggelse er den allerede paa Vej ud af Landsbysvøbet og søger gennem en kraftig Hævdelse i Nutiden med Held at dække over en fattig Fortid.

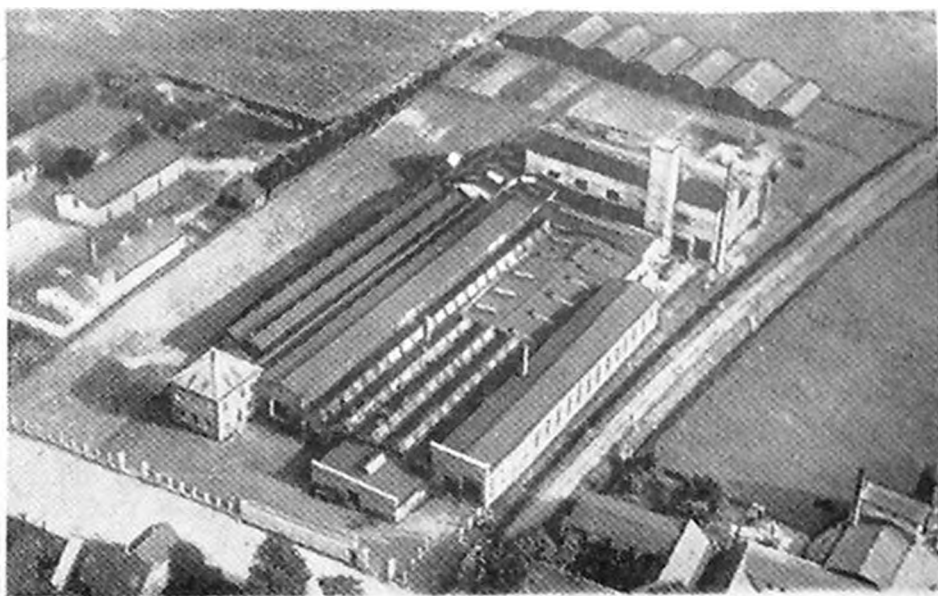
Foruden de to Herregaarde Raahavegaard og Nøbbøllegaard har Holeby 3 Proprietærgaarde nemlig Sofiehøj, der hører under Lungholm som et Slags Enkesæde, og har 56 Hektar, 13¼ Td. Hk. og 150,000 Kr. Ejendomsskyld, hvoraf de 95,800 er Jordværdi, **A n n a s m i n d e** med 53 Hektar, 12 Td. Hk., 148,500 Kr. Ejendomsskyld, hvoraf 92,800 er Jordværdi samt **V e n s l y k k e g a a r d** med 50 Hektar, 10¼ Td. Hk., 125,000 Kr. Ejds., hvoraf 78,000 er Jordværdi. Endvidere 12 Bondegaard med fra 15 til 50 Hektar, tre Smaagaarde med fra 6 til 15 Hektar, 32 Husmandsbrug med fra ¼ til 6

Hektar og 203 Huse med ringe Jordtilligende. Blandt disse Ejendomme skal nævnes: Den store Maskinfabrik der i Ejendomsskyld er vurderet til 540,000 Kr., Teknisk Skole (80,000 Kr.), Gæstgivergården (90,000), Elektricitetsværket (45,000), Mejeriet (40,000), Haandværker- og Industriforeningens Bygning (20,000) og Missionshuset (11,000).

Den største af Virksomhederne, Maskinfabriken, er oprettet af H.

Fæstegaarde, idet Byen tidligt blev lagt under Mariho Kloster. Mandtalsregistret af 1610 har kun en Selvejerbonde, men 22 Fæstebønder, 4 Gaardsæder, 11 Husmænd og en Smed. I Matriklen af 1688 er den eneste Selvejer forsvunden; der er 20 Fæstegaarde, 9 Halvgaarde og 22 Husmandssteder.

1690 oprettede Stiftamtmand Lüt-

HOLEBY DIESELMOTORFABRIK
(set i Fugleperspektiv)

Christoffersen og overgik 1918 til Aktieselskabet Holeby Dieselmotorfabrik med en Aktiekapital paa 4 Mill. Kr. Af Byens mange andre Virksomheder skal nævnes, Maskinsnedkeri, Træskofabrik og Bankfilial. Byen strækker sig ind over Thorslunde Sognegrænse og de mange Huse, der ligger her regnes i daglig Tale med til Holeby.

Bursø bestod allerede for 4—500 Aar siden næsten udelukkende af

zow en Skole i Bursø og iønnede en Skoleholder. Lützows Skole virkede til 1796, da Kommunen byggede en ny Skole og anvendte Indtægterne fra det nedlagte Degneembede til Lon for Læreren. Denne gamle Skole danner nu Udhus til den nuværende Skole, der i Ejendoms-skyld er vurderet til 24,000 Kroner.

Foruden Herregaarden Holtegaard har Bursø 4 Proprietærgaarde nemi-

lig Lille Søholt med 91 Hektar, 18 Td. Hartkorn, 242,200 Kr. Ejendomsskyld, hvoraf 161,900 er Jordværdi. Wredeslund 82 Hektar, 15 Td. Hk., 215,000 Kr. Ejdsk., hvoraf 139,500 er Jordv. Teglværksgaarden 65 Hektar, 14 $\frac{1}{4}$ Td. Hk., 185,000 Kr. Edsk., 109,000 Kr. Jordv. samt Langagergaard med 62 Hektar, 13 Td. Hk. 177,000 Kr. Edsk. 96,600 Kr. Jordv. Endvidere 7 Bøndergaarde med fra 18 til 50 Hektar, 13 Smaagaarde med fra 6 til 15 Hektar, 28 Husmandsbrug med $\frac{1}{2}$ til 6 Hektar og 72 Huse med ringe Jordtilliggende. Byen har Jernbanestation og et Alderdomshjem, der i Ejendomsskyld er vurderet til 20,000 Kroner.

LEGATERNE er ikke mange i Tal, men det ene af dem er til Gengæld af en usædvanlig fremragende Karakter; det er Geheimeraad Lützows Hospital i Burso. Det blev indviet den 22. Juli 1708 i en dertil opført Bygning med Plads til 12 Personer. Huset var smukt og rummeligt og prydet med Gesimser og Billedhugerarbejder i Sten. Paa den ene Side af Indgangen var f. Eks. anbragt en Figur: »Arm i Livet«, og paa den modsatte Side en anden Figur »Rig i Døden«. 1913 blev Hospitalet nedlagt og ændret til et Pengelegat, Huset blev solgt og plyndret for sin Udsmykning, men de to nævnte Figurer havnede dog omsider paa Nationalmuseet.

Den 6. Oktober 1722, to Døgn før sin Død sikrede Geheimeraad Lützow Hospitalets Bestaaen gennem en Fundats, der henlagde tre Sognes

Kongetiender til det, nemlig Krønge Kongetiende paa 5 $\frac{1}{4}$ Td. Hartkorn, Holebys paa 14 $\frac{1}{4}$ og Bursøs paa 11 $\frac{1}{2}$ Td. Hartk. Det hedder i Fundatsen, at Hospitalet er indrettet for 6 fattige Mandspersoner og 6 fattige Kvindepersoner. Der skal altid tages Hensyn til, at en af de 6 Mandspersoner er saaledes kvalificeret og oplyst, at han for sig selv og Lemmerne Aften og Morgen, Gud til Ære, dennem til Saligheds Bedste kan holde Bøn, somhellers dennem udi deres Christendom og andre fattige Børn i Sognet dagligen informere. hvorimod samme Person, uanset han paa Lemmer og andet kunde være frisk, skal nyde aarlig en Portion af alle Slags, som Specifikationens indeholder, samt udi Huset fri Værelse og Løjlighed a parte, hvori han Informationen kan forrette. Den til enhver Tid værende Sognepræst ombedes, idelig besøge de Syge i Hospitalet og dennem, naar det begæres meddele efter Afløsning Nadverens Sacramente, for sin Umag nyder Præsten hver af de store Højtidder to Slettedaler til Offer. Hvorn som end ejer Søholt skal være skyldig og pligtig at overholde Fundatsens Bestemmelser. »Bedendes og formanendes vore Arvinger eller hvem bemeldte Søholt, Gaard og Gods vorde ejende, at de den ved Magt holder og efterlever, ej selv eller ved andre gørende, eller gøre lade nogen Forhindring eller Forandring, fornævnte Hospital og de fattige

Lemmer til Skade og Forhindring, saafremt de dermed ikke vil mod sig opvække Guds evige Vrede, Hævn og Fornæledidelse, og haade timelig og og evig Straf have at forvente«.

Til Fundatsen var fojet en »Specification« med Opgivelse af hvad

ter, 12 Pund Uld til Strømper og 12 Par Sko. Endvidere til hver af de mandlige Lemmer 6 Alen Klæde hvert andet Aar og til hver af de kvindelige 8 Alen hvert andet Aar. De Aldøde skal have et Lagen og en Ligkiste, samt »fri Jord norden Kir-

„ARM I LIVET“

Lemmerne skulde have til deres Underhold aarlig, det var: 15 Td. Rug, 12 Td. Byg, 12 Td. Malt, 2½ Td. Kogeærter, 2½ Td. Hvede, 2 Køer, 6 Faar, 6 fede Gæs, 3 fede Svin, 1 Td. Salt, ½ Td. »salt Grosey«, ½ Td. Sild, 4 Lispund »Tørsey«, 3 Lispund Ost, 9 Lispund Smor, 2 Rigsdaler aarlig til Mælk, 8 Læs Brænde, 40 Læs Torv, 60 Alen Lærred til Skjor-

„RIG I DØDEN“

ken. Liget vorder som hidtil er sket, af samtlige Burso Ejerskab og Beboere til Graven baaren«.

1746 lod Generalmajor Chr. Fr. Lützow Hospitalet ombygge i Mur og Bindingsværk med Tegltag og lod Skolen tilbygge i den vestre Ende af Huset, saa »Skolemesteren kan læse Morgen- og Aftenbøn samt om Helligdagene i Postillen for Lemmerne«.

Ved Hospitalets Salg i 1918 blev Ydelsen til Lemmerne kapitaliseret og lagt som en Hæftelse paa Søholt, hvorfra der aarlig udbetales hver af de 6 gamle Mænd og 6 gamle Kvinder 158 Kr. 88 Øre.

Af andre og nyere Legater har Kommunen følgende:

George Hansigne Wredes Bøgraveselskab, stiftet 1882 med 1000 Kr. Af Renterne skal først udredes Udgiften til Vedligeholdelsen af Wredeslunds Gravplads paa Bursø Kirkegaard og Resten anvendes til Konfirmationsudstyr for fattige Børn i Bursø Sogn.

— Jacob Alfred Madsens Konfirmationslegat paa 2000 Kr., oprettet 1890 af hans Forældre, Renterne ud-

deles aarlig i 4 lige store Portioner, 3 i Holeby og 1 i Bursø.

Marie Madsen, ovennævnte Jacob Madsens Moder, har endvidere 1927 stiftet et Legat paa 6000 Kr., hvis Renter skal uddeles i 4 aarlige Portioner til værdige Trængende i Holeby.

Hofjægermester v. Klein hensatte i 1871 8000 Kr., der skulde staa og trække Renter indtil Kapitalen var blevet saa stor, at der for det første kunde opføres 2 Huse med hver 2 Lejligheder og for det andet hensattes en Kapital stor nok til at dens Renter kunde bestride Husenes Vedligeholdelse. Kapitalen er nu 15,000 Kr. og det vil derfor vare et Stykke Tid endnu inden den er stor nok. Naar Husene er opførte, skal Lejlighederne anvendes som Fribolig for værdige Trængende i Bursø Sogn.

NEBBELUNDE-SÆDINGE

KEDELIG og ensformig! Det er Nutidens Dom over disse Egne, og det skal indrømmes, at materielle Fremskridt gennem Udtøringer og Landvindinger har udvisket Fortidens rigt afvekslende Præg — men historisk set er denne Egn hverken kedelig eller ensformig. I den graa Oldtid, da Skovene dækkede det meste af Landet, var her et af de Steder, hvor Agerdyrkingen først øvedes, hvor Bopladsen først slog fast Rod og Stedet fik blivende Navn. Og senere, da Vikingerne kastede Krigerry over Landene, blev disse Egne et af de Steder, som Vikingerne jævnlig gæstede, hvor de slog sig ned for kortere eller længere Tid, hvilede ud efter Strid, rejste Sten for deres store Døde og samlede Kræfter til nye Fremstød og nye Bedrifter.

Lad os først se paa det, der her er sagt om Agerdyrking og Bosættelse. Videnskaben har ved Tolkingen af Stednavnene lært os, at vi gennem Navnene kan fastslaa — om ikke Alder udregnet i Aar — saa dog Rækkefølgen i Tiden for de forskellige Lokaliteters Opdyrking og Bebyggelse. De Byer, hvis Navne har Endelsen -inge er Landets ældste, og blandt dem er altsaa Sæd-inge. Hvor gammel er da

denne Bygd? Vi ved det ikke, maaske 3—4000 Aar, maaske meget, meget mere; vi ved kun, at den er en af de ældste i Landet. Magister H. V. Clausen har i en fortræffelig Afhandling i Aar bog for nordisk Oldkyndighed paavist, at det er Skovene, der har været bestemmende for Opdyrkingen, der er begyndt nærmest Kysten og efterhaanden er trængt længere og længere ind i Landet. Derfor findes alle -inge-Byerne nærmest Kysterne. Men, siger Magister Clausen, her danner Lolland en mærkelig Undtagelse, idet -inge-Byerne her alle ligger inde i Landet. Jeg har tidligere paavist*), at dette kun gælder for en overfladisk Betragtning og efter at Dr. Marius Kristensen i en Afhandling i Loll. Falst. historiske Samfunds Aar bog af 1923 har gentaget H. V. Clausens Udtalelse, maa jeg paany pege paa Urigtigheden heri; thi ganske vist ligger alle Lollands -inge-Byer nu inde i Landet, men de allerfleste af dem har oprindelig ligget ved sejlbart Vand, ved Bunden af Fjorde og Sejllob, som nu er udtørrede. Sædinge, Geringe og Huminge har ligget ved sejlbare Arme af Rødby Fjord, Arninge og Hellinge

*) Nørre Herred Side 258.

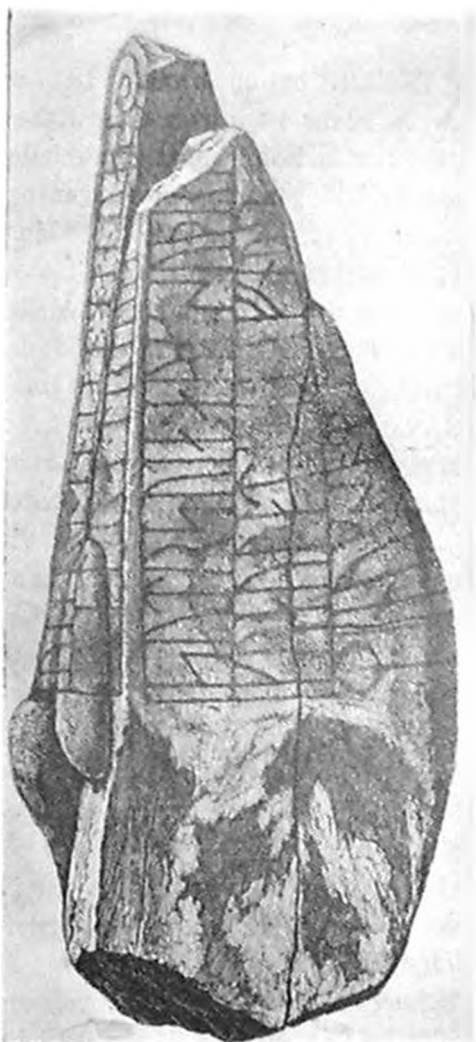
ved Bunden af Arne fra Nakskov Fjord, Hejringe i Bunden af en Bugt fra Smaalands-havet og Flintinge ved Vandløbet, der i Retning af Nysted-Sakskøbing delte Lolland i to Øer. Kun Skørtinge og Bregninge, som findes baade paa Lolland og Falster ligger begge Steder midt inde i Landet, ogsaa Kettinge ligger ret langt fra Vandet; men man kan altsaa ingenlunde sige, at alle de lollandske -inge-Byer danner en Undtagelse fra deres Navnesøstre i det øvrige Land; det gælder for Lollands Vedkommende kun 3 af 10.

Ogsaa Nebbelunde hører hjemme blandt vore ældste Bynavne, om end betydelig yngre end Sædinge.

Fra Præget og Navnet, som den fredelige Agerdyrkning har sat paa Landet, vender vi os til Minderne om Vikingernes modige og blodige Færd. Dr. Marius Kristensen har i sin før nævnte Afhandling paavist, at Vikingevejen fra Slesvig (eller Hedeby, der var en af Oldtidens første og mest omstridte Byer) og ostpaa gik forbi Sydlollands Fjorde, der gav Læ for alle Vinde og indbød til at gaa i Land og hvile ud. Og her paa Sydlolland finder vi netop en Række Runestene rejst over Vikinger. Der er den vældige Sten fra Tirsted — som senere skal omtales — der er Brejningestenen, Taagerup-Stenen, som vi har omtalt, og Sædingestenen, som vi her skal berette om.

Sædingestenen, der nu staar udenfor Stiftsmuseet i Maribo er oprinde-

lig rejst i Sædinge Sogns nordøstlige Hjørne, nær ved Tinghusrenden, der danner Sognegrænse mellem Holeby og Sædinge. For ca. 125 Aar siden laa den væltet paa Stedet og blev saa, da

SÆDINGE RUNESTEN

den generede Pløjningen, gravet ned — en Fremgangsmaade, man ofte anvendte overfor Sten, der var vanskelige at borttransportere. Men da det senere viste sig, at Nedgravningen

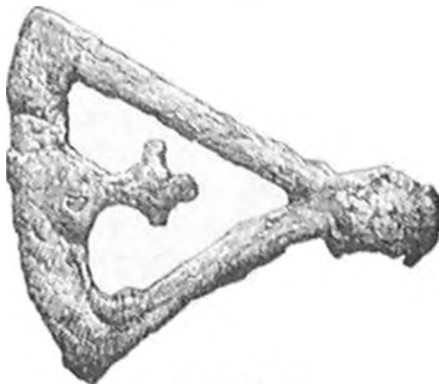
ikke var sket i tilstrækkelig Dybde, blev Stenen kløvet og oplaget, og — da den laa paa Præstelodden — kørt hjem til Nebbelunde Præstegaard og læssot af ved Møddingen, uden at man havde bemærket Runerne. Her fandt Worsaa den 1859. Stykkerne blev saa sat løst sammen og Stenen henlagt i Præstegaardshaven. Wimmer besøgte 20 Aar efter Præstegaarden og saa Stenen, der da bestod af 8 Stykker, et lille niende Stykke mangede. 1894 blev Stenen flyttet til Maribo, sammenkittet med Cement og opstillet foran Museet; først da opdagede man, at der var Runer paa alle 4 Sider. Stenen er to Meter høj, 75 cm bred og 66 cm tyk. Indskriften lyder:

TYRE LOD GØRE DENNE STEN EFTER VIKING-
SIN ÆGTEFÆLLE; HAN VAR DEN TROFASTESTE
AF DE I LANDET BOSATTE SYDSVEER; HAN
KOM SYDPAA TIL LOLLIKERNES ØLAND OVER
HAVET NORD FRA; DEN BEDSTE VAR HAN
AF SYDSVEERNE OG UFORGLEMMELIG.

Manden var altsaa Svensker, gift med en dansk Kvinde og bosat paa Lolland; Skriften viser, at Runeristoren ogsaa var dansk. Inspektør Hans Kjær ved Nationalmuseet drister sig til at sætte denne Sten i Forbindelse med en Række Vikingegrave i Ludvigshave ved Pederstrup, der er af svensk Præg. Der skulde da her have staaet et Slag, og de faldne Sydsveer — og blandt dem Tyres Mand — har faaet deres Baalfærd paa Stedet og de smaa Hoje er tuet over Baalene. Alle Hojene indeholdt Aske, Trækul og Rester af brændte Ben. Kun i en af

dem er der fundet en Stridsøkse med et Thorshammermærke.

Har denne Økse været svunget af Vikingen, der blev hædret med Sædingestenen? Og hentyder Stenens Beretning til hans sidste Kamp

STRIDSØKSEN
(med Thorshammermærket i det udhuggede
Midterparti)

Nordpaa i Lolland? Baade Sten og Økse stammer fra Tiden omkring Aar 1000, da Asalæren og Kristendommen stredes om Herredømmet i Landet.

— Af endnu ældre Oldtidsminder har Dobbeltsoget rummet enkelte, der forlængst er sløjfet; det gælder blandt andet et Par Hoje paa Nebbelunde og Tølle Marker.

Vi skal ikke saa faa Hundrede Aar længere frem i Tiden, før vi møder de næste historiske Minder; det er de gamle Gaarde. Af dem er nu kun to, Sædingegaard og Danstedgaard, tilbage; de vil senere blive omtalt. Men Nebbelunde Sogn har rummet endnu et Par gamle Adelsgaarde nemlig en i Nebbelunde og en i Torpe. Af sidstnævnte er der intet Spor tilbage; men man har i Marken

til Alfr. Hansens Gaard i Tofte opløjet Munkesten, der viser, hvor denne Gaard har ligget. Om dens Ejere ved vi kun, at Adelsmanden Mads Orm 1440 og 1458 skrev sig til Tofte og det samme gjorde Adelsmanden Anders Beske i 1498. Af Adelsgaarden i Nebbelunde er endnu Borgpladsen med Voldgraven tilbage; den ligger i Præstegaardens Have og er derved blevet skærmet mod Udøstelse. Selve Borgbanken er 10 Meter i Tvermaal og 2 Meter i Højden, omgivet af en 6 Meter bred Grav. Af Besidderne træffer vi 1470 Adelsmanden Henrik Jensen af Nebbelunde og 1478 Peder Beske, der naahbart er i Familie med den ovenfor nævnte Ejer af Adelsgaarden i Tofte. De to Adelsgaarde er sikkert langt ældre end de her angivne Aarstal, men om deres tidligere Ejere er end ikke Navnet bevaret.

Vender vi os fra de forsvundne Adelsgaarde til de forsvundne Bondebyer finder vi i Dobbeltsoget kun Minder om en nedlagt By; det er Lille Sædinge. Den laa paa den Mark, der indrammes af Sædingegaardsvejen, Rødby-Marihovejen, Norrevejen og Sogneskallet mellem Sædinge og Nebbelunde. I Matriklen af 1664 er Lille Sædinge opført med 6 Gaarde og 8 øde Gaardes Jorder, som er lagt under Sædingegaard. Desuden havde Byen 6 Gadehuse, hvoraf de 5 var »ganske øde og ruineret«. Sædingegaard betegnes i samme Matrikel som Lille Sædingegaard, hvormed er sagt, at

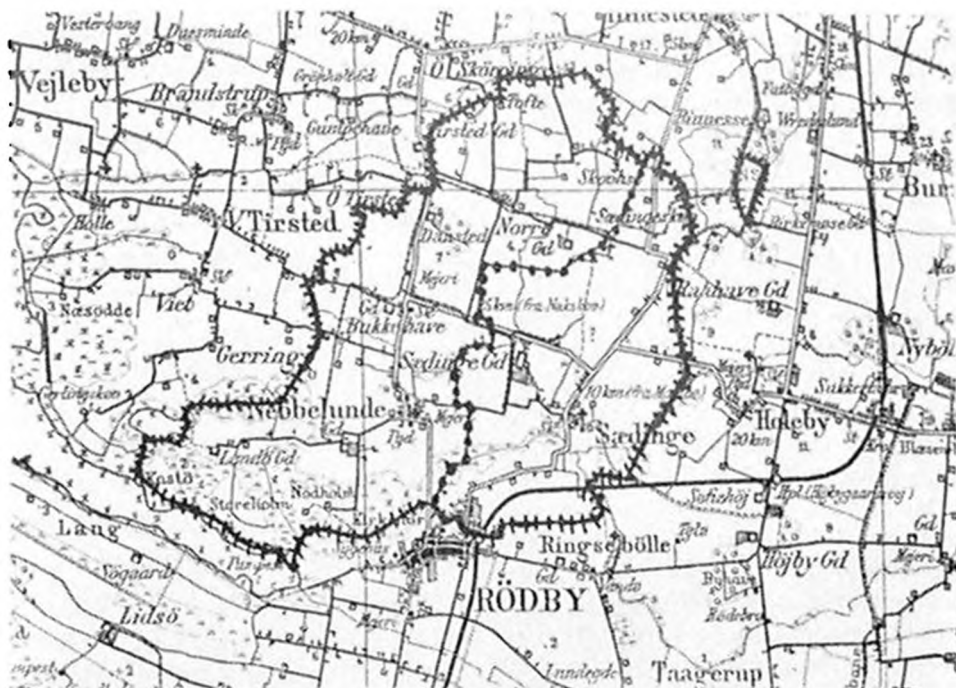
den horte under Lille Sædinges Byomraade. Alle Byens Gaarde og Huse var Fæstegods under Sædingegaard. I Matriklen af 1688 finder vi atter baade Store- og Lille-Sædinge. Sidstnævnte By har nu 5 Gaarde og 2 øde Gaardes Jorder samt 3 Husmænd og 6 øde Gadehuse. Det er ikke vanskeligt at regne ud, hvor Byen er blevet af; den er slugt af Sædingegaard, hvis Marker nu breder sig over den fordums Bys Jorder. Naar denne Opslugning har fundet Sted kan ikke nu nøjagtig opgives, men det ligger nok det meste af et Par Hundrede Aar tilbage i Tiden. Byen eksisterede ganske vist endnu for 100 Aar siden, men den bestod da kun af to Husmandshuse og 10 Huse uden Jord; men da Trap 30 Aar senere udsendte sin første Udgave (1858) var ethvert Spor af Byen forsvundet. Langt tilbage i Tiden kan man følge Lille Sædinges Spor, fordi den var Krongods. Den er nævnet i Valdemar Sejrs Jordebog. Erik Glipping gav den 1284 til Erik Plovpenning's Datter Jutta i Mageskifte for andet Gods; under Valdemar Atterdag kom Godset atter, formentlig ved Arv, tilbage til Kronen. Under disse Omskiftelser har Sædingegaard sikkert hørt under Krongodset Lille Sædinge. Senere gik Hovedgaarden over paa private Hænder, medens Bøndergodset Lille-Sædinge vedblev at være Krongods og gjordes til et Pantelen eller saakaldt Birk. Som saadan finder vi det endnu 1502, da Klaus Krummedige

sad inde med Birket; han afløstes 1505 af Jørgen Daas Enke, Karine. 1525 finder vi endelig Lavrids Madsen Vasspyd som Indehaver af Pantelenet. Dermed forsvinder det og maa vel saa være solgt til Ejeren af Sædingegaard.

Til det forsvundne hører ogsaa

hundreder har der af Skoven kun været Navnet tilbage. 1503 omtales i en Dom Nørre og Tofte Skov, der gik i et med Sædinge Skov.

Markedet i Sædinge, der som omtalt Side 185 blev nedlagt 1636, har ligesom de fleste andre gamle Landsby-Markeder givet Anledning til et

GENKALSIABSKORT OVER NEBBELUNDE-SÆDINGE
Maalestok 1: 100,000. (1 Centimeter = 1 Kilometer)

Dobbeltsogets Skove, bestaaende af Sædinge Skov, Tofte Skov og Nørre Skov, alle beliggende i Sognenes nordligste Del. 1457 føres der Tingsvidne paa at Præsten i Sædinge altid har nydt Hedebrændsel, Hegning og Bygningstømmer i Sædinge Skov, og 1460 føres Tingsvidne paa, at Præsten altid har haft Ret til at have Svin paa Olden i Sædinge Skov. I Aar-

syndigt Lehen; man faar en tydelig Anelse om den Ugenerthed, der udvikles, naar man hører, at Provsten i Aarene omkring 1570 forbød Kirkevægerne og hele Menigheden at tillade nogen hvem det end var, som kom til Sædinge Marked Trinitatis Søndag, at opslaa deres Boder paa Kirkegaarden eller græsse deres Heste der.

Dobbeltsognets sydlige Del var jo i ældre Tid oversvømmet. Horsedybel strakte sig helt op til Store Sædinge By og Nebbelunde Sogns sydvestlige Del var en Fjordarm med Øerne Store Holm, Nødholm, Landø og Kasta. Nabo-sognene er mod Øst Ringsebølle Taagerup, Holeby og Hillested mod Nord og Øst-Skørringe og Tirsted, mod Syd har man Rødby Fjord og Købsta-den, hvis Villakvarter ligger inden for Dobbeltsognets Grænser. Nebbelunde Kirke ligger 2 Kilometer Nord, Sædinge Kirke 3 Kilometer Nordøst for Rødby. Sognets længste Udstrækning fra Rødby Fjord i Sydvest til Hillested Sognegrænse i Nordøst er godt 7 Kilometer og fra Grænsen mod Geringe i Vest til Holebygrænsen i Øst knap 5 Kilometer. Dobbeltsognets Areal udgør 2292 Hektar (Nebbelunde 1483, Sædinge 809) med 421 Td Hartkorn. I 1925 var Befolkningstallet 1131 (594 i Sædinge, 537 i Nebbelunde) i 1901 var det 826 og i 1801 var Indbyggerantallet 541. Ejendommenes Antal er 234, nemlig 4 Herregaarde med over 100 Hektar, 4 Proprietærgaarde med fra 50 til 100 Hektar, 30 Bondergaarde med fra 15 til 50 Hektar, 18 Smaagaarde med fra 6 til 15 Hektar, 49 Husmandsbrug med fra $\frac{1}{2}$ til 6 Hektar og 129 Huse med ringe Jordtilliggende.

KIRKERNE.

Nebbelunde er Hovedsognet, men Sædinge har med Hensyn til Kirkens ydre Fremtræden Fortrinet. Det skyldes udelukkende, at Sædinge Kirke har faaet sit Taarn — endog et meget monumentalt Taarn — medens Nebbelunde er blevet Stedbarn. Begge Kirker har oprindeligt, da de opførtes som Afløsning for de gamle

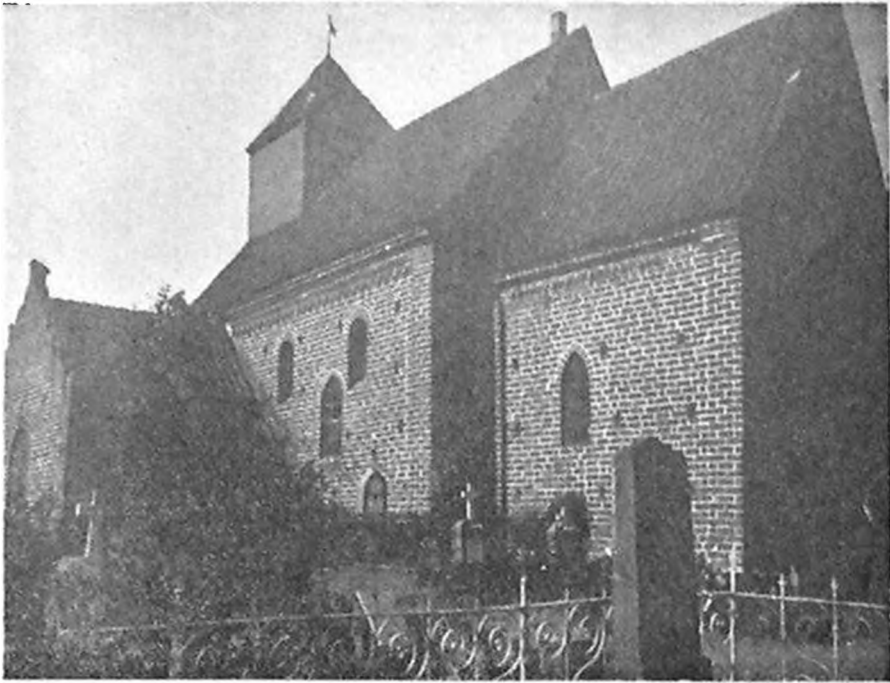
Trækirker, været taarnløse og har haft en Klokkestabel af Brædder og Tømmer paa Kirkegaarden; begge er opført i romansk Stil med fladt Loft og smaa højt siddende Rundbuevinduer, d. v. s. at de begge er opført i Aarhundredet 1200—1300. Begge har senere — antagelig i Tiden 1400—1500 faaet indbygget Hvelvinger og omtrent ved samme Tid har Sædinge faaet sit Taarn, medens Nebbelunde maattet nøjes med Loftet; thi at Loftet er givet fremgaar tydeligt af det Tandskifte, som findes paa Kirkens Vestgavl. Tidligere Forfattere har heraf sluttet, at Kirken har haft et Taarn, som senere er nedrevet. At dette er en Misforstaaelse fremgaar for det første af, at der ikke i Grunden ved Vestgavlen er fundet mindste Antydning af Grundsten eller Murstensbrokker, der kunde minde om en tidligere Taarnbygning, og for det andet af den simple Tankeslutning, at hvis man havde nedrevet Taarnet, vilde man ikke have været omhyggelig for at bevare Tandskiftet, som muliggjorde en senere Tilbygning. Nej, Tandskiftet er afsat for at man senere kunde tilbygge et Taarn; det har hørt med i den oprindelige Plan; men man har ikke haft Raad til straks at virkeliggøre denne Del af Planen — og der er heller aldrig senere blevet Raad til det. I nyere Tid har Nebbelunde som fattig Erstatning for Taarnet faaet en af de lidet kjædelige Tagryttere, opført paa Skibets Vestgavl og derefter er Klokkestablen

paa Kirkegarden nedrevet. Det er efter Sigende sket i 1828. Vi gaar derefter over til at omtale de to Kirker hver for sig.

Nebbelunde Kirke gør med sin uheldige Tagrytter et højst beskedent Indtryk; den bestaar af et gammelt Skib og Kor samt et noget nyere Vaaben-

ket Kirken 1760 af Poul Abraham Lehn paa Højbygaard.

Paa Skibets Ydermure ses Spor af de gamle, højsiddende, rundbuede Vinduer. Vaabenhuset har Træloft, Skibet har to og Koret en Krydshvælvning. Paa begge Sider af Triumfbuen har været Nischer med Helgenfigurer

NEBBELUNDE KIRKE

hus. I Vestgavlen er afsat en Portal, der var tænkt som Indgang, naar Planen om Taarnet var blevet til Virkelighed og som derfor kun havde en tyndere Fyldmur; i senere Tid er der her indsat et Vindue. I Tagrytteren hænger to Klokker; den ene bærer Aarstallet 1603; den anden er omstøbt 1831 efter en Klokke, der var skæn-

og formentlig Altre. Den ene Nische er nu tilmuret af Hensyn til Varmeapparatet. Kirkestole og Prædikestol er fornyet 1859.

Ved en mindre Restaurering i 70'erne fandt man paa Hvælvingerne en hel Del Kalkmalerier, som ved den delvise Afdækning blev meget ukyndigt behandlet og derfor lildels øde-

lagt. Da der ikke engang var nogen Mulighed for at faa Malerierne restaureret, blev de overkalkede igen. Senere blev paa Nationalmuseets Foranstaltning en Del af Kalkmalerierne undersøgt; de stammede fra Tiden henimod 1500 og er antagelig udførte samtidig med Indbygning af Hvælvingerne. Billederne gengav bibelske Scener navnlig fra det gamle Te-

den hellige Nadver, i Sidefeltet mod Nord Kristus paa Korset og Marie ved dets Fød, i Sidefeltet mod Syd Opstandelsen, i det øverste Felt Kristi Genkomst og Menneskenes Opstandelse. Tavlen har tidligere været forsynet med to Adelsvaabner, hvoraaf det ene var Sparernes; de stod i Bogstaverne A. S. og L. G. Antagelig Anne Sparre og Lauritz Grubbe til Gam-

NEBBELUNDE KIRKE OG GADEKÆRET

stamente. Udførelsen var plump og tarvelig og de afdækkede Billeder i den bageste Hvælving var tilmed ikke helt høviske efter Nutidens Begreber; de blev derfor ikke restaureret, men tildækket paany.

Altertavlen er som Billedskærerarbejde ikke særlig værdifuld, men efter foretaget Opmalning og Forgyldning tager den sig helt godt ud. Den indrammer 4 Malerier, i Midterfeltet

melgaard, der formentlig paa den Tid (omkring 1600) maa have haft Part i Danstødgård.

Smukkere, sjældnere og mere kunstfærdigt end Altertavlen er Panelet paa Alterbordets Forside, der ligesom Altertavlens Malerier stammer fra Tiden omkring 1620, og er restaureret 1909 af Maleren Termansen fra Nationalmuseet. Det er et gammelt Træskærerarbejde, hvor der mellem de

udskaarne Figurer paa Panelpillerne er malet kirkelige Figurer. I Feltet staar Kong David med Harpen. I Feltet mod Syd staar Kong David med Harpen.

ALTERTAVLEN I NEBBELUNDE

mod Nord ses Moses med Lovens Tavler, i Midterfeltet Aron med en Offerskaal i Haanden, hvorfra Offer-

Paa Alterbordet staar to gamle Malmstager uden Navn og Mærke samt en syvarmet Messingkandela-

ber. skænket af Pastor Nielsen 1916. I 1914 brændte Præstegaarden og med den en forgyldt Alterkalk og Brødbakke, der 1640 var skænket Kirken af Kirsten Pors til Øllingso og Danstedgaard. Oblatæskan, der ligeledes smeltede i Luerne, var 1715 skænket af Sognepræsten Hans Christoffer Nielsen, en Son af Rødby-Byfogden Niels Hansen.

Kirken har tidligere hørt under Lungholm, men gik 1925 over til selvejende Institution; dens Formue er 27,500 Kr.. Renterne af de 15,000 kan anvendes til aarlig Vedligeholdelse, medens Resten er forbeholdt Hovedreparationerne.

Af de tidligere Sognepræster skal vi nævne to, som hver paa sin Maade gjorde sig bemærket.

ALTERPANELET I NEBBELUNDE

Granitdøbefonten er gammel og har Form som et Bæger med firkantet Fod; den er prydet med udhuggede Rebsnoninger. Paa det gamle Messing-Døbefad er der Billede af Marie Bebudelse.

Nederst i Kirken ved den vestlige Ende staar et Pulpitur, hvorpaa er anbragt et Stueorgel.

Kirkegaarden er omgivet af et prægtigt gammelt Kampestensdige.

Først Magister Chr. Augustinisen Schandorf, som i 1680 paa Sanct-Hansdag blev her indsat og døde 1712«. Han var trods Magistertitlen mindre heldig i sine Prædikener, af hvilke Rohde har bevaret følgende lille Prøve:

»Jesus var en køn lille Dreng, munter og vel tilmodt, havde et dejligt Haar, saadant som Hans Mortensens lille Dreng her af Byen.«

Af en anden Støbning var Hr. Christen Schmidt, der 1765 blev Slotspræst ved Christiansborg og her vandt saa stor Yndest, at han 1773 blev op-
højet til Biskop i Kristiania.

Familien Trojel har gennem flere Generationer leveret Præster til Nebbelunde. Den ældste er Jacob Trojel, der var Præst her fra 1775 til 1805; han

DØBEFONTE I NEBBELUNDE

efterfulgtes af sin Søn Thomas Trojel, som 1817 blev forflyttet til Fuglse og senere til Købelev; hans Søn P. L. Trojel blev 1870 Præst i Nebbelunde og var der til han 1889 tog sin Afsked; han døde i Nakskov i den høje Alder af 94 Aar.

Sædinge Kirke virker meget monumentalt med sit svære Taarn, der har samme Bredde som Skibet — men har et altfor afknappet Spir. Gesim-

serne rundt om Skib og Kor er alle fornyede og gør et noget »slikket« Indtryk.

I Skibets og Korets Mure ses Levninger af gamle Vinduer og Døre; paa Skibets Sydside er saaledes Antydning af det gamle Vaabehus, der var Indgang for Taarnet blev tilbygget og paa Korets Sydмур er en Præstehindgangsportal i et Murfremspring. Taarnet, der har en ualmindelig svær Kampestenssokkel, stammer fra Tiden omkring 1500 og er opført i Tilslutning til Skibets Vestmur, der altsaa udgør Taarnets Østmur i Skibets Højde. Adgangen til Taarnloftet har oprindelig været ad en udvendig Stige; thi Portalen til Døren ses endnu i andet Stokværk i Taarnets Sydмур; man har engang indsat et Vindu i Døraabningen, men senere atter tilmuret det, saaledes at Vindusbuen nu sidder midt i Dørportalen. Nu er Trappen til Loftet inde i Taarnet.

Indgangen er i Taarnets Vestmur og det overhvalvede Taarnrum tjener som Vaabehus. Over Indgangen til Skibet er indmuret et Relief af T. Stein, forestillende Kristus og den kanaaniske Kvinde ved Brønden. I Taarnmuren sidder en Ligsten med Indskriften: Herunder hviler erlig Kvinde Dorthe Hansdatter, som boede i Binnidse Gaard i 47 Aar og i Sædinge i 7 Aar og døde 7. Januar Anno 1638. Gud give hende en glædelig Opstandelse.

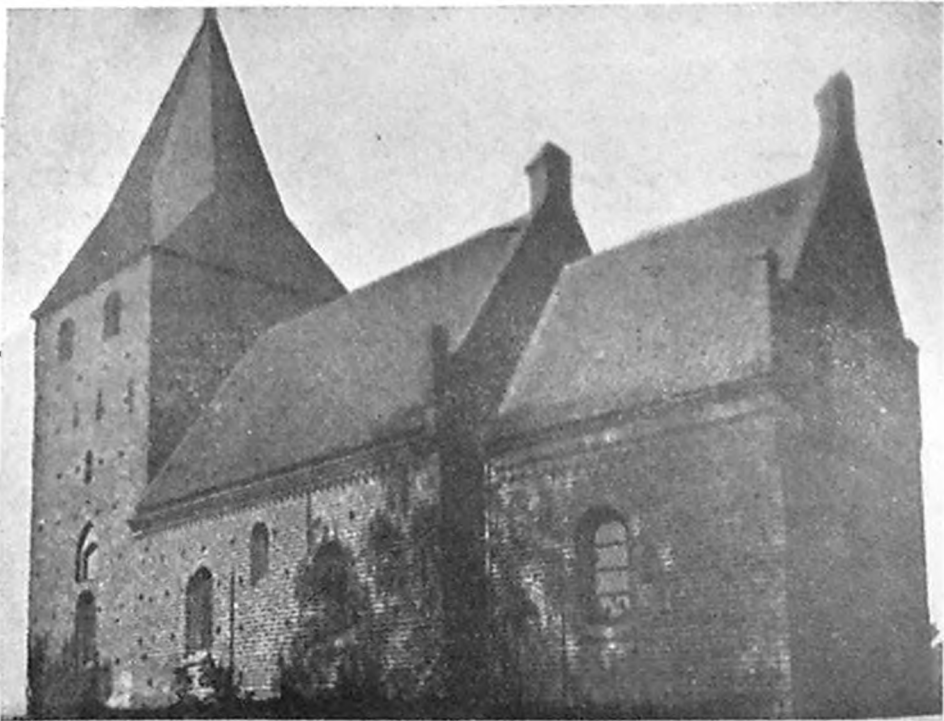
I Taarnet hænger to Klokker. Den store har paa Midten to firkantede

Felter, et paa hver Side; i det ene staar: Matz Erichson og Fru Anne Abelgaard 1595 og i det andet: Hr. Christopher Hanssen. Den lille Klokke har en plattysk Indskrift, der fortæller, at Sven Larsen har ladet den omstøbe i Stralsund 1595.

Paa Kirkeløftet ovenover Hvælvingerne ses Nischerne efter de gamle

Om de ældste Kalkmalerier, altsaa fra Tiden henimod 1400 skrev Professor Kornerup i sin Indberetning for en Menneskealder siden:

Ved Indbygningen af Hvælvinger og ny Vinduer er Væggens Kalkmalerier forstyrrede og tildels ødelagte. Der fremkom dog paa nordre Væg nogle fragmentariske Stykker af Ma-

SÆDINGE KIRKE

rundbuede Vinduer samt utydelige Rester af Kalkmalerier, som stammer fra Slutningen af 1300erne. Efter Indbygning af Hvælvingerne, har man paany prydet Kirken med Kalkmalerier; de kom frem ved en Restauring i Slutningen af forrige Aarhundrede, men var saa medtagne, at det meste igen maatte tildækkes.

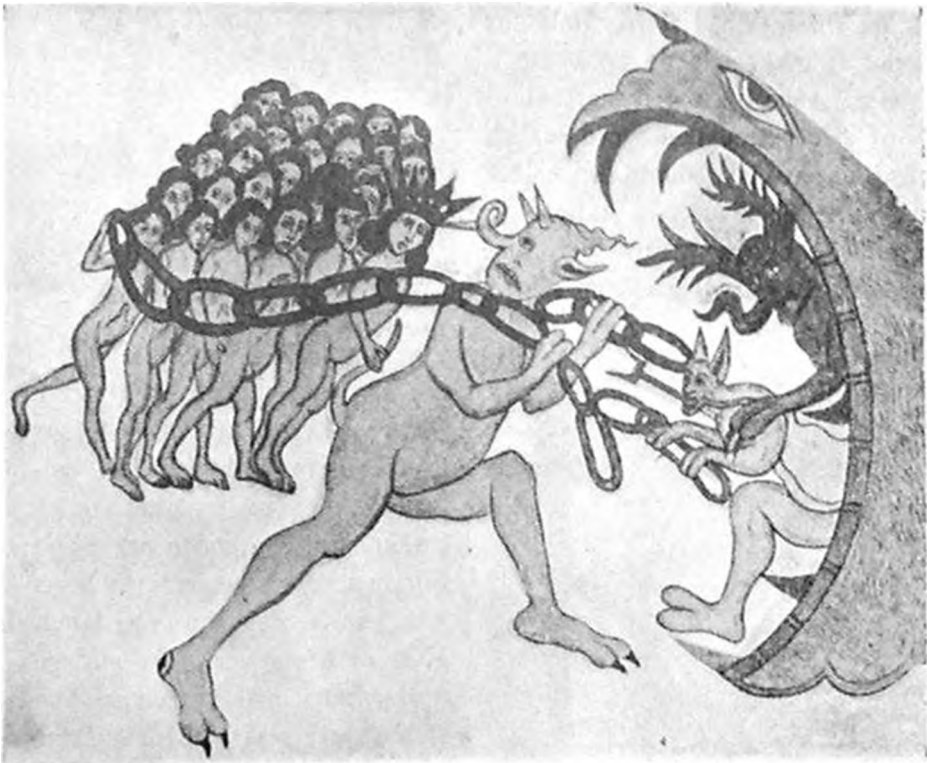
lerier, hvoriblandt et som forestillede en Mand, der fører de 2 Røvere til Korset, og en Drabant, der giver den ene Røver noget at drikke af en Kande. Drabanten har tofarvet Kjole, spidse Tricotsko og en Dolk ved Bæltet af en Form, som brugtes ved Midten af 15. Aarh. Paa samme Væg, baade under og over Hvælvingen

fremdroges et andet Billede, forestillende St. Christoffer, som bærer Jesusbarnet; han støtter sig til et blomstrende Træ; ved Siden af var svage Rids af Figurer, som synes at skulle forestille Hudflettelsen.

Paa Væggen over Triumphbuen af-

af Marie med Barnet og et som forestillede Anna med smaa Figurer af Maria og Jesus paa Skødet; bag Gruppen var nogle svage Rester af Figurer.

Al Malerierne paa Skibets Hvælvinger, der altsaa er fra en noget senere

DE FORDØMTE TRÆKKES TIL HELVEDESGABET

dækkedes til højre Side en stor Engel; Billedet var i høj Grad defect. Midt over Buen var Rester af et andet Maleri forestillende Gud Fader, som skaber Sol og Maane; den indbyggede Hvælving dækker hans Hoved. Buen var omgivet af en Bordt med Palmetter.

Endvidere har der været et Billede

Tid (ca. 1520), fandtes i den venstre Hvælving et Billede af Christus som Himmeldrot; han stod i en mandelformet Glorie med Jordkloden som Fødsommel; tilvenstre knælede Maria med Krone paa Hovedet og lagert Haar ned ad Ryggen, i højre Haand holdt hun et Hjerte foran sit Bryst. Tilhøjre knælede Johannes Døber i

sin Dyrehaars Klædning. Et endnu tildels bevaret Billede i en af de nordre Kapper forestiller Himmerige: St. Peter aabner Porten til »det hellige Jerusalem« og fører de gode Sjæle ind; de ovrigte Dele af Billedet er til-dækket igen; tilhøjre har været et her gengivet Billede af Helvede, hvor man ser en Djævel med Horn, Hale og Fugleklør trækkende de Fordømte i en stor Lænke ind i Helvedsgabet, i Gabet sidder en Skikelse med Snabel, lang Hale samt Hjortehorn, den holder paa Skødet en Figur med Kattepoter, lange Ører og Menneskeansigt; forneden griber en Djævel en nogen (utugtig) Kvinde.

DJÆVELEN OG DEN UTUGTIGE KVINDE

DE HELLIGE TRE KONGER

I Korets Hvælving er bevaret et Billede af de hellige 3 Konger, der bringer Gaver til Jesusbarnet, den forreste knæler og fremrækker et — Drikkehorn, den anden peger op mod Stjernen, Maria sidder med Jesusbarnet paa Skødet, hun har langt gull Haar og Krone paa Hovedet.

Hvælvingsmalerierne var ikke af stort kunstnerisk Værd; Figurerne var for det meste uden Nuancering og Skygning i Farverne og omgivne af sortgraa Konturer.

Det ser ud til at Skibets Mure har været for svage til at taale Trykket af de indbyggede Hvælvinger, thi man har tværs over den ene af dem anbragt en Bjælke til Sammenspænding af Murene; den pynter naturligvis ikke i Kirkerummet.

I Skibets Vestende er et Pulpitur

fra Renæssanceliden med et Orgel. Bag dette hænger et gammelt Krucifiks fra den katolske Tid, men uden kunstnerisk Værd. Prædikestolen er enkel, delt i Felter med Rebsnoninger paa Sojlerne og forsynet med Lydhimmel; den stammer fra Slutningen af 1600erne. En Messingkrone i Skibet er fra samme Tidsrum, Døbefonten er af Faxesten, spinkel og forholdsvist ny.

LIGSTENEN I SÆDINGE KOR

I Korets Sidevægge er Rum til Rogelsekar og i Sydturen er indsat en stor Ligsten, der tidligere har ligget foran Alteret. Stenen har næsten legemsstore Figurer af en Mand i

Rustning og en Kvinde i lange, folderige Klæder. Under Figurerne staar:

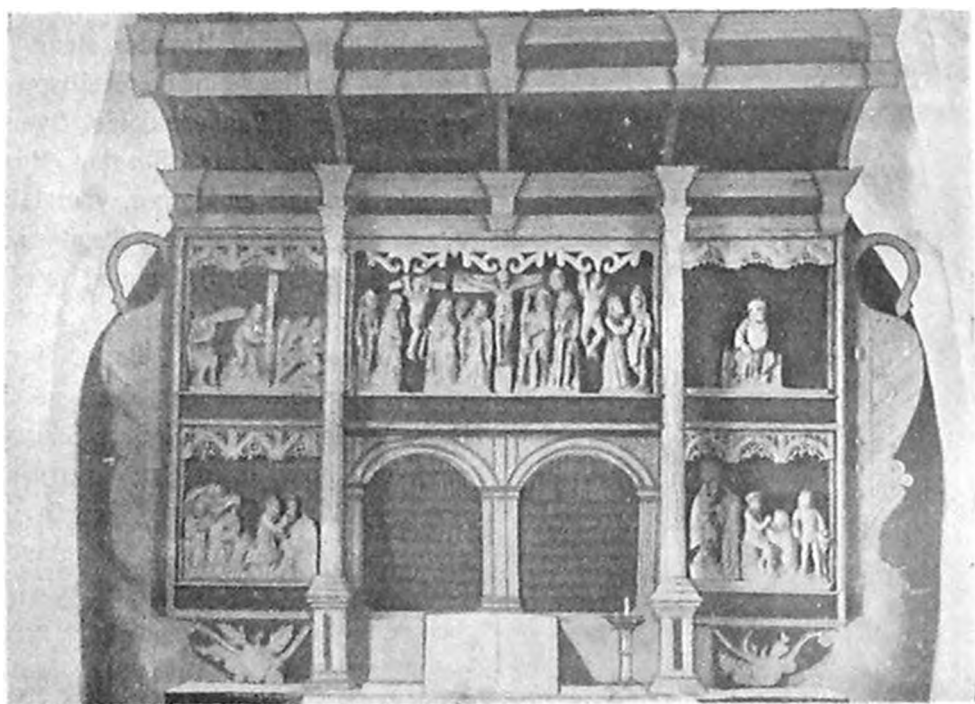
»Her ligger begravet erlig oc velbyrdig Mand Matz Erichsen til Sædinge, som døde den 20. Aprilis Aar 1585 og hviler nu i Herren med hans kjære Hostrue erlig oc velbyrdig Fru Anna Avelgaard som døde denne Dag . . . Aar . . ., hvis Sjæl lever hos Gud evindeligt.»

Over Figurerens Hoveder staar i brede huede Baand nogle Skriftsprog og overst er 4 Vaahenskjolde. Ovenover Manden staar Slægten Mormands Vaaben: en Morian, yderst til Venstre staar hans Moders Slægtsvaaben: Gøernes Tverbjælke med Ibskalterne. Ovenover Kvinden staar Abildgaardernes Vaaben: et flettet Hegn med Æbler foroven og nedon, og til Højre herfor hendes Moders Slægtsvaaben: Lund'ernes Ærn med en Stjerne i Stedet for Hoved. Paa Gravstenen er Mads Eriksen Mormands Dødsaar altsaa angivet til 1585; men paa den store Klokke er han som nævnt anført som Giver under Aars-tallet 1595.

Allertavlen er et Billedskærearbejde fra den katolske Tid og har oprindeligt været en saakaldt Skabstavle, d. v. s. Sidefløjene sad paa Hængsler og kunde lukkes sammen om Midtertavlen for at skaane den. Paa Bagsiden af Dørene — der jo dannede Tavlens Forside, naar de var lukkede — var maalede Fremstillinger fra den hellige Skrift. 1588 blev Tavlen omdannet paa en højst haardhændet Maade, saa

den blev en fast Tavle. Og som den staar nu, med en graalig, meget uheldig Farve over det Hele, virker den all andet end smukt. I Midterfeltet foroven findes et Billedskærerarbejde forestillende Korsfæstelsen; midt i dette store Billede ses Kristus og Roverne paa Korset, men kun Kristus har Nagler gennem Hænder

paa den anden Side først Pilatus' Skriver (med Papirrullen) og en Stridsmand og dernæst Pilatus og ved Siden af ham en Ypperstepræst, der bebrejder ham, at han lod skrive »Jødernes Konge«. Midterfeltet forneden er ved Søjler og Buer delt i to Felter, som nu er forsynede med Skriftsprog, men sikkert oprindeligt ogsaa har haft

ALTERTAVLEN I SÆDINGE

og Fodder, Røverne er kun bundet til Korset. Tanken hermed har naturligvis været yderligere at fremhæve Kristus Lidelser, men Kunstneren har manglet Tanke for, at han dermed forfalskede ikke alene de historiske Kendsgerninger, men ogsaa hele Grundtonen i Lidelsehistorien. Paa den ene Side af Kristus staar fire Kvinder og en Apostel,

Figurer. Sidesøjlene, de tidligere Skabsdøre, som oprindeligt har været snykket med Malerier, er nu delt paa tværs, saa de hver har to Felter, som er forsynede med mere eller mindre fuldstændige Relieffer. I den nordre Sidesøjles nederste Felt viser Billedskærerarbejdet Kristus knælende i Bøn i Getsemane Have og bag ham tre sovende Disciple. I det øverste

Felt fremstilles Gangen til Golgata; en romersk Soldat trækker af med Jesus i et Tov, medens Simon af Cyrene lager fat i Korset. I søndre Flojs nederste Felt ser man Jesus med Tornekronen paa Hovedet; en Mand kommer med Purpurkaaben for at lægge den over Jesus Skuldre, foran staar en Soldat. I overste Felt er kun en Figur bevaret, det er Kristus, der sidder iklædt Purpurkaaben og Tornekronen. — Det er ingen stor Kunstner, der har leveret dette Billedskærerarbejde, men Kompositionen er interessant og det 4—500 Aar gamle Arbejde burde derfor iredes og restaureres under Nationalmuseets Ledelse.

Paa Alterbordet findes et Par store Malmstager fra Middelalderen, en nyere 7-armet Kandelaber og en stor, meget gammel Bibel; de 5 første Blade mangler og dermed ogsaa Titelbladet, der skulde angive Aarstallet.

Alterkarrene er 1878 skænket Kirken af Holjægermester Brun paa Sædingegaard, efter at de gamle Alterkar nævnte Aar var brændt sammen med Kirkeværgens Hus. De var skænket Kirken af ovennævnte Mads Eriksen Mormand og hans Hustru Anne Abildgaard.

Kirkegaarden er omgivet af et pragtfuldt Kampestensdige og kranset af nogle kæmpemæssige Asketræer. I Kirkens nordvestlige Hjørne er for nogle Aar siden opført et Lighus.

Kirken, der tidligere hørte under Lungholm, blev 1925 selvejende Institution med en Formue paa 18,500 Kr.

Sædinge har for Reformationen været et selvstændigt Kald og haft sin egen Præstegaard. Den blev senere som Anneksgaard drevet under Nebhelunde Præstegaard, indtil Sognepræsten Jacob Trojel 1785 fik Tilladelse til at afhænde den til Højbygaards Ejer mod visse Ydelser.

DE GAMLE GAARDE.

Som før nævnt er af de gamle Adelsgaarde nu kun Sædingegaard og Danstedgaard tilbage.

Sædingegaard er meget gammel; man kan følge den helt tilbage til Valdemarstiden. Den hørte som før nævnt under Krongodset paa Valdemar Sejrs Tid og blev 1360 sammen med Bøndergodset i Lille Sædinge af Valdemar Atterdag pantsat til Benedikt Ahlefeldt, der efterhaanden havde faaet det meste lollandske Krongods i Pant for de Laan, hvormed han forstrakte Kongen. Ved Indløsningen af dette Pant er Hovedgaarden antagelig solgt fra, medens Bøndergodset vendte tilbage til Kronen. 1385 ejedes Sædingegaard nemlig af Dronning Margrethes Rigskansler Johannes Svendsen Bryms, der ses at have holdt Retterling paa Sædingegaard. Han spillede iøvrigt en fremtrædende Rolle i den Række Godskøb, Margrethe foretog for at svække Adelens og øge Kronens Magt; han har besejlet en lang Række af disse Skødebreve. Han døde omkring 1416 og Sædingegaard gik saa i Arv til Sønnen Bertel Bryms, der 1439 nævnes som dens Ejer. Han

var dette Aar med til at opsigte Erik af Pommern Huldskab og Troskab, og 1446 var han med at besegle de saakaldte »Lollandske Vilkaar«, der havde til Formaal at trykke Bønderne dybere ned i Armod og Afhængighed.

Senere kom Sædingegaard, antagelig ved Giftermaal eller Arv i Jas Johansens Besiddelse; han ejede ogsaa Danstedgaard og ved hans Død 1479 blev disse Ejendomme skiftet mellem Børnene; en af Døtrene, Eline, var gift med Christoffer Jensen Basse af den ansete Adelslægt med Vildsvinehovedet i sit Vaahenskjold. En anden Christoffer Jensen af Slægten Sparre synes ligeledes at have været blandt Arvingerne. De udlejede Sædingegaard til Mads Eriksen Gøye, der senere maa have købt den; thi Sønnen Erik Madsen Gøye skænkede 1507 et »Pund Jord« i Bukkehave Mark til Sædinge Kirke, og Datteren Else Madsdatter Gøye bragte Sædingegaard til sin Mand Erik Mogensen Mormand, der tillige ejede Bramslykke og meget andet Gods. Som en af den Smaalandske Adels Befuldnægtigede beseglede han 1586 den store Reces i København efter Christian III Kroning; han levede endnu 1645. Af hans 7 Børn arvede Sønnen Mads Eriksen Mormand Sædingegaard Det er ham og hans Hustru Anne Abildgaard, som ligger begravet foran Alleret i Sædinge Kirke og som viste sig saa gavmild mod Kirken.

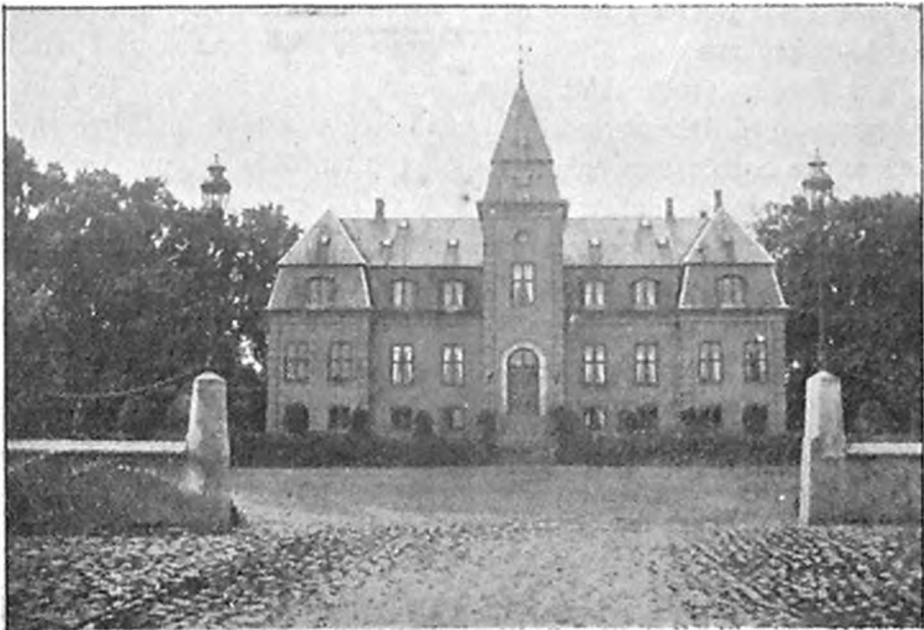
Mads Eriksen Mormand og hans Hustru var — vistnok ufrivillig —

indblandet i den forargelige Historie med Broderdatteren Sofie paa Bramslykke. Sofie var noget »løs paa Traaden«, havde faaet et uægte Barn med Knud Brahe og var nu blevet forelsket igen. Forældrene vilde ikke vide noget af Partiet og derfor besluttede hun at flygte, medens de i Foraaret 1580 var i Udlandet. Paa Bramslykke ledede da Fasteren Maren Huset og med hende blev Sofie let enig. Maren Mormand havde nemlig ogsaa i sin Ungdom faaet et uægte Barn og var bleven gift med en »ufri« Mand, som nu var død, hvorefter Broderen Mogens Eriksen til Bramslykke havde taget sig af hende. Nu lagde hun Raad op med Sofie og de blev enige om, at hun skulde flygte og udgives for at være død og begravet. Komedien sattes i Scene og gik godt. Sofie blev farlig syg og blev plejet af Faster Maren. Fraregnet en i Planen indviet Pige, fik ingen andre Lov at komme ind til hende. Sygdommen tog hurtig en saa alvorlig Vending, at Jomfruen døde, og Fasteren og Pigen lagde hende derefter i Kisten og sørgede sammen med Farbroderen Mads Eriksen til Sædinge for Begravelsen, der overværedes af alle Godsets Folk. Men mærkeligt nok forsvandt Jomfru Sofies Pige samtidig med Dødsfaldet, og da man paa Godset ymlede om, at Jomfruen slet ikke var død, søgte Forældrene efter deres Hjemkomst Kongens Tilladelse til at opgrave og undersøge Kisten; det skete den 10. Maj 1580, og det viste

sig da, at Kisten kun indeholdt Sten og Halm. Gennem en anstillet Undersøgelse kunde man følge den bortflygtedes Spor til Nakskov, hvor hun -- under Foregivende af at hedde Margrethe Hansdatter og være gift med en Skrædder -- boede i to Nætter. Hun blev derfra befordret til Taars, men her forsvandt hende: Spor. Formentlig har Elskeren ventet

saa Efterretningerne er meget modstridende paa dette Punkt. Sædingegaard, som han havde faaet med Konen, havde han allerede 1574 givet hende Brev paa for hendes Livstid, hvornaar hun døde vides ikke.

1617 skriver Mads Eriksens Brodersøn, Erik Christoffersen Mormand sig til Sædinge og maa vel saa have arvet den efter Anne Abildgaards Død.

SÆDINGEGAARDS HOVEDBYGNING

hende paa Langeland. Senere dukkede hun op paany og blev gift med en »ufri« Mand.

Paa Mads Eriksens Gravsten staar jo, at han døde 1585, men i nogle Dokumenter anføres, at han paa et senere Tidspunkt laa i Trætte med Brodersønnen Erik Mogensen Mormand, og paa Kirkeklokken af 1595 staar han som Giver. Andet Steds anføres hans Kone 4. Januar 1590 som Enke,

Selv døde han 1622 og hans Søn Herlof Eriksen Mormand arvede saa Sædingegaard; endnu 1631 skrev han sig »til Sædinge«; men kort efter solgte han den til Palle Rosenkrantz. Efter dennes Død tilfaldt Sædingegaard Datteren Birgitte, som var gift med den rige Christen Skeel*). Hans Søn Jørgen Skeel, der blev betegnet

*) Omtalt Side 297.

som Datidens rigeste Mand, arvede Sædingegaard; han var gift med den onde og gerrige Benedicte Margrethe Brockdorff, som efter hans Død 1695 arvede hans lollandske Godser. Hun solgte 1698 Sædingegaard ved offentlig Auktion til Sognepræst Hans Vinding i Radsted. Hovedgaarden havde da 33 Td. Hartkorn og Bøndergodset bestod af 6 Gaarde og 6 Huse i Lille Sædinge, 2 øde Gaarde i Norre og 1 Gaard i Bukkehave.

Hans Vinding solgte kort efter Sædingegaard til Geheimeraad H. U. Lützwow paa Søholt, som opførte en ny Hovedbygning i italiensk Stile; formentlig er det Lützwow, som har faaet Tilladelse til at nedbryde Lille Sædinges Bøndergaarde og lægge deres Jorder under Hovedgaarden. Efter ham gik den i Arv til Sønnen Oberst C. F. Lützwow og derefter til denne Svigersøn, Stiftamtmand, Kammerherre Godske v. Krogh, der 1788 solgte den til Kammerraad C. F. Dall for 21,300 Rigsdaler. Dall afstod 1831 Sædingegaard til Sønnen Godske Dall, der 1859 solgte den til Proprietær Wilhelm Tesdorpf, Ejer af Gottesgabø, for 120,000 Rigsdaler. Gaarden havde da godt 54 Td. Hartkorn. 1871 solgte Wilhelm Tesdorpf Sædingegaard for 160,000 Kr. til Etatsraad E. Tesdorpf, der udvidede Gaarden ved at købe en Bondegaard i Bukkehave med 16 Td. Hartkorn for 100,000 Kr. samt en Række Smaaparceller. Gaardens Hartkorn kom derved op paa knapt 78 Td. Ved

Skiftesamling efter Tesdorpf's Død i 1889 tilfaldt Sædingegaard Svigersønnen, Hofjægermester O. Brun til Krogerup og den blev da vurderet til 590,000 Kr., hvoraf de 92,823 Kr. var for Besætningen. Brun havde dog allerede 1874 efter sit Giftermaal med Ida Tesdorpf faaet overladt Sædingegaard og taget Ophold der. 1881 blev den nuværende Hovedbygning opført. Ladegaarden brændte 1886 og blev genopført i udvidet Form, men brændte igen 1907, hvorefter de vidtstrakte moderne Avlsbygninger, Gaarden nu har, blev bygget.

1916 solgte Brun Sædingegaard til J. Nymann for 1,050,000 Kr. Gaarden har nu 370 Hektar med knapt 78 Td. Hartkorn, Ejendoms skylden er 770,800 Kr., hvoraf 488,200 er Jordværdi.

Danstedgaard er en ældgammel Gaard, men dens tidligste Ejendomsforhold er vanskelige at udrede. Trods megen Umage er det ikke lykkedes mig at naa videre end til at fastslaa, at Slægterne Daa, Sparre, Skave og Basse, gennem 1300erne og 1400erne har haft større eller mindre Parter i den. Nogen fremtrædende Rolle som Adelsgaard og Bolig for mægtige Slægter har den da neppe spillet i dette Tidsrum.

Det hedder om Christian Daa, at han 1443 var bosat paa Lolland, maaske har det været paa Dansted; han var 1446 med at besøge »Lollands Vilkaar«. Hans Son Claus Daa erhvervede store Besiddelser paa

Sjælland, men har vistnok bibeholdt Forbindelsen med Fædrenegaarden paa Lolland; men først med hans Sønsøn Erik Daa har vi fast Fodfæste paa Dansted. Der foreligger nemlig en Dom fra Lollands Lands- ting af 1533, der fradømmer Erik Daa til Dansted en Jord i Lille Sædinge, som tilhørende Nebbelunde Kirke. Erik Daas Søn, Jørgen Daa, skrev sig »til Dansted«; men heller ikke han boede her. Han ejede ogsaa Snedinge og Vollerup og gjorde forøvrigt Tjeneste ved Hove. Hans Datter Karen bragte ved sit Giftermaal 1600 Dansted som Medgift til sin Ægtefælle Claus Pors til Ollingso*). Han døde allerede 1617 og Karen Daa sad nu Enke med 7 Børn, hvoraf den ældste kun var 15 Aar; men der var heldigvis noget »til Bedste« baade for hende og Børnene; thi hun var Ejer af ialt 301 Td. Hartkorn.

Det officielle Skifte med Børnene fandt Sted i April 1633, men var naturligtvis forberedt længe for inden. Ved Skiftet beholdt Karen Daa Dansted, hvor hun forud havde opført en standsmæssig Bolig. Der havde som før berørt ikke høet Adelsfolk paa Gaarden i lange Tider og i Præst- indberetningen af 1624 hedder det om Dansted, at det har været »et gammelt Herresæde, hvorpaa nu bo to Bønder og hører de Daa'er til«. Selvfølgelig gjorde den rige Karen Daa, igen sin Fædrenegaard, som

*) Han er omtalt i Sønder Herred Side 262.

hun nu tog Ophold paa, til et virkeligt Herresæde. De brede Grave, der har omgivet Gaarden og hvoraf der endnu er betydelige Rester, er hendes Værk.

Ogsaa paa anden Maade kendtes det i Sognet, at der nu kom til at bo Adelsfolk i dets Midte. Karen Daa skulde blandt andet have en standsmæssig Plads i Kirken, hvor der ikke var forbeholdt Dansted anden Stol end den, Gaardens Bønder havde sid- det i. Allerede i Januar-Februar 1633 indgav Karen Daa Ansøgning til Kongen om at faa anvist de to overste Stolestader paa hver Side i Nebbelunde Kirke til sig og sine Folk; hun tilbød i Stedet at indrette en ny Stol i Koret til Præstens Kvindfolk — som før havde resideret i den overste Stol — og lade opstille en Stol foran Indgangen til Prædikestolen til Præstefamiliens mandlige Medlemmer og yderligere vilde hun forlænge Pulpituret (d. v. s. den Balkon, der her som andre Steder var bygget ovenover Stoleraderne) saa Folk fra Menigheden kunde henvises hertil. Skulde det alligevel knibe med Pladsen, mente hun, at Folk fra Norre og Tofte kunde henvises til Sædinge Kirke, hvor der var Plads nok. I et Kongebrev af 20. Februar 1633 fik hun bevilget det ansøgte paa de opgivne Vilkaar; dog understreges det, at de Folk fra Nebbelunde Sogn, der eventuelt blev henvist til Sædinge Kirke, skulde være hendes egne Bønder i Norre og Tofte,

og de skulde fremdeles svare deres Ydelser til Nebbelunde Kirke, saaledes at der ikke skele nogen Forskydning i Sognekirkernes Indkomster.

Karen Daa er antagelig død 1648; thi dette Aar faar hendes ugifte Datter, Kirsten Birgitte, Bevilling til at være sin egen Værge og kort efter — 11. Oktober 1648 tilskøder Broderen Claus Pors hende sin Part i Dansted To Aar efter 10. December 1650 pantsætter hun Dansted til Erik Rosenkrantz for 1000 Rigsdaler. Antagelig er hun ved denne Tid bleven gift med Jochum Frideric von Preus og hendes Broder, Rudbeck Pors, har saa erhvervet en Part i Gaarden og har taget Ophold der; thi i Matriklen af 1664 staar der ved Dansted, »som Rudbeck Pors paaboer«. 1666 overtager Christen Scheel Dansted eller Rudbeck Pors' Part i den og sælger den til Henning Dahldorph (som var gift med en Pors) for 1100 Rigsdaler. 1672 dør Rudbeck Pors og hans Datter, der var gift med Hermann Kaas og ligesom Tanten hed Birgitte Christine Pors, fragaar da Arv og Gæld efter ham i et Dokument dateret Dansted 22. April 1672. Det sidste vi hører om Porserne og Dansted er en Dom paa Lollands Landsting afsagt den 3. December 1674. hvor Jochum Frideric von Preus og hans Frue Birgitte Christine Pors (den ældre) tilpligtes at betale Erik Kragh et af hende udstedt Gældsbevis i Danstedgaard.

Gaarden har med andre Ord den sidste halve Snes Aar været splittet paa mange Hænder gennem udstedte og ikke rettidig indfrieede Pantebreve.

1675 blev Danstedgaard atter samlet paa én Haand, idet Ridefoged Niels Hansen paa Tostrup (det senere Christianssæde) opkøbte alle Prioriteterne. Birgitte Kristine Pors og hendes Egtefælle Friderich v. Preus havde i Januar 1675 solgt deres Part i Danstedgaard til Prokurator Mads Hyldtoft i Nakskov, og denne Part købte nu Niels Hansen den 6. Februar samme Aar. Den 9. April købte han Erik Kraghs Part af dennes Enke Vibecke Rosenkrantz, og den 21. September samme Aar købte han endelig af Formynderen for Bornene i Birgitte Christine Rudbeksdatter Pors' Giftermaal med Herman Kaas den sidste Part i Dansted. Men dermed gik Gaarden over paa borgerlig Haand, hvorved alle Adelsrettigheder bortfaldt. Danstedgaards Dage som Adelsgaard var tilende.

Den nye Ejer sad paa Danstedgaard indtil han 1696 blev udnævnt til Byfoged i Rødby. Han solgte da Gaarden til Forpagter H. Wrede paa Øllingsø, som ejede den indtil 1720, da han afhændede den til Frederik Felthausen, efter hvem den gik i Arv til Sønnen Didrik Felthausen. Efter sidstnævntes Død solgte Arvingerne 1738 Danstedgaard ved offentlig Auktion til P. Bech for 3580 Rigsdaler. Bech døde saa Aar efter og hans Enke ægtede da D. C. Suhr, der 1751

solgte Gaarden til Ridefoged Erik Winstrup for 4200 Rigsdaler. Denne blev hurtig ked af Ejendommen og solgte den 5 Aar efter for samme Pris til Søren Møller

Møller frasolgte Bøndergodset og afhændede derpaa i 1758 Danstedgaard til Grev C. D. Reventlow for en Købesum af 4400 Rigsdaler. Grev

Kirketerp, der senere solgte den til Cordua, der igen afhændede den til Grev Hardenberg Reventlows uægte Søn Løjtnant Reventberg. Endelig solgte Reventbergs Enke 1857 Gaarden for 95.000 Rigsdaler til N. E. Petersen, der Aaret efter opførte en ny Hovedbygning, som staar endnu. Petersen døde 1894 og hans Enke sad

DANSTEDGAARD

Reventlow opførte 1786 et nyt enetages Stuehus og lagde nyt Bøndergods under Gaarden ved at købe Bukkehavegods og indlemmede derefter Danstedgaard i Grevskabet Christianssæde. Danstedgaard havde da 24 Td. Hartkorn og Bønderhartkornet udgjorde 109 Td. Forbindelsen med Grevskabet varede dog ikke ret længe, idet Greven bagefter solgte Danstedgaard til Landvæsenskommissær

derefter som Ejer paa Danstedgaard indtil 1803, da hun solgte Gaarden til Christen M. Petersen for 172,482 Kr. Han solgte 1806 Danstedgaard for 200.000 Kr. til dens nuværende Ejer, Proprietær N. P. T. Skalte.

Natten til den 31. Oktober 1899 hjemsøgte Danstedgaard af en større Brand, idet Lade- og Staldbygningerne fuldstændig lagdes i Aske, hvorved Gaardens værdifulde Besætning

for Størstedelen indebrændte. Efter Branden opførtes meget moderne Stald- og Ladebygninger. Danstedgaards Skov er bekendt for den store Raagekoloni, der her har Tilhold, og som anretter stor Skade paa Egnens Marker. Der drives hvert Foraar en meget energisk Jagt paa disse Skadedyr, og endskønt der nedlægges Tusinder af dem, synes Plagen dog at være lige stor.

Til Danstedgaard hører 163 Hektar (deraf 14 Skov) med 36½ Td. Hartkorn og 378,200 Kr. Ejendomsskyld, hvoraf de 239,200 er Jordværdi.

BYERNE.

Nebbelunde Sogn har Byerne Nebbelunde, Bukkehøve, Norre og Tofte, medens Sædinge Sogn kun har Byen af samme Navn. Der er ingen Tvivl om, at Byerne i Nebbelunde Sogn med Hensyn til Alder har den Rækkefølge, hvori de her er opførte. Nebbelunde er den ældste, senere er Arealerne om Bukkehøve taget op til Dyrkning, og der er dannet en Udflytterby, og det samme har senere gentaget sig, først med Norre og saa med Tofte. Den sidste er altsaa en ny By, men ny i denne Forbindelse er ganske vist et højest relativt Begreb. Thi naar man ser bort fra de Bebyggelser, der er opstaaet efter Udstykningen for 125 a 150 Aar siden, saa er de »nye« Byer mindst 5—600 Aar gamle.

Efterretningerne om Bondebyerne er for 1600-Aarene yderst sparsomme og selv efter den Tid er Oplysnin-

gerne — udover Matriklerne og Synsforretningerne — ret tilfældige. I Provst Christjenssens Visitatsbog finder man f. Eks. en Bemærkning om, at Provsten 1580 forbød Sognefolket i Nebbelunde at klemte med Kirkeklokkerne til deres Bystævne eller anden verslig Handel, ligesom han befalede dem at holde op med den ugedelige Juleleg, de plejede at holde; men vi faar desværre ikke at vide, hvori denne Juleleg bestod. At Provstens Befaling intet har hjulpet, tør man dog rolig gaa ud fra.

Vi gør allsaa en Dyd af Nødvendigheden og springer helt ned til 1660. Vurderingen af den Skade, Svenskekrigen havde forvoldt paa Selvejergaardene og Kronens Fæstegaarde, giver os et særligt mørkt Billede af Tilstanden i Nebbelunde-Sædinge.

I Nebbelunde By er Gaardene alle haardt ramponerede, men de er der dog. Om Bukkehøve hedder det derimod kort og godt: Alle Gaarde og Huse er afbrændt eller nedbrudt med Undtagelse af Hans Rasmussens Gaard, der er stærkt brøstfældig. I Tofte er det ikke bedre, ogsaa her er alle Gaarde og Huse afbrændt eller nedbrudt, »saa nær som et Stykke Lo, som staar af Rasmus Meris Gaard«. Norre er sluppet lidt billigere. I en Gaard har Svenskerne nedbrudt 28 Spænderum, i en anden 14 Spænderum og af det, der her staar til Rest er alle Bjælker og alt Træværk udhugget. Sædinge er det ogsaa gaaet haardt ud over. Peder Laugs, Hans

Oboes, Hans Rytters, Hans Madsens og Peder Hansens Gaarde er alle afbrændt af Fjenden. Alle Byens andre Gaarde laa øde og nedbrudte, alt Tømmer og Træ, der fandtes i dem, var taget til Brændsel af Svenskerne; hist og her stod en Stump af en Længe, det var alt. Selv alle Gærder om Marker, Haver og Brønde var oprevet og brændt. Kreaturer, Korn og Bohave var naturligvis rovet. Det er ikke vanskeligt at danne sig et Begreb om den raadende Nød og Elendighed.

Det er da ikke at undres over, at man i Matriklen 4 Aar senere endnu finder mange øde Gaarde og ikke faa med meget brøstfældige Bygninger. Sammen med Bønderne var jo Staten forarmet og manglede om ikke Villie saa haade Evne til at hjælpe og Forstaaelse af, hvad der udkrævedes for at bringe Sagerne nogenledes paa Fode. Med Krigsødelæggelsen som Baggrund virker det særligt grelt at se Selvejergaardene dobbelt beskattede; det hedder f. Eks. om Niels Muhle i Nebbelunde: »Bygden brøstfældig, Hartkorn 6 Td., men skal svare Skat af 11 Td.«. Det er da ikke sært, at man hist og her møder Sætningen: »Ejendommen afstaaen«, d. v. s. Ejeren har foretrukket at blive Fæster under Kronen i Stedet for at være Selvejer. Af Dobbeltsogets 9 Selvejergaarde i 1664 var der 1688 kun én tilbage; de andre var bleven Fæstegaarde, dels frivillig, dels ved Dom, idet de var tildømt Kronen for manglende Skatter. Det gik langsomt med

at faa de odelagte Gaarde blot nogenlunde paa Fode igen, og mest langsomt gik det med Kronens Fæstegaarde; thi her knirkede Administrationsmaskineriet haade langsommere og hesværligere, og den Smørelse, der skulde til haade aabenlyst og i det skjulte, maatte Bønderne levere. Af Kronens 17 Fæstegaarde i Store Sædinge laa endnu i 1664, 4 Aar efter Krigens Afslutning, 7 som Brandtomter og Ruiner og de fleste af de andre sik Prædikatel meget brøstfældig. Ja, endnu i 1688 er Skaderne ikke afhjulpne, thi i Kommissionens Synsforretning over Kronens Fæstegods paa Lolland-Falster hedder det om 8 af Gaardene i Store Sædinge, at de kun har et Alhus (Stuehus) paa fra 5 til 11 Fag og paa to af Gaardene mangler fremdeles enhver Bygning. Alle de andre Gaarde har kun ringe og brøstfældige Udhuse. Hvad manden Gang forstod ved forfaldne freingaar bedst af en Bemærkning fra Synsforretningen i Tofte; den lyder saaledes: »Jens Rasmussen har to smaa Huslænger, som er noget forfaldne; der staa Stotter under«. I de forskellige Beretninger fra alle Dobbeltsogets Byer er Billedet overalt det samme; der er nok af mørke Pletter, men saare faa Lyspunkter.

Skolerne har begyndt deres Virke 1743. Før den Tid havde Degnene -- der var en i hvert Sogn -- den Opgave at undervise alle Sognets Born i Christendom og intel andet, og selv dermed var det kun kummerligt. I

Bispens Visitatsprotokol fra 1788 hedder det f. Eks. om Nebbelunde-Sædinge: Ungdommen er daarlig oplyst (i Christendom) paa Grund af manglende Skoleholder. Ved Forordningen af 28. Januar 1780 blev det befalet at bygge Skoler overalt i Sognene, hvor der kunde siges at være Trang til det: en eller flere i hvert Sogn. Det var ikke Paladser, man den Gang tænkte paa. Forskriften til Opførelsen lød saaledes: »Skolehuset skal være paa 8 a 10 Fag af god Bøndebygning med Stolper og Fodstykker, klinede Vægge og Halmtag, inddeelt med Stald for to Koer og nogle Faar, Plads til Foder og Brænde og noget højere under Loftet end i de ordinære Bønderhuse. Skolestuen skal være saa stor, at alle Børnene deri bekvemmelig kan rummes, og den skal ved et lavt Skillerum være delt i to Parter, saa Pigerne sidder adskilt fra Drengene«. Bønderne skulde gratis køre Tømmer og Materialer og skaffe Ler og Ris til Væggene, Husmændene skulde forrette Haandlangerarbejdet; men de øvrige Udgifter skulde fordeles paa Hartkornsejerne. Hvor Degneholigen havde en Beliggenhed, der var passende for en Skole, skulde den udvides ved Tilbygning, saa den kunde gøre Fyldest som Skolehus. Trods de bøsøedne Fordringer vakte Forordningen megen Modvillie hos de store Hartkornsejere, der kom til at bære en væsentlig Del af Byrden baado ved Husets Opførelse

og ved Udredningen af Skoleholderens bøsøedne Løn.

I Sædinge blev Degneholigen anvendt som Skolehus, men for Nebbelunde Sogn bestemte Kommissionen, at der skulde bygges en ny Skole i Bukkehave som liggendemidt i Sognet. Abraham Løhn, Højbygaard — der som anført under Holeby-Bursø gjorde Indvendinger mod Skoleordningen i dette Sogn — meldte sig ogsaa med Protest mod den foreslaaede Ordning i Nebbelunde og indgav en Klage til Kongen. Han vilde have Degneholigen i Nebbelunde anvendt som Skole, hvorved man slap for at ansætte en Skoleholder og slap med at udvide Degneholigen i Stedet for at opføre en hel ny Skole. Han mente, at det kunde være ligegyldigt om Børnene fra Norre og Tofte skulde gaa til Bukkehave eller de skulde gaa den halve Fjerdingsvej længere til Nebbelunde. Hans Klage blev sendt til Biskoppens og Amtmandens Erklæring og den lød paa, at Skolen burde ligge i Bukkehave, hvorefter det blev tilkendegivet Løhn, at han uden videre Ophold og Indvending havde at medvirke til at Skolen i Bukkehave snarest kom i Gang.

Nebbelunde Sogns første Skole blev altsaa lagt i Bukkehave og begyndte sin Virksomhed 1744. Den har antagelig virket til omkring 1780, da der vist blev sluttet en Overenskomst mellem Besidderne paa Christianssæde og Lungholm saaledes, at den

førstnævnte Godsbesidder oprettede en Skole i Norre, og den sidstnævnte en i Nebbelunde. Skolebygningen i Bukkehave blev saa af Christianssæde oprettet som Hospital (Fattighus) og det samme gjorde vistnok Lungholm ved den gamle Degnebolig i Nebbelunde. Begge disse Stiftelser overgik senere til Kommunen, der 1876 solgte dem begge og oprettede en ny Fattiggaard i Nebbelunde. Huset i Bukkehave staar endnu ved Landevejen nedenfor Bukkehavegaard. Huset i Nebbelunde er derimod nedrevet.

Omkring 1840 forlod man den sidst nævnte Skoleordning, nedlagde Skolerne i Norre og Nebbelunde og byggede en ny Skole ved Højris, paa Hjørnet af Sædingevejen og Vejen til Norre. Skolebygningen i Norre gør nu Tjeneste som Privatbolig for Byens Smed. Efter at Tesdorpf i 1886 havde købt den før nævnte Gaard i Bukkehave overlod han denne Stuehus og en Rest af Udhusene til Kommunen, der omdannede det til Skole, hvorefter Højrissskolen blev nedrevet og Jordlodden lagt under Sædingegaard. Nu var man altsaa vendt tilbage til Ordningen fra 1743; men den var selvfølgelig ikke holdbar i Længden, og 1927 opførte man da to nye Forskoler, en i Norre og en i Nebbelunde; saa kun de større Børn skal gaa til Bukkehave.

Sædinge nuværende Skole er opført 1888 paa den gamle Skoles Grund.

Nebbelunde, d. v. s. Lunden paa Nebbet (Næsset), stammer sikkert fra Hedenskabets Dage og har maaske den Gang været et Offersted. De første Kirkebygninger her hjemme valgte fortrinsvis de hedenske Helligdomme til Kirkoplads, og lagde saa stor Vægt herpaa, at andre og mere praktiske Hensyn maatte vige. Hvis ikke det har været Tilfældet ogsaa her, er det vanskeligt at forstaa, hvorfor man har lagt Kirken i Sognets yderste Hjørne.

Banken, hvorpaa Kirken ligger, har som Regel været forskaanet for Oversvømmelser ved Højvande og Stormflod; men meget af Nebbelundemarkerne var stærkt udsat og led betydeligt under Oversvømmelserne. Bønderne havde vel rejst Diger af Sand, Tang og Ris, der kunde holde et almindeligt Højvande ude, men naar Stormfloden kom, betød de intet.

I Matriklen af 1664 er Nebbelunde opført med 16 Gaarde, hvoraf de 5 er Selvejergaarde, den ene er Præstegaarden, som hannem af hans kgl. Majestæt naadigst er privilegeret d. v. s. skattefri. Af Fæstegaardene laa 3 under Kronen, 4 under Lungholm, 2 under Gammelgaard og 1 under Bremersvold. Byen havde desuden 6 Gadehuse, der stod paa en Selvejergaards Grund, som ejedes af Præsten Christen Andersen, samt en Degnebolig og en Vejrmølle, som ogsaa tilhørte Præsten og stod paa Præstegaardens Grund.

Møllen betegnedes i Matriklen som brøstfældig, men »bekom i sin Velmagts Tid 8 Tdr. Mel. Hart-

noget; den gamle Stubmølle fik Lov at staa til 1926, saa faldt den for nye Tiders nye Skikke.

NEBBELUNDES NU FORSVUNDNE STUBMØLLE

korn 4 Td.« For halvandet Hundrede Aar siden vilde Lehn, som da ejede Møllen have flyttet den hen i Nærheden af Holeby, men det blev ikke til

Vejen fra Nebbelunde til Sædinge er oprindelig anlagt som Færdselsvej for Præsten fra den ene Kirke til den anden. Bønderne havde ikke stort

Brug for Vejen og derfor var de meget uvillige til at holde den blot saa meget i Stand, at den var nogenlunde farbar. 1792 er det blevet saa galt, at Sognepræsten Jacob Kofoed Trojel klager til Kongen. Han skriver, at hans Kirkevej fra Nebbelunde til Sædinge er i den alleryderligste slette Forfatning. Han ansøger om at den maa blive sat i Stand ved kongelig Befaling og paa kongelig Regning og Beløbet bagefter fordelt paa rette Vedkommende og inddrevet. Stiftamtmanden giver Klagen Medhold. Der bliver saa givet Ordre til at anvise 77 Rigsdaler, 72 Sk. til Vejens Istandsættelse og til at lade Arbejdet udføre og Pengene inddrive bagefter.

1830 havde Nebbelunde 10 Bøndergaarde og 14 jordløse Huse.

Nu har Byen 4 Proprietærgaarde, nemlig Landøgaard og Nebbelundegaard samt Matrikel n. r. 4a mfl. 50 Hektar, 8 Td. Hk. 97,000 Kr. Ejendisk og 62.400 Kr. Jordv. M t k n r. 8 mfl. 50 Hektar 7 Td. Hk. 102,000 Kr. Ejdisk., 67,000 Kr. Jordv. Endvidere 7 Bøndergaarde, 3 Smaagaarde, 15 Husmænd og 12 Huse med ringe Jordtiliggende. Præstegaarden, der blev udskiftet 1782 har nu kun godt 1 Hektar og er skyldsæt for 22,000 Kr. Fatighuset, der er genopført efter en Brand 1814, og Forskolen opført 1927.

Proprietærgaarden Landøgaard var indtil 1911 en Gaard paa godt 5 Td. Hartkorn. L. P. Skafte, som da købte Gaarden, udvidede den ved Køb

af en Gaard paa 5 Td. Hartkorn, som blev lagt under Landøgaard. Jørgen

LANDØGAARD

Helletoft Skafte sælger 1917 Landøgaard til N. Christensen for 265,000 Kr. Aaret efter bliver den for 370,000 Kr. solgt til P. Andersen, som 1920 sælger den til H. Chr. Petersen for 400,000 Kr. 1924 bliver der gjort Udlæg i Gaarden og Chr. Christiansen, Bjernæs overtager den for 224,000 Kr. Udhusene var saa elendige, at de Aaret i Forvejen var blæst ned. Gaarden har nu 144 Hektar (hvoraf ca. $\frac{1}{2}$ er Eng) med 10 $\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn, 160,800 Kr. Ejendoms skyld, hvoraf 120,000 Kr. er Jordværdi.

NEBBELUNDEGAARD

1854 solgte Baroniet Sønderkarle en Gaard paa 4 Td. Hk. til L. P. Chri-

stensen for 4700 Daler. Gaarden, der fik Navnet Anesminde, blev 1910 af Christensens Datter solgt til Mejeri-ejer Hansen for 80,000 Kr., han gav den Navnet Nebbelundegaard og tilkøbte forskellige Parceller, saa Hartkornet blev $8\frac{1}{2}$ Td. 1918 solgte Hansen Gaarden til Chr. Larsen, Tjørnevang for 320,000 Kr., han solgte den igen til H. A. Olsen, Nivaa for 330,000 Kr. 1920 solgte Olsen Gaarden til Johs. Markussen for 428,500 Kr. Han afstod 1922 Nebbelundegaard til Severin Laursen for 286,380 Kr. og ved Tvangsauktion 1924 udlagdes den til Chr. Nielsen for 180,000 Kr. Gaarden har 85 Hektar med 8 Td. Hk. og 160,000 Kr. Ejendomsskyld, hvoraf 83,400 er Jordværdi.

Bukkehave har paa sit Omraade foruden Dansted Hovedgaard Proprietærgaarden

BUKKEHAVEGAARD

ærgaarden Bukkehavegaard med 72 Hektar, $18\frac{1}{2}$ Td. Hk., 203,300 Kr. Ejendomsskyld, hvoraf 105,000 er Jordværdi.

Bukkehave har en Gang været ved at faa en Hovedgaard, idet en Mand samlede en hel Del Bøndergods, men

han naede ikke at faa etableret Hovedgaarden. Det var Peter Alroe, der boede paa en af Byens Bøndergaarde og omtales en Del i Amtets Copibøger i 1770erne. Han faar Tilladelse til at brænde Brændevin til eget Brug, da han ikke kan henregnes til Bondestanden og svarer Familieskat og Consumption lig Ejerne af fri Hovedgaarde. Han faar desuden vedtaget et Hoverireglement for sine Fæstebønder, hvoraf de fleste boede i Bukkehave, Gerringe og Brandstrup. 1776 købte Grev Reventlow hele Herligheden og lagde den under Dansted.

1664 havde Bukkehave 6 Bøndergaarde, den ene var en Selvejergaard paa $6\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn, men skulde skatte af 12 Td. 3 Fæstegaarde horte under Kronen — deraf var 1 øde og afbrudt — og 2 under Sædingegaard; der var 5 Husmandssteder, hvor de 4 var øde. 1830 var der 4 halve Bøndergaarde, 8 Huse med Jord og 2 uden Jord, hvilket viser, at Herregaardene har opslugt nogle af Fæstegaardene. Nu er der den før nævnte Proprietærgaard, en Lillegaard, 4 Husmandssteder og 5 Huse med ringe Jordtilliggende, Byen har en Holdeplads paa Nakskov-Rødbybanen (der dog er lukket paa Grund af Uoverensstemmelse mellem Banen og Sogneraadet), den før nævnte Skole, der i Ejendomsskyld er sat til 15,400 Kr., samt Andelsmejeriet Fælleshaab, der er skyldsæt til 50,000 Kr.

Norre havde endnu 1660 noget Skov idet en Synsforretning over Sven-

skernes Fremfærd mod Skovene be-
retter, at der i Norre Ellemose var
rodhugget 110 Riesege og at Ritmeste-
ren, der havde lagt sig i Kvarter i
Norre, havde givet Ordre dertil. Ma-
triklen af 1664 har en Ejendomsgaard
(med 5 Td. Hartkorn, der skal svare
Skat af 12 Td.) og 10 Fæstegaarde, der
var delt mellem Kronen, Sædinge-
gaard Tostrup, Olstrup, Bremersvold
og Haulykke. 1830 havde Byen 8
Bøndergaarde, 1 Halvgaard, 18 Huse
med Jord og 4 uden Jord.

Nu har Byen Proprietærgaarden
Norregaard samt 4 Bøndergaarde, 9
Smaagaarde, 7 Husmandsbrug og 3
Huse med ringe Jordtilliggende og en-
delig den før nævnte nye Forskole.

· NORREGAARD

I Aarene 1830—40 samles Norre-
gaard af 3 Bøndergaarde. 1855 sælger
Bokelmann Gaarden til Løjtnant Re-
ventberg for 51,000 Rigsdaler; den
har da godt 22 Td. Hartkorn. 1861
sælger Reventbergs Enke Gaarden til
Hans Svendsen for 48,000 Rigsdaler.
Svendsens Fallitbo sælger 1867 Norre-
gaard til Leo Svane for 54,500 Rigs-
daler. Svane sælger 1875 Gaarden til
Stahlfelt Møller for 156,000 Kr., og

han overdrager den 1886 for 186,000
Kr. til Købmand Hovmands Enke.
Otto Hovmand arver 1895 Gaarden og
hans Dødsho sælger den 1924 for
380,000 Kr. til Aage Due-Petersen.

Tofte er ikke alene Sognets yngste,
men ogsaa mindste By. Den Omstæn-
dighed, at der er oppløjet Munkestens-
stykker paa en af Markerne og at
denne Mark kaldtes Kirkebjerg har
affødt et Sagn om, at der engang har
ligget en Kirke. Den rigtige Forkla-
ring er, at Munkestenene hidrører fra
den tidligere nævnte Adelsgaard og at
Navnet Kirkebjerg kommer af, at den-
ne Mark eller en Del af den har væ-
ret skænket Nebbelunde Kirke.

1664 havde Byen 6 Gaarde og 2 Hu-
se. 1830 var der 3 Gaarde og 3 Huse,
og nu er der 3 Bøndergaarde.

Sædinge er langt den største af Dob-
beltsognets Byer og navnlig har den
en tæt Villabebyggelse lige ind under
Rødby. 1664 havde den 14 Fæstegaar-
de og 5 Husmænd, der alle laa under
Kronen. 1830 havde den fremdeles 14
Bøndergaarde, 7 Huse med Jord og 5
uden Jord. Nu har den foruden Herre-
gaarden 13 Bøndergaarde, 5 Smaa-
gaarde, 9 Husmænd og 97 Huse med
ringe Jordtilliggende. Dernæst har
den Jernbanestation, Skole, Forsam-
lingsbygning og Logebygning. Jorde-
moderholig m. m.

Legaterne er ikke imponerende. De
før nævnte Falligtiftelser i Bukke-
have og Nebbelunde hører egentlig
herunder, men er jo forlængst ude af

Verden. Landvæsenskommissær Morten Kirketerp paa Danstedgaard oprettede 1834 et Legat paa 150 Rigsbankdaler til Fordel for trængende Skolelærerenker i Nebbelunde Sogn; var der ingen saadanne Enker skulde Renten lægges til Kapitalen. 1841 blev Fundatsen ændret derhen, at Renten kunde anvendes til Beklædningshjælp for Konfirmander. Kapitalen er nu vokset til 400 Kr. og Renten heraf ydes til Konfirmander fortrinsvis fra Danstedgaards Husmandshjem. Legatet bestyres af Sogneraadet.

— Pastor Julius Schade oprettede 1869 et Legat paa 400 Rigsdaler, nu 800 Kr., hvis Renter anvendes til Klæder for en fattig Konfirmand, eller i Mangel heraf som Julegave til Fattige. Bestyres af Sognepræsten og Sogneraadet.

— Landvæsenskommissær Hans Olsen og Hustru har oprettet et Legat paa 6000 Kr. for værdige Trængende i Nebbelunde og Vindeby Sogne. Legatets Renter uddeles hvertandet Aar i den ene af de to Kommuner; det bestyres af Nebbelunde Sogneraad.

TIRSTED-SKØRRINGE-VEJLEBY

OLDTIDSMINDERNE taler her i Trillingesognet et klart og mangefarvet Sprog. Romantisk og kampstemt lyder det fra Tirsteds stolte Bauta, fredeligt og samfundspræget fra Oldtidsbopladsen ved den senere, nu længst forsvundne Landshy Tved, rigt og festligt gennem Vejlebyringens svære Guld, fattigt og trostesløst gennem Trællegraven ved Vejleby.

Runestenen fra Tirsted er i Omfang den største og i Højde den næststørste i hele Landet; den er ca. 3 Meter høj og ca. 5 Meter i Omkreds. Længe før Runeristeren gjorde den berømt med sine Runer, har den indtaget en fremtrædende Plads i Oldtidens Folkeliv. Der er nemlig overalt paa Stenen frembragt skaalformede Fordybninger, der er hellige Symboler paa Soltilbedelsen og altsaa stammer fra Stenalderens tidligste Dage. For Tusinder — maaske Titusinder — Aar tilbage samledes vore Forfædre om denne Sten som en Helligdom og bragt deres Offer til Solguden, der gav dem Varme og Liv, Føde og Klæder. Solguden blev glemt og afløst af andre Guder i lang Rækkefølge og Kæmpestenen laa upaaagtet indtil Asalærens sidste Aarhundrede, da

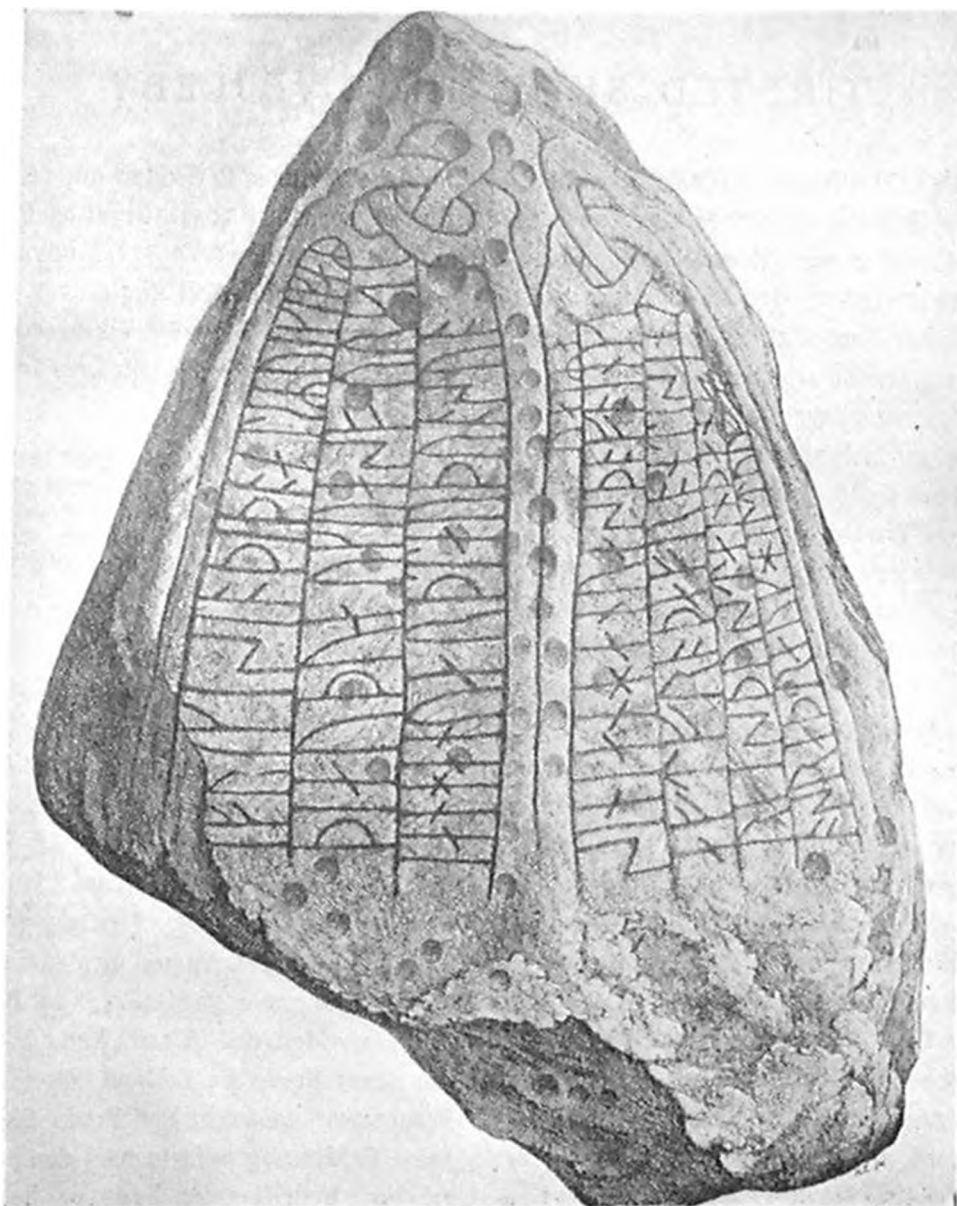
nordiske Vikinger fo'r viden om i Europa og spredte Rædsel, Frygt og Beundring om deres Vej. Da udkaa-redes Kæmpestenen til Bauta over en af de ypperste Mænd i Vikingernes Rækker, Lolliken Frode. Stenens Indskrift lyder:

ASRAD OG HILDULV REJSTE DENNE STEN EFTER DERES FRÆNDE, FRODE. HAN VAR MÆDENES (KRIGERNES) FØRER, HAN DØDE I SVERRIG OG OMKOM I FREGERS FLOK (VIKINGESKARE), DA ALLE VIKINGER (OMKOM)

Det er sjældent, man er i Stand til at give Runestenenes Navne fast Plads i Historien, men det er Tilfældet med Tirstedstenens. Fregers eller Frøgers Navn findes paa flere svenske Runestene, og man ved om ham, at han var en svensk Høvding, der en Tid lang tjente med sin Skare i Myk-lagaard (Grækenland). Derfra drog han hjem til Sverrig og samlede en Vikingskare, der vakte Frygt og Beundring viden om. Blandt hans Folk var ogsaa Frode fra Lolland. Efter at Frøger var falden, blev Frode Skarens Høvding og udførte med den saa vældige Bedrifter, at hans og hans Trops Ry for viden om Lande i første Halvdel af 1000-Aarene. Under et Togt i Sverrig mødte Skaren en langt overmægtig Hær, men vilde ikke vige

og stred til sidste Mand. Ikke en af Kæmperne overlevede Slaget; men Frænderne i Tirsted rejste Frode det

har staaet kan ikke med Bestemthød oplyses. Gamle Beretninger om at den har staaet paa en Kæmpehøj har

TIRSTED-RUNESTENEN

stolte Minde, hans Navn og Færd værdig.

Hvor i Tirsted Stenen oprindelig

naeppe noget paa sig; Frode og hans Mænd er gravlagt i Sverig, saa en-

hver Forbindelse mellem Stenen og

Højen er udelukket. En anden Beretning gaar ud paa, at Stenen har staaet ved Runestensvad i Gerringe, men heller ikke herom ved vi noget sikkert. Da Worm fandt den i første Halvdel af 1600-Aarene, sad den i den søndre Mur om Tirsted Kirkegaard. 1652 blev den sammen med Kettingestenen forlangt indsendt til København, og begge blev transporteret til Nysted, hvor de skulde vente paa Skibslighed, og blev — glemt. Her fandt Abildgaard 1765 Tirstedstenen »nedsunken i Jorden i Fiskergaden, midt for Vejen, som gaar til Skibsbroen«. Paa hans Foranledning blev Stenen dækket med Jord og sikret mod Overlast. 1814 rettede Kommissionen for Oldsagers Opbevaring Anmodning til Kancelliet om at faa de to Runestene, som laa i Nysted, ført til København, men det varede endnu 3 Aar, før Runestene endelig naaede deres Bestemmelsessted. Begge Sten blev rejst ved Trinitatis Kirkeplads og her stod de et halvt Hundrede Aar. Endelig 1867 overførtes de til Nationalmuseet og fik Plads i Runehallen.

— Fra Bautastenen vender vi os til Vejlebyringen, der er 4—500 Aar ældre og ligeledes hører til det ypperste indenfor sit Omraade; den er en af de største og smukkeste Halsguldringe, Nationalmuseet ejer; dens Vægt er ca. 580 Gram. Halsringen er som alle den Slags Smykker ikke smedet sammen til en fast Ring; dens Endestykker løber forbi hinanden, saa

dens ene Side er dobbelt, hvorved den let kan aabnes og skydes over Hovedet ned paa Halsen. Ringen blev — hedder det i Indberetningen til Nationalmuseet — 1845 fundet paa en af »Hellebankegaard«s Marker, som ikke tidligere havde været dyrket, men laa hen med Krat, fordi Grunden var noget »moradsig«. Hellebankegaard skulde ligge i Nærheden af »Hellebanken«. Disse Navne er nu ikke mere kendte i Sognet; men man ved, at Ringen er fundet paa den Gaardejer Wolsing nu tilhørende Gaard paa Vejleby Skov, Nord for Landevejen fra Nakskov til Christianssæde. Der er næppe Tvivl om, at Ringen er henlagt her som et Offer til en eller anden Guddom. Stedet har sikkert den Gang været ret sumpigt og utilgængeligt, Mosegrunden er vokset op over det kostbare Offer og har gemt det i 12—1300 Aar, indtil Hellebankegaard-Mandens Plov bragte det frem for Dagens Lys. Manden selv havde ikke Begreb om, at det var en Skat, han havde fundet; han hængte Ringen paa en Gærdestav, medens han gik hjem til Middag, og først om Aftenen gik han en Tur ned til Smeden med Ringen for at faa undersøgt, hvad den var af, Smeden huggede en Stump Guldtraad af Ringen, men blev ikke stort klogere af det. Han gav saa Bonden det Raad at tage Ringen med til Byen for at høre, hvad man derinde mente om den. Bonden tog ogsaa Ringen med til Maribo og viste den frem paa et Værtshus, hvor

en Tilstedeværende, der aabenbart forstod sig paa de Dele, bød ham 24 Rigsdaler for Ringen. Til alt Held blandede en ung Kommis sig nu i Sagen og raadede Bonden til at bringe Ringen til hans Principal Købmand Sidenius. Denne var straks paa det rene med, at det var Guld, og han opfordrede Bonden til at bringe Ringen til Grev Reventlow, som havde juridisk Ret til at modtage og viderebringe alt Danefæ, der blev fundet paa hans Jord, og da ogsaa paa Hellebankegaard som var Fæstegaard under Christianssæde. Greven sendte Ringen ind til Nationalmuseet, der betalte dens Guldværdi med 513 Rigsdaler. Heraf fik Manden, der havde fundet Ringen de 100, og for Restsummen byggede Greven i Nærheden af det Sted, hvor Ringen var fundet, et Hospital med Have og Vænge til et Par Køer. Stiftelsen bestaar endnu, den ligger paa Nordsiden af Landevejen og giver stadig Husrum til 6 gamle Kvinder fra Grevskabet.

— Vel omtrent fra samme Tidsrum som den kostbare Ring er den fattige Massegrav ved Vejleby; den blev fundet 1928 ved Anlægget af Nakskov-Rødbybanen og ligger tæt udenfor det gamle Vejleby, hvor Vejen til Opager skærer Banen. Der blev en Meter under Jordoverfladen fundet en Mængde Skeletdele af Mænd og Kvinder, men af Gravgoods kun enkelte Jerngenstande af ringe Værdi. Det hele var saa fattigt, at

man maa antage, det er en Begravelsesplads for Trælle, man her er stødt paa. Fanger, som blev taget i Krig, blev jo Trælle og anvendtes til alt haardt og simpelt Arbejde, og deres Børn blev ligeledes Trælle, saa Standen blev stadig holdt vedlige.

Ældst af alle de her omtalte Fund er den store Boplads, der 1897 blev fundet paa Koldinggaards Mark, omtrent midtvejs mellem Landevejen gennem det nye Vejleby og Vejen gennem det gamle Vejleby. Findestedet er paa et mod Syd svagt skraanende Terræn. Bopladsen, der var et Par Hundrede Meter i Længden og noget mindre i Bredden, har gennem et Par Hundrede Aar fra ca. 200 til 400 efter Christi Fødsel, baaret en Oldtids-Landsby. Bopladsen er dækket af et 25—30 cm tykt Muldrag og blev derfor ikke opdaget ved Pløjning, men ved Drænarbejde. Af Husrester fandtes kun nogle Levninger af Lervægge, der ved Ildsvaade var brændt til en haard Masse. Risfløningen, hvorpaa Leret har været slaaet eller Stolper, der har baaret Væggen, fandt man intet Spor af; men Affald var der i store Mængder. Der fandtes paa Pladsen mange større og mindre Huller, gravet i Lerbunden og senere fyldt med Affald. De er fremkommet ved, at Oldtidsfolkene har gravet Ler til Husvæggene og til Brænding af Lerkar. Senere har de fyldt Hullerne med Affald. Enkelte af Hullerne var saa store og dybe, at de ganske sikkert

har gjort Tjeneste som Vandhuller. Jorden inde i Husene og Pladsen udenom har været belagt med et eller to Lag haandstore Sten, dels af naturlig Størrelse, dels kløvede, ofte tillige sodede og skørnede af Ild. Det skørnede og sodede hidrører vel dels fra, at Stenene har været brugt til Bundlag i den lille Grube, der dannede Ildstedet, dels fra Hytternes Brand. Ofte laa denne Brolægning ovenpaa en opfyldt Grube, hvilket viser, at man har bygget ovenpaa Opfyldningen; men heri er jo intet mærkeligt, naar man erindrer, at Pladsen har været beboet i et Par Hundrede Aar.

Nationalmuseet fik kun undersøgt en ringe Del af denne store Boplads, den største Oldtidshoplads, man endnu har konstateret. Alligevel optoges der fra de undersøgte Affaldshuller over 9000 Potteskaar og over 30,000 Knogler eller Dele deraf. Lerkarrene har været meget forskellig i Monster og Form og det er navnlig ved Hjælp af de her skiftende Moder og Monstre, at man har kunnet bestemme Bopladsens Alder og Længden af det Tidsrum, hvori den har været beboet. Der var Skaar af Kar i alle Størrelser, lige fra smaa Kogekar til Husholdningsbrug og til meget store Kar paa en Meters Højde og derover, sikkert bestemt til Beholdere for Korn.

Knoglerne viste med al ønskelig Tydelighed, at Landsbyens Beboere har levet ikke af Jagt, men af Kvægavl. Af Knoglerne hidrørte nemlig langt de fleste fra Oxer, men ogsaa

mange fra Heste, Faar og Svin, Knogler fra Hund, Ged, Høne, And og Gaas var sjældnere, dog tilstrækkelig mange til at udelukke enhver Tvivl om, at ogsaa disse Dyr var Husdyr. Heste-Knoglerne hidrørte fra Dyr i alle Aldre og var ligesom de andre spallede og sønderslagene, saa Hesten ganske utvivlsomt har været spist. Af jagede Dyr fandtes derimod kun faa Knogler, men der forekom baade Krondyr, Raadyr og Ræv, ogsaa enkelte Fugle. En Belingelse for Husdyrbruget var Nærheden af Skov, hvor Kvæget kunde søge Føde, og det er ogsaa givet, at Skoven har strakt sig tæt hen til Bopladsens Nordside; Sporene viser, at Skoven væsentlig har bestaaet af Eg og Hassel.

Bopladsens Folk har som fast bosiddende naturligvis ogsaa været Agerdyrkere. Herpaa findes ligeledes tydelige Beviser i Affald og Lerskaar. Byg har været den mest dyrkede Kornsort, men Hvede, Havre og Rug har ogsaa været kendt og dyrket.

Af Redskaber og Haandværkssager fandtes kun lidet og kun Rester af opslidte eller itubrækkede Ting, hvilket jo let forklares derved, at her ikke har været Tale om Flugt eller hastigt Oprud fra Bopladsen. Naar man efter et Par Hundrede Aars Forløb har forladt den, er det øket gennem en langsom og gradvis Flytning til en anden Plads i Nærheden. Der er fundet Rester af Knive, Saxe og Nøgler, 3 Benodde til Kastespyd eller Pil, Halvdelen af et stort Træ-

kollehoved, et Stykke udhulet Hjortetak med et ringformet Indsnit udvendig, bestemt til at fastholde et Baaud, hvilket lader formode, at den har været Tud til en Lædersæk, en Bidselstang forarbejdet af en Hjortetak samt andre Brudstykker af Ben og Hornredskaber, endelig nogle faa Smykkeperler af Rav og Guldblik samt Jernnaale.

Tæt Nord for denne Oldtidsboplads har ligget en Landsby Tved, hvis Plads endnu markeres af 4 gamle Vandingshuller, som viser Landsbyens Retning fra Bopladsen i en Linie mod Nordvest. Tved betyder en aaben Plads mellem to Skove og Landsbyen er altsaa bygget paa en ryddet Skovplads. Det er sikkert ikke for dristigt at antage, at denne Landsby har været en direkte Efterkommer af Oldtidsbopladsen. Det største af Vandingsstederne, formentlig Byparken, kaldes endnu Tvedshule, eller Tvedshul. Byen selv er udslettet for mange Hundrede Aar siden; i den ældste, nu over 300 Aar gamle Præsteindberetning, nævnes den ikke, den er altsaa forsvundet før den Tid og rimeligvis længe før den Tid. Aligevel kan man — ved at tage Fantasien lidt til Hjælp — knytte Forbindelsen fra Oldtidspladsen gennem Landsbyen Tved og ned til vore Dage.

De Jorder, hvorpaa Oldtidsbopladsen og Landsbyen Tved har ligget, hører til Gaarden Koldinggaard, der nu ligger ved Hovedlandevejen, men

tidligere har ligget nede paa Marken, lidt nordøst for Oldtidsbopladsen og lidt sydøst for den Linie af Vandinger, der betegner Landsbyen Tveds Beliggenhed. Koldinggaard, som Navnet nu ofte staves er en paa Skriverkontorerne besørget Forvanskning af Ordet Kolunggaard, hvilket ogsaa Udtalen tyder paa. Lung er en gammel lollands Belegnelse for Kær. Vi har f. Eks. ved Birket to gamle Kær, der hedder Kirkelung og Møllelung, det ene ligger ved Kirken, det andet ved den gamle Møllebakke. Kolung svarer til Kohave; det ene er Kæret, hvor Køerne gaar, det andet er Skoven, hvor Køerne gaar. Lige Syd for Oldtidsbopladsen har der tidligere været et saadant Kær, hvorom den nulevende Slægt har hørt de gamle fortælle Dette Kær hed Kolungen, Marken derved hed Kolungmarken, og den Gaard, der blev bygget paa denne Mark hed Kolunggaard. Den nævnes i de gamle Matrikler ved Navn og paa en saadan Maade, at det man anses for givet, at den har været en gammel Hovedgaard og sikkert oprindeligt har været paa Adelsmands Haand. Det ligger da nær at antage, at det er denne Gaard, der har opslugt de 4 Tved-Gaarde. I Matriklen af 1688 hedder det:

»Koldinggaard øde for 48 Aar siden. Fra samme Gaards Jord er Kolding-Vænge og en Del anden Jord fratagen. Resten haver været i Brug til en Gaard, Hans Jyde haver beboet«.

Efter denne Beretning er Gaarden brændt omkring 1640, en Del af Jorderne er derefter frataget og tilbage er blevet en Bondegaard, men at ogsaa denne har været en Del over det almindelige for en Bondegaard, fremgaar af de Bygninger, der — antagelig ved Slutningen af 1600-Aarene — er rejst paa den og hvoraf Stuehuset og en Del af den ene Længe stod til Branden i 1900. Dette Stuehus adskilte sig alene ved sin Højde fra Daltidens Bøndergaarde; der var nemlig $4\frac{1}{2}$ Alen til Loftet. Murene var ikke klinede, men slæpede Lervægge paa en Alens Tykkelse. I Haven stod en stor Eg, som heldigvis endnu er bevaret; den har sikkert en 4—500 Aar paa Bagen. Formentlig har Gaarden været opført til en Birkedommer, Ridedoged eller anden »Standsperson« under Christianssæde.

-- Vejleby Sogn har foruden Tved haft endnu en Landsby, som er udslettet. Det er Torpe, som laa ved Kirken og bestod af Præstegaarden, 4 Bøndergaarde og en Degnebolig. Efter denne Landsby blev Kirken ofte kaldt Torpe Kirke, det er bl. a. Tilfælde i Provst Christjensens Visitalbog fra Slutningen af 1500-Aarene. Ogsaa andre Steder har man Eksempler paa, at Sognekirken er benævnt efter den nærmeste Landsby. Herredskirke blev f. Eks. kaldet Karleby og Ringebølle kaldtes Egeby. Et Tingsvidne fra 1454 siger at Mændene fra Torpe sammen med Mændene fra Vejleby er Ejere af Vejleby

Skov. De fire Gaarde i Torpe blev — formentlig af en eller anden Adelsmand — lagt sammen til en stor Gaard, der kaldtes Torpegaard og senere kom i Kronens Eje. I Præsteindberetningen fra 1624 hedder det:

»Udi Vejleby Sogn er to Byer. Den ene er Vejleby, udi hannem er 30 Gaarde, 5 Gaardsæder, 30 Gadehuse. Den anden By er Thorpe, hvor Kirken, helliget St. Nicolai, er bygt. Udi Thorpe er 1 Gaard foruden Præstegaarden og Degneboligen. Dette bekender jeg med denne, min egen Haand underskrevet. Thorpe den 26. November 1624. Rasmus Rasmussen«.

Efter at være kommet i Kronens Eje sank Torpegaard ned i Præstegaardenes Række, og under Svenskekrigen blev den afbrændt, thi det hedder i Skadesvurderingen af 1660: »Torpegaard er ganske afbrudt og øde«. Den blev ikke senere genopbygget. Derimod fik Nebbelunde og Skørringe Kirker skænket hver 3 Td. Byg i aarlig Afgift af Jorden. 1683 ligger Torpegaard fremdeles uden Bygninger og Jorden drives i Fællesskab af Vejleby Fæstebønder.

Præstegaarden synes ikke at være brændt under Svenskekrigen; den nævnes slet ikke i Skadesvurderingen. 1664 staar den i al Fald med sine Bygninger, thi det hedder i Matriklen at Præsten David Davidsen bor paa den. Endnu i Matriklen af 1688 nævnes Præstegaarden som beboet af Præsten Niels Rasmussen; den har

10 Td. Hartkorn og er allsaa en stor Gaard. 1687 mageskiftede Kronen baade Torpegaard og Præstegaarden til Friherre Jens Juel, der ogsaa fik overdraget Kirken, og samtidig erholdt Tilladelse til at lægge Vejleby Kald sammen med Tirsted-Skorringsaa snart en af Præsterne døde eller blev forflyttet. Tidspunktet for Sammenlægningen indtraf 1694, da Vejlebypræsten døde. Præstegaarden er kort efter udslettet, enten brændt eller nedbrudt og dens Jorder ligesom Torpegaard lagt under Fæstegodsset i Vejleby. — Degneboligen har lidt nøjagtig samme Skæbne; den nævnes i Matriklen af 1664 som brøstfældig og beboet af Jesper Degn; han nævnes igen 1687 og Degnelodden er da ansat til $1\frac{1}{4}$ Td. Hartkorn; senere hører man intet om den. Endnu ligger der tæt Øst for Kirkevejen og lidt Nord for Kirken en stor Vanding, der kaldes Præstedammen og her i Nærheden har Præstegaarden sikkert ligget.

Rhode har en Beretning — der gaar igen mange andre Steder — om at der sydvest for Vejleby har ligget en Landsby Maglebjerg, som blev afbrændt af Svenskerne 1659. Svenskerne faar — med Rette — Skyld for meget, men Maglebjerg skal ikke lynges deres i Forvejen overlæssede Samvittighed. Der er intet Maglebjerg brændt i 1659, for der eksisterede den Gang ingen By af dette Navn, heller ikke i Indberetningen af 1624 eller Mandtalsregistret af 1610 omtales den. H v i s den nogen-

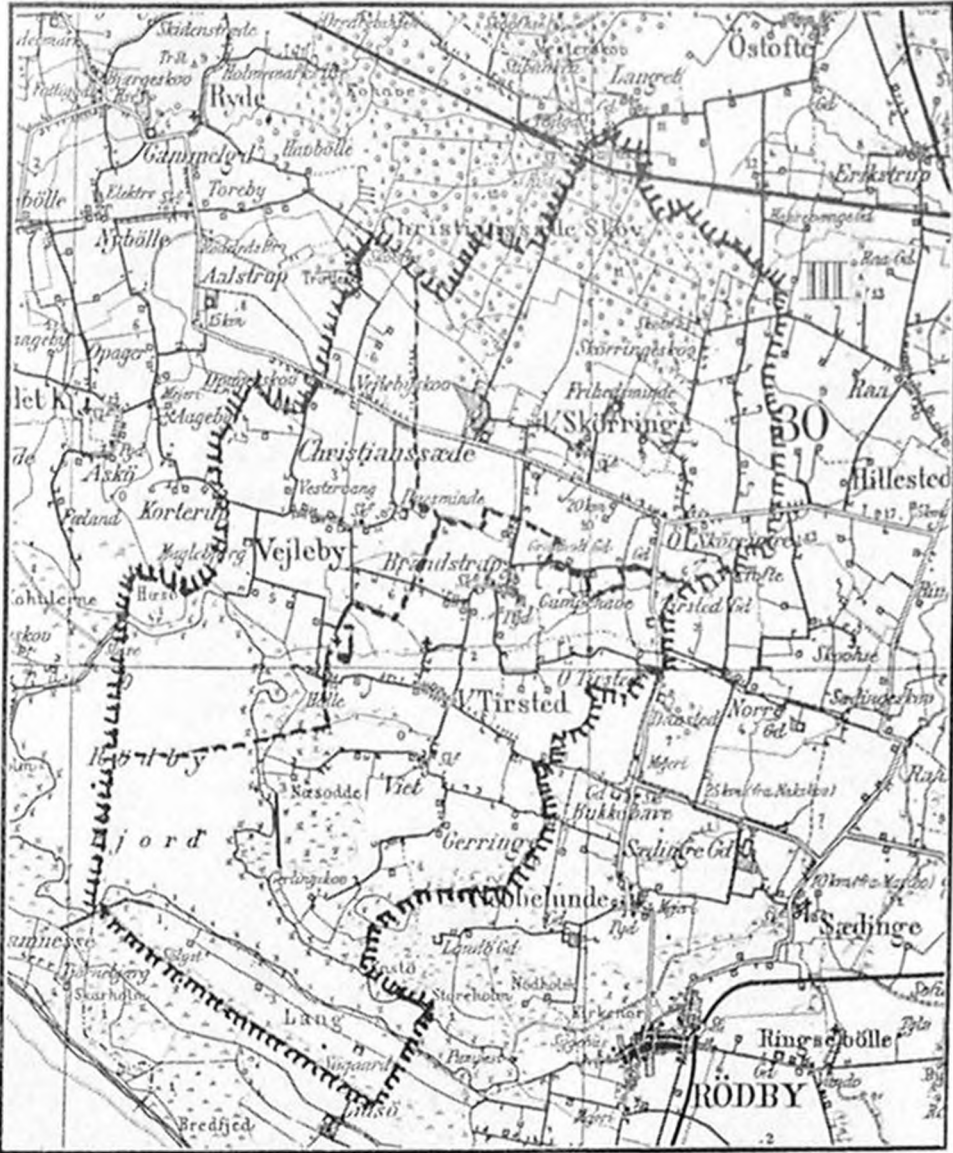
sinde har eksisteret maa den inden den Tid være udslettet af Jordens Overflade Ikke bedre gaar det med Rhodes ogsaa af andre gentagne Meddelelse om, at Vejleby tidligere har ligget ved Kirken. Som vist i det foregaaende forveksles man i disse Meddelelser Vejleby med Torpe.

Skorringsaa ses ikke at have haft andre Byer end Øster- og Vester Skorringsaa, derimod har Tirsted haft en nu forsvunden By, Aaserup. 1624 havde den 6 Gaarde, 1664 2 Selvejergaarde og 3 Fæstegaarde. 1687 havde den fremdeles 5 Gaarde, der alle erhvervedes af Friherre Jens Juel. 1741 oprettede Grevskabet en Birkedommergaard af et Par af Gaardene, medens de øvrige smeltede sammen med Brandstrup. Birkedommergaardens bevarede Navnet Aaserup; Resterne af den brændte 1914 og Navnet er nu knyttet til en Villa.

I enkelte gamle Skrifter nævnes et Sænder Tirsted, der dog kun er en anden Benævnelse for Vester Tirsted, opstaaet af dens Beliggenhed Syd for Kirken.

Medens Skorringsaa Sogn endnu har bevaret betydelige Skovstrækninger, har de to andre Sogne mistet alt deres. De nuværende Christianssæde-Skove har tidligere strakt sig ned over Vejleby Sognegrænse og som for nævnt helt ned om Fortidslandshygen Tved. 1568 nævnes Vejleby Kirkeskov, hvilket maaske kan udlægges som Tegn paa, at der ogsaa har været en mindre Skov ved denne Kirke. Ogsaa Tirsted

Sogn har haft betydelige Skovstrækninger, hvoraf den lille Rubbelykke Skov ved Præstegaarden nu er en ikke alene til Ildebrændsel, men ogsaa til Husbygning og Oldengeld, hvilket er ensbetydende med, at det

GENERALSTABSKORT OVER TIRSTED-SKØRRINGE-VEJLEBY
 Målestok 1: 100,000, (1 Centimeter = 1 Kilometer)

sidste lille Rest. 1473 fastslaaes det ved Sognevidne, at Præsten i Tirsted har fri Skov i Tying Eskemose

har været Storskov og ikke Krat. 1490 nævnes Smedeløkke i Tirsted, der sikkert har været en mindre

Skov. Det samme gælder rimeligvis Gumpehave, der nævnes 1607. Ogsaa paa Øen Lang, hvorom Tirsted-bønderne førte den store Trætte med Redbymændene*) har der været Skov.

— Kronens Bondergods i Tirsted var en Tid lang et Pantelen. Omkring 1500 havde Klaus Krummedige det, blandt dets senere Indehaver var bl. a. Feltherren Johan Rantzau.

— Tirsted har haft en »hellig Kilde«, der efter Kirken kaldtes St. Hans Kilde. I nyere Tid har der været Strid om, hvor den har ligget. Nogle holder paa, at den har ligget Øst for Kirken, hvor der nu paa Marken ved Vejen findes en fredet, træbeplantet Plæt med en Post. Andre vil have, at Brønden i Skolens Gaard skal anses for den rette Kilde. Den sidstnævnte Opfattelse er nok den rigtige; thi Rhode skriver 1775: »Tirsted Kilde ses ret sønden for Kirken. Den er med Træværk og Trætag forsynet af Grevskabets Besiddere. Den indeholder det sundeste og lifligste Vand«. Da Skolen, som er oprettet længe efter Rhodes Tid, netop ligger tæt Syd for Kirken maa den Post, der ligger et godt Stykke Øst for Kirken lades ude af Betragtning. Om noget Kildemarked ved Kilden foreligger ingen sikre Oplysninger.

Trillingsognets samlede Areal er 5843 Hektar, hvoraf 844 er Vand og 494 Skov. Det samlede Hartkorn er 767 Td. Kommunen grænser

*) Se Side 77 og 78.

mod Syd til Rødby, mod Øst til Nebbelunde-Sædinge og Hillested Sogne, mod Nord til Østofte og Ryde, mod Vest til Landet og Gloslunde. Den længste Udstrækning fra Lang i Sydvest til Langet i Nordøst er knapt 11 Kilometer, medens Bredden Øst-Vest varierer fra 5 til 7 Kilometer. Indbyggerantallet var i 1925 godt 1900, i 1901 var det 1725 og i 1801 var det 1216. I 1923 havde Kommunen 2 Herregaarde, 7 Proprietærgaarde med fra 50 til 100 Hektar, 59 Bøndergaarde med fra 15 til 50 Hektar, 63 Smaagaarde med fra 6 til 15 Hektar, 181 Husmandsbrug med fra $\frac{1}{2}$ til 6 Hektar og 157 Huse med ringe Jordtilliggende; ialt 419 Ejendomme.

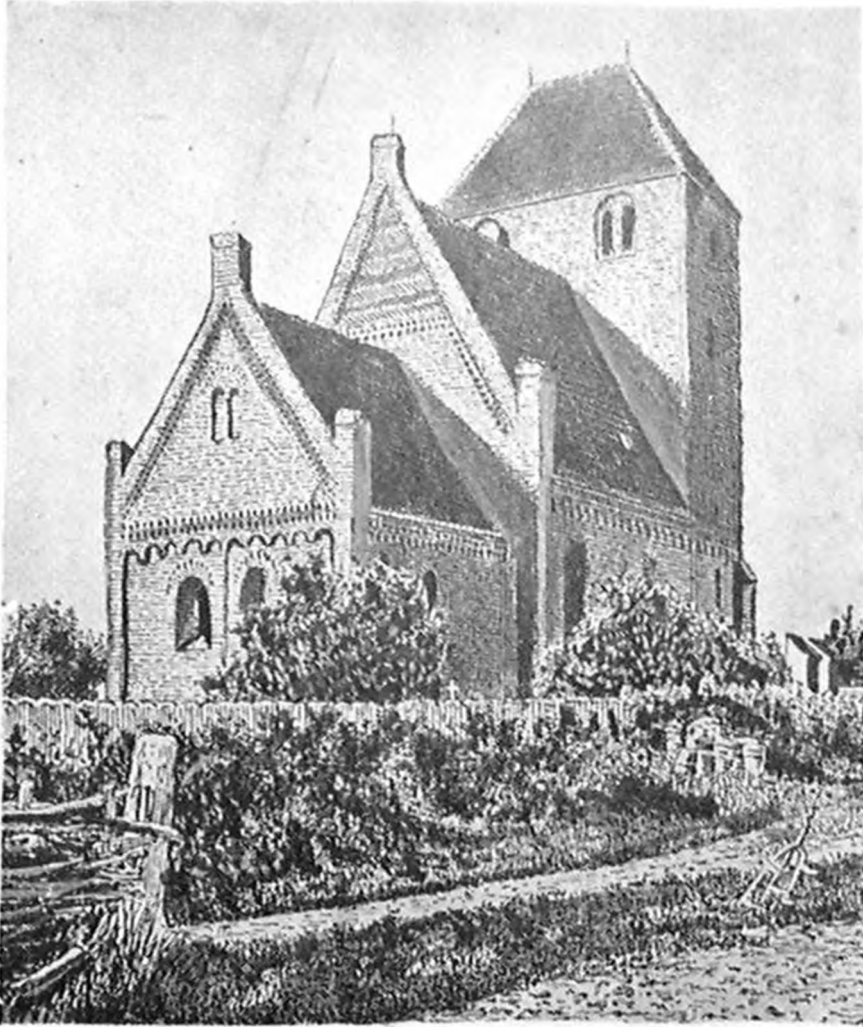
KIRKERNE.

Af Trillingsognets tre Kirker er **Tirsted Kirke** langt den betydeligste, ja i arkitektonisk Henseende er den vel den ypperste Landsbykirke paa Lolland, hvorimod den i indre Udsmykning staar langt tilbage for Halsted.

Tirsted Kirke er en af de faa romanske Kirke, hvis Taarn er opført samtidig med den øvrige Del af Kirken; det er meget anseeligt, og det er næppe for meget sagt, at det er Taarnet, der baade udvendigt og indvendigt giver Kirken dens særprægede Karakter og fremragende Stilling blandt de lollandske Landsbykirker. Taarnet er af samme Brede som Skibet, men meget smalt, hvilket leder Tanken hen paa et Par sammenvoksede Tvillingetaarne. Og denne Tanke støttes gennem Anbringelsen af Glambullerne, der paa Taarnets

Bredsider — Øst og Vest — sidder to og to i en fælles Rundbue, men disse to Rundbuer er trukket ud hver til sin Side, akkurat som Til-

kunstnerisk gennemført Form. Taarnrummet er inde i Kirken delt i to Stokværk, der begge, som Billedet Side 400 viser, aabner sig ud mod

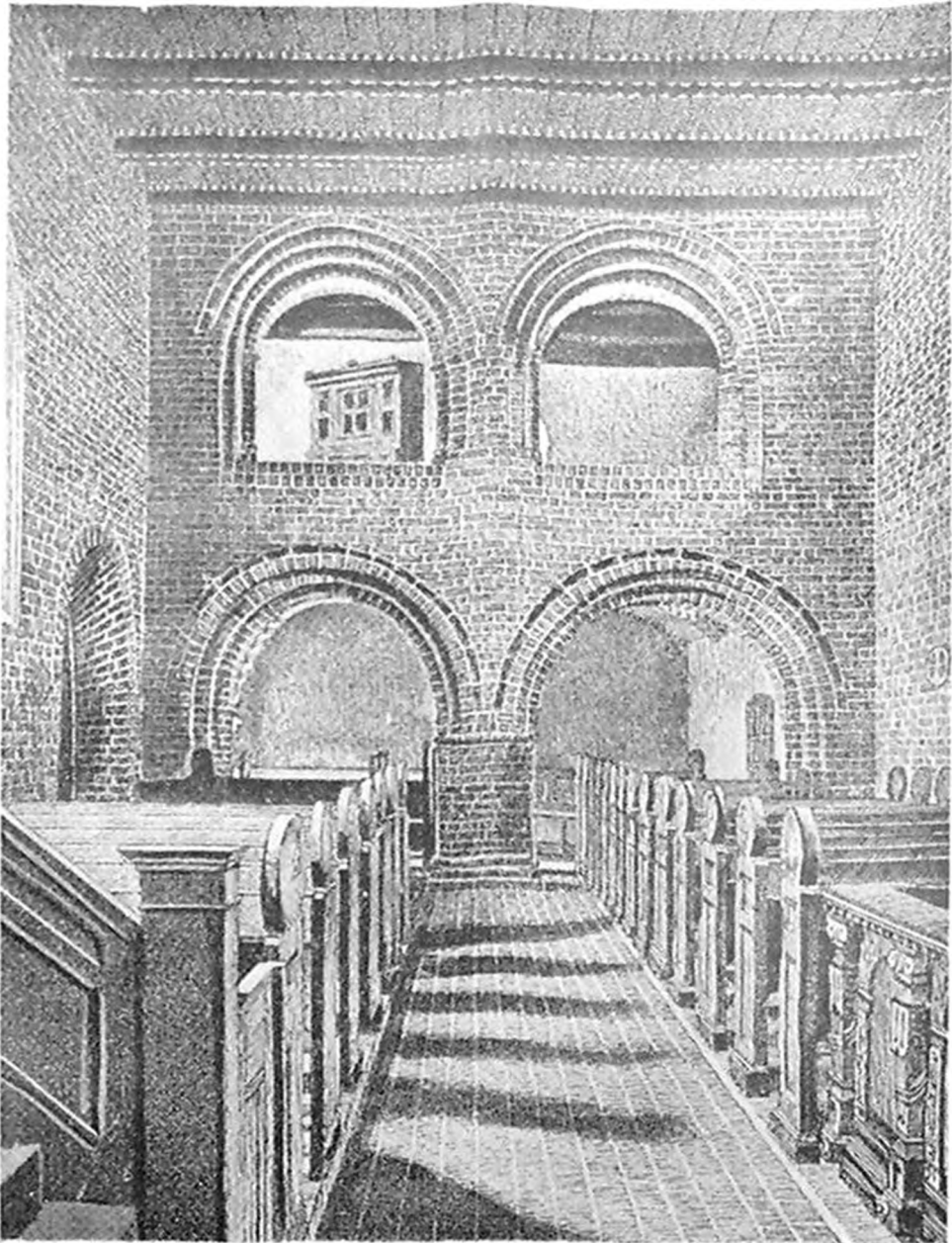
TIRSTED KIRKE SET FRA NORDØST

fældet vilde have været, hvis de sad hver i sit Taarn. Ogsaa inde i Kirken kommer Taarnets Tvedeling frem, endda i en langt mere udpræget og

Skibet. Tvedelingen er i nederste Stokværk skabt i Form af to rundbuede Arkader, der slutter sig til en fritslaaende, lav og svær Søjle. I

øverste Stokværk frembringes Tvedelingen ved to mindre Bueaabninger.

ste Stokværk har Hvælving og afgiver i sin ene Halvdel Plads til et Orgel

KIRKENS INDRE MED DEN GENNEMBRUDTE VÆG I TAARNET

der forenes ved en af en Halvsojle og retvinklede Bueben dannet Pille. Næderste Stokværk har fladt Loft, øver-

Oppe i Taarnet hænger en stor Klokke uden Aarstal eller Inskription.

Som Kirken nu staar viser den sig

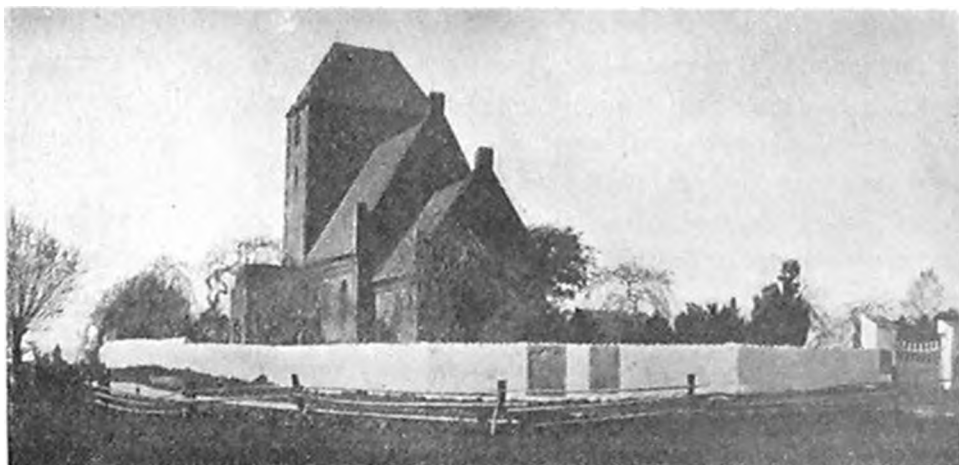
noget nær i sin oprindelige Skikkelse. men den har gennemgaaet mange Omskiftelser i Tidens Løb. Tager vi først det udvendige, da har Taarnet en Overgang haft et lavt Pikkelhuespir, der misklædte det meget. Dernæst har hele Kirken været overklisset med et Lag Cement for at skærme Stenene mod en stærkt fremskredne Forvittrings videre Ødelæggelse. Tirsted dellte her Skæbne med bl. a. Errindlev, Vejleby og Landet Kirker, men medens disse stadig staar med det rædselsfulde Cementdække, blev Tirsted Kirke 1892 befriet for sit, og dens røde Munkesten kom atter til deres Ret; men de var ganske vist mange Steder saa medtagne, at de maatte erstattes af andre; det var ret betydelige Skalmuringsarbejder, som i den Anledning udkrævedes. Hvad det Indre angaar, da havde man omkring ved 1500 erstattet det oprindelige flade Bjælkeloft med spidsbuede Hvælvinger og de gamle rundbuede Vinduer med spidsbuede. Væggene i det gamle Skib var dækket med Kalkmalerier, der nu ødelagdes af Hvælvingerne og som Erstatning blev da disse ogsaa forsynet med Kalkmalerier, men af langt ringere Værd. Allerværst var det dog, at Hvælvingerne tildækkede Arkaderne og ganske ødelagde det før nævnte særprægede Motiv, der forbandt Taarnrum og Kirkerum med hinanden. Ved den før nævnte Restaurering i 1891—92, der paa meget haardhændet Vis leddes af Arkitekt Ove Petersen, blev

Hvælvingerne fjernede, Kirken fik sit oprindelige flade, højsiddende Loft, og de spidsbuede Vinduer erstattedes atter af rundbuede. Helt nøjagtig i den gamle Stil er det ikke lykkedes at genskabe Kirken. Loftet fremtræder f. Eks. som Bjælkeloft, medens de gamle, romerske Kirker altid havde Plankeloft under Bjælkelaget. Men er der ind hist og her noget at indvende mod en unødigt haardhændet Fremgangsmaade, skal det dog erkendes, at alene den Ting, at de særprægede Arkader mellem Taarnrummet og Skibet atter kom til deres Ret, er tilstrækkelig til at forsvare Restaurationen.

Med Undtagelse af Vaabenhuset, der er en senmiddelalderlig Tilbygning, staar Kirken allsaa nu i Hovedsagen som efter dens Opførelse omkring 1250. De rige Geslmsler paa Skib og Kor er fornyede og det samme gælder den øverste Del af Taarnet. Paa Skibets Nordside ses Portalen over den gamle, forlængst tilmurede Kvindeindgang, og paa Korets Sydside er en rigt smykket Portal over en ligeledes forlængst tilmuret Præsteindgang. Paa Korets Østgavl er endnu bevaret en Del Sten med gamle Bomærker. Da man 1892 fjernede Cementlaget fra denne Gavl, blev man nemlig opmærksom paa, at den var oversaaet med en Mængde Indskæringer i Stenene og ved en Undersøgelse konstaterede Professor Kornerup, at det var Bomærker. I mange Aarhundreder efter Kirkens Opførelse var

Kunsten at skrive jo meget lidt kendt i Almuen, og naar Bønderne skulde skrive under paa et Fæsteskode eller lignende benyttede de sig af nogle paa forskellig Maade sammensatte Streger, der havde en Del Lighed med Runeskriften. Medens Menigheden stod udenfor Kirken og ventede paa Præsten har en og anden da benyttet Tiden til at ridse sit Mærke i en af Stenene.

dede Arkitektur forener sig i et Indtryk af, at man her staar overfor det usædvanlige baade i Form og Skønhed. Paa Skibets nordlige Mur fortæller de tre Vievandstegn (Korsene i Cirklen) om de tre Indvielser. Kirkerummet har faaet første Gang efter Opførelsen, anden Gang efter Indbygningen af Hvælvingerne og tredje Gang, da Kirken ved sidste Restauration blev bragt tilbage til sin oprin-

TIRSTED KIRKE SET FRA SYDØST
(I Kirkegaardsmuren to gamle Ligsten)

Før Forandringen i 1892 gik man op i Taarnet ad Trapper inde i Taarnrummet; men ved Restaurationen fandt man i Taarnmuren en smal Vindeltrappe, hvis Indgang var tilmuret. Denne Trappe blev nu atter taget i Brug, og de andre fjernede.

Kirkerummet virker paa en Gang baade højtideligt, dystert og imponerende; det høje Rum, de mørke Mursvægge med de højsiddende Vinduer og den særprægede, kunstbeaan-

delige Form. Ser man nøjere efter forbavses man ved at finde Uregelmæssigheder i Arbejdet, der staar i ser Kontrast til Arkitekturens rene Linier. Under Loftet ved Korvæggen ser man f. Eks., at Murskifterne ikke ligger vandret; der er $1\frac{1}{2}$ Stenskitte mere ved Skibets søndre Mur end ved den nordre. Tilfældet er ikke enestaaende, man træffer tværtimod hyppigt ved Landsbykirkerne den Slags Ufuldkommenheder, der fortæller os,

at de forhaandenværende Arbejdere ikke har været saa fremragende i deres Fag som Arkitekten i sit.

Paa Korets Vægge er bevaret en Del gamle Kalkmalerier, der blev ypperlig restaureret i 1892, saa de den Gang fremtraadte som nogle af de bedste i Landet; nu er de saa ødelagde af Røg fra Kirkens tidligere Kakkelovn, at det knapt er til at se, hvad de skal forestille. Efter at Kirken har faaet nyt Varmeapparat, er Røgplagen fjernet og det er da at haabe, at Kalkmalerierne maa blive restaureret endnu en Gang, saa de kan bevares som den kultur- og kirkehistoriske Mærkværdighed, de er. Vi gengiver her Professor Kornerups Indberetning til Nationalmuseet om Maleriernes Art og Indhold:

Koret har været bemalet med Friiser (hvori Billeder af Helgener, Engle og andre Figurer), der delte Korvæggen i et øverste og nederste Felt. Paa Nordsiden er i nederste Række fremstillet Emner fra det gamle Testamente: Adam i Begreb med at hugge Brænde, Eva spindende paa en Rok, medens hun passer sit Barn, Kains og Abels Offer; Abels Drab, Babeltaarnets Bygning; de jødiske Spejdere med Vindrueklasen. Abraham ofrer Isak; Isak velsigner Jacob, medens Esau med Bue og Pile bereder sig til Jagten. Jacobsstigen med Englene og den sovende Jacob; Pagtens Ark; Moses modtager Lovens Tavler; Moses fremdrager Vand af Klippen; Manna-regnen i Ørkenen; Daniel i Løveku-

len, en Engel foroven peger paa Profeten og velsigner en Mand, som bringer ham Fødevarer. Belzasar paa sin Trone, over ham forekommer Haanden, der skriver Ordene: »Mene, Thekel, Alpharsin« paa Væggen; foran ham knæler hans Dronning, som bærer en Æske med Kostbarheder, længere tilbage hænger en Mand i en Galge, medens en anden med Hænder og Fødder er fæstet i Gabestokken.

I nordre Vægs øverste Række er en Frise med Billeder af det ny Testamente: Gud Fader sender den hellige Aand over Maria; i en Straale, som udgaar fra hans Mund, ses det lille Jesusbarn. Et andet Billede viser Marias Besøg hos Elisabeth.

Paa Korets østre Væg er Fremstillinger af Indtoget i Jerusalem og Korsfæstelsen. Paa søndre Væg: Jesus i Gethsemane, hvor Judas giver ham Forræderkysset; Jesu Fremstilling for Pilatus og Hudflettelsen samt Tornekroningen.

I Vindueslysningerne er Rester af et Billede med Kristi Himmelfart. Efter Ornamenten, Dragter m. m., maa Udførelsen sættes til Bøgyndelsen af 15. Aarhundrede, hvilket bekræftes af en Indskrift paa nordre Væg bag Korbuken »memento fecit. . . Domines Henningus Kabel«. Denne Henning Kabel ejede omkring ved 1400-Aaret Tostrup, det nuværende Christianssæde.

Alle Billederne er meget naive og realistiske i deres Opfattelse. Paa Billedet af Daniel i Løvekulen, der er

gengivet ovenfor, ser Løverne f. Eks. meget lammeforme ud. Fremstillin-

vedet muligt, idet man hos begge de frugtsommelige Kvinder ser Fostrene.

DANIEL I LØVEKULEN

gen af Maria og Elisabeth, der ligelædes gengives her, er i sin naive Fromhed saa realistisk som overho-

som med oprakte Hænder lover Herren. Paa begge Sider af Triumfbuen er Alternischer, hvor der i den katolske

Tid har staaet Altre for et eller andet Par Helgener. Nu staaer der i disse Nischer farvebelagde Billedskærerarbejder, en Maria-Figur og en Johannes-Figur; de er kommet hertil fra Brahetrolleborg, hvor de har tilhørt en Korskestelsesgruppe, som er skaaet af den kendte Mester Claus Berg i

udenfor Museet i Maribo, efter at den i en Aarrække havde gjort Tjeneste som — Kalkbalje. Aldede Kustode Olsen har fortalt, hvorledes den gamle Døbefont blev fundet. Det er nu tredive Aar siden, at han paa en af sine Samlerture var kommen til Viet. Da han gik forbi Hans Ras

ELISABETH OG MARIA

Odense, antagelig i Begyndelsen af 1500-aarene. Fra Brahetrolleborg stammer ogsaa Tirsted Kirkes nuværende Døbefont fra den romanske Tid, hugget i Granit med Hjørnehoveder paa Foden.

Tirsteds oprindelige Døbefont har en bedrovelig Historie. Resterne af den store Kalkstensfont staaer nu

MARIA-FIGUREN

mussens Gaard, lagde han tilfældig Mærke til, at Gaardejeren stod inde i Haven og læskede Kalk i Døbefonten. Udefra kunde Olsen naturligvis ikke straks se, hvad det var for en mærkelig Balje, men da han kom ind i Haven og gav sig i Snak med Manden, blev han snart klar over, hvad denne i sin Tid havde været til.

Gaardejeren vidste det ogsaa nok, han mente, at Gaardens tidligere Ejer havde laaet den, fordi han hjalp Tirsted Degn at synges i Kirken. Olsen købte saa Døbefonten til Museet for 40 Kr. Men Fodstykket manglede og Olsen spurgte dem, om de ikke vidste, hvor det var bleven af. Konen lod da falde en Bemærkning om, at hun hos Anton Steen i Brandstrup

stammer fra Dronning Margrethes Tid. Dens Kumme er meget stor og saa dyb, at man, som Skik og Brug den Gang var, kunde dyppe et Barn med Kroppen under Vand. Saavel Kummen som Fodstykket har, set ovenfra, Form som en Firkløver. Kummen er, som Billedet viser, dekoreret med smukt huggede Ahornblade. Desværre lider Kalkstenen me-

TIRSTED GAMLE DØBEFONT

havde set saadan en løjerlig Tingest, der blev brugt til at sætte Bøtter paa. Da Olsen kom derhen og undersøgte Sagen, viste det sig ganske rigtigt, at være Fodstykket. Han købte det til Museet for 15 Kr.

Døbefonten blev nu rensat og opstillet ved Museet. Den er et meget sjældent Stykke. Dr. Henry Petersen, som undersøgte den, erklærede, at den er hugges af finsk Kalksten og

get under Vejrligets Omskiftelser med Regn, Frost og Tø, saa den efterhaanden er blevet en Del forvitret.

Prædikestolen er et Billedskærerarbejde fra Renæssancetiden, inddelt i 4 Felter med Malerier af Evangelisterne adskilt ved Søjler, der paa Foden bærer Bogslaverne: K. H., K. C. D., D. S. og Aarstallet 1602.

Om Kirkens gamle Altertavle vides intet. Midt i forrige Aarhundrede fik

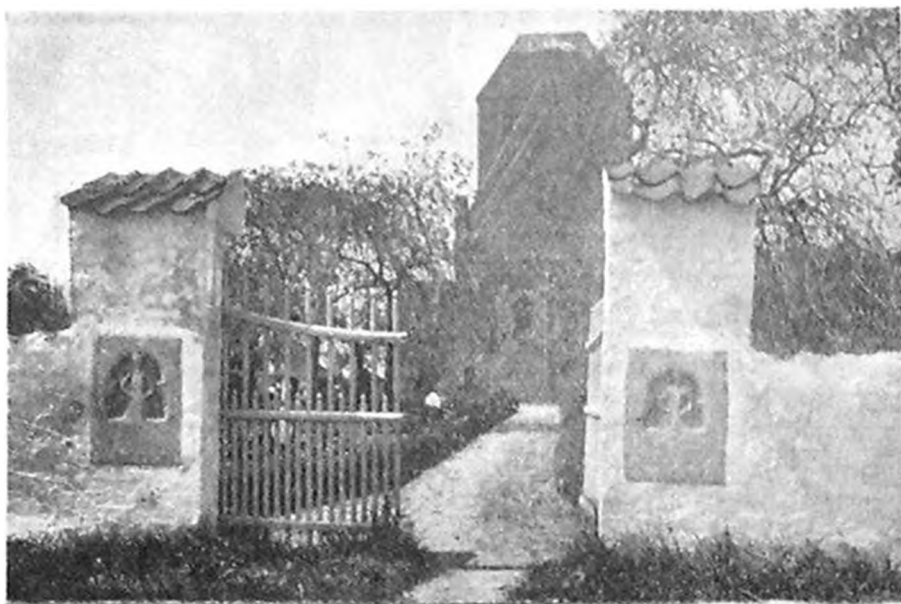
den en Allertavle med et Gibsrelief, der er en Kopi af Thorvaldsens: Jesus i Emaus. I 1922 blev dette Relief indmuret over Korbuen, og Kirken fik sin nuværende Allertavle bestaaende af et nyt Trækruccifiks.

Allerkarrene, der bestaar af en stor Kalk, stor Vinkande, Disk og Æske, er af Solv og bærer hver især Ind-

Malmstager uden Inskription. I Korets Nordmur er en lille Nischo, der i sin Tid har givet Plads til Rogelsøkar.

Det overste Stolestade til venstre har en Forside, der i dette Aarhundrede er prydet med Reventlow'ernes og Moltke'ernes Vaaben og Navne.

Under Koret fandtes tidligere en muret Begravelse, hvis Oprindelse

ØSTRE LANGE MED DE TO LIGSTEN I PILLERNE

skriften: »Givet til Tirsted Kirke 1764« samt et greveligt Vaaben. Kalken vejer 52 Lod, Kanden 70 Lod (32 Lod = 500 Gram). Daabsfadet er ligeledes af Solv og vejer 107 Lod; det bærer greveligt Vaaben samt Indskriften: »Givet til Tirsted Kirke den 1. August 1770«. Disse meget kostbare Gaver hidrører sikkert fra Statsministerens Fader Greve Chr. Ditlev Reventlow.

Paa Alterbordet staar to gamle, lave

ikke nu kan fastslaaes, eftersom Gravrummet forlængst er ryddet. Da man forsynede Kirken med Varmeapparat, blev dette nemlig anbragt i Begravelsen og Kisterner nedgravet paa Kirkegaarden. I Kirkens Gulv fandtes tidligere flere Ligsten, bl. a. en, der nu er indsat i Nischen efter den gamle Præsteindgang i Korets Syd- mur; den bærer følgende Indskrift:

»Denne Sten haver Hr. Hans Hansen, Hammer, Sognepræst til Tirsted

og Skorringe, født udi Nakskov 1632 og hans Hustru Anne Matzdatter Bergen født ibidem (Nakskov) 1640 be- kosted 1686 i deres Ægteskabs 28. Aar over deres 3 Børn Anna, Mar- grethe og Hans, og døde Faderen Anno 1699 i sin Alders 68. Aar og sin Præstegernings 42 Aar. Moderen . . . i sin Alders . . . «

Under denne Sten sidder en min- dre, hvis latinske Indskrift meget be- skødent kalder Hans Hammer for Verdens Lys baade i Levevis og Tale.

Konens Dødsaar mangler paa den store Ligsten, og hun er maaske slet ikke begravet her; hun levede endnu 1715, da hun skænkede Alterkar til Vejleby Kirke. Hun var Datter af Nak- skovhorgmesteren Matz Bergen, der byggede Gaarden Søndergade 6 i Nak- skov, hvoraf en væsentlig Del staar endnu. Hans Hammers Fader var Svo- ger til den bekendte Nakskovborgme- ster Niels Nielsen, hvis første Kone var Kirsten Hammer og hvis Børn optog Navnet Hammer. Sognepræsten Hans Hammers og Anne Bergens Børn fik begge Slægtsnavne slaaet sammen til Bergenhammer; denne Slægt har alt- saa sin Rod i Tirsted. Iøvrigt blev Vejleby i Hans Hammers Præstetid lagt under Tirsted-Skorringe, saa han blev den første Præst for Trillingesog- net.

I Kirkens Midtergang har ligget en Del andre Ligsten, hvoraf 4 nu sid- der i Kirkegaardsmuren. To smaa sid- der i den østre Laages Piller, og to store i Kirkegaardsmuren mod Syd-

øst, alle i Murens udvendige Side Skriften er helt eller delvis udslidt, saa det ikke er muligt at tyde den. I Muren indenfor den søndre Laage sidder en nyere og mindre Sten med Indskriften: »Sognepræst Anders Amentorp 1724—1797. Hans Hustru Inger Margrethe født Anker 1722— 1789.«

EN AF LIGSTENENE I SYDØSTRE MUR

Rhode fortæller i sin Bog af 1775, at Grev (Chr. Ditlev) Reventlow havde ladet opføre en Tilbygning til Kirken til at sætte sine Heste og Vogne i og hvorfra han havde Opgang til sin Stol i Kirken. Rhode bemærker, at disse Bygninger gør Kirken »ret anseelig« — hvad der dog vist kan have været delte Meninger om.

I sin Udgave af Rhode skriver Friis: »Over de anseelige Hvælvinger flin-

des endnu Spor af Vægmalier. De hellige Personer paa samme ser nu saa forfærdelige ud, at Almuens Indbildningskraft ej alene har gjort dem til Røvere, men endog lavet en Historie om disse Røvers vilde Færd, som i det mindste kan belære alle Yndere af slige Sagn om disses i enkelte Tilfælde forunderlige Oprindelse. Friis har sikkert Ret i, at det er Kalkmalerierne, der har givet en allfor livlig og blodig Fantasi Næring til Annestuehistorien om Røverne paa Tyrsted Kirkeloft. Rhode selv har ikke kunnet nægte sig Fornøjelsen at servere den frygtelige Røverhistorie som Underholdningsstof, ja han sætter endda Aarstallet 1620 til, hvilket jo ikke gør Historien mindre taabelig.

Tyrsted Kirke, der tidligere horte under Christianssæde er siden 1924 selvejende; den har en Formue paa 27,363 Kr. Renterne af de 17,000 kan anvendes til den aarlige Vedligeholdelse. Renterne af Restsummen hensættes til Dækning af Udgifterne ved Hovedreparationer.

— Tyrsted Præstegaard ligger over en Kilometer fra Kirken og kaldes endnu den Dag i Dag for Rubbeløkke Dokumentet, hvorved den skænktes Sognekaldet, er fra 1382 og er endnu bevaret i en Afskrift paa det kgl. Bibliotek. Dets latinske Tekst lyder i Oversættelse saaledes:

„Jeg Johannes Hynderbergh, Præst i Toreby, den ærværdige Odense-Biskop Valdemars Vikar i Lolland, sender alle Christne, som faar dette at se, Hilsen.

Da det, der aftales mellem Menneskene, tit kan glemmes, hvis det ikke bevares skriftlig, saa at det kan ses af alle, og for at ikke de begærlige ved List skal kunne tilegne sig noget, saa erklærer jeg i Sandhedens Ord følgende:

Aar 1382 den tredie Tirsdag efter Trinitatis Søndag fremtraadte paa det almindelige Landemøde i Tyrsted Kirke i Nærværelse af alle Præster paa Lolland og mange ansete Lægmand et Udvalg af følgende forstandige Mænd: Peter Galle, Peter Herteg, Peter Drammen, Peter Jansen, Jo Gudmundsen, Matias Winter, Jo Winter, Jo Lauridsen, Bo Friis og Kvinden Bodil Galle, alle Sogneboere i Tyrsted og bekendte, at de efter moden Overvejelse og i Betænkning af Livets Korthed og Ubestandighed til Frelse for deres Sjæle har overdraget de Jorder, som kaldes Rubbeløkke og som tilhører dem, med alt Tilliggende Vand og Jord, vaadt og tørt uden nogen Undtagelse til Sognekaldet i Tyrsted til Underhold for Sognepræsterne, og bortskøder det hermed efter kanonisk Ret. Hr. Paul, som for Tiden er denne Kirkes Sognepræst modtager Skødet og skal stadig og uden nogen Indvending besidde disse Jorder, og efter ham skal alle følgende Sognepræster i Tyrsted besidde disse Jorder, frit raade over dem og nyde godt af dem til evig Tid. Og skal Sognepræsten til Gengæld stadig sørge for de ham betroede Sjæle med Messer, Virgilier, Taler og andre fromme Øvelser, idet han forretter de Gudstjenester, den milde Frelser tilsiger ham.

Til Sikring af dette Skøde og for at fjerne Strid derom er mit Embeds Segl tilligemed følgende hæderlige Mænds Segl vedhængt dette Dokument: Herman i Nakskov, Evenbert i

Sakskøbing, Johannes i Radsted, Herman i Rødby, Marquard i Hillested, Lambert i Erindlev, Mathias i Døllefjælde, Johannes i Burso, Olaus i Arninge, Peter i Herredskirke og Michal i Fuglse. — Givet og udfærdiget Aar, Dag og Sted, som ovenfor nævnt.

— Derefter følger Bispens Bekræftelse, saalydende:

Jeg Valdemar af Guds Naade Biskop i Odense, sender alle troende Christine, som faar' dette Brev at se, Hilsen og gensidig Kærlighed i Herren.

For nogen Tid siden har nogle Sogneboere i Tyrsted i Lolland i vort Stift for deres Sjæles Frelses Skyld til Underhold for Sognepræsten i Tyrsted overdraget Sognekaldet nogle Jorder kaldet Rubbeløkke med alt Tilbehør til evig Besiddelse, saaledes som det ved lovlig Skøde og kanonisk Ret tilstrækkelig fremgaar af vor Vikars Brev fra det almindelige Landemode og med gode Mænds Vidnesbyrd og Besegling.

Tilskyndet af Givernes hellige Ønske og for at Sognepræsterne ikke skal udsætte sig for nogen Misforstaaelse eller Ubehagelighed, bekræfter og forsikrer jeg ved nærværende Brevs Indhold de nævnte Troendes Villie, idet jeg under Straf af Bandydning forbyder enhver, hvem det end er at fortrædige eller krænke Sognepræsten i Tyrsted i hans Besiddelse af disse Jorder, og overlager jeg og mine Efterfølgere at forsvare disse Jorder i den hellige Moderkirkes Skød. Givet Aar 1383 Dagen for Pave Sixtus Dag (5. August) under vort Segl.

Paa de saaledes skænkede Jorder opførtes Præstegaarden. I de gamle Matrikler er den angivet til godt 16

Td. Hartkorn, altsaa en ualmindelig stor Præstegaard. Nu er der af hele Herligheden kun 10 Hektar tilbage; Resten er bortsolgt. Præstegaarden er skyldsæt til 43,000 Kr., hvoraf de 17.800 er Jordværdi. Ved Præstegaardshaven ligger endnu en Rest af Gaardens tidligere Skov.

Skørringe Kirke er kun lille, men den gør et venligt Indtryk ved sin hyggelige Beliggenhed, omkranset af store Kastanietræer og indrammet af Skørringes Huse og Gaarde. Skønt Kirken ikke er stor, har den dog været mindre, idet Bygningens vestlige Ende — hvor der nu er Vaabehus fornedet og Orgelpulpitur foroven — er senere tilbygget, formentlig som Erstatning for et tidligere Vaabehus Kor og Skib har oprindeligt haft fladt Loft; men er, antagelig omkring 1600 Aarene, forsynet med et rundbuet og kalkpudset Træloft, der har Udseende som en Tøndehvælving. Taarnet, som er af Bindingsværk, skal kun være godt et Hundred Aar gammel. Det rummer én Klokke fra det 15. Aarhundrede, uden Aarstal, men med Indskriften Ave Marie.

Kirken, der er opført af røde Muren, er nu overhvidtet, saa Sporene af de gamle Vinduer og Døre, er dækkede, de gamle Gesimser er ligeledes borte, kun paa Korets Sydside, et Stykke nedenfor Taget findes Resten af en Savtandsfrise. Skibet og Koret har nette rundbuede Vinduer, hvorimod Vinduerne i Vestmuren er firkantede og uskønne.

Prædikestolen er fra nyere Tid og uden Interesse. Døbefonten er usædvanlig stor, hugget i Granit og prydet med Rebsnoninger og med en Række Kors- og Liliefigurer anbragte i Rund-

Medailloner, fremstillende de 4 Evangelister.

Paa Alteret staar to Malmstager; den ene bærer Indskriften »Karen Klavsdatter Anno 1655«; den anden

SKØRRINGE KIRKE

buer. Den er formentlig lige saa gammel som Kirken. Bækkenet, der er af Messing, fremstiller Syndefaldet, men er uden Aarstal og Navnetræk.

Altartavlen er et Gipsrelief af Thorvaldsen: Peder helbreder den Halle; det er indmuret i selve Korvæggen og omgivet af 4, ligeledes indmurede,

»Niels Simonsen Anno 1655.« Alterkalken bærer Indskriften: »Skjørringe Kirke 1779«, Æsken har Aarstallet 1758. Disken er uden Aarstal og Mærke.

Skørringe Kirke har tidligere hørt under Grevskabet Christianssæde, men er siden 1909 selvejende; dens

Formue er 11,000 Kr. Renterne af de 7000 er til nærlig Vedligeholdelse.

SKØRRINGE DØBEFONT

og Renterne af de 4000 til Hovedreparationer.

Vejleby Kirke ligger ensom paa en Banke ved Rødby Fjord, Taarnet med det pyramideformede Tag — der engang var et Særkende for alle lollandske Landsby-Kirketaarne — ses viden om. Stedet gør et øde Indtryk, fordi der ikke er plantet noget som helst, der kunde give lidt Hygge og Læ. Sagnet vil vide, at der paa Banken har været et berømt hedsensk Offersted, hvilket i Rhodes Gengivelse lyder, at her stod i hedsensk Tid Odin i fuld Krigsrustning.

Skib og Kor er opført i romansk Stil af røde Munkesten paa Kampestenssokkel. De takkede Gavle, Vaabenhuset og Taarnet er senere tilbyg-

get. Nu er det hele dækket med Cement, der i høj Grad skæmmer Kirken. Ogsaa her er dette Ødelæggelsesværk naturligvis øvet af økonomiske Hensyn, idet man har villet spare Fornyelsen af de forvittrede røde Munkesten. Et Sted paa Taarnet, hvor Cementlaget er faldet af og stadig falder af, er Muren repareret med gule Sten, men det er kun en ydre Skal. Taarnets Mure bestaar ellers helt igennem af solide, røde Munkesten. Paa Taarnets Vestside staar i Jærnankre Bogstaverne H. B. J. J. i en Linie, Bogstaverne D. K. i en anden og Aarstallet 1694 i en tredie. Bogstaverne oplyser, at Taarnet er opført af Hr. Baron Jens Juel og hans tredie Kone Dorthen Kragh. De havde Bryllup i April 1694. Samme Aar kunde Jens Juel efter Vejlebypræstens Død lægge Vejleby under Tirsted-Skørringe. Antagelig samtidig er Vejleby Kirkes Skib ligesom Skørringe forsynet med en kalkpudset Tøndehvælving i Stedet for det oprindelige flade Loft, men denne Hvælving er i nyere Tid atter fjernet og det flade Loft igen bragt til Hæder og Værdighed. Koret er overhvælvet. I Taarnet hænger en Klokke med Christian V. Navnetræk og en latinsk Indskrift, der siger, at Klokken er støbt 1696 af Jacob Jeremissen, desuden Navnet paa Præsten Lavrentio Johannes og Kirkeværgen Søren Pedersen Hviid. Da en Præst af det anførte Navn og paa den anførte Tid er ukendt i disse 3 Sogne, maa

Klokken vel være tilført andet Sted fra.

Indvendig er Kirken lys og venlig. Taarnrummet er forbundet med Skibet ved en Bue — der er spids til den ene Side, rund til den anden — og overbygget med et Pulpitur.

1776 i hans Alders 75. Aar. Han tjente salig Oberkammerherre Greve Reventlow, først som Forvalter paa Brahetrolleborg og Tollosegaard og derefter var han 32 Aar Inspektør ved Grevskalet Christianssæde. 81 Aar under salig Gehimekonferensraad

VEJLEBY KIRKE

Paa Skibets Sydmur hænger en Mindetavle af Træ med følgende Indskrift:

»Herunder hviler Jacob Laursen Morsleth, hertugelig Pløns Kammerraad og Inspektør ved Grevskalet Christianssæde, som døde 25. April

Grev Reventlow og 1 Aar i hans Sønns Tjeneste. Han har især været elsket af hans Herskab for hans Redelighed. Til de Fattige paa Grevskalet Christianssæde har han givet et Legat af 1600 Rigsdaler, hvoraf Renten aarlig uddeles til dennem. Hans Fader var

Laurids Knudsen og hans Moder Christence Johansdatter fød Buch. Han overlevede 4 Søkende nemlig Knud og Johan Laursen Morsleth, Maren og Karen Lauridsdatter Morsleth. Gud give ham og os alle efter et velført Liv den evige Salighed.

Prædikestolen er et Billedskærerarbejde fra 1694 af ringe Kunstværdi, den bærer i Søjlefelter nogle uskønne Dvergskikkelser af de 4 Evangelister.

Døbefonten er af Træ, Bækkenet af Messing med en Fremstilling af Vinhesten.

Allertavlen bærer i en udskaarat Ramme med Søjler et Maleri: Engelen troster Jesus i Getzemanne Have. Alterbordet er af Teglsten, men har paa Forsiden en Træbeklædning med 6 ulige store Fyldinger med udskaarne Ornamentter samt et Kvinde- og et Mandshoved; den synes at være fra samme Tid som Prædikestolen og er lige som denne uden kunstnerisk Værd. Paa Alterbordet staar to Malmstager uden Aarstal og Mærke. Alterkalken er omsmeltet 1901, men var oprindelig fra 1715 ligesom Æsken, der bærer Indskriften: »Anne salig Hr. Hans Hammer An 1715«. Det er altsaa Enken efter Sognepræst Hans Hammer, hvis Ligsten er indmuret i Tirsted Kirkes Kor.

I Korets Sydmur er indsat en Gravsten, der bærer følgende Indskrift:

»Her ligger begravet hæderlig, vel-lært Mand Rasmus Rasmussen Schoiring, som var Sognepræst til

Vejleby Kirke. Døde 16.. og hans kære Hustru ærlig og gudfrygtig Kvinde Karen Kristensdatter som døde 16.. og deres kære Søn. Gud give dem en og alle tro Kristne en glædelig Opstandelse.«

Dødsaaaret mangler baade for Mand og Kone. Det er gaaet saaledes til, at Sønnen er død først som Barn og er begravet i Koret, og Faderen har da samtidig ladet hugge Gravsten over sig og Hustru og ladet afsætte Plads til Dødsaaret. 1645 døde han; men Konen har ikke gjort sig den Ulejlighed at lade Dødsaaret indhugge i Stenen. Selv giftede hun sig senere med Præsten Jacob Clausen i Er-rindlev og er ikke begravet i Vejleby.

Vejleby Kirke har ligesom de to foregaaende hørt under Christians-sæde. I 1910 blev den selvejende med en Formue paa 15,588 Kr., Renterne af de 7900 er til aarlig Vedligeholdelse og Renterne af den øvrige Kapital til Hovedreparationer.

Af Rhodes **Præstehistorier** gengives her følgende, som han selv maa bære Ansaret for.

Hans Nikolaj Spleth, der sad som residerende Kapellan i Tirsted-Skørringe-Vejleby fra 1785 til 1805, »skændte« undertiden paa Vorherro fra Prædikestolen, naar han som en god Landmand bad om Regnvej. »I Forgaars fik de Vejleby Mænd en dejlig Regn«, udbød han saaledes en Gang«, »og da jeg i forrige Uge var i Rødby, blev jeg gennemblødt, da jeg kørte hjem«, men her faldt ikke en

Draabe. Er da vi her i Thirsted og Skjorringe Sogne Syndere fremfor hine, at de skal have Regn, og vi forgæves sukke derefter. Nej, for saa maatte jeg kende de Rødhymænd og Bønderne i Vejleby bedre end Du alvidende Gud, og det vilde jo være en Urimelighed at sige. Men giv os nu snart en vederkvægende Regn, ja, lad det blive en almindelig Landeregn og vi skulle alle prise dit Navn«. Naar Nogen havde græsset paa hans Mark eller stjaalet af hans Gjerder, sparede han ligesaalidt dem paa Prædikestolen som Vorherre.

En anden af Rhodes Historie om, at Præsten Poul Danchell blev afskediget, fordi hans Kone var kommet for tidligt i Barselseng, er urigtig. Den Slags »Uheld« hændte jævnlig for Præsterne i de Tider, og de fik altid »Oprejsning«; det skete med Kapellanen Fuglsang i 1735 og det skete med Danchell i 1766.

CHRISTIANSÆDE.

Christianssøde hed i ældre Tider Tostrup og er sikkert oprettet af en Landsby Torstrup. Som Adelsgaard fremtræder den i Tiden omkring 1350. Navnet Tostrup beholdt den indtil Grevskabets Oprettelse 1729. Gaardens første Ejere synes at have været Familien Kabel, en meklenborgsk Adelslægt, der omkring 1350 forekommer her i Landet. To Grøne af Slægten har haft Part i Gaarden. Peder Lauridsen Kabel skrev sig 1390 »til Tostrup, men 1397 optræder Hen-

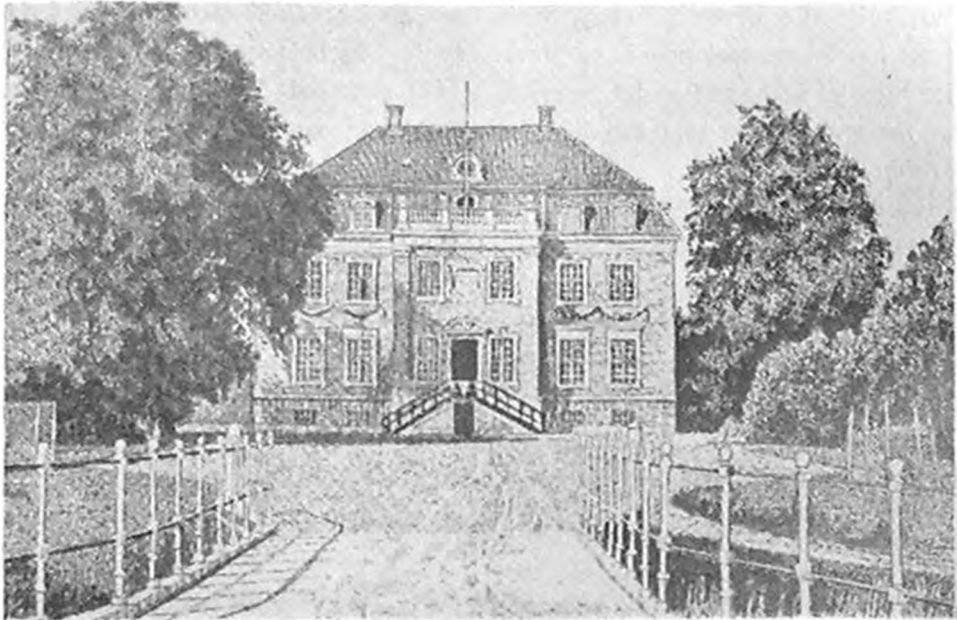
ning Kabel — hvis Navn staar i Tirsted Kirkes Kor — som Herre til Tostrup. Han ejede desuden Nielstrup i Vaabensted Sogn, men har formentlig boet paa Tostrup. Henning Kabel var Ridder og en betydende Mand. 1401 var han i Helsingborg med at besegle Kong Eriks Stadfæstelse af Dronning Margrethes Testamente. Han levede endnu den 26. April 1430. Hans Datter Abel bragte Tostrup til sin Ægtefælle Niels Lauridsen Kabel, der 1421 gav Gods til Maribo Kloster og 1439 var med at besegle Opsigelsen til Erik af Pommern. 1442 var han Ridder; han menes at være død 1446. Hans Son Peder Nielsen Kabel skrev sig 1455 »til Tostrup«, men har kun ejet en Part i Gaarden; den anden Part havde hans Søster Anne, der ligeledes skrev sig »til Tostrup« og som blev gift med Tyge Lunge til Bannæs, der enten har arvet eller købt Svogerens Part i Gaarden, thi den gik helt og ubeskaaret i Arv til Datteren Maren Lunge, der var gift med Axel Brahe til Krogholm. Efter hans Død 1487 arvede Datteren Beate, der var gift med Jørgen Lykke til Overgaard og Hverringe, Tostrup.

Efter Jørgen Lykkes Død gik Gaarden i Arv til Datteren Kirsten Lykke, der var gift med Rigskansler Eiler Grubbe til Lystrup; han døde allerede 1585 og Sonnen Jørgen Eilersøn Grubbe arvede nu Tostrup.

Jørgen Grubbe var gift først med Mette Lykke og senere med Lene Rud; i sidstnævnte Ægteskab fik han

ikke mindre end 19 Børn. Jørgen Grubbe havde stor Lyst til Krigshaandværket og gik som ung i hollandsk Krigstjeneste; men denne fik en brat Afslutning, idet han en Dag paa Vagten blev fornærmet af sin Ritmester og derfor skød ham. Jørgen Grubbe undslap takket være sin gode Hest og fik forøvrigt senere ved Christian den Fjerdes Mellemkomst hæ-

mesteren Joachim Gersdorff (gift med Ollegaard Huitfeldt til Berritzgaard), der samtidig købte Olstrup. Efter hans Død solgte hans Svigersønner, General Jørgen Bjelke og Viceadmiral Jens Rodsten 1669 Tostrup Gaard og Gods til Admiralitetsraad Poul Klingenberg. Skødet omfattede Tostrup Hovedgaard med tilliggende Skove (det tilføjes udtrykkelig: ogsaa i Vej-

CHRISTIANSSEDE SET FRA SYD

derlig Afsked fra Hollandsk Tjeneste med Ritmesters Karakter. 1614—24 var han Lensmand paa Ravnsborg. 1628 førte han Trætte med Anne Wittorp, Enke efter Jesper Grubbe paa Olstrup, om Besiddelsen af Eskemoæ Skov. Han vandt sin Sag.

Jørgen Grubbe døde 1640 og Tostrup tilfaldt derefter Sønnen Christian Grubbe, som allerede døde 1655, hvorefter Gaarden solgtes til Rigshov-

leby og Torpe), Tostrup Vejmølle, samt følgende Bondergods: 10 Gaarde og 12 Huse i Vester Skørringe, 1 Gaard i Øster Skørringe, 2 Gaarde og 2 Huse i Aaserup, 1 Gaard i Brandstrup, 6 Gaarde og 5 Gadehuse i Tirsted, 5 Gaarde og 4 Huse i Vejleby, 2 Gaarde i Langet, 1 Gaard og 1 Gadehus i Sjørup, 3 Gaarde i Tofte, 1 Gaard i Norre, 1 Gaard i Taareby m. m. Samtidig solgte Gersdorffs Arvin-

ger ogsaa Olstrup til Poul Klingenberg*). Han ejede Gaardene til 1686, da han maatte afstaa dem begge til den bekendte Jens Juel, hvis Hustru Regitze Vind havde en Del Fordringer paa Klingenberg.

Jens Juel havde faaet en udmærket Opdragelse og blev i en ret ung Alder benyttet i flere diplomatiske Ærinder, som han skilte sig godt fra. Senere udmærkede han sig ogsaa i Krigen med Sverrig og lagde blandt anden megen Tapperhed for Dagen ved Indtagelsen af Vennersborg. Derefter fulgte han med sin Broder, Admiral Niels Juel, paa dennes Togter; 1679 deltog han i Fredsunderhandlingerne med Sverig og Frankrig og bestred senere et Par Gange den vanskelige Gesandtskabspost i Stockholm. Efter Hjemkomsten herfra anvendtes han meget i Statsstyrelsen, blev Geheimeraad, Medlem af Højesteret m. m.

Mellem Jens Juel og Griffenfeldt bestod et varmt Venskab, og det skal nævnes til Jens Juels store Hæder, at han ikke fornægtede eller svigtede sin Ven efter dennes frygtelige Fald, men stadig om end forgæves arbejdede paa hans Frigivelse. Som den Repræsentant for den gamle Adel, der blev mest benyttet i Statsstyrelsen og ved det af tyske Adelsmænd over-
svommene Hof, fornægtede han aldrig sin Danskhed og traadte atter

og atter i Skranken for den. Han var en fremragende Begavelse, en stilsfærdig og bestemt Mand, en nobel og frit tænkende Karakter, der gjorde sit Land og sin Konge mange store Tjenester. Christian V. sparede heller ikke paa Udmærkelserne; Jens Juel blev Generaladmiral, Ridder af Ele-

JENS JUEL

fanten og Baron, idet der af hans Gods Valbygaard paa Sjælland blev oprettet et Baroni med Navnet Juellinge. Dette Baroni blev som bekendt senere borthyttet til Kronen og erstattet med Baroniet Juellinge paa Lolland.

Til Udvidelse af hans nye Besiddelse, Tosrup, skænkede Kongen ham Tirsted, Skorringe og Vejleby Kongeliender, og ved nogle for Jens

*) Han er omtalt Sonderherred Side 178—79.

Juel fordelagtige Mageskifter tilskødede Kongen ham i Aarene 1687, 88 og 89 Patronsretten til Tirsted, Skørringe og Vejleby Kirke og dermed Kirkegodset, som udgjorde 37 Td. Hartkorn, samt Kirketienderne paa henholdsvis 25, 12 og 18 Td. Hartkorn. Endvidere Torpegaard og Præstegaarden i Vejleby, 4 Gaarde og

terestancer var tilfaldet Kronen, til disse sidstnævnte Gaarde hørte 12½ Svins Olden. Endvidere fik Jens Juel Tilladelse til at oprette eget Birke-ting paa sit Gods saaledes, at al det Gods han besad eller kom til at besidde i Fuglse- og Sønderherred, skulde søge Tostrup Birk som dets rette Værneting.

CHRISTIANSSÆDE SET FRA SYDØST

5 Huse i Brandstrup, 2 Gaarde i Aaserup, 6 Gaarde og 1 Hus i Langet med Skov til 70 Svins Olden, 1 Gaard i Korterup, 6 Gaarde, 6 Huse og 2 Vænger i Øster Skørringe, ligeledes med Skov til 70 Svins Olden, 6 Gaarde og 7 Huse i Taareby med Skov til 60 Svins Olden, samt i Gerringe, Viet og Vester Tirsted 5 Ejendomsgaarde og 6 Huse, der paa Grund af Skat-

Det var altsaa en vidtstrakt og værdifuld Besiddelse, Jens Juel saaledes samlede om sin nye Gaard Tostrup, og han gav den ogsaa en Bygning, der standsmæssig var den store Besiddelse værdig. Han opførte 1690 en helt ny Gaard med Herskabsbolig og Avlsbygninger omgivet af Grave; en større Firkant af Grave, der omsluttede Avlsgaarden, og en mindre, der

omsluttede Hovedbygningen. Af Gravene omkring Avlsgaarden er nu kun den Østre tilbage, hvorimod Gravene om Hovedbygningen er bevaret. Avlsbygningerne er borte; de blev efter en Brand henimod Midten af forrige Aarhundrede flyttet ud Øst for Hovedbygningen og deres tidligere Plads inddraget til Have.

Paa Hovedbygningens Sydside laa ligeledes to Sidefløje, der rummede Herskabsstalde, Domestikboliger m. m., men ikke var sammenbygget med Hovedbygningen, ogsaa de er forlængst borte. Hovedbygningen er restaureret nogle Gange sidst og mest gennemgribende i 1883, bl. a. er to karnapagtige Bygninger mod Nord fjernet; men i det væsentligste staa Bygningerne endnu i den Skikkelse, Jens Juel har givet den. Helt urigtig er det altsaa fremdeles ikke, naar Indskriften paa en endnu bevaret Stenflise siger, at »Hr. Jens Juel, Friherre til Juellinge, Herre til Urup, Tostrup og Olstrup, kongelig Majestæts Etats- og Kancelliraad, Præsident i Kommercekollegiet, Geheime raad, Ridder af Elefanten, med sin elskelige kære Friherreinde Frue Regitze Sophie Vind, Friherreinde til Vilhelmsborg, Urup, Tostrup og Olstrup, bygte dette Hus 1690«.

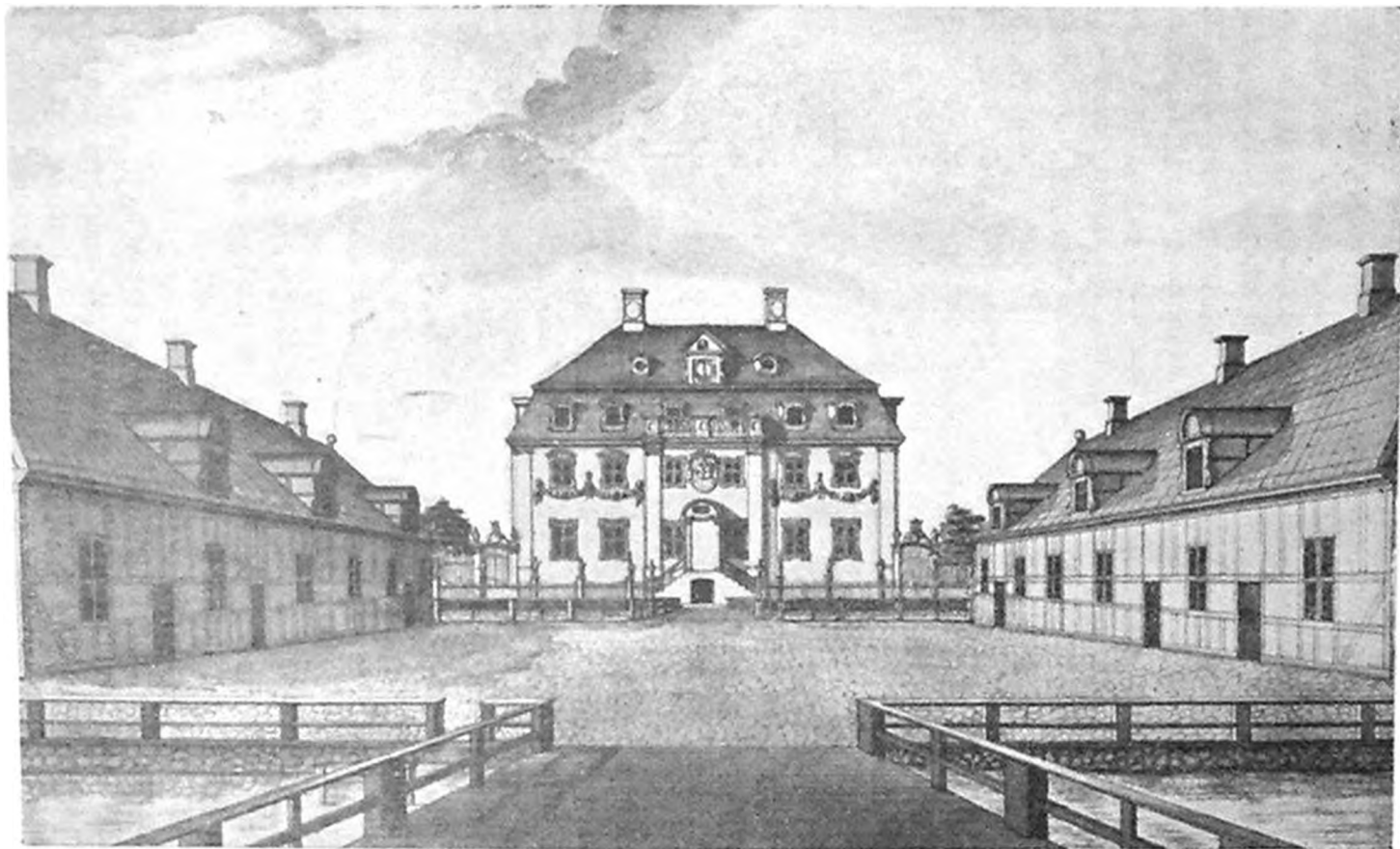
Jens Juel var tre Gange gift, 1660 ægtede han Vibeke Ottesdatter Skeel, der døde 1685, Aaret efter giftede han sig med Baron Guldencrones rige Enke, Regitze Sophie Vind, med hvem han fik baade Tostrup og Ol-

strup m. m. Hun døde 1692, og 1694, da han selv var 63 Aar, førte han den 18-aarige Dorothea Kragh til Brudeskammelen. Jens Juel døde 1700, og efterlod sig ingen Sønner. Tostrup og Olstrup tilfaldt hans anden Hustrus Born af første Ægteskab, og de tilskødede Broderen Baron Vilhelm Guldencrone begge Gaardene. Han døde 1708 og hans Enke Anne Vind Banner giftede sig med Hans Rantzau til Putlos og Seglendorf, der saaledes kom i Besiddelse af de to Gaarde. Han beholdt dem til 1728, da han ved Skøde af 11. Juni solgte dem til Greve Christian Ditlev Reventlow, Friherre til Brahetrolleborg for 100,000 Rigsdaler.

I Skødet angives Tostrup Hovedgaard til knapt 72 Td. Hartkorn, Skov- og Molleskyld 9 Td. Olstrup Hovedgaard til 37 Td. Hartkorn og 1 $\frac{3}{4}$ Td. Skovskyld, Kongo- og Kirkeliende 111 Td. Hartkorn og Bøndergods 84 $\frac{1}{2}$ Td., desuden »Kornboden ved Bandholm, 8 Fag af ny Bygt med 2 Loffer«.

Greve Reventlow havde tidligere erhvervet Pederstrup med Ladegaarden Skelstoft samt Lungholm, og af disse 4 Gaarde oprettede han 1729 Grevskabet Christiansborg, et Navn der 1741 blev forandret til Christianssæde, fordi den nye Kongeborg i København havde faaet Navnet Christiansborg.

Grevskabets Grundlægger Chr. Ditlev Reventlow var en betydelig Mand. I sin Ungdom havde han gjort Krigs-

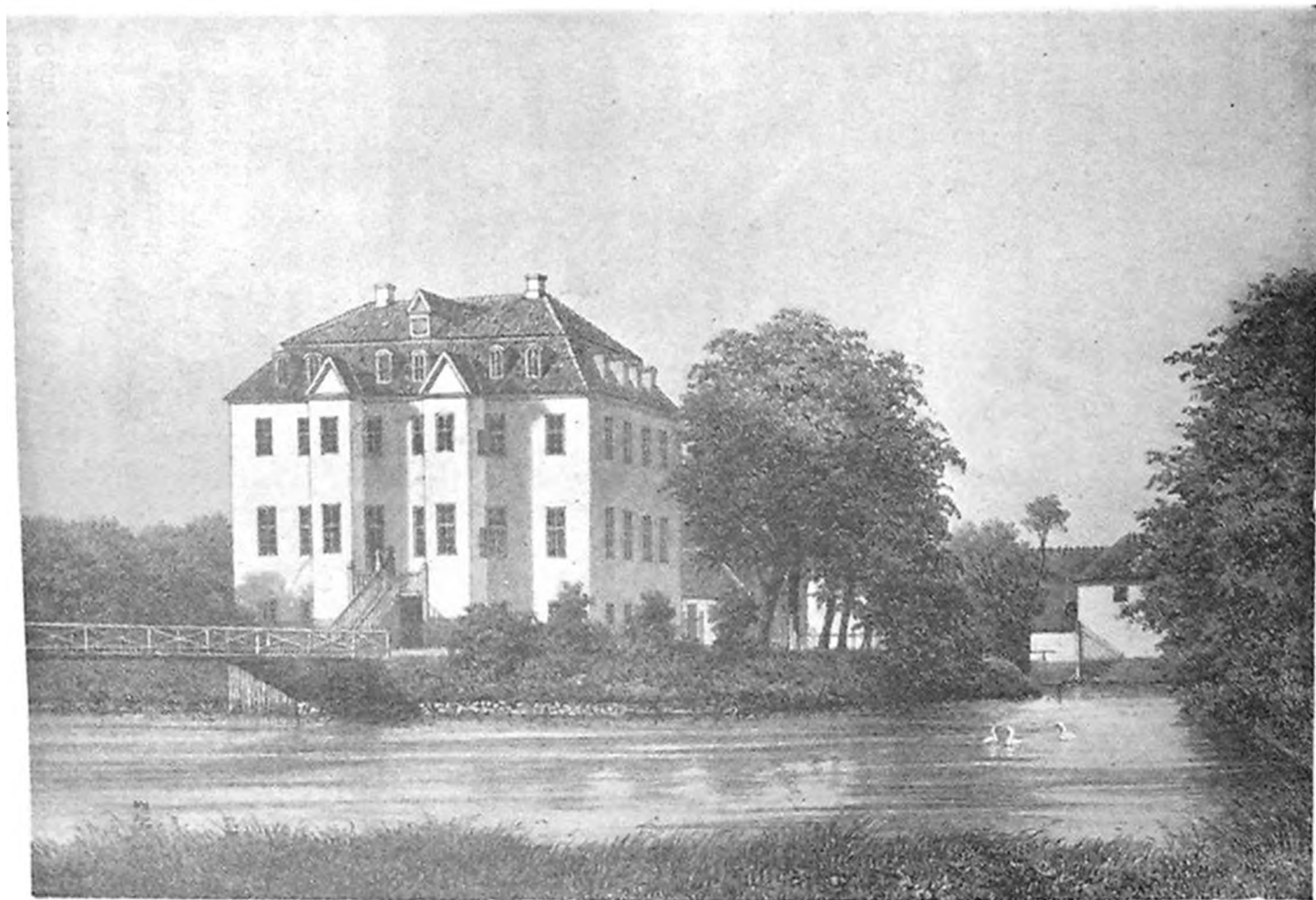
ljæneste i Udlandet og erhvervet sig Generals Rang, og da Frederik IV aabnede Krigen med Sverrig i Haab om at tage de skaanske Provinser tilbage, fik Reventlow betroet Overkommandoen over Hæren. Han ledede Toget med Dygtighed, men forfulgtes af Uheld og Sygdom, og da hans Styrke tilmed var all for lille endte Felttoget med Nederlaget ved Helsingborg, og Reventlow mistede derefter Overkommandoen. Men hans rige Evner og administrative Dygtighed blev taget i Brug paa andre Felter; han ledede 1713 Genopførelsen af Altona, som Svenskerne havde afbrændt, skønt det var en aaben By, og han bragte ogsaa Byens misrygtede Finanser paa Fode. Efter den store Brand i København 1728 ledede han Genrejningsarbejdet og satte Fart og System i det. Endelig stod han i Spidsen for Bestyrelsen af Landets Skove og gjorde meget for at frede og bevare dem; han arbejdede saaledes for Indførelsen af nye Driftsformer med regelmæssige og forud planlagte Forryngelser.

Chr. Ditlev Reventlow stod Hoffet meget nær, Christian V havde staaet Fadder til ham og trolovede ham da han var 18 Aar med sin uægte Datter Anna Christiane Gyldenløve; men hun døde kort efter. 1700 giftede Reventlow sig med den rige Jørgen Skeels Enke, Benedicte Margrethe Brockdorff, der fik et ilde Ry og et slet Eftermæle paa Grund af sin umættelige Gerrighed, skønt hen-

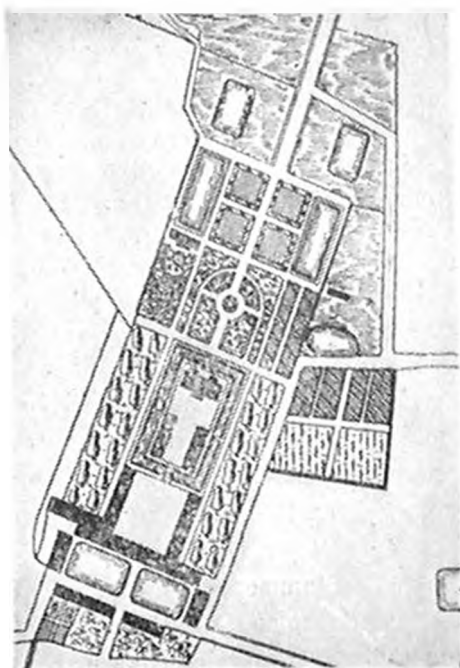
des Mand var Landets største Godsejer. 1722 gav Kongen ham som Len Brahetrolleborg, der var hjemfalden til Kronen, og foruden Grevskabet Christianssæde besad han Stamhuset Krænkerup (Hardenberg) Grevskabet Reventlow, Tolløse paa Sjælland, Sehested i Slesvig og Bothkamp i Holsten.

Til Frederik IV stod han i meget venskabeligt Forhold, der dog kolnedes stærkt, da Kongen 1712 lod sig vie til venstre Haand til hans Søster Anna Sophie Reventlow, thi Chr. Ditlev Reventlow gav her ret uforbeholdent sin Misstemning til Kende over dette tvetydige Forhold; han vilde i 7 Aar ikke se sin Søster. 1719 lod han sig dog formilde og tog mod Titlen som Overkammerherre, og da Søsteren 1721 blev Kongens retsmæssige Gemalinde og Landets Dronning, slog han en Streg over det forbigangne. Han haabede da at blive Storkansler, som hans Fader havde været, men hans Svoger Holstein, som ikke havde misbilliget Kongens ulovlige Forhindelse, blev foretrukket.

General Chr. Ditlev Reventlow døde paa Tolløse 1738 og Christianssæde gik i Arv til Sønnen af samme Navn. Han var født 1710 og ægtede 1737 Baronesse Frederikke Bothmer, det unge Par fik af Faderen overladt Christianssæde og Olstrup. Efter Faderens Død Aaret efter arvede denne Søn Grevskabet Christianssæde, hvor han tilbragte Storstedelen af Aaret;

kun i de strengeste Vintermaaneder tog han Ophold i Vinterboligen i København. Han holdt sig fjernt fra det offentlige Liv og levede udelukkende for sin Familie, sit Gods og dets Beboere. Ved sin faderlige Omsorg for sine Bønder og Undergivne og sit menneskekærlige Sind var han et smukt

GRUNDPLAN AF CHRISTIANSSÆDE
CA. 1800

Eksempel for sin berømte Søn og Efterfølger paa Grevskabet Christianssæde. Men nogen god Administrator var han ikke; han blev snydt og bedraget og bestjaalet fra alle Sider, som oftest uden at opdage det og altid uden at ville rejse Strafansvar. Efter sin første Kones Død 1754 sank han endnu mere sammen, og det gik mere og mere tilbage med Godset.

Heri skete en Forandring efter at han 1762 havde ægtet Comtesse Charlotte Holstein-Ledreborg, en saare virksom og resolut Dame, der forstod at bringe Orden i Tingene. Efter sin sønneløse Brodersøns Død 1759 havde Christian Ditlev Reventlow arvet Grevskabet Reventlow og Baroniet Brahetrolleborg. Allerede før hans Død 1775 var det bestemt, at af hans 3 Sønner skulde Conrad have Grevskabet Reventlow, Ludvig Baroniet Brahetrolleborg og Christian (Ditlev Frederik) Christianssæde.

Sankt Hans 1771 fejredes Greve Christians Bryllup med Sophie v. Beulwitz paa Christianssæde. Vielsen foregik i Tirsted Kirke og da de Nyformælede kom ud af Kirken, hilstes den unge Greve med Raabet: »Bliv god som din Fader«. I festligt Optog med Grevskabets pyntede Bønderkarle til Hest og Piger i maleriske Dragter, som strøede Blomster for Brudeparret, gik Toget til Christianssæde, hvor der var Fest baade ude og inde baade paa Slottet og paa Avlsgaarden.

Bondevennen, Skolevennen og Statsministeren Christian Ditlev Frederik Reventlow*) tilbragte det meste af sin Fritid paa Pederstrup; men da han 79 Aar gammel mærkede, at Døden var nær, lod han sig føre til Christianssæde, hvor han var født den 11. Marts 1748 og hvor han 11.

*) Udførligt omtalt i Norre Herred Side 294—300.

Oktober 1827 udaandede sin ædle Sjæl. Grevskabets ca. 300 Bønder skiftedes til at bære ham den lange Vej fra Christianssæde til Horslunde Kirkegaard, hvor hans Støv hviler.

Selvfolgelig gik Bondevennen Reventlow under Arbejdet for Bondens Frigivelse i Spidsen med Reformerne paa sine egne Godser, og Christianssæde blev det første Gods paa Løl-

BAGGESENS EG

land, hvor Hoveriet ophævedes, og det blev ogsaa den Gaard, hvor han først prøvede sine nye Driftsmaader og gennemførte sine vidtrækkende Forbedringer med Udskiftning og Udflytning af Bøndergaarde og Indførelse af nye Landbrugsmaskiner og nye Dyrkningsmaader. Skovbrugel reformerede han helt fra Grunden og naaede i sit lange Liv at gore Christianssæde-Skovene til Møn-

ster for et rationelt Skovbrug. De kæmpestore, tusindaarige Ege i Christianssædeskovene var Statsministerens Stolthed og i en af dem lod han i dens hule Stamme, 5 Meter over Jorden, indrette et Lysthus, hvor Digteren Jens Baggesen — der nød godt af Grevens Bevaagenhed og var en flittig Gæst paa Christianssæde — ofte arbejdede, og som han nævnte i følgende Digt:

»Her i Egens tempelvalte Hjerte,
Stille som det Skjul, der gemmer mig,
Renset fra hver Plet af jordisk Smerle
Helliget i Fryd jeg hører Dig.
I Naturens Helligdom, omringet
Af dens Skabers Glans, en Engel lig,
Let af salig Andagts Ild betvinget,
Skal den glade Digter fatte Dig«.

»Baggesens Eg« faldt 1870. En anden af de gamle Kæmper, »Falkeegen«, der stod et Par Hundrede Meter sydvest for Ryde Station, faldt i stille Vejr en Efteraarsdag 1915; den maalte 10 Meter i Omkreds og Hulrummet i Stammen var saa stort, at det kunde rumme 4—5 Mennesker. I den Del af Skoven, der kaldes Korodden staaer endnu adskillige af de gamle Kæmper; men mest bekendt af de tilbageværende gamle Ege er nu »Adam«, der staaer tæt ved Landevejen gennem Skoven og maaler 7 Meter i Omkreds. Stammen er hul i hele sin Længde saa man kan se Himlen igennem den, Træets yderste friske Skal af Ved er kun et Par Centimeter tyk, hvortil saa kommer den meget tykke Bark. »Adam« havde tidligere som Nabo en

Kæmpebøg, der kaldtes »Eva«. Hun er forlængst falden; men under Kampen mellem de to Giganter om Overtaget i Lys og Luft har »Adam« mistet hele sin stolte Krone; den erstattes nu af en yngre Krone, der er latterlig lille i Forhold til den mægtige Stamme; men Liv er der endnu i den gamle

hjelpe Bønderne og forbedre Hovedgaardenes Avlsbrug og Skovbrug. Reformer koster Penge, og navnlig Bøndergødssets Forbedring kostede store Summer. De første Udflyttergaarde byggede Greven for egen Regning. Senere gav han Bønderne en Hjælp paa 7 Rigsdaler for hvert Fag Hus med

»ADAM«

Knark. Aar for Aar er den Midtpunktet i de store Folkemoder, hvis tusindtallige Skarer samles om Talerstolen under den ærværdige Stammes spinkle Krone.

Grevskabets Godsmængde blev i Statsministerens Besiddelsestid forringet meget betydeligt. Det hang sammen med hans Arbejde for at op

FALKEEGEN

Loft og 3 Rigsdaler for hvert Fag uden Loft. Dernæst fik hver Udflytter 20 Rigsdaler i rede Penge som Hjælp til Arbejds løn og endelig fik de alt fornødent Egetømmér uden Betaling, blev fri for at betale Hoveripenge i to Aar, fik godtgjort to Trediedele af hvad det kostede at grave deres Hegnsgrøfter, fik 2 Rigsdaler for

hver Stenkiste de opsatte osv. osv. Da der udflyttedes langt over 100 Gaarde og over 200 Huse, blev det jo til mange Penge. Rydning af Hovedgaardens Marker, Regulering af Skovene, Indkøb af nye Redskaber, Forbedring af Besætningerne, Indførsel af nye Kulturplanter m. m. m. krævede ogsaa betydelige Kapitaler. Der var ved Grevens Tiltrædelse ingen disponibel Kapital og den blev saa skaffet ved Laan. For at nedbringe Laanene og skaffe yderligere Driftskapital besluttede Statsministeren at sælge en Del af Godset. 1781 fik han Tilladelse til at sælge Lungholm Hovedgaard og Gods for 38,700 Rigsdaler; de 17,000 blev anvendt til Køb af en Ejendom i Amaliegade til Vinterbolig; men senere, da Greven var fratrudd sine Statsembeder, fik han Lov at sælge denne Ejendom og lade Pengene indgaa i Driftskapitalen. Danstedsgaard, der 1777 var blevet indlemmet i Grevskabet, fik Greven 1812 Tilladelse til at sælge for 115,000 Rigsdaler — Kursen var jo lav og Priserne høje i de Tider. Af Købesummen anvendtes 60,000 Rigsdaler til Afbetaling paa Gælden og de 55,000 gik ind i Driftskapitalen. Personlig spandt Statsministeren altsaa ikke Silke ved sine Reformers og sit Arbejde for at ophjælpe Bønderne. Hans egen Levevis var ogsaa meget beskedet; men hans Efterkommere nød i rigt Maal Frugterne af hans Arbejde, og for Bønderne var hans

uegennyttige Gerning intet mindre end en Velsignelse.

Statsministernes ældste Søn, Christian Ditlev Reventlow, boede efter sit Giftermaal 1800 en Aarrække paa Christianssæde. Han saa op til Faderen som til en Gud, og hans højeste Stræben var at leve og virke i Faderens Aand. 1801 skriver Statsministeren i et Brev til Søsteren, Louise Stolberg: »Hvis Du kan gode Søster, saa kom over til os paa Christianssæde, Du og Din Mand, og se min lykkelige Søn, der nu haaber at blive det, som jeg ønskede at blive, — der glad styrer Ploven med egen Haand, hverken bruger The eller Kaffe eller Sukker i sit Hus, og ved sit Eksempel har lært hele Egnen at bruge den engelske Plov. . . . Se hans Roer og Kartofler, hans Gulerødder, Bønner, Grønkaal, Hvidkaal, Kaalrabi og Vintervikker; hans og mine Plantninger, mine skønne, unge Træer. . . og alle mine Skoler. . . .

— Efter Faderens Død 1827 overtog Chr. Ditlev Reventlow Grevskabet og slog sig ned paa Pederstrup. Som Medlem af Stænderforsamlingen tog han Ordet for den fuldstændige Ophævelse af Hoveriet m. m. og han lod det ikke blive ved Ordene; 1848 havde han naaet at faa alt Husmandshoveri og Naturalpligtarbejde afskaffet, først paa Christianssæde og senere paa Pederstrup. Nævnte Aar paa 100-Aarsdagen for Faderens Fødsel rejste han i Haven paa Christianssæde en Støtte

til Minde om ham og om Bondehoveriets Afskaffelse. Paa Mindesmærkets Forside staar:

»I Lolland var Christianssædes Gods det første, hvor Hoveriet blev ophævet. Grevskabets Besidder Christian Ditlev Frederik Reventlow har villet at efter hans Død de ovenstaaende Ord skulde bemærkes paa en Mindesten paa Christianssæde og dertil det nedenstaaende kærlige og betydningfulde Ønske skulde føjes med følgende Ord: »Velsignet være dette Sted, saa længe Ejeren stræber efter at udbrede Velstand og Oplysning og bibelsk Christendom blandt Menigmande. ,

Derefter følger et Par Vers af Jens Baggesen til Forherligelse af Statsministeren og hans lige saa bondevenlige og fremskridtsivrige Broder Ludvig paa Brahetrolleborg, og endelig nogle sønlig kærlige Ord af Chr. Ditlev Reventlow. Paa Slottens Bagside fortæller en lang Inskription, at som Faderen ophævede Bondehoveriet saaledes ophævede Sønnen Husmandshoveriet i Hundredaaret for Faderens Fødsel.

Christian Ditlev Reventlow døde 1851 og Grevskabet gik derefter over til Sønnen Ferdinand Carl Otto Reventlow, der 1854 tillige arvede Brahetrolleborg. Ogsaa han boede paa Pederstrup, som han ombyggede i dens nuværende Skikkelse. Efter hans Død 1875 rejste Grevskabernes Behoere ham en Mindestøtte i Peder-

strup Park. Hans Enke Benedicte Christiane Reventlow besad Grevskabet til sin Død 1893, da det gik over til den nuværende Besidder, Christian Einar Ferdinand Ludvig Eduard Reventlow, der bor paa Brahetrolleborg.

Til Christianssæde hører en stor smuk Park med en Mængde anseelige Træer, store Lindealleer og Rester af vidtstrakte Grave, hvis engang rene Vandspejl har bidraget til at forskønne Parken. Nu er det hele i Forfald, og den smukke Hovedbygning staar til Stadighed tom. Paa en skyggefuld Plads nede i Parken findes et lille Mindesmærke, som Statsministeren paa en af Slægtens andre Ejendomme har rejst for sin Stedmoder, født Comtesse Holstein-Ledreborg. I Tidens Løb er Mindesmærket nedtaget og lagt til Side, men i 1890 blev det ved et Tilfælde fundet og af den nuværende Besidder af Grevskabet rejst her i Christianssædes Park.

1924 overgik Grevskabet til fri Ejendom. Hele Aalstrup blev frasolgt væsentligst til Husmandsbrug og af Christianssædes Jorder blev afgivet godt 50 Hektar, ligeledes til Husmandsbrug.

Christianssædes samlede Areal er nu 1305 Hektar, deraf er 1022 Skov, 13 Park og Godsforvalterbolig m. m. Resten, ca. 270 Hektar, ligger under Avlsgaarden, hvis Hartkorn er ca 60 Td. Slottet og Parken er i Ejendomsskyld sat til 90.000 Kr. Avls-

gaarden er sat til 550,000 (hvoraf de 150,000 er Bygningsværdi) og Skovene er sat til 745,000, ialt 1,385,000 Kroner.

Frihedsminde er en Forpagtergaard under Christianssæde, oprettet af Statsministeren i Tiden omkring 1788 til Minde om Bondens Frigørelse. Gaardens første Bestyrer forsøgte den, men i Slutningen af Aarhundredet blev den overladt den unge Grev Chr. Ditlev, som fik

og ren. Kvæget blev hver Morgen striglet og medens det udlodes til Vands, blev Stalden rengjort.

»Grevnen brugte blot engelske Plove og har den Glæde at se, at Eksemplet finder Efterligning endog i Bondestanden«. . . »Ved vel anvendt Flid havde Grevnen paa en fortrinlig Maade opdyrket Avlsgaarden Frihedsminde, som tilforn var meget forsømt«.

Senere er Gaarden gentagne Gange

FRIHEDSMINDE HOVEDBYGNING

den Opgave at gøre den til en Monstergaard, hvor alle Faderens Reformplaner bragtes i Anvendelse. Det lykkedes ogsaa. Professor Begtrup skriver i sin 1806 udkomne Agerbrugsbeskrivelse:

»Det mest udmærkede Eksempel paa et Jordbrug, som drives efter de nyere Grundsatninger, tilbyder Gaarden Frihedsminde«. . . »Det var den bedst udførte og renligste Staldfodring. Anmelderen har haft Løjlighed til at se. Kvægstalden var luftig

anvendt som Forpagtergaard for et Medlem af den grevelige Familie. En Del af de gamle Bygninger staar endnu. Stuehuset er fornyet 1884. Laden noget senere, den brændte forøvrigt 1927, Kostalden er ligeledes ny. Ved Grevskabets Overgang til fri Ejendom maatte Frihedsminde afgive godt 20 Hektar til Husmandsbrug. Gaarden er nu paa ca. 140 Hektar med 31 Td. Hartkorn, 275,000 Kr. Ejendomsskyld, hvoraf de 187,000 er Jordværdi.

BYERNE.

Trillingsognet er nu i kirkelig Henseende delt, idet Skørringe 1918 blev udskilt som selvstændig Menighed og 1928 lagt som Anneks til Hillested; i kommunal Henseende er Forholdet derimod uforandret.

Byerne er i Tirsted Sogn: Vester og Øster Tirsted, Brandstrup og Viet-Gerringe; i Skørringe Sogn: Vester og Øster Skørringe samt Skørringe Skov; i Vejleby: Vejleby; andre Byer kendes ikke i Matriklen, men derudover er der Holle, som ligger halvt i Tirsted, halvt i Vejleby, samt Gumpehave i Tirsted Sogn og Vejleby Skov ved Landevejen i Vejleby Sogn.

Det Billede, Skadesvurderingen 1660 og Kommissionsbetænkningerne 1682 og 1685, tegner af Tilstanden i Sognets Byer, ligner i et og alt det, der i foregaaende Kapitter er sagt om andre Sogne: mange øde Gaarde, endnu flere brøstfældige, saa Mænd ved Magt; men mange ganske forarmede. Takket være Bondevennen Reventlow kom disse Sognes Bønder, i al Fald saa langt som Grevskabets Jorder rakte, tidligt i Fremdrift og voksede hurtigt haade i Velstand og Dyglighed.

Tirsted har sikkert været beboet i vor tidligste Oldtid, mange Aarhundreder, maaske Aartusinder, før Asalæren holdt sit Indtog i Norden. Ty, eller paa Dansk rettere Tiir, var nemlig i Oldtiden Navnet paa Himlen, opfattet som selvstændigt Væsen og tilbedt som Guddom. I Romertiden

gav han Navn til Tirsdagen, og flere Steder her hjemme finder vi hans Navn f. Eks. i Tis Sø, Tirsbæk, Tibirke, Tisvilde, Tislunde og Ty. I Tirsted har han sikkert ogsaa haft et Offersted, formentlig paa samme Plads hvor nu Kirken staar, thi Vester Tirsted er utvivlsomt ældre end Øster Tirsted. Selve Betegnelsen Vester og Øster er af nyere Dato; i Matriklen af 1664 og i endnu ældre Dokumenter kender man kun ret og slet Tirsted, først med Matriklen af 1688 optræder der et Vester- og et Øster Tirsted.

Vester-Tirsted er i Matriklen af 1688 opført med 15 Gaarde og 14 Husmænd. Nu har den — Tirsted Holle medregnet — 1 Proprietærgaard (Hollegaard med 54 Hektar, 8 Tdr. Hartkorn, 113,500 Kr. Ejendoms skyld og 66,300 Kr. Jordværdi) 3 Bondegaarde, 9 Smaagaarde, 10 Husmandsbrug og 21 Huse med ringe Jordtilliggende samt Tirsted Skole, der er skyldsæt for 19,600 Kr.

Øster-Tirsted er i Matriklen af 1688 opført med 8 Gaarde; den har nu 1 Proprietærgaard (Tirstedgaard med 57 Hektar, 13 Td. Hartk., 159,800 Kr. Ejendomsskyld og 99,800 Kr. Jordværdi), 5 Bondegaarde, 1 Smaagaard, 6 Husmandsbrug og 9 Huse med ringe Jordtilliggende. 1673 nævnes Tirsted Hovgaard i Øster-Tirsted med tilhørende Skov i Gumpehave

Brandstrup, hvis Forled indholder det olddanske Mandsnavn Brandr, er i Matriklen af 1688 opført med 6 Gaarde, 5 Husmandssteder og en Vejr mølle; nu har Byen 8 Gaarde, 10 Smaagaarde, 13 Husmandsbrug og 37 Huse med ringe Jordtilliggende.

Den gamle Skole, der ligger i Nær-

heden af Vejleby Sognegrønse og tidligere ogsaa samlede Bornene fra Vejleby, blev ved Opførelsen af de nye Skoler i Brandstrup og Vejleby 1905 indrettet til Fattiggård og Kommunelokale; i en samme Aar opført ny Fløj er indrettet Alderdomshjem. Det hele Kompleks er skyldsæt til 25,000 Kr. Den nye Skole er skyldsæt til 16,000 Kr. Desuden findes i Byen et Forsamlingshus (8000 Kr.), et Missionshus (9000) og en Distriktsjordemoderbolig (19,000). Præslegaarden er ligeledes beliggende paa Brandstrup Byomraade, tidligere laa ogsaa Kapellangaarden her; men den blev solgt efter at Skørringe var udskilt som særlig Menighed og det residende Kapellani nedlagt.

Vist og Gerringe nævnes baade i de gamle og nye Matrikler under et; de er i 1688 opført med 16 Gaarde og 6 Husmandssteder. Nu har de 1 Proprietærgaard (Gerringe Skovgaard med 80 Hektar, 6 Td. Hartkorn, 119,800 Kr. Ejendomsskyld og 74,800 Kr. Jordværdi), 12 Gaarde, 10 Smaagaarde, 15 Husmandsbrug og 8 Huse med ringe Jordtilliggende, desuden en Forskole (10,000), opført 1912.

Endelig hører under Tirsted Sogn Øen **Lang** med sine særlige Matrikelnumre; den har 8 Gaarde nemlig Søgaard med 138 Hektar, 15½ Td. Hartkorn, 265,000 Kr. Ejendomsskyld og 158,000 Kr. Jordværdi, Sølyst med 67 Hektar, 7½ Td. Hartkorn, 90,000 Kr. Ejendomsskyld og 65,000 Kr. Jordværdi, samt en Gaard paa 21 Hektar.

Vester-Skørringe havde i 1688 11 Gaarde og 2 Husmænd. Til dens Omraade henregnedes Herregaarden Taastrup og de vidtstrakte Skovarealer, der siden er betydeligt indskrænket og bl. a. har afgivet Plads til Bebyggelsen i Skørringe Skovhuse.

der først er opstaaet efter Udskiftningen og Udflytningen. Byen har nu 3 Bøndergaarde, 10 Smaagaarde, 29 Husmandsbrug og 13 Huse med ringe Jordtilliggende. Desuden har Byen en Skole, der er skyldsæt til 20,000 Kroner.

Øster-Skørringe havde i 1688 13 Gaarde og 14 Husmænd; nu har den 8 Bøndergaarde, 4 Smaagaarde, 15 Husmandsbrug og 26 Huse med ringe Jordtilliggende, desuden Elektricitetsværk, Bageri m. m.

Skørringe Skov har 1 Bøndergaard, 3 Smaagaarde, 28 Husmandsbrug og 3 Huse med ringe Jordtilliggende.

Vejleby havde i 1688 ikke mindre end 30 Gaarde og 18 Husmænd. Nu har den 2 Proprietærgaarde (Maglebjerggaard med 71 Hektar, 18 Td. Hartkorn, 189,200 Kr. Ejendomsskyld, 126,600 Kr. Jordværdi og Duesmindet med 55 Hektar, 12 Td. Hk. 160,000 Kr. Ejdsks. 95,300 Kr. Jv.) samt 18 Bøndergaarde, 14 Smaagaarde, 28 Husmandsbrug og 40 Huse med ringe Jordtilliggende. Desuden Skole (16,000), opført 1905, Forskole (10,000), opført 1912, Elektricitetsværk (17,000) og (Stiftelse) (15,000).

LEGATERNE er, takket være Grevskabet, baade mange og store; et enkelt er forsvundet. Det var stiftet 1669 af Herredsløgden Wolf Nielsen, der var Selvejerbonde i Aaserup. Det udgjorde 20 Slettedaler, som stod i et Hus i Vester-Tirsted. Af Ronterne skulde de Fattige i Tirsted hver Nytnar have 3 Mark og de Fattige i Skørringe 2 Mark.

— Kammerraad Morsleths Legat er stiftet 1775 af Inspøktør ved Chri-

stianssæde Jacob Morsløth. Det var oprindelig paa 1000 Rigsdaler, hvoraf 375 anvendtes til Opførelse af et Fattighus i Landet og 500 Rigsdaler til Opførelse af et Fattighus i Vester Skorringe. Fattighuset er solgt i Slutningen af forrige Aarhundrede. Legatkapitalen udgør nu 1000 Kr. Renterne heraf uddeles til værdige Trængende. Bestyres under Justitsministeriets Tilsyn af Grevskabets Besidder.

— Præsten Anders Ammentorp — hvis Gravsten sidder i Tirsted Kirkegnardsmur — stiftedes 1791, da han i 43 Aar havde levet i Menigheden som Degn, Kapellan og Sognepræst, et Legat paa 200 Rigsbankdaler til Beklædning af fattige Skolebørn i Trillingesognets Skoler. Kort før sin Død i 1797 forøgede han Legatet med 85 Rigsbankdaler, fordi Statsministeren paa Opager Græsning havde oprettet en ny Skole, som Børnene fra Vejleby Skov skulde søge. Legatet udgør nu 600 Kr. og dets Renter uddeles efter Indstilling af Lærerne til Elever i Tirsted-Skorringe-Vejleby Skoler. Bestyres under Kultusministeriets Tilsyn af Grevskabets Besidder.

— Det Reventlowske Skolelegat er stiftet af Statsministeren med 8000 Rigsdaler, nu 16,000 Kr. og en Arvefæstetgift paa 365 Kr. om Aaret, ialt til Uddeling godt 1000 Kr. om Aaret, som kan anvendes paa følgende Maade: 150 Kr. til Hjælp for ældre Lærere, 120 Kr. til Trængende,

ker, 400 Kr. til Skolelærersønners og andre trængende unge Menneskers Oplærelse paa Seminarier eller Bønde- og Højskoler, 130 Kr. til Lægehonorar og Sygehjælp for Lærere og deres Enker, 100 Kr. til forsømte Børns Opdragelse i Asyler og 100 Kr. til Præmiebøger.

— Grevinde Stolbergs Asyl ved Landevejen gennem Vejleby Skov er, som tidligere nævnt, tildels opført for den Sum Nationalmuseet betalte for Vejlebyringen. Til Huset er saa knyttet et Legat, Statsministerens Søster Grevinde Louise Frederikke Stolberg stiftede i sit Testamente 1824 med 8111 Rigsbankdaler. Heraf skulde først udredes Pensioner til hendes Tjenestefolk. Legatformuen udgør nu 20,000 Kr. Efter at Udgifterne ved Huset er afholdt deles Resten af Rentesummen mellem de 5 enligstillede Kvinder, der har Bolig i Stiftelsen. Legatet bestyres af Grevskabets Besidder.

— Gaardejer Rasmus Jørgensen Ladefogeds Legat er stiftet 1874 med 2000 Kr., hvis Renter i 2 a 4 Portioner uddeles til trængende Medlemmer af Tirsted-Skorringe-Vejleby Sygekasse. Bestyres af Sygekasseformanden under Sogneraadets Tilsyn.

— Legatet Grev Conrads Minde er stiftet 1884 af Enkegrevinde Hanna Caroline Reventlow, født Rosenkilde, og hendes Søster Marie Cecilie Rosenkilde med 22,500 Kr. Af Renterne skal udredes 10 Kr. aarlig indtil 1985 var fratraadt sine Statsombøder fik

til Vedligeholdelse af Familien Rosenkildes Gravsted paa Gentofte Kirkegaard. Alt det øvrige skal efter nogle Legatorers Død uddeles til gamle, trængende Husmænd, fortrinsvis Husmænd eller Børn af Husmænd, der har tjent Grev Conrad paa Frihedsminde; han døde 1840. Legatet bestyres af Sogneraadet og uddeles nu til trængende udenfor Fattigvæsenet.

— Kammerraad Søren Peter Ottosens Legat er til Minde om ham stiftet 1888 af Tirsted-Skorrings-Vejleby Sygekasse med 1000 Kr., hvis Renter uddeles i to Portioner til værdig trængende Medlemmer af Sygekassen. Bestyres af Sygekassens Formand under Sogneraadets Tilsyn.

— Anders Christiansens og Hustrus Legat er stiftet 1893 med 2000 Kr., hvis Renter uddeles i en Portion paa 40 og to paa 20 Kr. til trængende Interessenter i Tirsted-Skorrings-Vejleby Sygekasse, fortrinsvis i Tirsted Sogn. Uddeles af Sygekassens Bestyrelse under Sogneraadets Tilsyn.

— Gaardfæster Lars Hansens Legat er stiftet 1896 med 2000 Kr., hvis

Renter aarlig uddeles i 5 lige store Portioner (undtagelsesvis Dobbeltportioner) til værdige Trængende i Tirsted Sogn. Bestyres af Sognepræsten og en anden af Sogneraadet valgt Mand.

— Proprietær Wredes Legat er oprettet 1915 med en Kapital paa 3000 Kr. Af Renterne udredes først Udgifterne til Vedligeholdelse af Legatstifterens Familiegravsted paa Vejleby Kirkegaard og Resten anvendes til Konfirmationsudstyr til trængende Konfirmander i Tirsted-Skorrings-Vejleby. Legatet bestyres af Sogneraadet. Uddelingen sker efter Indstilling fra Sognepræsten.

— Husmandslegatet er stiftet 1917 af Anders Chr. Larsen med 24.712 Kr., Renterne uddeles i aarlige Portioner paa 100 Kr. (undtagelsesvis 200 Kr.) til ædruelige, agtværdige og stræbsomme Husmænd, der driver en Ejendom paa 3—5 Td. Ld. i Tirsted Sogn, fortrinsvis i Viet-Gerringe. Legatet uddeles for Tiden til 9 Husmænd i de nævnte Byer; det bestyres af Sogneraadets formanden og to andre af Sogneraadet valgte Mænd.

Rettelser.

Side 252. Under et Billede af Lungholm staar: »efter Ombygningen 1856«, der skal staa »efter Ombygningen 1896«.

Side 414. Alterpanelet i Vejleby Kirke stammer ikke som anført fra Tiden omkring 1690, men er efter hvad Inspektør ved Nationalmuseet A. Chr. Jensen oplyser i Lol.-fal. historiske Samfunds Aarbog, udført ca. 1570 af en lollandsk Snitnester, der ogsaa har skaaret Alterpanelet i Landet Kirke. Museumsinspektøren indrømmer at den ukendte Mesters Personfigurer er daarlige, men berømmer hans flotte Sving i Tegningen af Ornamenterne.

Side 418 staar under et Billede af Christianssæde »set fra Sydøst«; der skal staa: Set fra Nordøst. Side 422 staar under et andet Billede af Christianssæde: »set fra Nordøst«; der skal staa: Set fra Nordvest.

NAVNEREGISTER

A.

Aaby, Frederik 149.
 Aaby, Julius 149.
 Aagaard, H. Chr., Byfoged 34, 92, 137.
 Aagaard, Johannes 35.
 Aalevad 268.
 Aalevadgaard 312.
 Aalholm 10, 76, 185, 189, 241, 245.
 Aalstrup 427.
 Aaserup 306, 416, 418.
 Abelgaard, Anne 368, 374.
 Absalon 264.
 Adam, Egetræ 424.
 Adamsen, Jens 71.
 Ager, Store og Lille 212.
 Ahlefeldt, Benedikte 73.
 Ahlefeldt, Benedict von 302, 373.
 Alnø, Peter 386.
 Also 327.
 Also Skov 267, 327.
 Amenthorp, Anders, Præst 408, 431.
 Amenthorp, Inger Margrethe 108.
 Andersen, A. F. 350.
 Andersen, Christen, Præst 383.
 Andersen, Mads, Præst 190.
 Andersen, P. 335.
 Andersen, Peter 161.
 Andersen, Søren, Particulier 149.
 Anderson, Claus, Ridefoged 226.
 Anderson, Helle Abe 50.
 Anesminde 386.
 Annasminde 352.
 Arninge 357.
 Arrebo, Anna Knudsatter 48.
 Arrebo, Christen Andersen, Præst 48.
 Asko, 160, 268.
 Assenbølle 194, 219, 255, 262.
 Assenbølle Skole 259.

Asserstrup 137, 303.
 Avelgaard, Anna 371.
 Axelsen (Arenfeldt), Hans 234.

B.

Baadesgaard 204.
 Baadsmænd, Rasmus 76.
 Baggesens Eg 424.
 Baggesen, Jens, Digter 424, 427.
 Bandholm 82.
 Banner, Anne Vind 419.
 Barfoed, Carl, Strandinspektør 33.
 Barnevitz, Jochum 345.
 Barstoff, Philip, Lensmand 77.
 Basse, Christoffer Jensen 374.
 Beck, P. 378.
 Bekkedruget 104.
 Bekkedrugs Mose 104.
 Benda, Venzel, Tomrer 51.
 Bentzen, Knud 306.
 Berg, Claus, Billedskærer 405.
 Bergen, Anne Matzdatter 408.
 Bergen, Matz, Borgmester 408.
 Berger, Hans, Tolder 21.
 Bernson, Arent 80.
 Berritzgaard 190.
 Berthelsen, Mathias 76.
 Bertouch, Fred, Julian von 278, 319.
 Bertouch-Lehn, J. J. S. E., Baron 150, 187, 207.
 Bertouch-Lehn, Julian 254.
 Bertouch-Lehn, Poul Abraham, Baron 149, 224.
 Bertouch-Lehn, Poul Godske von, Baron, 253.
 Bertouch-Lehms Stiftelse 149, 150.
 Beske, Anders 360.
 Beske, Anders Madsen, Præst 284.

- Beske, H., Matz, Præst 273, 281.
 Beske, Peder 300.
 Beulwitz, Sophie von 423.
 Bilde, Anne 332.
 Bille, Holger 179, 192.
 Bille, Knud 175, 191.
 Bille, Ovo 294.
 Bille, Steen 191.
 Billese 262.
 Billesholm 176.
 Bindernæs 17, 104, 154, 156.
 Binnidse Gaard 367.
 Binnitze 331.
 Binnerballe, Bodil 55.
 Birkely 172.
 Bispens (Ulriksdal) 272, 312.
 Bjelke, Jorgen, General 416.
 Bjernede 219.
 Bjernæs 194, 219, 255, 262.
 Bjernæs Fællede 255, 262.
 Bjernæs Skole 259, 260.
 Bjerremark 201.
 Blome, Anna 273.
 Bluhmes Legat (Provst) 263.
 Boesen, Laurids 141.
 Boesen, Peder, Kirkeværge 273.
 Boesen, Per 345.
 Bothmer, Frederikke, Baronesse 421.
 Boye, Albert 48.
 Brabandt, Peder, Købmand 48, 143.
 Braes, J. A., Præst 386.
 Brahe, Anne 309.
 Brahe, Axel 242.
 Brahe, Axel (Krogholm) 415.
 Brahe, Beate 415.
 Brahe, Falk 307.
 Brahe, Knud 374.
 Brahe, Peder 235, 242.
 Bramsen, Hans 80.
 Bramsen, Peder 127.
 Bramslykke 241, 248, 374.
 Bramsted, Iven 191.
 Brandstrup 396, 416, 418, 420.
 Bredfjed 16, 17, 19, 154.
 Bregerup 304, 305, 351.
 Bregerupgaard 307.
 Bregninge 358.
 Brekorpe 305.
 Bremersvold 210, 212, 217, 225, 232, 299, 300.
 Bresler, Christoffer, Købmand 92.
 Brockdorff, Margrethe 376, 421.
 Brockenhuus, Ejler 332.
 Brochenhuus, Lauritz 294.
 Brochenhuus, Rigborg 294.
 Brun, Jacob Knudsen 14, 130.
 Brun, Knud Christensen, Præst 54.
 Brun, O., Hofjægmester 373.
 Bruun, H. Didrik, Kapellan 54, 63, 145.
 Bryle, Rasmus 47.
 Bryms, Bertel 373.
 Bryms, Johannes Svendsen, Rigs kansler 373.
 Brændegaard 172.
 Brøde, Lauritz, Sognefoged 257.
 Brønstrup, Anders Rasmussen 193.
 Bukkehavn 380, 386.
 Bukkehavnegaard 386.
 Bunddrag, Store- og Lille 176, 262.
 Bunde, Jens 323.
 Buntzhave 267.
 Bursø 190, 353.
 Bursø Hospital 314, 354.
 Bursø Kirke 337.
 Byhave Fredskov 197.
 Bøddicher, Hans 161.
 Bølle, Erik Madsen 303.
 Bølle, Mads Eriksen, Rigsraad 303.
 Boserup, Albert, Møller 129.
 Boserup 324.
 Bøye, Albert Møller 129.
- C.**
- Charlottenlund 301, 327.
 Christian I 10, 42, 73, 78.
 Christian II 11, 77, 78, 106, 290, 303.
 Christian III 11, 22, 75, 77, 169, 284, 304, 342, 374.
 Christian IV 12, 17, 25, 43, 68, 75, 110, 245, 293, 416.
 Christian V 14, 25, 75, 81, 417, 421.
 Christian VII 93.
 Christensen, Jens 81.
 Christensen, Jørgen 76.

Christensen, Knud, Præst 48.
 Christensen, Lars 76.
 Christensen, L. P. 386.
 Christensen, Martha, 147.
 Christensen, Michel 80.
 Christensen, N. 385.
 Christensen, P. Proprietær 351.
 Christensen, Peder, Præst 246.
 Christensen, Simon 81.
 Christiansborg, Grevskab 419.
 Christiansholm, Grevskab 241.
 Christiansen, Anders, Legat 432.
 Christiansen, Chr. 385.
 Christianssæde 409, 411, 413, 415.
 Christiensen, Jørgen, Provst 42, 175,
 180, 185, 283, 340.
 Christoffersen, Direkteur 325.
 Christoffersen, Hans 76.
 Christoffersen, H. 353.
 Clausen, Claus, Præst 341.
 Clausen, Henrik 193.
 Clausen, Rasmus, Færgemand 250.
 Clausen, Thomas 176.
 Claussen, Jacob, Præst 219, 222, 224,
 226, 231, 242, 414.
 Clementin, Henrik Jespersen, Præst
 58, 64.
 Conrads Minde, Grev, Legat 431.
 Cordua 379.

D.

Daa, Christian 376.
 Daa, Claus 376.
 Daa, Erik 377.
 Daa, Jørgen 361, 377.
 Daa, Karine 361.
 Daa, Karen 377.
 Daldorph, Henning 192, 378.
 Dall, C. F. Kammerraad og Landvæ-
 senskommissær 347, 376.
 Dall, Godske 376.
 Danchell, Poul, Præst 415.
 Daniels, Peter Frederik 350.
 Danstedgaard 359, 364, 374, 376, 426.
 Darket 201.
 Darket Mose 104.
 Davidsen, David, Præst 395.

Dinesen, Hans, Præst 246.
 Dornæs 268, 309.
 Dorothea, Prinsesse 22.
 Drammen, Peter 409.
 Dressi, Hans 161.
 Due-Petersen, Aage 387.
 Duesminde 430.
 Dyrchave 297.
 Dævels Holm 105.
 Dævelsholm Odde 105.
 Dragsminde 10, 16, 68, 104, 106, 108.
 Dragsmindeslusen 16.

E.

Ebbesen, Laurids 284.
 Egeby (Eycby) 163, 193.
 Egelund 255.
 Egelykke 207.
 Egeskov 297.
 Eggers, Gert 69, 83.
 Egholm 192, 241.
 Eilers, Søren, Præst 54.
 Eilersen, Søren Jacob 50.
 Engebølle 175, 176, 232, 235.
 Engelsborg 303.
 Engestofte 227.
 Erichsen, Johan 69.
 Erichsen, Johan 316.
 Erichsen, Matz 368.
 Erik af Pommern 290, 374, 415.
 Erik Glipping 360.
 Eriksen, Johan 141, 142.
 Eriksen, Jørgen 47.
 Eriksen, Jørgen 127.
 Eriksen, Martha Petersdatter 47.
 Eriksen, Peter, Kirkeværg 273.
 Eriksdatter, Maren 275.
 Erikson, Hans 48.
 Ernedet 281.
 Errobo, Jacob, Forpagter 123.
 Errindlev 194, 255.
 Errindlev Fælnd 255.
 Errindlev Fælked 210.
 Errindlev Havn 262.
 Errindlev Kirke 194, 213, 274.
 Errindlev Skole 259.
 Errindlev Sogn 176.

Errindlev-Olstrup 209.
 Eydenberg, Svend 141.
 Eysenberg, Marie Magdalene 143.

F.

Falentin, Laurids, Kirkeværg 218.
 Falkeegen 424.
 Falster, Margr. Pedersdatter 332, 338
 Falster, Mogens, Ldsdommer 68, 806.
 Fauersted 198, 327.
 Fauersted Skov 324.
 Fejlberg, Chr. Jensen, Farver 90, 121.
 Felthusen, Didrik Christensen 241.
 Felthusen, Fred., Assessor 241, 378.
 Flaarup 230, 268, 325.
 Flaarup Græsning 301.
 Flaarupmelde 326.
 Flintinge 281, 358.
 Flordrup (Flaarup) 289.
 Follerupgaard 312.
 Franck, Christian von, Kaptajn 350.
 Frederik I 11, 13, 74, 77, 303.
 Frederik II 11, 25, 53, 75, 77.
 Frederik III 25, 75, 121, 318.
 Frederik IV 44, 86, 241, 259, 298,
 325, 421.
 Frederik V 318.
 Frederik VI 31.
 Frederiksdal 303.
 Frederiksen, Erhard 199, 204, 349.
 Frederiksen, Johan Ditlev 204.
 Fredericksen, Niels Christian 204, 301
 Frederiksminde 324.
 Fridericksen, Godtfried 347.
 Fridericksen, Johan Ditlev 302
 Frideriksen, Joh. Ditlev, Justitsr. 348.
 Friederichsen, Mathias Wilhelm 302.
 Friedrichsen, David Peter, Jægerme-
 ster 301, 329.
 Frihedsminde 426, 432.
 Friis, Berte 332.
 Friis, Bo 409.
 Friis, Christian, Kansler 110, 136.
 Friis, Johan 23.
 Friis, Jørgen 168.
 Friis, Margrethe 297.
 Friis, Niels 22.

Frode 389.
 Frueskov 331.
 Fuel, Jens, Abed 77.
 Fugleflugtslinien 9.
 Fuglsang 196, 244, 349.
 Fuglsang, Hermann, Præst 336.
 Fuglse 189, 304, 323.
 Fuglse Bagskov 324.
 Fuglse Herredsting 146.
 Fuglse Kirke 269, 321.
 Fuglsegaard 325.
 Fuglse-Krønge 284.
 Fuglse Sparokasse 325.
 Fælkeshaab, Andelsmejeri 386.
 Fævejle 246.
 Føllerupgaard 331.

G.

Galde, Lisbeth 168.
 Galgebakken 331.
 Galle, Bodil 409.
 Galle, Peter 409.
 Galmindrup 212, 213, 232, 280.
 Galt, Anne Andersdatter 307.
 Galt, Mogens 306.
 Gammelgaard 154.
 Geringe 357, 418, 429, 430, 431.
 Gerringe Skovgaard 430.
 Gersdorff, Joachim 416.
 Giese, Peder 147, 148.
 Giise, Curt 135, 148.
 Gisse, Peter 50, 69, 168.
 Gloslunde Kirke 188.
 Godsted Kirke 190, 272.
 Gosmann, Købmand 144.
 Gottfredsen, Friedrich 348.
 Graa, Iver 213, 262.
 Gregers, Dogn 341.
 Grethelund 265.
 Griffenfeldt 417.
 Griim, Jørgen Matsson, Præst 223.
 Grim, Jens 303.
 Grimstrup 308.
 Gris, Per Iversen 345.
 Groot, Thomas, Amtmand 312.
 Grubbe, Christian 416.
 Grubbe, Eiler 415.

- Grubbe Erik, Lensmand 291.
 Grubbe, Jesper 416.
 Grubbe, Jørgen 176.
 Grubbe, Jørgen Eilerson 415.
 Grubbe, Lauritz 364.
 Grubbe, Michel 281.
 Græshave Kirke 188.
 Gudmundsen, Jo 409.
 Guldborgland, Baroni 196.
 Gumpehave 241, 398, 429.
 Gùldenkrone, Vilhelm, Baron 419.
 Gyldenlowe, Anna Christiane 421.
 Gyldenstjerne, Hilleborg Christoffer-
 datter 191.
 Gyldenstjerne, Olte 233.
 Gøye, Absalon 218, 225, 230, 273, 292.
 Gøye, Albrecht 242.
 Gøye, Anders 218, 230, 232, 270, 273,
 274, 290.
 Gøye, Anders Lauridsen 232.
 Gøye, Anders Staverskov 230, 290.
 Gøye, Anne 218.
 Gøye, Axel Mogenssen 191, 274, 290.
 Gøye, Boe Due Staverskov 290.
 Gøye, Cathrine 232.
 Gøye, Cecilie 218.
 Gøye, Eline 345.
 Gøye, Elline 218.
 Gøye, Else Madsdatter 374.
 Gøye, Erik Madsen 374.
 Gøye, Eskild 242, 345.
 Gøye, Helvig 233.
 Gøye, Henning 189, 218, 225, 271,
 272, 273, 280, 282, 291.
 Gøye, Henrik Staverskov 230, 290.
 Gøye, Jens Staverskov 230.
 Gøye, Karen 231.
 Gøye, Knud Landsdommer 230, 232,
 270, 290.
 Gøye, Leone 218.
 Gøye, Mads 268.
 Gøye, Mads Eriksen 374.
 Gøye, Marcus. Stiftamtmand 83, 230.
 Gøye, Margrethe 218, 235, 242.
 Gøye, Mathæus 230.
 Gøye, Mette 218.
 Gøye, Mogens 161, 176, 212, 217, 225,
 232, 242, 273, 274, 290.
 Gøye, Niels 232.
 Gøye, Oluf Staverskov 230, 242.
 Gøye, Sybille 230.
- H.**
- Haagen, Hans 76.
 Haagen, Lars 149.
 Haagen, Lauritz 80.
 Haagens, Sidsel 127.
 Haasn. Hermann van 200, 242.
 Hage, Konsul 36, 154.
 Hahn, Landsphysikus 190, 187.
 Hahn, Joachim Henrich, Byfoged 34,
 94, 137.
 Halsted 185.
 Halsted Kloster 77.
 Hamburg, Jochum 81.
 Hammer, Hans 408.
 Hammer, H. Hansen, Præst 408, 414.
 Hammer, Kirsten 408.
 Hammer, Professor 229.
 Hammer, Niels Magister 229.
 Handermelde 241.
 Hanneken, Tolder 187.
 Hans, Konge 11, 78, 79, 232.
 Hansdatter, Anne 274.
 Hansdatter, Dorte 367.
 Hansen, C. F. Arkitekt 146.
 Hansen, Christen 127.
 Hansen, Christian, Betjent 99.
 Hansen, Christoffer, Byskriver 123,
 125, 131.
 Hansen, Hans Herlov 158.
 Hansen, Hans, Købmand 92.
 Hansen, Hans, Præst 336.
 Hansen, Hans, Præst 170.
 Hansen, Hans, Præst 183, 190.
 Hansen, Hans, Proprietær 202.
 Hansen, Hans, Snedker 176, 184.
 Hansen, Jørgen 176.
 Hansen, Jørgen, Tolder 107.
 Hansen, Lars. (Legal) 432.
 Hansen, L. D. Gaardejer 157.
 Hansen, Mejeriejer 386.

- Hansen, Michael 81.
 Hansen, Niels 190.
 Hansen, Niels, Byfoged 28, 85, 126,
 131, 366.
 Hansen, Nielsen, Ridefoged 378.
 Hansen, P. Premierløjtnant 38.
 Hansen, Philip, Fuldmægtig 71.
 Hansen, Rasmus (Snæring) Kapelan
 125, 127.
 Haraldskjær 168.
 Hardenberg, Anna Magdalene von
 275, 313.
 Hassing, Jens 149.
 Hanssen, Christoffer 368.
 Hanssøn, Mogens, Præst 223, 225.
 Hejrede Sø 264.
 Hejringe 358.
 Hellinge 357.
 Henningsdatter, Bodil 163, 175.
 Henningsen, Niels 227.
 Henrichsøn, Lavreds 47.
 Helleankegaard 391.
 Heramb, Thor Johan Christian 227.
 Hermandsdatter, Grete 332.
 Herridslev Sogn 192.
 Hertog, Peter 409.
 Hesselagergaard 297.
 Heest, Benedikt 309.
 Heest, Henrik 309.
 Hillested 429.
 Hillestolpe 304, 327.
 Hjorth, Svend 250.
 Hjulmand, Jens 124.
 Hjulmand, Niels 124.
 Hobe, Frederik 22, 189, 272.
 Hofman, Johan Hieronymus, Kam-
 merraad 193.
 Holck, Amtsforvalter 19.
 Holck, Christian Christoffer 214.
 Holck, Hilleborg 251.
 Holck, Flemming, Greve 214, 249.
 Holeby, 148, 190, 194, 203, 351.
 Holeby, Ny 352.
 Holeby, Nørre 334, 351.
 Holeby, Sønder 351.
 Holeby-Bursø 330.
 Holeby Dieselmotorfabrik 353.
 Holeby Kirke 334.
 Holeby Skov 331.
 Holle 429.
 Hollegaard 429.
 Hollænder, Jens 63.
 Holm Hans J., Arkitekt 178.
 Holmehus 232.
 Holmer, Diderich 336.
 Holmer, K. Jørgensen, Præst 335, 336.
 Holte 351.
 Hollegaard 350.
 Holstein, Anne Sofie 277, 318.
 Holstein-Ledreborg, Charlotte, Com-
 tesse 423, 427.
 Horsedybet 362.
 Horskærshuse 255.
 Hovby (Høby) 32.
 Hovmand, Otto 387.
 Hovminde 32.
 Hugen, Johan Friderich 121.
 Humminge 357.
 Husby 255, 262.
 Hvid, Sofren Pedersen, Kirkev. 412
 Hvidtfeldt, Claus, Landsdommer 291.
 Hvidtfeldt, Ollegaard 416.
 Hyldager 255.
 Hyldtofte 125, 161, 176, 194, 198, 200.
 Hyldtoft, Mads, Procurator 378.
 Hylleholm 212.
 Hyllekrog 176, 197, 198, 209.
 Hyllekrog Fyr 198.
 Hyllekrogs Vænge 193.
 Hyllekoje 105.
 Hynderbergh, Johannes, Præst 409.
 Hoeg, Sofie Pedersdatter 306.
 Heevænge 297.
 Højby 175, 198.
 Højbygaard 119, 149, 163, 175, 179,
 191, 253, 352.
 Højbygaard Sukkerfabrik 204, 206.
 Højris 333.
 Horsvingegaard 207.
 Hovængegaard 302.
 Hovængeskov 301.

L

Ibsen, Byfoged 31.

Ihso, Karen Madsdatter 274.
Inger Smeds 109.
Ingversen, Laurids 345.

J.

Jansen, Peter 409.
Jennehave 107.
Jensen, Bendix 126.
Jensen, Erik, Tolder 48, 107.
Jensen, Hans 76.
Jensen, Henrik 360.
Jensen, Jens 142.
Jensen, Peter 142.
Jensen, Rasmus, Præst 53.
Jensen, Rasmus, Borgmester 308.
Jensen, Søren 175.
Jepsen, Albert 73.
Jepsen, Jep 345.
Jepsen, Peder, Præst 220, 222.
Jeppesen, Johan 48.
Jerenussen, Jacob, Klokketøber 412.
Jerstrup 230.
Jerboes Legat 208, 263.
Jessen, Præst 173.
Jessen, Fr., Tolder og Byskriver 145.
Jibson, Lauritz, Præst 223.
Johansdatter, Christense 414.
Johansen, Eline 374.
Johansen, Jas 374.
Johns, Karen 143.
Jonsen, Mattis 176.
Josiasen, Overformynder 144.
Juel, Anne 179.
Juel, Jens, Friherre, Baron 396, 412, 417.
Juel, Niels, Admiral 417.
Juellinge Baroni 417.
Justesen, Chr. 159.
Justesen, Søren, Klokker 148.
Jægergaarden 161.
Jørgensdatter, Anke 274.
Jørgensen, Anders, Præst 389.
Jørgensen, Erik 182.
Jørgensen, Henrik 250.
Jørgensen, Henrik 322.
Jørgensen, Kirsten Nielsdatter 147.
Jørgensen, L., Godsejer, Etatsr. 321.

Jørgensen, Laurids, Etatsraad 155.
Jørgensen, Poul Chr. Clausen 322.
Jørgensen, R., Kbmd. 58, 147, 148, 207
Jørgensen, Rasmus, Tolder 108.

K.

Kaare, Rasmus, Kirkeværg 218.
Kaarupsgaard 312.
Kaarups Vænge 265.
Kaas, Anna 240.
Kaas, Else 240.
Kaas, Erik 214, 231, 239, 250.
Kaas, Hans Frederik 252.
Kaas, Hermann 378.
Kabel, Anne Nielsdatter 415.
Kabel, Henning 403, 415.
Kabel, Karine Ottesdatter 191.
Kabel, Niels Lauridsen 415.
Kabel, Peder Lauridsen 415.
Kabel, Peder Nielsen 415.
Kalvehave 331, 350.
Karlstofte 154.
Kastø 362.
Keldskov 210, 212, 268.
Keldstrup (Syndergaard) 212, 225, 229, 239, 289.
Kerstrup 125, 218, 229, 230, 241, 246, 268, 270, 273, 289.
Kerstrup Hovænge 301.
Kettinge 358.
Kingo, Thomas, Biskop 57, 147.
Kierkegaard, Klædehandler 321.
Kirkebjerg 387.
Kirkeskoven 281.
Kirketerp, Morten, Landvæsenkskommissær 379, 388.
Kjærsgaard 191.
Klauern, Margaretha 253.
Klavs datter, Karen 411.
Klein, Albert von, Hofjægermester 350, 356.
Klein, Frantz Vogelius, Birkedommer 35, 140.
Klinkers, Anne 127.
Klingenberg, Poul 26, 416, 417.
Knudsen, Hans, Biskop 225.
Knudsen, Knud 48.

- Knudsen, Laurids 414.
 Knudson, Niels 332.
 Knuth, Adam Christoffer, Greve 347.
 Knuth, F. M., Lensgreve 300.
 Koldinggaard 392, 394.
 Kornerup, Professor 401.
 Koroden 424.
 Korterup 418.
 Krabbe, Gregers 244.
 Kragesø 105.
 Kragh, Anders, Præst 281.
 Kragh, Dorthen 412, 419.
 Kragh, Erik 378.
 Kragh, Fr. Rosenstj., Præst 185.
 Kragh, Hans 202.
 Kragh, Niels Rosenstj. cand. jur. 202.
 Krambes 262.
 Kramnitze 16, 20, 26, 28, 32, 91, 98,
 146, 176.
 Krastrup 168.
 Krenkerup (Hardenberg) 110, 242,
 245, 421.
 Kristensdatter, Karen 414.
 Krogh, Caspar Herman von 319.
 Krogh, Godske Hans von 319, 376.
 Krogh, Hans 257.
 Krogh, Hans von 318.
 Krogh, Kammerjunker 286.
 Krogh, Stiftamtmand 71, 137.
 Krogsballe 169.
 Krongaard 154.
 Kruckow, Christense 332.
 Kruckow, Ejler Axelsen 332, 334.
 Krukow, P. 66.
 Krummedige, Claus 191, 360, 398.
 Krummedige, Drude Clausdatter 191.
 Krummedige, Erik 191.
 Krumpen, Otto 191.
 Kruse, Enevold, Rentemester 21.
 Krüger, G. C. 155, 156.
 Krüger, Henrik 155.
 Kræmmer, Rasmus 53.
 Krøncke, Ingeniør 37.
 Krønge 327.
 Krøngegaard 267, 286, 302, 307.
 Krønge Kirke 189, 190, 234.
 Krønge Mose 285.
 Krømmelin, Tolder 97.
 Krøpelin, Hans 232.
 Krøyer, Herman, Byfoged 28, 136.
 Krøyer, Morten 193.
 Kule, Kersten 289.
 Kutsch, Peter Hansen 287.
 Kynt, Henrik 382.
 Kølle, Jens 62.
 Kølle, Peder Madsen 47.
 Kønsberg, Anders, Skomager 120.
- L.**
- Ladefoged, R. Jørgensen (Legat) 131.
 Landet 431.
 Landet Kirke 188.
 Landdorph, Jørgen, Generalfiskal 171
 Landorph, Anna Catharina von 278.
 Landø 362.
 Landøgaard 385.
 Lang (Ø) 17, 19, 31, 398, 430.
 Langagergaard 354.
 Lange, Margrethe 191.
 Lange, Thomas Nielsen, Rigsraad 191
 Langet 416, 418.
 Larsen, Anders Chr., Legat 432.
 Larsen, Chr. 386.
 Larsen, J. H. 162, 164.
 Larsen, Jacob, Legat 263.
 Larsen, Ole 148.
 Lauridsen, Jo 409.
 Lauridsen, Jørgen, Præst 246.
 Lauridsen, Oluf 126.
 Lauritsen, Rasmus 190.
 Lauritzon, Hans, Købmand 90.
 Laursen, Severin 386.
 Lavrentis, Johannes, Præst 412.
 Lehn, Abraham 194, 345, 352, 363,
 382.
 Lehn, Elisabeth Catarina 319.
 Lehn, Johan 196.
 Lehn, Poul Abraham, Baron 253, 255
 Lehn, Rosenørn, Baron 350.
 Lerche, Cornelius 81.
 Lerche, Stiftsbefalingsmand 26.
 Lessøe, Jens 109.
 Leth, Kaptajnlojtnant 31.
 Leveltzw, Emerentia von 241, 298.

- Lidso 17, 18, 31, 32, 68, 104, 154.
 Lillegaard, Oster Tirsted 241.
 Lille Holm 334.
 Landenow, Magdalene 332.
 Landholm 309.
 Lando 268.
 Lanelyst 157.
 Lolland-Falsters Froavl, Frohandel
 og Sædekorns Kompagni 351.
 »Lolland«, Sukkerfabrik 204, 206, 349
 Loug, Hans 69.
 Ludvigshave 359.
 Lund Anna Marie 47.
 Lund, Hans 350.
 Lund, Hans Jørgen, Rektor 60.
 Lund, Peder Jacobsen 55.
 Lundegaarde 160, 169, 171.
 Lundeboje 176, 255, 262.
 Lunge, Anders Olufsen 303.
 Lunge, Elisabeth 246.
 Lunge, Maren 415.
 Lunge, Niels Vincentsen 303.
 Lunge, Tyge 415.
 Lungholm 125, 150, 162, 176, 186,
 196, 212, 242, 373, 419, 426, 432.
 Lungholm Skov 212, 255.
 Luskebakkegaard 207.
 Lycke, Elisabeth 68.
 Lycke, Jacob, Byskriver 63.
 Lykke, Anne 238.
 Lykke, Mette 415.
 Lykke, Frands 230.
 Lykke, Jørgen 415.
 Lykke, Kirsten 415.
 Lysemose Skov 308.
 Lytlesholm 176, 262.
 Lützw, Anne Catarine 316.
 Lützw, Christian Frederik von, Ge-
 neralmajor 277, 315, 334, 355, 376.
 Lützw, Christopher Ulrik von, Etats-
 raad, Amtmand 278.
 Lützw, Hedvig Sofie 316.
 Lützw, Henning Ulrik von, Geheime-
 raad, Stiftamtmand 85, 87, 275, 312,
 334, 347, 354, 376.
 Løjet, Hendrich 176.
 Løjet, Oluf 176.
- M.**
- Maahave 197.
 Maas, Anders Jørgensen, Præst 342.
 Macheprang, Erik, Kømd. 58, 92, 143.
 Macheprang, Hans Jørgen, Købmand
 29, 46, 62, 90, 122.
 Macheprang, Jørgen Johan 126.
 Madsen, Edvard, Proprietær 325.
 Madsen, Jacob Alfred, Konfirmations-
 legat 356.
 Madsen, Marie, Legat 356.
 Maglebjerg 396.
 Maglebjerggaard 430.
 Magleholm 176, 262.
 Majholle Kirke 196.
 Maribo 13, 79, 108, 120, 128, 185, 331.
 Maribo Kloster 11, 303, 415.
 Margrethe, Dronning 230, 288, 303,
 332, 406, 415.
 Markersdal 201.
 Markussen, Johs. 386.
 Marsvin, Ane 234.
 Marsvin, Ellen 234.
 Marsvin, Helle 234.
 Marsvin, Jørgen 234.
 Mathiesens Legat (Gaardejer) 263.
 Mathison, This 48.
 Meincke, Edv. 157.
 Melanchton, Philip 227.
 Mess, Søren 125.
 Messerschmidt, L. 168.
 Meyer, Hans Berthelsen, Kapellan 60
 Meyer, Hans Jørgen, Byfoged 136.
 Mierendorff, Gustav 350.
 Miller, Stahlfelt 387.
 Moesgaard-Kjeldsen, Godsejer 19, 155
 Mogensen, Anders 72.
 Moltke, Fikke 332.
 Moltke, Hans 262.
 Mormand, Erik Christoffersen 375.
 Mormand, Erik Mogensen 374, 375.
 Mormand, Herlof Eriksen 375.
 Mormand, Mads Eriksen 371, 378, 374
 Mormand, Maren 374.
 Mormand, Sofie 374.
 Morsleth, Jacob Laursen 413, 430.
 Morsleth, Johan Laursen 414.

- Morsleth, Karen Lauridsdatter 414.
 Morsleth, Knud Laursen 414.
 Morsleth, Maren Lauridsdatter 414.
 Mortensen, Anders 62.
 Mortensen, Bonde, Tolder 107.
 Mortensen, Frederik, Fjergemand 246.
 Mouritzen, Simon, Skomager 55.
 Muhle, Niels 381.
 Mule, Anders Sivendesen 289.
 Mule, Axel Andersen 289, 290.
 Mule, Jens Andersen 232.
 Munk, Kirstine 234.
 Munk, Ludvig 234.
 Muth, Consumtionskontrollør 97.
 Müller, Sognepræst 207.
 Müller, Søren 379.
 Mygljød 16, 17, 19, 30, 37, 105, 126,
 154, 155, 157.
 Møllemoseengen 117.
 Møller, Joseph 66.
 Møller, M., Præst 176.
 Møller, Prokurator 71.
- N.**
- Nakskov 12, 13, 21, 79, 82, 120, 192.
 Naul, Hans, Skipper 147.
 Nebbelunde 148, 194, 358, 380, 383.
 Nebbelundegaard 385.
 Nebbelunde Kirke 135, 363, 395.
 Nebbelunde-Sæddinge 357.
 Nebelhaug 351.
 Nielsen, Chr. 386.
 Nielsen, Erengisel 232.
 Nielsen, Hans Christopher, Præst 132,
 135, 366.
 Nielsen, Hans 227.
 Nielsen, Hans, Præst 57, 128.
 Nielsen, H. Henrik 124, 126, 131, 141.
 Nielsen, Hemming 227.
 Nielsen, Jorgen, Partikulier 149.
 Nielsen, Morten 175.
 Nielsen, Niels 125.
 Nielsen, Niels, Borgmester 408.
 Nielsen, Thomas 78.
 Nielsen, Weyer, Kirkeværge 273.
 Nielsen, Wolf, Herredsf. (Legat) 430.
 Nielszen, Anders, Tolder 107.
- Nielstrup 26.
 Nielson, Peder 332.
 Norre 377, 380, 386, 416.
 Norre Ellemse 387.
 Norregaard 387.
 Normand, Barbara 248.
 Nygaard 154.
 Nymann, J. 376.
 Nykøbing Slot 13.
 Nysted 13, 79, 108, 185.
 Næsbaek 19, 28, 31, 36.
 Nøbbøllegaard 334, 347.
 Nødholm 362.
 Nøjsomhed 154.
 Nørregaard 246.
 Nørre Skov 361.
- O.**
- Olsen, Hans, Kommissær (Legat) 388.
 Olsen, H. A. 386.
 Olsen, Iver 78.
 Olsen, J. A. Rentier 351.
 Olsen, Rasmus 53.
 Olstrup 185, 210, 213, 242.
 Olstrupgaard 161, 242, 416, 417, 419.
 Olstrup Kirke 194, 218.
 Olstrup Sogn 176, 198.
 Olszen, Oluf 78.
 Oluf, Konge 230, 289.
 Orebygaard 196, 251.
 Orm, Mads 360.
 Ottelundsgaarden 154, 158.
 Ottesen, Hans, Bager 97.
 Ottesen, Jacob, Købmand 92.
 Ottesen, Maren 145.
 Ottesen, Jacob 47, 52.
 Ottosen, Søren Peter, Legat 432.
 Ottoson, Lars 48.
 Overskærer, Oluf 78.
 Oxe, Albert, Lensmand 291, 340.
 Oxe, Peder 23.
- P.**
- Paddehave 212.
 Pappenheim, Christian 312.
 Pappenheim, Georg 311.
 Pappenheim, Just Friedrich, Lens-
 mand 80, 287, 288, 309, 383.

- Pappenheim, Knud Alexander 311.
 Pappenheim, Magdalena Sybille 311.
 Parcellius, Fr. Schade, Præst 57, 60.
 Pedersen, Anders 162.
 Pedersen, Clemens 257.
 Pedersen, Chr. 124.
 Pedersen, Christoffer, Præst 284, 342.
 Pedersen, Jørgen 162.
 Pedersen, Jørgen, Præst 218, 223, 225.
 Pedersen, Michael 80.
 Pedersen, Mikkel 121.
 Pedersens, Mogens, Enke 99.
 Pedersen, Mogens, Herredsfoged 335.
 Pedersen, Rasmus 47.
 Pederstrup 307, 419, 426.
 Pederson, Jacob 332.
 Perlestikker, Anders Pedersen 69.
 Person, Tyge, Foged 323.
 Petersen, Christen M. 379.
 Petersen, N. E. 379.
 Petersen, H. Proprietar 347.
 Petersen, H. Chr. 385.
 Petersen, Ove, Arkitekt 401.
 Petersen, Peter Mess 81.
 Peutz, Ollegaard 345.
 Piilsbrød 210.
 Pilet 176, 219, 255, 263.
 Pille, Emanuel 351.
 Plessen, Birthe von 302.
 Ploug, Hans 161.
 Ploug, Jørgen, Gaardejer 71.
 Ploug, Jørgen, Tolder 32, 107.
 Ploug, Peter Mortensen 132.
 Pogwisch, Hans 295.
 Pogwisch, Ide 192.
 Pogwisch, Otto 295.
 Pogwitz, Otto 80.
 Pors, Birgitte Christine (yngre) 378.
 Pors, Claus 378.
 Pors, Claus (yngre) 377.
 Pors, Erik 200, 230, 242.
 Pors, Erik 242.
 Pors, Hans 242.
 Pors, Herman 242.
 Pors, Kirsten 866.
 Pors, Kirsten Birgitte 378.
 Pors, Niels 242.
 Pors, Rudbeck 378.
 Poulsen, Jacob 76.
 Poulsen, Matz, Kirkevørge 278.
 Powitz, Otto 278.
 Preuz, Jochum Frideric 378.
 Prip, Jacob Poulsen, Præst 217, 226.
 Prip, Jacobsdatter, Aune 217.
 Prierskov 196, 349.
 Prior, Peder, Klokke 68.
 Præstevaenge 281.
 Pugerup 213, 219, 243.
- Q.**
- Qvade, Anton 351.
 Qvade, C. A., Agent 351.
 Qvitzow, Eiler 308.
- R.**
- Raben-Hvitfelt-Leventzau, Kammerherre 241.
 Raben-Hvidtfelt-Levetzau, Kammerherreinde 272.
 Raben, J. O., Geheimeraad 241.
 Raben-Levetzau, C. V. Kammerherre 241.
 Raben-Levetzau, F. C. O., Greve 241.
 Raben-Levetzau, Frederik, Geheimekonferentsraad 241.
 Raben-Levetzau, Frederik Sofus 200.
 Raben-Levetzau, Sigfried Victor, Geheimekonferentsraad 241.
 Raben-Levetzauseke Fond 241.
 Raahauge 351.
 Raahavegaard 253, 331, 334, 345.
 Raahaveskov 331.
 Raben, Emerentia (Legat) 329.
 Raben, Frederik, Stiftamtmand 33, 241, 298, 302.
 Raben, Fred. Sofus, Kammerherre 200.
 Raben, Hedvig Sofie 298.
 Raben, Josias 241.
 Raben, Sigfred Viktor 200.
 Raben, Sofus Frederik 299.
 Radsted Hospital 244.
 Radsted Kirke 246, 248.
 Ragaj, Henrik, Præst 220, 222.
 Randorph, C. W. D. 40.

- Randrup, Chr., Præst 186.
 Rantzau, Breide, Rigsraad 231, 238.
 Rantzau, Caj 238.
 Rantzau, Christopher 192.
 Rantzau, Daniel 28.
 Rantzau, Elisabeth 298.
 Rantzau, Hans 419.
 Rantzau, Helvig 246.
 Rantzau, Henrik 192.
 Rantzau, Johan 290, 398.
 Rantzau, Sofie 338.
 Rasmussdatter, Maren 128.
 Rasmussen, Læge 209.
 Rasmussen, Christen, Ridefoged 125.
 Rasmussen, Forpagter, Legat 263.
 Rasmussen, Hans, Gaardejer 405.
 Rasmussen, Hans, Proprietær 325.
 Rasmussen, Jens, Sekortegner 31.
 Rasmussen, M. P., Proprietær 351.
 Rasmussen, Niels, Præst 395.
 Rasmussen, Peter 174.
 Rasmussen, Rasmus, Præst 395.
 Rasmussen, Søren 158.
 Ratlev, Kaptajn 252.
 Ravensborg 416.
 Reberg, Kort 213, 262.
 Recke, Ernst v. d., Forfatter 195.
 Reichow, Amtmand 69, 83, 89.
 Reimer, Byfoged 35, 102, 133, 140.
 Reins, Kloster 293.
 Reravius, Rs. Hansen, Præst 53, 109.
 Reventberg, Løjtnant 379, 387.
 Reventlow, Anna Sophie 421.
 Reventlow, Benedikte Christiane 427.
 Reventlow, Christian Ditlev Frederik, Greve, Statsminister 423, 427.
 Reventlow, Chr. Ditlev, Greve, General 252, 379, 407, 408, 419, 423.
 Reventlow, Chr. Ditlev, Greve 421.
 Reventlow, Chr. Ditlev, Greve, (yngre) 426, 427, 428.
 Reventlow, Christian Ejnar Ferdinand Ludvig Eduard, Greve 427.
 Reventlow, Conrad 423.
 Reventlow, Ferdinand Carl Otto 427.
 Reventlow, Hanne Caroline f. Rosenkilde, Grevinde 431.
 Reventlow, Ludvig 423.
 Ringsbølle 125, 148, 152, 160, 191, 198, 201.
 Ringsbøllegaard 172.
 Ringsbølle Kirke 107, 163, 194.
 Ringsbølle Sø 161.
 Rixø 154.
 Rodsten, Charlotte 249.
 Rodsten, Jens, Viceadmiral 416.
 Rodsten, Margrethe 214, 249.
 Rodsten, Marquar 215.
 Roluf, Præst 222, 225.
 Rombø 309.
 Rosenfeldt, Johanne Dorteia 218.
 Rosenggaard, Christopher 22.
 Rosenggaard, Karen 303.
 Rosenkilde, Marie Cecilie 431.
 Rosenkrantz, Charlotte Amalie 252.
 Rosenkrantz, Charlotte Emerentz 299.
 Rosenkrantz, Elisabeth 298.
 Rosenkrantz, Erik, Lensmand 68, 310.
 Rosenkrantz, Erik 249, 378.
 Rosenkrantz, Frederik 294.
 Rosenkrantz, Gottlob, Baron 299.
 Rosenkrantz, Holger 216, 249.
 Rosenkrantz, Jørgen 247, 248, 273.
 Rosenkrantz, Mette 249.
 Rosenkrantz, Palle 108, 109, 110, 190, 238, 242, 243, 273, 297, 375.
 Rosenkrantz, Vibecke 378.
 Rosenlund 244.
 Rosensparre, Lisbet 242, 246.
 Rosse, Oluf, Tolder 22, 107.
 Rothe, Eigil 166.
 Rubbelykke 409.
 Rubbelykke Skov 397.
 Rud, Borchard 108.
 Rud, Erik 20, 291.
 Rud, Jørgen 22.
 Rud, Karen 22.
 Rud, Lene 415.
 Rud, Tolder 28, 33.
 Runestensvad 391.
 Rødby 9, 169, 185, 216, 331.
 Rødby Haandværkerfribolig 150.
 Rødbyhavn 16, 20, 39.
 Rødby Kirke 42.

Rodby Købstadssegl 12.

Rodbys Legater 147.

Rodby Lystskov 152.

Rodby Mollegaard 154.

Roed, Jens 58.

Roed, Rasmus 76.

Roghølle So 264, 268, 328.

Roggesso Stjovl 104.

S.

Saabye, Edvard, Krigsassessor 201.

Saabye, Præst 210.

Sadolin, Hans, Klokker 145.

Sakskøbing 18, 70, 82, 108.

Salicat, F. 757.

Saltvig 185.

Samuelson, Albert, Præst 245.

Sandager 241.

Sankt Jorgensgaard 305, 351.

Saxfjed 71, 176.

Saxfjedgaard 199.

Schack, M. J., General 278, 207, 208.

Schack, Niels Rosenkrantz, General-
major 278, 298.

Schade, F. H., Præst 50, 54, 148.

Schade, Julius, Præst (Legat) 388.

Schade, Steffen, Præst 185.

Schagen, Eleonora von 275, 313.

Schandorf, Chr. Augustinisen 366.

Schmidt, Christen, Præst 367.

Schnitmeier, Knud, Præst 227.

Schultermand, Henrik, Ridefoged 323.

Schynemand, Christen Hansen 140.

Schynemand, Jacob 148.

Schoiring, R. Rasmussen, Præst 414.

Seefeld Dorothea Sophie 278.

Sehested, Dorthé 215.

Sidenborg, Hans Johs., Præst 47, 183.

Siersted, Niels, Byfoged 89, 116, 136.

Simensen, Anders 161.

Simensen, Rasmus, Færgemand 250.

Simonsen, Niels 411.

Simonsen, Peder, Forpagter 218.

Sjælstofte 104, 241, 255, 262.

Sjælstofte Fæland 255.

Sjælstofte Skole 260.

Sjorup 416.

Sjorup Øster 241.

Skaftø, Jørgen Helletoft 385.

Skaftø, L. P. 385.

Skaftø, N. P. T. Proprietær 379.

Skeel, Birgitte 376.

Skeel, Chr. Jørgensen 207, 375, 378.

Skeel, Jørgen 376, 421.

Skeel, Otto 297.

Skeel, Vibeke Ottensdatter 419.

Skelsnæs 320.

Skolelegat, Det Reventlovske 431.

Skottemarke 267, 207, 328.

Skottemarkegaard 327.

Skovby 194, 255, 258.

Skram, Anne 292.

Skram, Karen 295.

Skræder, Christen 282.

Skræder, Rasmus 109.

Skorringe 358, 420, 430, 491.

Skorringe Kirke 395, 410, 418.

Skorringe Skov 420, 430.

Skorringe Skovhuse 430.

Skorringe Vester 396, 416, 429, 430.

Skorringe O. 396, 416, 418, 429, 430.

Smed, Hans Hansen, Orgelmester 46.

Smed, Peder 278.

Smed, Rasmus 278.

Smedelokke 397.

Snedinge 377.

Snøring, R. H. S., Kapellan 49.

Soesmarko 104.

Softehoj 346, 352.

Sognefoged, Jørgens, Kirkeværg 273.

Soll, Jørgen 76, 80.

Soll, This 76.

Sophie, Enkedronning 75.

Sophie Amalie, Dronning 75, 121, 257.

Sparre, Anne 364.

Sparre, Susanne 214, 289.

Spleth, Hans Nikolaj, Præst 414.

Stæhl, Jacob Axel von Holstein 105.

Stauer, Johan 92.

Steen, Anton 406.

Støjleskifterne 331.

Stenersholm 176.

Stengaard 154.

Stenholdt, Jens Lauritzen, Tolder 122.

- Stensen, Erik 248.
 Stenstrup, Johannes 82.
 St. Hans Kilde 398.
 Sløkkemark Kirke 305.
 Storm, Hermann 345.
 Storm, Peder 306.
 Stormfloden 1872, 71.
 St. Oluf Kilde 268.
 Strandholm 154, 157.
 Stennes, Lille og Store 210.
 Stenrøgle 255.
 Stolbergs Asyl, Grevinde 431.
 Stolberg, Louise, Grevinde 426, 431.
 Store Holm 362.
 Strignæs 259.
 Struense 93.
 Stubbekøbing 79.
 Studohave 212, 255.
 Sture, Jørgen 20.
 Suhr, D. C. 378.
 Suhr, Hornemann 103.
 Suhr, Peter Ole, Vekselerer 322.
 Sukkerfabriker, De danske 349.
 Svane, Leo 387.
 Svendsen, Hans 387.
 Svendsen, Michel, Foged 78.
 Swartzberg, Greve 20.
 Sydlolland, Andelsmejeri 152.
 Sydlollands, Forskudsf. Legat 208.
 Sytholm 16, 17, 37, 78, 105, 157.
 Sæbyholm 108.
 Sæddinge 9, 13, 122, 160, 169, 185,
 194, 357, 380, 387.
 Sæddingegaard 246, 359, 373.
 Sæddinge, Lille 360.
 Sæddinge Kirke 194, 367.
 Sæddinge Skov 361.
 Sæddinge, Store 360.
 Søgaard 430.
 Søholt 129, 265, 268, 273, 304, 307,
 336, 344, 354.
 Søholt, Lille 354.
 Søllstedgaard 241, 312.
 Sølyst 430.
 Samod 365.
 Sønderkarle, Baroni 150, 185, 187,
 197, 212, 253, 385.
 Sønderstrand (Vester og Øster) 105.
 Sønderso 264, 268.
 Sørensen, Jørgen, Byfoged 14, 83, 120.
 Taagerup 13, 122, 125, 148, 160, 169,
 174, 198, 241.
 Taagerup Kirke 178.
 Taagerup-Thorslunde Sogn 172.
 Taareby 416, 418.
 Taars 194.
 Taarupsgaard 200.
 Tamrodshuse 326.
 Teglværksgaard 364.
 Tesdorpf, Ida 376.
 Tesdorpf, E. Øtatsraad 376, 383.
 Tesdorpf, Wilhelm 376.
 Thauboes Enke Legat 329.
 Thirsted, Poul Andersen, Præst 244.
 Thomsen, Hans, Kirkeværges 149.
 Thomsen, Jens, Ridefoged 323.
 Thorm, Oluf Eriksen 240.
 Thorslunde 148, 198, 203, 281.
 Thorslunde Andelsmejeri 206.
 Thorslunde Kirke 186, 194, 272.
 Thorslunde Skole 206.
 Thorslundegaard 206.
 Thorsøstrand 209.
 Thott, Else Pedersdatter 191.
 Thott, Oluf Axelsen 290.
 Thane, Consumtionsforvalter 103.
 Thiise, Hans 127.
 Thuesen, Frederik, Statsøberst 240.
 Thyggesen, Jørgen 69.
 Ticke, Jørgen, Præst 223.
 Timm, Georg Fr., Sadelmager 149.
 Tinghusrenden 358.
 Tirsted 358, 396, 416, 429, 430, 432.
 Tirstedgaard 429.
 Tirsted Hovgaard 241, 429.
 Tirsted Kirke 272, 398, 418, 423.
 Tirsted Præstegaard 409.
 Tirsted Runesten 389.
 Tirsted Skole 429.
 Tirsted-Skørringe-Vejleby 389.
 Tirsted-Skørringe-Vejleby Sygekasse
 431, 432.
 Tirsted, Vester 418, 429, 430.
 Tirsted, Øster 429.

Tjørnebjerg 17, 146.
 Tjørneholm 212.
 Tofte 359, 360, 377, 380, 387, 416.
 Tofte Skov 361.
 Toftegaard (Ringsebølle) 172, 202.
 Tordenskjold 195.
 Torpe 213, 255, 262.
 Torpe (Vejleby) 395.
 Torpegaard 262, 395, 418.
 Torstrup 415.
 Tossenborg 324.
 Tostrup Birk 418.
 Tostrup (Christiansgade) 403, 413,
 417, 419, 430.
 Tostrup Vejmølle 416.
 Trolde, Børge 262.
 Trøjel, J. Koføed, Præst 367, 373, 385.
 Trøjel, L. P., Præst 367.
 Trøjel, Thomas, Præst 367.
 Tuxen, Erik, Præst 242.
 Tuxen, Erik Anderson, Præst 224, 226
 Tved 389, 394, 396.
 Tvedskul 394.
 Tyche, J. Ibsen, Præst 53, 284, 341.
 Tying Eskemose 397.

U.

Ulfeld, Christine 289.
 Ulfeld, Sophia 214.
 Ulfeldt, Hartvig Andersen 191.
 Ulfeldt, Helvig Hartvigsdatter 191
 Ulfeldt, Knud 238.
 Ulfstand, Hack 22.
 Ulfstand, Oluf H., Lensmand 292.
 Ullede 324.
 Ulriksdal 268, 313.
 Ulslev, Vester 241, 297.
 Ulslev, Øster 297.
 Underup 281.
 Urne, Alhed 304.
 Urne, Hans 304.
 Urne, Knud, Lensmand 238.
 Urne, Jacob 227.
 Urne, Regitze 287, 289, 309.
 Urne, Sidsel 189.
 Urup, Axel 234.

V.

Valdemar Atterdag 73, 302, 360, 373.
 Valdemar Sejv 9, 73, 360, 373.
 Valdemar den Store 264.
 Vardenberg, Henrik 169.
 Vasspyd, Laurids Madsen 361.
 Vejle, Anders Henriksen, Præst 179.
 Vejleby, 392, 395, 416, 418, 429, 430.
 Vejleby Kirke 395, 396, 412, 418, 432.
 Vejleby Kirkeskov 396.
 Vejlebyringen 391.
 Vejleby Skov 391, 429, 431.
 Vejlegaard 154.
 Vennersminde 154.
 Venslykkegaard 352.
 Venstermand, Henning 262.
 Venstermand, Jørgen 304, 306.
 Venstermand, Knud 308.
 Venstermand, Lauge 304.
 Venstermand, M. 286, 304, 307, 312.
 Venstofte 350.
 Viborg, Chr., Christensen, Præst 281.
 Viborg, Hans, Kapellan 341.
 Viet 418, 429, 430, 432.
 Viffert, Holger Tonnesen 304.
 Viffert, Tønne Tonnesen 303.
 Vind, Kragh-Juel, Stiftamt. 34, 137.
 Vind, Regitze Sophie 417, 419.
 Vindeby Kirke 187.
 Vinding, Hans, Præst 376.
 Vintofte Skov 381.
 Vogel, Joachim, Apoteker 122, 125.
 Voigt, Marie Sophie 55.
 Volfsen, Hans, Raadmand 311.
 Vollerup 377.

W.

Walkendorph, Henning 191.
 Walkendorph, Karen 191, 274.
 Walkendorph, Karine 218, 290.
 Walkendorph, Peder 191.
 Warberg, Hans Chr. 57.
 Wentzel, J., Tomrermester 186.
 Wigant, Tobias, Kaptajn 29.
 Wichfeld, Etatsraad 158, 287, 319.
 Wichmand, Frederik 325.

- Wichmand, Frederik, Præst 325.
Wichmand, Lauritz 325.
Wichmand, Peter 325.
Wilder, Peiter 76.
Wilker, Peter Mes 274.
Wilhelm, Diderikke Beate 301.
Willer, Annicke Petersdatter 46.
Willer, Else Thomasdatter 45.
Willer, Erich Jørgensen 47, 48.
Willer, Jørgen Ericson 45, 48, 62.
Willer, Marcus 80.
Willer, Skipper 94.
Winstrup, Erik 379.
Winter, Jo 409.
Winter, Matias 409.
Winter, Michel Svendsen 25.
Winter, Svend Mikkelsen 27, 50.
Winter, Søren 48.
- Winther, Henrik, Kapellan 54, 60.
Winther, Thomas, Præst 54.
Wittorp, Anne 416.
Wolsing, Gaardejer 391.
Wollmoden 320.
Worm, Ole 240.
Wrede, H. Forpagter 378.
Wredes, George Hansigne, Begravel-
sesfond 356.
Wredes Legat (Proprietær) 432.
Wredeslund 354.
Wulf, Elisabeth 335.

Z.

- Zakariasen, Skoleholder 145.
Ziir, H. Hansen, Kbm. 48, 91, 92, 147
Ziir, Lauritz Jacobson 46.
-